Bu kitap HISTORIA ÜNİVERSİTESİ Tarih Kurumu tarafından kaleme alınmıştır ve 1783 yılında Paris'te, Fransa Kralı'nın onayı ile yayınlanmıştır.

OSMANLI TARİHİ

Neden?

OSMANLI

TARİHİ

Çeviren: Tutkun Alaca

Neden?

OSMANLI TARİHİ
Çeviren: Tutkun Alaca

Genel Yayın Yönetmeni: Necati Güç
İç Tasarım: Selma Sağlam
Kapak Tasarımı: Selma Türhan

© 2013 by Neden Kitap
Yayıncı Sertifika No: 11389

Neden Kitap Yayıncılık Hizmetleri San. Tic. Ltd. Şti.
İncirli Cad. Akyüz İş Hanı No:1/D
Bakırköy / İstanbul
Tel: 0212 572 07 10 Fax: 0212 572 07 40
www.nedenkitap.com info@nedenkitap.com
http://www.facebook.com/nedenkitap

Sunuş

Ünlü filozof İbn-i Haldun'un meşhur nazariyesine göre, devletler de insanlar gibi doğar, gelişir ve ölürler. Belki aradaki tek fark, iki varlık arasındaki yaşam süreleridir. İnsan ömrüyle kıyaslandığında bir kelebeğin ömrü nasıl çok kısaysa yaşlı dünyamızın ömrü ile kıyaslandığında da devletlerin hatta medeniyetlerin ömürleri de o denli kısadır.

Bu kitap, yaşlı dünyada varlık göstermiş en eski medeniyetlerden günümüze kadar yaşam mücadelesi vermiş ve dünya dengeleri içerisinde kendisine yer bulma mücadelesinde başarıya ulaşmış milletlerin yaşam öykülerinin anlatıldığı otuz ciltlik bir çalışmanın, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'ni içeren 19. cildinin dilimize kazandırılmış şeklidir. Osmanlı İmparatorluğu, bir sınır beyliğinden İslam dünyasının en güçlü devleti haline gelmiş, uluslararası sermaye birikimini İslâm dünyasının elinde tutma çabası göstermiş, fakat uzun bir mücadelenin sonunda rekabeti kaybetmiş bir dünya devletidir. Dolayısıyla, bir heyet tarafından hazırlanan "Dünya Tarihi" gibi kapsamlı bir çalışmada hak ettiği yeri almıştır.

Osmanlı Beyliği'nin, kurulduğu dönemde kendisiyle aynı şartlara ve tabana sahip diğer beylikler arasından sivrilmesindeki faktörler bugüne kadar hep merak konusu olmuştur. Fakat gerek Osmanlı hanedanının menşei ve gerekse beylikten devlete geçiş süreci hakkında bizi en çok aydınlatması beklenen birinci el kaynak konumundaki Osmanlı kronikleri, oldukça geç sayılabilecek bir dönemde -II. Bayezit devrinde- kaleme alınıp Osmanlı hanedan ve tarihine övgüler dizen satırlarla doldurulmuştur.

Tarih biliminin en önemli temel taşlarından biri olan kronolojideki kopmalara bağlı olarak ortaya çıkan karanlık noktaların varlığı, olayların gelecek nesillere aktarımında başlı başına bir problem teşkil etmektedir.

Tüm bu bakış açıları çerçevesinde, eserin yalın bir anlatıyla sunulmasının yanında dönemin olayları, çağdaşı Müslüman ve Hıristiyan tarihçilerin anlatımları doğrultusunda karşılaştırmalı sunulmuştur. Bu karşılaştırmalarla, başlangıcından Osmanlı klasik çağının sonunu kadar olan dönemde bir boşluk ya da karanlık noktanın kalmamasına özen gösterilmiş,

farklı anlatımlar vurgulanarak tekrar yapma pahasına, bu noktalar aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yayıldığı coğrafyadaki yerleşim yerlerinin Bizans kaynaklarında geçen isimleri belirtilmiş ve bu bölgelerin Osmanlı yönetimine geçtikten sonra almış oldukları isimler de yanlarına kaydedilmiştir. Tarih çalışmalarında yer isimlerinin tespit edilmesinde yaşanan zorluklar bilinmektedir. Kitabın bu bakımdan da yarar sağlayacağı umuyoruz.

Tarihi olayları, ideolojiler arenasının bir silahı olarak görmeden objektif değerlendirip gelecek kuşaklara aktarabileceğimiz günlerin özlemine bir ışık yakmak için...

BİRİNCİ BÖLÜM

Osmanlı Türklerinin Kökeni ve Selçuk Sultanlarının

Yönetiminde Anadolu'ya Yerleştikleri

Zamana Kadar Olan Tarihleri

Tarihlerini Yazmış Olanlarla İlgili Değerlendirmeler

Süleyman Şah ve Ertuğrul'un Saltanatları

Şüpheli Şecereleri

Güçlü imparatorlukların, kökenleri karanlık, küçük ve önemsiz halklar tarafından kuruldukları gözlemlenmiştir. Bu gerçek, başka milletler kadar Osmanlı[1] Türkleri için de geçerlidir. İlk kez Türkistan'dan ya da Tataristan ülkelerinin birinden çıktıkları bilinmekle birlikte, bu geniş bölgenin hangi eyaletinden geldiklerini ve hangi boydan olduklarını saptamak kolay değildir. Zamanımızın tarihçilerinden biri, Osmanlı Türklerinin Oğuzların[2] en soylu ailesinden geldiklerinin, şecerelerinin Türk milletinin en eski kahramanlarından biri olan Oğuz Han'a kadar dayandığının ve Oğuz adını buradan aldıklarının kabul edildiğini söylemektedir.

Ne var ki Türkler ve Müslüman Tatarlar, Oğuz'u genel olarak Türklerin ataları arasında saymalarına rağmen, daha önce gördüğümüz gibi bunlardan hiçbiri, Oğuz[3] adı altında bir milletin özel bir boyundan ya da kolundan söz etmemektedir. Bu adı taşıyan bir kabilenin bulunduğunu kabul etsek bile, Osmanlıların bu adı benimsemeye, kendileri gibi Oğuz kökenli olan Selçuk Türklerinden niçin daha çok hakları olduğunu açıklamak pek kolay olmayacaktır. Öte yandan, Oğuz soyuna yakıştırılan şecerenin sahte olduğundan, hatta Oğuz'un bile hayali bir şahıs olduğundan kuşkulanılabilir. Çünkü en ünlü Türk tarihçilerinden Sadi Efendi, bu şecereyi şüpheli saymakta ve bunu ortaya atanlar tarafından yeterince kanıtlanmadığını ileri sürmektedir.[4]

Türk Adının Hor Görülmesi

Araplar ve İranlılar Türk adının Doğu'da hor görülmesini kabalık ve barbarlıkla eşanlamlı sayılmasını sağladıklarından Babıâli, Türk Sarayı diye adlandırılmaktan hoşlanmaz. Türk tabiri sadece "Türkçe biliyor musun?" gibi özel cümlelerde kullanılır. Türkçe yerine Osmanlıca demek uygun düşmez, çünkü Osmanlıca, terbiye ve nezaket kavramlarıyla çağrışım yaratır, oysa Türkçe uygar olmayanı ifade eder. Nitekim, "bütün hayatı boyunca Türk" anlamına gelen "Türk müddeti urarinde" Muhtemelen Türk müddeti ömründe ibaresinin muharref bir şekli (ç.n.) tabiri buradan gelmektedir. Bu tabir, hep kaba bir adam olarak kalacak, hiçbir zaman Osmanlıların terbiyeli, nazik ve kibar tavırlarını elde edemeyecek bir kişiyi anlatmak için kullanılır. Buna rağmen Osmanlılar, İstanbul'un fethine kadar belki de üç büyük Türk kolunun en kaba ve en az yontulmuşu olarak kalmışlardır.

Türk Adını Kabullenmezler

Türkler, adlarından utanç duyduklarından ve onunla anılmayı istemediklerinden bu adın kendilerine nereden geldiğini izah etmek için çeşitli hikâyelere başvurulmuştur. Prens Cantemir, ya kendiliğinden ya da bir Türk yazarına[5] atfen şunları ileri sürmektedir:

1. İranlılar, ki bununla Rum Selçukluları demek ister, Os-man'ın büyükbabası Süleyman'a ve onun emrinde yürüyenlere, Cengiz Han'ın peşinden giden İskitliler (Scythes) olduğunu var sayarak Türk adını vermişlerdir. Cantemir[6] Moğollara İskitliler adını vermektedir. Şunu belirtmek gerekir ki bu tarihçi, Türk adının, Cengiz Han Asya'nın güney illerini istila ettiği sırada onun arkasından giden milletleri ya da kabileleri belirlediğini ve bunların ancak İran ve Küçük Asya'nın her yanına yayılmaya başladıktan sonra tanındıklarını ileri sürmektedir[7]. Aslında, Fatih'in arkasından gidenlerin genellikle Moğol veya Tatar adıyla bilindikleri, bundan iki yüz yıl öncesinden beri Selçukların Anadolu'da Türk adını kullandıkları ve bu adın İranlılara da yabancı olmadığı bilinmektedir.

2. Cantemir, Cengiz Han'ın istilasından sonra İran valileri, hükümdarlarının boyunduruğundan kurtulduğu zaman bunlardan biri saydığı Konya Sultanı Alaaddin'in, İskitlilerden birçoğunu egemenliğini tanımaya zorlayarak onları köylülerle bir araya getirdiğini, tarımla uğraşmalarını sağladığını ve hepsine birden Türk adını verdiğini belirtmektedir. Böylelikle Hükümdar'ın kendisinin de o zamana kadar taşıdığı "İran Valisi ya da Konya Sultanı" unvanını bırakarak "Türklerin Sultanı" adını aldığını yazmaktadır. Bu savın, Prens Cantemir'in kendisine mi ait olduğu, yoksa onu bir Türk tarihçisinden mi aldığı bilinmemektedir; ancak bundan daha saçma ve gerçeğe aykırı bir şey olamayacağı kuşkusuzdur.

Şunu da belirtmek gerekir ki Cantemir, İranlılar ya da Persler derken Rum veya Anadolu Selçuklularını kast etmektedir. Bu konuda, aynı görüşü benimsemiş olan Bizans tarihçilerinin izinden gitmekte, ancak onların Türk ve Pers adlarını eşanlamlı olarak kullandıklarını, Bizans topraklarını işgal ettikleri sırada İran'dan çıktıkları için Selçuklulara Pers dediklerini dikkate almamaktadır.

Oysa İranlıların tarihini incelerken bunu birkaç kez gözlemlemek fırsatını bulmuştuk; Rum tarihçileri, onların gerçek Persler olduklarına

inanmak şöyle dursun ilk Selçuk Sultanı Tangrolipbc'in (Tuğrul Beye verdikleri ad) ve arkasından gidenlerin Türk olduklarını özellikle belirtmişlerdir.

Cantemir, son olarak, Alaaddin'in (I. Alaaddin Keykubat) ölümünden sonra sultan ilan edilen Osman'ın o zamana kadar halkının tümü için kullanılan o iğrenç Türk adının bundan böyle sadece köylüler için kullanılmasını[8] ve öteki uyruklarının Osmanlı diye çağrılmalarını emrettiğini ileri sürmüştür. Ancak İranlılar, hiçbir zaman Osmanlı diye çağrılmamışlar ve Selçuk adı, Ertuğrul'un oğlu Osman'ın adı lehine ortadan kaldırılmamıştır. Yazarımız her ne kadar bu konuda Türk tarihçilerinin aşırı taraf tutan tutumunu izleyerek tüm Selçuk beylerinin Osman'ın buyruğu altına girdiklerini iddia ederse de aslında bunlar son sultanın ölümünden sonra bağımsızlıklarını ilan ettiğinden, varlıklarını devam ettirdikleri sürece Selçuk adı ortadan kalkmamıştır.

Osmanlılar Türktür

Bilinen şudur ki Osmanlılar da Selçuklular da güçlü duruma geldiklerinde, ister hor görülen bir adı artık taşımak istemedikleri için ister imparatorluklarının kurucularına saygı göstermek için olsun bu adları almalarına rağmen, gerçekte Türk'tüler ve kendilerine de Oğuz derlerdi. Bu kanının olasılığı şundan da bellidir ki Oğuz adı, kökenini oluşturan Türk adından sadece birkaç kuşak sonra ortaya çıkmıştır. Kaldı ki ne Osmanlıların ne de Selçukluların Türk adından utanç duymaları için bir neden göremiyoruz, çünkü Yafet veya Yafes'ten türettikleri Türkler, Tataristan'da oturan tüm kabile ve milletlerin ortak atası olarak kabul edilmektedir. Üstelik Osmanlıların ana yurdu burası olduğuna göre, kendilerine ne ad verirlerse versinler, mutlaka Türk kökenlidirler ve bize kalırsa Türk adını bütün diğer adlara üstün tutmalıdırlar. Çünkü ünlü ataları Türk'ün soyundan geldiklerini ve bütün öteki Tatar boylarının kendilerinden çıktığını, bu ad kadar güzel gösteren bir şey olamaz.

Anayurtlarının Belirsizliği

Sözde Oğuz boyunun anayurdu olan Tataristan'ın tam yeri konusunda, bütün Türk tarihçilerinin Hazar denizinin yakınında bir yer olduğunda birleştikleri ve bu Oğuz boyunun genellikle Konar Göçer Tatar Tayfası, yani göçebe, yeri yurdu olmayan kimseler olarak nitelenen Tatarlardan oldukları söylenmektedir. Prens Cantemir, bunların Hazar Denizi ile bugün

Karaboğaz adı verilen göl arasında oturduğuna inanmaktadır. Gerçekten, bugün bu bölgede hâlâ rastlanan Karakalpaklar göçebe bir hayat yaşamakta ve Türklerle aynı dili konuşmaktadırlar ancak gelenek, görenek ve hayat tarzları bakımından aralarında hiçbir benzerlik yoktur[9]. Türklerin bugün Karakalpaklar'a pek az benzemelerinin şaşılacak bir yanı yoktur. Ancak çöllerde yaşadıkları dönemde Türklerle Karakalpaklar ya da komşuları olan Türkmenler arasında[10] töre ve gelenek bakımından büyük bir benzerlik bulunduğu sanılmakta ve gerek Osmanlı gerekse Selçuklu Türklerinin bunların soyundan geldiği ileri sürülmektedir. Ama işin aslına bakacak olursak, hangi ülkeden ya da hangi milletten geldiklerinin ne önemi olabilir? Üzerinde bu kadar kafa yorduğumuz bu sorun saçma ve boş bir sorundan başka nedir? Değil mi ki bir millet kötü ise ne olursa olsun, ona onur verilemeyeceği gibi, iyi ise de şerefine leke sürülemez.

Osman'ın Ataları Kimlerdir?

Türk tarihçileri her ne kadar Osmanlı Türklerinin şeceresini Oğuz Han'a, hatta Yafet'e kadar çıkarmışlarsa da Osman'ın atalarını güvenilebilir bir kesinlikle üç kuşaktan, yani dedesinin babasından daha geriye götürmek pek mümkün görünmemektedir. Cantemir'in kendisi de Türk yazarlarının bize onlarla ilgili doyurucu bir bilgi vermediklerini, araştırmalara ışık tutmadıklarını itiraf etmektedir[11]. Chalcondyles zamanından kalan bir geleneğe göre, Osman'ın ataları Ertuğrul, Oğuzalp ve Düzalp olup Sadi Efendi, Türk tarihçileri ve başka Doğulu yazarlar bunlara Ertuğrul, Süleyman Şah ve Kiya-Aleb (bazılarına göre Kiya Han adlarını vermişlerdir.) Türk tarihçileri Süleyman Şah'ın babası, Kaya Han'dan ve hatta Osman'ın babasıyla büyükbabasından pek az bahsetmektedirler ve bu konuda söyledikleri de oldukça çetrefildir. Türklerin pek beğendikleri "Tac'üt-Tevarih" yazarı Sadettin Efendi, eski yazarlara atfen, Selçuk kabilesi Mavera-ün-nehr'den, yani Amuderya'nın ötesindeki ülkeden ayrılarak İran'ı veya genel olarak bu ırmağın güneyindeki Pers ülkesini işgal etmeye başladığında, Süleyman Şah'ın babası Oğuz Beyi Kaya Han'ın, kabilesiyle, Maru Şahcan'dan ayrıldığını, Mahan[12] şehrini zapt ettiğini anlatır. Ancak Cengiz Han'ın akınlarından sonra, Kaya'nın (kimi yazarlara göre Kaya Alp Han) oğlu Süleyman, toprakları Ahlat'a[13] kadar dayandığı halde, Tatarların gazabından kurtulmak için ülkesini terk etmek ve tebaasıyla beraber Rumeli veya Anadolu'da başka topraklar aramak zorunda kalmıştır[14].

Hicri 611 / 1214

Sadettin Efendi'den çok daha eski bir tarihçi olan Heşri (Neş-ri) Oğuz boyunun, Süleyman'dan yüz yetmiş yıl önce Ahlat ülkesinde yerleştiğini ve Hicret'in 611. yılında Süleyman'ın yönetiminde Anadolu istikametinde ilk seferine çıktığını yazmaktadır. Tatarların korkunç yıkımları Süleyman'la silah arkadaşlarını, harabe haline gelmiş olan ülkelerinden ayrılmaya zorlamış; Azerbaycan'a[15] gelerek burada bir süre gezginci bir kır hayatı yaşamıştır. Nihayet Hicri 616 yılında bu işlenmemiş topraklarda artık geçimini sağlayamayınca elli bin kişilik bir orduyla Rum ilinin yolunu tutmuş, eski topraklarını yeniden ele geçirmeye çalışmıştır, ancak Fırat Nehri'ni atıyla yüzerek geçmeye çalışırken boğulmuştur [16] Hoca Sadettin'in Tac'üt-Tevarih'ine göre, bu kaza Kayhar veya Caber kalesinin karşısında meydana gelmiş ve Süleyman Şah hâlâ Mazar d'hi Türk (Mezarı Türk olsa gerek ç.n.) diye anılan yere[17] gömülmüştür. Tarih-i Osmani'ye göre, Selçuk kökenli Sultan Alaaddin, Horasan'dan Yunan ülkesine kaçmıştır[18]. Sevaste veya Sivas ülkesini ele geçirerek Kral unvanını almıştır. Aynı tarihte, Mahan'ın Tatarlar tarafından yerle bir edildiğini gören Süleyman Şah, şiddete boyun eğmek zorunda kalarak Erzincan veya Arzin-gan'a çekilmiştir[19]. Buradan Romanya veya Rum'a kadar uzanmış ve Amasya'ya gelmiş, sonra yönünü değiştirerek Halep'e, oradan Fırat kıyısında Caber'e[20] gitmiştir. Caber'de konaklamış ve Fırat'ı atıyla birlikte yüzerek geçmeye çalışırken boğulmuştur[21]. Tarihçiler, Süleyman'ın, Cengiz Han Belh şehrini yıkıp topraklarından kovduğu Kurzem Şah'ı[22] öldürdükten sonra ülkesinden ayrıldığını saptamışlardır.

Birinci Karşı Çıkış

Cantemir'in Türk tarihçilerinden derlediği bu tarih, birçok yanılgılarla doludur.

1. Süleyman'ın topraklarının Horasan'dan Mahan'da, Erme-nistan'dan Ahlat'a kadar uzandığı yolundaki iddia tarihin gerçeklerine aykırıdır. Çünkü tüm Ermenistan ve İran'ın büyük bir kısmı o tarihte Harizm sultanlarının ve daha önce de İran Selçuklularının buyruğu altındaydı. Kaldı ki Oğuzların Ahlat'a, hele Süleyman'ın zamanından yüz yetmiş yıl önce, egemen olduklarına dair hiçbir kanıt yoktur.

Gerçekten de Mahan ve Ahlat gibi birbirinden o kadar uzak iki kentin bu kadar uzun süre, tüm toprakları bu iki yerle sınırlı olan ve bu ülkelerin

tarihçileri tarafından adları bile bilinmeyen birtakım küçük hükümdarların egemenliği altında kaldığına nasıl inanabiliriz? Şunu da ekleyelim ki Süleyman Şah'ın, ileri sürüldüğü gibi elli bin kişilik ordusuyla, kendi topraklarını bırakarak Rum ilinde yeni topraklar aramaya çıkmış olması, büyük bir devletin hükümdarına yakıştırılabilecek bir olay değildir. Çünkü öyle olsaydı daha büyük kuvvetleri seferber ederek Moğollara kafa tutabilecek bir durumda olması gerekirdi ve hiç silah kullanmadan kaçıp gitmezdi.

İkinci Karşı Çıkış

2. Sultan Alaaddin ile ilgili söylenenler, Süleyman'la aynı zamanda Horasan'dan kaçıp fetih hakkına dayanarak Sivas Kralı unvanını aldığı yolundaki iddialar, hikâyeden başka bir şey değildir. Alaaddin, kardeşi İzzeddin'in ölümünden sonra, Hicri 616'da onun yerine geçerek Konya Sultanı olmuştur ve tahta geçmeden önce Anadolu'dan ayrılmış olması pek mümkün görünmemektedir. Sözün kısası, bu sultan hakkında ve kendisiyle Osman'ın ataları arasında olup bitenler hakkında anlatılanlar, ilerde görüleceği gibi, birer efsane olmaktan öteye gitmemektedir.

Üçüncü Karşı Çıkış

3. Süleyman'ın Mahan'dan ayrıldığı ileri sürülen tarih, özensiz bir yakıştırmayı taşımaktadır. Bu olayın Hicret'in 611. yılında cereyan ettiği ileri sürülmektedir, fakat bir yandan da olayın Harizm Şah'ın ölümünden ve Belh'in yıkılmasından sonra meydana geldiği iddia edilmektedir. Oysa Harizm Şah 617'de ölmüş, Belh şehri ise bir yıl sonra yıkılmıştır. Dahası da var, Cengiz Han'ın ordularının Amuderya'yı geçerek İran'ın en kuzeydeki ili olan Horasan'a girmeleri 617 yılına, yani Süleyman Şah'ın ölümünden bir yıl sonraya rastlar. Görülüyor ki Süleyman Şah Moğollar tarafından bu ülkeyi terk etmeye zorlanacak yerde, onların gelmesinden altı yıl önce ortaya çıkmıştır. Bu da onun sözde Tatarların yakıp yıktıkları Anadolu'dan çıkarak Azerbaycan'a dönmek zorunda kaldığı yolundaki tezi çürütmektedir. Aslında Moğollar o tarihte henüz İran seferlerine başlamamışlardı. Üstelik Moğollar Anadolu'ya ancak Alaaddin'in saltanatının sona erdiği 634 yılından birkaç yıl sonra girmişlerdi. Eğer Prens Cantemir, Türk tarihçilerinin Osmanlıların kökeniyle ilgili düşüncelerini eleştirel gözle incelemiş olsaydı, herhalde onlara körü körüne inanmakta daha ihtiyatlı davranır, olayları o kadar abartmazdı. Oysa Cantemir, tarihin gerçeklerinden çok Osmanlıların şanını yüceltmeyi amaçlayan Sadettin Efendi'nin ve onu izleyen diğer tarihçilerin izinden yürümeyi yeğlemiştir[23].

Ertuğrul'un Fetihleri

Süleyman geride dört oğlunu bırakmıştır: Sungurtekin[24], Gündoğdu, Ertuğrul Gazi ve Dündar veya Dümdar. İlk ikisi babalarının ölümünden sonra İran'a döndüler. Ertuğrul ve Dündar buyrukları altına giren askerlerle kaldılar ve Sürmeli Çukur[25] adlı bir yerde konakladılar. Dündar, birkaç gün sonra öldü; Ertuğrul tek başına Anadolu eyaletlerine doğru ilerledi ve bu eyaletlerden birçoğunu egemenliği altına aldı[26]. Buralarda yaşayan halkı kendi dinini benimsemeye zorladı[27]. Böylece bunlara bu ülkelerde ünlü olan Zeleti adı verildi. Daha sonra, başkalarının topraklarını fethetmek gibi bir zorbalıkla suçlanmak istemediğinden, büyük oğlu Saruyatı'yı -ki sonradan ünlü Savcı Bey unvanını almıştır- Konya Sultanı Alaaddin'e gönderdi.[28] Alaadin'den kendisine ve beraberindekilere toprakları üzerinde yerleşecek bir yer verilmesi için alçak gönüllülükle ricada bulundu. Alaaddin ölçülü davranarak bu isteği geri çevirmeyip güçlü ve yeni komşusunun düşmanlığını kazanmaktansa dostluğunu kazanmayı tercih etti. Saruyatı'yı kendi elçileri refakatinde Ertuğrul Gazi'nin yanına geri göndererek kahramanlığı sayesinde topraklarını Tatarlardan temizlemeyi başardığı takdirde onu ordularının başına geçireceğine ve hatta imparatorluğuna ortak edeceğine söz verdi. Ertuğrul Gazi, bu kez bizzat Alaaddin'in sarayına gitti. Alaaddin, Ertuğrul'a yurt olarak Ancyra (Ankara) topraklarında Karacadağ'ı verdi.

Ertuğrul'un Moğolları Kovması

Kalabalık Tatar birlikleri, Ancyra topraklarına akın ettiler. Uzun süreden beri ülkesini talan ettikleri ve çok kez umutsuz durumlara düşürdükleri Alaaddin, hemen kuvvetlerini topladı ve Tatarları karşılamaya gitti. Sayıca üstün olan Tatarlar daha ilk çatışmada Sultan'ın ordusunu bozguna uğrattılar. Bu sırada savaş haberini alan Ertuğrul tam zamanında beş bin askeriyle Sultan'ın imdadına yetişti. Alaaddin'in ordusunun dağıldığını ve kaçmakta olduğunu gören askerler Ertuğrul'u galiplerin tarafına geçip kaçakların ganimetini ele geçirmeye ikna etmek istediler.

Fakat Ertuğrul kılıcını yenik düşenlere karşı kullanmaya tenezzül etmedi ve Tatarlara öyle bir şiddetle saldırdı ki onları tam bir bozguna uğrattı. Sözünde duran Alaaddin, Ertuğrul'un kendisine tüm Ancyra ülkesinin yönetimini verdi ve onu ordularının başına geçirdi[29] Ertuğrul hemen askerlerini Sultan'ın askerlerine kattı; sadece Tatarların akınlarını

durdurmakla kalmayıp onları sultanlığının sınırlarından uzaklaşmaya zorladı. Bizanslılardan, daha başka topraklar da zapt ederek bunları Alaaddin'in imparatorluğuna kattı. Bütün bu zaferleri taçlandıran, ünlü Kütahya[30]şehrinin zaptı oldu. Cantemir'in, Sadettin Efendi'den naklen bildirdiğine göre, bu şehir Bizanslılardan Hicret'in 680. yılında zapt edildi. Ertuğrul, Sadettin Efendi'ye göre aynı yıl içinde, fakat Nişrin'e göre 687'de[31] ihtiyarlık ve savaş yorgunluklarının yükü altında ezilerek öldü ve Söğüt Kalesi'ne gömüldü. Mezarı bugün hâlâ Müslümanlar tarafından büyük bir saygıyla ziyaret edilmektedir[32].

Osman'ın Tahta Geçişi

Ertuğrul geride üç evlat bıraktı: Osman, Gündüz ve Savcı. Büyük oğlu Osman'a Alaaddin'in sarayında Osmancık adı verilmişti[33]. Babası Ertuğrul, Sultan Alaaddin sayesinde sahip olduğu bütün malını mülkünü Osman'a vasiyet etmişti. Alaaddin, minnettarlık duyguları nedeniyle, sadece bu bağışı onaylamakla kalmayıp Osman'a bütün Tekkadum veya Valilerin Başı unvanını verdi. Kendisine komutanlık simgeleri olan Tabl-ı Alemi, yani sancakları, davulları, vb. gönderdi ve tüm ordu üzerinde kendisine tam bir yetki tanıdı. Üstelik adına sikke bastırmasına izin verdi[34]. Ayrıca gerek babası tarafından fethedilmiş gerekse kendisi tarafından fethedilecek bütün şehir ve kasabalarda Hutbe[35] hakkına sahip olmasını, yani cuma ve bayram namazlarında minberden adının okunmasını buyurdu.

Osman'ın Yunan'a Karşı Kazandığı Zaferleri

Osman'ın krallardan geri kalır bir yeri olmadığından büyüklüğünü tamamlamak için bir sultan unvanı eksikti. Ancak Alaaddin yaşadığı sürece Osman, bu unvanı almayı uygun görmedi[36] ve sözünde durarak Selçuk hükümdarının çıkarları için savaştı. İlkin baş kaldırmış olan şehzadeleri yola getirdi. Sonra silahını Yunanlara çevirdi ve Hicri 687'de Külze (Culze) şehrini ele geçirdi: Zaferlerinin ve Alaaddin'in topraklarını genişletme girişimlerinin bir çeşit başlangıcıydı bu. Aynı yıl, Kırşehir kenti hâkiminin kardeşi Kalanos veya Callinique'i esir etti. Önce derisini yüzdürdü, sonra da askerlerine mezarından geçip üstüne işemelerini emretti; bu nedenle, eskiden Tomalidz[37] diye bilinen bu yer İtişini (Domaniç?) adını almış olup günümüzde de hâlâ bu adla anılmaktadır. Osman bu savaşta çok kayıp verdi. Ölenlerin arasında, Söğüt'te babasının yanına gömülen kardeşi

Gündüz de vardı. Bu zaferin meyvesi Karahisar'ın zaptı oldu. Osman bu şehri böylece Selçuk İmparatorluğu'na ilhak etti.

Moğolların Osmanlı'ya Yenilgisi - H. 688/M. 1289

Birbirini izleyen bunca zafer üzerine Alaaddin II[38] Eski-şehir'in[39] yönetimini Osman'a bırakmak zorunda kaldı. Ertesi yıl (688) Osman, Moğol Tatarlarını kovdu; İmparatorluğun tüm sınırlarını Moğol akınlarından korudu ve önemli zaferler kazandı. Nihayet kendine başkent olarak Karahisar'ı seçti; halkı oraya çağırdı ve muhteşem binalar, surlar inşa ettirdi. Burada yazarımız Selçuk tarihçilerinin[40] yılların hesabında anlaşamadıklarını kaydetmektedir[41]. Moğol Tatarlarına karşı kazanılan zaferi on yıl sonra, yani Hicret'in 698. yılında kazanılmış gibi gösterdiklerini ve gerçeğin de bu olduğunu, çünkü Sadettin Efendi'nin de Osman'ın hayatını anlatırken bu sonuca vardığını belirtmektedir.[42] Osman, 698'de hileyle Karahisar kalesini ve Bilecik şehrini ele geçirdi. Ardından İnegöl'ü aldı ve daha birçok şehir ve kaleyle birlikte Alaaddin'in egemenliğine tabi kıldı. Ertesi yıl, bir Gazan Tatarları[43] sürüsü Alaaddin'in ülkesine yeniden akın etti. Bir yandan da ülkenin şehzadeleri ve büyükleri ikinci kez Sultan'a baş kaldırdılar. Bu ihanetle işi biten Alaaddin, ülkesini bırakarak gizlice Bizans İmparatoru Mikhael Paleologos'un sarayına sığındı, fakat imparator ona yardım etmedi ve onu tutuklatıp hapse attırdı[44].

Osman'ın Sultan Oluşu 1400

Alaaddin'in kaçışından sonra, valiler ülkesini aralarında paylaştılar; ancak kuvvetleri ve zenginlikleri bakımından ilk sırada olan Osman, kimini vaatler veya armağanlarla elde ederek, kimini ise tehdit ederek ve zorlayarak kendini tüm imparatorluğun sultanı ilan ettirdi[45]. Böylece Hicri 700 yılının başlarında, Osman bütün büyüklerin ve ordunun onayıyla sultan ilan edilerek Karahisar'da Osmanlı İmparatoru unvanını aldı. Böylece tebaasının, iki Alaaddin'lerin saltanatı zamanında taşıdıkları Oğuz veya Türk adını Osmanlı olarak değiştirmiş oldu. Tarihçilerin çoğuna göre Osman'ın sultanlığı bu andan itibaren başlamıştır, diyor Cantemir. Yazarın kendisi de onların bu görüşüne katılmaktadır. Buna karşılık, Sadettin Efendi, oldukça inandırıcı nedenlere dayanarak, Osman'ın saltanatının başlangıcının, Karahisar[46] şehrini fethettikten sonra Alaaddin'in rızasıyla

adına hutbe okuttuğu ve sikke bastırdığı 687 yılı olarak saptanması gerektiğini ileri sürmektedir.

Osman'ın Yönetimi Oğullarına Bırakması

Osman, İmparatorluğun başına geçince şehirlerinin ve eyaletlerinin yönetimini ve savunmasını oğullarına bıraktı. Orhan Karacadağ sancağını, Gündüz Alp Eskişehir'i, Aykut Alp İnönü'yü, Hasan Alp Yarhisar'ı, Turgut Alp İnegöl'ü, en küçük oğlu Alaaddin ise annesiyle Osman'ın kayınpederi Şeyh Edebali'nin vesayeti altında olmak üzere Bilecik vilayetini aldılar. Osman aynı yıl içinde Köprühisar'ı da fethetti ve sarayını Karahisar'dan Yenişehir'e nakletti, burada hisarlar, surlar ve çok güzel binalar yaptırdı[47].

Yukarıdaki Tarihe İtirazlar

Prens Cantemir'in, Türk tarihçilerine atfen, Osmanlı İmpa-ratorluğu'nun kökenine ve kuruluşuna dair yazdıkları işte bunlardır. Ancak, aynı kaynaklara dayanarak Osmanlı hanedanının kökeniyle ilgili olarak anlattıklarında olduğu gibi, burada da bazı güçlüklerle karşılaşmaktayız.

Birinci İtiraz

Ertuğrul'un, babasının kuvvetlerinin yarısıyla Halep ile Kapadokya'da Kayseri arasında kalan toprakların tümünü fethetmiş olabilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu toprakların bir kısmı, Selahaddin'in halefleri olan güçlü hükümdarların, kalan kısımları ise Rum Selçukları sultanlarının onuncusu ve en güçlüsü olan Alaaddin Keykubad'ın elinde bulunuyordu. Kaldı ki ülkesine bir akın düzenlemiş oldukları kabul edilse bile, Ertuğrul'un, sadece beş bin kişiyle, güçlü bir hükümdar olan Alaaddin'in ordusunu bozguna uğratmış bir orduyu yenmesi pek inandırı görünmemektedir.

İkinci İtiraz

Bu ülkelerin ahalisi, küçük bir azınlığın dışında, zaten çoktan beri Müslüman olduğuna göre, Ertuğrul'un, yenikleri Müslüman dinini kabul etmeye zorlama durumunda bulunmaması gerekirdi.

Üçüncü İtiraz

Mademki Ertuğrul bunca ülkeyi fethedebilmişti, niçin yerleşecek bir yer bulmakta o kadar zorluk çekmiş ve böyle bir yerin kendisine verilmesini Alaaddin'den istemek zorunda kalmıştı?

Dördüncü İtiraz

Selçuk Sultanı, Ertuğrul'un bu isteğini Tatarları ülkesinden kovması şartıyla kabul etmiş olamazdı, çünkü bunlar ülkesine kendi saltanatı zamanında girmemişlerdi. Kaldı ki ülkesine bir akın düzenlemiş oldukları kabul edilse bile Ertuğrul'un, sadece beş bin kişiyle, güçlü bir hükümdar olan Alaaddin'in ordusunu bozguna uğratan bir orduyu yenmesi pek akla yakın görünmemektedir.

Beşinci İtiraz

Bir yerde Osman'ın, Alaaddin'in izniyle, sikkelerinin üstüne Sultan unvanını koydurduğu, başka bir yerde ise bu unvanı almak istemediği[48] söylenmektedir. Bu, elle tutulur bir çelişki değil de nedir? Hatta Alaaddin'in Türk tarihçilerinin kendisini gösterdikleri gibi bir adam olduğunu kabul edecek olsak bile, Osman'ın imparatorluğun bütün imtiyaz ve yetkilerine sahip çıkmasına izin vermesi düşünülemez.

Altıncı İtiraz

Aralarındaki anlaşmaya göre bunları kendisi için alıkoymaya hakkı var idiyse Osman'ın Bizans'tan fethettiği toprakları Alaaddin'in ülkesinin egemenliğine katması da pek muhtemel görünmemektedir.

Yedinci İtiraz

Alaaddin'in 1299'da, on altı yıl önce ölmüş olan Bizans İmparatoru Mikhael Paleologos'un sarayına sığınması imkânsızdır. Ayrıca Alaaddin'in 1299'a kadar saltanat sürmesi de çok uzak bir ihtimaldir. Oysa Türk tarihçileri ikinci diye adlandırdıkları tek bir Alaaddin'den söz etmişlerse, bunun böyle olması gerekir. Bu olayın doğru olmadığını ise hem Doğulu tarihçilerin -ki bu süre içinde altı sultan saymışlardır- hem de Bizans tarihçilerinin -ki bunlardan dördünün de adını zikretmişlerdir- yazdıklarıyla kanıtlamak mümkündür.

Sekizinci İtiraz

Eğer valiler Alaaddin'in kaçışından sonra topraklarını aralarında paylaşmışlarsa, önce Osman'a biat ederek onu sultanları olarak tanımaları akla yakın gelmemektedir. Kaldı ki bu olay hem Bizans tarihçileri hem de Türk tarihçilerinin kendileri tarafından yalanlanmış bulunmaktadır: Bunlara göre, Selçuklu İmparatorluğu'nun topraklarını aralarında paylaşan beyler uzun süre bu topraklar üzerinde hükümdar veya bağımsız sultanlar olarak egemenliklerini sürdürmüşler ve Osman'ın halefleri tarafından ancak peyderpey Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmışlardır.

Dokuzuncu İtiraz

Sadettin Efendi, Osman'ın saltanatını diğer Türk tarihçilerinin yaptıklarından on yıl daha erken ve bizzat Alaaddin'in hükümdarlığı zamanında başlatmak istemekle Osmanlıların şanını yüceltmek için nasıl taraf tuttuğunu göstermiştir. Bu noktada Sadettin Efendi'nin otoritesini kabul etmeyen Cantemir bu tarihçinin yanılmazlığına inanmadığını göstermektedir. Başka konularda onu daha büyük bir dikkatle izlemesi yerinde olurdu.

Onuncu İtiraz

Osman'ın oğulları arasında yaptığı paylaştırma da, zapt ettiği birbirine yakın birkaç şehre tek başına sahip olduğunu ve böylece egemenliği altındaki toprakların hiç de öyle geniş olmadığını; hele hiçbir şekilde tüm Selçuklu İmparatorluğu'nu veya Rum ülkesini kapsamadığını kanıtlamaktadır.

Sonuç

Yukarıdaki açıklamalar, Osmanlı Türklerinin ve kudretlerinin kökeninin hayli karanlık olduğunu ve Türk tarihçilerinin, özellikle Sadettin Efendi ve ondan sonra gelenlerin, imparatorluğun kurucularının ünlerini yaymak gibi boş bir isteğin dürtüsüyle ileri sürdükleri çok sayıdaki yanlış veya abartılmış iddiaların bu belirsizliği büsbütün artırdığını açıkça göstermektedir. Buna karşılık, Gautier tarafından Fransızcaya çevrilen Annales Turques ("Türk Tarihi"), Cantemir tarafından efsane olarak nitelenmek ve küçümsenmekle beraber, bu Prens tarihçinin gözdeleri olan yazarların eserlerine gölge düşüren kusurlardan uzaktır. Gerçi "Annales Turques" de Osman'ın şüpheli şeceresini olduğu gibi vermekte ve Tatarların, Süleyman Şah'ın yanı sıra Sultan Alaaddin'i de İran'dan kovduklarını söylemektedir, ama daha sonra anlatılanların hepsi Selçuklu tarihine uymakta ve akla yakın gelmektedir.

Gerçeğe Daha Yakın Bir Başka Osmanlı Tarihi

Annales Turques'te, okuduğumuza göre, Süleyman Şah, Erzincan'a çekildikten sonra Anadolu'ya akın etmiş, Amasya'ya kadar dayanmış ve büyük bir ganimet elde etmiş; sonra yolunu değiştirerek Halep'e gelmiş ve Caber şehrinin yakınlarında boğulmuş. Ertuğrul veya Ertogrul, Pasin Ovası'na kadar Fırat Nehri kıyısından yürüyerek burada dört yüz çadırla geleneklerine uygun olarak konaklamış; bir süre burada kalmış ve komşularıyla çok sayıda çatışmaları olmuş.

Sultan Alaaddin'in Anadolu'da birçok eyalet fethettiğini ve büyük bir imparatorluk kurduğunu haber alınca, üç oğlundan biri olan Saruyatı'yı (diğerleri Gündüz ve Osman'mış) Alaaddin'in yanına göndererek kendisine topraklarında, adamlarıyla birlikte yaşayabileceği bir yer vermesi için yalvarmış. Alaaddin bu isteğini kabul ederek Ertuğrul'a havası yazın da kışın da elverişli olan bir yer vermiş. Bu sırada bir millet[49] Alaaddin'e saldırmış ve bu hükümdar düşmanın üzerine yürürken Ertuğrul ve oğulları Osman ile Saruyatı hemen Engürü'ye (Ankara) doğru yürümüşler[50]. Adamlarıyla birlikte buraya yerleşmişler ve komşu Bizans topraklarına sürekli akınlar düzenlemişler; elli iki yıl saltanat sürdükten sonra Hicri 687 ve Miladi 1288'de ölmüş. Oğlu Osman, birkaç eyalet fethettikten sonra, bir devlet kurmuş ve bunun bir kısmını babası Ertuğrul'u izlemiş olan kumandanlar arasında paylaştırmış; sonra da askerlerini oğlu Orhan'ınkilere katarak birlikte silahlarını Hıristiyanlara çevirmişler, bütün ülkeyi yağmalamış ve İznik (Nicaea) şehrini ele geçirmişler[51].

Osman'ın veya Osmanlı Türklerinin gücünün kökenini inceleyen bu tarih, Oğuzların Mahan'dan Ermenistan'da Ahlat'a kadar hâkimiyetlerinden söz etmemektedir. Ahlat şehrine Süleyman Şah'tan yetmiş yıl önce egemen oldukları da söylenmemektedir. Ertuğrul'un Halep'ten Kayseri'ye kadar yaptığı sözde fetihlerden, Alaaddin'in Tatarların saldırısına uğradığından, Ertuğrul'un bunları bir avuç adamla bozguna uğrattığından, Alaaddin'in, Osman'ın zamanına kadar ve hatta 1300'e kadar yaşadığından, Osman'a krallık imtiyazlarını verdiğinden ve valilerin Osman'ı Alaaddin'in çekilmesinden sonra oy birliğiyle sultan ilan ettiklerinden de hiç bahsedilmemektedir.

Türklerin Bilinen Tarihçisi

Prens Cantemir'in izlediği tarihçiler üzerindeki yargımızı Kont de Marsigli'nin otoritesiyle pekiştirmek istiyoruz. Bu soylu kişi, uzunca bir süre Türkiye'de kalarak Osmanlı İmparatorluğu'nun eski ve yeni durumu üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda, Osmanlı hanedanının kökeniyle ilgili, Türk yazarları arasında bizimle aynı görüş ayrılıklarına dikkati çekmektedir. Prens Cantemir'in söylediklerinin tersine, genellikle olayları Gaudier'in Annales'inde olduğu gibi anlatanlara itibar edildiğini söylemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kökeninden söz ederken şöyle demektedir: "Türkler arasında en bilgin tarihçiler, kiminin Ordogrul, Ortoğrul veya Urtukul adını verdiği Ertuğrul'un gerçekte Türkmen

Tatarlarının Morzar'ı[52], yöneticisi veya önderi olduğunu kabul ederler. Mohan (Horasan'da bir şehir) valisi olan babası Süleyman Şah, Cengiz Han tarafından yurdundan kovulunca Türkmenlerle birlikte Türkmenistan adı verilen Ermenistan'a kaçmıştır. Ertuğrul, Konya Sultanı Alaaddin'le birleşerek bu hükümdarın ordusunun yardımıyla bu havaliye egemen olmaya başlamıştır. Ertuğrul 687'de ölünce Alaaddin, Ertuğrul'un oğlu Ozman ya da Osman'ı aynı şekilde korumuş, ona egemenlik simgeleri olan davul, sancak ve kılıç[53] göndermiş ve Anadolu'yu Bizanslılardan almasına izin vermiştir." Kont de Marsigli, sözlerine en çok güvenilen Türk tarihçilerinin anlattıklarının bunlar olduğuna bizi temin etmektedir. Ancak Marsigli'ye göre, Osmanlı ailesine yaranmak isteyenler, olayları başka türlü anlatmışlar, bu arada "Süleyman Şah'ın Cengiz Han'ın soyundan geldiğini, oğlu Ertuğrul'un bizzat Alaaddin tarafından hükümdar olarak tanındığını ve nihayet Osman'ın Konya krallığının başına Alaaddin'in rızasıyla ve bu hükümdarın sağlığında geçtiğini" iddia etmişlerdir[54].

Türk Tarihçiler

Osmanlı İmparatorluğu bugün hâlâ var olduğundan Osmanlılar, Selçuklulardan daha şanslılardır. Çünkü hanedanlarının kuruluşundan bu yana kendilerinin ve sultanlarının eylemlerini gelecek kuşaklara aktaracak çok sayıda tarihçileri vardır.

Larissalı Sadi Efendi

Prens Cantemir'in Osmanlı İmparatorluğu Tarihi'ni yazmak için yararlandığı anlaşılan başlıca iki yazarın da adı Sadi Efendi'dir. Birincisi, Cantemir'in büyük bilgin Sadi Efendi (le tressavant Sadi) diye nitelediği, Synopsis Historiarum ("Tarihin Özeti") adlı değerli bir eserin yazarı olan Larissalı Sadi Efendi'dir. Cantemir bu eserin, Mevlana İdris Neşri, Tacü't-Tevarih yazarı Sadettin Efendi, Peçevi ve Hezarfen[55] gibi en ünlü tarihçilerin anlattıklarının bir özeti olduğunu söylemektedir. Sadi'nin eseri 1696 yılında yayımlanmış ve aynı yıl tahta geçen Sultan Mustafa'ya ithaf edilmiştir (II. Mustafa ç.n.)[56] .

Cantemir'in Tarih'inin Sadi'ninkinin bir çeviri ya da özeti olduğu anlaşılmaktadır. Gerçi kendisi bunu açıkça söylememekte, hatta ön sözünde, notlarında ve Osman'dan önceki zamanları anlatırken başka tarihçilerin adlarını zikretmektedir. Fakat bunlar hakkında pek az şey söylemekte ve kendilerinden nerelerde yararlandığını belirtmemektedir. Sadece, genel

olarak Tarih'ini, söylediklerini bazen kendi ağızlarından aynen aktardığını iddia ettiği en güvenilir Türk tarihçilerinden kaynaklanarak yazdığını temin etmektedir.

Sadettin Muhammed

Yukarıda Larissalı Sadi'nin kaynaklandığı yazarlar arasında adı geçmiş olan diğer Sadi, Tacü't-Tevarih'in yazarıdır. D'Herbelot asıl ve tam adının Sadettin Muhammed İbni Hasan olduğunu ve Türk tarihçilerinin en ünlüsü ve en belagatlisi olduğunu söylemektedir. Selim Han'nın oğlu Sultan Murat Han'ın hocası olup daha sonra müftülük makamına yükseltilmiştir [57]. Genellikle Hoca veya Hoca Efendi diye anılır. Türkçe olarak zarif bir üslupla, Tarihlerin Tacı anlamına gelen Tacü't-Tevarih'i yazmıştır. Bu, hanedanlarının başlangıcından Süleyman I'e (Kanuni Sultan Süleyman) kadar Osmanlı sultanlarının tarihidir. Cantemir bu eserin yazarı Sadi Efendi için şöyle söylemektedir: "Türklerin pek beğendikleri ve övündükleri Osmanlı tarihinin bu ünlü yazarı, hem gerçeğe olan saygısı, hem de Osmanlıların şan ve şerefini yüceltmek için gösterdiği ateşli çaba ile temayüz etmiştir.[58]" Bu yargısı söyleyeceklerimizi dikkate alacak kimseler tarafından herhalde pek haklı bulunmayacaktır.

Annales Turques

Prens Cantemir'in Tarih'i daha yayınlanmadan, Jean Gaudier, diğer adıyla Spiegel, bize Annales Sultanorum Othmanidarum "Osmanlı Sultanlarının Tarihi" adı altında, bir Türk tarihçisinin Latince çevirisini vermişti. Başlangıçtan 1550 yılına kadar Türklerin tarihini anlatan bu eserde olaylar en eski tarihçilere göre sade bir şekilde ve gerçekler gizlenmeden nakledilmiştir. Fakat bu, Prens Cantemir'in, Gaudier'nin kişiliğinde bu eserin otoritesine gölge düşürmeye çalışmasına engel olmamıştır. Nitekim Gaudier için şöyle demiştir: "Osmanlı soyu hakkında kötü Türk vakanüvislerinden aldığını gerçekmiş gibi göstermekten çekinmemiştir." Sonra da, yanlış yazılmış veya yerinde olmayan bazı şahıs ve yer isimleriyle daha başka yanlışlıklar üzerinde durmuştur. Fakat Cantemir'in bu konuda iyi niyetle hareket ettiği söylenemez, çünkü alt tarafı Gaudier eserin sadece çevirmenidir. Yanlış anlatıldığını iddia ettiği olaylar belki de sadece Sadi Efendi gibi şatafatlı bir dille nakledilmeyen, Osmanlıların ve güçlerinin kökeniyle ilgili olanlardır. Bize kalırsa bu eserde

efsaneleştirilen sadece Osman'ın şeceresidir ki bu kusura bütün diğer tarihçilerde de rastlanır.

Annales Sultanorum Üzerindeki Düşüncemiz

Kısaca, bu eserde, Prens Cantemir'in kaynaklandığı tarihlerdeki uydurma ve yakıştırmalara rastlanmamaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı tarihinin şüpheli taraflarına daha çok ilk zamanlarında rastlandığından ve tarihçilerin başlangıçtaki olayları tahrif etme eğilimleri daha büyük olduğundan, bundan böyle Türk tarihçilerinin yazdıklarına daha az güvensizlik göstereceğiz. Bizim amacımız genel olarak Türk tarihini, bu milletin tarihçilerinin verdiği şekliyle, gözden düşürmek değildir; tek amacımız efsaneyi gerçekten ayırmak ve Türk tarihçilerinin sırf övünmek için uydurdukları saçmalıkları göz önüne sermektir. Bu yazarlar her nedense, tarihlerinin başlangıcının parlak olmadığını ve kurucularının soyunu sopunu kesinlikle saptayamadıklarını kabul edecek olurlarsa güçlü bir imparatorluğun şanına gölge düşürmüş olacakları yolunda gülünç bir düşünceye kapılmışlardır. Annales Sultanorum Le-unclavius tarafından, Pandectes adı altında bilimsel araştırmalar ürünü olan ilginç ve yararlı coğrafi ve tarihi notlar eklenmek suretiyle yayımlanmıştır.

Cantemir'in Eleştirisi

Cantemir şunları söylerken de bu Annales' i eleştirdiği anlaşılmaktadır: "Tevarih-ül Osman[59], Türk İmparatorluğu'nun kuruluşundan kısa bir süre sonra yazılmış, efsanelerle dolu tarihlerden biridir ve kimi Hıristiyan yazarların Osmanlıların şeceresini buradan aldıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu masallara Türkler tarafından bile inanılmamaktadır ve hatta bunlar Tacü't-Tevarih'te acı bir dille eleştirilmiştir[60]. Bizce bunun nedeni, Annales Sultanorum'un Osmanlıların şanını yeteri kadar yüceltmemiş ve kökenlerini sonraki tarihçiler gibi parlak fakat sahte olaylarla süslememiş olmasıdır. Bilindiği gibi, tarihçiler tarihini yazdıkları zamanlara ne kadar yakın yaşamış olurlarsa, doğruyu söylediklerine o kadar çok güvenilebilir. Ulusal yazarların, doğal olarak uluslarının ve hükümdarlarının şanını yüceltmek sevdasında oldukları için, imparatorluklarına en çok şeref veren olaylar yerine daha az yüz kızartıcı olanları anlatmaları elbette beklenemez.

Cantemir'in Ebülferec Hakkındaki Haksız Düşünceleri

Prens Cantemir'i Annales Sultanorum'u ve diğer Türk tarihçilerini eleştirmeye itmiş olan nedenler ne olursa olsun, Ebülferec'i suçlamış ve hatta ondan söz etmiş olmasını anlamak güçtür. Hıristiyan tarihçilerini, Türklerden bahsederken eserlerini saçma veya iyi hazmedilmemiş hikâyelerle doldurmakla suçladıktan sonra şunları eklemektedir: "İşte Ebülferec bunlardan biridir. Hakkında şu kadarını söylemek gerekir ki, Türklerin nezdinde bile hiçbir itibarı olmadığına göre, üstelik kavrayışları yerinde olan bunca bilgine kendisini nasıl kabul ettirebildiği gerçekten şaşılacak bir şeydir."

Anlaşılıyor ki, Cantemir bu yazarı ya hiç tanımıyor ya da onu bir başkasıyla karıştırıyordu. Çünkü Ebulferec'i, eseri kronolojik sırayla anlatılmış bir önemli olaylar derlemesi olduğu için bir tarihçi saymasak bile, Cantemir'e gelinceye kadar hiç kimsenin bu yazarın Hanedanlar özetini saçma veya iyi hazmedilmemiş bir hikâyeler derlemesi olarak nitelememiş olduğu muhakkaktır. Hatta belki de tam tersine içinde, daha az efsane, barbarizm ve anakronizme rastlanan bir başka eser bulunmadığı söylenebilir: Efsaneden kasıt bir milletin gelenekleri, barbarizmden kasıt Doğu'ya ilişkin şahıs ve yer adları olsun.

Bu doğrultuda ise, Prens Cantemir'in Tarih'i de Ebülferec'inki kadar efsane ve barbarizmlerle doludur. Ebülferec bilgili bir adam ve Süryani kilisesinin oldukça yüksek rütbeli bir mensubuydu. Anakronizme gelince, eserlerinde bunlardan bir tekine bile rastlanmadığı söylenebilir, çünkü pek az yazar, tarihleri onun kadar büyük bir titizlik ve doğrulukla vermiştir.

Cantemir Avrupalı yazarları, eserlerini barbarizm, anakronizm ve efsanelerle doldurmakla suçlarken biraz daha haklı görünmektedir. Bunun nedeni, Doğu dillerini bilmemeleri ve bu yüzden Doğulu tarihçilerin eserlerini asıllarından okuyamamış olmalarıdır. Cengiz Han'ın halefleriyle ilgili olarak Nicephore Gregoras ve Lonicer'den Cantemir'in yaptığı alıntılar, bunun kesin kanıtlarıdır. Ama Cantemir'in kendisinin de tarih, kronoloji ve coğrafya hataları yaptığı haklı olarak söylenebilir. Oysa Doğulu yazarları azıcık olsun okumuş olsaydı, bu yanılgılara düşmüş olmazdı. Aşağıdaki örnekler, daha önce vermiş olduklarımıza eklendikleri takdirde bu konuda hiçbir kuşkuya yer bırakmayacaktır. Birincisi Cengiz Han'ın İran'daki halefleriyle ilgilidir. Cantemir bu konuda şunları söylemektedir: "Doğu milletlerinin tarihini yazmış bütün yazarların oy birliğiyle kabul ettikleri bir gerçek, Cengiz Han'ın halefleri olan Tatar hanlarının Hicri 656, Milâdi 1258 yılında (Osman'dan kırk yıl önce) İran

Şahı Sadi'nin oğlu Ebubekir tarafından egemenlik altına alınmış olmalarıdır. Bu hükümdar bütün bu hanların topraklarını imparatorluk tacına eklemiştir. Sadece, Tatar istilasının bazı İran Satraplarına, bu arada Konya Sultanı Alaaddin ile Osman'ın büyükbabası Süleyman'a elverişli bir fırsat sağlaması üzerine, bunlar tarafından ele geçirilen yerler bunun dışında kalmıştır." Bu satırlardan açıkça anlaşılmaktadır ki Tatarların Asya'daki egemenliğine Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından çok önce İranlılar tarafından son verilmiştir[61].

Cantemir bu satırlarda tarihe baştan başa aykırı iki olayı gerçekmiş gibi anlatmaktadır:

1. Asya'daki Tatar krallıklarının 1258'de Ebubekir zamanında Persler tarafından devrildiğini. Oysa devrilmek şöyle dursun, Moğol İmparatorluğu bu tarihte Cengiz Han'ın yönetiminde en parlak dönemini yaşıyordu. Her ne kadar Hulagu Han'ın halefi Ebu-said Bahadır Han'ın Hicret'in 736. yılında ölümünden sonra Cengiz Han'ın sülalesinden hiç kimse tahta çıkmamışsa da ileri gelenleri çeşitli eyaletlerde krallık yetkilerini aralarında paylaşan Moğollar, Timur Bey veya Timurlenk zamanına kadar İranlıları egemenlikleri altında tutmaktan geri kalmamışlardır[62]. İşte bu bütün Doğulu tarihçilerin ortak tanıklıklarına uygun bir durumdur, oysa Prens Cantemir'in iddiasını destekleyecek tek bir ciddi tarihçi gösterilemez. Ebubekir'e, daha doğrusu Sadi'nin oğlu Abu Bekr'e gelince, bu tıpkı Cantemir'in sözünü ettiği fetihler gibi hayali bir kişidir.

2. Öte yandan Konya Sultanı Alaaddin'in ve Osman'ın büyük babası Süleyman'ın egemenliklerini ilan eden valilerden ikisi olduğunu söylerken, Cantemir iki olay ileri sürmektedir ki bunların biri en gözde tarihçilerin tanıklığına, öteki ise bizzat kendisinin söylediklerine ters düşmektedir. Nitekim Selçukluların tarihi hakkında yukarıda söylediklerimizden anlaşılacağı üzere, Alaaddin vali değil, bağımsız bir hükümdardı ve bizzat Cantemir'in anlattıklarına göre, Süleyman da Horasan'da (İran'ın bir eyaleti) bir ülkenin veya toprakların hükümdarıydı[63]. Cantemir daha sonra, hükümdarlıklarını ilan eden valileri sıralayan listesine sadece Süleyman'ı koymamıştır; buna karşılık, Hazarlar Kralı dediği Hurzem Şah'ı bunların arasında saymakta ve bu valilerin en güçlüsü olduğunu söylediği Alaaddin'in sultan unvanını taşıyan tek kişi olduğunu eklemektedir. Oysa küçük bir vali olarak gösterdiği bu Hurzem Şah, Türkistan'dan Dicle'ye kadar uzanan tüm toprakların hükümdarı olan büyük Muhammed Harizm Şah'tan başkası değildir. Kendisine kıyaslanacak olursa çok küçük bir

hükümdar sayılması gereken Alaaddin kadar Harizm Şah da sultan unvanını taşımaktaydı.

Cantemir Tarihinin Eleştirisi ve Övgüsü

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi, Prens Cantemir, Osmanlı Türkleri dışında, İslam tarihini pek az incelemiştir. Bu konuda, hiç değilse Selçuklu tarihçilerine başvurması gerekirdi.

Kaynaklarını göstermeden olayları anlatmak ve kendi izlenim ve yargılarını başkalarınınkiler yerine vermek Prens Cantemir'de bir alışkanlık halini almıştır. Bazen de çeşitli yazarların anlattıklarını birbirine karıştırmaktadır. Bu da kendi tarih ve coğrafya hatalarına eklenince, gerek ön sözünde gerekse Tarihi'nin başlangıcında acayip yanılgılara yol açmıştır. Osmanlı hanedanının ilk dönemlerinden uzaklaştığı ölçüde olayları daha doğru olarak anlatmaktadır. Ve son toplamda, bize sadece Türklerin, doğrudan doğruya Türk tarihçilerinden alınmış bir tarihini vermesi bakımından değil, aynı zamanda bunu değerli notlarla zenginleştirmek açısından da övgüye layıktır.

Bizans Tarihçileri

Genellikle Bizanslılar diye anılan Rum tarihçilerine gelince, bunların arasında Osmanlılardan bahseden topu topu üç ya da dört yazar vardır: Nicephore Gregoras, İmparator İoannis Kantakuzenos, Ducas ve Laonic Chalcondyles. Birincisi, Cantemir'in belirttiği gibi, tarihçi olmaktan çok bir sözbilimcidir (kelâma). Bu yazarların çoğu aynı durumdadır; hepsi de daha çok üsluba önem verip yabancıların tarihinden sadece ara sıra söz etmekte, tarih ve kronolojinin en esaslı noktalarını ihmal etmektedir. Kantakuzenos bu konuya şöyle bir değinmekle yetinmiştir, fakat Ducas, Orhan'ın ölümünden İstanbul'un II. Mehmet tarafından fethine kadar Türklerin savaşlarından uzun uzadıya ve tarihçi olarak söz etmiştir. Bizans tarihi yazarlarının çoğunu Fransızcaya çevirmiş olan Cousin, Ducas'tan söz ederken şöyle demektedir: "Eseri Chalcondyles'inkine oranla daha geniş kapsamlıdır, çünkü daha uzak geçmişe gitmekte ve yargılarında daha çok isabet bulunmaktadır." Ne olursa olsun, Ducas'ın Tarihi, Türklerin aynı döneme ait tarihini yazan Chalcondyles'inki kadar hacimli değildir. Ancak bu kavmin ve ilk Osmanlı sultanlarının kökeni hakkında söyledikleri baştan başa yanlış ve yürekler acısıdır. Kendi zamanından önce meydana gelmiş olaylar için hiçbir kaynak göstermemiş ve anlaşılan bu konuda hiçbir

yazardan yararlanmamıştır. Chalcondyles'in anlattıklarıyla Pachymere, Kantakuzenos ve Ducas'ın anlattıkları arasındaki aykırılıklar, bu yazarları pek az tanıdığını ve tarihçilerden kaynaklanmak yerine kulaktan kapma şeyler yazdığını göstermektedir. Bu yüzden de olayların tarihini pek seyrek olarak belirtmektedir. Oysa olayların tarihi, geçtikleri yerler kadar önemlidir, ama daha zor akılda kalır.

Batılı Tarihçiler

Türklerin tarihi, İstanbul'un fethinden günümüze kadar olmak üzere, birçok Venedikli, Alman ve daha başka Batılı tarihçi tarafından anlatılmıştır. Bu arada, aslen Alman olan Jean Leunclavius, yukarıda sözü edilen Annales Sultanorum'dan başka, bir de Türklerin bizzat kendi tarihçilerinden derlediği bir tarihini yayınlamıştır: Historiae Musulmanae Turcorum de Monumentis İpsorum Exscriptae, Lib XVIII. Francof. 1591. ("Müslüman Türklerin Kendi Belgelerinden Derlenmiş Tarihi")[64]. Annales'de rastlanmayan birçok olay ekleyen bu Türk yazarları birçok noktada ötekilerden ayrılmaktadırlar. Prens Cantemir'in yararlandığı tarihçilerle bu yazarlar arasındaki farklar ise daha da büyüktür. Bundan da anlaşılmaktadır ki Türkler tarihlerini birkaç kez yeniden gözden geçirmişler ve ilk deneyleri özsaygılarını tatmin etmediğinden zevklerine daha uygun fakat gerçeklere daha az yatkın yeni bir düzenlemeye gitmişlerdir.

Leunclavius, tarihini tablolarla zenginleştirmiş, bunlarda kitapta adı geçen Türkçe terimleri açıklamış ve tarihi yerlerin Türkler tarafından değiştirilmeden önceki eski adlarını vermiştir. Bu, her ne kadar yazarın derin bilgisini, dehasını ve titizliğini kanıtlar fakat ne yazık ki çoğu kez Rumların ve başkalarının yazdıklarını Türklerin anılarıyla karıştırmış ve değişik yazarlar arasında her zaman gerekli ayırımı yapmamıştır. Bütün ülkelerin tarihini çığırından çıkarmış bu sakınca kolay kolay önlenemez. Çünkü ilk tarihçilerde olduğu gibi, daha sonraki farklı tarihçilerinki de bir araya gelmiş ve böylece doğru ile yanlış birbirine karışmış; neyin kime ait olduğunu kestirmek, gerçeği yalandan ayırmak imkânsızlaşmış ve tarihin tümü gelecek kuşakların gözünde güvenilir olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, Leunclavius, kendisinden sonra gelen tarihçilere oranla daha az kusur işlemiş sayılabilir. Sonrakilerin eserlerini, başka yazarların anılarına dayanılarak yazılmış tarihlerden çok, kendi hayallerinin ürünü saymak gerekir. Kaynaklarını göstermediklerinden ve anlattıkları olaylardan birkaç yüzyıl sonra yaşamış olduklarından, tanıklıkları, okuduklarının doğruluğuna

inanmak için sağlam kanıtlar bekleyen aklı başında kimseler nezdinde hiçbir ağırlık taşımaz.

İKİNCİ BÖLÜM

Birinci Han veya Sultan Osman'ın Saltanatı

MS. 1300 Osman'ın Kökeni

Rum yazarlarında Osman'ın kökeni hakkında, belki Türklerin yazdıkları tarihlerdekinden daha doğru fakat yine de onlarla pekâlâ bağdaştırılabilecek bir hikâyeye rastlıyoruz. Chalcondyles'in anlattıklarına göre Oğuzlar Anadolu'ya geldikten sonra Misya sınırlarında, Söğüt adında, aynı adı taşıyan bir nehrin kıyısındaki küçük bir kasaba veya köye yerleşmişlerdi. Eski adı Haea olan bu kasaba[65] Marmara Denizi'ne altmış beş kilometre kadar uzaklıktadır. Osmanlı padişahlarının bu kasabaya karşı öteden beri büyük bir saygı besledikleri, onu sık sık ziyaret ettikleri ve ahalisine özel ayrıcalıklar tanıdıkları bilinmektedir.

İlk Başa Geçen Osman Yedi Türk Büyüğünden Biriydi

Oğuzlar uzun süre burada kaldıktan sonra, Osman gönül alıcı davranışları ve eli açıklığıyla kabilesinin ileri gelenlerinin kalbini kazanmasını bildi ve onlar tarafından önder seçildi. Hemen emrindekilerle silaha sarıldı ve her yandan, daha önce aralarında uyuşmazlıklar çıkan Bizanslıların üzerine yürüdü. Kimini bozguna uğrattı, kimini topraklarından kovarak bunları ele geçirdi. Osman, bundan sonra üst üste zaferler kazandı ve bu Alaaddin'in kulağına gidince Osman'ı başkomutanı yaptı. Alaaddin kısa bir süre sonra öldü ve ölümü başlıca komutanları arasında büyük çatışmalara yol açtı. Sonunda aralarında uzlaştılar ve birlikte fetihler yapmaya ve aldıkları toprakları aralarında paylaşmaya karar verdiler. Bu seferlerde Osman cesareti, yiğitliği ve davranışıyla hepsine baskın çıktı. Yedi komutan fethettikleri toprakları hemen paylaştılar:

1. Karaman'ın payına, Kilikya ve Philadelphia (Alaşehir) sınırlarına kadar Frigya düştü. 2. Saruhan İzmir şehrine kadar uzanan İonia'nın kıyı şeridini aldı. 3. Misya'nın sınırlarına kadar Lidya, Kalamuz (Kalem Bey veya Kalemşah) ve oğlu Karaz veya Karaf'ın (Karesi Bey) payına düştü. 4. Bitinya, Olympos dağına (Uludağ) kadar uzanan topraklarla, Osman ve Tecies'in (Teke, y.n.) oldu. 5. Paflagonya, Marmara denizine kadar uzanan başka topraklarla birlikte Omur'un (Umur Bey) çocuklarına kaldı[66]. Germiyan'a gelince, Anadolu topraklarını paylaşanlar arasında olmadığı söylenmektedir; bu ihtilallerin başlangıcında Konya'yı ele geçirmiş, daha sonra da buradan çıkarılarak lonia'ya çekilmiş ve burada özel bir hayat yaşamış[67].

Aşağıda göreceğimiz gibi, bu Heptarki (Yediler Erki) Pachmere ve Ducas tarafından doğrulandığı gibi Türk tarihinin koşullarına da uygun düşmektedir. Osman her ne kadar fetihlerini daha ileri götürmüş ve payını belki öteki Türk beylerine oranla daha çok büyütmüşse de aslında ötekilerle eşit durumdaydı. Onlara göre üstün unvanlar ya da daha büyük yetkiler aldığı görülmemiştir.

Yalnızca güçlü bir imparatorluğun temellerini atmış olduğundan, saltanatını, Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Anadolu topraklarının Türk komutanları arasında paylaşıldığı ve Osman'ın da böylece bağımsız bir hükümdar olmasından dolayı bu tarihten başlatmak doğaldır. Bu da aşağı yukarı 1300 yılına rastlar.

Bilecik'in Alınması

Osman'ın, Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasından önceki faaliyetleri ve başarıları arasında, Bilecik'in alınması ayrıca anlatılmaya değer özel bir yer tutar. Türk tarihçilerinin anlattıklarına göre, Hicri 698, Milâdi 1298 yılında Bilecik Valisi Köse Mihal, Osman'ı kızının düğününe davet etmiş ve diğer komşu Bizans valileri onu burada yakalayıp esir almayı tasarlamışlardır. Osman'ın dostu olan Köse Mihal durumu kendisine haber verdiğinden, Osman birkaç yüz askerine düğün yerinin yakınlarında saklanmalarını emreder; tepeden tırnağa silahlı ve kadın kılığında kırk kadar genç, akşama doğru Yarhisar Kalesi'ne doğru yürür. Görevleri, gece komşu evleri ateşe vermektir. Osman'ın kendisi de az sayıda adamıyla Çakırpınar'a, şehrin varoşlarında düğün için hazırlanan yere gelir. Saptanan saatte, kadın kılığındaki kırk genç, garnizonu bulunmayan şehri ateşe verir. Osman evleri görür görmez pusuda bekleyen askerlere işaret verir, bunlar da şaraptan sarhoş olan davetlilerin üstüne saldırır. Kadın erkek farkı gözetmeksizin hepsi kılıçtan geçirilir. Sadece Mihal ve daha birkaç kişi esirgenir. Sağ bırakılan kadınlar arasında Holofira (Nilüfer Hatun) adında soylu bir kız olan gelin de bulunmaktadır. Osman, sonradan onu oğlu Orhan'a alır. Bu evlilikten Süleyman Paşa ve Murat dünyaya gelmiştir.

Hıristiyan tarihçiler bu olayı biraz farklı anlatırlar. Onlara göre, Hirmen Kata (Harman Kaya, y.n.) kumandanı Mihal Köse[68] yakın dostu olan Osman'ı ve onunla birlikte komşu kalelerin Hıristiyan komutanlarını kızının düğününe davet eder. Hıristiyan komutanlar, Osman'ın gelenek uyarınca damat ve geline verdiği hediyelerin kendilerininkinden çok daha göz kamaştırıcı olduğunu görünce onu ortadan kaldırmaya karar verirler. Bu

komplo böylece düzenlendikten sonra, içlerinde en güçlüleri olan Bilecik Valisi, bunu uygulamak için Yarhisar kumandanının kızıyla evleneceği günü seçer. Osman'ı düğüne davet eder ve kendisini getirmek üzere Köse'yi yollar. Köse, Osman'ın düğüne gitmeye istekli olduğunu görür. Ancak bu kadar yiğit bir insanın böyle bir komploya kurban gitmesine gönlü razı olmadığı için kendisine her şeyi anlatır. İntikam almaya karar veren Osman, Köse'den düğünde hazır bulunacağını Bilecik Valisine haber vermesini rica eder. Ayrıca Köse'yi, Valiye, komşu prenslerden biriyle savaş halinde olduğunu ve yokluğu sırasında bir sürprizle karşılaşmaktan çekindiğini de bildirmekle görevlendirir ve Bilecik'e kaynanasıyla karısını, maiyetlerini ve en kıymetli eşyalarını göndermek için izin ister. Vali bu isteği güçlük çıkarmadan kabul eder.

Osman, kırk genci kadın kılığına sokar ve bunları küçük balyalar gibi istiflenmiş görünen silah yüklü arabalara bindirir. Kendisi de bunları takip eder ve düğünden bir gün önce kaleye yakın bir ovaya varır. Sözde hanımlar, yanlarındakilerle Bilecik'e girer girmez, askerler meydana çıkar ve az bir çabayla kaleyi ele geçirirler. Kumandan yatmak için odasına çekilince Osman, kalenin adamları tarafından ele geçirilmiş olduğunu sanarak dostu Köse ile birlikte ata biner ve oradan hemen uzaklaşır. Osman'ın alelacele ayrıldığını haber alan kumandan arkasından koşar ve kendisini yakalar. Adamlarının çoğu sarhoş olduğundan hepsini dağıtmakta güçlük çekmezler. Kumandan ilk çatışmada Osman tarafından öldürülür. Böylece Bilecik'e hâkim olur ve zaman kaybetmeden hemen o sabah Yarhisar Kalesi'ni alır ve kızı olan güzel gelinle düğüne gitmeye hazırlanan kumandanı esir eder[69].

Türk Tarihindeki Boşluk

Türk tarihi, Osman'ın saltanatının ilk on yedi yılı içindeki eylemlerinden hemen hemen hiç söz etmemektedir. Bu da o dönem için büyük bir tarihi boşluktur. Bu boşluğu doldurmak için, sarayını Yenişehir'e naklettikten sonra bir süre imparatorluğun iç işleriyle uğraştığı söylenmekle yetinilmektedir. Eksikleri Bizans tarihçileriyle tamamlamaya ve Osman'ın ortaya çıktığı dönemde Bizanslıların Asya'daki yürekler acısı durumunu göstermeye çalışacağız.

Bizans İmparatoru'nun Geri Çekilmesi - 1302

Selçuklular tarihinin sonlarına doğru, Tarconiate'ın bir süre için düzelttiği Doğu işlerinin nasıl yeniden sarpa sardığını anlatmıştık. Bir süre sonra, Tatar Nogay'ın[70] hizmetinde bulunan on altı bin Alan, İmparator Andronikos'a hizmetlerini arz etmeye geldiler. İmparator bunları Allah tarafından gönderilmiş bir nimet gibi kabul etti ve üç kola ayırdı: En büyük kısmını doğuya gönderdi ve içlerinden en yiğitlerini oğlu genç İmparator Mikhael'in emrine verdi. Bu ateşli hükümdar çok geçmeden Alanlarla doğuya yürüdü ve Magnesia'da, çöle yakın bir yerde konakladı. Buradan düşman ülkelerine müfrezeler gönderdi ve ganimet topladı. Türkler bu sırada dağlara ya da müstahkem mevkilere çekilmişlerdi. Daha sonra ovada toplanınca Rum ordusunun komutanları, düşman kuvvetlerini olduğundan çok göstererek imparatoru geri çekilmeye zorladılar.

Bu utanç verici geri çekilme Türklerin cesaretini artırdı; Menemen ovasına kadar akınlar yaptılar ve bütün ülkeyi yağma ettiler. İmparator bu sırada Magnesia'ya kapanmıştı. Alanlar bundan sonra ayrılmak için izin istediler. İmparatorluğun bütün savunması onlara bağlı olduğundan ve imparator onları daha fazla alıkoymanın olanaksız olduğunu gördüğünden, karanlık ve fırtınalı bir gecede gizlice Magnesia'dan ayrıldı. Türkler Bergama'nın üst tarafındaki ülkeyi öylesine istila etmişlerdi ki halk her şeyini bırakıp kimi Bergama'ya, kimi Edremit'e (Endromite), kimi Lapseki (Lampsakos) civarında deniz kıyısına kaçtı. Birçokları korkularından Çanakkale Boğazı'nı geçtiler.

Osman'ın Bithynia'yı Yağma Edişi - 1302

Doğu böylece bir denizden bir denize kadar Türkler tarafından kuşatılmış bulunduğu sırada, Osman 27 Temmuz'da büyük ve kalabalık bir ordunun başında İzmit yakınlarında göründü. İznik civarını yağma ettikten sonra, dağları aşarak Alisonların topraklarını yakıp yıktı. Paflagonia'dan ordusuna yeni birlikler katıldı. Osman, Rumların elinden her yeri almaya kararlı görünüyordu. Muzalon'un emrinde bu kadar güçlü bir düşmanın karşısına çıkaracak topu topu iki bin kadar asker vardı. Bunların kimi Rum kimi Alandı. Birbirleriyle geçinemiyorlardı. Rumlar sadece zayıf bir direnme gösterebildiler. Türkler bazılarını öldürdüler, kalanlar ise utanç verici bir şekilde İzmit'e çekildiler. Birçok Alan da Rumların geri çekilmesini engellemek isterken öldü. Bu geri çekilmeden sonra, kırsal bölgelerde oturanların hepsi İzmit'e sığındı; Türkler Bursa, İznik ve Edremit kapılarına kadar hiçbir direnmeyle karşılaşmadan ülkeyi yakıp yıktılar.

İmparator bu sırada Edremit'te bulunuyordu. Doğunun tümü, müstahkem mevkiler dışında, silah zoruyla ele geçirildi. Sadece Achirao, Cysique (Erdek), Biga ve Lopadion (Ulubad) dolaylarında denize daha yakın küçük bir saha yağmanın dışında kalabilmişti. Korsanlar uzun süre kendilerine sığınak hizmeti görmüş olan Tenedos'u (Bozcaada) terk ettikten sonra, Türkler bu adayı ele geçirdiler ve burada gemiler yaparak bunlarla takımadalarının tümünü, Samos'u (Sisam), Karpatos'u (Kerpe) ve hatta Rodos'u işgal ettiler, daha doğrusu baştan başa, taş üstünde taş bırakmamacasına yıktılar.

İmparatorun Politikası

Düşmanı yenecek gücü kendinde bulamayan İmparator, Türklerin Boğaziçi'ne kadar yaptıkları akınlara seyirci kalırken Nogay ile çok yakın ilişkileri olmuş, onun ölümünden sonra karısı ve çocuklarıyla doğuya kaçmış bir Tatar olan Kuxim Paxis[71] rüzgârın etkisiyle Herakleia Pontika'ya (Karadeniz Ereğlisi) sürüklendi; İmparator'un himayesine sığındı ve bu şerefle Hıristiyan dinini kabul etti. Andronikos Kuxim Paxis'in kızını, sınıra en yakın Türklerin başı olan Süleyman Paxis'le (Süleyman Paşa, y.n.) evlendirdi ve Kuxim Paxis'e İzmit civarının yönetimini verdi. Böylelikle kayınpederine saygısı nedeniyle Rumların topraklarına dokunmayacağını düşündü. Fakat bu politika ona umduğu başarıyı sağlamadı, çünkü Süleyman yağmadan kaçtıysa da Türklerin bir başka komutanı olan Murat'ın akınlar düzenlemesine engel olamadı. Çünkü bu komutanlar birbirinden bağımsızdılar ve ayrı ayrı hareket ediyorlardı. Böylece biri dinlenirken askerleri bir başkasının ordusuna yazılıyor ve bu kez onun komutası altında akınlar devam ediyordu. Aynı şekilde, Süleyman Paxis'in askerleri de kendi komutanlarının sancağı altında değil de bir başkasının veya başkalarının sancağı altında akın ve yağma eylemlerini sürdürdüler[72].

Türklerin Liderleri

O zamanlarda, Atman veya Osman, Atine (Aydın), Alisuras (Alişir?, y.n.) Mancakkia[73], Lamises, Sfondile, Pagdin ve daha başkaları gibi çeşitli önderlerin komutası altında bulunan çok sayıda silahlı Türk birliği vardı ve bunlar kasıp kavuran bir ateş gibi bütün ülkeyi yakıp yıkmışlardı[74]. İmparatorun ne düşmana karşı koyacak askeri ne de asker devşirmek için kaynakları vardı; selefi imparatorun kiliselere, manastırlara ve hatta muhafız birliklerine ödediği aylıklara el koymak zorunda kaldı. İmparator

Mikhael, Bergama'da kendini güven altında hissetmediğinden askerleriyle Cysique'e (Erdek) gitti. Türklerin elinden canlarını kurtarmış olanlar eşyalarıyla birlikte buraya sığınmışlardı. İmparator, burada kuşatılmaktan korktuğundan denize yakın küçük bir şehir olan Biga'ya çekildi ve üzüntüden ağır bir hastalığa yakalandı. Bir süre önce (8 Ağustos'ta) bir yer sarsıntısı olmuştu; İstanbul civarında hafif geçmiş ve hemen hemen hiç hissedilmemişti. Fakat Rodos'ta çok şiddetli bir şekilde hissedilmiş ve şimdiye kadar eşi görülmemiş yıkımlara yol açmıştı. Korone'yi, Methone'yi, Mora yarımadasıyla Kandiya (Girit) adasının bir kısmını sarsmış ve bu yerlerde büyük hasarlara sebep olmuştu. İskenderiye ve dolaylarında da önemli zararlar ve kayıplar meydana gelmişti.

Katalanların Gelişi

İmparator Mikhael'in ricası üzerine eylül ayında, Roger'nin geldiğini görüyoruz[75]. Komutası altında yedi savaş gemisi ve yarı yarıya Kataları ve Amogavarlardan (Almogavir, y.n.) [76] oluşan aşağı yukarı sekiz bin kişilik bir müttefik filosu vardı. Bu Roger, daha önce Sicilya ve Napoli kralları arasında gelişen savaşlarda hizmet etmişti. Bu savaşlar son bulunca kendisini isteyen Papa'nın eline düşmemek için imparatora başvurmuştu. Fernand Ximenez, paralı askerleriyle imparatorun hizmetinde Türklere karşı savaşmak üzere kendisinden önce gelmişti. Bu kadar güçlü bir yardım sağlamış olduğuna çok sevinen imparator, Roger'ye Büyük Duka unvanını verdi ve onu yeğeniyle evlendirdi. Ancak askerleri Cycique'e girince her türlü zorbalığı yaptılar; şehirleri yağmaladılar, kadınları kaçırdılar ve halka esir muamelesi yaptılar. Fernand, bu düzensizlikleri durdurmak için elinden geleni yaptı ama bir başarı elde edemeyince askerleriyle birlikte ülkesine döndü ve İmparator Mikhael kendisini ziyaret etmek için Biga'ya gelen Büyük Duka'yı kabul etmedi.

Sardes Kalesi

İmparator Mikhael'in düşmana karşı koyacak kadar askeri bulunmadığından, Tatarların Kazan Hanı'na başvurdu ve ona ittifak teklif etti. Kazan Han, bu teklifi kabul etti ve imparatorluk topraklarına saldıracak olanları cezalandıracağına söz verdi. Bunun haberi, Türklerin akınlarını durdurdu ve Alais (İlyas?) Misya'da biriktirdiği zengin ganimeti muhafaza etmenin yollarını aradı.

Sardes'te (Sard) önceleri hisar hizmeti görmüş müstahkem bir kale vardı. Bir tarafı kayalıklarla, öbür tarafı ise uçurumlarla çevrildiğinden yaklaşılması imkânsızdı. Sağlam bir duvarla iki bölüme ayrılmıştı ve ikisi arasında bir kapı vardı. Alais, Rumlara kalenin yarısını kendisine bırakmalarını önerdi, buna karşılık topraklarını rahatça işlemelerine izin vereceğini bildirdi. Rumlar ister istemez buna razı oldular. Ancak Tatarların tehditleri ortadan kalkar kalkmaz Alais kalenin öteki kısmını da ele geçirmeyi tasarladı. Rumlar bunu haber aldılar ve engellemeye karar verdiler; civarda bulunan askerlerden yardım istediler, Türkleri uykuda bastırdılar ve hepsini kılıçtan geçirdiler[77].

Bununla birlikte doğudaki gaileler günden güne artıyordu; düşmanlar Cele, Astrabite ve Hiero'yu (Lesbos adasında Anadolu yakasında körfez, y.n.) aldılar ve halka çok gaddarca davrandılar. İzmit açlık ve susuzlukla karşı karşıya kaldı. Belokome (Bilecik), Angelokome, Anargurde Platane ve Melage ıssızlığa gömüldü. Crulle ve Catesie daha da kötü durumdaydı. İznik ile Herakleia ve Nemicome arasındaki yollar eskiden kalabalıktan geçilmezken adeta çöle dönmüşlerdi. Kios'tan (Gemlik) bir ormandan geçilerek gelinen bir tek dar yol kalmıştı. Asya'ya denizden gelenler, Kios'tan denize kadar uzanan kara şeridini geceleyin geçerek tek açık liman olan İznik'e yanaşıyorlardı[78].

Osman'ın Bilecik'i Alması

İmparator askerlerini Catecie'ye gönderdi. Fakat daha varır varmaz karşılarında Osman'ın komutasında beş bin Türk askeri buldular. Askerler kaçtı ve çok sayıda kadın ve çocuk kalenin surları altında toplandı. Sonra da düşman ülkeyi yakıp yıktı. Osman geri dönerken Belocome[79] sakinlerinin bozguna uğratılan Rumlarla birleştiklerini ve böylece kalenin korumasız kaldığını öğrendi. Kaleyi zorladı, ahalinin bir kısmını öldürdü ve muazzam bir servet ele geçirdi.

Philadelphia'nın Kuşatılması

Katalanlar Cycique'de en korkunç zulümleri işlerlerken Alisuras, Türklerin en güçlüleri olan Karamanlılardan[80] kurulu biri orduyla Philadelphia'yı kuşattı. Civardaki kaleleri ele geçirdi ve halkı yoksulluk içinde bıraktı. Mayıs ayında bin Rum, altı bin İtalyan, yani Katalan ve Amogavar ve bin Alan olmak üzere sekiz bin kişilik bir ordu Cycique'den ayrıldı. Marule, Rumlara komuta ediyor, Büyük Duka Roger ise mutlak bir

otoriteyle başkomutanlığı üstlenmiş bulunuyordu. Germe'ye yaklaştığında Türkler utanç verici bir biçimde kalelerini terk ettiler ve her şeylerini bırakıp kaçtılar. Roger'in ordusu daha sonra Cliare'den ve daha birkaç yerden geçerek Philadelphia'yı kurtarmaya gitti. Karamanlıların bir süre önce ele geçirmiş oldukları Tripolis (Tirebolu) şehri sakinlerinin Roger'den yardım istemeleri üzerine, Avlaka'da Türklere saldırdı ve kendilerini bozguna uğrattı. Türklerin komutanı Alisuras yaralandı ve Umur'un yanına kaçtı; Philadelphia kuşatması böylece kaldırılmış oldu.

Tripolis'in (Tirebolu) Hileyle Ele Geçirilmesi

Eskiden sadece doğudaki hisarlardan biri olan Tripolis, İmparator Ducas tarafından büyütülmüş, tahkim edilmiş ve böylece hem Philadelphia'ya geçit vermesi hem de güvenliğini sağlaması istenmişti. Bu şehrin tufandan beri kimse tarafından zapt edilmediği söyleniyordu ve bu gelenek şehrin sakinlerine öylesine bir güven vermişti ki Türklerin silahlarını küçümsüyorlardı. Fakat Tripolis yine de kuşatıldı. Aç kalan ve yardım görmeyen şehir halkı Türklerle uzlaşmak zorunda kaldı. Bu arada, hem kendilerinin ihtiyaçlarını satın almak için dışarı çıkabilmelerini hem de Türklerin kendilerine yiyecek getirmelerini şart koştular. Türkler şehre girip yiyecek satabilmelerinden yararlanarak birkaç kişiyi elde ettiler ve buğday yerine içlerine davullar, borazanlar ve başka savaş araçları doldurdukları çuvalları şehre soktular. Gece yarısına doğru, çuvallarla şehre giren Türkler aletlerini çalmaya başladılar ve halk arasında büyük bir panik yarattılar. Hainler kapıları açtılar ve Alisuras'ı içeri aldılar. Ondan sonra artık bu Bey, Karamanlılarla akınlar düzenlemek için bu kaleden bir sığınak olarak yararlandı. Sözünü ettiğimiz zaferi kazandıktan sonra, Roger, Cule ve Furne kalelerinden geçerek Philadelphia'ya döndü ve halktan zorla çok büyük paralar topladı. Aynı haydutlukları Pyrgos (Burgaz) ve Efes'te, Chios (Sakız), Lemnos (Limni) ve Mitylene (Midilli) adalarında da yaptı. Gizledikleri şeylerin yerini öğrenmek için insanlara işkenceler yaptırıyor ve söylemeyenleri ölümle cezalandırıyordu. İmparatorun ve valilerin memurları bile bu şiddet hareketlerinin dışında tutulmuyordu[81]. Aynı şekilde kötü davrandığı Magnesia halkı, Rum askerlerinin gelişinden yararlanarak bu İtalyanlardan birkaçını öldürmüş ve ötekilerini de hapsetmişlerdi. Roger bunu öğrenir öğrenmez şehri kuşatmaya gitti; sonuçsuz kalan birçok saldırıdan sonra şehri bir türlü ele geçiremeyeceğini anlayınca içerde bıraktığı parasının, araç ve gereçlerinin kendisine iade

edilmesi şartıyla kuşatmayı kaldırmayı önerdi ancak halk bu öneriyi büyük bir gururla reddetti[82]. Roger, Magnesia'yi kuşatmakla uğraşırken Türkler hiçbir direnmeyle karşılaşmadan imparatorluk topraklarını yağma ediyorlardı, imparator Büyük Duka Roger'ye kuşatmayı kaldırması için tekrar tekrar emirler göndermesine rağmen, Roger bunlara kulak asmıyordu. Sonunda uzamasından sıkılarak kuşatmayı kaldırmaya mecbur oldu; geri dönerken, Asya'nın birçok şehrinde halkın varını yoğunu elinden aldıktan sonra Midilli'ye gitti, oradan da askerleriyle önce Lampsakos'a (Lapseki) sonra da Gelibolu'ya geçti[83].

İkinci Philadelphia Kuşatması

Bu yabancılar Avrupa'da bunca karışıklıklar çıkartırken, doğu kaderiyle baş başa bırakılmıştı. Bu arada Türkler Philadelphia (Alaşehir) şehrini öyle bir kuşatmışlardı ki ahali açlıktan cesetleri yemek zorunda kalmıştı. Türkler aynı zamanda aşağı yukarı otuz savaş gemisiyle Chios (Sakız) adasını işgal ettiler, bir kaleye kapanan küçük bir grubun dışında bütün sakinlerini kılıçtan geçirdiler.

Karılarını, çocuklarını ve eşyalarını kırk gemiye bindirerek kaçmaya çalışanlar ise Skyros adası yakınlarında sulara gömüldüler. İmparator, Roger'nin ihtirasını tatmin etmek ve doğuyu Türklere karşı savunmasını sağlamak için kendisine Sezar unvanını vermiş olduğu halde, Roger her zamanki hileleriyle yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçındı. Bu unvanla birlikte imparatordan on bir bin altın akçe aldığında, doğuya sadece üç bin askerle girmeyi ve bütün öbürlerini terhis etmeyi vaad etmişti, ama sözünde duracağı yerde bunları Cycique'e, Biga'ya, Lopadion'a gönderdi ve ücretlerini almamış oldukları bahanesiyle Katalanları yanında alıkoydu.

Roger'nin Katli

Daha sonra yanına yüz elli adam alarak sözde İmparator Mikhael'e saygılarını sunmak ve denize açılmadan önce kendisine veda etmek bahanesiyle, fakat aslında ordusunun gücünü öğrenmek amacıyla Edirne'ye gitti. Gelişine şaşıran İmparator, Roger'ye iltifat üzerine iltifat yağdırdı, ancak iki üç gün sonra, oğlu Cycique'de Katalanlar tarafından öldürülen Alanların Komutanı George, İmparatoriçe'nin dairesine yalnız başına girmekte olan Roger'yi görünce bu fırsattan yararlanarak kılıcını böğrüne saplamak suretiyle oğlunun intikamını aldı. Yazarımıza göre, bu küstah olduğu kadar zalim, fakat ateşli ve gözü pek barbar böylece öldü.

Yakınlarına yaptığı zulümleri anımsayarak büyük bir öfkeye kapılan doğulular cesedini parçaladılar ve İtalyanlar da yakalanıp hapse atıldılar[84].

Katalan'ların İntikamı

Komutanlarının ölümünü haber alan Katalanlar Gelibolu'da toplandılar buraya uzun süreden beri egemendiler ve Edirne'de bulunan kendi adamları dışında tüm ahaliyi katlettiler. İmparator Gelibolu'yu kuşatmak için birkaç birlik gönderdi, ancak Katalanlar bundan korkmak şöyle dursun, Asya'ya geçtiler ve Perinthos'ta (Ereğli) kıyıya çıkarak çocukların dışında herkesi kılıçtan geçirdiler ve tüm ülkeyi ateş ve kana buladılar; kurtulabilenler İstanbul'a kaçtılar. İstanbul, o tarihte Türklerin ve diğer düşmanların kıyım ve yıkımına karşı eyalet halkının tek sığınağıydı[85].

İmparator Mikhael'in Bozguna Uğraması

İmparatorun, Amogavarlar tarafından kuşatılmış olan Geli-bolu'yu mutlaka kurtarmak isteyişi biraz da kuşatanların yardım beklemekte oldukları ve Türkleri çağırdıkları söylentisinin dolaşmasından ileri geliyordu. İmparator üç komutan ve düşmanı yenecek kadar asker gönderdi, fakat Amogavarlar, kalenin dışında sürüler bırakarak bunları pusuya düşürdüler ve bozguna uğratarak birçoğunu öldürdü. İmparator bu yenilginin utancını silmek için, Edirne'den yola çıktı ve İmeri adında bir yerin yakınlarında ordusunu savaş düzenine soktu: Öncüler, Alanlarla ve Turcoplelardan, muharebe birliği Makedonyalılarla ve doğudan gelmiş askerlerden, artçılar ise valaklarla gönüllülerden oluşmuştu. Rum ordusu beş lejyondan, düşman ordusu ise biri Türk olan dört lejyondan kuruluydu[86].

Alanlar ve Turcope'a[87] muharebeyi başlattılar ve önce Katalanların üzerine çullandılar. Fakat bunlar yerlerinden kıpırdamadılar ve sonunda saldırganlar dönüp kaçmak zorunda kaldılar. Bu öteki askerlerin de cesaretini kırdı. Genç imparator, onlara örnek olarak kaçmalarına engel olmaya çalıştı, tehlikenin ortasında dimdik durarak öldürülmek ya da tutsak alınmayı göze aldı. Kendisini geri çekilmeye ikna etmek çok zor oldu. Maiyeti bunu ancak gözyaşları dökme ve saçını başını yolma pahasına başarabildi. Bu bozgun çok vahim sonuçlar doğurabilirdi, fakat düşman pusuya düşürülmekten korkarak Rumların peşine düşmedi. Diğer yandan, Alanlar öteki yabancılar gibi ülkeyi talan etmeye koyuldular.

Abide Boğazı'nı koruyan birlikler, Türkleri yaklaşmaktan alıkoymakla birlikte Türkler diğer kıyıyı ellerinde tutuyorlardı. Ancak Zakharias Manuel Türkleri, Edremit ve Foça'ya yanaştırmadı: Bayrağı altında savaşan İtalyanlar bahadırlıkları ile ün salmışlardı[88].

Bir süre sonra[89] Türkler, ganimetin paylaşılmasında İtalyanlarla anlaşamayınca, içlerinden bir kısmi Gelibolu'dan Çanakkale'yi geçmek üzere denize açıldı; yolda Vestiyer (gardropçu, y.n.) Andre Murisque ile karşılaştılar ve kılıçtan geçirildiler. Bu felaketin haberi diğer Türkleri İtalyanlarla kalmak ve onlarla birlikte Trakya'yı talan etmek zorunda bıraktı.

Amogavarların İhaneti -1308

Bu sırada Misya'da bulunan Cu Buclee adında bir kale Türkler tarafından zorlanmaktaydı[90]. Lopadion Valisi Macrene, kaleye altmış Amogavar gönderdi. Bunlar gizlice düşmanla anlaştılar ve kaleye girer girmez garnizonun kalan kısmını öldürdüler, içerdekileri dışarı attılar ve kaleyi Türklere teslim ettiler. Bu marifetten sonra, Lampsakos'a (Lapseki) götürüldüler ve buradan Çanakkale'yi geçtiler.

Murisque başarılarının mükâfatı olarak amiral payesiyle onurlandırılmıştı ancak topu topu iki gemisi bulunduğundan, bir süre önce savaşıp esir ettiği Philippe adında birinin komutasındaki düşmanla karşılaştı ve bu kez öncekinin tersi oldu. Murisque'in bütün adamları öldürüldü ve kendisi ancak Philippe'in civanmertliği sayesinde canını kurtarabildi. Vaktiyle Murisque'den iyi muamele görmüş olan Philippe bunu unutmayarak kendisini üç bin ekü (altın sikke) karşılığında serbest bıraktı.

Murisque'in gözden düşmesi üzerine küstahlıkları artan Amogavarlar, Atina[91] komutasındaki Türklerle anlaştılar ve bunların iki binini Avrupa'ya geçirdiler. Bunlara birçok Rum da katılınca ülkeyi kasıp kavuran korkunç bir güç haline geldiler.

Bir Katalan'ın Tuzağı

Türkler Examiles kalesini ele geçirdiklerinden imparator, daha fazla ilerlemelerine engel olmak için Marulos'u toplayabildiği kadar askerle oraya gönderdi. Apros'ta (Enez) konakladığında, Türklerle birlikte bulunan Rocafort adında bir Katalan, gizlice Marulos'a başvurarak kendisine beş bin ekü verildiği takdirde iki yüz askeriyle imparatora teslim olmak ve

Avrupa'da bulunan Türklerin büyük bir kısmını ortadan kaldırmak niyetinde olduğunu bildirdi.

Marulos kendisine bu kadar çok sayıda Türk'ü nasıl öldürebileceğini sordu. Rocafort, onları böleceğini, üzerlerine ayrı ayrı saldırarak amacına ulaşacağını bildirdi ve bir kanıt olmak üzere daha önce öldürdüğünü söylediği birkaç Türk'ün kesik başlarını kendisine gönderdi. Marulos az kalsın bu tuzağa düşüyordu, ama bereket versin bir kadın son çatışmalardan birinde öldürülen kocasının başını tanıyıverdi.

Saysan Efes'i Alıyor

Doğu sorununa bir çözüm arayan imparator, garnizonlara yiyecek gönderdi ve Tatar Hanı Karbaga'dan[92] da halefi Kazan Han'dan istediği yardımın aynısını istedi. Elçileri, Karbaga'nın isteğini yerine getirme eğiliminde olduğunu haber verdiler. Ayrıca, gelen haberlerden Karbaga'nın kırk bin kişilik bir ordu topladığı, yeğeninin daha şimdiden Cogni (Konya) dolaylarında yirmi bin askerin başında bulunduğu ve imparatorun bütün isteklerini yerine getirmek için emir aldığı anlaşılıyordu. Hediyeler hazırlamak ve elçilere talimat vermekle meşgul bulunduğu sırada, imparatora Efes'in, amcası Karaman Mantakhia'ya karşı ayaklanmış, güçlü bir duruma gelmiş Sultan Saysan tarafından alındığı haberi geldi. Efes halkı savaşın felaketlerinden çekinerek uzlaşma yoluyla teslim olmuştu. Fakat teslim şartlarına uyulmadı ve çoğu ayaklanmasınlar diye Tire kalesine götürüldü hatta birkaçı öldürüldü.

İshak Malik'in Teklifleri

Bu sıralarda, İshak Malik (Isaac Malek) (Melik İshak, y.n.) adında bir Türk, gizlice imparatora haber göndererek Rumların tarafına geçme isteğini bildirdi. İşine yarayabilecek her şeye dört elle sarılan bu hükümdar İshak Malik'in teklifini kabul etti ve onu bir başka Malik' in[93] kızıyla evlendirip bu münasebetle kendisine değerli hediyeler vermeyi vaat etti. Malik'in imparatora arz ettiği hizmetlerden biri de Turcopleları Katalanlardan ayırmaktı; yalnız bunun için imparatorun, Turcopleların karılarını ve çocuklarını iade etmesini şart koştu. Bu görüşmeler meydana çıktı ve Rocafort, Malik ile ortaklarından birkaçını ihanetle suçladı.

Fakat bunlar kendilerini savunarak tek amaçlarının, kadınlarını ve çocuklarını imparatorun elinden kurtarmak istedikleri Turcople'lara yardım etmek olduğunu söylediler. Malik yine de Katalanların denizlerde

korsanlıkla ve karada İstanbul kapılarına kadar dayanarak yağma yapmakla meşgul bulundukları bir sırada Asya'ya geçmeyi başardı.

Cenevizlilerin Korkaklıkları

Bu sırada Cenevizliler, imparatorun isteği üzerine Geli-bolu'yu kuşatmayı üstlendiler. Gerçekten de şehre yaklaştılar ve dış mahallelerden birindeki bir pazarı ateşe verdiler. Ancak uluslarının ileri gelenlerinden birinin ölümü, Amiral Andre Murisque'in aldığı bir yara ve kuşatılanların muhasarayı yarmak için yaptıkları hazırlıklar Cenevizlileri öylesine paniğe uğrattı ki pılı pırtılarını toplayıp ülkelerine döndüler. Bu geri çekilişle cesaretleri artan Katalanlar, bütün istekleri kabul edilmedikçe imparatorla barış yapmaya yanaşmadılar. Ayrıca dört yüz Türk'ün gelişi cesaretlerini büsbütün kamçıladı. Mont Gane Hisarı'nı ele geçirdiler ve Rodosto (Tekirdağ) ve Bizye'ye (Vize, y.n.) kadar akınlar düzenlediler. İmparator, Katalanların İstanbul'a biraz daha yaklaşmalarına engel olmak için, Silivri'ye ve hatta daha ötesine kadar olan toprakları bütün üstündekilerle yakmak zorunda kaldı.

Türklerin Geri Çekilişi

İshak Malik bir kez daha İmparator Andronikos'a haber göndererek amcası Malik'in kızını kendisiyle evlendirmesi ve Malik'e de sultan unvanını vermesi şartıyla[94] onun tarafını tutmaya hazır olduğunu bildirdi. Andronikos bu isteğini kabul etmeyi uygun bulmadı; sadece Malik'i kızıyla Biga'ya gönderdi ve ona bu şehrin valiliğini verdi. Aynı zamanda, İshak Malik'in geri çekilmeye ikna ettiği Türkleri Asya'ya taşımak için gemiler hazırlandı. Katalanlar ve Türkler bu sırada Rodosto önündeydiler ve Trakya'da akınlar düzenlemek için buraya egemen olmaya can atıyorlardı. İmparator işe yaramayan insanları geri çekmek için iki gemi gönderdi ve Türkler kaçar gibi yaparak bu tasarının gerçekleştirilmesini kolaylaşırdılar. Kuşatılanlara yeniden cesaret geldi ve Katalanları geri çekilmeye zorladılar. Gerçi Rocafort kısa bir süre sonra bu kaleyi ele geçirmekten geri kalmadı fakat kale daha sonra Büyük Heteriyark Ducas tarafından geri alındı.

Malik'in Vefatı

İshak Malik verdiği sözü yerine getirerek ulusunun ileri gelenleriyle birlikte Çanakkale'yi geçti. Türkleri Katalanlardan ayırmaya ikna etmekte zorluk çekmedi. Türkler, Katalanlara komuta etmekte olan İtalyanlara

yiğitçe saldırdılar, hepsini öldürdüler ve imparatorun gemilerine binerek Asya'ya geçmek amacıyla sahile koştular. Ne yazık ki bu olayları erken haber alan Katalanlar, Türklerin peşine düştüler, üstlerine saldırdılar, iki yüzden fazlasını öldürdüler ve kalanları teslim olmaya zorladılar. Türkler, bu kez galiplerin merhametine sığındılar, onlara eskisi gibi hizmet etmeyi önerdiler fakat Katalanlar, İshak Malik'i, kardeşini ve Turcoplelara komuta eden ve onları isyana teşvik ettiğinden şüphelendikleri Tacantziaris'i teslim etmedikçe onlara güvenmeye yanaşmadılar. Türkler bunları Katalanlara teslim eder etmez, İshak'ın ve kardeşinin başları kesildi[95]. Üstleri arandığında, İshak' in koltuğunun altında imparatorun Türkleri kendi saflarına geçmeye çağıran bir mektubu bulundu.

Turcopleların Geri Çekilişi

Türklerle Katalanlar bu şekilde barışınca Chiorli'nin (Çorlu) kuşatılması önerildi. Ancak Turcoplelar, önce kumandanları serbest bırakılmadıkça hizmet etmeyeceklerini bildirdiler. Bu istekleri yerine getirildi, böylece askerler arasında tam bir birlik meydana gelmiş gibi göründü. Fakat çok geçmeden yeni bir bölünme baş gösterdi. Katalanlar Çorlu'ya saldırdılar fakat garnizon tarafından püskürtüldüler. Tacantziaris, Turcoplelarla Apros (Enez) kalesine çekildi ve Çorlu tarafında kalan Türkler, kıyıda Katalan gemileri bulunduğunu haber alınca Asya'ya geçebilmek için bunları ele geçirmek istediler ancak gemide bulunanlar, bu amaçlarını gerçekleştirmelerine engel oldular.

Osman'ın İlerlemeleri

Katalanlar Avrupa'daki yağmalarını sürdüredursunlar, Osman da Anadolu'yu kasıp kavurmaktan geri kalmıyordu. Bunun da nedeni, imparatorun kız kardeşi ve Moğol Kraliçesi[96] Maria'nın kendisine yüz vermemesi ve davranışlarından ötürü Karbaga'ya yakınmış olmasıydı. Karbaga İran'dan kırk bin asker gönderdi ve bunlar imparatorun doğu sınırlarına yaklaştılar. İmparator Andronikos kendilerine değerli hediyeler verdi. Fakat Karbaga'nın askerlerinin gelişi Osman'ı yatıştırmak şöyle dursun, büsbütün azdırdı. Tricoccia (Kocahisar, y.n.) kalesini ele geçirdi, İznik ve Pithie dolaylarını ta denize kadar ateşe verdi ve kana buladı[97].

Anadolu'nun Durumu

Ducas'dan, Andronikos Paleologos'un saltanatının otuzuncu yılında (1313) Anadolu'nun durumunun ne olduğunu öğreniyoruz. Asya'nın başkenti olan Efes şehri ve Karia eyaleti Karaman'ın egemenliği altındaydı. Aydın ise Lydia'yı İzmir'e kadar egemenliği altına almıştı. Saruhan, Manisa veya Magnesia'yı, Bergama'ya kadar bütün dolaylarını ve tüm Magedon eyaletini ele geçirmişti. Germiyan, Frigya'yı, Karesi Assos şehrinden Çanakkale Boğazı'na kadar uzanan Büyük Frigya'yı zapt etmişlerdi. Osman tüm Bithynia ile Paflagonya'nın bir kısmını elinde bulunduruyordu[98]. Bizans tarihçilerinin anlattıklarını gözden geçirdikten sonra, yeniden Türk tarihçilerine dönelim.

İznik'in Kuşatılması

Osman bir süre imparatorluğun iç işleriyle uğraştıktan sonra, askerleri tembelliğe alışmasın diye ordusunu İzmit üzerine yürüttü[99] fakat uzun ve yorucu bir kuşatmadan sonra, öyle güçlü bir direnmeyle karşılaştı ki geri çekilmek zorunda kaldı. Buna rağmen şehrin karşısında, yüksek bir dağın tepesinde, Yenişehir tarafında bir kale inşa ettirdi[100] ve kumandanlığını ünlü Tarkan'a verdi. Sonra ordusunu kış konaklamasına soktu.

Kütahya'yı Alması

Bu sıralarda, Bizans eyaletlerinin valileri, başlarında Bursa Valisi Ornus veya Honorius olmak üzere, Osman'ın ordularının ilerlemesinden telaşa kapılarak gizlice, güçlerini Koyunhisar surlarının altında birleştirmeye ve aniden saldırıya geçmeye karar verdiler. Ancak Osman bunu haber aldığından askerlerini topladı, düşmanı basarak bozguna uğrattı. Costel Valisi, çarpışmalar sırasında daha başkalarıyla birlikte öldü. Ornus ile Kütahya Valisi kaçarak kurtuldular. Osman kendilerini takip etti fakat yakalamaktan umudunu kesince Bizanslıların bir süre önce Türklerden geri aldıkları Kütahya'yı kuşattı ve yeniden zapt etti. Burada torunu (yeğeni olması gerekir, y.n.) Dogris'i (Dündar? y.n.) kaybetti. Osman'ın torunu birçok askerle ordunun geçmekte olduğu bir tahta köprünün çökmesiyle ırmağa düşüp boğuldu. Cesedi çıkarılarak Koyunhisar'ın dış mahallelerinden birine gömüldü.

Bursa'nın Kuşatılması

Aşağı yukarı bütün Bithynia'ya egemen olan Osman, Hicri 717'de başkent (Bithynia'nın merkezi y.n) Bursa'yı[101] kuşattı. Ancak çok iyi tahkim

edilmiş ve kalabalık bir garnizon tarafından korunmakta bulunan şehri almaktan umudunu kesti. Tek yapabildiği, yardım gelmesini önlemek için iki kaleyle kenti abluka altına almak oldu. Bu kalelerin muhafazasını yeğeni Aktimur Bey'e ve ünlü komutan Balancık'a verdi ve ülke sakinlerinin hiçbir şekilde tedirgin edilmemesini buyurdu. Osman'ın izlediği bu yumuşak politika civardaki birçok Rum'u buraya çekti. Osman'a sığınan Rumlar kendisine gönüllü olarak biat ettiler.

Osman'ın Mektubu

Birkaç şehir fethettikten sonra bir süre dinlenmek ve yeni kazançlarını sağlamlaştırmak Osman'ın âdetiydi. Böylece birkaç yılı barış içinde geçiren askerleri, boş oturmaktan usanarak sabırsızlanıp Bizanslılara karşı yeni fetihlere çıkarılmaları için kendisine yalvarmaya başladılar. Osman isteklerini kabul etti, fakat aynı zamanda kendilerine, Muhammed'in kanununa göre, önce Hıristiyanları İslam dinini kabul etmeye çağırmak gerektiğini bildirdi. Ancak bunu reddetmeleri halinde onları Allah'ın ve gerçeğin düşmanları ilan etmek ve cezalandırmak için ateşe ve demire başvurmak caiz olabilirdi. Bu nedenle, bir süre sonra habercileriyle Anadolu'nun bütün Hıristiyan valilerine bir mektup göndererek ya İslam dinini kabul etmelerini ya haraç ödemelerini ya da açıkça saldırıya uğramayı göze almalarını bildirdi. Bu dehşet saçan emre ilk boyun eğen ve Kur'an'ı kabul eden Bilecik hakimi Köse Mihal oldu. Leblebici (Leblebicihisar, y.n.), Lefka (Lefke, y.n.) ve Chadariy (Çadırlık, y.n.) şehirlerinin valileri haraca bağlandılar.

Teslim Olan Şehirler

Birçok şehir, bu arada Mortuni (Mudurnu), Goinik (Göynük), Taraklı, Engijesi, Kayahisar, Hekeji, Akhisar, Karacın, Tekkurbanari (Tekkepınarı) ve daha başkaları, Osman'ın egemenliği altına girdiler. Eskiden Ertuğrul'un emrinde bulunan Chausibeg (Savcı bey?) tarafından sık sık yapılan akınlar bu şehirleri öyle zayıf düşürmüştü ki bunları imparatorluğuna katmak, Osman için hiç zor olmadı[102]. Bu zaferlerle meşgul bulunduğu sırada, Germiyan'dan[103] çıkan ve adına Çavdar denilen bir Tatar kavmi birdenbire Osman'ın topaklarına yayıldı ve Karahisar kapılarına kadar her yeri ateşe verdi, kana buladı. O sırada Yenişehir'i kendisine başkent edinen Osman, hemen seferber durumuna geçti. Karahisar civarında yıkılmış bir şehir olan Orinas (Oynaşhisar) yakınlarında Tatarlara saldırdı ve ordularını bozguna

uğrattı. Kılıçtan geçirilmemiş herkesi esir aldı. Bunlar yeniden özgürlüklerine kavuşabilmek için İslam dinini benimsediler ve Karahisar havalisine yerleştirildiler.

Erdemleri ve yiğitliğiyle Osman'ın bütün öteki oğullarından üstün olduğunu kanıtlayan Orhan, Caratchebech (Karacabey), Alebsui, Pyrgos (Burgaz) ve Tekinhisarı şehirlerini egemenliği altına aldı. Daha sonra askerlerinin komutasını Cognuzalbem'e (Konur Alp olacak ç.n.) bıraktı. O da Akari (Akyazı) ve Tuzpazarı kalelerini ele geçirdi ve Nicomedia (İzmit) şehrinin kapısına kadar İznimit (İzmit) eyaletini kırıp geçirdi. Şehrin karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi validen öğrenen Bizans İmparatoru mükemmel bir şekilde silahlanmış birkaç bin kişiyi yardımına gönderdi, ancak Orhan'ın bir başka kumandanı olan Abdurrahman aniden karşılarına çıktı. Yailazova (Yalova, Yalakova, y.n.) ovasında kendilerine saldırdı ve kimini bozguna uğrattı, kimini esir etti.

Bursa'nın Zaptı -1327

Uzun çalışmalarının sonunda yorgun ve bitkin düşmüş ve nikris (damla) hastalığından muzdarip bulunmasına rağmen zihninin cevvaliyetinden bir şey kaybetmeyen Osman, talihinin yaver gitmesinden yararlanmak istedi ve oğlu Orhan'ı kalabalık bir ordunun başında bir kez daha Bursa'yı almaya çalışmakla görevlendirdi. Bursa, Bithynia'nın merkeziydi ve valisi Ornus'tu. Ornus, muharebe kabul edecek durumda olmadığını anlayarak Bursa şehrinin içine çekildi. Hiçbir eksiği yoktu ve sekiz yıl dayanabilecek yiyecek stokları vardı. Şiddetle direndi ve Orhan'ın bütün saldırılarını yiğitçe püskürttü. Ancak Orhan'ın baş danışmanı durumuna gelen Köse Mihal uzun ve inatçı bir kuşatmadan sonra, Ornus'u kurnazlıkla teslim olmaya ikna etti. Otuz bin altın karşılığında ahalinin canı bağışlandı. Böylece Hicret'in 726. yılında Bursa, Türklere tek bir damla kana mal olmadan Orhan'a teslim edilmiş oldu[104].

Osman'ın Ölümü

Bu sıralarda Orhan'a babasından haber geldi. Hemen gelmesi isteniyordu. Yanına az sayıda adam alarak Yenişehir'e hareket etti ve Osman'ı ölüm döşeğinde buldu. Osman oğluna hayır dua etti, tahtını ona bıraktığını bildirdi ve Ramazan ayı içinde, yirmi altı yıl[105] üç ay ve on gün süren bir saltanatın sonunda, altmış dokuz yaşında öldü[106].

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İkinci Sultan Orhan'ın Saltanatı

Orhan[107] babasının öldüğü Ramazan ayının onunda sultan ilan edildi. Otuz beş yaşındaydı, ilk Osmanlı sultanlarının zamanına ait olayların şartları ve tarihleri konusunda Hıristiyan tarihçileri ile Türk tarihçileri arasında ve bizzat Hıristiyan tarihçilerinin kendi aralarında çok büyük ayrılıklar vardı. Örneğin Prens Cantemir'in izlediği Türk tarihçi veya tarihçileri, Orhan'ın saltanatının ikinci yılına (yani 1328) rastlattıkları İzmit'in fethinden önce olup bitenler hakkında hiçbir şey söylememişlerdir. Oysa Bizans tarihçileri, bu olaydan önce meydana gelen bazı hadiseleri anlatmakta, ancak olayların tarihi konusunda Türklerden epey ayrılmaktadırlar.

İmparator Andronikos'un Orhan'a Saldırması

Kantakuzenos, genç imparator Andronikos'un Çanakkale Boğazı üzerindeki şehirleri yağma eden Frigya hükümdarı Giaxe'ın (Gazi veya Gıyas olsa gerek y.n.) oğlu Tamer Han'la barış yaptıktan sonra, ertesi yıl, Bithynia'da bahar ortasında çadırlarda yaşayan Türklere saldırmaya karar verdiğini anlatır. Fakat Türkler bunu önceden haber alıp dağlara çekildiler. Sultan Orhan, İmparator'un sarp geçitlerle dolu bir ülke olan Mesothynia'dan geldiğini öğrenince elindeki bütün askerleri toplayarak tepeleri tuttu. Rumların Pelecane'de[108] konaklamaları üzerine, Orhan ordusunun bir kısmını dağlardan indirerek üzerlerine saldırttı. Türklerin birkaç çatışmada püskürtüldüğünü gören Sultan, kardeşi Tarzal'a bütün kuvvetleriyle Rumların üstüne çullanmayı emretti ve kendi de dağlardan inerek muharebeyi daha yakından seyretmeye başladı. Türkler ilk darbeye dayanamadılar ve Rumlar, İmparator başlarında olduğu halde, dağların girişine ve Orhan'ın muharebenin başarısını beklediği yere kadar kendilerini takip ettiler. Bütün bu çarpışmalarda fazla kan dökülmedi ve İmparator, Türklerin artık daha fazla dövüşme niyetinde olmadıklarını görerek geri döndü. Sultan, Osman'ın eski komutanlarından iki ihtiyarın, Canlauze ile Categiale Pacuture'nin görüşüne uyarak düzensiz bir şekilde geri çekilmekte olan Rumları Philocrene'ye kadar takip etti; fakat Rumlar burada toplandılar ve düşmanı görünce Scutarion'da (Üsküdar) teslim oldular[109]. Daha sonra Chios (Sakız) adasını ziyaret eden İmparator Phocaea'ya (Foça) gitti; Konya Sultanı Saruhan, kendisiyle burada görüştü ve bir anlaşma imzaladı[110]. O sırada hasta olan Karia Sultanı Aydın, İmparator'a hediyeler gönderdi. İmparator dönüşünde, yetmiş gemiyle Avrupa'ya geçip Trajanopoiis ve Vera

dolaylarında ülkeyi yakıp yıkmakta olan bir Türk ordusunu bozguna uğrattı. Askerlerin çoğunu öldürdü ve kalanları geri çekilmek zorunda bıraktı. İki yıl sonra, aynı şekilde gelen bir başka Türk ordusunu çekilmeye mecbur etti[111].

İzmit'in Kuşatılması

Orhan, büyük ve kalabalık bir şehir olan İzmit'i kuşatınca[112] İmparator burasını kurtarmak için ordusuyla yola çıktı. Henüz denizdeyken Sultan kendisine selamlarını gönderdi ve silahlarını bırakmaya ya da kendisiyle çarpışmaya hazır olduğunu bildirdi. Sultanın bu hareketi barış getirdi. Orhan İmparator'a atlar, av köpekleri, halılar ve kürkler hediye etti. Andronikos da Sultan'a gümüş vazolar, yünlü ve ipekli kumaşlarla sultanların en çok değer verdikleri bir şey olan bir kaftan veya hilat gönderdi. Fakat bütün bunlar Türklerin aynı yıl içinde ya da ertesi yıl İzmit'e giden yolları abluka altına almalarına engel olmadı. Şehir çok iyi tahkim edildiğinden saldırmaya cesaret edemeyerek ikmal yollarını kesmekle yetindiler. İmparator şehri kurtarmak için yeniden denize açıldı, fakat düşmanları gelişini beklemediler[113]. Orhan'ın İzmit'le ilgili bu girişimlerinden ve Türklerin Avrupa'daki bütün o küçük akınlarından ve yakıp yıkmalarından o kadar titizlik ve doğrulukla söz eden Kantakuzenos'un, gerek bu şehrin gerekse Orhan'ın kısa bir süre sonra ele geçirdiği İznik'in alınışından bahsetmeyişi şaşırtıcıdır.

İzmit'in Zaptı

Türk tarihçilerine göre Sultan, saltanatının ikinci yılında[114], Aydos şehrinden başkent İzmit'e kadar tüm Semendura (Şamandıra) eyaletini baştan başa dolaştı. Şehrin valisi Calojean, Orhan'ın ordusunu görür görmez, gece vakti Koyunhisar kalesine çekildi. Sultan kaçtığını öğrendiği anda kaleyi kuşatma emrini verdi ve kısa bir süre içinde teslim olmasını sağladı. Calojean bir okla öldürüldü ve Orhan, başını bir mızrağın ucunda İzmit halkına teşhir etti. Bu manzaranın dehşeti teslim olmalarına yol açtı ve kendilerine eşyalarıyla İstanbul'a taşınma hakkı tanındı.

Orhan Tarafından Yapılan Değişiklikler – 728 / 1328

Hicret'in 728. yılında Ali Bey, sonradan Karamürsel (Karamuseke) adını alan Herkle şehrini (Şamandıra eyaletinin başkenti) uzlaşma yoluyla ele geçirdi. Orhan böylece İznik veya Nikaea dışında bütün Bithynia'yı

egemenliği altına alınca İmparatorluk merkezini Yenişehir'den Bursa'ya nakletti. Kardeşi Alaaddin'in tavsiyesi üzerine Selçuk parasını kaldırdı ve kendi adına Nikra[115] denen yeni bir sikke bastırdı. Şehirlerde oturanlarla köylerde oturanların değişik giysilerle birbirlerinden ayırt edilmelerini buyurdu. Askerlerin o zamana kadar Hıristiyan askerlerininkine benzeyen kıyafetleri de değiştirildi. Ayrıca daha önce Türklerce bilinmeyen yeni bir yaya milis teşkilatı kuruldu; askerler, kuşatmaları daha etkin hale getirmeye yarayan ve evvelce hiç görmemiş oldukları makineleri kullanmayı öğrendiler.

Son olarak Sultan, kardeşi Alaaddin'e veziri azam unvanını verdi, hem savaş hem de barış zamanında başyardımcısı veya vekili olarak onu devlet işlerinin başına geçirdi.

Ertesi yıl, Orhan askerlere düzenli ücret vermeye başladı. Böylece askerler eskisi gibi gönüllü olmaktan çıktılar. Bu ücret, görev başında bulundukları zaman günde bir Nikra idi; bunun dışında ise her türlü vergiden bağışık olarak kendi toprakları üzerinde geçinmelerine izin veriliyordu. Köy halkının en aşağı tabakasından oluşan yeni milis kuvveti, sık sık ayaklanma eğiliminde olduğundan Sultan bu kuruluşu dağıttı ve devşirme Hıristiyan gençlerden oluşan yeni bir ordu meydana getirdi. Bunlar önce Müslüman yapılıyor, sonra da askere alınıyorlardı. Orduda hizmet etmek isteyen Türk ırkından köylülere gelince, varlıkları ücretsiz çalışmaya elverişli olduğu takdirde, sancak beylerinin ve bölükbaşların komutası altında süvari birliklerinde askerlik yapmalarına izin veriliyor ve adlarına müsellem, yani serbest deniliyordu.

İznik'in Alınması

Orhan'ın orduları bu sayede büyük ölçüde güçlendi. Böylece aynı yıl içinde İznik'i kuşattı ve şehir iki yıl sonra teslim oldu. Savaş, açlık ve veba şehri kasıp kavurmuştu[116]. Şehir sakinleri İstanbul'a çekilebilmek izninden başka bir şey istemediler. Orhan istedikleri her şeyi yanlarında götürmelerine izin verdi. Bu cömertlikten o kadar hoşnut kaldılar ki kalıp haraç ödemeyi tercih ettiler. Sultan kente 730 yılında girdi. Kılıçtan geçirilen veya açlıktan ölen Rumların karılarının, Orhan'ın ayaklarına kapanarak dul kalmış olmalarından yakınmaları üzerine, Orhan saray mensuplarına bunlarla evlenmelerini emretti. Bu insanlık, kuşatma korkusunun İznik'ten uzaklaştırmış olduğu eski sakinlerinin geri dönmelerine ve hatta komşu şehirlerden de birçok kimsenin bu şehre

gelmesine yol açtı. Böylece bir yıldan kısa bir süre içinde, İznik eskisinden daha kalabalıklaştı ve hatta İstanbul'a rakip olmaya başladı.

Hicri 734 yılında Orhan uzlaşmayla Gemlik kalesini aldı. Bu hem doğa hem de insan eliyle tahkim edilmiş bir yerdi. Babası Osman buraya birkaç kez saldırmış, fakat hiçbirinde başarı kazanamamıştı. İki yıl sonra, Sultan Bursa'da yeni bir cami, bir medrese ve bir hastane yaptırdı. Hepsi birbirinden görkemli olan bu yapılardan özellikle bir manastırın içinde inşa edilen medrese, kısa bir süre içinde, ders veren hocalarıyla büyük bir üne kavuştu. Arabistan'dan ve İran'dan çok sayıda öğrenci Bursa'ya akın etmeye başladı ve böylece o zamana kadar yeryüzünün hocaları olarak geçinen bu milletler, Osmanlı hocalarının "rahle-i tedrisinde" yetişmeyi küçümsemekten vazgeçtiler.

Bizanslılara karşı kazandığı zaferlerle gücünü artıran Orhan, ertesi sene çeşitli Müslüman hükümdarlara bağlı olan Asya eyaletlerini imparatorluğuna katmaya karar verdi[117]. Bu küçük devletler, daha önce gördüğümüz gibi, Selçuklu İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde kurulmuşlardı. Alican Bey'in oğlu Kasım Bey'le işe başladı. Yaşı henüz küçük olan bu hükümdarın hem topraklarını hem de kendisini, vasiliğini yapmak bahanesiyle ele geçirdi. Diğer bir genç hükümdar olan Tursun Bey ise Milas, Balıkesir, Bergama ve Edremit şehirlerini kendiliğinden teslim etti[118] Ancak Ulubat (esk. Uluâbâd) veya Lopadion, Cublea ve Eblea gibi komşu Bizans şehirlerini zorla aldı. Michalthe, aynı akıbete uğramamak için, Sultan'a bağlılığını bildirdi, topraklarını onun elinden almaya razı oldu. Türkler bugün hâlâ bu yerleri onun adına izafeten Muchalitch (Mihalıççık?) diye anarlar.

Bu sırada, Tursun Bey'in beyliğini Orhan'a vermeyi önermesi üzerine, kardeşi Hacı İlbey buna karşı çıktı, silaha sarıldı; fakat kardeşinin daha kuvvetli olduğunu görerek Bergama şehrine kapandı. Orhan, iki kardeş arasında ara buluculuk yapmak istedi ve Bergama surlarının altında buluşarak topraklarını eşit biçimde aralarında paylaşmalarını önerdi. Hacı İlbey karşılaştıklarında kardeşini kucaklar gibi yaparak bir mızrakla kalbini deldi, şehre girdi ve Bergama'yı Orhan'a karşı savunmayı üzerine aldı. Fakat şehir halkı bu kadar alçakça bir hareketten tiksinti duyduğu ve Orhan'ın gücünden çekindiği için, Hacı İlbey'i yakaladı ve şehirle birlikte Sultan'a teslim etti. Hacı İlbey iki yıl hapiste eriyip gittikten sonra Bursa'da öldü. Haksız olarak ayaklanmaya kalkışmış olmakla suçlanan Ulubat beyi de öldürüldü ve tüm Karasu eyaleti Orhan'ın egemenliği altına girdi. 738

yılında, Bizanslıların iki sahil şehri olan Anachar ve Emrud da Sultan'ın kendilerine saldırmak için hazırlıklara giriştiğini öğrenince gönül rızasıyla bağlılıklarını bildirdiler ve birçok başka şehre de örnek oldular[119].

Umur'un Trakya'ya Gelişi

Burada Türk tarihinde yirmi yıllık bir boşluk vardır. Bereket versin ki, Bizans tarihçileri bu boşluğu doldurmamızı sağlamışlardır. Aydın öldükten sonra oğlu ve halefi, İzmir, Efes ve İonya'da daha başka şehirlerin sultanı Umur[120] yetmiş beş gemiyle Ege Denizi'ni geçti, önce Samothrake (Semendirek) adasında, daha sonra da Trakya'da Porus'ta karaya çıktı. İmparator Andronikos savaşmak için yürüyüşe geçti, ancak Türklerin kendi askerlerinden on kat daha kalabalık olduğunu görerek çarpışmayı gözüne kestiremedi. Öte yandan Türkler de araziyi elverişli bulmadıkları için bir iki görüşmeden sonra gemilerine binip geri döndüler.

Umur ve Saruhan'ın İmparator'a Yardım Etmesi

İmparator bu sıralarda Phokaia (Foça) dolaylarında hükmeden Saruhan'a elçiler göndererek kendisiyle bir anlaşma yaptı[121]. Bu anlaşma ile Sultan denizden ve karadan İmparator'un yardımına gelmeyi üstleniyor, İmparator da Sultan'ın Foça'da rehine olarak alıkonulan oğlu Süleyman ile diğer Türk çocuklarını serbest bırakmayı vaat ediyordu. Ancak Cenevizliler bu Türkleri ele geçirip geri vermeye yanaşmadıklarından, İmparator şehri kuşatmaya karar verdi. Konya Sultanı Aydın'ın[122] Thesee (Hızır), Umur (Trakya'ya gelen) ve Soulaymasas (İsa) adındaki üç oğlu, bu şehrin surları altında kendisini ziyarete geldiler. Beş ay süren bir kuşatmadan sonra, Midilli'den bir Ceneviz donanmasının şehri kurtarmak üzere denize açıldığı haber alındı. Saruhan, İmparator'a yirmi beş gemi, piyade ve süvari birlikleri verdi; Umur da uzun zamandan beri dostluk ilişkileri kurmuş olduğu Başmabeynci loannes Kanta-kuzenos'un ricası üzerine otuz gemi getirdi. Fakat düşman görünmedi ve bütün bu hazırlıklar boşa gitti[123].

Türklerin Mağlubiyeti

Yazın sonuna doğru, Orhan'a ait bir Türk piyade ordusunun İstanbul'a doğru yol almak amacıyla otuz altı gemiye bindirildiği haberi geldi. Askerler Ennacasia'nın iki ayrı noktasında karaya çıktılar. Başmabeyinci bu birliklerden birini paramparça etti. İmparator da ötekinin büyük bir bölümünü kılıçtan geçirdi. Sadece, bir gemi doldurabilecek kadar askerle

iki gemiye binen on sekiz kişi kurtulabildi. Bunlar elverişli bir rüzgâr sayesinde ülkelerine dönebildiler.

Daha sonra Rumlar, dokuz Türk gemisine rastladılar ve bunlara saldırdılar. Sekizini esir aldılar, en yetenekli ve zengin Türklerle dolu olduklarını gördüler. Akrabaları bunları kurtarmak için fidye olarak büyük paralar ödediler[124].

Diğer Yenilgiler 1341 - 1342

Kısa bir süre sonra, Lydia Sultanı Saruhan ile Frigya Hükümdarı Giaxe'ın yağma için Trakya'ya geçmek üzere oldukları öğrenildi. Başmabeyinci İoannes Kantakuzenos, hemen Doğu Bithynia Sultanı Orhan'a[125] elçiler gönderdi; onunla barış yaptı ve düşmanı karşılamak için hazırlıklara başladı. Ordusunun Chersonese'ye (eski coğrafyada Gelibolu yarımadasının adı ç.n.) götürdü. Türk piyadeleri de aynı zamanda Bergama'dan gelmişlerdi. Muharebe başladı ve Türkler hiç karşı koymadan bozguna uğradılar. Bir süre sonra, bu yenilginin utancını silmek için aynı yere geldiler, ancak bir kez daha yenildi ve sonunda Giaxe ile barış yapmak zorunda kaldılar. Bu sıralarda, imparatorluğun kadırgalarına komuta eden Sennacherim, Türklere bir baskın yaptı, askerleri bozguna uğrattı, Saruhan eyaletinde yağmalar yaptı, küçük bir kıyı şehrini ele geçirdi ve birçok savaş tutsağıyla muzaffer bir kumandan olarak geri döndü.

Umur Bey ile Kantakuzenos Arasındaki Olağanüstü Dostluk

Kantakuzenos, Paleologos'a karşı çıkmak için imparator unvanını almış olduğundan son derecede zor bir durumda kalmış, Sırbistan Kralı'na sığınmaktan başka çare bulamamış, karısı İrena ile çocukları ise tek sığınakları olan Didymoteikhon'da (Dimetoka) kuşatılmışlardı. Aydın'ın oğlu Umur bunu haber alır almaz kuvvetlerini topladı ve üç yüz seksen gemi ve yirmi dokuz bin askerle Hebros (Meriç) Irmağı'nın ağzına geldi. Uzun süreden beri Dimetoka'yı kuşatmakta bulunan Bulgarlar apar topar kaçtılar. Kuşatılanlar, Umur Bey İmparatoriçe İrena'ya gelişini haber verinceye kadar, bu çekilişe bir anlam veremeyip şaşakaldılar. İmparatoriçe, bütün soyluları ve şehrin garnizonunu Umur'u karşılamaya gönderdi. Umur İmparator'un sağ olduğunu öğrenince sevinç gözyaşları döktü ve dostunun yardımına koşmasını kendisine ilham ettiği için Tanrı'ya şükürler etti.

Daha sonra, kendisine refakat edenlerin yeteri kadar atları olmadığı için ata binmek istemediğinden iki bin askerin başında yaya olarak şehre girdi.

Sonra yirmi bir bin askerle İmparator'u bulmaya gitti, fakat Pherae (Kalamata) halkının Kantakuzenos adına kendisine verdiği, çekilmesini isteyen uydurma bir mektuba kanarak askerleriyle birlikte Asya'ya geri döndü[126]. Umur Bey gemilerini emin bir yere henüz demirlemişti ki İmparator'dan gerçek bir mektup aldı. İmparator bu mektubunda kendisinden yardım istiyordu. Bu şekilde aldatılmış olmasına öfkelenen Umur Bey, önce iki yüz gemilik bir donanma hazırladı. Paleologos'un Başveziri Apocaukos, Kantakuzenos'a yardım etmemesi için Umur'a gönderdiği hediyeler boşunaydı. Çünkü Umur, elçilere açıkça Kantakuzenos'a bütün gücüyle yardım etmeye kararlı olduğunu ve "bir dost gibi hediyeler kabul edip ondan sonra düşman gibi savaşmanın alçakça bir şey olacağını" bildirdi.

Umur Bey, İzmir'den hareket etti ve elverişli bir rüzgârın yardımıyla Euboia'ya (Atina karşısındaki Negropont adasının eski adı, y.n.) geldi. Burada, Apocaukos'un Bere'ye gitmek üzere Selanik'ten ayrıldığını haber aldı. Dostu Kantakuzenos'un oralarda bulunacağına hükmeden bu yüce gönüllü Türk, yanına varmak için Selanik'e doğru yelken açtı. Gelişini haber alan İmparator, Bere'den hareket etti. Umur Bey, İmparator'un yakında olduğunu haber alır almaz, başlıca komutanlarıyla onu karşılamaya gitti. Kendisini görünce hemen atından indi, onu selamlamak için yerlere kapandı ve yayan yürüdü. İmparator yeniden atına binmesini rica etti, Umur ise ancak bin bir kere özür diledikten sonra buna razı oldu. Sonra ikisi Mora yarımadasına gittiler ve Umur burada hastalandı. Dimetoka'ya dönerken Phrantzes'in komutası altındaki düşmanları bozguna uğrattılar. Umur henüz tam iyileşmemiş olmasına rağmen çarpışmanın en ön saflarında yer aldı ve zırhına üç ok saplandı. Önce zırh kuşanmadan atına binen Umur, İmparator'un kendisine birkaç gün önce zırhını giymeden atına binmemesini öğütlediğini hatırlayarak zırhını almak için atından inmişti ve bu sayede mutlak bir ölümden kurtulmuş oldu.

Umur Bey'in Mertliği ve Sadakati

Kantakuzenos'un düşmanları Umur Bey'i parlak vaatlerle ondan ayırmak için boşuna çaba harcadılar. Bu hükümdardan bir şey koparmayı hiçbir zaman başaramadılar. Ancak yardımcıları ve komutanları üzerinde daha etkin olabildiler: Bunlar on aydan beri memleketlerinden uzak bulunduklarından, mükâfatlandırılmak umuduyla başkomutanlarını geri dönmeye zorlamalarını sağlamak kolay oldu. İmparatoriçe Anna'ya bir elçi

göndererek barış yapmasını isteyen, fakat bunda başarılı olamayan Umur Bey, sonunda istemeyerek ve üzülerek yardımcılarının ısrarlarına boyun eğmek zorunda kaldı. İmparatoriçe elçiyi kabul ederken yanlarında bulunan Apocaukos, Umur Bey aleyhinde ağzına geleni söyledi, sultanlığa kadar yükseldiği halde Kantakuzenos'u bir köle gibi yabancı ve uzak diyarlarda takip etmekten ve çadırının kapısında bekçilik yapmaktan utanmadığını belirtti. Efendisi Sultan'a yöneltilen bu hakaretten gocunan elçi kendisini suçlayanların kötülüklerini yüzlerine vurmak için bu fırsattan yararlanarak cevabıyla karşısındakileri susturdu. Sözü uzatmaktan çekinmeseydik, bu cevabın soylu niteliğini bütün ayrıntılarıyla anlatmak bizim için büyük bir zevk olurdu.

Umur Bey ayrılırken Kantakuzenos'a on beş gün içinde askerler göndereceğine, kendisinin de ilk fırsatta tekrar geleceğine ve savaş bitene kadar onunla kalacağına söz verdi. Umur'un ayrılışı İmparator için büyük bir üzdüyse de Umur'un kendisi için çok isabetli oldu. Gerek Rodos'tan gerek diğer Latin uluslarından yirmi kadar kadırga İzmir'e yanaşmış, limanın girişinde bulunan bir kaleyi[127] ele geçirmiş ve Umur Bey'in engel olmak için harcadığı bütün çabalara rağmen birkaç gemiyi yakmıştı. Öyle ki Umur Bey vaktinde yetişmemiş olsaydı, İzmir'in tümünü ele geçirceklerine muhakkak gözüyle bakılabilirdi[128].

Orhan'ın Kantakuzenos'a Yardım Etmesi

İmparator Kantakuzenos, İmparatoriçe Anna'nın Orhan'dan yardım istediğini öğrenince o da Orhan'a haber göndererek İstanbul'daki hizbe değil de, kendisine yardım etmesini istedi. Orhan bunu kabul etti. Birbirine yakınlıkları, Kantakuzenos'un Orhan'dan istediği kadar yardım almasını mümkün kıldı. Orhan, ta Frigya'ya kadar sahil Paflagonya'sına hâkimdi. Fakat bu komşuluk bir yandan da imparatorluk topraklarının yağma edilmesine yol açıyordu, çünkü Türkler akıllarına estiğinde denizi geçiyor ve Kantakuzenos'a boyun eğmeyi kabul etmeyen şehirleri yakıp yıkıyorlardı.

Umur Bey'in Asaleti

İonya Sultanı Umur Bey, İmparator'un yardımına istediği kadar çabuk koşamadı. Yukarıda gördüğümüz gibi, gemilerinin bir kısmı yandığı için denizden gelmesine olanak yoktu. Kara yoluyla gelmek de o kadar kolay değildi, çünkü Lydia Sultanı Saruhan'la iki devletin sınırları konusunda

aralarında bir anlaşmazlık vardı. Fakat sözünü yerine getirmek için o kadar sabırsızlanıyordu ki kendisine topraklarından geçiş hakkı tanıması şartıyla anlaşmazlık konusu yerleri, Saruhan'a terk etmeye razı oldu. Saruhan bu şartı sevinçle kabul etti ve İmparator'a birlikte hizmet etmek üzere oğlu Süleyman'ı da Umur Bey'in yanına kattı. Sultan yirmi bin kişilik bir ordunun başında yola çıktı. Çanakkale'yi geçti ve Dimetoka'da İmparator'la buluştu. Daha sonra, Momitzile'ye saldırmak için Peritheorion'a doğru yürüdü. Sadece dört bin askeri bulunan Momitzile ile savaş çetin oldu, fakat Momitzile vurulunca bütün adamları ya öldürüldü ya da esir edildi.

Türklerin geldiğini işitir işitmez, Sırbistan Kralı Kalamata kuşatmasını kaldırdı ve İmparator hemen fikirlerini almak üzere ordusunun ileri gelenlerini topladı. Umur ve Süleyman'ın da bu divanda hazır bulunmalarını istedi. Yapılacak en tutarlı işin doğruca İstanbul'a gitmek olduğuna oy birliğiyle karar verildi. Apocaukos'un cezaevinde mahkûmlar tarafından öldürülmesinin yarattığı kargaşa içinde İstanbul'a kolaylıkla hâkim olabileceklerini düşünmüşlerdi, oysa İstanbul'a vardıklarında katillerin öldürüldüğünü ve şehirde tam bir sükunet hüküm sürdüğünü görerek Makedonya'ya geri dönmek zorunda kaldılar.

İzmir'e Geri Dönüşü

Süleyman Apameia'da şiddetli bir hummaya yakalandı. Yanında bulunanlar kendisine o kadar soğuk ilaçlar verdiler ki kalbinin etrafındaki kan dondu ve ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Umur bu tehlikeli belirtilerin nedenini keşfetti ve iyileşmesi için Süleyman'a afyonlu macun yedirip yıllanmış şarap içirdi. Bunun üzerine ateşi yeniden yükseldi ve ötekiler yine önceki soğuk ilaçları verince kanı öylesine dondu ki o an öldü. Süleyman'ı öldürenler Umur'u ölümünden sorumlu olmakla suçladılar, kendisine zehir, yani şarap verdiğini[129] ileri sürdüler. Umur Bey, Saruhan'ın bu iftiralara kanıp kendisine karşı silaha sarılmasından korkarak Süleyman'ın ölümünün haberi yayılmadan oradan uzaklaşmaya karar verdi. Gerçekten de tamamen suçsuz olduğu halde Saruhan'ı oğlunun ölümünde bir parmağı olmadığına inandırmakta epey zorluk çekti[130].

Umur Bey'in Bir Patriği Öldürmesi

İzmir'e döndükten bir süre sonra, Martin adında bir subayın komutasında on iki kadırga geldi. Gemilerden birinde, Papa tarafından takdis edildikten sonra İstanbul'a dönmekte olan bir patrik vardı. Bu kendini

beğenmiş papaz, İzmir kilisesine girmek istedi ve orduya kendisini izlemesini emretti. Oysa bütün gemilerin komutanları buna karşıydılar ve patriğe böyle bir hareketin doğuracağı tehlikeli sonuçları anlattılar. Patrik kilisede ayini yönetirken Martin ve kilisede bulunan diğerleri öldürüldüler. Türklerin kendilerine saldıracağını anlayan İtalyanlar, selameti kaleye sığınmakta bulmuşlardı. Bu sıralarda otuz iki Ceneviz soylusu masraflarını kendileri ödeyerek kadırgalar donatmış ve Chios (Sakız) adasını ele geçirmişlerdi.

İmparator'un Kızını Orhan'a Verişi

Aynı yıl içinde Orhan, İmparator'a haber göndererek kızını istedi ve buna razı olduğu takdirde bundan böyle kendisine bir dost ve müttefik olarak değil, oğlu ve tebası olarak hizmet edeceğini bildirdi. Elçiler ayrıldıktan sonra, İmparator ordusunun ileri gelenleriyle görüştü ve hepsi Orhan'ın teklifini kabul etmesini öğütledi. Umur Bey'e de danışan İmparator kendisinden şu cevabı aldı: "Bu hükümdarın[131] dostluğu ve ittifakı imparatorluk için çok yararlı olurdu. İç düşmanlara karşı, aşağı yukarı hepsinin hakkından gelmiş olduğu için, Orhan'ın yardımına ihtiyacı yoksa da kendisine ağır hakaretlerde bulunmuş yabancılara karşı böyle bir yardımın önemi ve değeri inkâr edilemezdi. Orhan'ın İmparator'a yardım etme isteği her ne kadar kendisininki (Umur Bey'inki) kadar samimi değilse de, Trakya'ya daha yakın olduğu için daha kolay yardıma koşabilirdi. Ayrıca bu evlenmeye karşı güçlük çıkarmanın da bir anlamı yoktu; nitekim seleflerinin birçoğu, devlet uğruna, kızlarını işkillilerle ve başka yabancılarla evlendirmekten çekinmemişlerdi. "[132]

İmparator, Umur Bey'in alçak gönüllülüğüne ve Orhan'ın yardımının İmparator'un daha çok işine yarayacağı yolundaki sözlerinin samimiyetine hayran oldu. Dostunun tavsiyesine uydu, Orhan'a elçiler göndererek kızını kendisine verdiğini bildirdi ve sarayına götürmesi için heyetler göndermesini istedi. Orhan hemen otuz gemiyle süvarileri ve devletin ileri gelenlerini yola çıkardı. İmparator da ordusuyla Silivri'ye gelmişti. Şehrin dışında bir taht yaptırmış ve yanında bir çadır kurdurmuştu. İmparatoriçe geceyi burada kızıyla birlikte geçirdi. Ertesi sabah, Orhan'la evlenecek olan Theodora, tüm halkın kendisini görebilmesi için tahta çıktı.

İmparatorlar kızlarını yabancı hükümdarlarla evlendirdikleri zaman bu tür bir tören yapmak adetti. İmparatoriçe öteki kızlarıyla çadırında kaldı ve İmparator törene atının üstünde tek başına geldi. Altın işlemeli ipek

perdeler tahtın etrafından kaldırılınca etrafında diz çökmüş haremağalarının tutmakta olduğu meşalelerin ortasında tahtta oturan Prenses göründü. Törene çeşitli çalgıcılar eşlik ediyor, gelinin onuruna en iyi şairler tarafından yazılmış şarkılar okunuyordu, İmparator daha sonra günlerce orduyu ve Türk ileri gelenlerini ağırladı. Nihayet kızını Orhan'a gönderdi. Orhan karısını büyük bir sevinçle karşıladı. Babası Kantakuzenos, bir barbarla evlenmesine rağmen Theodora'nın soyluluğundan hiçbir şey kaybetmediğini ve din değiştirmek şöyle dursun, akıl ve mantığının gücüyle birçok dinsizi (Müslümanlar kastedilmektedir ç.n.) Hıristiyan yaptığını bize uzun uzadıya anlatmaktan geri kalmamıştır.

Umur Bey'in İmparator'a Hizmet Etme Tutkusu

İmparatoriçe Anna, Orhan'dan yardım beklemenin boşuna olduğunu anlayınca Lydia Sultanı Saruhan'dan[133] yardım istedi. Saruhan, İmparatoriçe'nin bu isteğini sevinerek yerine getirdi. Saruhan tarafından gönderilen askerlerin, dostu İmparator'a karşı yürüdüğünü gören Umur Bey fena halde öfkelendi ve İmparator'a yardım etmek için elinden geleni esirgememeye karar verdi. İki bin asker seçerek sefere çıkıldığı zaman Türklerde adet olduğu üzere bunları Saruhan'ın adamlarıyla birlikte Trakya'ya gönderdi.

Birliğinin başındaki komutanlara, Saruhan'ın askerlerini elde edemedikleri takdirde Kantakuzenos'un tarafına geçmeleri yolunda emir verdi. Onlar da İmparator'un muharebeye girişmeye hazır olduğunu gördükleri ana kadar Saruhan'ın ordusuyla kaldılar, sonra İmparator'un yanına giderek kendisinin emrinde olduklarını söylediler. Yalnız daha önce İstanbul'a gidip İmparatoriçe Anna'nın efendilerine vaat ettiği parayı almalarına izin verilmesini istediler. Fakat parayı alıp döndükten sonra, İmparator'un artık kendilerine ihtiyacı kalmadığından hepsine yol verdi. Yağmaya alışık olan bu adamlar, elleri boş dönmeyi kendileri için bir kayıp sayarak Bulgaristan'ın altını üstüne getirdiler ve ülkelerine zengin ganimetlerle döndüler[134].

Orhan'ın Kantakuzenos'u Ziyareti -1350

Bir süre sonra iki tarafın uzlaşmaya varması üzerine Kantakuzenos, İoannis Paleologos ile birlikte imparator olarak tanındı. Paleologos henüz on beş yaşındaydı. Orhan bunu öğrenir öğrenmez, bütün ailesini yanına alarak Kantakuzenos'u kutlamak üzere Üsküdar'a gitti. Burada İmparator'la

birkaç gün birlikte gezip eğlendiler, ava çıktılar. Kantakuzenos ve Orhan bir masada oturmuşlardı, Sultan'ın diğer karılarından doğma dört oğlu başka bir masadaydı. Rumların ve Türklerin ileri gelenleri ise halılar üstünde oturmuşlardı. İki hükümdar birbirlerinden ayrıldıklarında Orhan gemileriyle ülkesine döndü ve karısı Theodora, babası İmparator ve dört üvey oğluyla İstanbul'a gidip orada dört gün kaldıktan sonra o da Bithynia'ya döndü.

Orhan'ın İmparator'a Yardım Etmesi

Kısa bir süre sonra, Sırbistan Kralı imparatorluğa saldırdı; Kantakuzenos damadından yardım istedi. Orhan kendisine hemen dört oğlu ve Süleyman'ın komutasında on bin asker gönderdi. İmparator, oğlu Mathias'ı küçük bir birliğin başında onlarla yolladı ve imparatorluk topraklarında hiçbir yağma hareketine girişmemelerini emretti.

Ancak bunlar Mygdonia'ya varır varmaz, civardaki toprakların krala ait olduğunu öğrenerek aldıkları emre rağmen ortalığı talan etmeye başladılar. Ahaliden çok sayıda kişiyi öldürdüler, birçok tutsak aldılar ve ganimetlerle yüklü olarak Çanakkale yoluyla ülkelerine döndüler. İmparator'a yaptıkları bütün yardım bundan ibaret kaldı.

Türklerin Mağlubiyeti -1352

Bir süre sonra, iki bin Türk Çanakkale'yi geçerek Trakya'yı yakıp yıktı. İmparator, ganimetleriyle döndükleri sırada bunların karşısına çıktı ve Kara Mehmet adında komutanlarından biri başta olmak üzere çoğunu kılıçtan geçirdi. Öteki komutan Martuman ile birlikte hayatlarını kurtaranlar teslim oldular ve ülkelerine geri gönderildiler. Aynı sıralarda, İmparator'un büyük oğlu Mathias, valisi bulunduğu Kalkidikya'nın şehirlerini yağma eden bir başka Türk birliğini bozguna uğrattı, birçoğunu öldürdü ve kalanların hepsini esir etti.

Orhan'ın, İmparator'a Yardım Etmesi -1353

Sırbistan Kralı Selanik'i kuşatınca Kantakuzenos Orhan'dan yardım istedi, o da oğlu Süleyman'ın komutasında yirmi bin asker gönderdi. Bu şehzade, Trakya'da Anaktaropolis'teyken babası Sultan'dan bir mektup aldı. Orhan, kendisine saldıran güçlü komşularına karşı kendisini savunmak için oğlunun askerlerine ihtiyacı olduğundan, hemen ve mümkün olduğu kadar kimseye belli etmeden geri dönmesini istiyordu. Fakat Orhan'ın bütün

acelesine rağmen, oğlu dönmeden önce Bulgaristan'ı yağma etmekten geri kalmadı[135].

Bu Kez de İmparator'un Düşmanlarına Yardım Ediyor -1354

Tanais (Don) Irmağı üzerinde bir Venedikli ile bir Tatar arasında çıkan anlaşmazlık üzerine Venediklilerle Cenevizliler arasında savaş çıkması üzerine İmparator, İstanbul'un bir semti olan Galata'da oturan Cenevizlilere karşı cephe aldı. Fakat Orhan, sadece kendisine verdikleri para nedeniyle değil, aynı zamanda Venediklilerin kendisine hiçbir iltifatta bulunmaksızın ülkesinin ta yanı başına gelmiş olmalarına öfkelendiği ve kendisini hakarete uğramış saydığı için de Cenevizlilerin tarafını tuttu. Cenevizlilerin yardımına bir ordu gönderdi. Piyade ve süvari birliklerinden oluşan bu ordu İstanbul'un karşısında konakladı ve Cenevizlilerin çok işine yaradı.

Tekrar Kantakuzenos'a Yardım Ediyor -1355

Kısa bir süre sonra iki İmparator Kantakuzenos ve damadı Paleologos arasında savaş başlaması üzerine, Orhan kayınpederi Kantakuzenos'a yardım gönderdi. Bununla Edirne kuşatmasını kaldıran Kantakuzenos, genç İmparator'un burada kuşattığı kayınpederinin oğlu Mathias'ı kurtardı. Fakat Paleologos, Sırplardan ve Bulgarlardan askeri yardım gördüğünden, Kantakuzenos damadı Orhan'dan kendisine oğlu Süleyman'ın komutasında on bin asker göndermesini istedi. Süleyman Çanakkale'yi geçti ve ertesi günü Sırplarla Bulgarların da konaklamakta oldukları Hebros (Meriç) Irmağı'nın kıyısında konakladı. İki taraf da birbirlerine bu kadar yakın olduklarının farkında değildi. Ertesi gün Türkler yolda düşmana rastladılar ve kumandanlarıyla daha birkaç kişi dışında herkesi ya esir aldılar ya da kılıçtan geçirdiler. Türkler, Kantakuzenos'u Edirne'de gelip buldular. Paleologos Süleyman'a hediyeler gönderdi ve onu kendi tarafına çekmek için bir mektup yazdı. Süleyman gelen elçileri nezaketle kabul etti, efendilerinin hediyelerini geri çevirdi ve kendisine karşı cephe almayacağına söz verdi. Fakat bu arada genç İmparator'un mektubunu Kantakuzenos'a gösterdi. Böylece kayınpederine imparator unvanını vermekten kaçınmış olan genç Paleologos'un kabalığını suçlamak istemişti. Daha sonra Süleyman askerleriyle Asya'ya döndü[136].

Türkler Tarafından Trakya'da Ele Geçirilen Müstahkem Mevkiler

Türkler, Kantakuzenos'a yardım için giriştikleri son seferleride Trakya'da birçok müstahkem mevki ve bu arada Zimpe (Çimbi veya Çimpe) Kalesi'ni ele geçirmişlerdi. İmparator bundan pek memnun kalmamıştı, ancak Türkleri buralardan zorla çıkarmaya gücü yetmediğinden, damadı Orhan'a bir mektup yazarak bu yerleri kendisine iade etmesini ve bunları alıkoymakla dostluklarını zedelememesini istedi. Süleyman'ın Çimbi Kalesi'ni karşılıksız iade etmek istememesi üzerine, İmparator kendisine on bin altın gönderdi. Bu sırada, Trakya'daki hemen hemen bütün şehirleri yerle bir eden, evleri, surları ve istihkâmları yıkan şiddetli bir deprem olmuştu. Bölgenin en ünlü kenti olan Gelibolu öbürlerinden daha çok hasar görmüştü. Gelibolu, Türklerin elinde bulunduğundan, bunlar bu afetten yararlanarak diğer şehirlerin birçok sakinini kaçarken esir ettiler.

Süleyman bu sırada Çanakkale Boğazı'nın öte yanında, Pege (Biga) şehrinde bulunuyordu. Depremin meydana getirdiği hasarları öğrenir öğrenmez, Kantakuzenos'la yaptığı anlaşmayı unutarak Trakya'ya döndü, kentleri onardı ve yeniden iskân etti. Özellikle Gelibolu'yu imar etmeye özen gösterdi ve surları yükselir yükselmez şehri tebaasının ileri gelenleriyle doldurdu. Ondan sonra Bulgaristan'a geçti, akınlar düzenledi, ortalığı kasıp kavurdu ve halkı kaçırdı. İmparator, Orhan'dan, barış ortasında hiçbir neden olmadan gasp ettiği şehirleri iade etmesi için emir vermesini rica etmekten başka çare bulamadı. Hele parasını aldıktan sonra Çimbi Kalesi'ni alıkoymanın büyük bir haksızlık olacağını belirtti. Süleyman, bu müstahkem mevkileri silah zoruyla almadığını, hepsini terk edilmiş vaziyette bulduğunu iddia etti ve onları alıkoymakta kararlı olduğunu bildirdi. Orhan, oğlunun yaptığı haksızlığa ortak olmakla birlikte, hem kayınpederi İmparator'un iyi niyetinden yoksun kalmak istemediği hem de oğlunu ikna edebilmek için, kendisine biraz zaman tanımasını istedi. Nihayet bu şehirlere karşı kırk bin altın teklifini kabul eden Süleyman onları geri vermeye razı oldu. Bu vesileyle Kantakuzenos, Orhan'la görüşmek için denizi aşarak İzmit'e kadar geldi. Fakat Orhan hastalığını bahane ederek kendisini kabul etmedi.

Bir süre sonra, Süleyman güçlü bir ordunun başında, Doğu İskit'in Galatlarına karşı[137] yürüdü ve yaz ayları içinde en ünlü şehirlerinden ikisi olan Ankara ile Krate'yi aldı. Sonbahara doğru zaferle dönünce babasıyla İmparator'a elçiler göndererek Trakya şehirlerini geri vermeye hazır olduklarını bildirdi. İade günü saptandı, fakat her ne kadar barış aktedildiği

söylenmekte ise de bu şehirlerin hiçbir zaman İmparator'a iade edilmediği anlaşılmaktadır.

Biraz sonra iki Bizans İmparator'u yeniden barıştılar ve Kantakuzenos bir manastıra çekildi. Fakat daha önce Paleologos'la, oğlu Mathias'ın imparatorluğun kendisine ayrılmış olan kısmında imparator unvanıyla hüküm sürmesi konusunda bir anlaşmaya vardı. Ne var ki iki genç imparator arasındaki iyi geçim uzun sürmedi[138].

Aynı sıralarda, Kalotete'nin egemen olduğu eski Pho-kaia'dan (Foça) bir korsan gemisi, gelip geçenleri kaçırmak için İzmit körfezine geldi. Korsanlar, Orhan'ın oğlu Halil'i kaçırarak Foça'ya götürdüler. Orhan, gemileri olmadığı için Foçalılara denizden saldıramadığı gibi, ülke içinden kendilerine yol açabilecek askerleri olmadığından karadan da saldıracak durumda değildi. Çaresiz Paleologos'a başvurdu, o da Kantakuzenos'un oğlu Mathias'a yardım etmekten vazgeçmesi şartıyla oğlunu geri verdirmeyi üstlendi.

Orhan'ın Paleologos'u Kandırması

Orhan, Paleologos'un bütün istediklerini yerine getireceğine söz verdi, İmparator da hemen dediğini yapacağını sanarak Kalotete'ye haber gönderdi. Ancak ne mükâfat vaatleri ne de tehditleri para etmedi ve sonunda Halil'i serbest bırakması için kendisine yüz bin altın ekü ve Panhipersebastos (Ulular Ulusu, Yüceler Yücesi ç.n.) unvanını vermek zorunda kaldı.

Ve Mathias'a Yardımı

Pherai Valisi'nin bu müstahkem mevkii, bir süre önce ölen Sırbistan Kralı'nın dul eşi ve yanındaki paralarla kendisine teslim etmeye hazır olduğunu öğrenen Mathias, bir ay içinde oraya varmaya söz verdi. Hemen kayınbiraderi Orhan'dan yardım istedi[139]. Orhan bu sırada Avido veya Abido'da bulunuyordu (Abidos olacak ç.n.); Mathias'a beş bin Türk verdi[140]. Ancak savaşmaktan çok yağma etmeye istekli bu askerler hem cesaretten hem de disiplinden yoksundular. Sadece kendilerine bağlanan umutları suya düşürmekle kalmadılar, önce Sırplara benzettikleri kendi adamlarının, sonra da sahici Sırpların önünden kaçtılar. Böylece yalnız kalan Mathias, Philippoi yakınlarında esir düştü ve ancak imparatorluk unvanından feragat etme pahasına özgürlüğüne kavuşabildi[141].

Süleyman'ın Trakya'yı Fethi

Bizans tarihçilerinin yardımıyla 1355 yılına kadar Türk tarihinde rastlanan boşluğu bu şekilde doldurmaya çalıştıktan sonra, Türk tarihçilerinin anlattıklarına kaldığımız yerden devam edelim. Orhan'ın zaferlerle kamçılanan ihtirası onu yeni fetihlere sürükledi. Oğlu Süleyman'ı Avrupa'ya geçmeye teşebbüs etmek üzere yola çıkardı ve kendisine eşlik etmek için en tecrübeli üç komutanını seçti: Atçı Bey, Gazi Fazıl ve Evrenos Bey (başkaları bunları Gazi Faril, Yakupcu Bey ve Mihail Bey diye adlandırmaktadırlar)[142]. Süleyman, seçilmiş seksen kişinin başında sözde ava çıkar, görünmeden Aydıncık topraklarına kadar ilerler ve buradan denizi gözetler. Bizans İmparatoru'nun alelade bir gemiyle bile Asya kıyısında dolaşan ya da Avrupa'ya geçmeye kalkışacak olan herkesin idam edilmesini öngören bir emirnamesi bulunduğundan, Süleyman boyunlarından birbirine iliştirilmiş sığır mesanelerine iki sal bağlatır ve adamlarıyla Avrupa'da Hamni (Çimni) Kalesi'ne geçer[143]. Karaya çıkarken bir köylüyü yakalarlar[144] ve onun kılavuzluğunda geceleyin şehre girerler. Süleyman halka iyi davranır ve büyük vaatlerle Alayir (Bolayır) ve Act hiliman (Akliman) limanlarında bulunan gemileri Asya'ya geçirmelerini sağlar; birkaç saat içinde, üç bin Türk Avrupa'ya aktarılır ve ertesi gün Süleyman Ayasolonia Kalesi'ni bir baskınla ele geçirir ve muhafazasına Atçı Bey'i memur eder. Bu yüzden bu havaliye bugün hâlâ Atçıovası denilir.

Gelibolu'nun Teslim Olması -760 / l359

Gelibolu Valisi Callaconias toplayabildiği kadar asker toplayarak Süleyman'ın karşısına çıktı. Taraflar birbirlerine giriştiler. Muharebe uzun sürdü ve çetin oldu. Sonunda sayıca ve cesaret bakımından üstün olan Osmanlılar, Rumları kaçmaya ve şehre kapanmaya zorladılar. Rumlar kendilerini uzun süre yiğitçe savundu, fakat sık saldırılar karşısında güçleri tükendiğinden ve ayrıca yiyecek ve içecekleri de kalmadığından Hicret'in 760. yılında teslim oldular.

Böylece Gelibolu ile Türkler tüm Hayrabolu veya Charipolis[145] eyaletini egemenlikleri altına aldılar. Bizans İmparatoru'nun, sadece İstanbul'un değil bütün Avrupa'nın kilidi sayılan Gelibolu'nun teslimini öğrenmesi üzerine alaycı bir eda ile: "Türkler sadece bir kulübe ya da domuz ahırı[146] bir çöplük almışlardır" dediği söylenir.

Süleyman'ın Attan Düşerek Ölmesi

Ertesi yıl, Orhan, ikinci oğlu Murat'ın komutasında Avrupa'ya ikinci bir ordu gönderdi. Süleyman Malkara ile İpsala'yı ele geçirirken Murat da İstanbul'a sekiz saat uzaklıkta bulunan Epihatos Kalesi'ni zapt etti[147]. Oradan İstanbul ile Edirne arasında bulunan müstahkem Çorlu[148] şehrini kuşattı. Birkaç kez şiddetle geri püskürtüldü ve çok kayıp verdi. Sonunda şehre girdiğinde Murat, taş üstünde taş bırakmadı.

Çorlu ile Edirne arasındaki Pyrgos (Burgaz) kentinin sakinleri bu sertlik karşısında ürkerek düşmanın girmesine karşı koymadan şehirlerini terk ettiler. Daha sonra Murat, Süleyman'ı Avrupa'da bırakarak Asya'ya döndü. Kısa bir süre sonra, Şehzade Süleyman, birliklerini denetler ve bu arada süvarilerini mızrak ve ok atmaya alıştırırken sert başlı bir atın hışmına uğradı, bacağını bir ağaca çarparak kırdı ve öyle bir şiddetle yere düştü ki hemen oracıkta can verdi[149].

Orhan'ın Ölümü

Çok sevdiği oğlunun ölümü Orhan'ı can evinden yaraladı, fakat yine de fütuhat aşkını söndürmedi. Atçı Bey'i bir ordunun başında Didymoteikhon (Dimetoka) kentini zapt etmeye gönderdi. Şehre umulduğundan çabuk yaklaşan bu komutan kale surlarının dışında gezinmekte olan valiyi esir aldı. İmparator'un soyundan gelen bu vali özgürlüğüne kavuşmak için şehri teslim etti. Ancak Orhan, dostu olan Rum Prensi Ioannis Kantakuzenos'u memnun etmek için sonradan şehri Rumlara geri vermiştir. Oğlunun acısının yol açtığı hastalık Orhan'ı öyle çabuk çökertti ki ondan iki ay sonra, yetmiş yaşında, Sadettin Efendi'nin hesabına göre otuz beş yıllık bir saltanatın sonunda o da hayata gözlerini kapadı. Bursa manastırına gömüldü[150] ve tahtını oğlu Murat'a bıraktı.

Mizacı

Türkler, Orhan'ın iyi yürekliliğini, bağışlayıcılığını, yiğitliğini, adaletini ve yoksullara karşı eli açıklığını göklere çıkarırlar. Ulema (bilginler) ile görüşme alışkanlığını ömrü boyunca sürdürdüğünü ve onlara danışmadan hiçbir önemli karar almadığını anlatırlar. İlk kez mescitler[151], camiler[152], medreseler[153] veya okullar, imaretler[154] veya hastaneler yaptıran odur. Fiziğine gelince, yüzü biraz şiş, gözleri mavi, saçları sarıydı. Orta boylu ve oldukça şişmandı. Bütün bunlar sarayda bulunan portresinden görülmektedir[155] [156].

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Üçüncü Padişah Murat I' in Saltanatı

Murat veya batı tarihçilerinin deyimiyle Amurat, babasının tahtına geçtiğinde kırk bir yaşındaydı; Hüdavendigâr, yani Allah'ın işçisi[157] lakabını aldı ve böylece din aşkını belirtmek istedi. Saltanatının ilk yılında Angurion veya Ancyra (Ankara) müstahkem şehrini ve dolaylarındaki birçok kaleyi aldı. Kısa bir süre sonra, akıllı olduğu kadar yiğit bir kumandan olan başveziri ve ata-beki Lala Şahin Paşa'yı[158] az sayıda askerle Gelibolu Boğazı'nı geçerek Edirne'ye saldırmakla görevlendirdi ve kendisinin de güçlü bir orduyla arkasından geleceğini bildirdi. Ancak yolda, vezirinin daha ilk saldırıda şehri aldığını duyunca[159] Bursa'ya döndü ve Lala Şahin'e Trakya'nın içlerine dalmasını emretti. Hacı Evrenos Bey'i Rumeli[160] Beylerbeyi[161], yani Avrupa'da fethettiği yerlerin valisi yaptı. Vezir, efendisinin emirlerini o kadar büyük bir başarıyla yerine getirdi ki Filibe[162], Eski (Eskicuma veya Tırnova), Zaghena ve daha başka müstahkem şehirleri çok geçmeden birer birer ele geçirdi.

Ertesi yıl Murat, Edirne'de bugün hâlâ Muradiye adı verilen muhteşem bir cami yaptırdı. Bu konuda şöyle bir hikâye anlatırlar: Günün birinde Murat, o dönemde aynı zamanda kadılık görevini de yapan müftünün karşısına bir davada tanıklık yapmaya gelmiş. Fakat müftü, bunu reddetmiş ve tanıklığına itibar edemeyeceğini söylemiş. Şaşırıp kalan Sultan, bu davranışının nedenini sormuş. Müftü şöyle cevap vermiş: "Evet, siz Padişahsınız ve bu sıfatla sözünüz kutsaldır, gerçeğin ta kendisidir ve ondan asla şüphe edilemez. Ancak burada geçerli değildir, çünkü adalet henüz cuma namazında cemaati müslümine karışmamış bir insanın tanıklığını geçerli saymaz." Murat, hatasını kabul etmiş ve kefaretini ödemek için o camii yaptırmış.

Yeniçeri Ocağı'nın Kurulması -763 / l362

763 yılında, Rumeli Beylerbeyi Evrenos Bey, İpsala ve Malkara'yı aldıktan sonra komşu toprakları yakıp yıktı ve çok sayıda tutsak getirdi. Veziri Azam Kara Halil Paşa, bu kalabalığı görünce şu alaylı sözleri söylemekten kendini alamadı: "Geleneklerimize göre sözde bütün ganimetler Padişah'a aittir, oysa ben her şeyin şahıslara gittiğini görüyorum. İstediğimiz kadar esir alalım, Padişah'ın payına bunlardan bir tanesi bile düşmüyor. Bana kalırsa, Gelibolu Boğazı'nın girişine, beş tutsaktan birine Padişah adına el koyacak Agavat[163] yerleştirmeli, böylece saray ve ordunun boylu boslu ve sağlam yapılı adam ihtiyacını karşılamış oluruz." Murat, bu

fikirden hoşlandı ve çok geçmeden bir ferman yayınlayarak bu yöntemi yasallaştırdı. Kısa bir süre içinde bu savaş tutsaklarının sayısı arttıkça arttı. Sultan bu yeni orduyu, mucizeleri ve kehanetleriyle ünlü Hacı Bektaş'a[164] gönderdi, ona bir sancak ve bir ad vermesini, başarıları için Allah'a dua etmesini diledi. Şeyh[165] savaş tutsaklarından oluşan bu orduyu karşısında görünce, içlerinden birinin başına cüppesinin yenini koydu ve şöyle dedi: "Adı Yeniçeri[166] olsun, dinç ve başı dik olsun; zaferleri bol, kılıcı keskin, mızrakları her dem düşmanı öldürmeye hazır olsun ve nereye giderse gitsin yüzünün akıyla[167] dönsün." Bu yeni ordu o günden beri yeniçeri adını almış ve kol yeni biçiminde bir başlık giyegelmiştir[168].

Yeni Fetihler -765 / l365

Bu yeni milis teşkilatı 766 yılında harikalar yarattı: Asya'da Batha'yı, Avrupa'da Zağara ve Gümülcine'yi fethetti. Ertesi yıl, Bizans İmparatoru Andronikos Paleologos[169] Bulgaristan Kralı'na karşı Murat'tan yardım istedi. Sultan İmparator'un bu isteğini yerine getirdi ve Lala Şahin Paşa'yı bir ordunun başında Avrupa'ya gönderdi. Bulgar Kralı, Zertnen adlı bir mevkide baskına uğradı, amansız bir biçimde takip edildi ve kaçmak zorunda kaldı. Aynı yıl içinde Murat, Bursa'da Kaplıca adını taşıyan bir sokakta muhteşem bir cami yaptırdı; ayrıca bir Medrese ile bir imaret de inşa ettirdi.

783 /1381

Murat, Anadolu beyleri[170] arasına nifak sokmak ve birkaçını kendi tarafına çekmek için, 783 yılında oğlu Bayezit'i, Germiyanoğlu'nun[171] kızı ile evlendirdi ve cihaz olarak Kütahya, Eğridir ve Yanşanhk (Tavşanlı olsa gerek ç.n.) şehirlerini aldı. Hamidoğlu[172] adında bir başka beyin de suyuna giderek Elvadz (Yalvaç), Enickehir (Yenişehir), Akşehir, Karagais (Karaağaç) ve Seydişehir kentlerinin kendisine tabi olmalarını sağladı. Öteki beylerden birçoğu da aynı yolu izledi.

Müslüman Mucizesi - 784 / l382

Asya işlerini böylece yoluna koyan Murat, ertesi yıl güçlü bir ordunun başında Gelibolu Boğazı'nı geçerek Bolina müstahkem mevkiini kuşattı. Ancak burada öylesine güçlü bir direnme ile karşılaştı ki tarihçilerin anlattığına göre Allah'tan yardım istemek zorunda kaldı ve hemen o gece

kale duvarlarından büyük bir parça yıkıldı[173]. Osmanlılar bu gedikten içeri girerek tüm garnizonu kılıçtan geçirdiler. Yine söylenildiğine göre, cephane deposunda çok sayıda kırmızı başlıklar ele geçirilmiş[174] ve Murat, bunları askerlerine dağıtmış ve bu olayın anısına diğer askerleri için de benzer başlıklar yaptırmış. Aynı yıl içinde, İskenderiye, Darma (Deme?), Kavala müstahkem mevkii ve hemen hemen Arnavutluk'un tümü fethedildi; 788 yılında da Zikhne (Zihne, y.n.) Karaferye ve Manastır alındı.

Murat'ın Sırbistan'a Saldırısı

Komşu ülkeler, Osmanlıların Murat yönetimindeki güçlenişinden telaşa kapıldılar: Valaklar (Eflâklılar), Macarlar, Dalmaçyalılar ve Triballos'lar[175] ile Arnavutlardan henüz Osmanlı egemenliği altına girmeyenler arasında bir ittifak oluştu. Sırbistan Kralı Lazar (Osmanlı kaynaklarına göre Lazoğlu ç.n.) başlarına geçti. Murat bu fırtınayı savuşturmaya karar verdi. Sırbistan'da Kosova Ovası'nda düşmanı karşıladı. Kanlı bir savaş oldu ve zafer uzun süre ortada kaldı; sonunda Hıristiyanlar boyun eğdi. Lazar esir düştü, soylular ve kumandanlar öldürüldü, kalanlar kaçtı ve takip edildi. Muharebe meydanın ziyarete giden Sultan, ölüleri incelerken vezirine bütün bu ölüler içinde sadece henüz sakalı çıkmamış gençler gördüğüne şaşırdığını söyledi. Sonra da şunları ekledi: "Beni daha da çok şaşkınlığa uğratan şey, işin böyle lehimize sonuçlanmış olmasıdır, çünkü geçen gece rüyamda bir düşman askeri tarafından vurulduğumu gördüm." Sözlerini henüz bitirmişti ki ölüler arasında gizlenmiş bir Hıristiyan askeri[176] bu konuşmasından Sultan'ı tanıyarak birdenbire ayağa fırladı ve vatanının intikamını almak amacıyla hançerini karnına sapladı. Adamı parça parça ettiler, fakat Murat da iki saat içinde öldü. Vezir ve paşalar naaşını otağı hümayuna (Padişah çadırına) götürdüler ve burada tahnit ettiler. Devletin ileri gelenleri yeni bir imparator seçmek için toplandılar ve Murat'ın büyük oğlu Yıldırım Bayezit padişah ilan edildi.

Murat'ın Mizacı

Türkler, Murat'ı bir adalet simgesi olarak gösterirler. Yenilmez bir irade gücüne sahip olduğunu ve dini vecibelerini eksiksiz olarak yerine getirdiğini söylerler. Bilginlerin konuşmalarından çok hoşlanırmış. İmsaki de dillere destanmış, hatta o kadar alçak gönüllüymüş ki giysileri için sof[177] denilen kumaştan başka bir şey kullanmazmış. Öldüğünde yetmiş bir yaşındaydı ve otuz yıl saltanat etmişti[178].

Triballos'ları Bozguna Uğratması

Bizans tarihçileri bu sultandan çok az söz etmişlerdir ve söylediklerinin çoğu ipe sapa gelmez şeylerdir. Chalcondyles'e göre, Murat'ın ilk seferi Bulgarlara ve Sırplara karşı olmuştur; Sırbistan Despotu Susman'ı (Şişman) yenmiş ve zengin Pherae (Kalamata) şehrini ele geçirmiştir. Aynı tarihçi, Sultan'ın bu savaşa, Susman'ın çok güzel kızına âşık olduğu için ve onu bu yoldan elde etmek gururunu okşadığı için giriştiğini yazmaktadır. Ondan sonra, Rodop dağlarının etrafındaki ülkeye hakim olan Misya ve Buğdan Sultanı Zarkus, oğlu Dragas'ı kendisine haraç vermeye ve savaşta kendisine yardım etmeye zorladı. Daha başka Sırp, Bulgar, Hırvat ve Arnavut krallarına da boyun eğdirdi.

Savcı Bey ve Andronikos'un Baş Kaldırmaları

Kısa bir süre içinde bastırdığı bir isyan Murat'ın Asya'ya geçmesini gerektirmişti. Bu sırada, büyük oğlu Sauz ya da Ducas'a göre Cuntuze (ikisi de yanlış olup doğrusu Savcı'dır ç,n.) ile İoannes Paleologos'un büyük oğlu Andronikos'un babalarını tahttan indirmek ve birlikte sürekli bir barış yapmak için bir komplo kurduklarını haber aldı. Murat hemen Avrupa'ya döndü ve Andronikos'un, oğlunu baştan çıkardığını ileri sürerek İmparator'a yakındı.

Sonra askerleriyle İstanbul civarında, iki prensin konakladıkları Apikridium'a doğru ilerledi. Çadırlarına yaklaşarak aralarında geçen konuşmayı dinledi, yanlarında bulunan subayları adlarıyla çağırdı ve onları ustaca kendi tarafına çekti. Ötekiler iki prensle Dimetoka'ya kaçtılar ve Murat tarafından takip edildiler. Savcı Bey, babasının eline düşünce gözleri oyuldu. İmparator da Murat'ın isteğine karşı çıkmaya cesaret edemediğinden, oğluna aynı muameleyi reva gördü. Andronikos'un gözlerini kör etmek için kaynar sirke kullanıldı.

Manuel'in Girişimi

Daha sonra İmparator'un o sırada Selanik Valisi olan ikinci oğlu Manuel, Pherae (Kavala) şehrini ele geçirmeyi tasarladı. Murat bunu öğrenir öğrenmez, Hayrettin Paşa'yı Selanik'i ele geçirmek ve Manuel'i elleri ve ayakları bağlı olarak kendisine getirmekle görevlendirdi. Manuel kendini savunacak durumda olmadığından kaçtı, ancak babasının Murat'tan çekindiği için yanına sığınmasına izin vermediğinden, genç prens Sultan'ın

yanına gidip ondan özür dilemeye karar verdi. Bu istek Murat'ın o kadar hoşuna gitti ki Manuel'i kucakladı ve zengin hediyelerle İstanbul'a geri gönderdi.

İmparator Paleologos'un İtalya'da Tutuklanması

Türklerin ilerlemelerini durdurmak isteyen İoannes Paleologos İtalya'ya geçti ve yardım için Venediklilere başvurdu. Ancak boş vaatlerden başka bir şey elde edemedi. Venedik'te çok miktarda ödünç para alarak diğer İtalyan hükümdarlarına başvurdu. Fakat yine olumlu bir sonuç alamadı. Bunun üzerine Fransa'ya gitti, fakat orada da kral iç karışıklıklar yüzünden kendisine yardım edemedi[179]

Venedik'e döndüğünde, ödünç aldığı ve geri vermediği para yüzünden tutuklandı. İstanbul'da naip olarak bıraktığı oğlu Andronikos'a haber göndererek bu parayı papazların gelirlerinden ve başka kaynaklardan sağlamasını istedi. Fakat hükümdarlık yetkilerini elinden bırakmaya niyeti olmayan Andronikos babasına bu önerisini kabul ettiremediğini bildirdi. Buna karşılık Manuel toplayabildiği kadar para toplayarak yetmediği takdirde babasının yerine rehine olarak alıkonulmak amacıyla İtalya'ya hareket etti. Bu davranışı ona babasının dostluğunu kazandırdı, ancak kardeşinin nefretine neden oldu.

Murat, bunun hemen ardından Manuel'in kendisine bir tuzak hazırladığını haber alınca Hayrettin Paşa'yı göndererek Selanik'i Manuel'in elinden almasını buyurdu. İmparator ülkesine dönmesini yasakladığından, Manuel Lesbos (Midilli) adasına kaçtı. Sığındığı yerden ayrılmak zorunda kalınca da, önce Troas'a (Truva), oradan da Bursa'ya gitti.

Murat'ın Ölümüne İlişkin Çeşitli Rivayetler

Sultan, Triballos'lar ve Macarların da katıldığı hükümdarları Lazar üzerine yürümeyi daha fazla geciktirmedi. Lazar, kızlarından birini Odrysai veya Moldavya (Buğdan) Hâkimi Susman 'a[180] diğer kızını da Plandikas'ın torunu ve Brankas'ın oğlu Balkus'a vermişti. Balkus, Kastoria'ya ve Makedonya'nın Okhrida (Ohri) adı verilen ve vaktiyle Zuppan'ın oğlu Nikolas'a ait bulunan kısmına egemendi. Bu hısımlık ilişkilerinden güç alan Lazar, zaferden emindi. Üstelik Anglese ve Krates'in ölümlerinden sonra Pistrinum (Priştine) ve Nistra (Niş?) eyaletlerini de fethetmiş ve sınırlarını Sava Nehri'ne kadar genişletmişti. Kosova ovasında konakladı. Murat burada muharebe verdi, zaferi kazandı fakat hayatını kaybetti.

Murat'ın ölümü birçok şekilde anlatılmaktadır. Türkler, Lazar'ı takip ederken bir Sırp askerinin kendisini bir mızrakla öldürdüğünü söylerler. Bizanslılar, savaştan önce Miloç adında birisinin Lazar'a Murat'ı öldürmeyi teklif ettiğini ve atını dörtnala sürerek saldırıya geçmeye hazırlanan Türklerin en ön saflarına kadar geldiğini ileri sürerler. Bunlara göre, Miloç, Sultan'la konuşmak istediğini söylemiş ve Yeniçerilerin ortasında hançerini göğsüne saplamış ve askerler tarafından linç edilmiş[181].

Ducas'ın Anlattıkları

Şimdi de Ducas'ın bütün bu olayları nasıl anlattığını görelim. Orhan öldüğünde, Kantakuzenos'u İtalya'dan döndükten sonra bir manastıra çekilmeye mecbur etmiş olan İoannes Paleologos[182] yirmi beş yaşını geçmişti. Andronikos, Manuel ve Theodoros adlarında üç oğlu vardı. Andronikos boyu bosu, bedeni kuvveti ve heybetli duruşuyla herkese meydan okuyordu. Murat'ın da üç oğlu vardı: Yakup, Savcı ve Bayezit. Aynı yaşta olan Savcı ve Andronikos bir gün birlikte bulundukları sırada babalarına karşı bir komplo hazırlarlar. Murat, bunu haber alınca Savcının gözüne mil çektirir ve Paleologos'u, kendisi de oğluna aynı şeyi yapmadığı takdirde savaş açmakla tehdit eder. İmparator ya korkusundan ya da zaafından Sultan'ın istediğinden de fazlasını yapar: Andronikos'un gözlerini oydurmakla kalmayıp henüz çocuk yaşta olan torununun da gözlerine mil çektirir[183]. Sonra da oğlunu karısıyla birlikte Anemas kulesine hapsettirir. İki yıl sonra kendilerine yardım eden Galata Cenevizlileri sayesinde kurtulurlar. Birkaç gün sonra Andronikos bazı şartlar altında İstanbul'a girer, ancak sözünde durmayarak bu defa o, babasını ve kardeşlerini aynı kuleye hapsettirir. Onlar da iki yıl sonra kaçarlar ve Üsküdar'a giderler. Andronikos bir iç savaşa girişmek istemediğinden, babasını yeniden tahta geçirir ve affına sığınır. İmparator Andronikos'a Silivri, Dancion, Ereğli, Rodosto ve Panide'yi verir. Genç prens Silivri'ye yerleşir. Paleologos, oğlu Manuel'e taç giydirir ve kendisini imparator ilan eder. Trakya şehirlerinin çoğuna egemen olan Murat, Edirne'yi kuşattı ve Selanik dışında tüm Tesalya ile birlikte bu bölgeyi buyruğu altına aldı. Hemen hemen bütün Rum topraklarını ele geçirdikten sonra, silahını Sırplara çevirdi, şehirlerinden birçoğunu yakıp yıktı ve çok sayıda tutsak aldı. Sırbistan Kralı Lazar (Etienne'in oğlu) bütün kuvvetlerini topladı ve düşmanla kapıştı; iki taraf da pek çok ölü verdi. Genç bir Sırp, Türk ordusuna doğru koştu ve yakalanınca Sultan'a zaferi kazanmanın yolunu göstermek için geldiğini

söyledi. Murat yaklaşması için işaret etti ve adam Sultan'ın yanına gelir gelmez hançerini göğsüne sapladı ve hemen orada parça parça edildi. Türkler bu derece beklenmedik bir felaket karşısında şaşırmakla beraber soğukkanlılıklarını kaybetmediler; ordugâhın ortasına padişahın çadırını kurdular; naaşını çadıra koydular ve yeniden büyük bir coşku ve öfkeyle muharebe safına girdiler. Olup bitenlerden habersiz Sırplar, çok geçmeden dize geldiler. Kral ve ulusun ileri gelenleri esir edilip çadıra getirildiler ve burada son nefesini vermekte olan Murad'ın ayakları dibinde öldürüldüler. Bütün bunlar yapılırken Türk ordusunun iki kanadının hiçbir şeyden haberi olmadı. Sağ kanada Sultan'ın büyük oğlu Yakup, sol kanada ise küçük oğlu Bayezit kumanda ediyordu[184].

Okurlarımızın daha sağlam bir yargıya varabilmeleri ve gerek bu iki yazar arasındaki gerekse bunlarla Türk tarihçileri arasındaki farklılıkları daha iyi kıyaslayabilmeleri için, yukarıdaki özetleri ayrı ayrı vermeyi daha uygun bulduk. Bizce bu, okurun olaylar hakkında genel bir yargıya varmasını da kolaylaştıracaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yıldırım Bayezit'in[185] Saltanatı

Bayezit'ın küçük kardeşi Yakup Çelebi[186], Bayezit'ın tahta çıkmasını hazmedemeyerek orduyu ayaklandırmaya çalıştı. Fakat buna vakti olmadı. Yeni Padişah, ileri gelenlerin tavsiyesi üzerine, kardeşini bir yay kirişiyle boğdurdu[187].

Murat'ın ölümüne sebep olmuş olan Sırp Kralı Lazar bundan sonra Bayezit'in huzuruna getirildi ve onun tarafından başı kestirildi. Sultan daha sonra ordusunu dağıttı ve babasının naaşını Bursa'ya naklettirdi. Murat burada Selatin Camii'ne gömüldü. Kafileye eşlik eden Bayezit babasına muhteşem bir kubbe[188] yani en ince mermerden bir anıt yaptırttı.

Fetihleri 1389 - 1390

Ertesi yıl, Bayezit babasının fetihlerini sürdürdü ve önce Avrupa'da Karatova (Kratovo, y.n.) ve İsseb'i, Asya'da ise Aydınoğullarının, Saruhanoğullarının, Karesioğullarının ve Menteşeoğullarının[189] ülkelerini ele geçirdi[190]. Çok geçmeden kayınpederi Germiyanoğlu ile bozuştu, üstüne yürüdü ve galip geldi. Topraklarını elinden aldı ve kendisini İpsala'ya sürdü[191]. Sultan'ın kız kardeşiyle evlenmiş olan Karaman Beyi de Bayezit, Boğdan'la hesaplaşmak için Avrupa'ya geçmemiş olsaydı aynı akıbete uğrayacaktı. İki yıl önce, Boğdanlılar Hierasus veya Prut Irmağı üzerinde Serasker Süleyman Paşa'yı yenmişlerdi. Yıldırım Bayezit bizzat gidip öç almaya karar verdi. Avrupa'ya geçti, Tuna üzerine bir köprü kurdurdu, Boğdan'a girdi, her tarafı yakıp yıktı ve Siretus (Siret) nehri kıyısında Razboe adında bir köyde konakladı. Kısa bir süre sonra, Boğdan Hükümdarı İstefan[192] veya Etienne aynı yere geldi; muharebeye tutuşuldu ve çetin bir savaştan sonra Boğdanlılar bozguna uğradı. İstefan, kuvvetli bir garnizonun himayesinde annesini bırakmış olduğu Nemse şehrine kaçtı; fakat annesi surların üzerine çıktı, içeri girmesini yasakladı ve geri dönüp uğradığı yenilginin utancını silmesini emretti. Düşman elinde ölmesini, hayatını bir kadına borçlu olmanın utancına yeğ tuttuğunu söyledi.

Bayezit'in Boğdanlılara Yenilgisi

İstefan, annesinin sitemlerinden yüreği yaralı, şehirden uzaklaştı. Bir borazancıya rastladı ve yeniden hücum borusunu çalmasını emretti. Kıyımdan kurtulmuş olan on iki bin Boğdanlı bir çırpıda bir araya geldiler. Başlarında hükümdarları olduğu halde, ganimet toplamak için muharebe

meydanına dağılan düşmana saldırarak bu kez onlar Türkleri hezimete uğrattı. İstefan bunun üzerine Boğdan'ın başkenti Jassy'ye (Yaş) yirmi mil mesafedeki Vaşluy'a kadar düşmanı takip etti, burada Bayezit'in otağı hümayununa girdi, kendisine karşı koymaya kalkışan herkesi yıkıp geçti[193] ve tüm yeryüzüne korku salmış bu İmparatoru çok az sayıda adamıyla Edirne'ye kadar geri çekilmek zorunda bıraktı.

Karamanoğlu'nun Öldürülmesi

Bayezit'in bu yenilgisinden sonra Karamanoğlu, Osmanlı gücüne meydan okuma zamanının geldiğine hükmetti. Asya'daki tüm Türk topraklarını kasıp kavurdu ve Kütahya'yı kuşattı. Bu durum karşısında yılmaktan çok öfkelenen Bayezit her zamanki çabukluğu ile Avrupa'da bir ordu devşirdi[194] Asya'ya geçti ve hareketinden Karamanoğlu'nun daha haberi bile olmadan düşmanla boğaz boğaza geldi; ilk çarpışmada Karamanoğlu'nun ordularını dağıttı ve yendi. Karamanoğlu oğullarıyla kaçtı, fakat takipçileri tarafından yakalanarak Bayezit'in huzuruna getirildi ve hemen orada başı kesildi; oğulları ise müebbet hapse mahkûm edilerek Bursa'da bir kaleye kapatıldılar. Böylece Karaman Beyliği'nin tümü Osmanlıların hakimiyetine geçmiş oldu[195].

Avrupa'da, Bayezit Tuna üzerinde Niğbolu, Silistre ve Rusçuk'u ele geçirdi. Ertesi yıl Asya'da Amasya, Tokat, Niksar, Samsun ve Canik'i[196] Sultan Burhaneddin'in elinden aldı[197].

Bundan sonra yeniden Avrupa'ya döndü, ancak Çanakkale boğazını geçer geçmez, Kastamonu Sultanı Kötürüm, Bayezit'in'[198] kendi yokluğundan yararlanarak Anadolu'daki eyaletlerini yakıp yıktığını öğrendi. Yıldırım Bayezit Avrupa'daki işleri kumandanlarına bırakarak en seçkin birlikleriyle yeniden Asya'ya geçti. Fakat Kastamonu'ya varmadan Kötürüm ölmüştü ve oğlu İsfendiyar Bey, babası adına af dilemek ve kendisine tam bir bağlılık vaat etmek üzere Bayezit'e elçiler gönderdi. Sultan kendisini bağışladı, Kastamonu, Taraklıborlu ve Osmancık[199] şehirlerinde birer garnizon bıraktı ve hemen ordusuyla birlikte Avrupa'ya dönerek burada Selanik'i aldı.

Nicopolis (Nikopol veya Niğbolu) Zaferi

Bu seferlerden sonra Bayezit, Bursa'ya döndü. Çok geçmeden Macaristan Kralı Sigismund'un Hıristiyan hükümdarlarla ittifak kurarak yüz

bin kişilik bir ordu topladığını ve bu ordunun başında Türk topraklarına girdiğini ve Niğbolu'yu kuşatmaya başladığını öğrendi. Bayezit kuvvetlerini çabucak topladı, boğazı geçti ve topu topu altmış bin askeri olmasına rağmen 'Hıristiyanlara öyle bir] şiddetle saldırdı ki karşısındakiler ilk darbeye dayanamadılar. Düşmanın kaçmasına fırsat verilmedi ve korkunç bir kıyım başladı. Kumandanların hemen hemen hepsi ya öldürüldü ya da esir alındı. Sadece Sigismund önce İstanbul'a, oradan da deniz yoluyla ülkesine kaçtı[200]. Ordugâhında çok sayıda savaş makineleri, cephane ve büyük servetler ele geçirildi ve Bayezit bu parayı Edirne de ve Bursa'da medresesiyle birlikte muhteşem bir cami ve hastalar için bir Darüşşifa[201] yaptırmak için kullandı.

Güzelcehisar'ın İnşası -797

Bu ünlü zaferden sonra artık Batı hükümdarlarından korkusu kalmayan Bayezit, bütün kuvvetleriyle Trakya'ya döndü. Karadeniz kıyısında, İstanbul'a altmış mil mesafedeki bir kaleyi zapt etti. Avrupa ile Asya arasında tüm bağlantıyı kesmek için bu kalenin karşısına isabet eden ve Boğaz Kesen denilen yerde bir müstahkem mevki ve şehir inşa ettirdi ve Güzelce Hisar adını verdi[202]. Aynı yıl içinde, büyük bir orduyla İstanbul surlarının altında konakladı. Saldırıya geçmek için her şey hazırken Sadrazam, yeni fethedilen ülkelerde henüz İslam yasalarına alışmamış olan halkın ayaklanmasından korkulduğunu ve bunun Hıristiyan hükümdarlarını harekete geçirerek kendisine karşı bir ittifak kurmaya sürükleyebileceğini ileri sürerek Sultan'ı bu tasarısından vazgeçirmeye çalıştı. Sadrazam, şehri ele geçirmekten umudu kesmemekle birlikte kuşatmayı ertelemeyi öğütlüyor, çok kazanmak isterken her şeyi kaybetmekten korkuyordu. Sadrazama göre yapılacak şey, İstanbul Tekfuru'na[203] elçiler göndermek ve bazı isteklerde bulunmaktı. Böylece Türklere karşı şehri savunamayacaklarını bilen Bizanslılar, Türklerin bütün şartlarına boyun eğmek zorunda kalacaklardı.

İmparator Haraç Ödemeyi Kabul Etmesi

Bayezit, vezirin görüşünü benimsedi ve Paleologos'a[204] elçiler göndererek İstanbul'u kendisine teslim etmesini istedi. Mektubunda Bizans topraklarının kalan kısımlarını ele geçirmiş olduğunu ve İmparator'a İstanbul surları dışında hiçbir şey kalmadığını anlatıyordu. Elçilere özel talimat verilmişti: Rumları, şehri savunmaya kararlı gördükleri takdirde,

yıllık bir haraç ödenmesi şartıyla barış yapmakla görevlendirilmişlerdi. Padişahın başvurduğu bu çare başarıyla sonuçlandı. Şu şartlarla on yıllık bir barış imzalandı: Paleologos on bin Altın Flori (Filorin)[205] haraç ödeyecekti, Osmanlılar Konstantine'ye bir cami[206] ve bir mahkeme[207] inşa ettirebileceklerdi, ayrıca Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için bir kadı bulundurabileceklerdi, ancak bir Hıristiyan ile bir Müslüman arasında bir anlaşmazlık çıkması halinde bunu patrik halledecekti. Aynı düzen Edirne'de de uygulanacaktı[208].

Rum Tarihçilerinin Anlattıkları

Bizans sorunu ile ilgili olarak Türk tarihçilerinin anlattıkları işte bunlardır. Şimdi de Rum tarihçilerinin bu konuda neler söylediklerine bakalım: Ducas'a[209] göre, Bayezit, Bithynia, Frigya, Bulgaristan ve Karia'yı[210] egemenliği altına aldıktan sonra, İmparator Joannes Paleologos'a haber göndererek kendisine haraç ödemesini ve Pamfilya Türklerine karşı açacağı savaşta ordusuna yardım etmek üzere yüz kişiyle oğlu Manuel'i göndermesini istedi. Hiçbir devletten yardım umudu olmayan İmparator, boyun eğmekten başka çare görmedi. Daha sonra Sultan, her yıl Asya ile Midilli, Sakız, Limni ve Rodos adaları arasında yapılması adet olan buğday ticaretini yasakladı. Sakız adasına altmış büyük gemi gönderdi, şehri ve civar köyleri yaktı. Ege takımadalarını, Euboia (Eğriboz) adasını ve Attika'nın bir kısmını yağma etti. Büsbütün telaşa kapılan İmparator, şehrin güney yönündeki sahil boyu tahkimatını pekiştirmek gereğini duydu ve Yaldızlı Kapı'nın yanında, yıktırdığı bir kilisenin enkazından iki kule yaptırdı.

Manuel'in İmparatorluğu

Pamfilya savaşı biter bitmez Bayezit, İmparator'a bir mektup yazarak bu tahkimatı yıktırmasını, yoksa oğlu Manuel'in gözlerini oyduracağını bildirdi. Boyun eğmekten başka çare yoktu. Kısa bir süre sonra, İmparator öldü. Buna bir ölçüde işlerin kötü gitmesi, bir ölçüde de hastalığı neden olmuştu. Manuel babasının ölümünü haber alır almaz Bursa'dan kaçarak İstanbul'a geldi. Bayezit Manuel'in kaçtığını öğrenince öylesine öfkelendi ki kendisini öldürtmek istedi. Haber göndererek İstanbul'da yerleşip ticaret yapan Müslümanlar arasında çıkacak anlaşmazlıklara bakmak için bir kadı bulundurmak istediğini bildirdi. Ve haksızlığı gözlere batan daha birçok teklifte bulunarak şöyle dedi: "Emirlerime uymak istemediğiniz takdirde

şehrinizin surları arkasına saklanınız, çünkü dışarıda her taraf benim egemenliğim altındadır."

Zorba hükümdar, Bithynia'dan Trakya'ya geçerek Fanide ile İstanbul arasındaki bütün kasabaları ve köyleri yakıp yıktı ve buralarda oturan halkı alıp götürdü. Daha sonra Selanik'i ve civarındaki bütün kaleleri aldı. Abranese'yi Akhaia ve Lakedemonya'yı (İsparta) yakıp yıkması için Mora yarımadasına ve Tarkan'ı ortalığı kasıp kavurması için Karadeniz dolaylarına gönderdi. Ayrıca İstanbul'un tüm giriş yollarını kapattı, sakinlerin içeri girip çıkmalarını yasakladı ve şehri abluka altına aldı. Çok geçmeden öylesine bir kıtlık baş göstermeye başladı ki yakacak odun bulmak için evleri yıkmaktan başka çare kalmadı.

Hıristiyan Hükümdarların İttifakı

Bu durum karşısında, İmparator Papaya, Fransa Kralı'na ve Macaristan Kralı'na birer mektup yazarak İstanbul şehrinin karşı karşıya bulunduğu güç durumu ve ivedilikle yardımına koşulmaması halinde Haç düşmanlarının eline düşme tehlikesini kendilerine bildirdi. Manuel'in mektubundan etkilenen Batı hükümdarları, İmparator'u savunmak için silahlandılar ve ilkbahar başlarında Burgonya Dukası ile birçok İngiliz, Fransız ve İtalyan soylusu Macaristan'a gelerek bu ülkenin ve Romenlerin kralı Sigismund'a katıldılar; Nikopol'de (Niğbolu) Tuna Irmağı'nı geçtiler. Bayezit imparatorluğunun tüm güçlerini topladı, Philippopolis (Filibe) yakınlarına geldi ve kendilerini beklemeye koyuldu.

Bozguna Uğramaları

Ertesi gün Hıristiyanlar, Türklerin karşısına çıktılar ve kalkanlarını kaldırıp bir araya getirerek oluşturdukları siper sayesinde düşman saflarını yararak artçıların üstüne kadar geldiler. Flamanlar, sapan veya yaylarla savaşan Türklerin kaçmaya başladıklarını görünce hemen peşlerine düştüler ve çoğunu kılıçtan geçirdiler. İşte o zaman Bayezit'in çeşitli Hıristiyan milletlerinden devşirilmiş olan saray muhafızları[211] pusularından çıktılar, savaş naralarıyla ve büyük bir coşkunlukla Fransızların ve Macarların üstüne saldırdılar, hepsini kuşatıp kılıçtan geçirdiler, kalanları da kaçmak zorunda bıraktılar. Flamanlar, Macarların bozguna uğradıklarını görünce kendileri de kaçmaya başladılar ve Türkler tarafından Tuna'ya kadar takip edilerek ya kılıçtan geçirildiler ya da bu ırmakta boğuldular. Birçok büyük

soylu ve bu arada Burgonya Dukası Flandre Kontu da esir düşerek Bayezit tarafından Bursa'ya gönderildi ve büyük fidyeler ödemek zorunda kaldılar.

Manuel'in Yeğeni İoannes Lehine Tahttan Feragati

Bu zaferden güç alan Sultan, İmparator'a bir daha haber göndererek İstanbul'u kendisine teslim etmesini istedi. Fakat İmparator, cevap vermeye bile tenezzül etmedi. Bunun üzerine Andronikos'un[212] oğlu İoannes'in imparatorluk üzerindeki hakkını destekler görünerek Manuel'e yeniden haber gönderip tahtı meşru varisine bırakmaya razı olduğu takdirde silahları bırakacağını ve İstanbul'u istemekten vazgeçerek barış yapmayı kabul edeceğini bildirdi. Akıllı bir hükümdar olan Manuel, kendi içinde bölünmeye başlayan halkın, günden güne artan açlık ve kıtlığın etkisiyle inancını yitirip ülkesini teslim etmesinden korkarak en ihtiyatlı kararı aldı; on bin Türkle İstanbul yakınlarında bulunan yeğeni İoannes ile görüşmek üzere elçiler gönderdi. Limanda duran kadırgalara binip istediği yere gitmesine izin vermesi şartıyla şehri kendisine teslim etmeyi önerdi. Böylece anlaştılar. Manuel sarayı İoannes'e bıraktı ve kendisi de karısı ve çocuklarıyla birlikte kadırgalara binerek denize açıldı.

Manuel, önce Mora'ya giderek karısı imparatoriçeyi ve İoannes ve Theodoros adındaki iki oğlunu Modon'a bıraktıktan sonra kadırgaları geri yolladı ve büyük bir gemiye binerek Venedik'e gitti. Oradan bütün İtalya'yı dolaştı, daha sonra da Fransa ve Almanya'ya gitti. Ziyaret ettiği bütün hükümdarlar kendisine çok büyük bir saygı gösterdiler ve şahane hediyeler verdiler. Manuel, daha sonra Venedik'e ve oradan da Modon'a dönerek imparatorluk ha çöktü ha çökecek diye bekleyerek günlerini geçirdi.

Bayezit, İoannes'in aralarındaki anlaşmaya uyarak İstan-bul'u kendisine teslim edeceğini sanmış ve buna karşılık yeni imparatora Mora'yı bırakmayı ve barış içinde yaşamayı vaat etmişti. Fakat İoannes sadece Silivri'yi teslim etmek ve imparatorluğun elinde kalan tek şehir olan İstanbul'a bir kadı göndermesine razı olmak suretiyle Sultan'la anlaşmaya varmanın yolunu buldu.

Timur Bey'in İstilası

Bayezit zaferlerinin erinci içinde bir parça dinlenmeye karar verdiği sırada, Timur Bey veya Timurlenk'in[213] kendisine saldırmak üzere ilerlediğini haber aldı. Kimi tarihçiler, Paleologos'un başını dertte görerek Tatar İmparatoru'na başvurup yardım istediğini, kendisini metbu tanımayı

ve imparatorluğu ona bağımlı olarak yönetmeyi önerdiğini ve Timur'un Osmanlılara karşı zafere girişmesinin nedenlerinden birinin bu olduğunu ileri sürerler. Ancak Cantemir'in bu savına karşı, bütün Bizans tarihçileri içinde bu olayları en iyi anlatan Ducas, ona hak vermek şöyle dursun, Timur'un bu sefere Bayezit'in ülkelerini ellerinden aldığı Müslüman beylerine sevgisinden dolayı çıktığını ve Sultan'ı Hıristiyanlara karşı kazandığı zaferlerden ötürü överken Müslümanlara saldırıları yüzünden kınadığını yazar[214]. Batılı tarihçiler de aşağı yukarı aynı şeyi söyler.

Türk tarihçilerine göre, Bağdad Hanı Ahmet Halamir (Celayiri veya Calair olacak ç.n.)[215] Hicri 800 yılında Mısır Sultanı'na karşı ayaklanmış ve Bayezit'e sığınmıştır. Bayezit, onun aracılığı ile Mısır Hükümdarı'nın elinden Elbistan, Malatya, Divriği ve Nebbi'yi almıştır. Bu seferden dönüşünde, Prens Tahrin Bey'in egemenliği altında bulunan Erzincan[216] eyaletine saldırmış ve valileri bozguna uğrattıktan sonra prensi büyük bir haraca bağlamıştır. Kısa bir süre sonra, Tahrin Bey'in sadakatinden şüpheye düşerek karısını ve iki oğlunu rehine olarak Bursa'ya getirmiştir. Daha az güvenilir başka tarihçiler ise Bayezit'in bu kadına âşık olduğu için onu kocasından kaçırdığını yazarlar. Bundan fena halde gocunan Tahrin Bey[217] Timur'un himayesine girdi ve kendisini Osmanlı Padişahı'na karşı savaş açmaya teşvik etti.

Bayezit'in Yenilgisi

Hicri 804 yılında Timur, Bayezit'le savaşmak üzere yürüyüşe geçti. İki ordu Bursa dolaylarında karşılaştılar, burada tarihin en kanlı savaşlarından biri cereyan etti; iki tarafın savaş alanında bıraktıkları ölü sayısı üç yüz kırk bini geçti. Sonunda zafer Timur'un oldu. Bayezit'in büyük oğlu Mustafa büyük bir kahramanlıkla savaşırken şehit oldu. Padişahın kendisi de esir edilerek demir bir kafese kapatıldı ve ölünceye kadar orada kaldı. Bu zaferden sonra Timur Bursa'ya girdi ve tüm Asya'yı boyunduruğu altına aldı[218].

Türklerin Anlattıklarının Eleştirisi

Bu anlatı o kadar kısa ve doğruluktan o kadar uzaktı ki insanın Türklerin güçlü bir belleği olmadığına inanacağı geliyor. Ne savaşın cereyan ettiği zaman ve yer ne de Bayezit'in tabi tutulduğu muamele gerçeğe uygun olarak nakledilmiştir. Prens Cantemir'in savaş yerini bir tahmine dayanarak saptadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bir notta, Hıristiyan

yazarlarına inanacak olursak[219] bu savaşın Fırat kıyılarında meydana geldiğini belirttikten sonra, Türk tarihçilerinin hepsinin Timur'un savaşı kazanır kazanmaz Bursa'ya girdiğini yazdıklarını ileri sürmektedir. Bu da, demektedir, bu kanlı savaşın bu şehrin ovalarında cereyan etmiş olduğunun açık bir kanıtıdır. Oysa bu hem Doğulu hem de Bizanslı tarihçiler tarafından, hatta Cantemir'in o kadar küçümsediği Gaudier'nin Annales Sultanorum'unun yazarı tarafından yalanlanmaktadır. Bunların hepsi de muharebe alanının Engürü veya Ankara ovası olduğunda ittifak etmektedir. Her ne olursa olsun, biz burada okurlarımıza bu unutulmaz olayı bir de bir Doğulu tarihçiye, Timur Bey tarihini büyük bir sağduyu, doğruluk ve tüm ayrıntılarıyla yazmış olan bir yazara dayanarak anlatmak istiyor ve okurlarımızın bundan memnun kalacaklarını umuyoruz.

Savaşın Sebepleri

Şerafeddin Ali'ye göre, Bayezit ile Timur arasındaki savaşın nedeni şuydu: Bayezit, Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Sivas ve Malatya'yı ele geçirince Erzincan Sultanı Taharten'e[220] küstahça bir mektup yazarak sarayına gelmesini ve Erzincan, Erzurum ve mülhakatlarının haracını Osmanlı hazinesine göndermesini istemiştir. Taharten durumu Timur'a bildirmiştir[221]. Bu hükümdar, Osmanlı Sultanı'nın kendi himayesi altında bulunduğunu bildiği Taharten'e böyle tepeden bakmasını gururuna yediremedi. Kendisine son derece onur kırıcı bir mektup yazarak[222] karınca, küçük sultan ve Bayezit'in mutlaka en çok ağrına giden Türkmen gibi sıfatlarla hakaret etti. Bayezit elçilere, zaten çoktan beri efendileriyle savaşmak istediğini ve eğer Timur kendisini bulmaya gelmeyecek olursa kendisinin onu arayıp bulmak için İran'a kadar gideceğini bildirdi.

Timur'un Sivas'ı Alması -1 Eylül 1401

Elçileri geri döner dönmez o sırada Gürcistan'da bulunan Timur, Anadolu'ya doğru yürümeye başladı. Hicri 803 yılının Muharrem ayının birinde Anadolu'ya ayakbastı. Sivas'a doğru ilerledi ve Kirişçi lakabıyla anılan Mehmet Çelebi'yi takip ettirdi. Tatarlar, Çelebi Mehmet'in askerlerini yakaladılar ve kılıçtan geçirdiler. Sonra Sivas'ı kuşattılar. Koçbaşıların şiddetli darbeleri ve kazmacıların faaliyetleri sonucunda kale duvarları on sekiz gün içinde öylesine harap oldu ki şehrin sakinleri valileri Mustafa'yı azlettiler ve Timur'un merhametine sığındılar. Timur, bütün Müslümanların canını bağışladı, fakat Hıristiyanların hepsinin köle haline getirilmelerini

istedi. Garnizonun dört bin Ermeni süvarisini kuyulara attırdı ve üstlerine toprak döktürdü. Daha sonra da Sivas'ın surları Timur'un emri üzerine yerle bir edildi[223].

Timur'un Bayezit'e Barış Teklifi

Bu başarıdan sonra, belki de bir türlü Bayezit'in karşısına çıkmak istemeyen Timur, ileride anlatacağımız nedenle, Rum ülkesinin, yani Anadolu'nun daha içerlerine girecek yerde Suriye tarafına dönerek, Ahmet Celayir veya Halamir'e ve Karakoyunlu hanedanının kurucusu Kara Yusuf'a tanıdığı sığınma hakkının öcünü almak için Suriye'yi Mısır Sultanı'nın elinden aldı. Daha sonra gidip Bağdat'ı fethetti. Timur Suriye'de bulunduğu sırada, Bayezit, Ahmet Celayir ile Kara Yusuf'un kışkırtmaları üzerine ve ayrıca Sivas'ın yıkılmasının intikamını almak için Erzincan üzerine yürüdü ve Taharten'i yendikten sonra bu şehri ele geçirdi. Taharten'in karılarıyla çocuklarını da Bursa'ya gönderdi. Bu haber üzerine, Timur oğlu Mirza Şahruh'un kumandasında bir birliği ordusundan ayırarak Osmanlıların üzerine saldırttı. Fakat Sultan elçilerle Timur'a uysal bir dille kaleme alınmış bir mektup gönderdi ve hatta Taharten'e de ailesini geri vermeyi vaat ederek lehine aracılık yapması için ricada bulundu. Tatar Hükümdarı diretmedi, fakat aynı zamanda elçilere, aralarındaki bütün anlaşmazlık konularını ortadan kaldırmak istiyorsa efendilerinden iki şey beklediğini bildirdi:

Birincisi, öteden beri kendi egemenliği altındaki ülkelere tabi bulunan Kemah[224] Kalesi'nin kendisine teslimi; ikincisi, Kara Yusuf'u öldürtmesi ya da kendi deyimiyle yeryüzünün en aşağılık haydudu olan bu herifi ayaklarına zincir vurdurarak kendisine göndermesi veya hiç değilse ülkesinden kovması. Bu isteklerini yerine getirmesi halinde, sadece kendisiyle barış yapmayı değil, ayrıca kâfirlere karşı daha etkin biçimde savaşabilmesi için kendisine her türlü yardımı sağlamayı da vaat etti. Üstelik Bayezit'in açtığı cihat, kâfirlerin silahlarını Timur'a yöneltmelerine engel olduğundan bunu seve seve yapacağını da ekledi.

Bayezit'in İnatçılığı - 804 /l402

Timur, Bayezit'in elçilerini büyük bir itibarla karşıladı ve dönüşlerinde Sultan'a bir mektup iletmesi için kendi elçilerinden birini de yanlarına kattı. Timur, daha sonra Bayezit'e başka elçiler de gönderdi.

Aradan iki ay geçip de Timur elçilerinden hiçbir haber alamayınca, sabırsızlanmaya başladı ve Anadolu'nun yolunu tuttu. Kemah Kalesi'ni ele geçirdi ve kumandanlığını Taharten'e verdi.

Oradan Sivas'a geldi. Elçilerinden biri nihayet Sultan'ın yeni elçilerinin eşliğinde geri dönerek kendisine Bayezit'in kibirli ve küçük düşürücü cevabını getirdi. Timur buna öfkelenmekle birlikte, elçileri uğurlarken efendilerinin bütün kuvvetlerini kâfirlere karşı kullandığını bildiği için topraklarına saldırmak zorunda kalmaktan üzüntü duyduğunu, bu bakımdan hâlâ kendisiyle uzlaşmaya hazır olduğunu, ancak bunun için Prens Taharten'in tutuklattığı adamlarını serbest bırakmasını, oğullarından birini kendi öz oğlu gibi bakmak üzere kendisine göndermesini şart koştuğunu bildirdi.

Timur'un Ankara'ya Gidişi

Sivas ovasında ordusunu denetleyen Timur, Bayezit'in Tokat'a geldiğini haber aldı. Ancak yol ormanlarla kaplı olduğu için Timur, Kayseri yoluna saptı ve oradan Ankara[225] üzerine yürüdü. Şehre şiddetle saldırmaya başlamışken Bayezit'in sadece dört fersah uzakta bulunduğunu ve Ankara Kalesi'ni kurtarmaya geldiğini öğrenince kuşatmayı kaldırdı ve kısa bir yürüyüşten sonra durdu.

Emri üzerine karargâhının etrafına bir hendek kazıldı, halkalar tedarik edildi, kazık duvarları yapıldı. Arkasında şehri sulayan nehir vardı, Osmanlıların ise ordularının geçiş yolu üzerindeki bir dağın eteğindeki küçük bir çeşmeden başka suları yoktu[226] ve Timur bu çeşmeyi yıktırmak suretiyle onları bundan bile yoksun bıraktı.

Timur'un Muharebe Düzeni

Tatar Hükümdarı geceyi zafer için Allah'a dua etmekle geçirdi ve ertesi sabah ordusunu muharebe düzenine soktu[227] Kuvvetlerini, her biri oğullarından ve torunlarından birinin kumandasında olmak üzere üç kısıma ayırdı[228] ve en tecrübeli kumandanlarını da kendilerine yardımcı olarak verdi. Sol kanat, Mirza Şahruh ve Halil Sultan'ın komutasında olup bu kanadın öncüsünü Mirza Sultan Hüseyin yönetiyordu. Sağ kanat, Mirza Miran Şah'ın emrinde olup bu kanadın öncüsüne Mirza Ebubekir kumanda ediyordu. Muharebe birliğinin başında Asya'nın en ünlü beyleri ve kumandanları bulunuyordu; sağda, alaylarının başında kırk miralay vardı, bir o kadarı da sol cenahta bulunuyordu. Birliğin başında ise Mirza'

Mehmet Sultan yer almıştı. Önünde askerler, ucunda kırmızı bir at kuyruğu ve tepesinde bir hilal bulunan bir çeşit sırık veya uzun sopa taşıyorlardı[229]. Yardımcıları Mirza Pir Mehmet, Mirza Ömer Şeyh, Mirza İskender ve kardeşleri olan diğer şehzadelerdi[230]. Timur, tam teşekküllü kırk bölükten oluşan yedek birliğe bizzat kumanda ediyordu. Birliğin başına, hem düşmanı ürkütmek hem de Hindistan'dan aldığı ganimetleri göstermek için birkaç sıra fil koydurmuştu. Bu fillerin sırtında muhteşem örtüler ve içinde okçular bulunan küçük kuleler vardı.

Bayezit'in Muharebe Düzeni

Bayezit de ordusunu etkin biçimde muharebe düzenine sokmak için elinden geleni yaptı. Sağ kanadı, karısının kardeşi Avrupalı Pasir Laus'un kumandasındaydı[231]. Emrinde Avrupa'dan gelmiş yirmi bin savaş atı vardı ve bunlar tepeden tırnağa öylesine çelik zırhlara bürünmüşlerdi ki gözlerinden başka bir yerleri görünmüyordu. Zırhları ayak bileklerine bir asma kilitle bağlanmış bu kilidi açmadan cebe ve miğferlerini çıkarmak mümkün değildi. Anadolu birliklerinden oluşan sol kanat Bayezit'in oğlu Müslüman Çelebi'nin[232] kumandasındaydı. Bayezit'in kendisi ise asıl muharebe birliğinin başında bulunuyor ve komutan yardımcılıklarını üç oğlu Musa, İsa ve Mustafa yapıyorlardı. Kirişçi lakabıyla anılan ve Bayezit'in beş oğlu içinde en yeteneklisi olan Mehmet Çelebi, artçı kuvvetlerin başındaydı ve emrinde altı paşa ve çok sayıda yiğit subaylar vardı.

Savaş Başlıyor

Sabah saat ona doğru[233], Tatar piyadesi kalkanlarıyla komşu tepeleri tuttu. Osmanlılar ise düzenli bir şekilde ve büyük bir coşku ile ilerliyorlardı; savaş boruları ve davulları çalınıyor ve kerrenay borazanının eşliğinde Surun narası atılıyordu[234]. Timur atından inerek namazını kıldı, sonra yeniden atına binerek hücum emrini verdi.

Sağ kanadın öncüsünün başında bulunan Mirza Ebubekir, Bayezit'in büyük oğlu Müslüman (Süleyman) Çelebi'nin[235] kumandasındaki Osmanlı sol kanadına oklar yağdırarak muharebeyi başlattı. Süleyman Çelebi, yiğitçe savaşmakla birlikte, Tatarların sayıca üstünlüğüne ve gözü pekliğine dayanamayarak kaçmak zorunda kaldı.

Timur'un sol kanadının öncüsüne kumanda eden Sultan Hüseyin, düşmanın sağ kanadına saldırdı ve askerleri amansızca kılıçtan geçirdi. Timur, Sultan Hüseyin'in fazla ilerlediğini görerek bahadırların başında bulunan Mirza Mehmet Sultan'ı yardımına gönderdi.

Türklerin Boyun Eğmesi

Mirza Mehmet Sultan, dörtnala Osmanlı ordusunun ortasına daldı, saflarını dağıttı ve büyük bir kargaşa yarattı. Avrupalılar büyük bir yiğitlik örneği veriyorlardı; birkaç kez iki taraf sırayla birbirlerine saldırdı ve geri çekildi. Fakat sonunda, Pasir Laus'un ölümü[236] ve Türklerin sağ kanat piyadesinin kıyımı üzerine Tatarlar üstünlüğü sağladılar. Mirza Pir Mehmet, Mirza Ömer Şeyh ve Mirza İskender Türk piyadesini mevzilendiği tepelerden püskürttüler. Timur düşmanın geri çekilmeye başladığını görür görmez, Mirzalara ve Emirlere[237] tüm orduyla Osmanlıların üzerine çullanmaları için emir verdi. Bu komutanlar ellerinde kılıçları ilerlediler ve Türk ordusunun bir kısmını öylesine bir kıyıma uğrattılar ki sağ kalanlar kaçmak zorunda kaldı.

Bayezit'in Kesin Yenilgisi

Mirza Mehmet Sultan, düşmanın sağ kanadını bozguna uğratırken bu şehzadenin dört bölüğü aslında kendi mevzileri olan bir tepeye çıktılar. Bayezit sayılarının az olduğunu görünce, muharebe birliğinin başında bunlara saldırdı, mevzilerinden püskürttü ve mevzii ele geçirdi[238]. Tatarların altı bölüğü Mirza'nın yanına dönerler ve birkaç alayla takviye edilerek Bayezit'in muharebe birliğine saldırmak üzere aynı tepeye çıkarlar. Ancak bu tepeden ordusunun düzenini inceleyen ve iki kanadının dağınık, daha doğrusu bozguna uğramış durumunu ve askerlerinin kendisine doğru kaçışmakta olduklarını gören Osmanlı Padişahı dehşete kapılır[239]. Timur, Mirza Şahruh ile birlikte ilerler ve kalabalığın arasına dalar; iki kanadın Mirzaları ve Emirleri de o tarafa koşarlar, hep birlikte Bayezit'a saldırırlar. Tarihçiye göre, Bayezit'i ordusuyla, bir av dairesi içinde kuşatılan hayvanlar gibi kuşatırlar[240].

Kaçışı ve Esir Alınması

İçinde bulunduğu zor duruma rağmen, Osmanlı Sultanı kendisini yiğitçe ve yetenekli bir savaşçı gibi savundu; bütün gün düşmana karşı koydu ve gece bastırınca tepeden inerek kaçmaya başladı[241]. Fakat inatla takip

edilerek sonunda yakalandı ve Sultan Mahmut Han[242] tarafından esir alınarak yatma zamanında Emirler tarafından Timur'un huzuruna getirildi. Bu cihangir, bu kadar büyük bir hükümdarı bu acıklı durumda görmekten yüreği burkularak ellerinin çözülmesini ve kendisine saygılı bir şekilde davranılmasını buyurdu[243].

Kendisini çadırının kapısında büyük bir merasimle karşıladı, yanına oturttu ve saygılı bir dille, kendisine yapılan makul önerileri kabul etmemesi yüzünden kendi felaketine kendisinin yol açtığını anlattı. Bayezit, kusurunu kabul etti ve özür diledi. Timur kendisine muhteşem bir kaftan hediye etti, gerek şahsına gerek ailesine ve yanındakilere iyi davranacağına söz verdi. Gerçekten de Bayezit'e büyük bir imparator gibi muamele etti. Esir Sultan, Timur'un civanmertliğini görünce, savaş sırasında yanında bulunan oğulları Musa ile Mustafa'yı aratmasını rica etti[244]. Adamlar her tarafı aradılar, fakat sadece Musa'yı bulabildiler[245]. Timur ona da bir kaftan verdi ve kendi otağının yanına kurdurduğu bir otağa yerleştirdiği[246] babasının yanına gönderdi[247].

Anadolu'nun Yakılıp Yıkılması

Bu zaferden sonra, Ankara Valisi Yakup şehri ve kalesini Timur'a teslim etti; o da müfrezeler göndererek ülkeyi ve bütün Anadolu'yu yakıp yıktırdı. Tatarlar, o kadar çok ganimet ve servet ele geçirdi ki söylenildiğine göre, en basit asker bile güçlü bir bey olup çıktı. Mirza Mehmet Sultan, Bayezit'in hazinesine el koymak için Bursa'ya gönderildi, ancak Süleyman Çelebi bunu tahmin ettiği için hazineleri götürmüştü. Mehmet, Sultan'ın Yenişehir'e[248] saklanmış karısıyla iki kızını ve Bayezit'in oğlu Mustafa'ya almak için istettiği Bağdat Sultanı Ahmet Celayir'in kızını esir aldı, fakat Kara Yusuf savaştan önce Arabistan'a kaçmıştı.

Timur'un Civanmertliği

Bursa'da taş taş üstünde bırakılmadı. İznik yağma edildi ve Trakya'da Çanakkale Boğazı'na kadar bütün ülke yakılıp yıkıldı. Süleyman Çelebi Avrupa'ya geçti; karısı ve adamları Tatarların eline geçti. Timur, Bursa'ya iki günlük yolda sevimli bir şehir olan Kütahya'da[249] bulunuyordu. Bir ay burada kaldıktan sonra, Laus'un kızı olan Bayezit'in karısı Destina'yı[250] kızı ve bütün hizmet-çileriyle birlikte Sultan'a iade etti. Yalnız, o zamana kadar Hıristiyan olarak kalmasına izin verilmiş bu soylu kadının Müslümanlığı

kabul etmesini istedi. On iki yıldan beri Bayezit'in esareti altında yaşayan Karamanoğlu Emir Mehmet de Timur'un sarayına getirildi. Timur ona bir kaftan ve kemer hediye etti ve Konya, Larende, Aksaray, Anzarya, Alaiye ve mülhakatları ile birlikte tüm Karamanoğulları ülkesinin yönetimini verdi.

Kütahya'dan ayrılan Timur Tangözlük'e gitti, burada ziyafetler verdi, eğlenceler düzenledi ve Bayezit'i de bunlara davet etti. Tatar Hükümdarı Bayezit'i eğlendirmek için elinden geleni yaptı, hatta ona yenilgisinden önceki haliyle Anadolu Sultanlığı'nı bile verdi; başına bir taç giydirdi ve eline öteki hükümdarlık belirtileriyle birlikte bir asa verdi.

Rum İmparatoru Timur'a Boyun Eğmesi

Timur, İstanbul'a da elçiler göndererek Bizans tekfur veya imparatorundan kendisine haraç ve geçiş hakkı ödemesini istedi. Sonra da, babasının İstanbul'un karşısında inşa ettirdiği Güzelhisar'da (Güzelcehisar olacak ç.n.) oturan Süleyman Çelebi'ye iki elçi gönderdi.

Bu elçiler Süleyman'a derhal Timur'un sarayına gelmesini ya da kendisine para göndermesini, aksi halde Timur'un gelip kendisini bulacağını bildirmekle görevlendirilmişlerdi. Bir süre sonra Timur'un Rum İmparatoru'na gönderdiği elçiler, yanlarında İmparator'un elçileri olduğu halde geri döndüler.

Timur'a Bizans İmparatoru'nun iradesine boyun eğdiğini bildirdiler. Süleyman Çelebi'nin yanına gönderilmiş elçiler de, Bayezit'in Veziri ve imparatorluk Baş Kadısı Şeyh Ramazan'la birlikte geri geldiler. Şeyh Ramazan Süleyman Çelebi'nin bir mektubunu getirmişti. Süleyman Çelebi bu mektubunda, babasına yaptığı iyilikler için Timur'a minnettarlığını bildiriyor ve emrettiği anda sarayına gelmeye hazır olduğunu yazıyordu.

İzmir'in Yıkılması

Timur deniz kıyısında, İzmir veya Smyrna adında iki müstahkem mevki bulunduğunu, birinde Müslümanların, ötekinde ise Hıristiyanların oturduğunu haber aldı. Dinine aşırı bağlılığı nedeniyle bunlardan ikincisini kuşatmaya karar verdi[251] ve iki hafta içinde şehri ele geçirdi. Yontma yapı taşlarından çok sağlam bir şekilde inşa edilmiş olduğu için kalenin zaptı Timur'a pahalıya mal oldu. Daha önce Murat I, bu kaleye birkaç kez saldırmış ve Bayezit'in kendisi de başarısız bir kuşatma harekâtına girişmişti.

Tatarlar, kaleye deniz yönünden saldırmak için denizin ortasında birbirlerine bitişik üçayaklı büyük iskeleler yapmışlardı; üzerlerine tahta parçaları döşediler ve sacayaklarını yerleştirdikleri yere kadar kalenin iki tarafını dolanan düz bir yol yaptılar; sonra bu iskelelerin üstüne çıkıp ellerinde kalkanlarıyla kaleye saldırdılar.

Deniz tarafındaki yol böylece kapatılınca[252], kendilerini yiğitçe savunan kuşatılmışlara yardım etmek olanaksız hale gelmişti. Kalenin içindekiler kuşatanlara durmadan oklar, kovalar dolusu neft, taş ve ateş yağdırıyordu. Fakat düşman, surları ve kuleleri dövüyor ve çökertiyordu; yıkılmaya yüz tutunca da Tatarlar destekleri kundakladılar ve surlar birdenbire çöküverdi. Ellerinde kılıçları kaleye girdiler ve halkı kılıçtan geçirdiler. Sadece birkaç kişi yüzerek gemilere çıkmak suretiyle canını kurtarabildi[253]. Tatarlar, bunların evlerini yerle bir ettiler. İki Phokaia (Foça) şehrinin halkı haraç ödemeyi kabul etmekle aynı akıbete uğramaktan kurtuldu[254]. Bu sırada, Şeyh Ramazan ikinci bir kez Süleyman Çelebi adına Timur'u ziyaret ederek kendisine değerli armağanlar sundu ve büyük bağlılık inancaları verdi. Timur bu şehzadenin Isra Yaka[255] beyliğini onayladı ve her zaman olduğu gibi kırmızıya boyanmış eliyle mühürlediği hükümranlık belgelerini gönderdi. Ayrıca altın yaldızlı bir kaftan, bir taç ve bir kuşak yolladı. Kısa bir süre sonra, Bayezit'in bir başka oğlu olan İsa Çelebi'nin bir elçisi geldi ve o da büyük bir itibar gördü.

Bayezit'in Vefatı -1403

İzmir'den ayrılmadan önce, Timur öbür müstahkem şehrin ahalisine silahlar verdi ve Hıristiyanların kalesinin bulunduğu yere, Avrupalıları oraya yerleşmekten sürekli olarak alıkoyacak şekilde muhkem bir hisar inşa etmelerini buyurdu. Ondan sonra Sultanhisar'a gitti; Kütahya, Tangözlük ve Karaşehir kentlerini, Germiyanoğullarının topraklarıyla birlikte miras hakkı nedeniyle Yakup Çelebi'ye verdi. Hamidoğullan'nın ülkesinde Balad Abad[256] Gölü'nün kıyısında bulunan Eğridir şehrini aldı ve Akşehir'e doğru yürüdü. Eğridir'de hastalanan Bayezi, Hicri 805 yılının Şaban ayının on dördüncü Perşembe günü (M. 23 Mart 1403) bir beyin kanamasından Akşehir'de öldü. Timur buna çok üzüldü, hatta bu büyük hükümdarın bu acıklı sonuna ağladığı bile söylenir. Timur, Anadolu'nun fethini tamamladıktan sonra, Bayezit'i yeniden tahta oturtmak niyetindeydi. Bayezit'in ölümü üzerine, komutanlarına değerli armağanlar verdi ve Musa Çelebi'yi yolcu ederken kendisine şahane bir kaftan, bir kuşak, bir kılıç,

murassa bir sadak, bir kese altın ve kırk at hediye etti ve babasının cenazesinin[257] Bursa'ya nakledilerek en büyük krallara layık bir törenle orada yaptırmış olduğu türbeye gömüleceğini bildirdi. Bir yıl içinde fethini tamamladığı Anadolu'yu terk ederken Timur, Amasya ve Kayseri civarında yerleşmiş Kara Tatarları beraberinde götürerek Tataristan'ın bazı bölgelerini onlarla yeniden iskan etti.

Mizacı

Bayezit on dört yıl ve üç ay saltanat sürdü ve elli sekiz yıl yaşadı. İnanılmayacak kadar faal, gözü pek bir hükümdardı. Çabuk öfkelenirdi, fakat çok geçmeden yatışır ve yüreğine öfke yerine merhamet hâkim olurdu. Binalara karşı büyük bir tutkusu vardı ve sene geçmezdi ki birkaç cami, medrese ve imaret yaptırmasın. Denizde savaşmış ilk Osmanlı İmparatoru'dur ve üç yüz gemilik bir donanma inşa ettirmiştir.

Çocukları

Hıristiyan yazarları, yanlış olarak Erdogul, İssa, Calepin, Cyricelebis ve Cibelin[258] diye adlandırdıkları oğulları üzerine bir sürü masallar anlatırlar, fakat bunlar tarihin akışı ve Türk yazarlarının tanıklığı ile yalanlanmıştır. Bunlar oy birliğiyle Bayezit'in dört oğlu olduğunu söylerler; savaşta ölen Mustafa, Süleyman, Musa ve Mehmet. Hayatta kalanların üçü de sultanlık yapmalarına rağmen, padişahlar arasında sadece Mehmet'e yer verilmiştir. Bunun da nedeni, Musa'nın sadece Avrupa'da ve Süleyman'ın sadece Asya'da saltanat sürmesine karşılık, Mehmet Çelebi'nin imparatorluğun tümüne egemen olmuş tek sultan olmasıdır.[259].

Fetret Devri - Süleyman Çelebi[260]

Bayezit'in ikinci oğlu Süleyman, babasının Vezir-i Azamı Ali Paşa ile birlikte savaştan sağ çıkıp kaçınca, önce İznik'e gitti. Bir süre sonra Edirne'ye geçerek orada Avrupa'da kalmış olan az sayıdaki asker tarafından padişah ilan edildi[261].

Rum tarihçisi Ducas, bunu başka türlü ve daha inanılır bir biçimde anlatmaktadır. Süleyman Asya'dan İstanbul'a geçince Bayezit'in yenilgisinden sonra büyüklerin rızasıyla mutlak hükümdarlığı yeniden ele geçiren İmparator Manuel'in himayesine sığınır. Süleyman kendisinden sadece Trakya'nın ve daha birkaç eyaletin yönetimini ister ve Selanik'i, Zetunion'a kadar Strimon nehri boyundaki şehirleri, Mora'yı, Pamide'den

kutsal ırmak ağzına kadar uzanan bütün müstahkem mevkileri ve Varna'ya kadar Karadeniz üzerindeki kaleleri kendisine iade etmeye söz verir. Anlaşmalarından sonra İmparator, Süleyman'ı Edirne'ye gönderir ve bütün bu şehirleri kendi adına teslim alıp Türkleri çıkarması için memurlar gönderir[262].

Timur'un Elçilerine Hakaret Etmesi

Timur, Bursa'ya varır varmaz Süleyman'a elçiler ve nazik bir mektup gönderdi. Mektupta, babasının başına gelenlerden üzüntü duyduğunu ve galip hükümdarın merhametine sığınmaları halinde oğullarına bir baba şefkati göstermeye hazır olduğunu yazıyordu.

Süleyman, bu teklifi sevinçle karşılayacak yerde Timur'un elçilerini küçümsedi ve Timur'a yüksekten atan bir cevap verdi[263]. Bunun üzerine Timur, Süleyman'ın kardeşi Musa Çelebi'yi çağırttı, ona padişah unvanını verdi ve şöyle dedi: "Babanın mirası senin olsun. Gerçekten hükümdar olmaya layık soylu bir insan krallıklar fethetmesini bildiği gibi, onları geri vermesini de bilir. Benim özlemini çektiğim tek büyüklük işte budur."

Burada, Türk tarihçilerinin anlattıklarını Osmanlı tarihinin akışını keserek Bizans tarihçilerinin anlattıklarıyla bir bağlantı kurmak zorundayız. Okurlarımızın bunları ayrı ayrı izleyebilmelerini sağlamak için Türklerin anlattıklarıyla Rumların anlattıklarını birbirine karıştırmamaya çalışacağız. Ducas'a göre, işkillilerin ya da Tatarların akınından sonra, Trakya'da tam bir barış hüküm sürerken Asya sürekli bir karışıklık içinde bulunuyor, açlık ve veba kol geziyordu. Alisar (Ali Şir) diye anılan Germiyanoğlu, Timur'un rızasıyla, atalarına ait toprakları yeniden ele geçirdi. Saruhanoğulları Lydia'yı, Orhan ve Aydın'ın iki oğlu Umur ve İsa İonia'yı aldılar. Menteşeoğullarından İlyas Bey, Karia ve Lycia'yı aldı.

Mehmet'in İsa'yı Yenmesi

Mehmet Çelebi, kardeşlerinin en küçüğü Musa ile Ankara'da kalmıştı. Hiçbir egemenliği yoktu ve özel bir hayat yaşıyordu. Mustafa da daha parlak bir durumda değildi. Fakat Mehmet buna rağmen vaktiyle babasına hizmet etmiş Temirte'yi (Timurtaş?) İsa'ya karşı savaşmaya gönderdi. İsa'yı esir alarak başını kestirdi. Bu başarısı Mehmet Çelebi'nin Galatia'daki* şöhretini ve gücünü arttırdı.

Galatia: Antik çağda iç Anadolu'da, merkezi Ankara olmak üzere Sakarya ile Kızılırmak arasındaki bölgeye verilen ad. (ç.n.)

Cüneyd Bey'in Başarıları

Bu arada, uzun süre İzmir Valiliği yapmış Karasu Paşa'nın oğlu Cüneyd Bey cesaretiyle İonia'da ün yaptı. Aydın Cüneyd Bey'in babasının asıl adı İbrahim'dir. Yıldırım Bayezit tarafından eski Osmanlılarda bir görev ve onur olan Karasubaşı'lığına getirilmiştir. Metindeki bahsedilen Karasu Paşa sözü buradan anlaşılmaktadır. Bey'in iki oğluna karşı savaştı. Birkaç gün içinde Efes'i ellerinden aldı. Aynı zamanda Süleyman Çelebi'ye bir mektup yazarak Aydın beyliğini onun adına ele geçirdiğini bildirdi ve düşmanlarına kafa tutabilmek için kendisinden yardım istedi. Süleyman, Cüneyd Bey'e Gelibolu'dan yardım gönderdi ve bu sayede Aydın Bey'in oğulları işgal etmekte oldukları topraklardan kovuldular.

Babasının Esir Düşmesi

Tatarların istilasını izleyen ikinci yılın ilkbaharında, kardeşi ölmüş Umur Bey, Karia Sultanı amcası Menteşeoğlu İlyas Bey'e sığındı. İlyas Bey, kendisiyle birlikte altı bin askerin başında Efes'e doğru yürüdü. Üç bin adamıyla kalede bulunan Karasu Paşa, şehri şiddetle savundu. Ancak kuşatıcılar kenti ateşe verdiklerinden halk teslim olmak zorunda kaldı. Karasu, kaleye çekildi ve İzmir'de bulunan oğlundan yardım gelir umuduyla kuşatmanın zahmetlerine sonbahara kadar katlandı. Bekleyişinin boşuna olduğunu anlayınca sonunda kale kapılarını düşmana açmak zorunda kaldı. Esir olarak Karia'ya götürüldü ve burada daha başkalarıyla birlikte Mamal Kalesi'ne hapsedildi.

Kaçışı

Babasını karadan kurtaramayan Cüneyd Bey bunu deniz yoluyla yapmayı başardı. Bir kadırga ile Mamal'a geldi ve tutsaklara gizlice haber gönderdi. Muhafızları, şarap içirerek sarhoş etti. Ondan sonra gecenin karanlığında halatlara asılarak surlardan aşağı indiler ve kadırgaya binerek İzmir'e kaçtılar. Kış başlarında Cüneyd, Efes üzerine yürüdü; Umur Bey'i kaleye çekilmek zorunda bıraktı ve şehri yağma ederek korkunç zulümler işledi. Sonunda kendisine kızını vermeyi vaat etmesi üzerine Umur Bey kaleden çıktı, Cüneyd Bey'i kucakladı ve Aydınoğulları ülkesinin Genel Valiliği'ne atadı. Böylece Cüneyd Bey ve Aydınoğulları Süleyman'ın boyunduruğundan kurtulmuş oldular.

Cüneyd daha sonra Umur Bey'le birlikte gitti, ülkesini ziyaret etti, Menderes üzerindeki şehirlerle Hermon (Gediz) ırmağına kadar Philadelphia, Sardes ve Nymphaeum bölgelerinin kentlerini kendi tarafına çekerek hısım ve dostlarını Vali olarak başlarına geçirdi. Müstakbel damadıyla birlikte Efes'te bulunduğu sırada birdenbire Umur Bey'in öldüğü haberi yayıldı. Gerçekten de ertesi gün cesedi Tmolos (Bozdağlar) yakınındaki Pirgion (Birgi) kalesine getirilerek atalarının mezarına gömüldü.

Cüneyd'in Öteki Anadolu Beylerini Süleyman'a Karşı Kışkırtması

Bunun üzerine Cüneyd Bey, bir mirasa konar gibi hükümeti ele geçirdi ve kendi kendini hükümdar ilan etti. Bu küstahlığına katlanamayan Süleyman Çeleb,i gururunu kırmaya karar verdi. Bursa'ya geldi ve burada büyük bir sevinçle karşılandı. Süleyman Çelebi, ilkbahar başında asker toplamakla meşgul bulunduğu sırada, Cüneyd Bey önce Konya'ya giderek Karamanoğlu ile sonra da Kütahya'ya geçerek Germiyanoğlu ile görüştü. Kendilerine Bayezit'in elinden çektiklerini hatırlattıktan sonra, arkasında bıraktığı yılanın büyüyüp kendilerini yutmasını beklemeden hemen harekete geçerek başını ezmeleri gerektiğini ekledi.

Cüneyd Bey'e hak veren Karaman ve Germiyan beyleri, birincisi otuz bin, ikincisi on bin adamın başında, Cüneyd ile birlikte Efes'e hareket ettiler. Burada Cüneyd Bey'in de beş bin askeri kendilerine katıldı. Bu arada Süleyman Çelebi, Bursa'dan Lopadion'a (Ulubat) gitti, buradan da yirmi beş bin askerin başında Menemen üzerinden İzmir'e geldi. İki beyin kuvvetlerini birleştirmeleri kendisini kaygılandırıyordu; Efes yakınlarında Mesaulion'da konakladı ve düşmandan çekinerek sipere girdi. İki ordu birbirinden topu topu altı fersah uzakta bulunduğu halde hiçbiri saldırıya geçmeyi göze alamıyordu.

Süleyman Bey'e Sığınması

Bu bir çeşit ateşkes sırasında, Cüneyd Bey'in en yakın dostlarından biri Karamanoğlu ile Germiyanoğlu'nun kendisini ertesi gece yakalayıp Süleyman Çelebi'ye teslim etmeyi ve böylece Osmanlı Şehzadesiyle barış yapmayı tasarladıklarını haber verdi. Cüneyd Bey gece çadırında çok sayıda meşale yaktırdı ve en iyi atlarına binerek adamlarıyla kardeşi Bayezit'in kumandanı olduğu kaleye kaçtı. Kardeşinden ertesi sabaha kadar kaleyi yiğitçe savunmasını istedi. Ondan sonra bütün gece yürüyerek Süleyman

Çelebi'nin karargâhına geldi, boynunda bir iple şehzadenin karşısına çıktı, suçunu itiraf etti ve insafına sığındığını bildirdi.

Süleyman Çelebi, Cüneyd Bey'i bağışladı ve kendisine güzel bir kaftan armağan etti. Sonra Efes üzerine yürüdü. Karamanoglu ve Germiyanoğlu gece yarısına doğru Cüneyd Bey'i yakalamak için çadırına gidip de kendisini bulamayınca bir sürprizle karşılaşmaktan korktular. Haber yayılınca askerler arasında karışıklık çıktı ve ordu dağılmaya başladı. Güneş doğarken Menderes dolaylarındaki dar boğazlardan geçtiler. Bu sırada Süleyman Çelebi ordusuyla Galesios (Alaman) dağı yakınlarındaki bir köprüyü geçerek Efes'e girmekteydi. Cüneyd Bey, kendisini düşmanı takip etmeye ikna etmek için elinden geleni yaptı, ancak Cüneyd Bey'e güvenmeyen Süleyman Çelebi sözünü dinlemek istemedi. Efes'te konakladı ve altı ay burada kalarak öteden beri aşırı derecede düşkün olduğu bir sefahat ve eğlence âlemine daldı.[264]

Süleyman'ın Musa'yı Bozguna Uğratması

Türk tarihçileri, Süleyman'ın, kardeşi Musa'nın Timur tarafından padişah ilan edildiğini duyar duymaz[265], Avrupa'da derlediği kuvvetlerin başında Asya'ya geçtiğini ve doğru Bursa üzerine yürüdüğünü yazmaktadırlar[266]. Yeni kuvvetler toplamaya vakit bulamayan ve bu yüzden Süleyman'a kafa tutmak cesaretini kendinde göremeyen Musa, Karamanoğlu'nun yanına kaçtı[267]. Fakat burada da kendini emniyette hissetmeyerek İsfendiyar Bey'e[268] sığınmak istedi. Ancak İsfendiyar Bey, Süleyman'ın öfkesini üzerine çekmekten korkarak, gönderdiği elçiler aracılığıyla Musa'dan topraklarına girmemesini rica etti. Nitekim yanılmamıştı, Süleyman Çelebi harekete geçmişti bile. Fakat İsfendiyar Bey'in kardeşine sığınma hakkı tanımadığını öğrenince Bursa'ya döndü ve Musa'yı hafife alarak kendisini eğlenceye, güzel yemeklere ve içkiye verdi[269]. Amasya'da egemen olan kardeşi Mehmet, imparatorluğunu kutlamak için zengin armağanlarla gönderdiği elçileri çok kötü karşıladı ve cevap vermek gereğini bile görmeden geri gönderdi. Bu ihtiyatsız davranışı kendisine Mehmed'in sevgisini kaybettirdi ve geleceği bakımından çok olumsuz sonuçlar doğurdu.

Sefahati

Bu arada Musa Çelebi, İsfendiyar Bey'in kendisini kabul etmemesi üzerine İznik yakınlarında bulduğu küçük bir gemiye binerek Avrupa'ya

geçmişti. Çeşitli eyaletlerde dolaştıktan sonra nihayet Eflâk'ta karar kıldı. Kendisine sadık askerlerden oluşan bir birliğin başına geçti; bir süre sonra valaklar da kendisine katıldılar. Osmanlı İmparatorluğu topraklarına girerek Edirne'yi ele geçirdi. Bu işgalin haberi Süleyman'ın uyuşukluğuna ve vurdumduymazlığına son verdi[270] Asya'daki askerlerini toplayarak Hicri 809 yılında Avrupa'ya geçti. Fakat Musa ya doğuştan pısırık ve çekingen olduğu için ya da gücüne güvenemediği için muharebeye girişmeyi göze alamadı ve Eflâk'a geri döndü. Başarılarını sadece ihtiyatkârlığına ve cesaretine borçlu olduğunu sanan Süleyman, her zamankinden daha çok sefahate daldı[271]. Sarayı bir fazilet okulundan çok bir fuhuş yuvasına benziyordu. Zevkine alet olanlara ya da şarabını tedarik edenlere şan ve şerefler yağdırıyor, askeri disipline hiç önem vermiyordu.

Öldürülmesi -1406

Kardeşinin ölçüsüzlüğünden yararlanan Musa, el altından sarayın ileri gelenlerine haber gönderir, onlar da Süleyman'ın aşırılıklarından zaten usanmış olduklarından kolayca baş kaldırırlar[272]. Musa kuvvetlerini toplar ve uzun bir yürüyüşten sonra kardeşinin ruhu duymadan Edirne'ye varır. Savunmasız kalan Süleyman İstanbul'a kaçar. Ancak yolda içip sarhoş olur ve bir köyde yıkanırken yakalanarak Musa'nın askerlerinden biri tarafından öldürülür. Musa'nın emriyle cesedi büyükbabası Murad Hüdavendigâr türbesine gömülür[273]. Ducas, Süleyman'ın ölümünü biraz değişik bir biçimde anlatır. Ducas'a göre, Süleyman Çelebi birkaç süvariyle İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den hareket eder. Fakat yolda askerler kendisini terk ederek kardeşi Musa'nın emrine girerler. Süleyman, küçük bir köye tek başına girince köylüler göz kamaştırıcı giysilerine bakarak bunun olsa olsa bir hükümdar olabileceğine hükmederler ve beş delikanlı, ellerindeki okları ve yaylarıyla önüne düşerler. Süleyman hayatına kast ettiklerini sanmış olacak ki onlara nişan alır ve ikisini yere serer. Diğer üçü kardeşlerinin öcünü almak için bir araya gelerek hep birlikte oklarıyla Süleyman'a nişan alır, onu atının üzerinde öldürürler ve başını keserler. Bu arada Musa, halkın alkışları arasında Edirne'ye girmiş bulunur. Kardeşinin ölümüne ağlar ve onu büyük bir törenle Bursa'da gömdürür. Kendisini öldüren üç genci de yakalatır ve köy halkını toplayarak her birini karısı ve çocuklarıyla ayrı ayrı bağlatıp evlerine kapatılmalarını ve yakılmalarını emreder[274].

Mizacı

Süleyman, yedi yıl on ay saltanat sürmüştür. Bu genç şehzade hem iyi hem de kötü yönleriyle kardeşlerinden üstündü. Yiğit ve şanslı bir kumandandı. Cömert ve iyi kalpliydi[275]; fakat sefahatten yakasını kurtaramamıştır[276].

Fetret Devri - Musa Çelebi

Musa, çalışmalarının meyvesini toplar ve ordu kendisini Avrupa Türkiye'sinde İmparator olarak tanırken Amasya'da egemen olan Mehmet Çelebi ana bir kardeşi Süleyman'ın ölümünün intikamını almayı tasarlıyordu. Bu amaçla bütün güçlerini toplayarak Bursa'yı ele geçirdi ve burada ordu tarafından padişah ilan edildi. Fakat Musa'yı tahtından indirmeden önce Asya işlerini düzene sokmayı uygun buldu. İlkin, Timur'un istilasından bu yana Anadolu'yu kasıp kavuran Tatar kalıntılarını ve diğer eşkıya çetelerini takip etti. Saltanatının ilk yılında ülkeyi bunlardan temizledi. Timur'un Anadolu'da kalmış son komutanı Kara Devlet Şah'ı bir baskınla esir aldı ve kendisi Bursa'dayken Amasya'yı talan ettiği için ceza olarak başını kestirdi. Böylece kısa bir zamanda Asya'da yeniden barışı kurdu ve bu sayede büyük bir ün kazandı[277].

Macarları Bozguna Uğratması - 1411

Kardeşinin başarılarından telaşa kapılan Musa Çelebi, imparatorluğun batı kısmına karşı herhangi bir harekâta girişmemesini sağlamak amacıyla tüm Asya'yı kendisine bırakmayı önerdi ve bu önerisinin ciddi olduğunu göstermek için, 1411 yılında Hıristiyanlara karşı savaş açtı. Talihi yaver gitti ve o yıl Mora yarımadasında Peraverd ve Matrune'yi aldı. Bu zaferlerin sarhoşluğuna kapılarak ertesi sene daha büyük işlere girişti; yeni bir ordu toplayarak Kral Sigismund'un kumandasındaki Macarların üzerine yürüdü[278], Tuna nehri üzerinde bir şehir olan Semendri'de saldırıya geçti ve Macarları öyle bir kıyıma uğrattı ki bu felaketin haberini götürecek tek bir kişi bile kalmadı. Macarların en büyük sıkıntısının beraberlerinde getirdikleri çok büyük servetlerden ileri geldiği söylenmektedir. Zaferden sonra çadırlarda o kadar çok altın ve gümüş bulunmuş ki yeniçeriler bunları şapkalarına doldurup öyle götürmüşler. Ganimetin arta kalan kısmı da kapısının üzerindeki levhada Musa adı yazılı olan Atik Cami, yani Eski Cami adında büyük bir camiin yapım masraflarını karşılamış.

Komutanlarının İhaneti

Musa Çelebi'nin Osmanlı ordularına kazandırdığı şan ve şeref, bu şehzadenin üstün yeteneklerine, adaletine ve ılımlılığına rağmen, talihinin ters dönmesine engel olamadı. Kendilerini gücendirecek hiçbir şey yapmadığı halde Körşah Müluk[279] ve ünlü komutan Ornus Bey[280] Musa Çelebi'yi terk ettiler. Gizlice Mehmet'le anlaştılar, kendisine gönderdikleri mektuplarda iç çekişmeler yüzünden zayıf düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun iki öndere tahammülü bulunmadığını ve tüm ordunun, Musa'nın pısırık ve çekingen kişiliği karşısında, imparatorluğun başında Mehmet Çelebi'yi görmek istediğini bildirdiler. Bu bakımdan hemen Avrupa'ya geçmesini dileyerek kendisini babasının tahtına oturtacaklarına söz verdiler.

Mehmet Çelebi'ye Yenilmesi

Mehmet Çelebi, hiç vakit kaybetmeden Avrupa'ya geçmek için" gerekli hazırlıkları yaptı. Musa da ordusunu topladı ve kardeşinin eline geçmeden Gelibolu Boğazı'nın güvenliğini sağlamak için elinden geleni yaptı. Fakat çarpışma başladığında komutanları yapmacık bir çaba göstermekle yetindiler. Bu yüzden Musa savaşın en hararetli anında muharebe meydanını bırakarak Laz vilayetine, yani Sırbistan'a kaçtı. Mevsim orduların daha fazla ilerlemesine elverişli olmadığından Mehmet Çelebi kışı Bursa'da geçirmek üzere geri çekildi. Sırbistan Kralı[281] eski dostu Musa Çelebi'ye elinden gelen yardımı yaptı ve kışın savunmasız kalan Edirne'ye dönmesini ve yeniden imparatorluğun başına geçmesini sağladı. Burada, Mehmet Çelebi'nin halkı ayaklandırmak için Avrupa'da bırakmış olduğu Körşah ve Evrenos Bey'i buldu. Ya kendisine karşı entrika çevirecek durumda olmadıklarına inandığından ya da yufka yürekliliğinin sonucu, kendilerini bağışladı ve iyi niyetini esirgemedi.

Fakat sonraki olaylar göstermiştir ki merhamet hükümdarların şanına layık bir erdem olmakla birlikte, hiçbir zaman bir haine güvenmeye varacak kadar ileri götürülmemelidir. Bu iki nankör komutan, bir ikinci kez Mehmet'e çağrıda bulunarak imparatorluğun başına geçmesini istediler. Mehmet Çelebi ilkinden daha güçlü bir orduyla İznik'ten hareket ederek Rum İmparatoru'nun izniyle Boğaziçi'ni geçti. Aynı gün İstanbul'a girdi[282] ve burada şanına layık bir debdebeyle karşılandı, İmparator kendisine zengin armağanlar verdi. Üçüncü gün Edirne'ye doğru yürüyüşüne devam etti. Ayrılışının ikinci günü, geceleyin Edirne'den çıkan Körşah Müluk ve

Evrenos Bey kendisini karşıladılar, ayaklarına kapandılar, gelenek uyarınca toprağı öptüler ve Avrupa ordusu adına kendisini padişah olarak selamladılar.

Esir Alınıp Öldürülmesi

Tebaası tarafından terk edilmiş olan Musa Çelebi'nin yeniden Sırbistan Kralı'na sığınmaktan başka çaresi kalmamıştı. Ancak şehrin varoşlarından çıkarken yanına seçkin askerlerden bir müfreze alarak daha önce davranan Mehmet Çelebi'yi karşısında gördü. Umutsuzluk Musa'ya cesaret verdi. Peşinden gelen az sayıdaki askeri düzene soktu ve kendisinden beklenilmeyen bir cesaretle dövüşmeye başladı. Fakat sonunda sayı üstünlüğünün karşısında boyun eğmek zorunda kaldı ve kaçmaktan başka çare bulamadı. Bir süvari tarafından yakalanarak Mehmet'in huzuruna getirildi ve kardeşi tarafından hemen orada öldürtüldü. Musa Çelebi üç yıl altı ay saltanat sürmüştü[283]. Bu olay Hicret'in 816. yılında meydana gelmiştir. Mehmet süvariyi cömertçe ödüllendirdi; önce musahip, sonra da vezir yaptı. Türklerin en büyük komutanlarından biri sayıldı.[284]

Ducas'a Göre Musa Döneminin Tarihi

Ducas, Musa'nın hayatını her bakımdan o kadar değişik bir şekilde anlatmıştır ki okurlarımızı tekrarlarla sıkmaktan çekinmeyerek bu yazarın anlattıklarını ayrı olarak vermek gereğini duyuyoruz. Ducas'a göre, Müslüman veya Süleyman'ın ölümünden sonra, Musa Trakya, Makedonya ve bütün öteki eyaletlerdeki ileri gelenleri toplamış ve Tatarları, İranlıları ve başka ulusları Osmanlılara karşı kışkırtmış, onların Bizans imparatoru ve Rumlardan başkası olmadığını söylemiş. Bizans'ın imparatorluğun sınırlarını bu kadar genişletmesinin ve bu kadar çok sayıda kenti ve özellikle babası Bayezit'in o kadar emek verdiği Selanik'i elinde bulundurmasının doğru olmadığını belirtmiş, bu nedenle de Kentlerin Anasını, yani İstanbul'u, ele geçirmeyi ve putların mabetlerini Allah'ın ve Peygamberin mabetlerine çevirmeye karar verdiğini bildirmiştir. Konuşmasını herkes alkışladı ve Musa Çelebi ordusuyla yürüyüşe geçti. Lazar'ın oğlu Etienne'in daha Musa'nın yola çıktığını haber alır almaz bırakıp kaçtığı Sırbistan'ı çabucak ele geçirdi. Köyleri yağma etti, gençlerin en sağlam yapılı, en boylu puslularının seçip geri kalanları kılıçtan geçirdi. Sonra Hıristiyanların cesetleri üzerinde sarayın ileri gelenlerine muhteşem bir ziyafet çekti.

Bu seferden döndükten kısa bir süre sonra, Selanik'i kuşattı ve Setunion dışında Strimon'un ötesindeki bütün şehirleri aldıktan sonra İstanbul üzerine yürüdü. İmparator Manuel'in şehre getirtiği sakinleri tarafından terk edilen bütün köy ve kasabaları ateşe verdi. Şehir içinde kuşatılmış olanlar o kadar başarılı çıkışlar yapıyorlardı ki kaledeki yerini koruyan bir Rum'a karşılık üç Türk ölüyordu. Fakat Musa İmparator'un bir askerine karşı kendi on askerinin ölümünü kolaylıkla göze alabildiğinden düşmanın kuşatmayı büyük bir şiddetle sürdürdüğünü gören İmparator, Musa'nın kardeşi Mehmet'i yardımına çağırdı ve imparatorluğa hâkim olmaya çalışmasını istedi. Mehmet Çelebi Bursa'dan hareket ederek ordusuyla Üsküdar'a geldi. İmparator kendisini kadırgalarla karşıladı ve İstanbul'a girerek şahane bir şekilde ağırladı. Kuşatmayı yarmak için yaptığı iki teşebbüs olumlu bir sonuç vermeyince Manuel'den askerlerini Edirne'ye götürmesine izin vermesini istedi, bunun her ikisi için de İstanbul'da kalmasından daha hayırlı olacağını söyledi. İmparator Mehmet Çelebi'yi kucakladı ve ayrılmasına razı oldu. Ertesi gün Mehmet, iki birliğe ayırdığı ordusuyla yürüyüşe geçti. Birini Karadeniz yönüne gönderdi ve ötekini bizzat Edirne'ye sevk etti. Musa, Karadeniz'e doğru giden askerleri takip etti, onlara yetişti, muharebe verdi ve yenildi. Askerleri hemen Mehmet Çelebi'nin tarafına geçtiler. Musa kaçarken bir bataklığa düştü ve burada Mehmet Çelebi'nin kendisini takip eden subaylarından birini öldürdü. Subayın uşaklarından biri efendisinin intikamını almak için şehzadenin üzerine yürüdü, bir kolunu kesti ve gelip İmparator'a olup bitenleri anlattı. Musa o kadar çok kan kaybetmişti ki kendisini aramak için gelenler atından düşmüş ve ölmüş buldular. Cesedini Mehmet Çelebi'ye götürdüler. Mehmet, Türk âdetleri gereğince yasını tuttu ve atalarının türbesine gömülmek üzere Bursa'ya gönderdi. Sonra Edirne'ye döndü ve devlet ileri gelenlerinin tebriklerini kabul etti[285]. Türk veya Rum tarihçilerinden hangilerine daha çok güvenmek gerektiğine karar vermeyi okurlarımıza bırakıyoruz. Biz sadece Ducas'ı, özellikle Mehmet Çelebi'nin imparatorluğa Manuel'in bir çağrısı sonucu olarak nasıl hâkim olduğu konusunda ve bir de Musa'nın ölüm şekli konusunda sözüne güvenilir bulduğumuzu belirtmekle yetineceğiz. Nedenine gelince, bu tarihçi olay yerinde bulunmuş, anlattığı olayları bizzat yaşamıştır. Kaldı ki Mehmet Çelebi'nin İmparator'a yaptığı büyük toprak bağışları ve saltanatı boyunca kendisine gösterdiği büyük saygı da Ducas'ın anlattıklarını doğrular görünmektedir.

NOT 1 - Sayfa: 119 (Fr. metinde) (Türkçe metinde s. 451 için ek not.) İngilizlerin belki bilmedikleri için başvurmadıkları birçok değerli tarihçileri inceleyerek okuyucularımıza aktarmak istediğimiz bazı olaylara rastladık. Örneğin, Macar tarihçileri Türklerin Macaristan'a ilk saldırılarını, burada söz konusu olan Voyvoda Etienne veya İstvan'ın davranışlarına bağlarlar. Bu yazarlardan birinden aktardığımız aşağıdaki pasajın elinizdeki Tarih'in daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacağını sanıyoruz. İstvan, Bayezit'i Edirne'ye çekilmek zorunda bıraktıktan sonra, fikrini değiştirerek Kral Sigismund'a karşı savaşmak için Türklerle birleşmiştir. Thurocz bu işin ayrıntılarını Kronik'inde anlatmıştır (kısım IV. s. 219). Bu yazar, Niğbolu yakınlarında verilen talihsiz muharebeyi anlattıktan sonra, Voyvoda'nın Sultan Bayezit'e elçiler göndererek kendisinden Sigismond'un üzerine yürümesi için kandırmak istediği Kral Ladislas ile evlendirmek üzere bir Türk prensesi istediğini söyler.

NOT 2 - Sayfa 123 (Fr. metinde) (Türkçe metinde s. 453 için ek not.) En yeni Macaristan tarihlerinde, Niğbolu Savaşı ve kuşatması ile ilgili birçok ayrıntılara rastlanmaktadır. Niğbolu'nun Trajanus Köprüsünün yakınında olduğu sanılmaktadır. (Georg, Pray. Annales Regum Hungariae, pars, II, p. 195, in-fol). Bayezit'in tehlikeli şekilde yaralandığı savaş, Fransız askerlerinin iki kumandanı arasında uyuşmazlık çıkmamış olsaydı, Hıristiyanlar tarafından kazanılacaktı. Bu savaşta altmış bin Türk ve yirmi bin Hıristiyanın öldüğü sanılmaktadır. Kont de Nivernois tutsaklar arasındaydı. Nürnberg Burgrafı (kale kumandanı) Jean, Kral Sigismund'un hayatını kurtarmış ve kendisine İstanbul'a kadar eşlik etmiştir. Sözünü ettiğimiz Macar tarihleri bu savaşı ve Sigismond'un İstanbul'a kaçmasını 1396 olarak tarihlendirirler, yani metindeki tarihten iki yıl sonraya alırlar.

ALTINCI BÖLÜM

Beşinci Padişah Mehmet l'in Saltanatı

Kardeşinin ölümünden hemen sonra Mehmet otuz dokuz yaşında Edirne'de Âl-i Osman[286] memalikinin padişahı ilan edildi. Fakat daha tahta oturur oturmaz yok edilmek tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Osmanlıların iç çekişmeler yüzünden parçalandığını gören Karamanoğlu[287], imparatorluğu zayıf düşürmek için fırsat bu fırsattır düşüncesine kapıldı. Bithynia'ya saldırdı, her tarafı yağma etti. Bursa varoşlarını yaktı ve bu şehri otuz bir gün boyunca kuşattı. Mehmet Çelebi hemen Gelibolu boğazını geçti ve ordusunu Şah Bey ve Germiyanoğlu'nun askerleriyle takviye ederek Bursa üzerine yürüdü. Karamanoğlu Padişah'in geldiğini öğrenir öğrenmez Bursa kuşatmasını kaldırdı ve kendisini yolda karşıladı. Boynunda nekkerhief [288] olduğu halde Padişah'ın çadırına girdi, ayaklarına kapandı ve özür diledi. Mehmet kendisini affetti ve bazı şartları yerine getirmesini istedikten sonra memleketine yolladı.

Karamanoğlu'nu Aşağılaması

Ertesi yıl Sultan, Bursa'da imaret ve medresesiyle birlikte bir cami yaptırdı. Tacirler için de büyük bir han, yani bir borsa binası inşa ettirdi. Biraz dinlenmek istediği bir sırada, askerlerine izin verdiğini öğrenen Karaman beyi akınlarına yeniden başladı ve hiçbir bahane bulunmadığı halde aralarındaki anlaşmayı bozdu. Bu sözünde durmayışına öfkelenen Sultan, seçkin bir birliğin başına geçerek Karamanoğlu'na saldırdı ve çetin bir savaştan sonra kendisini kaçmak zorunda bıraktı. Takip edilerek oğlu ile birlikte esir düştü. Sultan alçaklığını yüzüne vurmaktan kendini alamadı ve şöyle dedi: "Kötü ruhlu bir insan olduğun için sözünde durmadın. Ben kendi kalbimde daha asil ve adımın şanına daha uygun duygular buluyorum. Tacımın şerefi sana misliyle muamele etmeme engel oluyor, senin gibi bir alçağı cezalandırmak onurumu lekeler." Bu ağır sözlerden sonra kendisini serbest bıraktı, topraklarını iade etti, sadece kendi güvenliği için Sivrihisar, Nukteydak, Enişehri (Yenişehir? y.n.) Seydişehri, Numad ve Ayn'a (Antep? y.n.) birer garnizon koymakla yetindi.

İsfendiyar Bey'i Cezalandırması

Karamanoğlu'na bu şekilde hakaret ettikten sonra, suç ortağı olan Kastamonu hakimi İsfendiyar Bey'i de cezalandırmak isteyen Mehmet Çelebi, Kastamonu ve Canik eyaletlerine girdi ve buradaki müstahkem mevkileri ele geçirdi.[289] Ertesi yıl da Buri, Jiga (Biga, y.n.), Tosya,

Bakırküresi (Kastamonu'nun kuzeyi, İnebolu çevresi, y.n.) ve İsfendiyar Bey'in sarayının bulunduğu Çankırı'yı zapt etti. Bu hükümdarın büyük hazinelerini askerlerine dağıttı sonra da Amasya'da[290] gösterişli bir saray yaptırdı[291].

Sultanın Manuel'e Verdiği Sözü Yerine Getirmesi

Ducas, bu olayı biraz daha sonraya almıştır. Bu tarihçiye göre, İmparator Manuel, Mehmet Çelebi'nin Padişah ilan edildiğini öğrenir öğrenmez, sarayının en seçkin adamlarını yanına göndererek İstanbul'da bulunduğu sırada kendisine vermiş olduğu sözü hatırlatmıştır. Yeni Sultan, söz verdiği şeylerin tümünü yerine getirmiştir. Karadeniz, Tesalya ve Marmara dolaylarındaki kaleleri İmparator'a geri vermiş. Elçilerini hediyelerle yüklü olarak yolcu ederken şunları söylemiştir: "Babam gibi saydığım ve sevdiğim İmparator'a şu haberi iletiniz ki kendisinin yardımı ve Allah'ın inayetiyle atalarımın tahtına yeniden oturmuş olduğuma göre, ilerde kendisinin buyruklarına tıpkı bir evlat gibi boyun eğmekten geri kalmayacağım ve iyiliklerini hiçbir zaman unutmayacağım. Bana istediğini emretsin, hemen ve sevinerek yaparım." Sırbistan, Eflak, Bulgaristan elçileriyle Joannina Dukası, Lakedemonya (İsparta) Despotu ve Akhaia (Achaie) Prensi tarafından gönderilen elçileri de çok iyi karşılamış, onları sofrasına oturtmak suretiyle onurlandırmış, şereflerine içmiş. Uğurlarken de kendilerine şunları söylemiştir: "Efendilerinize kendilerine barış önerdiğimi, onların önerdiği barışı kabul ettiğimi ve Barış Tanrısının barışı bozacakları kahretmesini dilediğimi söyleyiniz." İmparator Manuel, daha sonra Mora yarımadasına giderek Akhaia Prensi'ni ve Navarinlileri egemenliği altına almıştır. Oğlunu[292] despot sıfatıyla orada bırakmış ve dönüşünde Gelibolu'da, kadırgasına gelen ve kendisiyle yemek yiyen Mehmet Çelebi ile görüşmüştür.

Bursa'nın Yeniden Onarılması

Burada Ducas şunları anlatır: Mehmet Çelebi batıdaki işleri yoluna koyduktan sonra Asya'ya geçer ve Bursa'da Karamanoğlu tarafından yakılmış olan binaları yeniden yaptırır. Karamanoğlu Bursa'yı yağma eden ve Konya'da babasının kafasını kestiren Bayezit'ten intikam almak için cesedini yaktırmıştı. Ducas'a göre, Karamanoğlu'nun bu akını, Mehmet Çelebi'nin Musa ile savaşması sırasına rastlar ki bu da Türk tarihçilerinin

anlattıklarıyla pekâla bağdaştırılabilir. Ducas, Karamanoğlu'nun bu eyleminin cezalandırılmasını birkaç yıl sonraya alınır[293].

Cüneyd'in Efes'i Alması ve Mehmet'in Cüneyd'e Saldırması

Mehmet Çelebi'nin kardeşi Musa'ya karşı cephe almasından bir süre önce Cüneyd Bey, Trakya'dan kaçmış[294] ve Asya'ya geçerek orada İzmirlilerle Tirelilerden[295] bir ordu meydana getirmişti. Efes'i almış, Süleyman'ın bıraktığı valinin kafasını kestirmiş ve egemenliği yeniden ele geçirmişti. Mehmet Çelebi aldığı kalelerden çekilmesini emretti ve Cüneyd'in buna yanaşmaması üzerine üstüne yürüdü. Cime şehri ve Menemen ovasında, Türklerin Caghiasik dedikleri Archange Kalesi'ni ele geçirdi. Daha sonra Nymphaeum'u (Nif) egemenliği altına aldı ve İzmir önüne gelip konakladı. Efes'e çekilen Cüneyd Bey annesini, çocuklarını ve kardeşi Bayezit'i İzmir'de bırakmıştı. Sultanın İzmir önlerine geldiğini haber alır almaz, komşu adaların Cüneyd Bey'den nefret eden valileri kendisini karşılamaya koştular. Foça, Germiyan, Yukarı Frigya, Menteşe, Karia, Midilli, Sakız ve Rodos hâkimleriyle daha başkaları saygılarını sunmaya geldiler. Sultan hepsini çok iyi karşıladı ve kardeşleriymiş gibi ağırladı. İzmir, ada valilerinin de yardımıyla kuşatmanın onuncu günü teslim alındı. Mehmet Çelebi birçok yerinden surları, tahkimatları yıktırdı ve şehir halkının yerinde kalmasına izin verdi.

İzmir Kalesi'nin Yıkılması

Geceleyin de Timur'un daha önce harap ettiği, fakat Rodos Şövalyeleri Büyük Ustası'nın Cüneyd Bey'e rağmen yarı yarıya yeniden yaptırdığı hisarın da yıkılmasını buyurdu. Kendisini buna kışkırtan o mahallelerde oturan Müslümanlar olmuştu, çünkü bu kale İonia'lı kölelerin efendilerinden kaçıp sığındıkları bir yer haline gelmişti. Büyük Usta, bu kalenin yıktırılmasına çok öfkelendi, hatta yeniden yaptırmasına izin verilmediği takdirde misillemeye girişmek tehdidinde bile bulundu. Ancak Mehmet Çelebi, kendisine ölçülü bir şekilde cevap verdi. Rodos Şövalyeleriyle Türkler arasında sürekli bir anlaşmazlık kaynağı olan bu kalenin yıkılması zorunluluğunu belirttikten sonra, Karia ve Lycia sınırlarında bir başka kale inşa ettirmesine izin verdi[296]. Sultan Sakız, Midilli ve Foça prenslerinin isteklerini de anlayışla karşıladı ve hepsini memnun gönderdi. Kendisine sadakat yemini etmeye gelen Cüneyd Bey'i

de affetti. İonia Valiliği'ni İslamiyeti kabul eden Aleksandros Şişman'ın oğluna verdi. Sonra Avrupa'ya döndü.

Türk Donanmasının Yenilgisi -1419

Gelibolu'ya vardığında, Naksos (Nakşa) Dükü'ne ve diğer Kyklades takımadalarının hâkimlerine karşı, ne İzmir'deyken ne de dönüşünden beri kendisine saygılarını sunmaya gelmedikleri için bir donanma sefere çıkardı. Otuz adet iki ve üç sıra kürekli kadırgadan oluşan Ghiali Beg (Çalı Bey) komutasındaki bu donanma Andros (Andhro), Paros (Paro) ve Milos (Milo) adalarına çıkarak büyük hasarlar yaptı. İlkbahar başlarında Venedikliler on kadırgayla Dük'ün yardımına geldiler. Bu kadırgalardan yedisi Çanakkale'ye girdi ve Türkleri aramak için Lapseki'nin önüne kadar geldi. Türkler düzenli bir şekilde Gelibolu limanından çıktılar ve Venediklilerin saldırısına uğradılar. Venedikliler ilk önce amiralin kadırgasına borda ettiler ve amiral dâhil gemide bulunan herkesi öldürdüler. Diğer gemilerde bulunanlar da aynı akıbete uğradılar ve Türklerin hepsi sahilden bu acıklı manzarayı seyreden karılarının ve çocuklarının gözü önünde kılıçtan geçirildiler. Akşama doğru, Venedikliler geri döndüler ve yirmi yedi düşman kadırgasını Bozcaada'ya götürerek burada bütün Türkleri ve paralı asker olarak emirlerinde savaşan Hıristiyanları öldürdüler.

Ertesi yılın ilkbaharında, Venedikliler Lapseki'de Süleyman tarafından inşa edilen bir kuleye saldırdılar. Fakat sadece denizden hücum edebildiler, çünkü Vezir Bayezit'in kardeşi Kamsas (Hamza) on bin kişilik bir ordunun başında, karaya çıkmalarına engel oldu. Kuleyi harabeye çevirerek İstanbul'a döndüler.

Yakalanıp Öldürülen Bir Sahtekâr

Bu sıralarda Börklüce Mustafa adında bir Türk köylüsü gönüllü bir yoksulluğu, kadınların dışında her şeyin ortak olmasını savunuyordu. Sırtında sadece bir gömlek, başı ve ayakları çıplak dolaşıyordu. İlk kez, İonia körfezinin ağzında, Sakız adasının karşısında Stilaire adında bir dağın yakınında göründü. Müritleri, Hristiyanları çok sevdiklerini, hatta onlarla aynı imana sahip olduklarını söylüyorlardı. İki müridini Kandiye'de ihtiyar bir Rum keşişine yolladı. Bu keşiş Börklüce'yi göklere çıkardı, kendisiyle Samos (Sisam) adasında manastır hayatı yaşadığını ve her gece kendisiyle sohbet etmek için yürüyerek denizi geçtiğini herkese anlatıp durdu. Börklüce sahtekârı, keşişe haber gönderip bu şekilde geleceğini bildirmişti,

İonia Valisi Şişman'ın oğlu Börklüce'nin üzerine yürüdü, fakat sahte dervişin müritleri olan ve kendisiyle birlikte dağda oturan altı bin kişi Şişman'ı bozguna uğrattı. Lydia Valisi Halil Bey (Saruhan Valisi Ali Bey olacak ç.n.) de Börklüce Mustafa'ya yenildi ve askerlerinin çoğu kılıçtan geçirildi.

Bu yenilginin haberi üzerine, Mehmet Çelebi on iki yaşındaki oğlu Murad'ı Sadrazam Bayezit Paşa'nın eşliğinde Börklüce'nin üzerine gönderdi. Emrindeki birlikler dağ geçitlerini zorladılar ve önlerine çıkan herkesi kılıçtan geçirdiler. Fakat üzerlerinde bir gömlekten başka şey bulunmayan bu insanlar tarafından savunulan yere geldiklerinde şiddetli bir karşı koymayla karşılaştılar ve ancak birçok kayıplar verdikten sonra sahte dervişle müritlerini teslim olmaya zorlayabildiler. Hiçbiri hatasını kabul edip nedamet getirmek istemediğinden hepsi öldürüldü. Sahtekârın kendisine türlü işkenceler yapıldığı halde inatçılığının üstesinden gelmek mümkün olmadı. Sonunda bir çarmıha mıhlandı ve Efes şehrinde bu şekilde dolaştırıldı. Müritleri arasında Börklüce'nin ölmediği söylentisi yayıldı ve Ducas'ın konuştuğu bir keşiş de öldüğüne inanmadığını söyledi. Bayezit Paşa ordusuyla Anadolu ve Lydia'yı boydan boya kat ederek gönüllü yoksulluğu savunan bütün Türk dervişlerini öldürdü.

Amasya Valisi Murat

Edirne'ye dönüşünde, Mehmet Çelebi, henüz çok genç yaşta olmasına rağmen Murat'a Yorgi Bey adında yetenekli bir müşavirin yönetimi altında olmak üzere Amasya Valiliğini verdi. Bu eyalet, o sıralarda Trabzon İmparatoru Aleksis Komnen'in damadı Karayülük'ün egemenliği altında yaşayan ve Lazlarla Perslerin karışımı olan İran Türklerinin sınırında bulunuyordu[297].

Şimdi Türk tarihçilerine dönelim; Mehmet Çelebi, Asya'daki düşmanlarının belini büktükten sonra, Edirne'ye gitti ve buradan Eflâklılar üzerine yürüdü. Bunları bozguna uğrattı, ülkelerinin büyük bir kısmını yağma etti ve Severin[298] (Vidin'in kuzeyi, Tuna (Danube) kıyısında, Orsova yakınında, y.n.), Sakche şatosunu ve Tuna Irmağın'ın ötesinde bulunan Cale[299] Kalesi'ni aldı. Hemen Girgiou (Yergöğü, y.n.) Kalesi'ni tahkim ettirdi ve Tuna Nehri'ni geçmeyi engellemek için içine kalabalık bir garnizon yerleştirdi. Böylece sıkıştırılan Valaklar bağımsızlıklarını korumaktan umudu keserek yıllık bir haraç ödemeye razı oldular.

Düzmece Mustafa

Bu sıralarda bir sahtekâr ortaya çıkıp Mehmet Çelebi'nin zaferlerinin meyvesini toplamasına engel olmayı aklına koydu. Bu, Peder Ulledyn veya Samadin Oğlu[300] adında küçük bir hükümdara bağlı bir adamdı. Bayezit'in Ankara Meydan Savaşı sırasında ölen büyük oğlu Mustafa olduğunu iddia ediyordu. Efendisinin yardımıyla etrafına bir sürü haydut topladı, Zağara[301] ve dolaylarını yağma etti. Ertesi yılın ilkbaharında, İznik'i kuşattı; Mehmet Çelebi telaşa kapıldı ve ordusuyla Asya'ya geçti. Düzmece Mustafa kuşatmayı kaldırdı ve Sultan'la çarpışmak için cesaretle yürüyüşe geçti. Fakat daha ilk çatışmada adamları bozguna uğradı. Efendisiyle birlikte esir düştü ve ikisi de asıldı[302].

Düzmece Mustafa Eflâk'ta Ortaya Çıkıyor

Bu ilginç olay Ducas tarafından oldukça değişik bir biçimde anlatılmıştır. Gerçeğe daha uygun olduğu izlenimini veren bu rivayete göre, Mehmet Çelebi ilkbahar başında kalabalık bir orduyla Asya'ya geçmiş[303] ve Edirne'ye dönüşünde, Bayezit'in en küçük oğlu Mustafa'nın Eflâk'ta olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine, Tuna üzerinde Nikopol (Niğbolu) şehrinin valiliğine getirdiği Cüneyd Bey'in, o taraftaki sınırları gereği gibi koruyamadığından kafasını kesmeleri için iki gizli görevli gönderir. Fakat Cüneyd Bey haini, sadakat yemini ettiği Mustafa'nın yanına gitmiştir. Birlikte Tuna'yı geçerler ve Türklerle Eflâklılardan oluşan oldukça kalabalık birliklerle Tesalya'ya doğru ilerlerler. Sultan bunu haber alır almaz, kendilerini aramaya çıkar, bozguna uğratır ve Selanik kapılarına kadar takip eder. Cüneyd Bey ve Mustafa Selanik'te Demetrius Lascaris Leontaire tarafından iyi bir şekilde karşılanırlar. Ertesi gün, Mehmet haber göndererek hainlerin kendisine teslimini ister. Aksi halde şehri kuşatma tehdidinde bulunur; Demetrius, önce İmparator'a olup bitenlerden haber vermedikçe bunları teslim edemeyeceğini bildirir.

Manuel'in Mustafa'yı Koruması

Mehmet Çelebi, Manuel'e haber verilmesine razı oldu ve kendi de İmparator'a bir mektup yazarak bu olayın aralarındaki iyi ilişkilere zarar vermemesini istedi. İmparator, kendisine sığınan bir kaçağı teslim edecek olursa onuruna leke düşürmüş olacağını Mehmet Çelebi'ye anlatmaya çalıştı. Fakat buna karşılık Mustafa ile Cüneyd Bey'in Mehmet'in saltanatı süresince hapisten çıkarılmayacaklarına dair teminat verdi. Mehmet Çelebi

de İmparator'un isteği üzerine bunların geçimini sağlamak için yılda üç yüz bin aspros ödemeyi kabul etti. Ölümünden sonra, yerine geçecek kişinin davranışına göre tutsaklara dilediğini yapmakta da İmparator'u serbest bıraktı. Bu anlaşma kaleme alındı ve İmparator ona uyacağına ant içti. Mustafa ve Cüneyd Bey, İstanbul'a gönderildi ve oradan da güvenlik tedbirleri altında Limni adasına sürüldüler. Ducas Eflâk'a karşı düzenlenen seferin Mustafa'nın ayaklanmasından sonra yapıldığını ileri sürmektedir. Mehmet Çelebi'nin, hainlerin tasarılarını gerçekleştirmelerine yardım ettikleri için Valakları cezalandırmak amacıyla ülkelerine bir ordu gönderdiğini ve taş taş üstünde bırakmadığını yazmakta, ancak haraç ödemeye razı olduklarından söz etmemektedir.

Bir Tercümanın İhaneti

Bu sırada Philadelphia'da (Alaşehir) kurnaz ve dalavereci bir adam bulunuyordu. Tatarlar Asya'ya akın ettikleri sırada, Hıristiyanların varını yoğunu onlara peşkeş çekmiş ve istilacıların istediklerini vermeyenlere en korkunç işkencelerin yapılmasına sebep olmuştu. İşte bu adam, İstanbul'a geçerek saraya mensup bir kimsenin hizmetine girdi. Bir tercümana ihtiyaç bulunduğundan kendisinden bu sıfatla yararlandılar, İlahiyatçı (le Theologien) diye anılan bu alçak, bu sayede Mehmet Çelebi'nin Sadrazamı Bayezit Paşa ile yakın bir ilişki kurdu ve ona Rumların bütün sırlarını açıkladı[304]. Rolünü o kadar iyi oynadı ki kısa bir süre içinde İmparator'un baş tercümanı oldu ve sık sık Bayezit Paşa ve Mehmet Çelebi ile birlikte yemek yeme fırsatını buldu. Rumlar her ne kadar kendisinden şüphelenmeye başladılarsa da İmparator'un güveni hiçbir zaman sarsılmadı. Ancak Mehmet'in beklenmedik ölümü adamın bütün projelerini altüst etti.[305]

Mehmet Çelebi'nin Ölümü - 824 /l421

Mehmet Çelebi'nin saltanatı zamanını tamamlamak için yeniden Türk tarihçilerine dönmek zorundayız. Onlara göre, bu hükümdar ayaklanmayı bastırdıktan sonra H. 824 yılında, Eski Gelibolu'yu[306], Taraklı'yı ve Herge'yi (Hereke olsa gerek ç.n.) almış, ancak bu seferinden dönüşünde bir beyin kanaması geçirerek ölmüştür[307].

Vasiyetnamesinde tahtını büyük oğlu Murat'a bıraktığını bildirmişti. Fakat Murat, bu sırada Rumeli'de (Trakya'da) savaşıyordu. Vezir İbrahim[308], Mehmet'in ölümünü kırk bir gün boyunca o kadar gizli tuttu ki

saraydakilerin hiçbiri bunun farkına varmadı. Murat'ın dönüşüne kadar devlet işlerini Padişah adına yönetmeye devam etti ve yeni sultan gelir gelmez orduyu ve imparatorluğu kendisine teslim etti.

Türkler, bu İbrahim'e Ulysse adını verirler (Osmanlı tarihlerinde Çandarlıoğlu İbrahim Paşa diye geçer ç.n.); yeni Sultan, hizmetlerinin karşılığı olarak kendisini Han[309] unvanıyla onurlandırdı.

Çocukları

Ducas'ın anlattığına göre, Mehmet Çelebi hastalandığını anlayınca veziri Bayezit Paşa'yı çağırtmış ve oğlu Murat'ı tahta geçirmesi için ant verdirmiş. Biri sekiz, öteki yedi yaşında olan diğer iki oğluna gelince, Murat'ın bunları boğdurmasından korkarak İmparator Manuel'i kendilerine vasi tayin etmiştir. (Murat gerçekten de daha sonra kardeşlerini öldürtmüştür). Sultan bu suretle büyük oğluna tahtı ve küçüklerine de can güvenliklerini sağlamak için gereken bütün tedbirleri aldığını sanmıştır. İmparator da kendi hesabına, elindeki rehineler sayesinde Murat'ın ihtirasına gem vurabileceğini ya da bir gün tahta çıkacak olursa bu iki şehzadeyi kendine dost edinebileceğini sanmakla avunmuştur. Ne var ki olaylar ikisinin de yanıldıklarını göstermiştir[310].

Portresi

Mehmet kırk yedi yıl yaşadı ve sekiz yıl, on ay saltanat sürdü. Adaleti ve merhametiyle ün yapmıştır. Fakat gerçek şöhretini, Osmanlı İmparatorluğu'nu, sadece Timur'un istilası ve kardeşlerinin taht kavgaları yüzünden içine düştüğü acıklı durumdan kurtarmakla kalmayıp[311] daha da genişletmiş ve haleflerine güçlü bir devlet bırakmış olmasına borçludur[312].

Ducas, bütün seleflerinin hayatlarının trajik bir sonla noktalanmış olmasına karşılık, Mehmet Çelebi'nin eceliyle ve acı çekmeden ölmüş olmasını, Rumlarla anlaşmalarına sadık kalmış olmasına bağlamakta ve Venedikliler dışında her zaman barış içinde yaşadığı Hıristiyan milletlerine karşı gösterdiği hoşgörünün bir mükâfatı saymaktadır[313].

YEDİNCİ BÖLÜM

Altıncı Padişah Murat II'nin Saltanatı

Murat II, Hicri 825 (M. 1422) yılında tahta çıktığında on sekiz yaşındaydı. İmparatorluğun başına geçişinden kısa bir süre sonra, Mehmet Çelebi zamanında karışıklıklar çıkaran değil de bir başka sahtekâr, Bayezit'in oğlu Mustafa adını takınarak ortaya çıktı[314]. Bir süre Selanik dolaylarında kaldıktan sonra, sadece halkı değil, gerçek Mustafa olduğuna inandırdığı Avrupa askerlerini ve hatta subaylarından çoğunu kendi tarafına çekti. Rumeli'nin hemen hemen tümünü ele geçirip güçlü bir ordu kurdu, Bizans İmparatoru ile gizlice anlaşarak bu ordunun başında Asya'ya geçti ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olan Bursa üzerine yürüdü. Yılanın başını yumurta iken ezmek isteyen Murat, Sadrazam Bayezit Paşa'yı seçkin bir birliğin başında Asya'ya gönderdi. Mustafa karşısına çıktı, muharebeye tutuştu, Bayezit Paşa'yı öldürdü ve ordusunu bozguna uğrattı. Bu sıralarda, Türkler arasında ermiş diye geçinen Seid Bekhar adında biri türemişti. Herkes Allah'ın, dualarında istediği hiçbir şeyi bu adamdan esirgemediğine inanıyordu. Murat, onu arayıp buldu ve ordularını muzaffer kılması için Allah'a dua etmesini istedi. Ermiş, Peygamberin delaletiyle bunu sağlayınca[315], Sultanın beline bir kuşak sardı ve şöyle dedi: "Şevketli Padişah'ım, kendinize güvenerek yürüyün, zafer sizi adım adım takip edecektir."

Mustafa'nın Öldürülmesi

Murat, büyük bir güven içinde, sahte Mustafa'nın üzerine yürüdü. Mustafa kuvvetlerini Ulubad[316] şehrinin yakınlarında topladı, buradaki köprüyü yıktırdı ve büyük bir cesaretle Sultanla karşılaşmak için hazırladı. Sultan, nehrin öbür kıyısında konakladı ve gökten inen vaatlerin sonucunu beklemeye koyuldu. Belki de bu geçen süre içinde isyancıların ilk ateşi söner diye beklemiştir. Hal ne hal ise, bu bekleyişin yedinci gününde Mustafa'nın birden burnu kanamaya başladı ve bu kanama gittikçe şiddetlenerek tam üç gün sürdü. Askerleri bu kazayı komutanlarının tasarılarını engellemek isteyen ilahi iradenin bir belirtisi olarak yorumladılar ve geceleyin kendisini terk ettiler. Bunun üzerine kendisi de kaçmak zorunda kaldı. Ancak fazla kan kaybettiğinden yeterince çabuk davranamadı ve Karaağaç şehrinde yarı ölü bir halde düşmanlarının eline düştüğünde hemen oracıkta başı kesildi[317] Öyle sanıyoruz ki Bizans tarihçilerine başvuracak olursak Mustafa olayını ve ortaya çıkmasının nedenlerini daha iyi anlarız. Türkler, taraf tuttukları için bazı olayları

gizlemiş ve bazılarını da değiştirmişe benzemektedirler. İşte Ducas'ın bu tarih dilimini anlatış biçimi:

Manilerin Murat'ın Kardeşlerini İstetmesi

Mehmet Çelebi, Bursa'da gömülüp Murat padişah ilan edildikten sonra, vezirlerinin başlıca uğraşı Karamanoğlu ile bir anlaşma imzalayarak doğuda barışı güvence altına almak, ondan sonra da Trakya sorunlarına eğilmek olmuştur. İmparator Manuel, daha atik davrandı ve elçiler göndererek bir yandan Murat'ı cülusundan dolayı kutlarken, bir yandan da babasının vasiyetine uyarak iki kardeşini göndermesini istedi. Bunları vermediği takdirde elinde yerine geçirecek bir başkası bulunduğunu, Osmanlı tahtı üzerinde hak iddia eden bu kimsenin yakında Makedonya ve Trakya'ya ve kısa bir süre sonra da Asya'ya ve doğuya hâkim olacağını bildirdi. Bu niyetini ayrıca Mustafa'nın kendisine de iletti.

Mustafa'yı Koruması

Bayezit Paşa, genç Sultan adına, elçilere İmparatorla barış içinde yaşamayı yürekten istediğini, ancak Müslüman çocuklarının gavurlar[318] elinde büyümesinin ve eğitilmesinin doğru ve Peygamberin yasalarına uygun bir hareket olmadığını bildirdi. Bu cevaba canı sıkılan İmparator, Mehmet Çelebi ile Mustafa'ya ilişkin yaptığı anlaşmanın kendisine verdiği hakları kullanmaya karar verdi. Demetrius Lascaris Leontaire'i on kadırgayla Limni adasına gönderdi ve Mustafa'yı alarak Cüneyd Bey ve kadırgada bulunan askerlerle birlikte Mora'ya getirmesini ve Trakya Valisi yapmasını emretti.

Mustafa, bu münasebetle hiçbir zaman İmparator'a karşı çıkamayacağına, daima bir baba gibi sözünü dinleyeceğine ve bir sadakat inancası olmak üzere oğlunu rehine olarak kendisine bırakacağına söz verdi. Aynı zamanda, eline fırsat geçer geçmez, Gelibolu'yu, Eflâk sınırlarına kadar Karadeniz kıyısındaki toprakları ve Erisse ile Athos dağına kadar Tesalya'daki bazı yerleri İmparator'a teslim etmeyi de vaat etti. Bu şartlarda anlaştıktan sonra, hep birlikte Gelibolu'ya hareket ettiler ve Mustafa vaat ve tehditlerle karışık bir konuşma yaparak halkı teslim olmaya razı etti. Cüneyd Bey'i kaleye saldırması için orada bırakarak kendisi Hexamilion'a doğru yürüdü ve burada tüm ülkenin hükümdarı olarak selamlandı.

Mustafa'nın Bayezit Paşa'yı Bozguna Uğratması ve Öldürtmesi

Bursa'ya olup bitenlerden haber ulaşınca Bayezit Paşa'nın ikbalini uzun süreden beri kıskançlıkla izleyen ve kendini beğenmişliği yüzünden ondan nefret eden saray ileri gelenleri, Murat'a, Bayezit Paşa'yı Mustafa'ya karşı savaşmaya göndermesini öğütlediler. Vezir hemen Edirne'ye gitti, otuz bin kişilik bir ordu topladı ve yürüyüşe geçti. Şehirden henüz pek uzaklaşmamıştı ki casusları gelip Mustafa'nın kalabalık bir ordunun başında, kısa bir süre önce Türkler tarafından kurulmuş kalabalık bir şehir olan Cariopole'den (Gelibolu? y.n.) geçtiğini ve çok uzakta bulunmadığını bildirdiler. İki ordu karşı karşıya gelince Bayezit Paşa askerlerine Mustafa aleyhinde bir konuşma yaptı: Hünkâra Yıldırım Bayezit'in oğlu olmadığını ve bir sahtekâr olduğunu bizzat itiraf ederken duyduğunu iddia etti. Mustafa ise savaşma işini çağının en yiğit ve en yetenekli kumandanlarından biri olan Cüneyd Bey'e bırakarak bir tepeye çıktı ve oradan düşman ordusuna seslenerek Yıldırım'ın oğlu olduğunu kanıtlamanın kolay olduğunu ve anlaşmazlığı yeğeni Murat'la teke tek çarpışarak çözmeye hazır olduğunu bildirdi. Sonra da büyük ödüller vaat ederek kendisinden yana çıkmalarını istedi.

Bu konuşması o kadar etkili oldu ki ordunun iki kanadının komutanları Mustafa'nın emrine girdiler. Bayezit, işlerin kötüye gittiğini görünce aynı şeyi yapmaktan başka çaresi kalmadığını anladı. Kardeşi Kamsas (Hamza Bey) ile birlikte atından indi ve Mustafa'nın ayaklarına kapandı. Fakat kendisine karşı sönmez bir kini olan Cüneyd Bey, hemen çadırdan çıkarılarak başının kesilmesini emretti. İdamdan önce de kendisine şunları söyledi: "Kötü yürekli bir adam olduğun için erkekleri erkek yapan uzvu onlara çok görüyorsun." Bu sözler Bayezit Paşa'nın vaktiyle Cüneyd Bey'in damadı Adulas'a yaptığı muameleyi anıştırıyordu[319]. Cüneyd Bey, Bayezit'in kardeşi Hamza Bey'i bağışladı. Gençliğine acıdı ve onu kölesi yapmakla yetindi. Böylece, çok geçmeden kendi hayatını elinden alacak birinin hayatını bağışladığını bilmiyordu. Mustafa daha sonra Edirne'ye doğru ilerledi ve burada halkın alkışlarıyla karşılandı. Gelibolu kalesinin garnizonu kaleyi savunamayacağını anlayarak teslim oldu.

Mustafa'nın İmparatorla Yaptığı Anlaşmayı Bozması

Yapılan anlaşmalardan sonra devir teslim muamelesinin hemen orada yapılacağını uman Demetrius Lascaris, kaleye taşımak için karaya silahlar ve cephane çıkarıyordu. Beklenmedik bir anda gelen ve Türklerin bu kadar

ani bir değişiklik karşısında şaşkına döndüğünü gören Cüneyd Bey, Demetrius'a mağrur bir eda ile şunları söyledi: "Sakın bunca savaşlara ve tehlikelere sizin için göğüs gerdiğimizi ve size kaleleri, müstahkem mevkileri teslim edeceğimizi aklınızdan geçirmeyin. Limni'de gördüğümüz kötü muameleden ve Pammacariste Manastırı'nda keşişler tarafından uğradığımız hakaretlerden sonra, serbestçe İstanbul'a dönmenize izin verdiğimize şükredin."

Demetrius, Cüneyd Bey'in bu sözlerine hem öfkelenerek hem de şaşarak bu işler hakkında bu şekilde konuşmanın kendisine düşmediği cevabını verdi. Sonra kadırgalarına dönerek Mustafa'nın cevabını bekledi. Mustafa, kendisini ziyaret ederek Gelibolu'yu teslim edemeyeceği için özür diledi ve şöyle dedi: "Dinlerine bağlı insanları dinsizlerin ve imansızların eline bırakarak, kendini özellikle Allah'ın hizmetine adamış bir milleti göklerin ve yerlerin Tanrısını tanımayan bir başka milletin boyunduruğu altına sokarak dinin ve Allah'ın emirlerine karşı gelmektense yeminimi bozmayı tercih ederim." Ve şunları ekledi: "Tanrıya karşı bu kadar büyük bir saygısızlıkta bulunacak olursam Müslümanlar bunu küfür sayarlar ve hükümdarlığımı elimden alırlar."

Demetrius, Mustafa'nın bu sözlerini, avı elinden alınan, başı önüne eğik ve hırsından kuyruğu ile toprağı kamçılayan bir aslan edasıyla dinledi. Cevabında, Osmanlı ailesinin öteden beri verdiği sözü tutmadığını belirterek Mustafa'yı kınadı. "Orhan, dedi, anlaşmalara ve yeminlerine hiçbir zaman sadakat göstermedi. Yıldırım Bayezit, aynı şekilde hareket etti ve kardeşleriniz Süleyman ile Musa gibi cezasını gördü. Bir tek kardeşiniz Mehmet, anlaşmalara titizlikle uydu ve saltanatını rahat bir ölümle noktaladı. Size gelince, davranışınızı değiştirmezseniz biliniz ki talihiniz ve mutluluğunuz uzun sürmeyecektir." Demetrius daha sonra Mustafa'ya, İmparatora ne kadar çok şey borçlu olduğunu hatırlattı: "Eğer İmparator sizi Mehmet'e teslim etmiş olsaydı boğdurulacaktınız." dedi. "Evet, bu Rumlar için kınanacak bir hareket, iğrenç bir adaletsizlik, caniyane bir ihanet olurdu, ama sizi teslim etmek şöyle dursun, yardım ettiler ve tahta çıkardılar." Sözlerini bitirir bitirmez gemileriyle İstanbul'a hareket etti[320].

Manuel'in Mustafa'yı Terk Etmesi

Mustafa'nın sözünde durmayışına öfkelenen ve onuru yaralanan İmparator, oldukça uzun süren bir kararsızlık döneminden sonra, Murat'a haber yollayarak, babasının vasiyeti gereğince iki genç kardeşini rehine

olarak kendisine vermeye razı olması halinde, kardeşlerinin toprakları üzerindeki egemenliğini iade etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu arada Mustafa Gelibolu'da işleri yoluna koymuş ve Edirne'ye dönmüştü. Kardeşinin sarayında paha biçilmez hazineler, güzel kadınlar buldu. Hemen bir zevk ü sefa âlemine daldı. Henüz yirmi yaşını doldurmamış olan Murat da Bursa'da aynı düzensiz hayatı yaşıyordu. Ancak kendini büsbütün sefahate kaptırmamış, kaybettiklerini yeniden ele geçirmenin çarelerini araştırmaktan geri kalmamıştı. Etrafında henüz çok sayıda aklı başında müşavir vardı ve bunlar, Mustafa'nın davranışını ve Demetrius'u nasıl aldattığını öğrenir öğrenmez, Sultana Bayezit'in yerine sadrazamlık makamına getirilmiş akıllı ve erdemli bir adam olan İbrahim Paşa'yı (Çandarlızade Ali Paşa'nın oğlu) hemen elçi olarak İstanbul'a göndermesini salık verdiler. İbrahim Paşa, İmparatorun huzuruna çıkar çıkmaz, Mehmet Çelebi'ye kardeşi Musa'ya karşı nasıl yardım ettiğini hatırlattı. Murat'ı da aynı şekilde desteklemesini ve korumasını istedi, buna karşılık Gelibolu ve iki kardeşi dışında, ne isterse vermeye hazır olduğunu bildirdi.

Mustafa'nın Tasasızlığı

Bu arada Cüneyd Bey, Murat'ın hazırlıklarını haber aldı. Sadece İstanbul'a bir elçi gönderdiğini değil, aynı zamanda Yeni Foça Valisi Jean Adorne'nin (Giovanni Adorno) askerlerini Avrupa'ya geçirmek için kendisine gemiler vermeyi vaat ettiğini da öğrendi. Hemen gidip Mustafa'yı buldu, işlerini yüzüstü bıraktığı için kendisini kınadı ve kalabalık kuvvetlerle boğazı geçerek düşmanından önce davranmasını öğütledi. Mustafa'nın sefere çıktığını haber alır almaz, Murat küçük bir ordunun başında Lopadion'a (Ulubad veya Uluabad) doğru yürüdü. Yanında yetenekli komutanlar ve gençliğinden beri yanından ayrılmayan Cüneyd Bey'in kardeşi Hamza Bey vardı. Köprüye Mustafa'dan önce vardılar ve yıktılar. Bu sayede Murat, kuvvetlerini toplamak için vakit kazadı. Mustafa ise ne derin bataklığı geçebiliyor ne de yolun uzunluğu ve geçit vermeyen dağlar yüzünden geri dönebiliyordu.

Cüneyd Bey'in Mustafa'yı Terk Etmesi

İki hükümdar, böylece birbirlerine zarar verecek durumda olmaksızın karşı karşıya bulundukları sırada, Murat'ın emrindeki ordunun komutanlarından bazıları Hamza Bey'e, kardeşini kandırıp da Mustafa'dan ayrılmasını sağlayabilirse kardeşine ve soyundan gelenlere

Aydınoğullarının egemenliğindeki eyaletin verilmesini sağlayacaklarını, yalnız bunun için Murat'a sadakat yemini etmesinin şart olduğunu söylediler. Hamza Bey, ertesi gece uşaklarından birini gönderdi. Bataklığı yüzerek geçen uşak Cüneyd Bey'i çadırında buldu ve kardeşiyle görüşmesini önerdi. İki kardeş saptanan yerde buluşarak görüştüler. Cüneyd Bey, Murat'ı desteklemesi için zaten kendisine ait olan topraklardan başka bir şey önerilmemesinden pek memnun kalmadı. Fakat yine de kardeşine, bu işi görüşmek için ayağına kadar gelmeye zahmet ettiğine göre, bundan böyle Murat'a sadakatle hizmet edeceğini ve sözünü ertesi gece yerine getireceğini bildirdi. Eğer kardeşi gelmemiş olsaydı belki de Aydın Bey'in torunu ile savaşmak üzere İonia'ya gitmeye karar vermiş olduğunu da ekledi.

İzmir'i Ele Geçirmesi

Ertesi gece Cüneyd Bey, çadırında çok sayıda meşale yaktırdı ve kendisine sadakatle bağlı yetmiş kişiyle gizlice ayrıldı. O kadar çabuk davrandılar ki ertesi gün akşama doğru İzmir'e vardılar ve burada halk tarafından sevinçle karşılandılar. Aydın'ın torunu Mustafa, Cüneyd Bey'in İzmir'e geldiğini haber alır almaz, kendisiyle savaşmak amacıyla Efes'ten ayrıldı. Cüneyd Bey eski arkadaşları arasından aşağı yukarı iki bin Türk'ü topladı. Mesaulion denilen bir yerde düşmanı karşıladı, muharebeye tutuşarak Mustafa'yı yendi ve demir bir topuzla başına vurarak öldürdü. Aynı saatte askerleri Cüneyd Bey'e teslim oldular ve kendisini zafer şenlikleriyle Efes'e götürdüler. Cüneyd Bey burada Mustafa'yı kulede atalarının yanına gömdürdü[321].

Mustafa Çelebi'nin Kaçışı

Mustafa'nın karargâhında Cüneyd'in kaçtığı duyulur duyulmaz, Murat'ın yanına gittiği sanıldı. Askerlerin cesareti kırıldı ve hepsi büyük bir karışıklık içinde sağa sola kaçışmaya başladı. Düşman "Dur, dur, katlan." diye bağırıyordu. Köprünün yıkılmış olması peşlerine düşmeyi engellediği için Murat hemen o gün uzun kalaslarla köprüyü tamir ettirdi, bataklığın öbür yanına geçti ve Mustafa'nın adamlarından birçoğunu esir aldı. Mustafa ayağını çabuk tutup Lapseki'ye kaçmıştı. Oradan sadece dört kölesiyle Gelibolu'ya geçti, ne kadar asker varsa topladı. Öte yandan Murat, Foça'ya bir haberci göndererek Adorno'nun bütün gemileriyle boğaza gelmesini istedi. Adorno, Sultan ile aynı zamanda Lapseki'ye geldi. Murat hemen

askerleriyle gemilere bindi, Mustafa denizde üstüne doğru gelen gemileri görünce yüreğini büyük bir acı kapladı. Adorno'ya haber göndererek Murat'ın karaya çıkmasına engel olduğu takdirde kendisine elli bin ekü vermeyi vaat etti. Fakat Adorno bu teklifi geri çevirdi ve Mustafa'nın askerlerinin karşı koymalarına rağmen karaya beş yüz Fransız çıkardı. Bunlar bir mil ilerleyerek Murat'ın dört bin askerle karaya çıkmasına fırsat verdiler. Yeni gelenler hemen düşmanın üzerine saldırdılar, ordusunu bozguna uğrattılar ve askerlerin çoğunu kılıçtan geçirdiler. Mustafa Edirne'ye kaçtı, hazineyi aldı ve Eflâk'a gitti.

Yakalanıp İdam Edilmesi

Murat üç gün Gelibolu'da kaldıktan sonra kalabalık bir ordunun başında hızla Edirne'ye doğru ilerledi. Burada Adorno'yu ve iki bin İtalya'nın şölenlerle ağırladı, şap madeninin işletilmesinden[322] kalan alacağını affetti, batıda Peritheorion Kalesi'yle Foça ticaretinin imtiyazını ömür boyunca yararlanmak üzere kendisine bıraktı. Gemi kaptanlarına da armağanlar dağıttı ve hepsini bin bir teşekkür ve sevgi gösterisiyle uğurladı. Aynı zamanda Mustafa'nın peşinden becerikli, gözü pek ve yiğit delikanlılar gönderdi. Bunlar şehzadeyi Tuna kıyısında yakaladılar ve Murat'ın huzuruna getirdiler. Murat kendisini meydanda halkın gözü önünde asılmaya mahkûm etti. Böylece bu idam şeklinin yüz kızartıcı niteliğiyle aslında gerçekten Bayezit'in oğlu olmasına rağmen, onu İmparator Manuel'in işine geldiği için ortaya çıkardığı bir sahtekâr olarak gören kamuoyunun doğruluğunu göstermek istemişti[323].

Tarihçilere Uyarı

Türk tarihçileriyle Rum tarihçileri arasında ne kadar az anlaşma ve benzerlik bulunduğunu gösteren bu ve daha pek çok örnek, bir yazarın tarihi derlerken mutlaka yöntemini değiştirmek zorunda bulunduğunu göstermektedir. Çünkü bir yandan birbirine bu kadar karşıt hikâyeyi bağdaştırıp birleştirmeye imkan bulunmadığı gibi, tarihi bunlardan sadece bazılarının anlattığına göre sunmak veya yazarın keyfine göre kâh böyle kâh öyle diyenlere dayanmak da açık bir taraf tutma olacağı için geçerli bir yöntem değildir. Değişik söylentileri bağdaştırmak mümkün olmadığı zaman izlenecek tek geçerli yol, bizim yaptığımız gibi bunları ayrı ayrı vermektir. Öyle inanıyoruz ki sağduyulu bir okur anlaşılması güç, yetersiz ve yanlış bir tarih yazmamıza yol açacak bir kısalık ve özlülüğe (icaza)

başvurmaktansa sözü biraz uzatmamızı yeğleyecek ve bizi bağışlayacaktır. Şimdi kendimize rehber olarak Türk tarihçilerini ele alacağız.

Karamanoğlu'nun Ölümü

Ayaklanma böylece bastırıldıktan sonra, yangının birkaç kıvılcımını daha söndürme işi kalıyordu. Karamanoğlu Mehmet Bey, Bayezit'in yenilgisinden sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun hızla yıkılacağından hiç şüphe etmiyordu. Bundan yararlanmaya ve Murat'ın topraklarından hiç değilse bir kısmını ele geçirmeye karar verdi. Kısa bir süre içinde zapt etme umuduyla Antalya'yı kuşattı. Fakat bir top güllesinin isabetiyle öldü ve askerleri kendilerine aynı adı taşıyan bir başka önder seçtikten sonra kuşatmayı kaldırdılar. Antalya Valisi Gamze Bey, kuşatıcıların karışıklık içinde geri çekildiklerini görünce garnizonuyla kaleden çıktı ve düşmanın peşine düştü. Ordugâhında, Karamanoğlu'na katılmaya gelmiş olan Tekke[324] hâkimi Osman Bey'i buldu. Şiddetli bir hastalığa yakalanmış[325] ve son nefesini vermek üzere olduğunu gören adamları tarafından terk edilmişti. Gamze Bey, başını kestirdi ve topraklarını ele geçirdi.

Mustafa'nın Ayaklanması

Edirne'ye dönen Murat, imparatorluk işlerini yoluna koymaya karar verdi, ancak küçük kardeşi Mustafa Çelebi'nin ayaklanması buna engel oldu. Rumların çevirdikleri dolaplar sayesinde Asya'da baş kaldıran Mustafa, zayıf bir garnizon tarafından savunulan İznik'i ele geçirdi ve güçlerini takviye etti. Rumların sağladığı birkaç düzenli birliğin dışında, ordusu sadece yağma için peşine takılmış haydutlardan oluştuğundan sefere çıkmaya cesaret edemedi ve İznik Kalesi'ne kapandı. Fakat Sultan kaleye öyle bir şiddetle saldırdı ki yirmi beşinci gün düştü. Murat yakalanan talihsiz kardeşini kendi gözleri önünde boğdurdu[326].

İstanbul'un Kuşatılması

Ducas, bize bu ayaklanmanın nedenini açıklamakta ve Türk tarihçilerinin üzerinde durmadıkları bir tarih olayını anlatmaktadır. Ducas'a göre, Murat kışın başında babasının tahtına yeniden oturunca ilkbaharda, İstanbul'u kuşatmak için büyük hazırlıklara başladı. Manuel, ilerlemiş yaşı yüzünden uzun süreden beri imparatorluk işlerini oğlu İoannes'e bırakmıştı. Murat'ın niyetini öğrenen İoannes kendisine elçiler göndererek ilişkilerinin kopmasını önlemeye çalıştı. Olup bitenlerin günahını, babalarının

vasiyetiyle eğitimleri kendisine emanet edilen iki genç şehzadeyi İmparator'a teslim etmek istemeyen ve Manuel'in elçilerine çok kaba davranan Sadrazam Bayezit Paşa'ya yükledi. İoannes'in elçilerini kabul etmek şöyle dursun, görmek bile istemeyen Murat onları birkaç gün alıkoydu ve bu arada İstanbul'un kuşatılması için yaptığı hazırlıkları tamamladı. Ondan sonra şu sözlerle gitmelerine izin verdi: "Efendinize yakında gelip kendisini bulacağımı söyleyin." Nitekim birkaç gün sonra, iki yüz bin kişilik bir orduyla İstanbul'u kuşattı. Halk, Corax adında bir ilahiyatçının, son giden elçilerle birlikte kendisine iyi bir gözle bakılan Osmanlı Sarayı'na gönderilmediği için intikam almak amacıyla şehre karşı bir komplo düzenlendiğinden kuşkulandı. İmparator Manuel, kuşkuları dağıtmak ve kargaşayı yatıştırmak için, Corax'ı, Sultan'ı barış yapmaya ikna etmesi emriyle Murat'a gönderdi.

Kimine göre, Corax hiçbir şey elde edemedi. Fakat başkaları valiliğini kendisine bırakması şartıyla İstanbul'u Murat'a teslim etmeye söz verdiğini ve yakın dostlarından birinin bu konuşmalarını işittiğini ileri sürmektedirler. İstanbul'a döndüğünde elçiliğinin hesabını verdiği sırada, ihanetini öğrenen kişi bunu açıkladı ve kanıtlarını da ortaya koydu. İmparator suçlayanla suçlananın hapse atılmalarını ve işin gerçeğinin ertesi günü araştırılmasını buyurdu. İmparator muhafızları olan Giritliler, Corax'ın sorguya çekilmek ve suçlu bulunduğu takdirde mahkûm edilmek üzere kendilerine teslimini istediler. İşkenceyle kendisine suçunu ikrar ettirdiler ve hapishaneden sarayın kapısına kadar sürükleyerek orada hunharca gözlerini çıkardılar. Corax, üç gün sonra hapiste öldü. Zengin eşyaları yağma edildi ve evi yakıldı. Murat, Corax'ın ölümüne çok kızdı. Kendisine bu işin tek suçlusunun Michel Pille adında birisi olduğu söylendi. Bu Pille doğuştan soylu bir Efesliydi ve ahlakça gevşek bir adamdı. Türkler kendisini yakaladılar, acımasızca eziyet ettiler. İslamiyeti kabul etmeseydi diri diri yakacaklardı.

Mustafa'nın Ayaklanması

İmparator Manuel çok bitkin bir durumda ve âdeta ölümün eşiğinde bulunmasına rağmen, Murat'a güçlük çıkarmak için elinden geleni yapmaktan geri kalmadı. Sultan, kardeşlerinden birini boğdurtmuştu. Babalarının sakisi İlyas, adı Mustafa olan ötekini kurtarmış ve Paflagonya'ya götürmüştü. İhtiyar İmparator İlyas'a genç şehzadeyi

Bursa'ya götürmesini emretti ve asker toplaması için kendisine para gönderdi.

Murat savaş araçları hazırlamak ve İstanbul önünde küçük muharebeler vermekle meşgul bulunduğu sırada, bir ulak gelip kardeşi Mustafa'nın Bursa'da Sultan ilan edildiği ve İlyas'ın kendisini İznik'e götürdüğü haberini getirdi. Murat, üç aydan beri devam eden kuşatmayı hemen kaldırdı ve Edirne'ye döndü. Çok akıllı ve çok ılımlı bir hükümdar olan Manuel, bu arada öldü ve tahtını oğlu İoannes'e bıraktı. İoannes, zaman bakımından Rum imparatorlarının sonuncusu (sondan önceki olacak ç.n.), fakat değerlilik ve saygınlık bakımından belki birincisiydi.

Mustafa'nın Yakalanıp Boğulması

Murat Edirne'de sadece üç gün kaldı. Az sayıda sipahi ve piyadenin başında yola çıktı, gizlice İznik'e yaklaştı ve güvendiği kimselere gelişini bildirdi. Bunlar Murat lehinde bir hareket yarattılar, kendisine şehrin kapılarını açarak buyur ettiler. Henüz on yaşında olan kardeşi Mustafa'yı bulan Murat, kendisini boğdurtup bütün muhafızlarını öldürttü. Cesedine baktıktan sonra, Bursa'ya götürülmesini ve atalarının mezarına gömülmesini buyurdu. Ducas, bu olayı işte böyle anlatmaktadır[327].

İsfendiyar Bey'in Ayaklanması

Hicri 827 yılında Murat, Lazoğlu'nun[328] kızı ve çağının en güzel kadınlarından biri olan Helena ile evlendi. Ertesi sene, Sinop hâkimi İsfendiyar Bey'e karşı sefere çıktı. İsfendiyar Bey, Osmanlıların gücünden çekiniyor ve onu zayıflatmanın çarelerini arıyordu. Bunu silah zoruyla başaramayınca politikanın kurnazlıklarından yararlanmayı denedi. Murat ile bir barış anlaşması imzaladı hatta oğlu Kasım Bey'i kendisine rehine olarak verdi. Fakat Sultan ordusunu terhis eder etmez İsfendiyar uzun süreden beri hazır tuttuğu askerlerini topladı ve Taraklı ile Burni (Borlu) şehirlerini yıktı. Murat hemen askerlerini topladı. Asya'ya geçti. Bolova'ya (Bolu ovası olsa gerek ç.n.) vardığında, İsfendiyar Bey'in tebaası olan büyükler ve soylular gelip ayaklarına kapandılar, aşırılıklarından ve küstahlığından nefret ettikleri hükümdarlarından yakınarak Sultan'dan onu tahtından indirmesini ve rehine olarak Osmanlı Sarayı'nda bulunan oğlunu onun yerine başlarına getirmesini rica ettiler. Bu beklenmedik girişimden telaşa kapılan İsfendiyar Bey, hemen Murat'ın yanına geldi, af diledi; öbür oğlunu da rehine olarak verdi. Son derece çekici bir güzelliği olan kızını Sultanla evlendirmeyi

teklif etti[329] ve böylece belayı başından savuşturdu. Bu seferden dönüşünde Murat, İzmir ve dolaylarını ve bu arada Menteşeoğullarının, Aydınoğullarının, Saruhanoğullarının ve Hamidoğullarının tüm topraklarını ele geçirdi[330].

Cüneyd Bey'e Yapılan Çağrı

Sadi Efendi, bundan söz etmese de Murat'ın Cüneyd Bey'e karşı seferinin de bu sıralara rastladığını kabul etmek gerekir. Sultan, Edirne'ye dönünce Cüneyd Bey'i yola getirmenin çarelerini aramaya başladı. Kendisine haber göndererek Tuna'yı geçmek niyetinde olduğunu bildirdi ve kendisiyle iyi geçinmek, dostluğunu muhafaza etmek istiyorsa aralarındaki anlaşma uyarınca hemen oğlunu göndermesini emretti. Eğer emirlerime karşı gelecek olursanız diye ekledi, size ne yapacağımı Allah bilir. Cüneyd Bey, kendisine şu kısa cevabı verdi: "İstediğinizi yapınız, Allah ne isterse o olur."

Cüneyd Bey'in Mağlubiyeti

Murat, bütün askerlerini topladıktan sonra başlarına komutan olarak Rum asıllı Halil adında birini getirdi. Halil, Cüneyd'in öldürdüğü Bayezit Paşa'nın kız kardeşiyle evliydi. Cüneyd Bey, Halil Paşa'nın Philadelphia üzerine yürüdüğünü haber alır almaz, kendisiyle çarpışmak üzere Thiatyre (Tire)'ye gitti. Kurt adındaki en küçük oğlu muharebeyi başlattı ve Halil Paşa'nın muharebe birliğine saldırdı. Halil Paşa saflarını arayarak Kurt'un adamlarıyla birlikte geçmesine izin verdiği için fazla kayıp vermedi. Bu genç komutanın tecrübesizliğini bilen ve yine aynı yerden geleceğini tahmin eden Halil Paşa askerlerine beyaz sarıklarını saklamalarını emretti. Bu sırada Cüneyd Bey, düşman ordusuna cepheden saldırmak için hazır bekliyordu. Kurt ağır ağır geri döndü, karşısına ne çıktıysa yıkıp geçti. Bir ara borazan sesleri işitti, bir tepenin üzerinde babasınınkilere benzettiği askerler ve sancaklar gördü. Osmanlıları bozguna uğratanın babası olduğunu sandı ve yanlarına doğru gelmeye başladı. Ancak gördüğü adamların Halil Paşa'nın askerleri olduğunu anlayınca kaçtı, fakat ısrarla takip edilerek esir alındı.

Cüneyd Bey'in Karamanoğlu'nun Yanına Sığınması

Cüneyd Bey, bu kötü haberi alınca ordusuyla İzmir dağlarına doğru çekildi ve Ege Denizi kıyısında, Samos (Sisam) adasının karşısında Hipsele

(belki Trakya'daki şehrin adaşı olan bir başka İpsala ç.n.) adında küçük bir şehre geldi. Uzun süreden beri buraya, gereğinde kullanılmak üzere gemiler ve ihtiyaç maddeleri yığmıştı. Halil Paşa, Kurt'u Murat'a gönderdi; o da kendisini amcası Hamza Bey'le birlikte hapsettirdi. Halil Paşa'ya fethettiği eyaletin valiliğini verdi, orduya komuta etmek üzere Halil'in kayınbiraderi ve Bayezit Paşa'nın kardeşi Hamza'ya gönderdi. Yeni komutana Cüneyd Bey'i takip etmesi için emir verdi. Cüneyd Bey, Konya Sultanı Karamanoğlu'nu kendisiyle ittifaka ikna etmek amacıyla Amorion'a (Amuriye) geldi. Fakat Süleyman Çelebi zamanında kendisini terk ettiği için Cüneyd Bey'e pek güveni kalmayan Karamanoğlu, buna yanaşmadı. Bununla birlikte kendisine yüklü miktarda para ve beş yüz asker verdi.

Hipsele'ye Dönerek Yakalanıp Öldürülmesi

Cüneyd Bey, bu yardımla Hipsele'ye döndü ve elli bin kişiyi aşan düşman ordusuna karşı kendisini yiğitçe savundu. Bir tepenin üzerine kurulmuş kaleyi kuşatmaktan bir sonuç alamayacağını anlayan Hamza, Murat'tan kaleye deniz yönünden saldırmak için Cenevizlilerin gemilerini göndermesini istedi. Adorno ölmüş olduğundan, Palavicin adında biri kaleyi yıkma işini üzerine aldı ve dehşet salan üç büyük gemiyle limana girdi. Cüneyd Bey, ertesi sabah askerlerinin ayaklanmaya başladığını görerek Hamza'nın yokluğunda orduya kumanda eden Halil Paşa'ya haber gönderdi ve hayatını bağışlaması, kendisini Murat'a götürmesi veya göndermesi şartıyla kaleyi teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi.

Halil söz verdi, bunun üzerine Cüneyd Bey ve kardeşi Bayezit kendisini selamlamaya geldiler. Halil Paşa, kendilerini nezaketle karşıladı ve dinlenmeleri için bir çadır verdi. Fakat akşama doğru Hamza Bey dönünce, Halil'den olup bitenleri öğrendi ve bunun üzerine dört cellât göndererek Cüneyd Bey'in ve kardeşlerinin başlarını kestirdi. Bu arada küçük bir çocuğun da canına kıydırdı. Hamza bu başları Murat'a gönderdi, o da hemen Gelibolu'ya adamlar yollayarak Kurt'u ve amcası Hamza'yı boğdurdu, bu suretle Cüneyd Bey neslini ortadan kaldırmış oldu.[331]

Murat'ın Venediklilere Saldısı - 830 / 1426

Doğuya barışı getirdikten sonra, Murat H.830 yılında silahlarını Venediklilere çevirdi. Janta veya Zante şehrini yağma etti, Giogerjinlik (Güvercinlik) Kalesi'ni ele geçirdi, hatırı sayılır bir ganimetle Edirne'ye

döndü. Aynı yıl içinde Ergene'de[332] yetmiş iki kemerli bir köprü ve batı tarafına bir cami, bir hamam, bir imaret ve bir han yaptırdı.

Germiyanoğlu'nun Sultan'a İnkıyadı -1417

H. 831'de, Germiyanoğlu, Murat'ın sarayına gelerek topraklarını kendisine vermeye ve bütün şehirlerinin anahtarlarını teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Sultan, kendisini çok iyi karşıladı; değerli armağanlar verdi, İpsala sancak beyliğine getirdi. Hemen sonra, Yunanistan'ın henüz Bizans İmparatoru'nun elinde kalan bütün şehir ve kalelerini egemenliği altına almaya karar veren Murat, Asya ve Avrupa'daki bütün kuvvetlerini toplayarak Yunanistan'a girdi. Hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan Selanik'i, Atina'yı ve Cartine'yi kolayca aldı. Sonra ganimetlerle, sayısız esir ve hayvan sürüsüyle Edirne'ye döndü[333].

Yunanistan'ın Ele Geçirilmesi ve İmparatorun Haraca Bağlanması

Burada bir kez daha Türk tarihçilerinin eksiklerini tamamlamak, belki de yanlışlarını düzeltmek için Rum tarihçisine başvurmak zorunda bulunuyoruz. Murat, Cüneyd Bey'e karşı bir ordu sefere çıkardığı sırada, tahta çıkışını (cülusunu) bildirmek için Eflâk ve Sırbistan'a elçiler gönderdi ve bu ülkelerin voyvodalarıyla barış imzaladı. Fakat yeni İmparator İoannes'e karşı büyük bir düşmanlık besliyor, kendisiyle uzlaşmaya yanaşmıyordu. Mora'ya ve Strymon (Struma Karasu) Irmağı'nın ağzındaki deniz üslerine saldırdı. Selanik'i kuşattırdı ve kalabalık bir orduya Makedonya'yı yağma ettirdi. Setunion ve dolaylarını da kasıp kavurdu. İmparator yine de, Karadeniz üzerindeki şehir ve kasabaları ve Mesebrie, Dercos, Setunion, vb. gibi zorla ele geçiremediği küçük kaleleri Murat'a bırakmak suretiyle barışı korumayı başardı. Bunun yanı sıra, kendisine yılda üç yüz bin aspros haraç ödemeyi kabul de etti.

Venediklilerin Saldırıya Uğraması

Sultan, artık düşmanları kalmayınca Bursa'ya, oradan da Efes'e giderek dünyanın dört bucağından gelen elçileri kabul etti. Bir tek Venedikliler, aşağıda anlatacağımız nedenle elçi göndermediler. İmparator Manuel'in üçüncü oğlu Despot Andronikos, Murat'ın İstanbul'u kuşatmasından önce Mustafa'nın Limni'den ayrılmasından sonra, Selanik'te hüküm sürerken komşu eyaletlerin Türk valileri, Selanik'i abluka altına almışlardı. Öyle ki çok güç duruma düşen, nerede ise aç, susuz kalan, her türlü yardım

umudunu yitiren halk, despota rağmen Venediklilere haber göndererek şehri kendilerine teslim etmeyi önerdi.

Türkler, bu avı ellerinden kaçırmaktan büyük bir üzüntüye kapıldı ve saldırılarını daha da yoğunlaştırdılar. Açlıktan ölen halkın kendilerini kovup Türkleri şehre almasından korkan Venedikliler belli başlı aileleri, şehirde yeteri kadar yiyecek bulunmadığı bahanesiyle kendi egemenlikleri altında bulunan çeşitli yerlere götürdüler. Hatta sanki kendilerine ihanet etmişlercesine birçoklarını yolda öldürdüler.

Selanikin Zaptı - 1429

Murat, Edirne'ye dönünce Venedikliler kendisine haber göndererek barış yapmak istediklerini bildirdiler. Murat, ancak Selanik'i kendisine teslim etmeleri şartıyla barış imzalayacağı cevabını verdi. Kısa bir süre sonra, Hamza'yı doğu birliklerinin başında bu şehri kuşatmaya gönderdi ve kendisi de genel saldırıda hazır bulunmak üzere arkasından gitti. Kuşatıcıların sayısı kuşatılanlardan o kadar çoktu ki en azından bire karşı yüz oldukları söylenebilirdi. Üstelik garnizon da yetersizdi ve Türklerin merdivenler dayayıp surların üstüne çıkmalarına ancak seyirci kalabildi. İçeri girenler hemen kapılardan birini açtılar ve buradan bütün ordu şehre daldı. Şehir yağma edildi, sakinleri köle yapıldı ve akla gelebilecek her türlü kötü muameleye uğratıldı. Venedikliler Euboia (Eğriboz) adasını da kaybetmekten korkarak Edirne'ye dönüşünden sonra Murat'a elçiler gönderdiler ve kendisiyle barış imzaladılar.

Dragul'un Eflâk'ı Ele Geçirmesi

Bu sıralarda, Eflâk Voyvodası Miltze'nin gayrımeşru oğlu olan Dragul veya Drakula, asker olarak İstanbul'da Bizans İmparatoru'nun hizmetinde bulunuyordu. Bu şehirde bir sürü hemşehrisini toplayarak onlarla Eflâk'a gitti ve orada daha birçoklarının kendisine katılmasıyla kısa zamanda etrafa dehşet saçmaya başladı. O sıralarda voyvoda olan Miltze'nin yeğeni Dam'ın üzerine yürüdü, kendisini yendi, kafasını kesti ve babasının ülkesini ele geçirdi. Az bir haraç karşılığında Dam ile barış yapmış olan Murat, Dragul'un bu girişimine fena halde kızdı; Dam'ın kardeşlerinden birini voyvoda yaptı ve yeteri kadar kuvvetlerin başında Eflâk'a gönderdi. Fakat Dragul bu arada güçlü bir ordu devşirmiş olduğundan kendisini yendi ve öldürdü[334].

Karamanoğlu'nun Ayaklanması

Karamanoğlu İbrahim Bey[335] 838'de Anadolu'da ayaklandı. Murat Anadolu'ya geçti, Akşehir ve Konya'yı aldı. Sultanın muzaffer ordusuna karşı koyacak gücü kendinde bulamayan İbrahim Bey, boyun eğme yolunu tuttu; o sıralarda Türkler arasında ün salmış bir derviş olan Molla Gamze'ni[336] aracılığı ile unvanına ve topraklarına yeniden kavuştu[337]. Ducas, ikisi arasında uzlaşmayı Karamanoğlu'nun karısı ve Murat'ın kız kardeşinin aracılığına bağlamakta, bu savaşın nedenini ve sonucunu şöyle anlatmaktadır: Karamanoğlu'nun ahırlarında çok güzel bir Arap atı bulunduğunu öğrenen Murat, kendisine güya haber göndererek atı istetmiş.

Bu beyin topraklarına sık sık akınlar düzenleyip çapulculuk yaptırttığı ve daha başka düşmanca hareketlerle tehdit ettiği için isteğini hemen yerine getireceğinden hiç şüphesi yokmuş. Fakat Karamanoğlu, buna hiç de yanaşmamış. Elçiye Padişah'ın istediği atı göstererek efendisinin ona binip binemeyeceğini sormuş. Elçi bunu bilemeyeceğini söyleyince de şöyle demiş: "Gidin, efendinize söyleyin, o bu ata hiçbir zaman binemez, çünkü benim yapabildiğim tek şey buna binmektir; onun için de atı ona göndermiyorum." Bu cevaba canı sıkılan Murat, hemen bir ordu toplayarak boğazı geçmiş ve Karamanoğlu'nun topraklarına girerek Akşehir ve Konya'ya iki günlük mesafede olan Beyşehir'i almış. Karamanoğlu'nun kendisine karşı koyacak kuvvetleri bulunmadığından, sarayının ileri gelenlerinden birkaçını istediği Arap atı ve büyük paralarla birlikte Sultana göndermiş ve aldığı iki şehri de kendisine bırakmış[338].

Mora Kralı'nın Yenilgisi

Asya'da çıkan karışıklıklar bu şekilde yatıştırıldıktan sonra, Avrupa'da yeni bir düşman ortaya çıktı: Bu Bizans İmpa-ratoru'nun kardeşi olan Mora Kralı'ydı[339]. Güvercinlik'i kuşattığı sırada, Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa, seçkin bir birliğin başında kendisine saldırdı ve kaçmak zorunda bırakıldı. Rumların çoğu ya öldürüldü ya da esir alındı ve muzaffer kumandan ordugâhlarından birçok ganimetle döndü.

Macaristan Savaşı

Macaristan Kralı'yla da savaş çıktı. Çeşitli çarpışmalar oldu ve zafer kâh bir tarafta kâh öbür tarafta kaldı. Fakat Türkleri yenen daha çok Macarlar oldu. Sonunda, yiğit kumandan Mihaloğlu Gazi Ali Bey (metinde Mihal Ali Bey denmiştir) kalabalık bir ordunun başında Macaristan'ın en zengin

eyaletlerine sel gibi daldı ve pek çok sayıda tutsakla geri döndü[340] . Macarlar, Ali Bey'in ayrılmasını bir kaçış sandılar ve bu kez onlar Türk topraklarına saldırarak her yanı ateş verip kana buladılar. Bu küstahlıklarını cezalandırmak isteyen Murat, Vidin'de Tuna Irmağı'nı geçti, tüm ülkeyi talan etti ve Belgrad'ı[341] kuşattı. Fakat kuşatılanların yiğitçe direnişi ve yaklaşan kış, Sultan'ı kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı. Böylece Belgrad'ı alamadan dönerken Sofya'yı[342] ve daha birkaç Bulgar şehrini zapt etti.

Sırbistan'ın işgali Belgrad önündeki yenilgisinin Murat'a ağır gelen asıl yönü, bunu kuşatılanların kahramanlığından çok Valakoğlu'nun (Valkoğlu? y.n.)[343] ihanetine bağlamasıydı. Valakoğlu Padişah'a kan ve dostluk bağlarıyla bağlıydı. Hakkında çok etraflı araştırmalar yapıldı ve sadece Macaristan Kralı'nı Osmanlıların tasarılarından haberdar etmekle kalmayıp ayrıca Belgrad'ın alınmasını önlemek için elinden geleni yaptığı öğrenildi. Murat, bu ihaneti cezasız bırakmak için, Valakoğlu'nun rehine olarak elinde bulundurduğu iki oğlunun gözlerini oydurdu. Ondan sonra da ordusuyla Sırbistan'a girdi, Tuna kıyılarında bulunan Semendri'yi ve tüm Zerinoğlu (Zerrinoğlu, y.n.)[344] topraklarını işgal etti. Böylece bütün Sırbistan'a egemen oldu. Kaçmayı başaran Valakoğlu, Macaristan Kralı'nı[345] Türklere karşı kışkırttı ve barışı bozmaya ikna etti. Çıkan savaş pek çok kan dökülmesine ve Kra'lın hayatına mal oldu[346]. Türklerin bu savaşla ilgili olarak anlattıkları bunlardır. Şimdi bir de Rum tarihçisinin söylediklerine bakalım.

Sırbistan İle Barışı

Murat, Lazar'ın oğlu ve Bayezit'in kayınbiraderi olan Sırbistan Despotu Etienne'in ölümünden sonra yerine geçen Vulkoğlu[347] Georgi'ye elçiler göndererek Etienne evlat bırakmadan öldüğüne, tek mirasçısı kız kardeşi Maria'nın oğlu, yani yeğeni olduğuna göre, Sırbistan'ı Osmanlı İmparatorluğu'na bırakmasını istedi. Georgi, savaşı önlemek için Sultana kız kardeşini verdi ve buna çeyiz olarak Sırbistan'ın bir kısmı ile aklın alamayacağı kadar büyük bir servet ekledi. Buna karşılık, Murat da Tuna üzerinde Sendrew adında bir kale yaptırmasına izin verdi.

Sultan'ın Macaristan'a Girmesi-1436

Murat, Bursa'da bulunduğu ve Karamanoğlu'na karşı çıkacağı sefere hazırlandığı sırada, Eflâk Voyvodası Dragul, kendisine saygılarını sunmaya geldi, dilediği zaman Macaristan'dan geçmesine izin vermeye ve kendisini Almanya ile Rusya sınırlarına kadar götürmeye hazır olduğunu bildirdi. Bu önerilere çok sevinen Sultan, kendisini parlak bir şekilde ağırladı, sofrasında yemek yedirdi, kendisine ve üç yüz kişiyi aşan maiyetine birçok hediye verdi.

İlkbahar sonlarına doğru Murat Nikopol (Niğbolu) kentinde Tuna'yı geçti ve kendisini üç gün içinde Macaristan sınırına kadar götüren Dragul tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Sınırda büyük bir sessizlikle karşılaştılar; bütün köy ve kasabaların sakinleri düşmanın yürüyüşe geçtiği haberini duyar duymaz yerlerini yurtlarını bırakıp gitmişlerdi. Türkler ünlü bir şehir olan Zipene yakınlarına geldiler, fakat şehre saldırmayı göze alamadılar. Halk kapıları kapamak ve telaşa kapılmak şöyle dursun, bütün kapıları açık bıraktı ve düşmanın üzerine yürüdü. Türkler Tuna kıyısına çıkmışken geri döndüler ve Murat Edirne'ye çekildi.

Sırbistan'ı İşgal Etmesi

Kısa bir süre sonra, Sırbistan Despotu Georgi'ye elçiler göndererek yaptırtığı Sendrew Kalesi'ni istetti. Padişah bunu veziri Fadulac (Fazullah) Paşa'nın kışkırtması üzerine yaptı, çünkü kendisi aslında açık kalpli, samimi ve kötülük düşünmeyen bir hükümdardı. Despot, antlaşmalarını ve buna saygı gösterme gereğini ileri sürdü, fakat Sultan kaleyi kuşattı ve üç ay sonunda uzlaşma yoluyla ele geçirdi. Despotun kalede bulunan büyük oğlu esir düştü, sarayda bulunan kardeşiyle birlikte Amastris'e (Amasra) gönderildi; burada, yine Fazullah'ın tavsiyesi üzerine gözleri oyuldu. Sultan Novopride'yi (Novobrada? y.n.) de aldıktan sonra Edirne'ye döndü. Kendisini selamlamaya gelmiş Dragul'u, Macaristan'da kendisine rehberlik ederken aklından ihanet etmeyi geçirdiği bahanesiyle zincire vurdurarak Gelibolu kulesine hapsettirdi. Bir süre sonra Dragul iki oğlunu rehine bıraktıktan ve bir kez daha sadakat yemini ettikten sonra salıverildi.

Belgrad Kuşatması

İlkbahar başlarında, Murat Belgrad'ı kuşatmak için büyük bir ordu topladı. Sırbistan Despotu Georgi, Türklerin ele geçirmelerinden korkarak şehri kendisinden daha güçlü ve dolayısıyla onu savunmaya daha elverişli durumda bulunan Macarlara bırakmıştı. Sultan Belgrad'ı ele geçirmek için

büyük çabalar harcadı. Ancak karadan ve denizden sürdürülen altı aylık bir kuşatma sonunda, hem salgın hastalıklar hem de yeni bir saldırı aracı yüzünden çok büyük kayıplar verdi. Bir boru biçiminde olup içine güherçile, kükürt ve kömürden oluşan bir toz doldurulan bu silahlar, üst üste beş on tane olmak üzere, fındık büyüklüğünde kurşun mermiler atıyordu[348].

İmparatorun İtalya'ya Yolculuğu -1438

İmparator İoannes, aynı yıl içinde Patrik Joseph ve daha başka yüksek rütbeli papazlarla birlikte Floransa Konsili'ne katılmak ve Rum Kilisesi'yle Latin Kilisesi'nin birleşmelerini sağlamak amacıyla İtalya'ya gitti. Papa tüm yolculuk giderlerini üstlendi ve birleşme kararı imzalandı. Fakat dönüşlerinde Rumlar caydılar. Oysa başpiskoposlardan bazıları kararı ancak kendilerine söz verilen parayı aldıktan sonra imzalamışlardı. İmparator daha sonra Murat'a elçiler göndererek kendisiyle barış içinde yaşamak konusundaki sarsılmaz isteğini iletti ve İtalya'ya Hıristiyan hükümdarlarını kendisine karşı kışkırtmak amacıyla gittiği yolundaki söylentileri yalanladı.

Macarların Saldırısı

Despot Georgi, düşmanın ülkesinde her geçen gün yeni ilerlemeler kaydettiğini görerek oğlunun küçüklüğü sırasında ona niyabeten saltanat süren Macaristan Kraliçesi'nden yardım istedi. Kraliçe, Türklerin Sırbistan'a girmesine izin verilmesi halinde günün birinde kendi topraklarına da akın edebileceklerini düşünerek başkomutanı Hunyadi Yanoş'a Georgi'nin yardımına gitmesini emretti. Despotun çok parası olduğundan hem süvari hem de piyade birliklerinden oluşan yirmi beş bin kişilik bir ordu devşirildi. Tuna'yı geçen bu ordu Sofya şehrine kadar ilerledi ve bu kenti dolaylarındaki mahalle ve köylerle birlikte ateşe verdi. Murat Anadolu'dan asker toplamaya vakit bulamadığından Avrupa'daki askerlerin başında yürüyüşe geçti. İki ordu Bulgarların İslata, yani altın adını verdikleri Sofya ile Filibe arasındaki bir şehre kadar ilerlediler. Bu şehirler arasındaki tüm yollar, dağlar yüzünden engebeli ve aşılması zordur.

Türkler Macarların ordugâhını görünce ovaya inmeye cesaret edemediler. Türklerin bu korkusu düşmanlarının cesaretini o denli arttırdı ki şiddetli bir ok yağmuruna rağmen kahramanca dağın yarısına kadar tırmandılar. İki taraf da bulundukları yerin savaşmaya elverişli olmadığını anlayarak geldikleri yönde geri çekildiler. Murat, şimdiye kadar Tuna'yı hiç

geçmeyen Macarların bunu Despot Georgi'ye yardım etmek için yaptıklarını görerek zorla elinden aldığı bütün şehirleri ve müstahkem mevkileri, hatta bu arada Sendreu Kalesi'ni Despota iade etti. Daha önce gördüğümüz gibi emri üzerine gözleri çıkartılmış olan iki oğlunu ve Dragul'un çocuklarını da göndererek Macaristan Kraliçesi ve Polonya Kralı ile barış imzaladı. Kabul edilen şartlara göre, ne Macarlar ne de Türkler birbirlerine karşı savaşmak üzere Tuna Nehri'ni geçmeyeceklerdi[349].

Türk Tarihçilerinin Taraf Tutması

Burada Türk tarihçilerinin Murat'ın, Sırbistan'ı iadesinden tek kelimeyle olsun söz etmediklerini belirtmek gerekir. Oysa Hıristiyan tarihçileri bu olayı doğruladıkları gibi, bize ayrıca Sultanın Moldavya ve Bulgaristan'ın daha önce kendisi tarafından fethedilen kısımları üzerindeki haklarından da feragat ettiğini anlatmaktadırlar. Türkler, Transilvanya'nın Hunyadi Yanoş tarafından geri alınmasını ve kendilerine karşı kazandığı birçok zaferi de ya sükûtla geçiştirmişler ya da bunlara geçerken bir iki kelimeyle değinmekle yetinmişlerdir. Bu hem Türk tarihçilerinin kendi uluslarına karşı tarafgirliklerini hem de sadece onlardan kaynaklanarak tam ve doğru bir Osmanlı tarihi yazmanın olanaksızlığını kanıtlamaktadır.

Karamanoğlu'nun Saldırısı

845 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlı İmpara-torluğu'nun bu amansız düşmanı, yemin ederek onayladığı son anlaşmayı bozarak savunmasız kalmış olan Asya eyaletlerini talan etti[350] bu akını haber alır almaz, Murat hemen Anadolu'ya geçti, birkaç seçkin birliği önden gönderdi ve Bursa'da bir ordu toplamaya başladı. Öncü birlikler, Murat'ın ablası olan Karamanoğlu İbrahim Bey'in karısıyla görüştüler. Kadın, kardeşini görünceye kadar durup beklemelerini rica etti. Nihayet, ağlayıp sızlayarak, türlü diller dökerek Sultanın Karamanoğlu'nu bağışlamasını sağladı. Kocası adına yemin ederek askerlerinin bir daha Osmanlı topraklarına ayak basmayacaklarına ve Sultan'a karşı hiçbir girişimde bulunulmayacağına söz verdi.

Murat'ın Tahttan Feragati

İmparatorluğun her yanında barış sağlanmış ve Macarlar kendileriyle imzalanan antlaşma nedeniyle huzura kavuşmuşlardı. Bu durumda, günlük işleri yönetmekten usanan Murat, Hicri 847 yılında, oğlu Mehmet[351] lehine

tahtından feragat etmeye karar verdi ve kendi hayatını yaşamak üzere Magnesia'ya (Manisa) çekildi. Daha bir yıl önce Sultan tarafından affedildiğini unutan Karamanoğlu, Murat'ın çekilmesini fırsat bilerek öteden beri yıkmayı düşündüğü Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için girişimlere başladı.

Macaristan Kralı'na mektup yazarak ortaya çıkan elverişli durumdan yararlanması için bu hükümdarı kışkırttı ve biri Avrupa'dan biri Asya'dan olmak üzere ikisi birden Osmanlı topraklarına saldıracak olurlarsa kısa bir süre içinde Osmanlı ırkını ortadan kaldırabileceklerini, haksız olarak ülkelerinden edilen bunca kralları yeniden tahtlarına oturtma şerefim kazanacaklarını bildirdi.

Murat'ın Yeniden Tahta Çıkması

Macaristan Kralı, Murat'la imzaladığı anlaşmanın hükümlerine uyacağına İncil'e el basarak Hazreti İsa'nın ölümsüz ruhu adına daha yeni yemin etmişti ki Papa kendisini bu yemininden ibra etti ve bir ordu toplamaya çağırdı. Böylece Macaristan Kralı, Bohemya, Polonya, İtalya, Bulgaristan ve özellikle Sırbistan Despotu Valakoğlu'nun yardımcı birliklerinden takviye alarak Türkler üzerine yürüyüşe geçti. Bu kadar çok sayıda savaşçı ulusun bir araya gelmesinden telaşa kapılan Türkler, Mehmet'in onayıyla, Murat'a elçiler göndererek hükümet dizginlerini yeniden ele almasını ve bu nazik şartlar içinde imparatorluğu savunmasını istediler. Yaşadığı emeklilik hayatının rehavetinden ayrılmak istemeyen Murat, ilk önce isteklerini yerine getirmeye yanaşmadı, ancak elçilerin ısrarlı yalvarışları sonucunda razı oldu ve bir dakika kaybetmeden Gelibolu boğazından hemen Avrupa'ya geçti[352].

Varna Savaşı

Edirne'ye varışının üçüncü günü, Murat komutanlık görevini üstlenerek ordunun başına geçti. Uzun yürüyüşlerle Macaristan Kralı'nın ordugâh kurduğu Varna'ya geldi. Süvarilerle öne geçti ve üç gün içinde düşmanın karşısına çıktı. Hemen düşman kampına saldırdı. Fakat umduğu başarıyı elde edemedi. Sağ kanadı piyade desteğinde olmadığından ilk çatışmaya dayanamadı ve bozguna uğrayarak bir milden fazla geri çekilmek zorunda kaldı[353]. Genç Macar Kralı, zaferden emin, Murat'la teke tek dövüşerek başarısını taçlandırmak istedi. Meydan okumak için Sultan'ı her yerde

aramaya koyuldu. Murat, kalabalık içinde bir rastlantı sonucu kendisiyle karşılaşınca atını bir ciritle[354] vurdu ve Kral'ı yere düşürdü.

Yetişen yeniçeriler, Kral'ın etrafını sardılar, zafer şenlikleriyle kafasını bir mızrağın ucuna yerleştirdiler ve düşmana göstererek "İşte kralınızın başı!" diye haykırmaya başladılar. Bu sırada yeniden toplanan süvariler de saldırıya geçti ve Hıristiyanlar daha ilk çatışmada bozguna uğradı[355]. Aslında bir süre karşı koydular, fakat gece yaklaştığında, önderleri de kalmadığından[356] bütün bütün çözüldüler. Hepsi ya öldürüldü ya esir edildi, ancak birkaç kişi gecenin karanlığından yararlanarak canını kurtarabildi[357]. Murat, çok az kayıp verdi ve zengin ganimetlerle ordusunu geri getirdi. Sonra Manisa'ya döndü ve yine özel hayatını yaşamaya başladı.

Fakat 850 yılında, önemsiz bir konu yüzünden ayaklanan, sokaklarda yaş ve cinsiyet gözetmeksizin insanlara rasgele saldıran, yağmacılığı ve adam öldürmeye kadar her türlü suçları işleyen yeniçerileri cezalandırmak için yeniden tahta çıkmak zorunda kaldı[358]. İsyancıların üstesinden gelmek için yaşı henüz çok küçük olan oğlu Mehmet'i ise Manisa'ya gönderdi.

İskender Bey'i Kovması - 851 /1447

Murat önce yeniçerilerin isyanını bastırdı. Ertesi yıl asi Kastriyot İskender Bey (Scanderbeg) üzerine[359] yürüdü ve kendisini egemenliği altındaki topraklardan ayrılmak zorunda bıraktı. Daha sonra tüm Yunanistan ve Arnavutluk'u yakıp yıktı. Mora yarımadasına girerek Balidabri ve Akçahisar'ı aldı.

İskender Bey, sadece sözünde durmamakla kalmayıp ayrıca İslamiyet'ten de vazgeçmiş olduğundan, Sultan Arnavutluk'taki bütün Hıristiyan kiliselerini cami ve medreseye çevirdi ve ölüm cezası tehdidi altında bulunan Epirlilerin sünnet olmalarını buyurdu. Böylece kısa bir zamanda tüm ülke dinini değiştirmiş oldu[360]. Hıristiyan tarihçilerin anlattıkları Mora Savaşı ve İskender Bey'in başarıları da bu döneme rastlar.

Mora Savaşı

Ducas, Mora Savaşı'nı daha sonraya alır[361] ve Murat'ı bu savaşa sürükleyen nedenin, İsparta Despotu Konstantin'in[362] ele geçirdiği yerleri geri almak amacı olduğunu söyler. Konstantin Macaristan Savaşı'ndan yararlanarak Thebai ve dolaylarını ele geçirmişti.

Murat bunları geri isteyince despot buna yanaşmamış ve Sultan da gelip Hexamilion[363] önünde ordugâh kurmuştur. Konstantin, bu duvarı dört yıl önce onarmıştı, şimdi altmış bin kişilik bir ordunun başında kendisi de orada bulunuyordu. Arnavutlar kendisine ihanet ettiler, fakat Konstantin, Akhaia Despotu olan kardeşi Thomas ile birlikte kurtuldu. Murat Patras ve Clarence şehirlerine kadar akınlar düzenledi ve Hexamilion'u yıktıktan sonra altmış bin tutsakla geri çekildi[364].

Chalcondyles, daha büyük ayrıntılara girerek Konstantin'in Türk topraklarını işgal ettiğini, Pinde şehrini, Beotie (Boeotia) ve Akhaia'nın bir kısmını ele geçirdiğini ve Attike'ye kadar girdiğini yazar. Atina hükümdarı Neri (Duc d'Athenes, Flörentin Neri, y.n.) ve Tesalya Valisi Thuracan (Turhanlı) Murat'a haber verdiler, o da bütün kuvvetleriyle Pherae'ye (Kalamata) kadar ilerledi. Konstantin, Mora halkını toplayarak Murat'ın berzahın bir başından bir başına kadar önünde ordugâh kurduğu Hexamilion duvarını savunmasını istedi. Fakat sonradan bu kadar güçlü bir devlete karşı koyacak durumda olmadığını anlayarak Sultana bir elçi gönderdi ve barış önerilerinde bulundu. Ancak makul teklifler yapacak yerde Mora yarımadasının geri kalan kısmıyla birlikte Murat'ın işgal etmiş olduğu komşu toprakları da istedi.

Sultan, bu kadar çılgınca bir istek karşısında, Chalconydles'in babası olan elçiyi elleri ve ayakları bağlı olarak Kalamata'ya geri gönderdi. Kışın ortasında bulunulmasına rağmen, Murat altı bin süvarinin başında Hexamilion şeddini keşfe çıktı; hangi yönden daha kolay yaklaşabileceğini ve bataryalarını yerleştirebileceğini inceledi. Ordu daha sonra hendeğin kenarında mevzi aldı ve iki taraf arasında şiddetli bir topçu ateşi başladı. Yedinci gün Türkler genel saldırıya geçtiler. Sefahat ve rehavet içinde gevşemiş Rumlar pek karşı koyamadılar. Thuracan ülkenin içlerini talan ederken, Murat Sicyon'u alarak yerle bir etti. Sonra Akhaia'nın zengin bir kenti olan Patras'a doğru ilerledi ve burasını terkedilmiş buldu; sadece kale güçlü bir savunma sayesinde bir süre dayanabildi. Kale de düştükten sonra Rumlarla bir barış antlaşması imzalandı ve Mora ilk kez haraç ödemek zorunda kaldı[365].

İskender Bey'in Ayaklanması

İskender Bey'e gelince, Türk tarihçilerinin kendisinden hiç söz etmemelerine karşılık, Hıristiyan yazarlar Epir Prensi unvanını verdikleri bu adama en ünlü Antikite (İlk Çağ) kahramanlarını gölgede bırakacak savaş

başarıları atfederler. Fakat bunların çoğu bir hayli abartılmış izlenimini verdiğinden biz burada ondan daha az hayranlıkla söz eden Chalcondyles'i izleyeceğiz. Chalcondyles'e göre, Mora Seferi'ni izleyen ilkbaharda Murat, İvan[366] oğlu İskender Bey üzerine yürümeye başladı. Sultanın, dinini değiştirmeden sarayında yetişmiş bu genç soyluyu iğfal ettiği söylenir. Bunun üzerine Epir'e çekilen İskender Bey, burada Arianete'nin kızı Donique ile evlenir ve açıkça baş kaldırır. Murat bütün kuvvetleriyle Epir'e doğru yürüyüşe geçer, ülkeyi talan eder. İskender Bey ise ailesini ve eli ayağı tutmayanlarla çocukları Venediklilerin topraklarına gönderdikten sonra, dağların dar geçitlerinde kalarak canlarını kurtarabilenlerle deniz tarafına çekilir ve düşmanın harekâtını izler. Türkler nihayet Sphetigrade şehrini kuşatıp ele geçirirler, bütün erkekleri öldürerek buldukları her şeyi alıp götürürler[367]. Türklerin bundan sonra saldırdıkları Getie, bu korkunç örnekten ders alarak uzlaşma yoluyla teslim olur. Sultan daha sonra Amavutluk'un başkenti[368] Kroya (Akçahisar) şehrini kuşatır[369]. Bu, gerek doğal konumu gerekse insan eliyle yapılan istihkâmlar bakımından son derece muhkem bir şehirdir. Topçular surlarda büyük bir gedik açtıktan sonra, yeniçeriler sürekli saldırılarda bulunurlar. Fakat her seferinde büyük kayıplar vererek püskürtülürler. Kış da yaklaştığından Murat bu yerin alınmasını bir başka zamana bırakarak uzun sürmüş ve kendisine birçok kayıp verdirtmiş olan kuşatmayı kaldırır.

Bütün bir yıl Edirne'de dinlenen Sultan, ikinci bir kez sefere çıkarak kalabalık bir ordunun başında, Murat'ın başına dert açmakta üstüne olmayan son derece cesur bir adam olan İskender Bey'in üzerine yürüdü. Kroya'ya doğru ilerlerken Venediklilere haber göndererek İskender Bey'i kendisine teslim etmelerini istedi. Fakat İskender Bey, Arnavutlarla, fırsat geçtiğinde şehri kurtarmak üzere Kroya dolaylarındaki dağlara çekildi. Toplar surlarda büyük bir gedik açtığında, ordunun geri kalan kısmı saldırıya geçerken İskender Bey'i yakalamak için bir müfreze gönderildi. İşte o zaman dağlarda şiddetli bir çarpışma başladı ve İskender Bey önüne geleni yıkarak büyük kahramanlıklar yarattı. Öte yandan, gedikten saldırıya geçen yeniçeriler o kadar çok kayıp verdiler ki, Murat kuşatmayı ablukaya çevirmeye karar verdi. Fakat Sırbistan Despotu Georgi, Hunyadi Yanoş'un güçlü bir ordunun başında Tuna'yı geçmek üzere olduğunu Sultan'a haber verince Murat, hemen ordugâh kaldırarak[370] Macarlarla çarpışmaya gitti[371].

İmparator İoannes'in Ölümü -1448

Bu arada, yıllardan beri damla hastalığından muzdarip olan ve İtalya seyahatinden bu yana sürekli Kilise çekişmelerinin ve İmparatoriçe'nin ölümünün yarattığı üzüntülerin her gün biraz daha yıpratıp çökerttiği İmparator İoannes Paleologos, birkaç gün içinde ölümüne yol açan bir hastalığa yakalandı. Paleologos Doğu Roma imparatorlarının sonuncusuydu. Ölümü hemen Konstantinos'a[372] bildirildi. Konstantinos, İstanbul'a gelir gelmez Murat'a elçiler göndererek aralarındaki tüm anlaşmazlık konularının çözüme bağlanmasını sağladı[373]. Chalcondyles, kardeşi Demetrius'un onun yerine tahtı ele geçirmek istediğini, ancak annesinin ve başta Kantakuzenos ve Büyük Dük Notaras olmak üzere imparatorluk ileri gelenlerinin buna engel olduklarını eklemektedir. Kardeşlerin en küçüğü olan Prens Thomas'ın gelişi de Demetrîus'un tasarılarına set çeken bir etken olmuştur. Böylece Konstantinos görünür görünmez ortalık süt liman kesildi. Mora, Demetrius ile Thomas arasında paylaşıldı[374].

Macarların Akını

Krallarının ölümünün intikamını almaya kararlı Macarlar[375] birçok hükümdarla ve bu arada kısa bir süre önce Sultan'a karşı ayaklanan Eflâk Voyvodası'yla ittifak kurarak Osmanlı topraklarına girdi. Murat, Sofya'ya hareket etti ve düşmanın üzerine yürüdü. Ordular karşı karşıya gelmeden önce, Beigler (Beyler olsa gerek ç.n.) adı verilen küçük bir Müslüman birliği, yürüyüşü sırasında büyük Hıristiyan ordusunun biraz uzağında bulunan Eflâklılara rastladı ve onları kolaylıkla bozguna uğrattı[376]. Sultan ordusunu, Hıristiyanların ordugâh kurdukları Kosova'ya[377] götürdü. Muharebeyi önce o başlattı, ama umduğu başarıyı elde edemedi. Çünkü düşman kılıç işlemeyecek şekilde tepeden tırnağa zırhlıydı. Murat, askerlerini geri çekerek gürzler ve demir çubuklarla düşman askerlerinin başlarına vurmalarını emretti. Hıristiyanlar kuşatılıp Türklerin kudurganlığına karşı koyacak durumda bulunmadıklarından, yavaş yavaş geri çekildiler ve arabalarının arkasına siperlendiler; böylece gün batışına kadar yiğitçe dayandılar.

Sonunda askerler cesaretlerini ve inançlarını yitirip dağılmaya başlayınca Kral süvari kuvvetlerinin en seçkin elemanlarını topladı; öteki askerleri yüreklendirerek ellerinden gelen çabayı göstermelerini, çarpışmaya devam etmelerini istedi. Düşmanı geriden sararak zaferi kazanacağına söz verdi, ancak Türk kuvvetlerinin artçılarına saldıracak

yerde, adamlarından çok kendi güvenliğini düşünerek kaçmaya başladı[378]. Komutanı tarafından böylece ortada bırakıldığını gören ordu bütün umudunu yitirdi ve artık herkes düşmana sırtını çevirip kaçmaya baktı. Türkler ellerinde kılıçları kaçanları kovaladılar, çoğunu öldürdüler ve iki binden çok esir aldılar. Kral dışında bütün Alman, Bohemyalı ve Polonyalı komutanlar öldürüldü[379].

Chalcondyles'e göre, Macar ordusu kırk bin piyade askeri, yedi bin süvari ve silahşorlar bindirilmiş aşağı yukarı iki bin savaş arabasından oluşuyordu. Chalcondyles, Sırbistan Despotu Georgi'nin, kuvvetlerini Türklerin yüz elli bin kişilik ordusuna karşı koyabilecek kadar güçlü bulunmadığından, en emin yolun ses çıkarmadan beklemek olduğuna inandığını ve bunun Hunyadi'yi fena halde öfkelendirdiğini söylemektedir[380].

Kosova Savaşı

Muharebe ertesi gün başladı. İki taraf da sabahtan akşama kadar çok sayıda kayıp vererek çarpıştı. Geceleyin, Macarlar, Savcı Bey'in[381] oğlu Davut'un tavsiyesi üzerine zırhlı arabalarıyla Sultanın karargâhına birdenbire öyle bir şiddetle saldırdılar ki yeniçeriler bir aralık şaşkına döndüler. Fakat çarçabuk toparlandılar ve Macarlara karşı toplarını kullandılar. Bunun etkisi büyük oldu. Tanyeri ağarırken Türk ordusunun kanatları tarafından kuşatılmaktan korkan Macarlar düzenli bir biçimde ordugâhlarına geri çekildiler. Aynı sırada, Hunyadi askerlerinin başında Türklerin Asya ordusunun üzerine yürüdü. Avrupa askerine komuta eden Karatz (Karaca Paşa?) bunu görür görmez, Turhanlı'yı göndererek Hunyadi'yi arkadan çevirmesini emretti ve kendisi de bu düşman birliğine yandan saldırarak büyük bir kıyıma uğrattı. İşte o zaman, güvenliklerini düşünmedikleri takdirde aynı akıbete uğramaktan korkan Valaklar (Eflâklılar), notlarda anlattığımız şekilde, Türklere katıldılar. Bu ikinci gün de ilk gün gibi, küçük çarpışmalarla geçti ve büyük çapta bir harekete sahne olmadı.

Hunyadi, yukarda belirttiğimiz gibi, seçkin birliklerinin başında gizlice kaçıp ötekileri tehlikenin ortasında bırakınca Türkler şafakla beraber savaş arabalarına saldırdılar. Üstündekiler kendilerini umutsuzca savundular, fakat sonunda hepsi öldüler ve düşman arabaları ele geçirdi. Sırbistan despotunun yaptığı hesaba göre, on yedi bin Hıristiyan ve dört bin Türk çeşitli çarpışmalarda öldü. Çünkü o gün de bir meydan muharebesi olmadı.

Hunyadi, düşman ülkesinden geçerken tanınmaktan korktuğu için askerlerinden ayrıldı; yanına sadece birkaç kişi aldı, tek başına yürürse daha güven içinde olacağını sandığından biraz sonra onlara da yol verdi. Ancak Sırbistan Despotu Georgi, kendisini yakalamak amacıyla bütün geçitlerin tutulması için emir vermiş olduğundan, iki gün ağzına bir lokma yemek koymadan dolaştıktan sonra iki köylüden yiyecek bir şeyler istemek zorunda kaldı. Köylüler, konuşmasından ve giyiminden kendisini tanıdılar, yakalayıp hapse attılar. Fakat despot sonradan, oğlu Hunyadi'nin kızıyla evlenince kendisini serbest bıraktı.

Mehmet'in Evlenmesi -1451

Edirne'ye döndüğünde Murat, oğlu Mehmet'i Elbistan hâkimi Süleyman Bey'in kızıyla evlendirdi. Ducas, kendisine Turcati[382] adını vermekte ve Kapadokya ötesinde oturan Türkmenlerin beyi olduğunu söylemektedir. Ducas'a göre, Sultan'ın bu soylu kıza göz koymasının nedeni, Dulkadiroğlu'na bağlı toprakların Karakoyunlu ve Karamanoğlu ülkelerine komşu olması ve Amasya Valisi olan oğlunun gerektiğinde hem Karamanoğlu'na karşı hem de Karakoyunlu Türkmenlerinin hükümdarı Kara Yusuf'a karşı kayınpederinden yardım sağlayabilmesiydi. Bu düğün büyük törenlerle kutlandı ve eğlenceler eylül ayından aralık ayına kadar sürdü. Düğünden sonra Sultan, oğlunu karısıyla birlikte Anadolu ve Lydia'daki valiliklerinin başına gönderdi.

Murat'ın Ölümü

Ertesi yılın şubat ayında Mehmet, Halil Paşa ile diğer vezirlerin bir mektubundan babasının ölüm haberini aldı. Mektupta derhal Edirne'ye hareket etmesi isteniyordu. Murat eğlenmek için Edirne'ye yakın bir adaya gitmiş ve birdenbire başında büyük bir ağırlık hissetmişti. Hemen sarayına götürülmüş ve üç gün sonra[383] şubat ayının ikisinde orada ölmüştü[384]. Türk tarihçilerine göre, Murat Hicri 855 yılında, Muharrem ayının yedisine rastlayan bir Pazartesi günü kısa bir hastalıktan sonra ölmüştür. Kırk dokuz yıl yaşamış ve otuz yıl, altı ay, sekiz gün saltanat sürmüştür.

Portresi

Murat, hem adil hem yiğit bir hükümdardı. Doğuştan büyük bir ruha sahipti; çalışkan ve sabırlı, becerikli ve dindar, iyiliksever ve merhametliydi. Sanat ve bilimleri sever ve korurdu. İyi bir padişah ve

büyük bir komutandı. Tarihte onun kadar çok zafer kazanmış pek az komutan vardır. Almayı başaramadığı tek yer Belgrad'dır. Bir şehri fetheder etmez, ilk işi oraya bir cami, bir mescit, bir medrese, bir imaret ve bir han yaptırmaktı. Her yıl Evladı Resulullah'a[385] bin flori tutarında bağışta bulunur, Mekke, Medine ve Kudüsülşerif imamlarına da iki bin beş yüz akçe gönderirdi[386]. Halefine muazzam hazineler bırakmıştır.

Ducas, Murat'ın eceliyle ve huzur içinde öldüğünü, bu yumuşak ölümün iyiliğinin ve yoksullara karşı sevecenliğinin mükâfatı olduğunu söyler. Ducas'a göre, bu sultan gerek Müslümanlarla gerekse Hıristiyanlarla yaptığı anlaşmalara daima saygı göstermiş, onlara harfiyen uymuş; buna karşılık bazı Hıristiyanlar bu anlaşmaları çiğnemekten hiçbir utanç duymamışlardır. Murat hiçbir zaman öfkesine mağlup olmamış, en şaşaalı ikbal dönemlerinde bile alçakgönüllü kalmasını bilmiştir; ne milletleri yok etmeyi düşünmüş, ne de mağluplardan istedikleri barışı esirgemişti[387].

Oğulları

Murat'ın yerine büyük oğlu Mehmet geçmiştir. Diğer dört oğlu Alaaddin, Hasan, Orhan ve Ahmet babalarının sağlığında hastalıktan ölmüşlerdir[388].

SEKİNCİ BÖLÜM

Yedinci Padişah "Fatih" [389] *Sultan Mehmet'in Saltanatı*

I

Tahta çıkışından İstanbul'un Fethine Kadar

Mehmet, Murat'ın ölümünden üç gün sonra ikinci bir kez taç giydi[390] Bu sırada yirmi yaşındaydı. Edirne'ye gelişinde, devletin bütün ileri gelenleri şehrin bir mil dışında kendisini karşıladılar. Orada atlarından indiler ve yayan yürümeye başladılar. Yeni hükümdar ve maiyeti atlarıyla aralarından geçtiler. Yarım mil kadar birlikte yürüdükten sonra, tam bir sessizlik olsun diye dudaklarını ısırıp durdular, ondan sonra birdenbire büyük bir çığlık kopardılar ve hüngür hüngür ağlamaya başladılar. O zaman Mehmet de maiyetiyle atından indi ve ötekilerle birlikte ağlamaya, yakınmaya, hıçkırmaya başladı. Büyükler elini öperek kendisini selamladılar. Sonra tekrar atlarına bindiler ve hünkârı sarayına kadar götürdükten sonra evlerine döndüler.

Kardeşini Boğdurması

Mehmet tahta çıkar çıkmaz, Evrenos Bey'in oğlu Yeniçeri Ağası Halim'i, Murat II'nin İsfendiyar Bey'in kızından doğma oğlu olan sekiz aylık kardeşini boğdurmaya gönderdi[391]. Ertesi gün de Halim'i öldürttü ve kardeşinin annesini, babasının kölesi olan ishak'la evlenmeye zorladı. Kadıncağız buna istemeye istemeye razı oldu[392].

Hıristiyanlarla Barış Yapması

Fatih, Sırbistan Despotu Georgi'nin isteği ve Murat'la evli olan kızını kendisine göndermesi üzerine, Sırplarla barış antlaşmasını yeniledi. Despotun kızına, geçimini sağlamak üzere Sırbistan sınırında topraklar verdi. Konstantinos ve Kostantiniye'de işlerin başında bulunan ötekiler de Mehmet'e elçiler göndererek aralarındaki barış antlaşmasının yenilenmesini istediler ve bu iş büyük törenlerle tatlıya bağlandı. Mehmet ayrıca Rum ileri gelenlerinin isteği üzerine, İmparatorluğun içinde bulunduğu mali sıkıntıyı göz önünde tutarak Orhan'a yılda üç yüz bin aspros tutarında bir tahsisat bağladı[393].

Karamanoğlu'nu Yenmesi

Mehmet, diğer Hıristiyan devletleriyle de barışı sağlama aldıktan sonra, silahlarını Karamanoğlu'na çevirdi. Karamanoğlu, Murat'ın ölümünü haber

alır almaz, Osmanlı topraklarına girmiş ve üç kale ile Murat'ın elinden almış olduğu oldukça geniş bir toprak parçasını yeniden ele geçirmişti. Mehmet Kütahya'ya ve oradan da Karamanoğlu topraklarına komşu olan Karahisar'a gitti. Karamanoğlu, Sultanın yürüyüşe geçtiğini haber alır almaz, adamlarını göndererek af diledi ve aldığı kaleleri geri vermeyi önerdi. Mehmet'in niyeti Karamanoğlu'nu tamamen bağımlı kıldıktan sonra Edirne'ye dönmekti; fakat Rumların ihtiyatsızlığı yüzünden, Karamanoğlu'nu bir süre bir yana bırakarak silahlarını Rumlara çevirmek zorunda kaldı[394].

Mora Sorunu

Mora'yı aralarında paylaşmış olan iki Bizans prensi anlaşmalarını hiçbir zaman çiğnemeyeceklerine ant içmiş olmalarına rağmen, bir süre sonra Thomas kardeşi Demetrius'un payını elinden almak için silaha sarıldı. Demetrius, karısının erkek kardeşi Asan'ın yanına gitti; Asan kendisine Mehmet'in yardımını sağladı ve böylece Thomas aralarındaki anlaşmazlığı İmparator'un ara buluculuğuna sunmak zorunda kaldı. Thomas kardeşinin hissesine düşen toprakları kendisine geri vermeye yanaşmadı ve bunun üzerine Mehmet, kendi adına Mora'da egemen olan Turhanlı'yı Demetrius'a yardım etmek ve berzahı kapatan duvarı yıkmakla görevlendirdi. Vartayı atlatmak için, Thomas kardeşine Kalamata şehrini bıraktı, karşılığında Demetrius'un elinde bulunan İşkodralıların (Scortiens) topraklarını aldı.

Mehmet II' nin Konstantiniye'yi Tehdidi

Ertesi yıl, Sultan büyük toplar döktürdü[395] her taraftan askerler topladı ve İstanbul'a doğru yürümeye başladı. Bizans İmparatoru bu kadar büyük bir tehlikenin adım adım yaklaşması karşısında, Mehmet'e elçiler göndererek barış için adeta yalvardı, istediği şartları kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Sultan, elçilere şöyle cevap verdi: "Efendiniz İmparatoru bu yalvar yakar durumda görmekten gerçekten içim sızlıyor ve kendisinden barışı esirgemeye vicdanım razı olmuyor. Ama ne yapayım ki, tebaamın eleştirilerine uğramak da istemem; nitekim, bu kadar büyük harcamalardan ve hemen hemen tüm Asya'yı silahlandırdıktan sonra, Osmanlıları tatmin edecek hiçbir yararlı sonuç elde edemezsek halk, bundan yakınıp homurdanmaya başlamaz mı? Onun için benim İmparatordan tazminat olarak tek isteğim, Boğaziçi kıyısında ve Avrupa yakasında olsa olsa bir sığır derisi genişliğinde bir avuç topraktır[396]. Bu şartla hemen kuşatmayı

kaldırmaya ve ordumu geri çekmeye hazırım." Rumlar güçlük çıkartmadan Padişah'ın bu önemsiz isteğini yerine getirdiler, Sultan da ordusunu geri çekti.

Rumelihisarı'nın Yapılması

Sultan daha sonra elçilere bir kaya parçası[397] göstererek bunun kendisine verilmesini istedi ve hemen orada bir sığır derisini çok ince şeritler halinde kestirip bunlarla boğazın tepesinde çevresi beş yüz adım tutan bir alanı kuşattırdı ve Rumların en ufak bir karşı koymasına fırsat vermeden işgal ettirdi. Kırk gün içinde buraya bir hisar inşa ettirdi. Hisarın etrafına, her biri Mehmet adındaki harflerden birini temsil edecek beş yüksek kule diktirdi[398].

Kısa bir süre sonra da tam karşısına Anadolu kıyısında bir hisar daha yaptırttı[399]. İki hisara da gerekli bütün toplar ve cephane ile iki güçlü garnizon yerleştirdi; kalelerin muhafızlarına her gün Karadeniz'den İstanbul'a malzeme ve yiyecek getiren gemilerin geçmesine izin vermemelerini emretti. Sonra etrafa barış içinde yaşamak istiyormuş izlenimini vererek Edirne'ye döndü. Şehre girişinden üç gün sonra, Cihannüma[400] adını taşıyan görkemli sarayın temelini attı.

Nihayet, saltanatının üçüncü ve Hicret'in 857. yılında Mehmet, o zamana kadar gizli tuttuğu büyük tasarısını açıkladı; kalabalık bir ordunun başında İstanbul üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Türk tarihçilerin Bizans İmparatorluğu'nun çöküşü hakkında anlattıkları çok eksik olduğundan ve bu tarihi ve unutulmaz olayın ayrıntılarından hiçbirini ihmal etmemek gerektiğine inandığımızdan, eksik noktaları Bizans tarihçilerinden kaynaklanarak tamamlamaya çalışacağız. Rumlar, sadece, Mehmet tarafından girişilen tek bir İstanbul kuşatmasından söz etmişlerdir ve Ducas, bunun nedenlerini tam bir tarafsızlıkla anlatmış gibi görünmektedir.

Rumların İhtiyatsızlığı

Bizans hükümetinin başında bulunanlar, ihtiyatsızca davranarak Mehmet'e gönderdikleri elçiler aracılığıyla Konstantinos'un İmparator ilan edildiğini bildirdiler; oysa Konstantinos taç giymemiştir. Ayrıca Orhan'ın tahsisatının zamanında ödenmediğinden yakındılar ve bunun iki katına çıkarılmasını istediler. Gerekçe olarak da bu şehzadenin, kendisini ziyarete ve saygılarını sunmaya gelen büyüklere cömert davranmak, onlara zengin armağanlar vermek istediğini, İmparator'un ise kendisine istediği parayı

verecek durumda bulunmadığını ileri sürdüler. Aynı zamanda, bu zam yapılmadığı takdirde şehzade Orhan'ı serbest bırakmak için izin istediler.

Mehmet'in Elçilere Hakareti

Elçilere muhatap olan Halil Paşa ılımlı ve yumuşak mizacına ve kendisine sık sık hediyeler verdikleri için Rumların dostu olmasına rağmen[401], elçilere şöyle cevap verdi: "Siz Rum çılgınlarının kalleşliğini ve kurnazlığını o kadar iyi ve o kadar uzun süreden beri biliyorum ki bunlardan vazgeçseniz iyi edersiniz. Daha iki gün önce sizinle anlaşmıştık, oysa anlaşmanın mürekkebi bile kurumadan Anadolu'ya girdiniz ve kendi yarattığınız hayaletlerle bizi korkutacağınızı umuyorsunuz. Eğer bize karşı bir şey yapabilecekseniz ne duruyorsunuz, gelin yapın. Orhan'ı Trakya Sultanı ilan ettiniz, Macarlara Tuna Nehri'ni geçirttiniz. Ama şunu bilin ki bunların hiçbiri yanınıza kalmayacak, giriştiğiniz hiçbir işi başaramayacaksınız. Üstelik kaybettiklerinizi geri almak şöyle dursun, elinizde kalanları da kaybedeceksiniz."

Halil Paşa, durumu Mehmet'e bildirince Sultan, büyük bir öfkeye kapıldı. "Eğer Anadolu'da duracak olursam" dedi, "Rumlar bütün Hıristiyan milletlerini bana karşı ayaklandırırlar, Karamanoğlu'na yardım ederler ve imparatorluğun batı yakasını ele geçirirler." Bu yüzden Karamanoğlu'nun elçilerini çok iyi karşıladı ve onlara barış vaat etti. İmparator'un elçilerine gelince, kızgınlığını gizlemeye çalışarak, onlara Edirne'ye dönüşünde olumlu bir cevap vereceğini bildirdi. Fakat Edirne'ye varır varmaz, ilk işi Orhan'ın tahsisatının ödenmesini yasaklamak oldu. Kışın başında, egemenliği altındaki bütün eyaletlerde tellallar çağırttırarak Boğaziçi'nde, İstanbul'a hâkim bir tepede bir hisar inşa etmek üzere bin işçinin ilkbahar başlangıcında araç ve gereçleriyle hazır bulunmaları emrini verdi. Bu tasarı şehrin sonunun yaklaştığına iyice kanaat getiren Hıristiyanları çok üzdü.

Mehmet'in ilkbaharda çok sayıda işçi topladığını gören İmparator, tutulacak en doğru yolun Edirne'ye elçiler göndererek Orhan'ın tahsisatının artırılmasını, hatta sürdürülmesini değil, sadece böyle bir hisar yaptırmaktan vazgeçmesini dilemek olduğuna karar verdi. Hatta Padişah'ın bu isteğini yerine getirmesi halinde kendisine haraç ödemeyi bile teklif etti. İmparator, Boğaz'ın doğu kıyısına bir hisar yaptırılmasına büyükbabası Mehmet'in ısrarlı istekleri üzerine izin verildiğini söyleyerek onun ecdadının zaten uzun süreden beri o havaliye hâkim olduğunu belirtti. Oysa şimdi birincisinin karşısında Avrupa kıyısında ikinci bir hisar inşa etme

niyetinin İstanbul'u aç ve ticaretten yoksun bırakmaktan başka bir amaca yönelik olamayacağını anlatmaya çalıştı.

İlk Düşmanlık Gösterileri

Mehmet, elçilere ne hakla kendi topraklan üzerinde bir hisar yaptırmasına engel olunmak istendiğini sorduktan sonra, İmparatorun, babası Murat'ın saltanatı sırasında da hep Osmanlıların düşmanlarına yanaşıp onlarla ittifaklar kurduğunu, bu bakımdan kendisinden iyilik beklemeye hakkı olmadığını belirtti. Arkasından da "Kim bir daha aynı konuyu görüşmek için elçi olarak gelirse derisi yüzülecektir." diye ekledi. Bu cevap, İstanbul sakinlerini dehşet ve üzüntü içinde bıraktı. Kısa bir süre sonra, eskilerin Phenea dedikleri Sostenion'un altında hisarın inşasına başlayan Türkler ona bir üçgen biçimi verdiler ve Sultan adını Başeska, yani Baş kesen koydu[402]. Mehmet'i kararından döndüremeyeceğini anlayan Konstantinos, hiç değilse kendisine muhafızlar vermesini ve bunların Türklerin hasat zamanı Bizans topraklarına girip yağmalamalarına engel olmalarını istedi. Fakat Mehmet, İmparator'un bu isteğini yerine getirmek şöyle dursun, kalenin yapımında çalışan ve arabalarıyla malzeme taşıyanların atlarını ve kısraklarını Rumların topraklarında otlatmalarına izin verdi. Epibate adında bir kulenin sakinleri Türklerin buğdaylarına zarar vermelerine engel olmak istediklerinde, iki taraf birbirine girişti ve ölenler oldu. Mehmet bunu haber alır almaz, Epibate sakinlerini kılıçtan geçirmek için askerler gönderdi. Askerler buğdaylarını biçen bu zavallıların üzerine saldırdılar ve kırkını öldürdüler.

Savaş İlanı

Bu haber üzerine, İmparator şehrin kapılarını kapattırdı ve içerde bulunan Türklerin tutuklanması emrini verdi. Fakat üç gün sonra bunları serbest bıraktı ve Sultan'a elçiler göndererek kendi adına şunları söyletti: "Mademki savaşa kararlısınız ve ne yeminlerinizin kutsallığı ne de İmparator'un önerileri sizi barış yapmaya yöneltiyor, tutkularınızın sizi ittiği yönde hareket ediniz. İmparator'a gelince o bütün umudunu Tanrı'ya bağlıyor. İstanbul'un sizin elinize geçmesi kaderde yazılıysa hiçbir insan gücü buna engel olamaz. Ama yine de antlaşmalarınızı ve margininizi düşünün. İmparator, şehri kapalı tutacak ve sakinlerini bütün gücüyle savunacaktır." Mehmet, hareketini haklı gösterebilecek özürler aramak şöyle dursun, Konstantinos'a savaş ilan etti.

Muazzam Toplar

Bu sıralarda Rumelihisarı tamamlanmıştı. Mehmet kaleye, içlerinden bazıları altı yüz librelik gülleler atabilen toplar yerleştirdi[403]. Yeni hisarın komutanlığını Firuz Ağa'ya verdi ve emrine dört yüz kişi vererek geçecek her gemiden haraç alınmasını, haraç ödemeyi reddedenlere ateş edilmesini buyurdu. Daha sonra adamlarıyla Edirne'ye döndü. Mehmet, henüz kalenin inşasıyla meşgul bulunduğu sırada bir top dökümcüsü Sultan'a hizmetlerini arz etmeye geldi[404]. Adam Macaristan'dan ayrılmış ve önce İstanbul'a gelmişti. Ancak İmparatorluk Meclisi, kendisine o kadar az maaş bağlamış ve bu parayı bile kendisine öyle zorluklar çıkararak vermişti ki geçimini temin olanağı bulamayarak kendisine çok daha büyük bir gelir sağlayan Sultan'ın hizmetine girmişti. Urban, Mehmet'e muazzam bir taş[405] gülleyi bir mil uzağa atan bir top döktü. Gürültüsü on mil uzaktan duyulabiliyor ve gülle düştüğü yerde iki metre derinliğinde bir çukur açıyordu.

İmparatorun Hazırlıkları

Başına gelebilecekleri altı aydan beri tahmin eden İmparator, garnizonu takviye etmiş, şehre çok sayıda köylü getirtmiş ve buğday stokları depo etmişti. Aynı zamanda, Papa'dan yardım istemek ve iki Kilisenin birleştirilmesi işini tamamlamak için Papa'ya haber göndermişti. Fakat ne İmparator'un ne de papazların iyi niyetle hareket etmedikleri kolaylıkla anlaşıldığından Papa hiçbir yardımda bulunmadı. Rumların ikiyüzlülükleri, sonradan onları Türklerin karşısında kaderleriyle baş başa bırakmış olmasının mazeretini sağladı.

İstanbul Kuşatmasının Başlaması

İlkbahar gelince, Mehmet II, Rumeli Beylerbeyi Carasia Beg'i (Karacabey olacak ç.n.) büyük topunu alarak İstanbul'a getirmekle görevlendirdi. Karacabey daha önce Karadeniz'de Mecebrie, Acheloum ve Bison şehirlerini Osmanlıların buyruğu altına almıştı. Bu sıralarda Kilisedeki bölünmeler, sanki şehir bir kuşatma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmuyormuş gibi sürüp gidiyordu[406]. Nihayet Türk ordusu göründü ve 6 Nisan günü kuşatmayı başlattı. Tahta Kapı'dan güneye doğru Yaldızlı Kapı'nın önüne ve Saint-Câme Kilisesi'ne kadar uzanan ve eskiden asma dikili olan tüm alan boyunca ordugâh kurdu[407].

Chalcondyles, düşman ordugâhının konumunu daha ayrıntılı belirtmiştir. Bu tarihçiye göre, Osmanlı ordusu bir denizden öbür denize kadar uzanmıştı; Anadolu birlikleri Yaldızlı Kapı'nın sağındaki alanı işgal ediyordu; Avrupa askerleri ise batıda bulunuyor ve Tahta Kapı'ya kadar uzanıyordu. Sultanın kendisi yeniçeriler ve diğer askerlerle orta yerde bulunuyordu; veziri Galata'nın üzerinde mevzilenmişti[408]. Liman tarafındaki surlar en dayanıksız olanlardı, fakat kara tarafından çift surlar ve çift hendekler vardı. Alçak ve zayıf olan dış duvar iki yüz ayak genişliğinde bir hendekle savunulmuş, hendeğin iki yanı da kesme taşlarla döşenmişti; iç duvar yüksek ve son derece sağlamdı[409].

Justiniani'nin Komutanlığa Atanması

İmparator, Kostantiniye'yi savunmak için elinden geleni yaptı. Tanais (Don) Irmağı'ndan ve Trabzon'dan gelen bütün Venedik gemilerini alıkoydu. Öte yandan, Rumlara yardım etmeyeceklerine dair Sultana söz vermiş olmalarına rağmen, Cenevizliler de el altından, içinde beş yüz asker bulunan büyük bir gemi gönderdiler. Uzun lakabı verilen Jean Justiniani, heyecanlı ve cesur bir yığın genç savaşçıyla dolu iki gemiyle Cenova'dan geldi. Justiniani, bir orduyu düzene sokmakta ve muharebe vermekte son derece yetenekli olduğundan, İmparator ona başkomutanlık payesini verdi ve kendisini Türkler o tarafa daha çok sayıda savaş, araç ve gereçleri yığmış oldukları için, saraya en yakın olan surların savunmasıyla görevlendirdi. Türkleri kuşatmayı kaldırmak zorunda bırakarak şehri kurtarmayı başarması halinde kendisine Limni adasını vermeyi vaat etti. Bu kadar parlak vaatler Latinleri en büyük kahramanlara layık eylemlere teşvik etti. Bazılarının kullandığı ateşli silahlar beş on mermiyi birden öyle bir şiddetle fırlatıyordu ki kalkanları ve zırhları deliyor, bir adamı öldürdükten sonra çoğu kez arkasında bulunan bir veya iki kişiyi daha öldürüyordu. Türkler de bu silahları kullanmayı öğrenmişlerdi. Mehmet, yeniden asker toplanması için emir verdi ve böylece Osmanlı ordusunun mevcudu bazılarına göre dört yüz bini buldu[410]. Ayrıca, Sultan'ın aşağı yukarı üç yüze ulaşan gemi, kadırga ve kayığı da şehre yanaştı.

Liman ve Gemilerin Durumu

Liman, Güzel Kapı'dan Galata'ya kadar uzanan bir zincirle kapatılmıştı. Böylece Bizans gemileri güvenlik altında bulunuyordu. Bundan başka, biri İmparator'a ve diğerleri Cenevizlilere ait beş gemilik bir filo Mora'dan ve

Sakız adasından yiyecek getiriyordu. Mart başında İstanbul'a doğru yelken açtıklarında, Mehmet bunlara el koymak, hiç değilse Galata'nın güneyindeki Haliç limanına girmelerine engel olmak için donanmasına emir verdi. Fakat bu gemiler elverişli bir rüzgâr sayesinde Türk donanmasının arasından geçmeyi başardılar ve Bizanslılar limana girmeleri için zincirleri indirdiler. Limanda, kimi İmparator'a kimi Venediklilere ait sekiz büyük, yirmi küçük gemi, birçok kadırga ve ayrıca çok sayıda kayık gören Sultan, buraya hâkim olabilmek umudunu yitirdi.

Karadan Haliç'e İndirilen Kadırgalar

Bunun üzerine Mehmet olağanüstü büyük ve cesur bir işe girişmeyi tasarladı. Galata'nın arkasındaki fundalık ve çalılıkların arasında, Diplacionion (Beşiktaş)'ın alt tarafında doğu'ya bakan noktadan Saint Côme Kilisesi'nin karşısında bulunan Haliç Körfezi'nin öte tarafına kadar uzanan bir yol yapılmasını emretti ve böylece seksen kadırgayı karadan, Boğaziçi'nden Haliç'e kadar çektirdi[411]. Bu kadırgalar çekilirken bir kılavuz pruvada, biri de pupada oturuyor; pupada oturan dümeni elinde tutuyor, bir üçüncüsü yelkenleri sallıyor ve bir dördüncüsü de davul çalıyor ve bir gemici şarkısı söylüyordu. Böylece Türkler, donanmalarını sanki sellerin arasından geçiriyor, dalgaları aşar gibi tepeleri aşıyorlardı[412].

Prens Cantemir'in bu inanılmaz başarı hakkında söylediği tek şey şudur: "O zamana kadar eşine rastlanmamış silah ve savaş araçlarının dışında hiçbir şey, insanı Sultan'ın gemilerini karadan kızaklarla iç limana[413] ulaştırması kadar, bunun gerektirdiği insan üstü çabalar kadar şaşırtamaz; nitekim İstanbul ancak bu sayede fethedilebilmiştir, çünkü deniz erleri alt limanın karşısına düşen Fener[414] Kapısı'ndan içeri girmişlerdir[415]."

Surlardan Açılan Gedikler

Türkler bu sırada Saint Romain Kapısı'na daha önce sözünü ettiğimiz dev topu getirdiler. Topçunun elinde iki taş vardı: Biri kocaman, öbürü daha küçüktü. Daha iyi nişan alabilmek için önce küçüğünü, sonra büyüğünü atıyordu. Toplardan bazıları, taşları attıktan sonra hemen kalın bir yünle örtülmedikleri takdirde cam gibi kırılıyor, parçalanıyorlardı. Hatta bazen bu tedbire rağmen üç kez ateş ettikten sonra yine da çatlıyorlardı. Bu havanın soğukluğuna bağlanıyordu. Fakat bu büyük topu kullanan topçu, atışını yaptıktan sonra üstüne zeytinyağı dökmek suretiyle topunun parçalanmasını önlüyordu.

Aynı yere üst üste iki defa ateş ettiğini gören Hunyadi Yanoş'un elçisi[416] gülmeye başladı ve topçuya dedi ki: "Eğer surları kısa bir süre içinde yıkmak istiyorsanız bataryanızın yerini değiştirin ve bulunduğunuz yerin on on beş metre ötesinden ateş edin. Sonra da diğer ikisiyle bir üçgen oluşturacak biçimde[417] bir üçüncü noktaya ateş edin; göreceksiniz ki bu üçgen çok geçmeden yere düşecektir." Topçu, elçinin bu öğüdünü yerine getirdi ve duvar yıkıldı[418].

Chalcondyles, bu büyük topların korkunç bir gürültü çıkardıklarını, iki fersahlık bir mesafe içinde yerin sarsıldığını ve güllelerin birincisinden daha yüksek olan ikinci duvara kadar ulaştığını, fakat Rumları korkutacak kadar bir hasar meydana getirmediğini anlatmaktadır. Aslında bu büyük toplar pek kullanışlı değildi ve günde ancak yedi veya sekiz atış yapabiliyordu. Bizanslıların da topları vardı ve bunlardan bazıları altmış ile seksen libre arası ağırlıkta gülleler atabiliyordu. Bunlardan bir tanesi karşı batarya halinde Fatih'in en büyük topunun karşısındaydı. Ama Rumlar bu toplarla ateş ettiklerinde duvarlar ve kale bedenleri öyle sarsılıyordu ki yarardan çok zararları oluyordu. Üstelik en büyüğü birkaç atıştan sonra patladı.

Her ne kadar Türk bataryalarının yaptığı hasar önceleri pek büyük değil idiyse de, Rumlar tecrübesizlikleri ve sayılarının az oluşu yüzünden her yerde açılan gedikleri kolay kolay onaramıyorlardı. Kaldı ki tabya sepetleri ve manteletler kullanan yeniçeriler hendeğin kenarına kadar ulaşmış, dış duvar meyli boyunca küçük bir korkuluk yükseltmiş, açtıkları deliklerden mazgallara durmadan ateş ediyor ve kimsenin başını dışarı çıkarmasına meydan vermiyorlardı.

Lağımlar ve Karşı Lağımlar

Sultan, ayrıca birçok lağım yaptırdı. Bunlar hendeklerin ve duvar temellerinin altından geçiyor ve şehrin içine kadar uzanıyordu. Lağımların açıldığı yerde dört tahta kule yapılmış ve içlerine işçileri korumak için askerler doldurulmuştu. Türklerin ayrıca bunlardan daha yüksek bir kuleleri daha vardı ve bunların tepesine de surların üstüne atmak için merdivenler ve portatif köprüler yerleştirmişlerdi. Rumlar Türklerin lağımlarını karşıladılar ve Türkler bunları terk etmek zorunda kaldılar.

Cenevizlilerin Sempatisi

Galata Cenevizlileri, Rumlara büyük bir sempati besliyorlardı. Gündüzleri Türklere yiyecek ve topları için yağ veriyor, geceleyin ise

gizlice şehre giriyor ve ertesi gün Türklere karşı savaşıyorlardı. Daha ertesi günü ordugâha dönüyor ve ordugâhta bulunanlar yeniden şehre giriyorlardı. Rumların içine karışmış olan Venedikliler de Rumlar için yiğitçe dövüşüyorlardı. Jean Justiniani, şehrin savunması için hiçbir şeyi savsaklamamıştı ve Büyük Dük, beş yüz kişinin başında, her gün şehri dolaşıyor, muhafızları denetliyor, savaşçıları yüreklendiriyordu. Düşman topçusunun sürekli ateşi Saint Romain Kapısının yanındaki kuleyi ve iki yandaki surları yer yer yıktı. Öyle ki kuşatıcılarla kuşatılanlar artık birbirlerini görebiliyorlardı[419].

Reddedilen Barış Önerileri

İmparator surların en sağlam yerinde bu kadar büyük bir gedik açıldığını görünce umutsuzluğa kapıldı. Sultan'a haber göndererek kuşatmayı kaldırması halinde istediği haracı ödemeye hazır olduğunu bildirdi. Sultan, şöyle cevap verdi: "Geri çekilmem söz konusu olamaz; ya ben şehri alacağım ya şehir beni. Eğer İmparator gönül rızasıyla dışarı çıkacak olursa kendisine Mora'yı ve kardeşlerine başka eyaletler veririm. Fakat şehri zorla ele geçirecek olursam bütün devlet büyükleriyle birlikte İmparator'u da kılıçtan geçirtir, bütün sakinleri köle yapar ve askerlerime yağma izni veririm." Konstantinos, bu şartlara boyun eğmektense her türlü tehlikeyi göze almayı tercih etti.

Batırılan Ateş Gemisi (Burlota)

Justiniani, bu sıralarda Türklerin donanmasını yakmaya karar verdi. Bir kadırga hazırlattı ve içine en yiğit İtalyanları yerleştirdi; yanlarına türlü araçlar, maytaplar, havai fişekleri verdi. Fakat Galata Cenevizlileri niyetini sezerek Türklere haber verdiler. Türkler de uyanık davrandılar ve Latinler gece yarısı yaklaştıklarında kadırgaya ateş ettiler ve gemiyi beş yüz seçme askeriyle birlikte batırdılar. Bu kaza Rumların tüm umutlarını suya düşürdü. Mehmet, Galata kıyısı ile Cinegion[420] arasında bir tahta köprü inşa ettirdi. İplerle ikişer ikişer bağlanmış bin büyük fıçıdan meydana getirilen bu köprüden beş kişi yan yana geçebiliyordu. Döşemesi fıçıların iki ucuna bağlanmış tahta parçalarının üzerine çivilenmişti.

Sultanın Önerisi ve İmparatorun Cevabı

Saldırıya geçmek için bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra[421] Sultan, İmparator'a haber göndererek kendisinin ve büyüklerin taşınır mallarıyla

birlikte serbestçe çekilmelerini önerdi ve halka hiçbir kötü muamele yapılmayacağına söz verdi. Aynı zamanda, bu teklifi kabul etmemesi halinde, adamlarıyla birlikte öldürülmeyi ve halkın da tutsak edilmesini göze alması gerektiğini bildirdi. İmparator, danışmanlarının görüşünü aldıktan sonra şu cevabı verdi: "Sizinle barış içinde yaşamak kolay olacaktır; atalarınız benim atalarıma babaları gibi saygı göstermişler ve İstanbul'u kendi öz vatanları saymışlardır. Gözden düştükleri zamanlarda bu şehirde bir sığınak bulmuşlardır. Buna karşılık, İstanbul'a saldırmak cesaretini gösterenlerden hiçbiri uzun süre yaşamamıştır. Siz de ailemden zorla aldığınız yerlerle yetinip rahat ve huzur içinde yaşamalısınız. Benden istediğiniz haracı alınız. Şehre gelince, ben ve halkım onu savunmak için hayatımızı feda etmeye kararlıyız."

Türklerin Etrafı Işıklarla Donatması

Mehmet, artık şehri uzlaşma yoluyla almaktan umudu kesince ordusuna saldırı gününü[422] bildirdi, kendisi surlar ve evlerle yetinerek insanları ve mallarını askerlere bıraktığını ilan etti[423]. Sultanın bu bildirisi çılgınca alkışlarla karşılandı. Akşama doğru, her tarafta ateşler yakılmasını emretti.

Bu yepyeni ve şaşırtıcı bir manzaraydı; her tarafta, karada ve denizde, gemilerde ve evlerde, İstanbul ve Galata üzerinde binlerce ışık parıl parıl parıldıyor, şahane bir görünüm yaratıyordu. Sular sanki aynalarla kaplıymış gibi ışığı yansıtıyordu. Tüm ordugâhı ışıklar içinde gören Rumlar, hemen surlara koştular ve buradan Türklerin sevinç çığlıklarını işitince genel bir saldırıya hazırlandıklarını anladılar.

Genel Saldırı

Justiniani, gedikleri çalı demetleriyle tıkamak ve şehrin içinde bir hendek kazmak için bütün gece çalıştı. Mehmet, genel saldırıyı 27 Mayıs Pazar günü başlattı[424]. Bu, Rumların bütün Azizlerin doğum yıldönümünü kutladıkları bir bayram günüydü. Saldırı bütün gece devam etti. Sabahın saat dokuzunda Mehmet ordusunu ikiye ayırdı ve saraydan Yaldızlı Kapı'ya kadar safa soktu. Seksen kayığını Tahta Kapı ile müstahkem mevki arasına dizdi, Beşiktaş önünde bulunan diğer gemilerini Saint Demetrius kalesinin ilerisindeki Güzel Kapıdan Hodegetrie adı verilen Nötre Dame Manastırın'a bitişik Küçük Kapı'dan Ulanca'ya kadar bir daire biçiminde sıraladı. Bu gemilerde çok sayıda merdiven ve çeşitli araçlar vardı.

Saldırı Komutu

Gün batarken borazanlar çalındı ve Sultan gediği orada, on bin kölesinin ortasında ve yüz binden çok süvarinin desteğinde atının üzerinde savaştı. Aşağıda, Yaldızlı Kapı'nın yanındaki kapıya kadar yüz binin üstünde ve Mehmet'in bulunduğu yerle saray arasında elli binden çok yaya askeri vardı. Ayrıca, gemilerin ve tahta köprünün üstünde sayısız savaşçı vardı. Rum askerleri surların etrafına dağılmışlardı. İmparator ve Justiniani üç bin Latin askerinin başında gediği[425] ve Büyük Dük beş yüz askerle sarayı savunuyorlardı. Mızrak ve oklarla müsellah beş bin asker ise surların ve Yaldızlı Kapı'dan Güzel Kapı'ya kadar uzanan deniz tarafındaki istihkâmların savunmasıyla görevlendirilmişlerdi. Bu zayıf garnizon bütün geceyi silah altında geçirdi. Türkler çok sayıda merdiveni surlara dayadılar ve bu arada Sultan, elinde demirden bir asa, bazen okşayıcı, bazen tehdit edici sözlerle askerlerini ileriye sürüyordu.

Rumlar, kendilerini yiğitçe savundular. İmparator ve Justiniani adamlarının başında dövüşüyorlardı. Fakat akşama doğru, en ünlü kahramanlarla kıyaslanabilecek bu yiğit komutan zırh eldivenini delen bir mermiyle elinden yaralandı. Duyduğu şiddetli acı yüzünden pansuman yaptırmak için bir gemiye binmek zorunda kaldı[426] Giderken İmparator'dan dayanmasını rica etti ve hemen döneceğine söz verdi. Fakat bu sırada Türkler, ellerinde kalkanları, surlara yaklaştılar ve merdivenleri dayamak için büyük bir çaba harcadılar. Ne var ki içerdekiler üzerlerine durmadan taşlar yağdırdıkları için bunu başaramadılar.

Türklerin Bir Kapıdan Şehre Girmeleri ve İmparator'un Öldürülmesi

İmparator, gediğin üzerindeyken Mehmet'in elli kadar kölesi sarayın yer altı kapılarından birinin açıldığını görerek hemen o tarafa doğru koştu, surların üstüne tırmandılar ve karşı koyanları kılıçtan geçirdiler. Türkler bundan sonra artık merdivenleri dayayıp surlara tırmanmakta bir zorluk çekmediler. İmparator ve emrinde çarpışanlar, Türklerin girdiği kapıdan çok uzakta bulunduklarından, bu felaketi ancak surların üzerinden kendilerine silah atılmaya başlandığı zaman haber aldılar. Cesaretlerini yitirerek düzensiz bir şekilde şehrin içine dağıldılar[427]. Carsias Kapı'sı çok dar olduğundan pek çok insan ezildi. Türkler büyük bir çığlıkla peşlerinden koştular ve rastladıkları herkesi kılıçtan geçirdiler[428]. İşte o zaman İmparator, elinde kılıcı ve kalkanı, büyük bir acı ve umutsuzluk içinde,

"Kafamı kesecek bir Hıristiyan yok mu?" diye bağırdı. Daha sözünü henüz bitirmişti ki bir Türk askeri yüzüne bir darbe indirip aynı anda kendisini tanımayan bir başka Türk de ikinci bir darbe ile İmparatoru cansız yere serdi.

Türkler şehre gece yarısından bir saat sonra girdiler. Kendileri sadece üç kayıp vermişlerdi; buna karşılık, Carsias Kapısı'ndan sonraya kadar belki iki bin Rum'u öldürdüler. Bunu sırf Rumların elli bin savaşçısı olduğunu sandıklan için yaptılar; topu topu sekiz bin kişi olduklarını bilmiş olsalardı bir tekini bile öldürmezlerdi; acıdıkları için değil, fakat sonradan Ducas'a kendi ağızlarıyla söyledikleri gibi, koyun gibi satmak için[429].

İnanılmaz Bir Saflık

Gün ağarırken bazı Rumlar karılarının ve çocuklarının güvenliğini sağlamak için üstleri başları kan içinde evlerine koştu. Sokakta rastladıkları insanlar Türklerin şehre girdiklerine inanmak istemediler. Nihayet kaçan insanların çokluğu haberi doğrulayınca kadınlar, erkekler, rahipler, rahibeler Ayasofya adındaki büyük kiliseye doğru büyük bir kalabalık halinde koşmaya başladı. Saçma bir kehanete inanarak Türklerin bir anda yok olacaklarını sanıyorlardı[430].

Bu kehanete göre, Türkler bir gün zorla İstanbul'a girecekler ve Constantinus sütununa kadar bütün Rumları kılıçtan geçireceklerdi, fakat o zaman gökten elinde kılıcıyla bir melek inecek kılıcı ve İmparatorluğu sütunun üzerinde rastlayacağı yoksul bir adama verecek ve şöyle diyecekti: "Bu kılıcı alın ve Efendimizin milletinin intikamını alın." Bunun üzerine Türkler hemen kaçacak ve Rumlar, ellerinde kılıçları, kaçan Türkleri takip ederek İran sınırında Monadenere adında bir yere kadar sürüp batıdan kovacaklardı. Böyle bir saçmalığa inanmak için onu bazı sahtekârların ağzından işitmiş olmaktan başka bir nedenleri yoktu.

Şehrin Alınması

Büyük kiliseye sığınan Rumlar emniyette olduklarını sanıyorlardı. Fakat Türkler gelince kapıları baltalarla kırdılar ve içerdeki muazzam kalabalığı ikişer ikişer bağlayarak alıp götürdüler. Kafile halinde Sainte Theodosie Martyre'in kabrini ziyarete gidecek kadar saf yüzlerce insan daha Türklerin eline geçti ve diğer tutsaklarla götürüldü. Limanda bulunan donanma, düşmanın surlara merdivenler dayayarak o taraftan şehre girmelerine engel olmuştu, ancak sabahtan içeri girmiş olanlar gelip de Rumları surların

üzerinden kovunca gemilerdeki Türkler surlara tırmandılar[431]. Ardından bütün kapılar kırıldı ve Türkler her yandan şehre akın ettiler. Kral Kapı'sını koruyan Büyük Dük, Türklerin yaklaştığını görünce adamlarından birkaçıyla sarayına çekildi ve karısıyla çocuklarının bulunduğu kuleye çıktı. Burada tutuklandı ve muhafaza altına alındı[432].

Galata'nın Teslimi

Yarasını sardırmak için geri çekilen Justiniani limana girdiğinde, imparatorun öldüğü ve şehrin alındığı yolundaki acı haberi aldı[433]. Hemen denize açıldı. Tüm sahil boyu, göğüslerini yumruklayan, kendilerini de almaları için gemicilere yalvaran insanlarla doluydu. Fakat gemiciler isteselerdi bile bunu yapamazlardı. Kaldı ki Türk donanması o sırada yağma peşinde olmasaydı kendileri dahi kolay kolay kaçıp kurtulamazlardı. Galata Cenevizlileri, karıları ve çocuklarıyla yanlarına başka hiçbir şey almadan gemilerine bindiler, vezir Zağanos Paşa deniz kenarına koştu ve kendilerine tam bir güvenlik vaat etti. Bunun üzerine içlerinden birçoğu, başlarında büyükleri olduğu halde, gidip şehrin anahtarlarını Sultan'a teslim etti. Sadece beş büyük gemi limandan çıkıp gitti. Diğerleri tayfalar tarafından terk edildiler. Venediklilerin kadırgaları ve ticaret gemileri[434] de aynı şekilde çekip gittiler[435].

Sultanın Şehre Girişi

Şimdiye kadar anlattıklarımızın hepsi gece yarısından bir saat sonra ile sabahın sekizi arasında olup bitmişti. Saat sekizde Sultan, kalabalık bir yeniçeri birliğinin başında, vezirleri ve belli başlı komutanlarıyla birlikte şehre girdi. Büyük kiliseye geldiğinde, bu mabedin ne hale geldiğini görüp şaşırdı. Bir aralık, bir Türk askerinin, sözde dinsel bir coşku ve gayretkeşlikle, kilisenin mermer zeminini kırmakta olduğunu gördü. Mehmet hemen kılıcını çekip adama vurdu ve şöyle dedi: "Ganimetler sana yeter; binalar benimdir." Daha sonra hocalarından birine minbere çıkıp dua etmesini buyurdu. Kiliseden çıktıktan sonra Büyük Dük'ü huzuruna çağırtıp "İşte şehri teslim etmemiş olmamanızın sonuçları!" dedi. Büyük Dük, şu karşılığı verdi: "Efendimiz, şehri size teslim etmek ne benim ne de İmparator'un elindeydi; kendi adamlarınızın İmparator'a dayanmasını ve şehri hiçbir zaman alamayacağınızı söylediği bir sırada elbette bunu yapamazdım." Bu sözler Sultan'ın çoktan beri Halil Paşa'ya karşı beslemekte olduğu kuşkuları ve kini alevlendirdi[436]. Sultan, İmparator'un

gemiyle kaçıp kaçmadığını sordu. Büyük Dük, bu konuda bir bilgisi olmadığını, kendisinin İmparatorluk Kapısı'nı savunmakla meşgul bulunduğunu söyledi. Tam bu sırada ordugâhtan çıkan iki genç askerden biri Sultan'a İmparator'u öldürdüğünü ve öteki de kendisine ilk darbeyi indirdiğini bildirdi[437]. Mehmet gidip kendisini bulmalarını ve başını getirmelerini emretti. Askerler emri yerine getirdiler ve Büyük Dük, İmparator'u tanıdı. Augustus sütununun üzerine mıhlanan kesik baş akşama kadar orada kaldı. Sonra derisini yüzdüler ve içine saman doldurarak bir zafer abidesi gibi İran, Arap ve diğer Türk hükümdarlarına gönderdiler.

Orhan'ın Öldürülmesi ve Sultanın Büyük Dük'ü Teselli Etmesi

Başkalarının anlattığına göre Büyük Dük, Orhan ve daha başka soylularla birlikte, Türklere teslim ettikleri bir kuleye saklanmışlardır. Bir gemiye bindirilmeleri üzerine, Rum'un biri, özgürlüğüne kavuşmak için kaptana kimliklerini açıklamış, o da hemen orada keşiş kılığına girmiş olan Orhan'ın başını keserek Büyük Dük'le birlikte Sultan'a götürmüştür[438]. Sultan kendisini teselli etmiş, karısıyla çocuklarının ordugâhta ve gemilerde aranmasını emretmiş ve her birine bir aspros bağışta bulunmuştur. Kendilerini saraylarına gönderirken de Büyük Dük'e şehrin valiliğini kendisine vereceğini ve İmparator zamanında işgal ettiği makamlardan daha yüksek makamlara getireceğini söylemiştir. Kendisinden sarayın belli başlı kişilerinin ve memurların adlarını öğrenmiş, bunları aratıp buldurmuş ve her birine biner aspros vermiştir[439]. Bizans tarihçilerinin İstanbul'un fethiyle ilgili anlattıkları işte bunlardır; şimdi de Türklerin bu konuda neler söylediklerine bakalım.

Türklerin Anlattıkları

Çalışmaktan ve savaşmaktan bitkin düşen ve sayıları günden güne azalan Hıristiyanlar, surlarının her tarafında gedikler açıldığını, bataryalarının parçalandığını, şehrin denizden ve karadan sımsıkı abluka altına alındığını ve dışardan yardım umudunun kalmadığını görünce Sultan'a elçiler göndererek istediği şartlarla teslim olmaya hazır bulunduklarını bildirdiler. Mehmet elçileri büyük bir nezaketle kabul etti, sakinlerin can ve mal güvenliğine dokunulmayacağına söz verdi ve istedikleri yere gidebileceklerini bildirdi. Ardından da elçilerin ayrılmalarına izin verdi. Ancak bunlar henüz surlara varmamışlardı ki Sultan söylemeyi unuttuğu bir şeyi iletmek üzere arkalarından birilerini

gönderdi. Nöbetçiler, surların üzerinden, elçilerin arkasından dörtnala koşan Türkleri görünce, Rumları aldatarak elçilerin arkasından şehre baskın yapmak niyetinde olduklarını sandılar ve yaklaşmalarına engel olmak için hemen üzerlerine ateş etmeye başladılar. Şaşırıp kalan, adamlarının yaralandığını gören Türkler geri çekildiler, gidip Sultan'a haber verdiler. Mehmet, Rumların yaptıkları anlaşmadan pişman olduklarını ve adamlarına bilerek ve kötü niyetle ateş açtıklarını sandı. Bu alçak ve dönek düşmana saldırmak, onu yok etmek için askerlerine hazır ol emri verdi. Öte yandan, nöbetçiler İmparator'a Türklerin hile ile şehre girmeye çalıştıklarını ve yaklaşmakta olduklarını haber verdiler. Bunun üzerine İmparator, hemen adamlarına surları savunmak için bütün çabalarını harcamalarını emretti. Karşılıklı saldırılar başladı, çarpışmalar şiddetlendi ve her yandan oluk gibi kanlar aktı. Ne var ki Rumlar, kara tarafında harikalar yaratarak düşmanı püskürttükleri halde limanı savunmakla görevlendirilmiş olanlar, Türklerin saldırılarına dayanamadılar ve sonunda şehre girmelerine engel olamadılar.

Bizans İmparatoru, her ne kadar yiğitçe savaştı ve hem komutan hem de asker olarak görevini yerine getirdi ise de, askerlerini yüreklendirmek için oradan oraya koşarken öldürüldü. Başsız cesedi, bugün hâlâ Sancaktar Yokuşu diye anılan yerde[440], küçük rütbeli bir deniz subayının ölüsü yanında bulundu.

Türklere karşı surları savunmaya kahramanca devam edenler, olup bitenleri öğrenince beyaz bayrak çekip surların üzerinden şöyle bağırmaya başladılar: "Hani Allah korkunuz? Bize verdiğiniz sözden dönmekle O'nun gazabına uğramaktan korkmuyor musunuz? İki İmparator şehrin teslimi konusunda anlaşmaya vardılar. Çarpışmaya son verin ve bundan böyle artık tebaanız olmayı kabul etmiş kişilere saldırmayı bırakın." Limanda olup bitenlerden belki de haberi olmayan Mehmet, bu sözleri işitir işitmez muharebeyi durdurdu; daha önceki şartları onayladı ve onları yerine getirmeye söz verdi. Böylece kentin bu öbür kısmı kendiliğinden teslim oldu.

Ertesi gün Sultan Topkapı'dan şehre girdi ve Rumlara iradesini şu sözlerle bildirdi: "Benimle görüşmeye geldiğinizde burada kaldığınız takdirde dininize bir halel gelmeyeceğine, kiliselerinize ve manastırlarınıza dokunulmayacağına söz vermiştim. Fakat şimdi şehrin bir kısmını zorla ele geçirdiğime[441] ve öteki kısmı da teslim olduğuna göre, haklı bulduğum şu emri veriyorum: Fethettiğim kısımda bulunan kiliseler ve manastırlar cami yapılacak, öteki kısımdakiler ise Hıristiyanlara bırakılacaktır." Bu ferman

gereğince Aksaray'dan[442] Ayasofya'ya kadar bütün kiliseler camiye çevrilmiştir; Sulu Manastır'dan[443], Edimekapı'ya kadar olanlar ise Rumlara bırakılmıştır[444]. Daha sonra, kara ve deniz kuvvetleri Aksaray'ın karşısındaki meydanda toplanınca Mehmet zafer şenlikleri arasında Ayasofya'ya doğru yürüdü. Kiliseye girer girmez ezan okunmasını[445] buyurdu ve ondan sonra İmparatorluk Sarayı'nı teslim almaya gitti. Saraya girerken şu anlama gelen Farsça bir beyit okuduğu söylenir: "Örümcek İmparatorluk Sarayı'nda ağını ördü; gece kuşu Efrasiyab[446] kuleleri üzerinde gece şarkısını söyledi." Mehmet bu beyitle Rum İmparatorluğu'nun çöküşünü dile getirmek istemişti. Görülüyor ki genç hükümdar şiirden anlıyor ve hoşlanıyordu. Kostantiniye, elli bir gün süren bir kuşatmadan sonra, Hicret'in 857. yılının Cemaziülevvel'in[447] yirmisinde Türkler tarafından fethedildi, veziri Azam Çandarlı Halil Paşa'nın ihmali ve ihaneti şehrin zaptını geciktirmişti[448]. Şimdi de kaldığımız yerden, Ducas'ın anlattıklarını aktarmaya devam edelim.

Mehmet'in Büyük Dük'ü Ziyareti

Şehrin alındığının ertesi günü, Sultan ikinci bir kez şehre girerek kendisini karşılamaya gelen Büyük Dük'ün evine gitti. Dük'ün karısı hasta olduğundan Mehmet yatağının yanına geldi, kendisine "anam" diye hitap etti ve iyi günler diledi. Dük'e de üzülmemesini, kendisine kaybettiklerinin daha çoğunu vereceğini söyledi. Ondan sonra, sokaklarda ne insana ne de hayvana rastlanmayan harabe haline gelmiş şehirde bir gezintiye çıktı.

Büyük Dük'ün Öldürülmesi

28 Mayıs günü yine kentin büyük bir kısmını dolaştı ve saray dolaylarında bir ziyafet verdi. Aşırı derecede içtikten sonra, haremağasını Büyük Dük'ün evine göndererek on dört yaşında yakışıklı bir delikanlı olan en genç oğlunu istetti. Sultan'ın niyetinden kuşkulanan Büyük Dük'ün rengi attı ve yarı ölü bir halde haremağasına Sultan'ın isterse oğlunu alabileceğini, fakat onu kendiliğinden vermeyeceğini söyledi[449]. Haremağası bu cevabı kendisine iletince Sultan, fena halde öfkelendi ve haremağasına celladı yanına alarak hemen genç delikanlıyı, Büyük Dük'ü ve diğer iki oğlunu getirmesi ve sarayın kapısında hepsinin başını kestirmesi için emir verdi[450]. Tutsaklıktan ve askerlerin elinden kurtardığı bütün öteki ileri gelenleri,

yüksek memurları vb. da öldürttü. Karılarının ve çocuklarının en güzel ve en yakışıklılarını seçip bunları da kendisi için alıkoydu.

Ganimetler

İstanbul'un alınmasından üç gün sonra, bütün gemiler servetler ve tutsaklarla yüklü, geldikleri yerlere döndüler. Ordugâh da ganimetlerle doluydu; her türlü insana, dinsel giysileri içinde köleler gibi elleri ayakları bağlı piskoposlara, rahibelere, vb. rastlanıyordu. Türkler köpeklerini ve atlarını örtmek için eyer örtüsü yerine kutsal giysilerden yararlanıyorlardı. Kimi, sofrada kutsal kâselerin içine meyve koyduruyor, kimi kutsal çanaklardan içki içiyordu. Arabalar dolusu kitap götürüyor, doğuda ve batıda dağıtıyorlardı. En değerli ve pahalı eserleri yok pahasına satıyor[451], süslerini ve yaldızlarını çıkardıktan sonra Kutsal Kitapları, İncil ve Tevratları yırtıp atıyorlardı. Resimleri ve tasvirleri bile yakıyor ve ateşinde etlerini pişiriyorlardı[452]. Türk tarihçilerine göre, aynı gün, Ebu Eyyub El Ensari'nin mezarının yeri Şeyh Akşemseddin'e ilahi bir ilhamla malum olmuştur. Sultanı, o günden beri Eyüp[453] diye anılan semte götürmüş, burada üstünde bir kitabe bulunan bir mezara rastlanmıştır. Mehmet, bu mezarın üzerine bir türbe, yanına da bir cami ve medrese yaptırttı[454]. Fethin beşinci günü Sultan, Galata'ya girdi ve nüfus sayımı yapılmasını buyurdu. Ayrıca Cenova'ya kaçanların evlerinin kapılarını kırdırttı ve eşyalarının dökümünü yaptırttı. Aynı zamanda, sahiplerinin üç ay içinde dönmeleri halinde mal ve mülklerinin kendilerine geri verileceğini, aksi takdirde bunlara el konulacağını ilan etti. Bunların yanı sıra, Galata surlarının yıkılmasını ve İstanbul'unkilerin onarılmasını emretti. Egemenliği altındaki topraklarda yaşayan beş bin aile seçerek eylül ayının sonundan önce gelip İstanbul'a yerleşmelerini, yoksa öldürüleceklerini bildirdi. Bu arada, Süleyman adında bir kölesini de İstanbul'a vali yaptı[455].

Camiye çevirdiği Ayasofya dışında bütün kiliseleri boşalttı. Nihayet, 18 Haziran günü, büyük bir zafer alayıyla Edirne'ye hareket etti. Beraberinde götürdüğü ganimetlerin ve kölelerin haddi hesabı yoktu. Büyük Dük'ün karısı yolda öldü[456]. Edirne'ye vardığında, her taraftan kendisini zaferinden ötürü kutlamaya gelmiş çok sayıda Hıristiyan hükümdarlar buldu. Kendisi yüksek bir tahta oturarak bu hükümdarları ayakta kabul etti ve her birine dilediği miktarda haraç yükledi[457].

II

Mora'nın Fethi

Ertesi yılın ilkbaharında, Sırbistan'ı Osmanlı İmparator-luğu'na katmaya karar veren Mehmet, Despot Georgi'ye haber göndererek bu ülkenin kendisine teslimini istedi. Gerekçe olarak da, Georgi'nin Sırbistan üzerinde miras yoluyla bir hak iddia edemeyeceğini, bu ülkenin Lazar'ın oğlu Etienne'e ait olduğunu ileri sürdü. Sultan'ın gönderdiği elçi zamanında geri dönmeyince, Mehmet büyük bir ordunun başında önce Filibe'ye sonra da Sofya'ya gitti. Ordusunu ve vezirlerini Sofya'da bırakarak kendisi yirmi bin askerin başında Sırbistan'a girdi[458]. Fakat savaşacak düşman bulamadı. Despot, yakında güçlü bir ordunun başında geri dönmeyi milletine söz verdikten sonra, sarayının ileri gelenleriyle birlikte Macaristan'a sığınmıştı. Sultan, Macaristan'a girmek için kendisine Tuna üzerinde elverişli bir geçit sağlayabilecek olan Sendrew Kalesi'ni ele geçirmeyi çok istedi, fakat bunu başaramadı. Daha sonra saldırdığı bir ikinci kale önünde de başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine komşu bir şehri uzlaşma yoluyla ele geçirdi ve sakinlerini tutsak edip götürdü[459].

Bu şehrin Chalcondyles'in Novo Barda adını verdiği ve Tuna'ya dökülen Morana nehrine yakın bir yerde ve Türk sınırlarında bulunduğunu söylediği şehir olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet, şehri kuşattı ve kendisinin icat ettiği söylenilen havanlarla öyle bir top ateşine tuttu ki sakinleri bütün evlerinin yıkıldığını görerek kayıtsız şartsız teslim oldular. Mehmet, bunların bir kısmını tutsak olarak götürdü; civardaki maden ocaklarından çıkan madenleri işlemekte beceri sahibi olanları ise şehirde bıraktı. Triballos'ların Prens ya da Despotu Georgi, Türklerin yaklaştığını görünce yardım sağlayabilmek umuduyla Hunyadi'ye sığınmıştı. Şimdi başka çare kalmadığını anlayınca Mehmet'e yılda kırk bin duka haraç ödemeyi kabul ederek barışı satın aldı. Kısa bir süre sonra da öldü. En küçük oğlu Eleazar'ın yerine geçmesi gerektiğinden daha önce gözleri çıkarılmış olan Etienne ve Georgi hazineyi ele geçirmek olanağını buldular ve Osmanlı Sarayı'na sığındılar. Sultan geçimlerini sağlamak için kendilerine bazı topraklar bağışladı[460]. Edirne'ye dönüşünde Sultan, İstanbul civarındaki köy ve kasabaları payına düşmüş olan dört bin erkek ve kadınla yeniden iskân etti. Daha sonra İstanbul'a giderek kulelerinin toplam yüksekliği bin beş yüz metreyi geçen bir saray[461] yaptırdı ve manastırlardan çıkarttırdığı kurşunlarla kaplattı.

Rodos ve Sakız Adalarına Gönderilen Donanma -1455

İstanbul'un fethini izleyen ikinci yılın içinde, Rodos Şövalyeleri armağanlarla Edirne'ye gelerek bir barış ve ticaret antlaşması imzalanması dileğinde bulundular. Ancak bunlar Papa'nın emrine uyarak haraç ödemeyi kabul etmediklerinden Mehmet, kendilerine savaş ilan etti. Ertesi ilkbaharda, yirmi beşi üç sıra, ellisi iki sıra kürekli ve kalanları daha küçük boyda gemilerden oluşan yüz seksen parelik bir donanma meydana getirdi. Donanma haziran ayında hareket ederek Murat II zamanında ibriktarlık yapmış olan Hamza Bey'in komutasında Midilli'ye geldi. Midilli Prensi, kendisine saygılarını sunmak ve armağanlar vermek üzere Ducas'ı gemisine gönderdi. İki gün sonra donanma Sakız adasına hareket etti. Ancak Hamza Bey bu adanın sakinlerine de Midilli sakinlerine olduğu gibi iyi davrandığı halde, bunlar kendisine hiçbir saygı gösterisinde bulunmadılar. Bunun üzerine bazı Türkler karaya çıkıp bağları ve bahçeleri yağma ettiler. Fakat iyi tahkim edilmiş olduğu ve limanda silahlı en az yirmi Ceneviz gemisi bulunduğu için şehre saldırmayı göze alamadılar.

Hamza Bey Rodos'a hareket etti ve uzaktan şehrin büyüklüğünü ve limanda bulunan gemi sayısını görünce bu ada herhalde Sakız adasına oranla iki kat daha müstahkemdir diye düşünerek Cö adasına gitti. Türkler şehri boş buldular; Rodos Şövalyeleri Rachee adında başka bir müstahkem mevkiye çekilmişlerdi. Türkler burasını kuşattılar, fakat yirmi iki gün sonra çekilmek zorunda kaldılar. Donanma yeniden Sakız adasına geldiğinde, şehir sakinleriyle Türkler arasında bir anlaşmazlık çıktı ve birçok Türk öldürüldü. Kadırgalarından biri devrildi ve içindekilerin hepsi boğuldu. Sultan olayı haber alınca, Hamza'yi Attila'ya gönderdi ve oraya vali yaptı. Sonra da Sakız adasındakilere savaş ilan etti.

İki Foça'nın Alınması

On tane üç sıra kürekli, bir o kadar da iki sıralı kadırga, Mehmet'in aynı zamanda Gelibolu Valiliğine atadığı yakışıklı ve boylu boslu bir genç olan Genuzis veya İanuzis'in komutasında yola çıktılar. Bu komutan Yeni Foça'yı aldı. Ducas'ın Midilli Prensi'nin elçisi olarak sarayda bulunduğu sırada da, Sultan muhafızlarından birini Eski Foça'yı almakla görevlendirdi. Hükümdarı Samothrake (Semendirek) adasında oturan Aine ve Oene takımadalarını da egemenliği altına aldı. Bu arada Sakız adasının sakinleri

batırdıkları kadırga için otuz bin ekü tazminat ve ayrıca yılda on bin ekü haraç ödemek suretiyle barış yaptılar.

Limni'de Ayaklanma, Belgrad Kuşatması ve Kaldırılması

Prenslerinden hoşnut olmayan Limni adasının sakinleri başlarına bir başkasını geçirmesi için Sultan'a ricada bulundular. Sultan, Genuzis'in yerine geçen haremağası İsmail'i iki kadırgayla adaya gönderdi ve Hamza'yı başa geçirmekle görevlendirdi. İsmail, Limni Prensinin asileri yola getirmek için harcadığı çabalara rağmen, görevini yerine getirdi. Prensin bu davranışı Sultan'ı öfkelendirdi.

Temmuz ayında Sultan, Belgrad üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Başlangıçta işler çok iyi gitti ve kısa bir süre içinde surların bir kısmı yıkıldı. Tuna Nehri'nde altmış gemi vardı[462] ve gemicilerden bazıları şehre girip ganimet bile topladılar. Fakat aynı gün yetişen Hunyadi Yanoş[463] Türklere şiddetle saldırdı, birçoğunu kılıçtan geçirdi ve kalanları kovdu.

Sonra kuşatmayı yardı, düşmanın topunu aldı, Sultan'ı kaba etinden yaraladı[464], gemilerini yaktı[465] ve kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı[466]. Chalcondyles Hunyadi'nin kendisinin de tehlikeli bir yara alarak birkaç gün sonra öldüğünü söylemektedir[467] fakat başkalarının Hunyadi'nin, Hıristiyanların ordugâhında ortalığı kasıp kavuran vebadan öldüğünü ileri sürdüklerini eklemektedir[468]. Mehmet'in, Türk tarihçilerine göre, Macaristan Kralı'na karşı açtığı savaşın da bu tarihe rastlaması gerekir. Bu Türk tarihçilerine göre, Macaristan Kralı bozguna uğratılmış, muharebe sırasında yaralanmış ve kısa bir süre sonra aldığı bu yara yüzünden ölmüştür[469]. Bundan sonra Sultan, Belgrad'ı kuşatmış fakat kışın yaklaşması ve ordusunun zayiat vermesi nedeniyle muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır[470]. Chalcondyles, Sultan'ın bu sırada İlliryalılara ve Trabzon İmparatoru'na karşı da savaşmakta olduğunu ve kadırgalarını Amasya Valisi Hıdır'ın komutasında Kolkhis (Lazika, Lazistan) kıyılarını yağma etmeye gönderdiğini söylemektedir[471].

Sultan'ın Midilli'ye Saldırması -1457

Ertesi yıl Papa Calixtus, Rodos, Sakız, Midilli, Limni, İmroz, Semendirek, Tasse ve Türklere komşu daha başka adaları kurtarmak için Patrik Aquila'nın komutasında on kadırga gönderdi. Bu kadırgalar Katalanların ve korsanların gemilerine katılarak kırk gemilik bir donanma

oluşturdular ve Rodos'a hareket ettiler. Sultan bütün bu işleri Midilli Prensi'nden[472] bildi ve kendisine savaş ilan etti. Ağustos ayında İsmail'in komutasında bir donanma gönderdi. İsmail Methymna'ya saldırdı, fakat surları top ateşine tutarak yıkmaya ve mayınlayarak üzerlerine tırmanmaya çalıştıktan ve bunu başaramadıktan sonra, çok kayıp vererek çekilmek zorunda kaldı.

Uzun Hasan'ın Elçileri

1458 yılında Mehmet'in sarayına Komanalıların ve Ermenistan'da, Lazika dolaylarında hüküm sürmekte olan Uzun Hasan'ın elçileri geldi. Uzun Hasan, Sultan'ın büyükbabası Mehmet Çelebi'nin Uzun Hasan'ın büyükbabasına bağlamış olduğu küçük bir tahsisatı istetiyordu[473]; bin eyer örtüsü, bin halı ve bin sarıktan oluşan bu tahsisat altmış yıl boyunca ödenecekti. Mehmet elçilere şu karşılığı verdi: "Gidiniz ve Efendinize gelecek yıl borcumu ödemeye bizzat geleceğimi haber veriniz." Kışın, İstanbul'un uç noktalarından birinde, Yaldızlı Kapı'ya yakın bir yerde, Bayezit'in İmparator İoannes Paleologos'un inşa ettirmesine izin vermemiş olduğu bir kale yaptırdı[474].

Şimdi de Türk tarihçilerinin hemen hemen hiç bahsetmedikleri Yunanistan işlerinden söz etmek istiyoruz. Bereket ki Rumlar ve özellikle Chalcondyles, bu konuda geniş ayrıntılara girmiştir.

Mora'ya Taarruz

Mehmet, Boğazkesen'i inşa ettirdikten sonra, Türhanlı'yı, İmparator Konstantinos'un kardeşleri Thomas ve Demetrius'a karşı savaşmak üzere Mora'ya gönderdi. Turhanlı Neopo-lichne'yi aldıktan sonra geri çekilmek zorunda kaldı ve oğlu Ahmet pusuya düşürülerek esir edildi[475]. İstanbul'un fethi tüm Yunanistan'da öyle bir dehşet havası yarattı ki Mora'daki bütün irili ufaklı hükümdarlar ve Yunanistan'ın bütün ileri gelenleri İtalya'ya gitmek için hazırlandılar. Ancak Mehmet hemen bir uzlaşma zemini bularak buna engel oldu.

Arnavutların Mora'yı Ele Geçirmeleri

Bu kodamanların Mora'dan ayrılma kararları başlarına bir sürü felaket getirdi. Onları gitme telaşı içinde gören Arnavutlar ülkeyi ele geçirdiler. Fakat Pierre le Boiteux (Topal Pierre) adında birisinin tavsiyesine uyarak yönetimi kendilerinden birine verecek yerde, kendileriyle kalan bir Rum

prensini seçtiler; bu Manuel Kantakuzenos'tu. Ondan sonra, iki despotun tebaası olan öteki Rumlara saldırdılar, mallarını yağma ettiler ve sürülerini alıp götürdüler. Bu Mora Arnavutları çobandılar ve kırlarda göçebe hayatı yaşıyorlardı. Bir araya gelince Rumların şehirlerini ve kalelerini ele geçirip yağma ettiler. Rumlara köle gözüyle baktıklarından, Sultan'a haber göndererek kırları ve köyleri kendilerine bırakması şartıyla Mora yarımadasının bütün şehirlerini Türklere teslim etmeyi önerdiler.

Hükümdarlarına Boyun Eğmeleri

Bu teklif, el altından, prenslerden birinin kayınbiraderi olan Centerion Zacharias ve ayrıca Lucain adında biri tarafından teşvik edilmişti. Despot Thomas bu iki kişiyi yakalatıp Chumetia kalesine hapsettirdi[476]. Ancak Centurion'un, gelinlik kızını ve daha başka maddi çıkarlar vaat ettiği kale muhafızı kaçmalarına göz yumunca önce Cline'ye, sonra da Akhaia'da Patras kentine saldırdılar. Rum despotlarının küçüğü olan Thomas'in sarayı Patras'taydı ve tebaasının çoğu Arnavut'tu. Centerion ve Lucain her iki şehirden de püskürtüldüler. Buna rağmen, eğer Sultan, Asan'ın isteği üzerine, bir ordu göndermemiş olsaydı Mora yarımadası belki de Arnavutların eline düşecekti. Ordunun başında bulunan Turhanlı, Arnavutları bozguna uğrattı, iki binini esir etti ve kentlerinden üç dördünü ele geçirdi. Bunun üzerine Arnavutlar, aldıkları yerleri geri vermek ve ganimetlerini alıkoymak şartıyla, yeniden hükümdarlarının buyruğu altına girmeyi kabul ettiler.

Yeniden Ayaklanmaları

Turhanlı ayrılırken iki kardeşe birlik ve beraberliklerinin bozulmasına fırsat vermemelerini öğütledi, çıkabilecek ayaklanmalara ancak bu şekilde engel olabileceklerini söyledi. Fakat Turhanlı gittikten hemen sonra iki kardeşin arası açıldı, ikisi de birbirlerinin yerine göz diktiler. Lucain bu çekişmelerden yararlanarak Arnavutları ve Mora sakinlerini isyana teşvik etti. Bunlar da, en yetkili kişi olarak, Korent şehrini ve Mora'nın en büyük kısmını yönetmekte olan Asan'a[477] başvurdular. Fakat Asan isyancıların isteklerini kabul etmedi. Bunun üzerine halk on iki bin altın stater[478] tutarındaki yıllık haracı ve diğer olağan vergilerden hiçbirini, topraklar aralarında eşit dağıtılmadıkça, ödemeyeceklerini bildirdiler. Böylece Rumlar, bölünmeleri ve iç çekişmeleri yüzünden kendi kendilerinin mahvına sebep oldular[479].

Korent'in Alınması

1458'de Mehmet, Mora despotlarına haber göndererek üç yıldır birikmiş on bin duka tutarındaki haracı ödemelerini ya da ülkeden çıkıp gitmelerini istedi. Ertesi yılın ilkbaharında Mora'ya saldırmak için askerlerini topladı ve Korent şehrini zor kullanmadan buyruğu altına aldı. Sultan'ın yola çıktığını haber alır almaz, Despot Thomas karısı ve çocuklarıyla İtalya'ya gitti. Demetrius ise Sultana teslim oldu; İsparta, Akhaia ve diğer eyaletlerin en seçkin kişileriyle birlikte İstanbul'a götürüldü. Sultan bütün bu yerlere kendi valilerini yerleştirdi. Mora'dan İstanbul'a ayrıca iki bin aile ve asker ocağına yazdırdığı iki bin genç götürdü[480].

Yunanlıların Yola Getirilmesi

Bu olaylara, Prens Cantemir'in Sadi Efendi ve öteki Türk tarihçilerine dayanarak anlattıklarını eklemek gerekir. 861 yılında Mehmet, Mora yarımadasının geri kalan kısmını da egemenliği altına aldı ve ertesi senenin ilkbaharında uğradıkları zararları kısmen gidermeye çalışan Yunanlıları bozguna uğrattı[481]. Onları Altimil'den[482] çıkardı ve surları yıktırdı; ülkeyi akınlarına karşı korumak için de Ak Kerneh ve Beldez'e kuvvetli garnizonlar yerleştirdi, sonra da Korfes veya Corfou (Korfu) adasını yağma etti[483].

Mora Yarımadasının Kısmen Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi

Chalcondyles'e göre, Sultan'ın haracı toplamak için Mora'ya gönderdiği memurlar Rumları kendi aralarında o kadar bölünmüş ve birbirlerine düşman kesilmiş durumda bulmuşlar ki ne onları ne de Arnavutları fazla sıkıştırmamayı daha uygun bulmuşlar. Sultan despotlar arasında hüküm süren anlaşmazlığı dikkate alarak haracın üçte birini kendilerine geri verdi ve sadece sözlerinde durarak barışı bozmamalarını öğütledi. Fakat dileklerine kulak asmadıklarını görünce askerlerinin başında Mora'ya girdi; bir kısmını Korent'i kuşatmak üzere geride bıraktı ve kendisi ülkenin içine dalarak Tharse, Arribe, Phliasia, Pazenique ve daha başka yerleri ele geçirdi. Despotlardan biri Mantinea'ya, öbürü ise Epidauros'a çekilmişti; Sultan, Epidauros'u ele geçirmeyi çok istiyordu, ancak şehrin çok iyi tahkim edildiğini görerek saldırıya geçmeyi göze alamadı, Korent'e döndü. Asan, Sultan'ın yokluğundan yararlanarak çok sayıda asker ve bol yiyecek stokuyla şehre girmenin yolunu bulmuştu[484]. Bir kayanın tepesinde bulunan kale çok kaim ve sağlam surlarla kuşatılmıştı ve ele geçirilemez

sanılıyordu. Fakat dış duvar topçu ateşiyle kısmen yıkılınca[485] şehirde yiyecek stoklan tükenmeye başladı ve sonunda halk Asan'ı teslim olmaya zorladı. Korent alındıktan sonra barış yapıldı. Despot barış antlaşmasıyla Türk ordusunun geçtiği bütün topraklan Mehmet'e bıraktı ve yılda iki bin duka haraç ödemeyi taahhüt etti. Ege denizini, Kalauria adasını, Patras kentini ve Akhaia'ya komşu toprakları da Sultana terk etti[486].

Atina Devleti

Savaş bitince Mehmet ordusunu terhis etti ve Atina'yı görmeye gitti. Pire'ye ve limanının kullanışlılığına, Yunan uygarlığının görkemli yapılarına hayran oldu. Bu şehir birkaç yıl önce Tesalya Valisi Türbanlı'nın oğlu Ömer tarafından şöyle bir vesileyle zapt edilmişti. Atina Hâkimi Neri Acciaoli ölünce kendisinden bir erkek çocuk doğurmuş olan dul eşi, Osmanlı Sarayı'nda dostlar edinmek suretiyle devlete egemen olmuştu. Bir süre sonra Naupli Podestası (orta çağda İtalyan şehirlerinin en yüksek görevlisine verilen ad ç.n.) Pietro Palmerio'nun oğlu olan ve Atina'ya ticaret amacıyla gelmiş genç bir Venedikliye âşık oldu. Karısından ayrılıp kendisiyle evlenecek olursa her şeyini ona bırakacağını söyledi. Gözünü aşk ve ihtiras bürümüş Palmerio, İtalya'ya gitti; karısını zehirledi ve yeniden Atina'ya dönerek âşık prensesle evlenip büyük bir adam oldu.

Mehmet Tarafından Alınışı

Halkın büyük hoşnutsuzluğunu hiçe sayarak genç Dük'ün vesayetini üzerine alan Palmerio bir süre sonra kendisini Sultan'ın sarayına götürdü. Çünkü Antoine Acciaoli'nin oğlu ve Neri'nin yeğeni Franco, Atina'yı günün birinde ele geçirebilmek umuduyla daha önce Osmanlılara sığınmıştı. Sultan, Neri'nin dul karısının yakışıksız davranışını öğrenir öğrenmez, şehri Franco'ya verdi. Franco yengesini Megara'ya sürdü ve bir süre sonra da orada öldürttü. Kocası Mehmet'e yakındı, o da adamın duyduğu acıdan etkilenerek Ömer'i, Atina'yı almakla görevlendirdi. Bu komutan şehri ele geçirmekte hiçbir zorluk çekmedi, ancak kale uzun süre dayandı. Sonunda, Boeotia ve Thebes karşılığında kaleyi teslim etmeye Franco'yu ikna etti[487].

Mora İşleri

Bu arada, Türklerin boyunduruğundan kurtulmak için sabırsızlanan Despot Thomas, kızını Sultan'la evlendirmiş kardeşi İsparta Despot'una savaş ilan etti. Patras'ı kuşatmak için askerler gönderdi. Sultan, Şahinci

(Port Epervier) lakabını taşıyan Khamus[488] kumandasında bir ordu gönderdi. Hamza, Mora Valisi Ahmet'i, selefi ve damadı Ömer'le birlikte tutuklattırdı. Hamza'nın yürüyüşe geçtiğini haber alır almaz, Thomas'ın askerleri Megalopolis'e çekilen komutanlarının yanına gittiler ve Thomas burada Rumlardan ve Arnavutlardan kurulu bir ordu meydana getirerek Türklere karşı koymaya çalıştı. Fakat çok geçmeden yenildi ve Hamza ordusunun bir kısmını Megalopolis kuşatmasını sürdürmek üzere Janus'a ve Prens Demetrius'a bıraktığından kalanları müstahkem mevkileri savunmakla görevlendirdi. Thomas, bunu haber alır almaz, geri dönerek kaleleri korumakta olan Yeniçerileri kuşattı.

Cenevizlilerle Savaş

Aynı sıralarda, Cenevizliler haksız olarak ellerinden alındığını ileri sürdükleri Pera'nın kendilerine geri verilmesini istediler. Mehmet, kendi istekleriyle teslim ettikerini söylediği bir yeri geri vermeye yanaşmadı. Bunun üzerine Cenevizliler kendisine savaş açtılar. Sultan hemen Asya'ya geçti. Karadeniz kıyısında, uzlaşma yoluyla teslim olan Amestris (Amasra) şehrini ellerinden aldı ve sakinlerinin üçte ikisini İstanbul'a götürdü.

Trabzon'dan Haraç Alınması

Artabal'ın kumandasındaki Çerkezler (Lazistan, Colchis) İmparatorluğu'nun başkenti olan Trabzon önündeki kuşatmayı henüz kaldırmışlardı ki Amasya Valisi Hıdır Bey varoşlara bir baskın yaparak iki bin esir aldı. Bu zavallı kent daha önceki bir veba salgını yüzünden zaten ıssız kalmış olduğundan düşman bastırmış olsaydı belki de dayanamaz düşerdi. Fakat İmparator İoannes[489] tutsakların geri verilmesi şartıyla yılda iki bin duka haraç ödemeyi kabul etti ve Sultan da buna razı oldu[490].

Adaların Durumu

İstanbul'un fethinden önce, Sultan adamlarından birine, Ege Denizi adalarından Limni, Midilli, İmroz, Thasos (Taşoz) ve Semendirek'i vermişti. Ancak Doris, babası Palamedes'in ölümünden sonra Midilli, Limni ve Oene adalarını ele geçirdi. Kısa bir süre sonra bu dört ada, Papa'nın temsilcisinin kumandasında İtalya'dan gelen bir donanmaya teslim oldu. Fakat İtalyan donanması Rodos'a hareket eder etmez, Türk kadırgalarının komutanı İsmail, Limni ve İmroz adalarını ele geçirdi ve bütün İtalyanları yakalayıp Sultana gönderdi. Mehmet bu sırada, İstanbul'u

kasıp kavuran veba salgını yüzünden Filibe'ye çekilmiş bulunuyordu. Sultan İtalyanların hepsini öldürttü. Bir süre sonra Zağanos Paşa, İsmail'in yerine Gelibolu Valisi oldu. Thasos ve Semendirek adalarını aldı, ikisini de yakıp yıktı ve sakinlerini İstanbul'a gönderdi.

Mora Yarımadası

Asan, Prens Demetrius için Sultan'dan bir ordu alarak Mora'ya girdi, Megalopolis dolaylarında Prens Thomas'ı yendi ve kendisini birkaç gün süreyle burada kuşattı. Fakat düşmanlarının muhalefeti yüzünden çekilmek zorunda kaldı, çünkü Tesalya Valisi Ömer ile araları hâlâ açıktı. Bu nedenle Sultan, Tesalya ve Mora'nın valiliklerini Zağanos Paşa'ya verdi. Bu komutan, doğu denizlerinin en ünlü korsanı olan Morezin'i yakalamakla kısa sürede büyük bir şöhrete kavuşmuştu. Zağanos Paşa önce ordusuyla Akhaia'ya girdi ve yöreyi savunmak için toplanan Rumlar, kendiliklerinden dağıldıklarından hemen teslim olan kalenin önünde ordugâh kurdu. Öte yandan, Thomas'ın getirttiği Milanolular da kaleyi dövmeye başladılar, ancak tek bir topları olduğu için kuşatmayı kaldırmak ve Naupaktos'a çekilmek zorunda kaldılar.

Bu arada, Prens Thomas, askerlerinin başında, Lakonia'ya boyun eğdirdi ve Messenia bölgesinde bulunan Kalamata şehrini aldı. Daha sonra Mantinea'yı kuşattı, fakat karşılaştığı güçlüklerden yılarak bir uzlaşma zemini bulabilir miyim, diye Mehmet'i yokladı. Uzun Hasan'ın Asya'da harekete geçtiği yolunda haberler alan Sultan, Thomas'ın aldığı bütün şehirleri geri vermesi ve on iki bin duka haraç ödemesi şartıyla barışa razı oldu. Thomas bu şartları kabul etti, fakat ülkesinde büyük karışıklıklar çıktığı için bu parayı toplayamadı. Mehmet, Prense o kadar kızdı ki Uzun Hasan'a karşı sefere çıkmayı erteleyerek hemen Mora üzerine yürüdü.

Demetrius'un Tutuklanması

Sultan Korent'e vardığında Asan, gelip kendisini buldu ve Demetrius'a yardım etmesi için ricada bulundu. Aynı zamanda ordunun başına geçirilmeyi de umuyordu. Fakat Tegea'ya vardıklarında Sultan, Asan'ı bütün adamlarıyla birlikte tutuklattırdı ve İsparta'ya doğru yürüdü. Bu beklenmedik bir davranış karşısında şaşkınlığa uğrayan Demetrius, şehrin üzerindeki kaleye çekilmek istedi, fakat kayınbiraderi Asan'in tutsak olduğunu öğrenince Sultan'a teslim olmaktan başka çare kalmadığını anladı. Sultan kendisini iyi karşıladı, aralarında geçenlerin unutulacağını ve

kendisine İsparta'nın yerine başka topraklar vereceğini söyledi. Fakat ordugâhtan ayrılmasına izin vermeyerek gözaltına alınmasını buyurdu.

Alınan Şehirler

Mehmet, daha sonra güzel ve zengin bir Yunan şehrini ele geçirdi. Bu, İsparta'nın ötesinde, Taygetos dağının eteğinde, Paleopolis'e ve Euratos ırmağına üç mil uzaklıkta bir şehirdi. Bu başarıdan sonra buraya aşağı yukarı sekiz mil mesafede bulunan Casrie adlı bir müstahkem şehir üzerine yürüdü. Şehrin kalesi beş yüz adım yüksekliğinde dik bir tepenin üzerindeydi. Yeniçeriler, üç yüz kişilik garnizonun yiğitçe karşı koymasına rağmen, bu müstahkem mevkii ele geçirdiler.

Sultan askerlerin hepsini kılıçtan geçirtti ve kale muhafızının bedenini ikiye ayırdı. Megalopolis'i ve Cardicea kalesini de aldı ve ne insanları ne hayvanları esirgedi. Altı bin nüfustan sadece üç yüzü esir alındı; Mehmet hepsini soğukkanlılıkla öldürttü. Bu kasaplık karşısında yılan öteki Mora kentleri temsilciler göndererek bağımlılıklarını bildirdiler. Arkadia'da, Pylos karşısında güzel bir limanı olan Salvarie kenti de öyle yaptı. Sakinlerinin tümünü oluşturan on bin kişi İstanbul'a getirilerek şehrin varoşlarına yerleştirildi[491]. Mehmet, bir süre Prens Demetrius'u bağlı ve muhafaza altında olmak üzere peşinde dolaştırdıktan sonra serbest bıraktı ve Josue'yi Epidauros şehrini almaya ve orada bulunan karısıyla kızını getirmeye göndermesini istedi. Sultan evlenmek için kıza göz koymuşa benziyordu. Şehrin sakinleri Demetrius'un karısıyla kızını verdiler, fakat şehri teslim etmeye yanaşmadılar. Mehmet daha sonra Venediklilere ait müstahkem şehirlere saldırmaya karar verdi.

Zağanos Paşa'nın Fetihleri

Bu süre içinde, Sultan tarafından Akhaia ve Eleia'yı (Elîs) fethetmeye gönderilen Mora Valisi Zağanos Paşa, Arnavut liderlerinden biri olan Doxas'ın elinden Kalaurita'yı uzlaşma ile aldı, fakat şehre girdikten sonra bütün Arnavutları kılıçtan geçirttirdi. Daha sonra çok iyi tahkim edilmiş bir şehir olan Grebene üzerine yürüdü, fakat burasını ele geçiremeyince bir başka Arnavut kenti olan Sainte Maure'a gitti. Ülkenin en zenginleri güvenlik içinde olacakları inancıyla buraya çekilmişlerdi. Kaledekilerin uzlaşma yoluyla teslim olmaları üzerine Zağanos şehre girdi. Fakat sözünde durmayarak askerlerine istediklerini yapmaları için izin verdi. Onlar da sakinlerin birçoğunu öldürdüler ve geri kalanlarını da tutsak aldılar.

Türklerin aman dinlemediklerini gören diğer Arnavut şehirleri komutanların sözüne güvenerek teslim olmanın lafını bile işitmek istemediler.

Prens Thomas'ın Geri Çekilmesi

Bu sırada, Mehmet Karditsa'dan ayrılarak Korone'yi keşfe çıktı. Oradan Pylos'a gitti. Pylos'ta Prens Thomas bir geminin içinde bekliyor, bir başka yere gidebilmek fırsatını kolluyordu. Ancak bu geminin mensup olduğu Venedik donanması limana girince Sultan'ın herhangi bir şikâyetine meydan vermemek için oradan ayrılmak emrini aldı. Thomas böylece Osmanlı ordusunun şehrin yakınlarında olduğunu haber alınca oradan ayrıldı ve Venedik elçileri Mehmet'in huzuruna çıkarak daha önce iki devlet arasında imzalanan antlaşmaları yenilediler. Türk askerleri ülkeyi kasıp kavurduktan ve çok sayıda Arnavut'u esir aldıktan sonra, Sultan Mehmet, Prens Demetrius'u Boeotia'yı işgale gönderdi, kendisi de Akhaia'ya giderek bu bölgedeki tüm müstahkem şehirleri ve prenslerin kendisine gönül rızasıyla teslim ettikleri şatoları ele geçirdi. Zağanos Paşa'nın Sainte Maure'da yaptığı zulümleri ve bunun olumsuz yankılarını öğrenince bütün tutsakların salıverilmelerini emretti ve Mora valiliğini Zağanos'un elinden alarak Hamza Bey'e verdi.

Mehmet'in Aldığı Öteki Şehirler

Bu adilâne davranıştan sonra, Grebene'yi aldı, Patras'a doğru yürüdü ve Kastrimene'yi ele geçirdi. Ondan sonra, yüksek bir dağın tepesinde kurulan Salmenique'i kuşattı. Sarp bir kayanın üzerindeki kaleyi yedi sekiz gün top ateşine tuttu, fakat hiçbir sonuç alamadı. Sonunda yeniçeriler nehrin yolunu değiştirerek şehir halkını susuz bırakmanın yolunu bulunca kale teslim olmak zorunda kaldı ve sakinlerin tümü tutsak edilip köle olarak satıldı. Paleologoslardan birinin kumandasındaki kale aslında uzlaşma yoluyla teslim olmaya hazırdı ve hatta Mehmet ordusunu bir fersah kadar geri çekmişti. Ancak kalenin önüne bıraktığı Hamza, şehir sakinlerinden birkaçını yakalayınca ötekiler teslim olmaya yanaşmadılar. Sultan, bunun üzerine valiliği Hamza'nın elinden alarak yeniden Zağanos Paşa'ya verdi.

Daha sonra Phaeane bölgesine doğru yürüdü ve sözüne güvenerek ordugâha yiyecek götürmekte olan çok sayıda Arnavut'u öldürttü. Sultan Phiunte ülkesinde de aynı kurnazlığa başvurdu, çünkü Rumları ayaklanmaya kışkırtanların genellikle Arnavutlar olduğunu fark etmiş ve

ileride çıkabilecek isyanları önlemenin en etkin yolu olarak Arnavutları zayıflatmaya, sayılarını azaltmaya karar vermişti.

Mehmet bundan sonra Atina'ya döndü. Kaleyi korumakta olan yeniçerilerin kendisine, şehir sakinlerinin şehri Boeotia Senyörü ve eski Atina Dükü Franco Acciaoli'ye teslim etmek için aralarında bir komplo kurdukları yolunda yanlış ve asılsız bir haber ulaştırmaları üzerine, belli başlı yurttaşlardan onunu tutuklattırıp İstanbul'a gönderdi. Acciaoli'ye gelince onu Zağanos Paşa'ya gönderdi, Zağanos Paşa da adamı öldürttü. Sonra Pheria yoluyla Edirne'ye gitmek üzere yürüyüşe geçti ve Demetrius'a önden gitmesini emretti. Kendisine Oene şehrini, civarındaki tuz ocaklarını ve ayrıca hazinesinden on iki bin ekü verdi.

Zağanos Paşa, ülkeyi yağmaladıktan sonra, Salmenique'i kuşattı, fakat her ne kadar elverişli koşullar önerdiyse de sakinleri teslim olmaya ikna edemedi. Fakat bir süre sonra, bir yıldan beri savaşa ve Türklerin saldırılarına yenilmez bir cesaretle göğüs geren Rum kumandanı[492] eşyalarıyla birlikte başka yere gidebilme iznini kopardıktan sonra kaleyi teslim etti.

Prens Thomas, Pylos'tan ayrıldıktan sonra Korfu adasına geçerek ailesini orada bıraktı ve kendisi İtalya'ya gitti. Aynı zamanda Mehmet'e bir elçi göndererek, Epidamne şehrine karşılık kendisine sahilde geniş topraklar vermeyi önerdi. Fakat Sultan'ın cevabı elçiyi demire vurdurmak oldu. Ancak bir süre sonra kendisini salıverip geri gönderdi. Thomas, Roma'ya vardığında, Papa'nın sarayında konuk edildi ve diğer masrafları için kendisine aşağı yukarı üç bin liralık bir maaş bağlandı. Böylece Mora yarımadasının Venediklilerin elinde bulunan sahil şehirleri dışında kalan kısmının tümü Türklerin eline geçmiş oldu.

III

Bosna'nın Fethine Kadar Geçen Olaylar

Zağanos Paşa, Mora'yı buyruğu altına almakla meşgul bulunduğu sırada, Sultan Triballos'ların veya Sırpların Macaristan Kralına verdikleri Senderovia[493]ya da Semendria'yı geri almak için yürüyüşe geçti. Fakat şehre yaklaştığında halk kendisini karşıladı ve anahtarları teslim etti. Türk tarihçileri Hıristiyanların bu kaleyi geri aldıklarını ve Mehmet'in zorla yeniden ele geçirdiğini yazmışlardır. Ayrıca İstanbul'un fethinden bu yana Hünkâr'ın, bir kısmını zorla, bir kısmını teslim yoluyla olmak üzere kırk kenti[494] egemenliği altına aldığını eklemişlerdir.

Sinop'un Teslimi

H. 864 yılında, Sultan Anadolu'da, öz kardeşi İsmail Bey'in[495] ihanetine uğrayan Kızıl Ahmet'ini[496] ülkesini ele geçirdi. Ahmet, Uzun Hasan'ın[497] yanına sığındı. Mehmet, bu kez Uzun Hasan'ın üzerine yürüdü, ordusunu yendi ve denize doğru beş mil kadar uzanan bir kara şeridi (dil) üzerinde kurulmuş çok güzel bir şehir olan Sinop'u aldı[498]. Sinop, iki yanı denizle çevrili olduğu için çok iyi korunmuş bir şehirdir; art bölgesi kumluk bir ova olup yarımada meyve bahçeleri ve içinde av hayvanları bulunan ağaçlıklarla kaplıdır.

Uzun Hasan'la ittifak ettiği için Sinop Beyi'ne kızan Sultan, beş yüz kadırga ve yuvarlak gemiden oluşan bir donanmayı[499] yola çıkardı. Kendisi kara ordusuyla Kastamonu üzerinden yürüyüşe geçtiği sırada, donanma Sinop'a vardı. Daha önce gelen Mahmut Paşa, İsmail'le görüştü. İsmail, Sultan'ın kendisine Filibe'yi vermesi şartıyla Sinop'u teslim etmeye hazır olduğunu[500] bildirdi. Anlaşma imzalandı ve İsmail yeni ülkesine çekildi. Kastamonu ve diğer şehirler teslim oldu.

Burası zengin bir ülkeydi; Mehmet'e ait olan Karadeniz Ereğlisi'nden başlıyor ve Pontus İmparatorluğu'ndan Pafla-gonya'ya ve Turgut (Beyin?) topraklarına kadar uzanıyordu. Sultan bu bölgeden aşağı yukarı dört yüz bin duka tutarında bir gelir elde etti. İberya'dan sonra en iyi bakır da buradan çıkıyor ve Chalcondyles'e göre Sultan'a yılda kırk bin dukalık bir gelir getiriyordu. Mehmet, İsmail'in inşa ettirdiği dokuz yüz tonilatoluk bir gemiyi İstanbul'a getirdi; onu, daha da büyük olan kendi gemilerinden birinin bulunduğu limana koydu. Bu iki gemi denize açılamayacak duruma

gelince üç bin tonilatoluk bir tane daha yaptırdı, fakat bu direğinin ağırlığına dayanamayarak limanda battı.

Uzun Hasan'la Barış

Rum tarihçilerine göre, Sultan tam bu sıralarda Uzun Hasan'a saldırmak üzere yürüyüşe geçti. Sivas'ı geçtikten ve Coreyque şehrini aldıktan sonra Uzun Hasan'ın ülkesine girdi. Bir süre sonra Uzun Hasan'ın annesiyle karşılaştı. Kadıncağız Sultan'a, kendi ulusundan ve kendi dininden kimselere karşı savaş açtığı için tatlı bir dille sitemde bulundu. Bu sitem Mehmet'e dokundu ve oğlunun bundan böyle kendi topraklarında yağma hareketlerine girişmemesi ve Trabzon İmparatoru'na yardım etmemesi şartıyla barış yapmaya razı oldu[501]. Ducas'a göre, Uzun Hasan kendisini Mehmet'e kafa tutacak kadar güçlü hissetmediğinden İran sınırındaki dağlara çekildi.

Trabzon Kuşatması

Sultan Ermenistan'ı geçti, Phasis ırmağını aştı ve Trabzon üzerine yürüdü. Bu arada Osmanlı donanması da Trabzon'a gelmişti[502]. Mehmet ilerlerken Trabzon İmparatoru'nun damadı Hüseyin Bey, Koyunlu Hisar şehrini kendisine teslim etti. Fatih bundan sonra Trabzon'u kuşattı. Davit Komnenos, kayınvalidesi Sare Hanım'in (Sara Hatun) ısrarları üzerine İmparatorluğu ile birlikte Mehmet'e teslim oldu. Sultan kendisini çok iyi karşıladı ve tüm ailesiyle birlikte İstanbul'a gönderdi[503].

David, İmparator Aleksios'un oğlu ve selefi İoannes Komnenos'un kardeşiydi. Kardeşinin ölümü üzerine, yeğeni Aleksios'un henüz dört yaşında küçük bir çocuk olmasından yararlanarak imparatorluğu ele geçirdi. Bu hususta, Trabzon yakınlarında Mezokalde'ye egemen olan Kabasıtanlılardan (Gabasitaniens)(Abazalar olabilir ç.n.) yardım gördü. Mehmet ile David arasındaki anlaşmazlığın nedeni, David'ın Uzun Hasan'la sıkı ittifak bağları kurması ve Sultan'a ödemekte olduğu haraçtan kendisini kurtarması karşılığında Akkoyunlu Hükümdarı'na kızını[504] vermesiydi[505].

Skilolimne'de ordugâh kuran Mahmut Paşa, İmparator'un kuzeni olan başmabeyinci ile görüşerek David'i teslim olmaya ikna etmesini öğütledi. David, Sultanın, kızıyla evlenmesi ve karşılığında kendisine bir şey vermesi şartıyla buna razı oldu. Sultan, önce uzlaşmaya yanaşmadı; fakat sonunda Divanı Hümayun'un tavsiyesi üzerine, önerilen şartları kabul etti. David şehri teslim etti ve en yakın akrabalarıyla birlikte İstanbul'a götürüldü.

Mezokalde ve diğer müstahkem mevkiler birbiri ardınca teslim oldu. Böylece güzel bir imparatorluk sayılabilecek Trabzon ve tüm Lazistan âdeta bir anda Türklerin eline düşmüş oldu.

Sultan, halkın bir kısmını yeniçeri ocağına yazdırdı, bir kısmını ise köle yaptı. Bir süre sonra, İmparato'ru ve oğullarını öldürttü. Uzun Hasan'ın karısı David'e bir mektup yazarak kendisine oğullarından birini ya da Meseline'de bulunan Aleksios Komnenos'u göndermesini istedi. Başmabeyinci mektubu şehzadelerin lalasına verdi. Fakat Mahmut Paşa bu işte parmağı olduğunu öğrenirse başına bir iş açılabileceğinden korktuğu için sonradan geri aldı ve bizzat Sultan'ın eline verdi. Mehmet mektubu okuduktan sonra bütün ilgililerin gözaltına alınarak sıkı güvenlik tedbirleri altında İstanbul'a götürülmelerini emretti ve orada hepsini öldürttü. İmparatorun oğullarının en küçüğü olan ve İslamiyeti kabul etmiş bulunan Georgos'u bile esirgemedi. Karısı olan David'in kızını da oda hizmetçisi olmaya mahkûm etti.

İskender Bey'in Başarıları

Şimdi yine İskender Bey'e dönelim ve sözünü ettiğimiz bütün bu dönem boyunca Epir'de olup bitenleri görelim. Babası Murat'ın ölümünden kısa bir süre sonra, Mehmet, Hamza Bey'i on iki bin atlının başında İskender Bey'e karşı sefere gönderdi. Modrissa (Medrese? y.n.) dağının tepesinde pusu kuran İskender Bey, geceleyin yollarını kesti ve Türkleri büyük bir kıyıma uğrattı. Hepsini ovaya sürdü ve burada yeğeni Amesa büyük bir şiddetle üzerlerine saldırdı. Türkler savaş alanında yedi bin ölü bıraktılar ve komutanları çok sayıda subay ve askerle birlikte esir alındı. Ertesi yıl, Debreas'ı (Debre y.n.) kumandasında on dört bin atlı yeni bir sefere giriştiler. İskender Bey, altı bin seçkin askerin başında yürüyüşe geçerek Debreas'ı Epir'e girmeden Polog'da karşılamak istedi. Fakat bereket versin ki ay ışığında kendisini gören Türkler toparlanmak için vakit buldular. Bununla birlikte İskender Bey Türklere öyle bir şiddetle saldırdı ki çetin bir savaştan sonra Debreas öldü ve düşman dört bin yüz yirmi ölü bırakarak kaçmak zorunda kaldı. Hıristiyanlar çok daha az kayıp verdiler ve İskender Bey ganimeti askerleri arasında pay etti.

Belgrad Kuşatması

İskender Bey daha sonra kendisine karşı büyük bir dostluk ve saygı beslediği Dibra Valisi (Moise (Musa) ile görüşerek Sphetisgrad'ı kuşatma

tasarısını açıkladı. Fakat bu komutan, Sultan'ın elçilerinden biri tarafından elde edilmiş olduğundan bu niyetinden vazgeçmesini ve onun yerine Epir sınırında Belgrad'ı kuşatmasını salık verdi. Bunun üzerine İskender Bey, Napoli Kralı Alphonso'dan yardım istedi. Yardım gelir gelmez, Belgrad'ı on dört bin askerle kuşattı ve öylesine bastırdı ki Türkler, on altı gün içinde yardım gelmediği takdirde şehri teslim etmeye karar verdiler.

Ordusunun Yenilmesi

Trabzon İmparatoru'na saldırmak üzere Asya'ya geçmiş olan Mehmet, bu kuşatma haberini alır almaz, Sebalias Paşa'yı kırk bin atlının başında kuşatmayı kaldırmaya gönderdi. Kurnaz İsa Bey, İskender Bey'in öncülerini elde ederek yürüyüşe geçtiğini haber almasını önledi. Beklenmedik bir anda, ordusunun ovada bulunan kısmına saldırdı. Bu birliklere kumanda eden Musachius bunları mümkün olduğu kadar etkin biçimde muharebe düzenine soktu ve kendisini yiğitçe savundu. Adamlarının kılıçtan geçirildiğini görünce düşman saflarını yarmaya çalıştı, fakat harikalar yaratmasına rağmen sonunda bütün askerleriyle birlikte öldürüldü. İskender Bey yardımına koşmak için dağlardan inmek istedi ancak subayları kendisini bu derece tehlikeli bir girişimden vazgeçirdiler. Buna rağmen, Türklerin canlarını dişlerine takmış düşmanın peşine düşmüş olduklarını görerek aniden dört bin kişiyle aşağı indi; ovada kalanları kılıçtan geçirdi ve İsa Bey'in artçı kuvvetlerini de iyice hırpaladı. Gecenin yaklaşması üzerine savaşçılar birbirlerinden ayrıldılar ve dağlara çekildiler. İskender Bey Epir'e, İsa Bey de zafer alayı ile İstanbul'a döndü. Bu, İskender Bey'in şimdiye kadar uğradığı en büyük yenilgiydi. İki bin at ve çoğu İtalyan olan üç bin piyade, çadırlarını ve toplarını kaybetti. Türkler aşağı yukarı seksen esir aldılar ve toplam üç bin kayıp verdiler.

Musa'nın İhaneti

Musa bu yenilgiyi öğrenir öğrenmez, birkaç Arnavut'la birlikte Sultan'a sığındı ve Sultan kendisine iyi bir geçim sağladı. İskender Bey bu ihanete şaşırdı, fakat sonradan baştan çıkarılmış olabileceğini düşünerek ihanetini bağışladı ve kendisine hakaret edilmesini yasakladı. Musa, Sultan'dan savaşa devam etmesini istedi ve ilkbaharda on beş bin seçkin atlının başında Epir'i almaya gönderildi. İskender Bey, kendisini karşıladı ve ilk çarpışmalarda düşmanın öncüsünü püskürttü. Sonra ana muharebe birliğine saldırdı. Başında bulunan Musa bütün çabalarını Prens'in bulunduğu tarafta

yoğunlaştırdı. Amacı kendisini öldürmekti. Bir Türk askeri İskender Bey'e rastlayarak kılıcını savurdu ve Prens'i atından yere düşürdü. Düşmanlarını öldü sanan Türkler büyük bir sevinç narası attılar. Fakat İskender Bey, birden ayağa kalkarak düşmanının üzerine saldırdı ve kendisini öldürdü. Çok geçmeden Türkler kaçmaya başladılar ve Musa da kalan dört bin askeriyle geri çekilerek canını kurtardı. Sultan, firarilerin cesaretini kırmaktan korkmasaydı saraya döndüğünde kendisini hemen öldürecekti. Musa artık tamamen ihmal edildiğini görerek eski efendisinin yanına gitti, o da kendisini affederek eski görevlerine iade etti.

Amesa'nın İsyanı

Bir süre sonra, Amesa, amcası İskender Bey'le aralarında geçen bir olayı bahane ederek karısı ve çocuklarıyla İstanbul'a sığındı. Mehmet kendisini iyi karşıladı ve ertesi senenin ilkbaharında Vezir İshak Paşa'yı elli bin kişilik bir ordunun başında Epir'e gönderdi ve ülkeyi işgal eder etmez, beş bin atlıya kumanda eden Amesa'yı kral ilan etmesini buyurdu. Sultanın amacı halka şirin görünmek, savaşının ulusa karşı değil, hükümdarlarına karşı olduğunu göstermekti. İskender Bey, kopacak fırtınaya göğüs germeye hazırlanmak için ülkesinin her yanından askerler devşirmeye başladı. Buna rağmen, sadece altı bin kişiyle ordugâh kurmakla yetindi. İshak Paşa görünür görünmez, her zaman olduğu gibi ormanlara ve dağlara değil, sanki ülkesini savunmaktan umudunu kesmiş gibi, Venediklilerin bir kıyı kenti olan Lissa'ya (Vis adası) çekildi.

Türklerin Üst Üste Yenilgiye Uğramaları

İshak Paşa, kral ilan ettirdiği Amesa'nın görüşüne karşı çıkarak, ülkenin içine doğru ilerledi. Üçüncü gün Amethe'nin köylerine girdi ve ertesi gece Sezar ile Pompeius arasındaki ünlü savaşa sahne olan Pharsalus'ta konakladı. Ertesi sabah Tumeniste Dağı'nın eteğinde mevziye girdi. Casusları aracılığıyla düşmanın bütün hareketlerinden haberdar edilen İskender Bey, Türklerin hiç beklemedikleri bir anda dağdan iniverdi ve ordu düzene girmeye vakit bulamadan ordugâhlarına girerek öylesine bir kıyıma girişti ki yiğitçe dövüşen İshak Paşa ile Amesa'nın tüm ricalarına rağmen askerler kaçışmaya başladılar.

İskender Bey, Türkleri Epir sınırlarının ötesine kadar kovaladı. En ılımlı tahminlere göre, bu çarpışmada yirmi bin (kimine göre otuz bin) Türk öldü. Hıristiyanlar ise sadece altmış kişi kaybettiler[506]. Alınan ganimetler de

sayılamayacak kadar çoktu. Tutsaklar arasında Amesa ve bir sancakbeyi de vardı; İskender Bey, bunları peşinden sürükleyerek zafer alayı ile Kroya'ya (Akçahisar) girdi.

Bundan sonraki iki yıl Türkler için savaşsız geçti. Üçüncü yılda Mehmet, İskender Bey'le bir yıllık bir barış anlaşması imzaladı. Bu süre geçer geçmez, Sinan Paşa'yı yirmi bin kişilik bir ordunun başında Epir'e gönderdi. Çok geçmeden Sinan Paşa'nın ordusu ve arkasından da Hasan Bey'in komutasında otuz bin kişilik ikinci bir ordu yenildi ve Hasan Bey esir düştü.[507] Yussan Bey'in (Yakup Bey?) komutasında on sekiz bin kişilik üçüncü bir ordu da daha başarılı olamadı. Sonunda, İskender Bey'i iyi tanıyan eski ve tecrübeli bir komutan olan Karaca Bey Sultan'dan İskender Bey'e kendisinin gönderilmesini istedi ve kırk bin kişilik bir ordunun başında yola çıktı.

İskender Bey bu kez her zamankinden daha büyük bir ordu topladı ve iki bin kişiyi düşman topraklarında pusu kurmaya gönderdi. Bunlar Türklerin öncü kuvvetlerini oluşturan dört bin atlıyı bozguna uğrattılar. Çok geçmeden ordunun geri kalan kısmı Epir'e girdi. Fakat üç gün süren şiddetli bir yağmur herhangi bir harekâta izin vermediğinden, yaşlı komutan hiçbir şey yapmadan geri çekilmeyi daha uygun buldu.

Sonunda, elindeki kuvvetlerle İskender Bey'in hakkından gelemeyeceğini anlayan Sultan, kendisine değerli armağanlar vermek ve barış önerilerini iletmekle görevli bir elçi gönderdi. Barış 1461'de imzalandı ve bir süre devam etti[508].

Bu savaş sırasında Epir'de olup bitenlerle ilgili olarak İtalyan ve diğer Hıristiyan tarihçilerinin anlattıkları işte bunlardır. Ancak Chalcondyles, olayları oldukça değişik bir biçimde anlatmıştır. Ona göre, Mehmet yazın[509] İskender Bey'e[510] karşı güçlü bir ordu göndererek Murat'ın hiçbir zaman üstesinden gelemediği bu adamı yenmeğe karar vermiştir. Bu ordu Breneses'in oğlu Josue (Yusuo'un komutasındaydı. Makedonya'nın İonia denizi kıyısındaki kısmını yağmaladı. İskender Bey Papa'dan ve büyük dostu Napoli Kralı Alphonso'dan yardım istedi ve kendisine sağlanacak yardım karşılığında Kroya'yı vermeyi teklif etti. Kendisine verdikleri önemli bir piyade birliği Durazzo'ya (Draç)[511] çıktı; Türk topraklarına girdi, yağma yaptı ve ne bulduysa alıp götürdü. Daha sonra İskender Bey'in birliklerine katılarak Sphetisgrad'ı kuşattılar. Eğer Yusuf, aniden üzerlerine saldırıp hepsini kılıçtan geçirmemiş olsaydı belki de bu şehri alacaklardı. Mutlu bir rastlantı sonucu orada bulunmayan İskender Bey, İtalya'daki

dostlarının yanına gitti. Dönüşünde, Türkler tarafından takip edildiği takdirde kendisine bir sığınak görevi görecek şekilde tahkim ettiği bir yer seçti. Burası Adriyatik denizi kıyısında, Durazzo'ya yakın bir yerdi. Aşağı yukarı bir milin dörtte üçü genişliğinde küçük bir yarımadayı kalın bir duvarla çevirdi ve içine Arnavutlar yerleştirdi. Ayrıca Durazzo'nun da savunma durumunu iyileştirdi ve böylece üstün kuvvetler tarafından çekilmek zorunda bırakıldığı takdirde denizden kaçabilmeyi güvence altına aldı. Bu tedbiri aldıktan sonra Arnavutlarıyla dağlara çekildi. Her yerde hazır ve nazır olmak için bir yerden bir yere adeta uçuyor, gözünü bir an olsun düşmandan ayırmıyordu. Kısa bir süre sonra Türkler gelip ülkeyi baştan başa yağmaladılar, insanlarla hayvanları alıp götürdüler ve hiçbir karşı koymayla karşılaşmadan kentleri ve köyleri yaktılar[512].

Ducas'ın anlattıkları da Chalcondyles'i doğrulamaktadır. Bu tarihçi de Mehmet'in bütün Arnavut büyüklerini öldürttüğünü, kalelerini yıktırdığını sadece Monembasia'yı istemeye istemeye bıraktığını yazmaktadır. Ducas, ayrıca Sultan'ın Ege denizine yüz seksen kadırgalık bir donanma gönderdiğini, fakat hiçbir sonuç alamadığını, ertesi kışın bir kısmını Edirne'de, bir kısmını İstanbul'da geçirdiğini, bu süre içinde olağanüstü büyüklükte bir gemi inşa ettirdiğini ve ayrıca İstanbul'da elbise çarşısı ve Farsça bezistan (bedesten) adı verilen tiyatroyu yaptırdığını eklemektedir[513].

Midilli Kuşatması

Sadece Yunan adaları, çok küçük bir ölçüde de olsa, hala özgür sayılabilirlerdi. 865 yılında Mehmet büyük bir donanma ile Midilli adasına saldırdı. Adalılar kendilerini yiğitçe savundular, fakat sonunda Türkler adayı ele geçirdiler. Eğer Mehmet, yıllık haracı ödemeyi reddeden Eflak Beyi Kazıklı Voyvoda[514] ile uğraşmak zorunda kalmasaydı, öteki takımadalarının da aynı akıbete uğrayacakları kuşkusuzdu[515].

Rum tarihçileri daha büyük ayrıntılara girmektedirler. Ducas, eylül ayında[516] Mehmet'in altmış yedi yelkenliden oluşan bir donanmayla Midilli'ye yanaştığını ve Nicolas Gattiluzzio'ya adayı kendisine teslim etmesi için çağrıda bulunduğunu anlatmaktadır. Nicolas, dört yıl önce Midilli'yi kardeşi Dominique'in elinden zorla almış ve kendisini de boğdurtmuştu[517]. İstihkâmları onararak adanın savunmasını pekiştirmişti. Kadınlar ve çocuklar da sayıldığı takdirde yirmi beş bini bulan sakinlerin dışında ayrıca beş bin asker vardı. Mehmet Edirne'ye döndü ve kuşatma

işini Veziri Mahmut Paşa'ya bıraktı. Mahmut Paşa Midilli'yi öyle bir top ateşine tuttu ki surların Melanudion adı verilen kısmı, istihkâmların bir bölüğü ve kuleler yıkıldı[518]. Ducas'ın tarihi burada birdenbire tamamlanmadan kesildiği için eksik kalanları Chalcondyles'e başvurarak tamamlamaya çalışacağız.

Adanın Teslimi

Bu kadar büyük bir gedik kuşatılanları ürküttü. Birkaç kez daha kuşatmayı yarmaya çalıştılar ve birkaç korsanın da yardımıyla adayı savunmaya devam ettiler. Ancak başka hiçbir yerden yardım beklemeyen Prens, daha fazla dayanabilmekten umudu kesince Mahmut Paşa'ya haber göndererek önceden önerdiği gibi yerine başka topraklar verdiği takdirde adayı teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Paşa, durumu Sultan'a haber verdi ve Mehmet, adayı ele geçirmiş olmanın sevinci içinde anlaşmayı imzalamak üzere ordugâha bizzat geldi.

Adanın tesliminden sonra, avam takımını toprakları işlemek üzere adada bıraktı; orta tabakalar ya köle olarak satıldı ya da yeniçeri ocağına yazıldı; bütün soylu ve seçkin kişiler ise bu şehri yeni baştan iskân için İstanbul'a gönderildi. Korsanlara gelince ki üç yüz kişiydiler, bunları vücutlarının ortasından kestirdi ve böylece işkence çeke çeke ölmeye mahkûm etti.

Prensin Öldürülmesi

Mehmet, başkentine döndükten kısa bir süre sonra, İskender Bey'i[519] kuzeni Lucius ile birlikte hapsettirdi. Aeme Prensi olan Lucius, genç olmasına rağmen, kardeşini öldürmekte kendisine yardım etmişti. Canlarını kurtarmak için ikisi de Müslüman olmuşlardı. Fakat dinlerinden dönmeleri bir süre sonra tutuklanmalarına ve sonunda da başlarının kesilmesine engel olmadı[520]. Yukarıda belirtildiği gibi, Eflâk Voyvodası yıllık haracı ödemeyi reddetmişti. Kendisini cezalandırmak için Sultan topraklarına girdi, Vlad'ı kovdu ve ülkesinin yönetimini küçük kardeşine verdi[521]. Rum tarihçileri ve diğer Hıristiyan tarihçileri bu savaşın nedenlerini ve sonuçlarını daha açık seçik olarak anlatmışlardır.

Eflâk'ın Bağımlılığı Reddetmesi

Onlara göre, Mehmet Voyvoda'ya[522] haber göndererek gelip saygılarını sunmasını[523], beraberinde beş yüz genç adam getirmesini ve gelecekte kendisine yılda on bin ekü haraç ödemesini istedi. Voyvoda cevabında

haracı ödemeye hazır olduğunu, ancak ne istediği genç adamları getirebileceğini ne de ayaklarına kapanabileceğini bildirdi. Bu cevaba canı sıkılan Sultan, sarayının ileri gelenlerinden birini, yanında bir kâtiple Voyvoda'ya gönderdi ve haracı adamlarına vermesini, gerisini sonra düşüneceğini söyledi. Fakat Voyvoda Sultan'ın elçilerini kazığa oturttu, bir miktar askerle Tuna Nehri'ni geçti; Distere'yi yağmaladı, çok sayıda esir aldı ve hepsini kazığa oturtarak öldürttü. Daha sonra, eyaletin valisi olan ve on bin askerle kendisine saldıran Hamza'yı[524] yendi, kendisini daha başkalarıyla birlikte esir aldı ve hepsini öncekilerin akıbetine uğrattı.

Mehmet'in Saldırıya Geçmesi

Çılgına dönen Mehmet, yüz elli bin[525] kişilik bir ordunun başında Eflâk'a girer. Ancak halk ormanlara ve dağlara çekildiğinden yedi gün boyunca korkunç bir boşluk ve ıssızlıktan başka bir şeye rastlamaz. Nihayet uzaktan oldukça hoş görünen bir yere gelir, fakat çok geçmeden yere çakılmış sayısız kazıklar ve her birinin üzerinde bir insan cesedi görür. Bunların arasında, kırmızı atlas giysileri içinde Hamza'nın cesedini tanır. Bu dehşet verici manzara karşısında tüyleri ürperir. Geceleyin Voyvoda ordugâha girer ve büyük bir kıyıma girişir[526]. Hava aydınlanınca geri çekilir[527]. Fakat kendisini takip etmekle görevlendirilen Mihaloğlu Ali Bey, adamlarından birçoğunu öldürür ve iki bin esir alır.

Mehmet bunların hepsini önünde idam ettirmiştir. Uladus (Vlad), Türkleri hırpalamak için Eflâk'a altı bin atlı bıraktı ve askerlerinin geri kalanlarıyla Tuna Nehri üzerinde Sulina'yı[528] kuşatan Boğdan'ın üzerine yürüdü. Türkleri takip etmek için bırakmış olduğu müfreze, Voyvoda'nın emirlerine aykırı olarak orduya saldırma cesaretini gösterdi ve iki bin kayıp vererek yenildi. Bu başarısızlık Mehmet'e ülkeyi yağmalamak ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan yarısı öküz yarısı at olmak üzere iki yüz bin hayvanı alıp götürmek olanağını verdi.

Voyvoda'nın Kovulması

Sultan, Eflâk'ta Vlad'ın kardeşi Drakula'yı bıraktı. Bu Prens, zalimliği yüzünden Voyvoda'dan nefret eden halk arasında çevirdiği entrikalar sayesinde o kadar çok taraftar kazandı ki sınırda kalan Türk askerlerinin de yardımıyla, ülkeyi ele geçirmekte hiçbir zorluk çekmedi. Tebaası tarafından terk edildiğini gören Vlad, Macaristan'a gitti. Fakat öldürttüğü kimselerin akrabaları ve arkadaşları kendisini Hunyadi'nin oğlu Kral Mathias'a şikayet

ettiler ve suçladılar. Yargılanarak mahkum edilen Kazıklı Voyvoda tutuklu olarak Beigrad'a gönderildi[529] On yıl hapiste kaldıktan sonra salıverildi ve Türklere karşı bir savaşta öldürüldü.

Mehmet'in Yeni Fetihleri - 868 / 1463

867 yılında Mehmet, İstanbul'un güneyinde ve surların iç tarafında Kadırga Limanı'nı inşa ettirdi. Bu işle meşgul bulunduğu sırada, Venediklilerle ittifak eden Rumlar Mora'da kıpırdanmaya başladılar. Şada, Güvercinlik, Güzelcehisar, Durai ve Ezornik şehirlerini aldılar ve Türkleri bu eyaletten kovmaya çalıştılar. Fakat Mahmut Paşa'nın kendilerini yola getirmek üzere yürüyüşe geçtiğini haber alır almaz, gelmesini beklemeden dağıldılar. Bu Mahmut Paşa'ya, Rumların ele geçirdikleri şehirleri geri almak ve hatta ayrıca Koca Hersek (eski İllyria) denilen komşu ülkeyi de işgal etmek olanağını sağladı. Sultan, gelecek kuşaklara bu Paşa'nın kazandığı zaferlerini anımsatacak bir abide bırakmak için Havariler kilisesini[530] yıktırdı ve yerine Mahmudiye Camii adını verdiği bir cami yaptırdı. Bu büyük ve görkemli yapı eski çağların harikalarıyla boy ölçüşebilecek nitelikte olup ancak on yılda tamamlanabilmiştir. H. 868 yılında Sultan büyük bir ordunun başında Bosna Prensi'ni'[531] yendi ve öldürdü. Müstahkem şehirlere kuvvetli garnizonlar yerleştirdikten sonra, Bosna ve Arnavutluk sınırlarını güvenlik altına almak için dağ geçitlerine kaleler inşa ettirdi[532]. Türk tarihçilerinin en başa aldıkları Mora Savaşı, Hıristiyan tarihçileri tarafından en sona alınmış ve çok daha etraflı olarak anlatılmıştır.

Eflâk savaşından sonra Mehmet, Chalcondyles'e göre, birçok hisarlar ve bu arada İstanbul Sarayı ile Çanakkale Boğazı üzerindeki kaleleri yaptırdı. Ertesi yılın ilkbaharında[533] Bosna'da oturan İllyrialılara karşı savaş açtı[534].Bunun nedeni Bosna Prensi'nin elli bin duka tutarındaki haracı ödemeye kesinlikle yanaşmamasıydı. Mehmet aynı zamanda, İllyrialıların hükümdarının[535] gayrımeşru oğlu olan Sandal'ın da topraklarını ele geçirmeye karar verdi. Babalarının topraklarını aralarında paylaşamayan kardeşler düşüncesizce hareket ederek bu konuda Mehmet'in ara buluculuğuna başvurdular. Mehmet, ülkeyi Sandal'a verdi ve Üsküplüleri[536] yöneten İshak'ı kendisine yardım etmekle görevlendirdi. Sandal hemen kardeşlerine savaş açtı ve ülkenin altını üstüne getirdi.

Mehmet, Triballosları İllyria'lılardan ayıran Dorobize (Drin) Nehri'ni geçtikten sonra İllyrusus (Krajova) Çayı'na doğru ilerledi ve bu akarsuyu da sallarla geçti. Biraz yağma yaptıktan sonra Dorobize şehrini kuşattı. Yüksek bir dağ üzerindeki konumu yüzünden yaklaşılması zor ve dolayısıyla savunulması kolay olan bu müstahkem şehir, birkaç günlük bir bombardımandan sonra teslim oldu. Sultan, daha sonra Mahmut Paşa'yı İllyria Prensi'ne baskın yapmaya gönderdi. Prens, Mahmut Paşa'nın yürüyüşe geçtiği haberi üzerine, bataklık bir arazide kurulu ve kışın ulaşılması olanaksız bir kent olan Clitia veya Clissa'ya kaçmıştı. Fakat mevsim yaz olduğundan güneş yeri kurutmuştu ve Paşa hendeğe kadar ilerleyerek şehre saldırmaya karar verdi. Ancak buna gerek kalmadan Prensin ve halkın can ve mal güvenliğine dokunulmaması şartıyla şehir kendiliğinden teslim oldu. Prensin karısı savaş tehlikelerinden uzak kalmak için Ragusa'ya çekilmiş ve kocasının rızasıyla yanına pek çok kıymetli eşya almıştı.

Sandal'ın ülkesi Ragusa kapılarına kadar uzanırdı ve Sandal ile bu küçük cumhuriyet arasında bazı anlaşmazlık konuları vardı.

Sandal, Floransalı bir tüccarın karısına âşık olmuş ve karısına kötü muamele etmişti. Buna canı sıkılan Prenses küçük yaştaki oğlunu yanına alarak Ragusa'ya gitti. Sandal kendisini geri istetti, fakat Ragusa'lılar metresini bırakmadıkça kadını geri vermeyi reddettiler. Bunun üzerine Sanda,l kendilerine savaş ilan etti ve oğlu olan genç Prensin kumandasındaki askerlerle çarpışarak onları bozguna uğrattı. Daha sonra Sultana çağrıda bulunarak İllyrialılara karşı kendisiyle birleşmesini istedi. Fakat Türkler istediğinden daha çok sayıda asker gönderdiklerinden ülkesini işgal etmelerinden çekinerek gerekli savunma tedbirlerini aldı.

Sandal'ın ve Başka Ülkelerin Baş Eğmesi

Mahmut Paşa, görevini yerine getirdikten sonra Sultan'la buluşmak üzere yola çıktı. Sultan, Mahmut Paşa ile aynı zamanda yola çıkarak İllyrialıların merkezi olan Jaytia, daha doğrusu Jazika'ya doğru yürüyüşe geçmişti. Ülkenin en müstahkem şehri olan Dorobize'nin Türklerin eline geçmesi üzerine paniğe kapılan bu şehir hemen teslim oldu. Daha birçok şehir Paşa'nın yürüyüşü sırasında, Mehmet'in İllyrialılara egemen olur olmaz beraberinde Sandal'ın ülkesine getirdiği prenslerinin emri üzerine teslim oldular. Sultan önce Ragusa'ya adamlar göndererek Sandal'ın karısını istetti. Fakat kadın başına gelebilecekleri tahmin ederek İtalya'ya kaçmıştı.

Bunun üzerine Mehmet bütün kuvvetlerini toplayarak Sandal'ın ülkesine girdi, bir baştan bir başa yağmaladı ve başkentini kuşattı. Bu şehri umduğu kadar çabuk ele geçiremeyince silahlarını kardeşleri Constantin, Caraguse ve Paul'a çevirdi. Bunların hepsi teslim oldu ve esir alındı. Sandal'a gelince, kaçmaya çalışırken yakalandı ve Sultan'ın huzuruna getirildi. Mehmet Paşa'nın serbestçe çekilmesine izin vermiş olmasına rağmen, Sandal'ın hemen orada başını kestirdi, bazılarına göre ise diri diri derisini yüzdürdü[537].

IV

İskender Bey'e ve Venediklilere Karşı Savaşlar

Mehmet'in en yakın komşuları olan Venedikliler Sultan'ın zaferlerini çekemiyorlardı. Fakat Türklerin uyruklarına sık sık kötü muamelede bulunmalarına rağmen, silaha sarılmaya cesaret edemiyorlardı. Nihayet Alban'ın (Balaban) oğlu Josue (Yusuf)'un bir papazın ihaneti yüzünden Argos'u ele geçirmesi ve Turhanlı'nın oğlu Ömer'in bugünkü Lepanto olan Naupactos topraklarında akınlar yapması üzerine Victoria Capelli, senatoda öyle cesur bir konuşma yaptı ki Venediklilerle birleşerek Türklere karşı savaş ilan etmek için Macarlara çağrıda bulunmaya senatoyu ikna etti[538]. Türk komutanlarının, Venediklilere ait bulunan Mora'nın Modon kenti dolaylarında yağmalara girişmelerinin de senatonun bu kararı üzerinde etkisi oldu. Senato, Hunyadi'nin oğlu Macar Kralı Mathias'a yirmi beş bin duka bağışla elçiler gönderdi. Mathias hemen asker topladı, aniden Türk topraklarına girdi ve Sabutin'in Belgrad'ı abluka altına almak için yaptırdığı istihkâmları yıktı. Ondan sonra Sava Nehri'ne kadar ilerledi. Türkleri ve Sırpları bozguna uğrattı ve yirmi bin tutsak götürdü. Macarların başarıları bundan ibaret kaldı.

Venediklilere gelince, Alysio[539] Loredano'nun kumandasında, otuz beş kadırgadan ve piyadeyle iki bin hafif süvari yüklü on iki büyük gemiden oluşan bir donanmayı denize çıkardılar, daha sonra dört bin Giritli gönüllü bunlara katıldı. Bu birlikler Mora'ya çıktılar ve halk arasında genel bir ayaklanma çıkarmaya çalıştılar. Megalopolis'te bulunan Osmanlı valisi hemen saraya haber verdi. Bu arada Venedikliler[540] Naupli'den Argos üzerine yürüdüler, bu şehri kuşattılar ve sadece elli yeniçeri tarafından korunduğu için zorluk çekmeden ele geçirdiler. Yeniçerilerin ağırlıklarıyla birlikte çekilmelerine izin verildi. Bir süre sonra, Jeronimo Bernardini, Komutanının emrine aykırı olarak ihtiyatsızca ülkenin iç taraflarına girmesi üzerine, Türklerin kurduğu bir pusuya düşerek adamlarından dört yüzünü kaybetti.

Korend Duvarının Onarılması ve Berzahın Venedikliler Tarafından Terk Edilmesi

Rumlar ve Arnavutlar, bir yandan garnizondaki yeniçerilerin ellerinden kaçmasını önlemek, bir yandan da düşmanı durdurmak için Korent berzahının duvarını onarmaya başladılar. Birkaç gün içinde, denizden taşlar

ve diğer gerekli araçları getiren Venediklilerin de yardımıyla bu işi tamamladılar. Aynı zamanda bütün şehir halkından silahlanmalarını istediler. Korent sakinleri kendilerine katılmak istemediklerinden bu şehri kuşattılar. Fakat bir süre sonra komutanları öldürülünce kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Öte yandan Akhaia'yı ayaklandırmayı da başaramadılar ve tüm Lakonia'da da bir İsparta kendilerinden yana çıktı. Kaldı ki Türkler durmadan yollan kesiyor ve aldıkları tedbirleri etkisiz bırakıyorlardı. Sonunda kış da bastırınca askerler soğuğa dayanamadılar ve Korent savunmasız kaldı. Mahmut Paşa'nın kalabalık bir ordunun başında yürüyüşe geçtiği haberi üzerine Venedikliler berzahı terk etmeyi ve müstahkem mevkilerine çekilmeyi uygun buldular.

Mora'nın Geri Alınması

Türkler de kendi hesaplarına Venediklilerden çekinmiyor değillerdi. Mahmut Paşa Larissa'ya gelince, Tesalya Valisi Ömer daha fazla ilerlememesini öğütledi; Sultan'a haber gönderilerek bizzat gelmesi gereğinin duyurulmasını, durumun komutanları tarafından bir karara bağlanamayacak kadar önemli olduğunun bildirilmesini istedi. Fakat çok geçmeden gerçek durum öğrenildiğinden Mahmut yürüyüşüne devam etti ve duvarın terk edilip gemilerin ayrıldıklarını görünce Korent'i geçerek doğru Argos üzerine ilerledi. Bu şehir sadece yetmiş İtalyan tarafından korunmaktaydı. Paşa hepsini esir aldı. Sonra Tegea ülkesinden geçerek Megalopolis dolaylarında konakladı. Burada Yusuf'un yerine Mora Valiliğine getirilen Zağanos Paşa'yı Patras'a ve komşu kentlere cephane ve yiyecek ikmali yapmaya gönderdi. Aynı zamanda Ömer'i yirmi bin askerin başında Venediklilerin topraklarını yağmalamaya yolladı. Ömer bu arada Modon dolaylarında bir müstahkem şehri ele geçirdi. Beş yüz nüfusu İstanbul'a gönderdi ve Sultan'ın huzurunda bedenleri ikiye ayrıldı. Mahmut Paşa, kalelere saldırmak için mevsimi elverişli bulmadığından Ömer'i ve Hasan'ı İsparta'da bıraktı ve gerek bu şehrin gerekse Tenares, Epidauros gibi diğer bazı müstahkem kentlerin sakinlerini Türklerin egemenliği altına girmeye ikna etmekle görevlendirdi. Fakat Rumlar Türklerin aniden Mora'ya gelmesinden ürkmüş ve içlerinden birçoğu dağlara çekilmekle beraber Venedikliler halkı öylesine kendilerine bağlamışlar ve Macarlarla birlikte ülkeyi istilâ etmekle o kadar umutlandırmışlardı ki hiç kimse herhangi bir uzlaşmaya yanaşmadı.

Venediklilerin Limni'yi Alması

Venedikliler, kalenin kumandanı olan Komnen[541] adlı biri aracılığı ile Limni'yi geri aldılar. Kumandan şehri kendilerine teslim etti ve böylece adanın ileri gelenlerinin adayı satmalarına engel oldu. Venedikliler bundan sonra bu ülkenin müstahkem mevkilerini donatacak silah ve cephane ile Mora'ya geri döndüler[542]. Limni'yi Türklere kaybettiren Cominius veya Komnen'in yerine kale kumandanlığına Ursato Justiniani getirildi. Justiniani otuz iki kadırga ile Ege Denizi'ni dolaştı. Öte yandan, Andrea Dandolo, Mantinea yakınlarında aniden ve ihtiyatsızca Türk süvarisine saldırdığından yenildi ve bin beş yüz askerle birlikte hayatını kaybetti. Ursato, Lesbos adasının başkenti Midilli'yi kuşatmak isterken daha da büyük bir başarısızlığa uğradı; iki saldırıda beş bin asker kaybetti ve kısa bir süre sonra üzüntüsünden Mora'da öldü. Yerine Jacomo Laurentani geçti.

İskender Bey'in Türklere Savaş İlanı

Bu kayıplarla zayıf düşen Venedikliler Papa'dan yardım istediler. Papa, Almanya, Fransa, İspanya ve daha başka ülkelerden Venediklilere büyük yardımlar sağladı. Venedikliler ayrıca İskender Bey'e de baskı yaparak Sultan'la imzaladığı barışı bozmasını ve kendilerine katılmasını istediler. Sultan, İskender Bey'in başkomutan olarak bu Hıristiyan kuvvetlerinin başına geçirilmesinden korkarak kendisine bir elçi gönderdi ve anlaşmalarını yenilemeyi kabul ettiği takdirde Epirlilerin Türk topraklarında yaptıkları bazı akınları bağışlayabileceğim bildirdi. İskender Bey, bu arada Papa'dan bir mektup almıştı. Papa yakında, Hıristiyan hükümdarlarıyla birlikte güçlü bir ordunun başında Epir'de olacağını bildiriyor ve Türklere savaş açmasını istiyordu. Bunun üzerine İskender Bey tereddütsüz Sultan'ın topraklarına girdi, ortalığı talan etti ve zengin ganimetlerle döndü.

İskender Bey'in Zaferleri

Sultan, İskender Bey'e karşı koymak için on dört bin askerin başında Sermet Paşa'yı[543] gönderdi. Bu komutan Makedonya'nın Ohri şehrinde ordugâh kurdu. İskender Bey, on iki bin askeri pusuya yatırdı ve beş yüz atlı çıkararak bunlara, düşmanı açık araziye çekemedikleri takdirde direnmeden geri çekilmeleri ve böylece pusuya düşmesini sağlamaları emrini verdi. Bu savaş kurnazlığı beklenilen sonucu verdi. Türkler her yandan saldırıya uğradılar ve yirmi bin kişi kaybettiler. Ordunun veznedarı ve belli başlı subaylarından on ikisi esir alındı, ancak kırk bin duka kurtulmalık

ödendikten sonra serbest bırakıldılar. Bu zaferden sonra, İskender Bey Hıristiyan ordusunu beklemek üzere Epir'e döndü. Fakat Papa Plus, yola çıkmayı kararlaştırdığı günden bir gün önce Aamane'de (Ancona olacak ç.n.) öldü ve bütün askerler, kendilerinden yardım bekleyenleri son derece güç durumda bırakarak dağıldılar.

Venediklilerin Başarısızlıkları

Vittoria Capelli'yi başkomutan ilan edilen Venedikliler savaşa devam etmekten vazgeçmediler. Kısa bir süre içinde Capelli, Euboia ve Negroponte (Türkçesi Eğriboz) adasında Aulis'i, Selanik körfezinde Lirse'yi ve Himber adasını aldı. Daha sonra askerlerini Pire'de karaya çıkardı. Atina'ya baskın yaptı ve aldığı ganimetle birlikte bütün ahaliyi Eğriboz adasına götürdü. Burada, Patras kentinin Hıristiyan halkının şehri kendisine teslim etmeye hazır olduğunu öğrendi. Bu haber üzerine dört bin piyade ve iki yüz atlıyı Mora'ya gönderdi. Bunlar Patras'ın bir mil uzağına kadar düzensiz bir şekilde ilerlediler ve Türk garnizonu tarafından yenildiler.

Piyade kuvvetlerine komuta eden Barbarini çarpışmalarda öldü ve süvarinin başında bulunan Ragio tutsak edilerek kazığa oturtuldu. Sadece bin kadar asker gemilere binerek canlarını kurtarabildi. Capelli bu başarısızlığa ve Patras'a karşı ikinci bir kuşatma girişiminde uğradığı yenilgiye o kadar üzüldü ki kısa bir süre sonra Eğriboz adasında birdenbire öldü.

Matthias Corvin'in Sırbistan'ı Yağma Edişi -1465

Bu başarısızlıklardan dolayı cesaretleri kırılan Venedikliler, ünlü Hunyadi'nin oğlu Matthias Corvin'den[544] yardım istediler. Bunun üzerine Matthias, Venedik topraklarını himayesi altına aldı. İlkbaharın başlangıcında Belgrad'da Tuna Nehri'ni geçti ve güçlü bir ordunun başında Sırbistan'a girerek Türklerin yapmış oldukları kaleleri yıktı, ortalığı kasıp kavurdu ve birçok ganimet ve yirmi bin tutsakla geri döndü.

İskender Bey'in Balaban'ı Yenmesi

Sermet Paşa'nın yenilgisinin intikamını almak isteyen Mehmet, Balibanus Budera (Balaban Badera) komutasında on beş bin atlı ve üç bin yaya askerini Epir'e gönderdi. Bu kumandan aslen Epirli idi, fakat İslam dinine göre yetiştirilmiş ve İstanbul'un fethinde surlara ilk çıkanlardan biri olmuştu. Epir sınırında Alchire'ye varınca az sayıda askerle civarda

konaklayan İskender Bey'i bastırmak istedi. Fakat bunu başaramayınca Valcal vadisinin bir kısmını kapsayan dik bir dağa doğru ilerledi. İskender Bey bu sırada dört bin atlı ve on beş bin yaya askeriyle bu vadide bulunuyordu. Türklerin yaklaştığını görünce bir dağa sırtını vererek geri çekildi. Balaban bu geri çekilmeyi bir kaçış sandı ve saldırıya geçmek üzere hızla ilerledi. Fakat zaferin uzun süre ortada kaldığı bir muharebeden sonra bozguna uğradı. İskender Bey'in başlıca subaylarından bazıları, düşmanı, aldıkları emrin gerektirdiğinden daha uzaklara kadar takip ettiklerinden, kuşatıldılar ve kendilerini umutsuzca savunduktan sonra esir düştüler. Moise Ga lanus, Musache, Giniza, Perlot ve daha başkaları bunlar arasında bulunuyordu. Hepsi İstanbul'a gönderildi. İskender Bey, serbest bırakılmalarını istemek için bir elçi gönderdi, fakat Sultan ne tutsak mübadelesinin ne de kurtulmalığın sözünü bile ettirdi. Hepsine türlü hakaretler yağdırdıktan sonra diri diri derilerini yüzdürdü. On beş gün bu yürekler acısı durumda yaşadılar.

İkinci Yenilgi

Balaban, İskender Bey'in nöbetçilerini elde etmenin yolunu buldu ve az kalsın Prens'i Oronicus'daki ordugâhında baskına uğratacaktı. Fakat her an gözü tetikte olan İskender Bey gecenin karanlığında düşmanı atlarının sesinden tanımıştı. Hemen ordusunu muharebe düzenine soktu ve Türklere öyle bir saldırış saldırdı ki çoğu öldü ve komutanlarıyla diğerleri güçlükle canlarını kurtarabildiler. Balaban, on dört bin atlı ve üç bin piyadeden oluşan bir takviye aldı ve kurnazlıkla bir sonuç elde edemediğini görerek büyük Stetisgrad ovasına doğru yürüdü. Amacı, İskender Bey'e karşı bu ovada muharebe vermekti. Bu esnada topu topu sekiz bin atlısı ve bin beş yüz piyadesi bulunan İskender Bey, savaşta harikalar yarattı. Çarpışma sırasında atı öldü ve kendi de düşerken yaralandı. Türkler kendisini öldürmek için topluca o yana koştular fakat İskender Bey'in askerleri tarafından dağıtıldılar. Birkaç saniye sonra İskender Bey, Türklerin belli başlı subaylarından biri olan Süleyman'ı öldürdü. Bunun üzerine Türkler kaçmaya başladılar, fakat galipler kendilerini takip ederek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Balaban mutlu bir rastlantı sonucu olarak kurtulan birkaç kişi arasındaydı.

Üçüncü Zafer

İstanbul'a dönüşünde, Balaban bu başarısızlığı elindeki kuvvetlerin azlığına yükledi ve Sultan'dan daha güçlü bir ordu istedi. Bu kez kırk bin kişinin başında Epir'e gönderildi. Önce yanına yirmi bin atlı ve dört bin piyade alarak en kısa yoldan yürüyüşe geçti. Jacques I'Epirote / (Epir'li Jak) adı da verilen Yakub Arnavud'u (Arnavut Yakup?) on altı bin askerle geride bırakarak böylece İskender Bey'i iki ateş arasına almak istedi. Balaban Valcal vadisine varır varmaz, sekiz bin atlı ve dört bin piyadesi olan İskender Bey üzerine yürüdü.

Yakup'u beklemek niyetinde olmasına rağmen askerlerinin sabırsızlığı yüzünden hemen muharebeye tutuşmak zorunda kaldı. Savaş çok çetin geçti. Çarpışmalar sürerken, Kroya (Akçahisar) garnizonu Epirlilerin yardımına geldi ve Türkler bozguna uğrayarak kılıçtan geçirildiler. Balaban yine bir avuç askerle canını kurtarmayı başardı, Hıristiyanlar soluk alacak zaman bile bulamadan Yakup askerleriyle yetişti. Balaban'ın yenilgisi karşısında şaşkına uğramakla beraber savaşmaktan çekinmedi. Fakat İskender Bey işi kısa kesti; atıyla Türk komutanının üzerine saldırdı ve kendisini öldürdü. Türkler hemen kaçmaya başladılar ve çoğu ya öldürüldü ya da esir alındı. Bu iki savaşta Türkler, otuz bin kişi kaybettiler ve bunların altı bini tutsak edildi[545].

Karaman Ülkesinde Karışıklık

Bunlar olup biterken, Karamanoğlu İbrahim Bey, Osmanlı ailesinin bu amansız düşmanı, altı erkek evlat bırakarak öldü[546]. En büyük oğlu İshak Bey, beyliği ele geçirdi ve kardeşlerini kovdu. Bunlar Osmanlı padişahına sığındılar.

Kendisinden babalarına bir halef tayin etmesini istediler. Buna için için sevinen Sultan, Ahmet Bey'i tayin etti ve onu güçlü bir ordunun başında Karamanoğulları'nın ülkesine gönderdi. Ahmet kardeşini yendi ve İshak Bey Uzun Hasan'ın sarayına iltica etti. Sultan öteki kardeşleri sarayında alıkoydu ve kendilerine önemli görevler verdi[547].

Kroya Kuşatması

Gelelim İskender Bey'e. Sultan, bu kadar belalı bir düşmandan kurtulmanın tek çaresi olarak İskender Bey'i öldürtmeyi düşündü ve iki kişiyi bu işle görevlendirdi. Bunlar amaçlarını daha kolay gerçekleştirebilmek için tanassur ettiler (Hıristiyan oldular). Fakat aralarındaki bir münakaşa sırasında ağızlarından kuşku yaratan bazı laflar

kaçırdılar. Sorguya çekildiklerinde suçlarını itiraf ettiler ve hemen idam edildiler. Nihayet Mehmet iki yüz bin askerin başında bizzat Epir'e gitmek kararını verdi ve Kroya'yı kuşattı. Ancak babası gibi başarısızlığa uğramaktan çekindiği için kuşatmayı sürdürme işini, yirmi üç bin askere komuta eden Balaban'a ve her birinin emrinde yedişer bin kişi bulunan diğer sekiz komutana bıraktı. İstanbul'a dönerken birkaç küçük kaleyi İskender Bey'in elinden aldı. Ayrıca, Chidne Valisi'ni de ayarttı ve kalede üç bin kişilik bir garnizon bulunmasına rağmen bu hain şehri Sultan'a teslim etti. Mehmet sözünde durmayarak hepsini kılıçtan geçirtti.

İskender Bey'in Kroya'yı Kurtarması

İskender Bey, tek başına Kroya'yı kurtaracak durumda bulunmadığından gizlice Roma'ya giderek Papa Paulus Il'den yardım istedi. Fakat hiçbir şey elde edemedi. Dönüşünde, Venediklilerden ve başka hükümdarlardan daha önce istediği yardımın geldiğini gördü ve birkaç gün içinde on üç bin dört yüz kişilik bir ordu vücuda getirerek bu ordunun başında Kroya üzerine yürüdü. Yolda Balaban'ın kardeşleri Jonima ve Hadar'a rastladı, yardıma gelen kuvvetlerini, bozguna uğrattı ve kendilerini esir etti. Sonra Kroya'yı kuşatan Türk kuvvetlerine saldırdı, şehre en yakın ana mevzileri olan Mont Cruma'dan kovdu. Beklenmedik yardım karşısında şehir sakinleri, Balaban'ın önerdiği elverişli teslim şartlarını reddettiler.

Balaban, kuşatmayı yarmaya çalışan bir kısım askerin üzerine doğru ilerlediği sırada, George Alexis kendisini bir mızrakla boynundan yaraladı ve bu yara kısa bir süre sonra komutanın ölümüne neden oldu. Bu kaza Türklerin öylesine gözünü korkuttu ki yavaş yavaş çekilerek ordugâhlarını terk ettiler. Dağ geçitleri kapalı olduğundan serbestçe geri dönmelerine izin verilmesine karşılık atlarını ve silahlarını teslim etmeyi önerdiler. Fakat İskender Bey, bunu kabul etmeyince ellerinde silahlarıyla kendilerine bir yol açmaya karar verdiler ve birçok kayıp verme pahasına da olsa bunu başardılar. Bu olay askerlerin İskender Bey'e karşı cephe almasına yol açtı.

Mehmet'in İkinci Kez Epir'e Girmesi -1466

Ertesi yılın ilkbaharında, Mehmet kalabalık bir ordunun başında tekrar Epir'e girdi. Yıkılan Valmes şehrini onardıktan sonra, Venediklilerin elinde bulunan Durazzo'ya (Draç) doğru ilerledi. Niyeti bu şehri bir baskınla ele geçirmekti. Fakat bunu başaramadı ve bir süre sonra ordugâhı kaldırdı. Bu kez Kroya'yı kuşatmaya gitti. Ancak ne vaatler ne de tehditlerle şehir

sakinlerini teslim olmaya ikna edemediğinden İskender Bey, tarafından yeni kurulmuş bir şehir olan Chiuril'i[548] yerle bir etti ve sonra İstanbul'a döndü.

İskender Bey'in Ölümü

Bir süre sonra, İskender Bey, durumu yerinde incelemek için krallığını baştan başa dolaştı ve bu arada, müttefik hükümdarların elçileriyle savaş harekâtı ve özellikle komşularının tehdidi altında bulunan Valmes şehrinin kuşatılması konusunda görüşmek için Venediklilere ait bulunan Lissa şehrine gitti. Bu büyük kahraman işte burada ateşli bir hastalığa yakalanarak 17 Ocak 1466 günü öldü.

Ölmeden önce karısını ve oğlunu Venedik Cumhuriyeti'ne emanet etti. Öldüğünde altmış üç yaşındaydı ve yirmi dört yıl saltanat sürmüştü. Şehrin katedraline gömüldü ve naaşı dokuz yıl burada kaldı. Ondan sonra Lissa, Türklerin eline geçtiğinden halk büyük bir saygıyla kemiklerini mezarından çıkardı. Kimi bunları görebilmek ve dokunabilmekten büyük bir mutluluk duyuyor, birkaç kemik parçasını ele geçirebilenler ise onları üzerlerinde taşımak için küçük altın veya gümüş çerçeveler içine koydurtuyor ve böylece bu büyük kumandan kadar şanslı ve mutlu olacaklarına inanıyorlardı[549].

Arnavutluk'un Osmanlı Egemenliği Altına Alınması - 870 / 1465

Türk tarihçileri İskender Bey'in ölümünden hiç söz etmemişlerdir. Sadece Epir'in o tarihlerde tamamen Osmanlı egemenliği altına alındığını yazmışlardır. Birkaç yılın olaylarını bir araya getirmişler. Birkaç cümle içinde Mehmet'in, babası Murat zamanında başlayan Arnavutluk'un fethini tamamlamak için İskender Bey'i yenmeye, kalelerini yıkmaya karar verdiğini, 870 yılında ülkeye girerek asilerin bütün müstahkem mevkilerini ele geçirdiğini, bazılarını yıktığını ve ilerde her türlü ayaklanmayı önlemek için eyaletin giriş noktasına müstahkem bir şehir[550] kurduğunu anlatmışlardır.

Karaman Ülkesinin Sultan'a Boyun Eğmesi

Sultan'ın artık Avrupa'da huzurunu bozabilecek düşmanı kalmayınca, Asya'ya geçerek Karamanoğulları'nın atalarına yaptıkları hakaretin intikamını almak amacıyla güçlü bir ordunun başında bu ülkeye girdi. Ahmet'i ve kardeşlerini kovdu ve büyük oğlu Mustafa'yı Karaman Sultanı

ilan etti. Ertesi yıl bu ülkeyi tamamen egemenliği altına aldı ve Aksaray ile Güllük şehirlerine kuvvetli garnizonlar yerleştirdi.

Matthias'ın Bosna'yı Geri Alması, Venediklilerin Başarıları

Epir Savaşı sırasında, Macarlar karadan, Venedikliler denizden Türkleri sürekli olarak baskı altında tutuyor, soluk aldırmıyorlardı. Kral Matthias, Venediklilere verdiği sözü tutarak Bosna'ya girdi ve bu ülkeyi Türklerin elinden alıncaya kadar durup dinlenmedi. Türkler başkent Jaziga'yı (Yaiça) geri almaya çalıştılar, fakat kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Macaristan Kralı kendilerini Sırbistan'a kadar kovaladı ve bu krallığın da bir kısmını ellerinden aldı. Matthias'ın adı böylece Türkler arasında babasınınki kadar dehşet salmaya başladı.

Öte yandan, Canale'nin komutanlığı altındaki Venedikliler de Selanik Körfezi dolaylarında birçok kent ve köyleri yakıp yıktılar. Patras Körfezi'nde Legostine'yi tahkim ettiler ve Hebros (Meriç) Irmağı deltasındaki Oene'yi bir baskınla ele geçirdiler. Bu başarılarından sonra, Canale bin tutsakla Eğriboz'a döndü. Bu sıralarda, Nicolas du Chaine ve kardeşi Alexis, Zadrime Prensliği'ni aralarında paylaşamıyorlardı. Venedikliler Nicolas'a yardım ettiler ve Türkleri Epir'de Dring Irmağı yakınlarında tam bir bozguna uğrattılar[551].

Eğriboz Adasının Fethi

Eski adı Euboia olan Eğriboz veya Negroponte adası Avrupa'da Mehmet'in gözünü korkutan tek yerdi. Bu adayı almaya karar verdi ve 874 yılında güçlü bir ordu ve büyük bir donanma ile sefere çıktı. Bir ay içinde, o zamanın en müstahkem mevkilerinden biri sayılan Negroponte şehrini ele geçirdi. Venedikliler ada halkına yardım vaat etmişlerdi. Ancak gelenler sanki savaşmak için değil de Sultan'ın zaferlerine seyirci kalmak için gelmişlerdi. Tek bir topu ateşlemeden utanç verici bir biçimde geri çekildiler.

Hıristiyan tarihçileri, bu fetih konusunda Mehmet'in Eğriboz adasını Venediklilerin elinden almaya, sırf coğrafi durumu bakımından Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyılarını talan etmeye çok elverişli ve Venediklilere kolayca sığınabilecekleri bir yer olduğu için karar verdiğini belirtmişlerdir.

Sultan, Sadrazam Mahmut Paşa'nın komutasında üç yüz kadırga gönderdi ve çok geçmeden kendisi de güçlü bir ordunun başında bizzat adanın önüne geldi. Karaya çıkar çıkmaz Stora ve Basilicon'u zapt ederek

yerle bir etti. Daha sonra, ada ile Akhaia arasındaki boğaza yan yana getirdiği gemilerden bir köprü kurdu. Adanın başkenti Chalcis (Halki) veya Negroponte'nin karşısına birçok batarya yerleştirdi. Türklere casusluk yapan bir hain topçulara surların en zayıf yerini gösterdi. Bu ihaneti adamın hayatına mal oldu, çünkü yaptıkları meydana çıktı ve asıldı.

Otuz gün süren kuşatmadan sonra, Venedikli amiral şehrin ufkunda göründü. Mehmet, düşmanın kurduğu köprüyü yıkıp anakara ile bağlantısını kesmesinden korkarak kuşatmayı kaldırmaya karar vermek üzereydi. Fakat Amiral utanç verici bir şekilde fırsatı kaçırdı ve bunun üzerine Türkler saldırılarını daha da şiddetlendirerek şehri ele geçirdiler. Saldırı bir gün ve bir gece sürdü ve Türkler iki kez gedikten püskürtüldükten sonra şehre girdiler ve sözlerinde durmayarak rastladıkları herkesi öldürdüler.

Vali ve onunla birlikte kaleye çekilenler de aynı akıbete uğradılar. Valinin çok güzel olan kızı kurtarılarak Sultan'ın huzuruna çıkarıldı. Fakat büyük bir metanetle Mehmet'in arzularına alet olmayı reddetti ve bu da genç kızın hayatına mal oldu. Venedikliler bir süre sonra bu büyük kaybı telafi etmek için adayı geri almaya çalıştılar, fakat bu girişimlerinde başarılı olamadılar[552]. Mehmet'in hızla birbirini izleyen fetihleri birçok şehri kendiliklerinden teslim olmaya zorladı. 876 yılında Alâiye beyi Kılıç Arslan Bey de ülkesini Sultan'a teslim etti. Mehmet kendisine dirlik olarak Gümülcine sancağını[553] verdi.

Venediklilerin Türk Kıyılarını Yağmalamaları - 1472

Venedikliler, yeni kayıpları önlemek için, Papa Sixtus IV, Napoli Kralı Ferdinand, Kıbrıs Kralı Louis ve Rodos Büyük Ustası ile birleştiler. Ayrıca Catarini Zeno'yu muhteşem armağanlarla Uzun Hasan'a göndererek kendisini Mehmet'e savaş ilan etmeye çağırdılar. Mehmet ise yine bu sıralarda Uzun Hasan'a gönderdiği elçiler aracılığı ile onu, böyle bir niyeti varsa bundan caydırmaya çalışıyordu. Bu arada Venediklilerin komutanı Mocenigo donanmasıyla yola çıkarak Lesbos veya Midilli adasında ve Anadolu'da Bergama dolaylarında Türk topraklarını yağmaladı. Daha sonra Knidos (Datça) şehrinde karaya çıkarak birçok ganimet topladı. Kral Ferdinand'ın on yedi kadırgası Modon'da kendisine katıldı. Mocenigo yeniden Asya'ya geçti; dört gün süreyle kıyıları yağmaladıktan sonra Halikarnas'a (Bodrum) gitti ve buradan da çok büyük bir ganimetle döndü. Papanın yirmi ve Rodos Şövalyelerinin iki kadırgasının daha donanmasına

katılmasıyla önce Samos [554](Sisam) adasına, daha sonra da Pamfilya'nın başkenti Attalea'ya (Antalya) doğru yelken açtı ve bu şehrin dış mahallelerini yakıp yıktı. Müttefikler şehri ele geçiremeyeceklerini anlayınca sahilleri yağmaladılar ve sonra Rodos'a döndüler. Burada İran Şahı'nın Papa'ya ve Venediklilere göndermiş olduğu elçiyi buldular. Elçi, Hıristiyan hükümdarlarla Mehmet'e karşı birleşen efendisi adına büyük toplar istiyordu. Donanma daha sonra Karia'ya hareket etti ve zengin ganimetlerle Naksos'a döndü. Napoli kadırgaları bundan sonra limanlarına döndüler ve Mocinego, Papa'nın elçisiyle birlikte yeniden Asya'ya doğru yelken açtı. İzmir'i aldılar ve yağmalayıp yaktılar. Bu seferden sonra, bastıran kış yüzünden onlar da ülkelerine dönmek zorunda kaldılar.

Ertesi sene, Mocenigo bir kez daha Asya kıyılarına geldi. Kilikya beyi Kasım Bey'e yardım etti. Sultan Mehmet, Kasım Bey'in kardeşi Pir Ahmet'in topraklarını ellerinden almıştı. Mocenigo ve Kasım Bey, Siğiline, Corycus ve hatta Seleukeia (Silifke) şehirlerini geri aldılar ve böylece Kasım Bey eski topraklarına yeniden kavuşmuş oldu. Daha sonra Venedikli komutan Lydia'yı yağmaladı ve Mora'ya döndü[555].

Mehmet'in Uzun Hasan'ı Yenmesi

Bu sıralarda, Uzun Hasan'ın komutanların olan Yusuf Bey, kalabalık bir Tatar ordusu ile birlikte Türk topraklarına girdi ve Tokat'ı yaktı. Daha sonra Karamanoğulları'nın ülkesine girdi ve burada yeni Karaman Beyi Mustafa'nın üzerine yürüdü ve çetin bir çarpışmadan sonra kendisini yendi. Yusuf Bey, esir düştü ve zincirlere bağlanarak Sultan'ın huzuruna götürüldü. Bu başarısızlığa canı sıkılan ve öç almaya karar veren Uzun Hasan ertesi yıl sefere çıktı ve kalabalık bir ordunun başında Osmanlı topraklarına girdi. Bu istilayı tahmin eden Mehmet Asya'ya geçti ve Persleri Payas'ta[556] karşıladı. Muharebeye tutuşuldu ve zafer uzun süre ortada kaldı. Sonunda, Türklerin sol kanadına komuta eden Sultan'ın büyük oğlu Mustafa, Uzun Hasan'ın oğlu Zeyneddin'le karşılaştı; O da Perslerin sağ kanadına komuta ediyordu. İki şehzade birbirlerine saldırdılar; kısa bir çatışmadan sonra Mustafa Zeyneddin'i atından düşürdü ve ayağa kalkmasına fırsat vermeden mızrağı ile delik deşik etti. Uzun Hasan'ın sağ kanadı bunun üzerine kaçmaya başladı ve Türkler şiddetle sol kanadı üzerine çullandılar ve onu da dağıtarak kaçmak zorunda bıraktılar. Uzun Hasan az sayıda adamla kurtuldu[557].

Hıristiyan tarihçilerine göre[558], iki ordunun her birinde üç yüz yirmişer bin asker vardı. Türkler ilk çatışmada kırk bin kayıp verdiler. Bu yenilgi üzerine Sultan ordugâhını savaş arabaları ve toplardan oluşan bir tabya ile takviye etmeye karar verdi. Bu ilk başarılarından güç kazanan Persler, büyük bir cesaretle tabyaya saldırdılar. Fakat atları alışık olmadıkları topun sesinden ürkerek kaçışmaya başladılar. Bunu gören Mehmet, süvari kuvvetleriyle üzerlerine saldırdı ve çetin bir çarpışmadan sonra bozguna uğrattı. Her ne kadar zafer şerefi ve düşman ordugâhı Türklerin elinde kaldıysa da Perslere oranla iki misli kayıp verdikleri sanılmaktadır[559].

Varsak'ın Fethi

Yollar düşmanı takip etmeye elverişli olmadığından, Mehmet Karahisarı Şarki'yi[560] kuşattı. Uzun süre dayanamayan bu şehri aldıktan sonra, ordusunun bir kısmıyla geri döndü ve öteki kısmını Gedik Ahmet Paşa'nın[561] komutasına bıraktı. Gedik Ahmet Paşa, Ermenek ve Silifke'yi ele geçirdi ve Varsak[562] eyaletinin tümünü Osmanlıların egemenliği altına aldı.

Kaffa'nın (Kefe) Zaptı

Ertesi yıl, aynı komutan[563] Cenevizlilerden, Kırım'ın en müstahkem şehri olan Kieffe veya Kaffa'yı (bugünkü adı Feodosiya'dır ç.n.) aldı ve onu da Sultan'ın topraklarına kattı. Kırım'da Kıpçak[564] prenslerinin soyundan gelen Mengli Giray ile karşılaştı. Mengli Giray uzun süre kardeşi ile savaş halinde kaldıktan sonra Cenevizlilerin kollarına atılmıştı. Sultan Mehmet, kendisini Kırım Hanı yaptı ve ülkeyi hâkimiyeti altına almasına yardımcı olmak üzere kendisine bir ordu verdi. Mengli, kardeşini yendi ve öldürdü, böylece tahtın tek ve mutlak sahibi oldu. Mengli Giray, Türklerin yarattıkları Kırım Tatar Hanları'nın birincisidir. Osmanlı İmparatoru adına ilk hutbeyi okutan da kendisidir.

Türkler'in Boğdan'da Yenilgiye Uğramaları

Kırım'da bunlar olup biterken Süleyman Paşa büyük bir ordunun başında Boğdan'a girdi[565].

Ülkenin hükümdarı olan Etienne (İstvan) [566] kendisine karşı koymak üzere yürüyüşe geçti ve Prut ırmağı kıyısında, Falchi[567] yakınlarında karşılaştılar. Savaş uzun sürdü ve talih bir o tarafa bir bu tarafa güldü. Fakat

sonunda hatasını hayatıyla ödeyen Osmanlı kumandanının ihmali yüzünden Boğdanlılar savaşı kazandılar[568] Ertesi yıl, Mehmet bütün kuvvetlerinin başında bizzat Boğdan üzerine yürüdü. Hiçbir direnme ile karşılaşmadan ülkeyi yakıp yıktı ve çok sayıda tutsak ve hayvan sürüsünden oluşan büyük bir ganimetle başkentine döndü[569].

Kroya Kuşatması -1477

Türkler bundan sonra Arnavutluk'ta Kroya'yı kuşattılar. Bu ülkeyi himayelerine almış Venedikliler François Cotarini'yi yardıma gönderdiler. Bu komutan Türkleri Tirana ovalarında karşıladı ve uzun ve çetin bir savaştan sonra bozguna uğrattı. Fakat askerler yağma yapmaya başlayınca Türkler toparlandılar ve Arnavutları yenerek başta Venedikli komutan olmak üzere bin kişiyi öldürdüler. Bu zaferden sonra, Dalmaçya'da, İstria'da ve Carniole'de (Slovenya) akınlar yaptılar. Sontium Nehri kıyılarında birkaç Venedik birliğini de yendiler[570] ve hiçbir direnme ile karşılaşmadan Friuli'yi talan ettiler. Ertesi sene de aynı şeyi Almanya tarafındaki dağlarda yaptılar. Nihayet Kroya, bir yıl süren bir kuşatmaya dayandıktan sonra, yiyeceksiz kalarak teslim oldu.

İşkodra Kuşatması

Mehmet, dört yıl önce İşkodra önünde uğradığı yenilginin intikamını almak amacıyla[571] Ali Bey'i seksen bin kişilik bir ordunun başında şehri yeniden kuşatmaya gönderdi. Bu ordu yolda önüne ne çıktıysa yıkıp geçti. 14 Mayıs'ta Türkler şehrin varoşlarına vardılar ve bir ay sonra elli bin kişilik bir takviye aldılar. Toplar döktükten ve nehir üzerine ahşap bir köprü kurduktan sonra, topları ve havanlarıyla surları dövmeye başladılar. 2 Temmuz'da Sultan bütün kuvvetlerinin başında bizzat geldi. Böylece toplam üç yüz elli bin kişilik bir ordu meydana gelmişti. Surlarda gedikler açılınca, Türkler birkaç şiddetli saldırıda bulundular. Dört beş kez sancaklarını surların üzerine dikmeyi başardılar. Fakat durmadan püskürtüldüler ve bir defasında on iki bin savaşçı kaybettiler. Kuşatılanlar ise sadece dört yüz kişi kaybetmişlerdi. Sultan, sonuç vermeyen yedi saldırıdan sonra şehri almaktan umudunu keserek kuşatmayı ablukaya çevirdi. Daud Gayola (Koca veya Derviş Davud Paşa olacak ç.n.) Sultan tarafından Venediklilere ait küçük kale ve müstahkem mevkileri ele geçirmekle görevlendirilmişti. İşkodra Gölü üzerinde Zabiake'yi ve sakinlerini ateşe verdikten sonra terk ettikleri Lissa'yı aldı. Anadolu Beylerbeyi Mustafa da Drivasta'yı zapt etti.

Daha sonra Sultan, Gedik Ahmet Paşa'yı ablukayı sürdürmek için kırk bin askerle orada bırakarak İstanbul'a döndü[572].

Başarısızlıklarından yılan Venedikliler, Trevisane'yi Babıâli 'ye göndererek onun aracılığı ile 1478 yılında Türklerle bir barış anlaşması imzaladılar, İşkodra'yı, Limni adasını, Mora'daki Tenar kalesiyle birlikte Osmanlılara bıraktılar, Karadeniz'de ve Sultan'ın öteki topraklarında ticaret yapabilme hakkı karşılığında sekiz bin duka ödediler[573]. 884 yılında Mehmet Dulkadıroğulları'ndan Alâüddevle Bozkurt Bey'e yardım ederek kardeşi Şahbudak'ı yenmesini sağladı. Şahbudak, Mısır'da hüküm sürmekte olan Çerkez Kölemenlerinden El Melikul Eşref Rayet Bey'e sığındı. Ertesi yıl, Sultan güçlü bir donanmayı Gedik Ahmet Paşa'nın komutasında İtalya'ya gönderdi. Gedik Ahmet Paşa Puglia (Pulya) kıyılarını yağmaladı ve birkaç kale ele geçirdi. Fakat başarılarının tam ortasında Uzun Hasan'a karşı koymak için geri çağrıldı. Kısa bir süre sonra, Venedikliler elçileri aracılığıyla barış istediler. Görülecek başka hesapları olan Mehmet, hemen razı oldu. Fakat barış çok kısa sürdü, 886'da Sultan, Mesih Paşa'yı[574] kalabalık bir donanmayla Rodos'a gönderdi. Fakat Mesih Paşa, Rodos önünde başarısızlığa uğradı ve büyük kayıplar verdikten sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı[575].

Kefalonya'nın Zaptı

Venediklilerin Sontium'daki yenilgileri ve barış istemek için elçiler göndermeleri gibi örneklerden anlaşılmaktadır ki Türkler bu konuda da başka konularda olduğu gibi, olayları Batı tarihçilerinden farklı biçimde derlemişlerdir. Hıristiyan tarihçileri İtalya Seferi'nin Rodos Kuşatması'ndan sonra yapıldığını yazarlar. Bunlara göre, barış imzalandıktan sonra Sultan Gedik Ahmet Paşa'yı bir donanmayla Ayamavra, Zanta ve Kefalonya Prensi Leonardo'ya saldırmak üzere İtalya'ya gönderdi. Gedik Ahmet Paşa bütün bu toprakları Leonardo'nun elinden aldı. Sultan ayrıca Transilvanya'ya Ali Bey'in ve daha başka komutanların emrinde yüz bin kişilik bir ordu gönderdi, fakat Macarlar, kanlı bir savaştan sonra bu orduyu Weissenburg yakınlarında yendiler[576].

Rodos Kuşatması

Antoine Meligale adında kaçak bir şövalye, Sultan'ı Rodos adasını kuşatmaya teşvik etti. Bu şövalye yolda hastalandı ve Türkler kendisini denize attılar. Seksen bin askerden oluşan Osmanlı ordusu bu defa

Demetrius adında tarikatına ihanet eden bir başka şövalyenin komutasında 22 Haziran günü karaya çıktı. Mesih Paşa bir süre surları şiddetli bir top ateşine tutarak bir gedik açmayı başardı. Ancak Şövalyelerinin Büyük Ustası Pierre D'Aubusson o kadar güçlü istihkâmlar yaptırmıştı ki Mesih Paşa adaya karşı saldırıya geçmeyi göze alamadı. Bununla birlikte, Sultan'ın yüz bin askerin başında ve yüz elli topla Rodos'a geleceği haberinin yayılması üzerine, kuşatılanlar ve özellikle İspanyollar paniğe kapıldılar. Aynı zamanda Mesih Paşa'nın Büyük Usta'yı zehirletmek için bir komplo hazırlamakta olduğu da bu sıralarda meydana çıktı. Türk komutanı, Saint Nicolas kulesini dövmek için küçük bir koyun üzerine bir köprü kurması üzerine, Gervaise Rogers adında bir İngiliz, geceleyin bir fırsatını bularak halatları kesip köprüyü yıktı. Fakat Türkler hemen yeni bir köprü yaptılar ve kule birkaç gün süreyle hem denizden hem karadan dövüldü. Nihayet kalenin topu köprüyü yeniden yıktı.

Kuşatmanın Kaldırılması

Mesih Paşa bu kez vaatlerle Büyük Usta'yı kandırmaya ve kalenin teslim olmasını sağlamaya çalıştı. Fakat bir haraç elde etmeyi bile başaramayınca kaleyi eskisinden de şiddetli bir top ateşine tutmaya başladı. Nihayet surlarda büyük bir gedik açıldı ve Türkler saldırıya geçtiler. Fakat canla başla savaşan kaledeki askerler tarafından püskürtüldüler ve içlerinden beş yüz kişi, bir başka taraftan surlara tırmanmaya çalışırken öldürüldü. Türkler, toplam olarak beş bin kayıp verdiler. Büyük Usta, bu saldırı sırasında beş yara aldı. Bu başarısızlık karşısında cesareti kırılan ve bir yandan da Hıristiyan hükümdarlarının Rodos'un yardımına gelmeye hazırlandıkları yolunda haberler alan Mesih Paşa kuşatmayı kaldırdı ve 17 Ağustos'ta adadan ayrıldı.

İtalya'nın İşgali

Rodos'ta başarısızlığa uğramış olsa bile bir başka zafere ulaşmaktan umudunu kesmeyen Mehmet, Makedonya sınırlarında bir kıyı kenti olan Aulonia'da güçlü bir ordu teşkil ederek Gedik Ahmet Paşa'nın komutasında gemilerle İtalya'ya gönderdi. Otranto yakınlarında Pulya'da karaya çıkan Gedik Ahmet Paşa, sahili yağmaladıktan sonra Otranto'yu aldı. Bu şehir İtalya'nın kilit noktası olduğundan iyice tahkim ettirdi ve on sekiz ay dayanacak cephane ile doldurdu. Sonra, ilkbaharda dönüp fetihlerine devam etmek niyetiyle İstanbul'a döndü. Bereket versin ki Anadolu'da baş

göstermeye başlayan huzursuzluklar tasarılarını gerçekleştirmesine engel oldu[577].

Mehmet'in Ölümü

Yaza doğru Mehmet, imparatorluğun bütün kuvvetlerini topladı ve Yaskinder (Azapkapı civarı y.n.)'den Üsküdar'a geçti ve Uzun Hasan'ın hevesini kursağında bırakmak amacıyla Maltepe[578] altında ordugâh kurdu[579]. Fakat tam bu sırada şiddetli bir damla (nikris) nöbetine yakalandı ve buna başka ihtilaflar da eklenince[580] birkaç gün içinde büsbütün fenalaşarak Cemaziyülevvel ayının beşinci günü imparatorluğu, oğlu Bayezit'e bırakarak öldü[581]. Mehmet, elli bir yaşında ölmüş ve saltanatı, babasının sağlığında hüküm sürdüğü yıllar sayılmayacak olursa, otuz yıl, üç ay sürmüştür[582].

Özellikleri

Askerlik yetenekleri çok parlaktı. Aynı zamanda bilim ve sanatları seven akıllı bir adamdı. Kendisi de doğanın sırlarını bilir ve birkaç dil konuşurdu. İşinde sabırlı ve çalışkandı. Dinsel görevlerini yerine getirmekten de geri kalmazdı. Tek kelimeyle büyük bir hükümdardı. Tek kusuru adaletin sesine yeteri kadar kulak vermemesi ve fetih tutkusuna kendisini fazlaca kaptırmasıydı[583]. Hıristiyan tarihçilerine göre, dış görünüşünde ruhunun büyüklüğünü yansıtan hiçbir şey yoktu. Kısa boylu ve tıknazdı. Kolları ve bacakları[584] iri, kendisi de güçlü kuvvetliydi. Tatar benizliydi; seleflerinin çoğu gibi, yüzü soluk ve hüzünlü (melankolik) idi. Tavırları ciddi, kaşları çatık, gözleri biraz çukura kaçmış fakat bakışları keskindi. Burnu o kadar büyük ve kavisliydi ki nerede ise üst dudağına değecekti[585]. Çok zeki ve doğu bilimlerinde büyük bir vukuf sahibiydi. Özellikle astronomiye meraklıydı. Yunanca, Latince, Arapça, Keldanice ve Farsça bilirdi[586]. Tarihten çok hoşlanırdı. Çok cesur ve şanslıydı. Hırsızlığı ve her türlü haksızlığı şiddetle cezalandırırdı. Sanat ve bilimlerde üstün başarılı olanları çok severdi. Fakat bütün bu erdemlerine karşılık büyük kusurları vardı. Söylenildiğine göre, ne dini ne de antlaşmaları umursardı. Muhteris ve içten pazarlıklı idi. Kan dökücülüğü, hoşuna gitmeyen bir şey yapan pek çok kimsenin hayatına mal olmuştur.

NOT 3 - Sayfa 278 (Fr. metinde) (Türkçe metinde ss. 207-208 için ek not.) İngilizler Belgrad kuşatması üzerine hemen hemen hiç durmamış olduklarından Macar tarihçilerinden alınmış bazı ayrıntılan eklemek yerinde olur. (Thvvrocz, cap. LX. Ranzan. Epitome Rerum Hungaricarum, İndex XXV). İlginç olan husus şudur: Sultan Mehmet, yaralandıktan sonra baygın bir halde geceyi geçirmek üzere emin bir yere götürülmüş, ertesi gün kendine gelince topçusunu, ağırlıklarını vb. kaybetmiş olmayı gururuna yediremeyerek intihar etmek için zehir istemiş. Mehmet'in ordusunda bulunan Macar askerleri içinde üç yüz Polonyalı Haçlı askeri vardı. Ranzanuz, adı geçen kitabında Mehmet'in toplarının Almanlar ve İtalyanlar tarafından kullanıldığını söyler. Sözü edilen savaştan önce, Kral Ladislas birçok seçkin kişiyle Venedik'e gitmişti. İstanbul'un fethinden sonra Türklerin gücü ortalığa dehşet saçmaya başlamıştı.

Metinde sözü geçen hükümdarlardan birçoğunun, Türklerin egemenliğini sınırlamak için bir araya gelen Batılı Hıristiyan devletlerinin hükümdarlarıyla yaptıkları toplantılar, Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra yapmak zorunda kaldığı sürekli savaşlara ışık tutar. Raynalde, Ad annum 1459, n 48'de bu ittifaktan bahsettikten sonra şunları ekler: "Tania de crediüs Occidentalium Coetibus expectatio fuerat, ut Orienüs Reges, Trapezuntinus scil. Imperator, Ussum Cassanus majoris Armeniae Princeps, Georgius, Rex Persarum, tum Georgiae, Mingreliae, Githorum et Aranorum Principes, adver-sus Mahometem armorum societatem coierint, ete." Buna şunu da eklemek gerekir ki Papa Pius II İberya, Ermenistan ve Mezopotamya'da hüküm süren Hıristiyan hükümdarlarını ayaklandırmak için Fransisken rahibi Louis'yi doğuya göndermiştir. Bu hükümdarların 1460 yılında Papa'ya elçiler gönderdikleri ve bunların efendileriyle müttefiklerinin gücünü bir hayli abartarak anlattıkları da bilinmektedir. (Raynalde, Ad annum 1460, n. 101 ve müt.).

Peloponnesos Despotu Thomas, daha başka şehirler meydanında Pat-ras'ı Mehmet'e teslim etmişti. Fakat bu şehir, İtalyan askerlerinin yardımıyla Sultan'ın boyunduruğunu silkelemişti. Papa Pius II, İstanbul ve Peloponnesos baronlarından başka Arnavut komutanlarına ve Yunanistan ileri gelenlerine de mektuplar yazarak

Thomas'ı desteklemelerini istemişti. Kendisine Trabzon İmparatoru dedirten David de bir Haçlı seferine kumanda etmeye hazırlanan Burgonya Dükü Philippe'e yazdığı bir mektupta, tumturaklı bir ifadeyle müttefiklerinin kalabalık ordularından bahsediyor ve hepsinin Mehmet'e karşı harekete geçmeye hazır olduklarını bildiriyordu. Kendisi otuz birem (latince bi ve remus'tan iki kürekli, yani ikişer sıra kürekli kayık) ve yirmi bin asker, As-sambeehise elli bin asker verecekler ve bunlarla güya Anadolu'yu fethedeceklerdi. Bunların dışında, İran Şahı Georges altmış bin asker, Gürcistan Kralı yirmi bin atlı, Mingrelia Kralı ve oğlu altmış bin piyade Anakosya (Anacosie) Prensi Rabin otuz bin piyade vereceklerdi. Jit (Githes) ve Arana ulusları İranlılara katılacak, Küçük Ermenistan hükümdarı Ardebek on bin asker devşirecekti, vb. Bu mektup 22 Nisan 1459 tarihinde Trabzon'dan yazılmıştır.

Gürcistan Prensi Gorgoras'ın bir mektubu da Mehmet'e karşı tasarlanan buna benzer projelerle doludur. Bu yıl içinde Türkler Sırbistan'da Sendreu Kalesi'ni almışlardır. Papa, bunu birçok Alman hükümdarına, bu arada Brandeburg Markisi Albert'e, Avusturya, Bavyera, Saksonya Düklerine, Baden Margravma (sınır valisi), vb. bildirmiştir. Thomas kızını vermek zorunda kal¬mıştır. Bu Prenses'in ikamete mecbur edildiği Monembase şehri kendisine iade etmiştir, fakat kalenin kumandanı Manuel Paleologos'un teşviki üzerine, Türklerin egemenliğini tanımayı reddeden Prenses, Roma kilisesine sığınmıştı. Bu sırada Milano Düşesi'nin askerleri, Pius'un, o tarihte Almanya'da Papalık elçisi olan Kardinal Bessarion'a verdiği emir üzerine Jannonus'un komutasında Monembase'ye gelmişlerdir.

Mantua'da ayrıca üç yıl süreyle Rahiplerin onda bir, Laiklerin yirmide bir ve Yahudilerin otuzda bir oranında vergi ödemeleri kararlaştırılmıştır. Bosna Naibi de Mantua'ya elçiler göndermek istemiş, fakat Türkler tarafından satın alınmıştır. Papa üç yıl için genel bir seferberlik ilan etmiştir. Ayrıca Mehmet'e çok uzun ve dokunaklı bir mektup yazarak doğunun meşru İmparatoru olmak istediği takdirde kendisini Hıristiyan olmaya davet etmiştir. Raynalde'nin (s.85 -104) tam metnini verdiği bu uzun mektuptan anlaşıldığına göre, Papa uzun uzadıya Hıristiyan tarihinden ve "ekanimi selase" (Trinite) dogmasından bahsetmiş, bu konuda

birçok inandırıcı kanıt ortaya koymuştur. Muhammed'in öğretisini de uzun boylu anlatmıştır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Sekizinci Padişah Bayezit II'nin Saltanatı

Mehmet'in öldüğü sıralarda, Amasya Sancakbeyi veya Valisi'[587] olan büyük oğlu Bayezit, hacca[588] gitmeyi düşünüyordu. Vezirin gönderdiği bir Tatar, babasının ölüm haberini getirdi. Fatih, halefini bizzat tayin etmiş, yerine oğlu Bayezit'in geçmesini istemişti. Tatar, Bayezit'e bir mektup verdi. Vezir ve öteki ileri gelenlerin imzasını taşıyan bu mektupta hemen gelip tahta geçmesi, tasarladığı hac işini daha çok boş vakti olan ve daha az soylu kimselere bırakması salık veriliyor; şöyle deniyordu: "İkazlarınız ve silahlarınızın gücüyle yenik düşmanlarımızın toparlanmak için gösterecekleri çabaları etkisiz bırakmanız, dinimiz için herhalde daha hayırlı olur."

Bayezit'in Hac Ziyareti

Bu beklenmedik haber Bayezit'i kaygılandırdı ve içinde kuşkular yarattı. Bir yandan dindarlığı kendisini niyet ettiği hac farizasını yerine getirmeye iterken bir yandan da tahtı bu kadar uzun süre boş bırakmayı tehlikeli buluyordu. Nihayet din duygusu ağır bastı ve Bayezit hem devletin hem dinin gereklerini yerine getirmenin bir çaresini buldu. Vezire verdiği cevapta, "kutsal hac görevini yerine getirmemenin elinde olmadığını, hacca gitmemektense bütün kâinatın imparatorluğundan vazgeçmeyi yeğ tutacağını, ancak yokluğunun devlete bir zarar getirmemesi için yerine oğlu Korkut'un padişah olarak tanınması ve dönüşüne kadar ona itaat edilmesi görüşünde olduğunu" bildirdi. Korkut, o kadar yumuşak başlı ve alçak gönüllü bir şehzade idi ki kendisinden büyük olanlara bile örnek olabilirdi. Güzel huyu ve yetenekleri nedeniyle büyükbabası Mehmet onu iki yıldan beri yanına almak istiyordu. Fakat sultan öldüğünde Korkut orduda bulunuyordu.

Korkut'un Tahta Geçirilmesi

Bayezit, mektubunun cevabını beklemeden Mekke'ye hareket etti, paşalar da emrine uyarak Korkut'a hünkâr olarak biat ettiler. Adı hutbelerde[589] okundu ve adına sikkeler basıldı. Dokuz ay sonra Bayezit hacdan döndü ve ilk iş olarak oğluna ve devlet büyüklerine mektuplar yazdı. Korkut'un padişah olarak kalmasını rica ediyor, vezirlere ve paşalara ona sadakatle itaat ve hizmet etmelerini öğütlüyor ve kendisi için İznik'te sakin bir hayat yaşamaktan başka bir şey istemiyordu. Sultan'ın Mekke'de gerçekten Tanrı aşkıyla büyülenerek dünya nimetlerine ve tahta karşı

kayıtsız kaldığı için mi böyle hareket ettiği, yoksa halk tarafından çok sevilen, âdeta tapılan oğlunun ihtirasından ve gücünden çekinerek tacını hemen geri isteyerek hayatını, tahtını tehlikeye sokmaktansa İznik'ten işini gizlice yürütmeyi mi daha uygun bulduğu pek belli değildir. Sadrazam Ali Paşa, Bayezit'in mektubunu Divanı Hümayun'da okudu ve büyükler bu kadar önemli bir sorunu uzun uzadıya görüşüp tartıştılar. Sonunda hepsi merhum sultan'ın arzusunun harfi harfine yerine getirilmesi ve Bayezit'in mutlaka padişah ilan edilmesi gereğinde karar kıldılar.

Babasına Duyduğu Büyük Sevgi

Korkut'u yoklamaya karar verdiler ve sadrazam huzuruna çıkarak şöyle konuştu:

"Şevketmeab Efendimizin ünlü pederleri Allah'ın izniyle Mekke'den dönmüşlerdir ve öğrendiğimize göre sağ salim Halep'e varmışlardır. Bu konuda arzularının ne olduğunu söylemek için durumu Şevketmeabımıza haber vermeyi görev bildik." Korkut, şu karşılığı verdi: "İmparatorluğa yapmış olduğunuz hizmetler, sadakatinizin kuşku götürmez kanıtlarıdır, ancak bu kaypak konuşmanızla benim sadakatimden şüphe etmişe benziyorsunuz. Bana ihanet etmek amacından başka bir şey sezemiyorum sözlerinizde. Ne demek istiyorsunuz? Babamın bana tahtını geçici bir süre için bıraktığını bilmiyor musunuz? Benden sadece, ruhunun selameti ve devletimizin iyiliği için yerine getirdiği hac farizasını eda edip dönünceye kadar yerine geçmemi ve saltanat işlerini onun adına yürütmemi istemiştir. Bunu kabul etmekle babamın arzusuna itaat etmekten başka bir şey yapmadım, imparatorluk onundur, gelip geri alsın; asamı bırakıyorum ve bundan böyle kendimi sadece Padişah'ımızın oğlu ve bendesi sayıyorum."

Tahtı Babasına Vermesi

Birkaç gün sonra, Bayezit'in döndüğü haberi üzerine, Korkut Anadolu'ya geçti ve bütün vezirler ve saray ileri gelenleriyle birlikte İznik civarında Padişah'ı karşılamaya çıktı. Kendisine saygılarını sundu ve bütün maiyetindekilerin de aynı şeyi yapmalarını istedi. Minberi getirtti ve babasını elinden tutarak tahta oturttu. Sonra seyircilere dönerek onlara şöyle dedi: "İşte babam ve Efendim, onun şahsında siz de Efendinizi ve Osmanlıların Padişahı'nı görüyorsunuz. Bende şimdiye kadar görmüş olduğunuz onun gölgesinden başka bir şey değildi. Güneş çıkınca gölge kaybolur. Kısacası, sadece ona itaat edecek, onu sayacaksınız." Sonra

babasına İstanbul'a kadar eşlik etti. Kafile 1481 yılı Cemaziyülahirinin 29. günü İstanbul'a vardı ve Bayezit hemen taç giydi[590]. Ertesi günü Korkut, adeta bir padişah gibi büyük törenlerle uğurlanarak Manisa'ya hareket etti ve kendisine yüklü bir tahsisat bağlandı[591].

Cem'in Baş Kaldırması ve Yenilmesi

Bu beklenmedik değişiklik, Konya Sancakbeyi olan Bayezit'in kardeşi Cem'in[592] hiç hoşuna gitmedi. Korkut'un yaşının küçük oluşundan yararlanarak tahta çıkabileceğini ummuş, oysa Bayezit'in padişah olmasıyla bu umutları suya düşmüştü. Cem, imparatorluğun kendisine ait olması gerektiğini, çünkü kardeşinin, babası Mehmet henüz padişah olmadan önce doğduğunu ileri sürüyordu. Cem'e göre, bir sultanın oğlu dururken alelade bir yurttaşın oğlunun imparatorluğun başına geçmesi, devletin itibarına leke sürebilirdi. Babası Mehmet'in vasiyetini de kabul etmiyor, ortada yazılı bir vasiyetname bulunmadığını, Fatih'in son arzusu diye ileri sürülen şeyin bir vezirin sahte sözünden başka bir şeye dayanmadığını savunuyordu. Bu gerekçelerle birçok şehri etkilemeyi başardı. Anadolu askerlerinin hemen hemen hepsi onu tahtın meşru varisi olarak kabul ettiler ve Cem, kendisini Bursa'da imparator ilan ettirdi. Bu şehrin halkı ve diğer yandaşları kendisine büyük paralar verdiler ve Cem bu sayede kalabalık bir ordu meydana getirdi. Fakat iktidarı sağlam temellere dayanmadığı gibi uzun da sürmedi.

Kardeşinin girişimlerini haber alan Bayezit güçlü bir orduyla hemen Anadolu'ya geçti ve Bursa yakınlarında Cem'le savaştı[593]. Kanlı bir çatışmadan sonra Cem yenildi ve ordusu bozguna uğradı. Bir avuç kader arkadaşıyla Halep'e kaçtı. Daha sonra Mısır Sultanı Kayıtbay'a[594] sığındı. Cem, kardeşinin imparatorluğu elinden almakla yetinmeyerek çocuklarını da haksız yere öldürttüğünü ileri sürerek Mısır Sultanı'ndan yardım istedi.

İkinci Yenilgi

Kayıtbay, Cem'e her türlü savaş düşüncesinden vazgeçerek hacca gitmesini, çünkü Bayezit'in güçlü ordularıyla başa çıkamayacağını söyledi. Buna rağmen dönüşünde durumda bir değişiklik olduğu takdirde elinden gelen yardımı yapmayı vaat etti. Cem, tasarılarını gerçekleştirmesini engelleyen bu öğütlerden pek hoşlanmadı, Varsak ve Turgat (belki Turgutlu)[595] eyaletlerindeki güçlü dostlarına mektuplar yazarak yardım istedi.

Dostları isteğini hemen yerine getirdiler ve Cem de bu arada hacca gitmek istiyormuş gibi yaparak Kayıtbay'dan bu konuda kendisine yardımcı olmasını istedi. Mısır Sultanı bunun üzerine şehzadenin şanına layık bir hac kafilesi hazırlattı. Fakat Cem, Mekke'ye gidecek yerde beraberindekilerden gizlice ayrıldı ve birkaç yakınıyla dostlarının yanına gitti[596]. Toplayabildikleri kuvvetleri topladılar, fakat bunların çoğu disiplinsiz, sergerde askerler olduğu için Bayezit'in ordusu tarafından kolaylıkla bozguna uğratıldılar.

İtalya'ya Kaçışı

Bu ikinci yenilgiden sonra Cem bir süre oradan oraya ve özellikle limanlarda kendi kendine dolaşıp durdu. Nihayet İtalya'ya gitmek üzere olan bir gemi bulup bindi. Önce Rodos'ta karaya çıktı, oradan Rodos Şövalyeleriyle birlikte Papa'ya gitti[597]. Papa kendisini bir tavsiye mektubuyla Napoli Kralı'na gönderdi[598]. Cem, uğradığı haksızlığı inandırıcı bir dille uzun uzadıya anlattı, Hıristiyan hükümdarından yardım istedi ve atalarının tahtına çıkmasına yardımcı olmaları halinde bundan böyle hiçbir Osmanlının, Hıristiyan topraklarına ayak basmasına izin vermeyeceğine yemin etti. Türk ordularının yıldırmış olduğu Hıristiyanlar Cem'i yüreklendirdiler ve kendisine yardım etmek için ellerinden gelen çabayı harcayacaklarına söz verdiler.

Bir gün Sultan Bayezit, Mustafa adında bir İtalyan dönmesi olan berberbaşısı[599] ile bu konuda sohbet ederken ustura kullanmaktaki büyük ustalığı sayesinde bu mevkiye gelmiş bu kurnaz adam Sultan'ın ayaklarına kapanarak dedi ki: "Şevketmeab Efendimiz, bu işi bana bırakmak lütfunda bulunurlarsa kardeşiniz konusunda sizi rahata kavuşturabilirim. İsterse İtalya'nın en ücra bir köşesine gizlenmiş olsun onu bulur ve canını alırım." Sultan, berberini bu işe memur etti ve atalarının kutsal ruhu adına yemin ederek[600] Allah'ın iradesine uygun[601] ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hayrına olan bu işi başardığı takdirde mükâfat olarak kendisini sadrazam yapmaya söz verdi.

Mustafa'nın Kurnazlıkları

Bu vaatten cesaret alan Mustafa, Pera'da (Beyoğlu, Galata) Frenklerin'[602] yanına gitti ve vatanına dönmesi için yardımda bulunmalarını rica etti. İtalya'ya yük taşımak için kiralanmış bir gemide kendisine bir yer bulundu ve birkaç gün sonra Mustafa Napoli'ye vardı. Bu sırada Napoli'de

bulunan Cem, Türkiye'den çok usta bir berber geldiğini haber alınca kendisini görmek, daha doğrusu İstanbul'da neler olup bittiğini öğrenmek istedi. Adamı çağırttırdı, önce devlet işleriyle ilgili sorular sordu. Mustafa, soğuk bir şekilde cevap verdi. Yıllarca İstanbul'un en büyük mağazalarında çalıştığını, sanatını geliştirmekten başka bir şey düşünmediğini, özgürlüğünü satın alabilmek için uzun yıllar çalıştıktan sonra vatanına dönmesine yardımcı olan iyi insanlara rastladığını, şimdi de memleketinin havasını teneffüs etmekten, Hıristiyan dininin gereklerine yerine getirebilmekten son derece mutlu olduğunu söyledi.

Şehzadenin Berberi Oluyor

Cem, berbere dininin kendisini ilgilendirmediğini, Allah'ın herkese "irade-i cüziye" (elindelik) verdiğini söyledi[603]. Sonra İtalyan berberinin beceriksizliğinden yakındı ve berber olarak yanında çalışmak isteyip istemediğini sordu. Arkasından da şunları ekledi: "Herhalde İstanbul'da vaktinizi boşa harcamamışsınızdır. Oradaki berberlerin elinin ne kadar hafif olduğunu bilirsiniz; insan orda tıraş olmaktan âdeta zevk alır, nerede ise uyuyacağı gelir, o kadar tatlıdır Türk berberlerinin tıraşı." Mustafa, önce şehzadeyi daha iyi aldatmak için alçak gönüllülükle özür diledi, fakat sonunda "Bu kadar büyük bir Prense hizmet etmek, bütün namuslu İstanbul halkının o kadar sevdiği ve görebilmek için varını yoğunu vermeye hazır olduğu bir yüzü tıraş etmek şerefini nasıl reddedebilirim." diyerek Cem'in önerisini kabul etti.

Gırtlağını Kesiyor ve Sadrazam Oluyor

Böylece Mustafa, Cem'in erkek oda hizmetçileri arasına girdi ve Türk geleneklerine uygun olarak haftanın belirli günlerinde şehzadeyi tıraş etmekle görevlendirildi. Mustafa bir süre görevini sadakatle yerine getirdi. Fakat bir gün şehzade tıraş olurken uykuya daldı ve odada başka kimsenin bulunmamasından yararlanan berber gırtlağını kesti[604] ve fazla kan kaybetmesini önlemek için yarasını bir mendille sıkıca sardı. Dairesinden çıkarken diğer hizmetçilere Prensin uyuduğunu söyledi ve uyandırmamalarını tembih etti. Sonra hemen limanda bekleyen bir gemiye binerek kaçtı ve İstanbul'a döndü. Gelir gelmez Sultan'ın huzuruna çıkıp kardeşinin ölümünü kendisine haber verdi. Bayezit önce inanmak istemedi, fakat kamuoyunda Cem'in Hıristiyanlar tarafından haince öldürüldüğü söylentileri yayılınca kuşkusu kalmadı.

Bayezit, o zaman sözünde durarak Mustafa'yı sadrazam yaptı. Napoli'ye adamlar göndererek kardeşinin cesedini istetti. Şehzade Cem'in elçilere teslim edilen naaşı Bursa'da Murat'ın türbesinin yanına gömüldü.

Denilebilir ki erdem, itidal, ağırbaşlılık, cesaret, akıl ve zekâ denilen şeylerden hiçbiri Cem'de eksik değildi. Kendi yaşındakilerin hepsinden kat kat üstündü. Fakat en çok beğenilen tarafı güzel konuşmasıydı. Hıristiyanlar arasında yaşadığı günlerde bile İslam'ın gereklerini büyük bir titizlikle yerine getirirdi. Günde beş vakit namaz kılar, her hafta bir kez Kur'an'ı baştan başa ve usulünce okurdu (tilaveti Kur'an).

Boğdan'ın Zaptu Rapt Altına Alınması -887 / l482

Rahatını kaçıran bir rakipten böylece kurtulan Bayezit 887 yılında Mora'ya girdi ve Korent Körfezi'nin karşısındaki berzahın iki tarafına birer kale inşa ettirdi. Hıristiyanların sık sık Osmanlı topraklarına yaptıkları akınları engellemek için kalelere kalabalık garnizonlar yerleştirdi. Ertesi yılın ilkbaharında, Edirne'de Tunca Nehri kıyılarında bir cami, bir medrese, bir darüşşifa, bir imaret ve bir hamam yaptırdı.

Sonra bütün kuvvetleriyle Moldavya (Boğdan) üzerine yürüdü[605]. Bu ülkede hüküm süren Etienne veya İstvan'ın elinden en önemli iki kilit noktası olan Tuna üzerindeki Kili[606] ile Karadeniz kıyısındaki Akkerman[607] şehirlerini aldı. Bu sayede Boğdanlıların Karadeniz'deki korsanlıklarını sürdürmelerini engellediği gibi, o zamana kadar kimsenin başaramadığı bir işi başararak Boğdan topraklarına bir serbest geçiş yolu açmış oldu.

Karaman'in Fethi

Aynı yıl içinde Anadolu Beylerbeyi, ünlü Tarsus, Kurşunlu ve Kosunlu[608] şehirlerini aldı. Ünlü komutan Gedik Ahmet Paşa'nın idamı ile aşağı yukarı aynı zamana rastlar[609]. Türk tarihçileri bize bu iki olayla ilgili daha fazla bir şey söylememişlerdir. Fakat Hıristiyan tarihçileri daha büyük ayrıntılara girmişlerdir, ikinci olayı birincisinden önceye ve her ikisini, Boğdan seferinden önceye almışlardır.

Onlara göre Bayezit, Karaman Beyi Pir Ahmet'in kardeşi Cem'e yardım etmesinin intikamını almak için Karaman topraklarına girmiş ve Tarsus'u almıştır. Bu sırada Mısır Sultanı'ndan yardım alan Pir Ahmet, Bayezit'le muharebeye tutuşmuştur. Savaş çetin olmuş ve zafer uzun süre ortada kalmıştır. Nihayet akşama doğru Pir Ahmet askerlerini yüreklendirmek için yiğitçe göğüs göğüse savaşanların arasında girerken öldürülmüştür. Ölümü

üzerine ordusu bozguna uğramış ve topraklan Osmanlıların egemenliğine geçmiştir.

Ahmet Paşa'nın Suçlanması

Gedik Ahmet Paşa'nın ölümüne gelince, Türk tarihçileri bunu, Paşa'nın Padişah'ı büyük oğlunun yararına tahttan indirmeyi tasarladığı yolunda haksız bir suçlamaya bağlarlar[610]. Fakat Hıristiyan tarihçileri olayı değişik biçimde anlatırlar. Onlara göre Gedik Ahmet Paşa'nın sarayda bulunmadığı bir sırada, eski Sadrazam İshak Paşa, ihanetinden şüphelendiği kızını boşadığı için Ahmet Paşa'ya düşman olduğundan kendisini Bayezit'e kötüler ve yeniçeriler katındaki büyük saygınlığı nedeniyle çok tehlikeli bir adam olduğunu söyler. Bunun üzerine kendisini ortadan kaldırmaya karar veren Sultan, dönüşünde Paşa'yı akşam yemeğine çağırır, bir hayli içtikten sonra konuklara Matlar verilmesini buyurur. Ahmet Paşa'ya verilen hil'at siyah kadifedendir. Bu ölüm simgesini görünce çılgına dönen Paşa'nın Sultan'a şu sözlerle hitap ettiği söylenir: "O.... evladı, mademki böyle zalim bir amacın vardı, bizi niçin hemen öldürmedin de önce bu haram şarabı içmeye zorladın?" Diğer konuklar ayrıldıktan sonra ondan kalması istendi. Cellâtlar işlerini görmeye hazırlandıkları sırada Sultan'ın gözdelerinden bir haremağası bir halk ayaklanması olasılığına karşı Padişah'ın idamı ertelemesini rica etti. Gerçekten de Ahmet'in oğlunun yeniçerilere, babasının içinde bulunduğu tehlikeli durumu haber vermesi üzerine bu seçme birlikler saraya doğru koşmaya başlamışlardı.

Boğulması

Bayezit, bir pencereden göründü ve askerlere bu kargaşalığın nedenini sordu. Yeniçeriler küstahça karşılık verdiler hatta sarhoş, hayvan, aşağılık herif gibi küfürler savurdular ve kendisine yüce makamının görevlerini daha büyük bir adalet ve ağırbaşlılıkla, özellikle ayık bir kafa ile yerine getirmeyi öğretmek için geldiklerini söylediler, ayrıca mektepli diye bir kez daha hakaret ettiler. Sultan, Paşa'yı salıvermek zorunda kaldı. Yeniçeriler de kendisini omuzlarına aldılar ve sık sık "Nasılsınız?" diye sordular. Ahmet, böylece bu seferlik ipten kurtuldu hatta sadrazamlık görevine de iade edildi ve Sultan görünürde kendisine iltifat etmekten geri kalmadı. Fakat bir süre sonra, çağırdığı bir yemekte kendisini boğdurttu. Bayezit, Ahmet Paşa için geçen defa neler yaptıklarını unutmadığından ve şimdi de ölümünün öcünü almak için aynı şeyi yine yapmalarından korktuğu için yeniçerileri ortadan

kaldırmaya karar verdi. Ancak bu kadar tehlikeli ve kanlı bir tasarıyı gerçekleştirmeden önce görüşlerini alma ihtiyacını duyduğu birkaç paşa kendisini caydırdılar. Niyeti sızmış olduğu için de yeniçerileri, öfkelerini unutturmak için Boğdan'a götürdü[611].

Mısır Sultanı'na Karşı Düşmanlık Tohumları

Osmanlılar ile Mısır Memlükleri arasında ilk savaş tohumlarının atılması da bu zamana rastlar. Bu savaşlar, sonunda, Memlûk Sultanlarının ortadan kalkmasıyla sonuçlanacaktır. Bayezit ve Kayıtbay uzun süreden beri birbirlerini çekemiyorlardı. Saldırıya geçmeyi göze alamadan birbirlerini tehdit ediyorlardı. İki imparatorluk da öyle sağlam temellere dayanır gibi görünüyordu ki insan çabalarının bunlardan ne birini ne de ötekini yıkmaya hiçbir zaman yeterli olamayacağı rahatça söylenebilirdi. Osmanlı Hünkârı egemenliği altındaki toprakların genişliği ve askerlerinin sayısı bakımından Memlük Sultanı'ndan üstündü. Buna karşılık, Mısırlıların askerleri daha iyiydi ve Mısır Sultanı her yıl ordusunu yeni Çerkez devşirmeleriyle yeniliyordu. Çerkezler ise dünyanın o zamana kadar görülen en savaşçı kavmiydi. Kayıtbay, kardeşi Cem'e sığınma hakkı tanımakla ve kendisine yaptığı para yardımıyla Bayezit'in eline, kendisine savaş ilan etmesi için bir mazeret vermişti. Fakat Osmanlı Sultanı niyetini gizli tutup er geç ortaya çıkacak daha elverişli bir fırsatı beklemeye karar verdi.

Alaüddevle'nin Haraca Bağlanması

Asya eyaletlerinden birinde hüküm süren küçük bir bey olan Alaüddevle[612] topraklarını genişletmek sevdasına kapılarak Mısır Sultanı'na ait birkaç şehri ele geçirmeye çalıştı, fakat karşı koyamadığı Çerkezler[613] tarafından bozguna uğratıldı. Bunun üzerine Alaüddevle Bayezit'ten yardım istedi[614]. Bunu elde etmek için topraklarını sultan adına dirlik olarak elinde bulundurmayı kabul etti, ayrıca sikkelere adını koydurmayı ve hutbede adının okunulmasını sağlamayı vaat etti.

Birkaç Osmanlı birliğinin yardımıyla Çerkezlere yeniden saldırdı ve değişik şekilde sonuçlanan birçok çarpışmadan sonra Gülek, Sues[615], Adana, Kayseri ve Antep şehirlerini ellerinden almayı başardı. Kayıtbay baktı ki Bayezit'in politikası kendisini zayıflatmak için başkalarının silahını kullanmaktı, o da aynı şeyi yaptı; Alaüddevle'nin karşısına komşusu Körşah'ı çıkardı. Böylece bu iki küçük bey, iki büyük sultanın desteğinde,

mücadeleye giriştiler. Talih sırasıyla ikisine de güldü. Böylece uzunca bir süre ülke bir Çerkezlerin, bir Osmanlıların eline geçti.[616]

Türklerin Suriye'ye Saldırısı -1489

Türklerin bu savaşta başlıca taraflardan biri olduklarını ileri süren Hıristiyan tarihçileri, Ahmet Paşa'nın Suriye'ye gönderildiğini, Mısırlılar ve Araplar tarafından Çukurova'da yenilip esir edildiğini yazmışlardır[617]. Ertesi yıl, Bayezit büyük bir donanma ve yeni bir orduyla Mısır Sultan'ının üzerine yürüdü. Memlük Sultanı, Türkleri Toros Dağları civarında Kilikya'da karşıladı ve eşitsiz şartlar altında kendilerine saldırdı. Muharebe sabahtan akşama kadar sürdü ve sonra iki taraf da ordugâhına çekildi. Mısırlılar, arabalarının ve yiyeceklerinin alınmış olduğunu görerek ertesi gün savaşa büyük bir hırsla devam ettiler. Çarpışmalar yine geceye kadar sürdü. Altmış yedi bin asker kaybeden Türkler (orduları yüz bin kişilikti) gece çadırlarını ve ağırlıklarını bırakarak kaçtılar. Mısırlılar da kuvvetlerinin yarısını kaybetmiş olduklarından Toros Dağına doğru çekildiler. Fakat casusları düşmanın kaçtığını haber verince geri dönerek Türklerin ordugâhını ele geçirdiler. Savaşanların kendileri bile zaferin hangi tarafta kaldığını bilmiyorlardı. Savaş alanı terk edildiğine göre, en doğrusu iki tarafın da yenildiğini söylemek olsa gerek. Türk donanması da daha parlak bir sonuç elde edemedi. Orontes (Asi) Irmağı'nın ağzında fırtınaya yakalanarak harap oldu. Bunun üzerine Bayezit, Mısır Sultanı'yla barış yaptı, elinden almış olduğu bütün şehirleri ve kaleleri geri verdi. Bu anlatılanların, Türk tarihçilerinden kaynaklanarak anlattıklarımızla ve ilerde anlatacaklarımızla bağdaşmayan bir yanı yoktur. Kaldı ki Türk tarihçilerinin olayların nedenlerini daha iyi bildiklerini düşünmek doğaldır[618].

Bayezit'in Çerkezistan'a Girmesi

Bayezit, deneyimlerinden şunu anlamıştı ki Çerkezlerin Mısır'daki hâkimiyetini silah zoruyla alt etmeye imkân yoktu. Çerkezistan ayakta durdukça bu imparatorluğu yıkmanın olanağı yoktu. Memlükleri zayıflatmanın tek çaresi ise her yıl Mısır'a giren bu yığın yığın askerlere geçit vermemekti. Bayezit, bu amaçla Mısır Sultanı'yla barış içinde yaşamak istiyormuş gibi yaparak askerlerini geri çağırdı ve 889 yılında Çerkezistan'a saldırdı; ülkeyi baştan başa yağmaladı ve sayısız tutsakla geri döndü. Halkın daha sonra ülkeden çıkmasını önlemek için de etrafındaki dağ geçitlerini kalelerle kapattı[619]. Böylece Kayıtbay'ın asker kaynağını

kuruttu. Kuvvetlerinin günden güne azaldığını ve düşmanınkilerin ise artığını gören Mısır Sultanı, bu duruma o kadar üzüldü ki çok geçmeden öldü. Aynı yıl içinde Bayezit'in oğlu Abdullah da öldü.

Başka Seferler - 890 / 1485

890 yılında Sultan, Boğdan'a, halkı büyük bir kıyıma uğratan bir ordu gönderdi. Ertesi yıl da ayaklanan Varsak sakinlerini yola getirdi[620]. Hıristiyan tarihçileri, Boğdan seferi hakkında bize bambaşka bir fikir verirler. Fransızlar Napoli'den kovulduğundan beri, kardeşi Cem de ölmüş olduğuna göre, artık hiçbir şeyden korkmayan Bayezit'in, Podolya'ya ve Rusya'ya saldırmak için Bali Bey'i gönderdiğini anlatırlar[621]. Buralara büyük hasarlar veren Bali Bey, kışın yaklaşması üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat Boğdan'dan geçmek istediğinde Boğdan Voyvodası kendisine ne geçit ne de yiyecek verdi. Bunun üzerine ordusu dağıldı. Yorgunluk, açlık ve soğuktan çok büyük sayıda asker öldü; ayrıca bir o kadarı da Boğdanlılar tarafından öldürüldü. Türk tarihçilerine göre Türkler bu seferde kırk bin kişi kaybetmişlerdir[622].

Mağriplilerin İspanya'dan Kovulmaları

Osmanlı İmparatorluğu doğuda genişlerken Müslümanlar Endülüs'te[623] büyük bir hezimete uğramaktaydılar. Müslümanlar arka arkaya yenilgilerden sonra İspanya'dan kovuldular. Kalanlar bin bir işkenceye tabi tutularak dinlerini değiştirmek zorunda bırakıldılar. Bu acıklı durum karşısında Bayezit'e elçiler göndererek İspanyolların zulmünden yakındılar ve İslam'ın Halifesi[624] olarak kendilerini kurtarması için yalvardılar. Sultan, Endülüs Müslümanlarını himayesine aldı. Ertesi yıl yaz aylarında Kemal Ali Paşa'nın (Kemal Reis) komutasında büyük bir donanma Akdeniz'e açıldı. Kemal Reis Hıristiyan donanmasını yendi, Malta adasında hasarlar verdi, İspanya ve İtalya kıyılarını yağmaladı.

Bayezit'in Hırvatistan'ı Egemenliği Altına Alması - 894 / 1489

Bu başarılardan koltukları kabaran Bayezit, 894 yılında Yakup'u henüz egemenliğini kabul etmemiş olan yerlerin tümünü itaat altına almak üzere Hırvatistan ve Bosna'ya gönderdi. Birçok kaleyi zorladıktan ve bütün ülkede akınlar yaptıktan sonra, Yakup Paşa, Hıristiyan ordusu ile karşı karşıya geldi; bu orduyu yenerek büyük bir kıyıma girişti[625] ve aralarında

General Yami'nin[626] de bulunduğu birçok soyluyu esir aldı. Aynı yıl içinde Bayezit, kızını Ahmet Mirza Uğur Oğlu[627] ile evlendirdi.

Asya'da Fetihler - 895 /1489

895 yılında Azerbaycan Kralı Sultan Yakup[628] öldü ve ölümünün yol açtığı karışıklıklar Bayezit'e ve Mısır Sultanı'na[629] beysiz kalan eyaletleri ele geçirme fırsatını verdi. İki taraf sık sık birbirlerine girdiler ve hep Türkler galip geldi. Nihayet altı yıl süren savaşlar sonunda (901 yılında), Mısır Memlûkleri ile Bayezit'in aralarında paylaşamadıkları bütün bu ülkeler Osmanlıların egemenliği altına girdi.

Türk komutanı Nasuh Bey 902'de Rodos'a saldırdı ve çok kan döktü. Aynı yıl içinde, yedi sene önce Bayezit'in kızıyla evlenmiş Ahmet Mirza, ava çıkmak bahanesiyle İstanbul'dan ayrılarak Tibris veya Tauris'e (Tebriz) gitti ve burada hükümdarlığını ilan etti[630]. Ertesi yıl, Bayezit bir cami, bir darüşşifa, bir talimhane ve bir medresenin temellerini attırdı; bütün bu eserler sekiz yılda tamamlandı. 905 yılında Sultan, kalabalık bir ordunun başında Yunanistan'a geçerek İnebahtı veya Lepanto'yu aldı. Ertesi yılın yazında, Muharremin dördünde, Modon'u da ele geçirdi ve Korone'yi teslim olmaya zorladı[631].

Friuli'nin İşgali

Hıristiyan tarihçileri bu Yunanistan seferiyle İtalya'nın işgalini bir arada anlatırlar. Oysa Türk tarihçileri İtalya Seferi'nden sadece bir kelimeyle bahsederler ve ne şartlarını ne de konusunu belirtirler. Hıristiyan tarihçilere göre Milano Dükü Sforza, Bayezit'e başvurarak Venediklilere savaş açmasını ister. Venedikliler Fransa Kralı Louis XII ile Milano'yu zapt etmek için anlaşmışlardı. Venedik Cumhuriyeti'nin hakaretlerini unutmayan Sultan, karadan ve denizden bu ülkeye saldırmak için büyük hazırlıklar yaptı ve İskender Paşa'yı on iki bin atlının başında Friuli'ye gönderdi. İskender Paşa, İtalya'dan ganimetlerle döndü.

Bayezit aynı zamanda güçlü bir donanmanın denize açılması için emir verdi ve kendisi de donanmasıyla sürekli bir bağlantı halinde bulunmak için, kalabalık bir ordunun başında Mora kıyıları boyunca yürüyüşe geçti. Venedik Amirali Grimani, açılıp saldırıya geçer umuduyla Türk donanmasına hücum etmeyi birkaç gün erteledi. Fakat savaşa katılmak için Kerkyra (Korfu) adasından yeni gelmiş Andrea Loredano ve Albani Armerio, bu ertelemeden sıkılarak saldırıyı başlattılar ve ünlü korsan

İzmirli Baruk'un kumandasındaki bir gemiye borda ettiler. Baruk, gemisini havaya uçurdu ve İtalyanlar kendisiyle birlikte öldüler. Birkaç Venedik kadırgası daha harekâta katıldı, fakat çoğu uzakta durup savaşa seyirci kalmakla yetindi. Amiral Grimani bu davranışından ötürü şiddetle kınandı ve daha sonra bir senato kararıyla sürgüne gönderildi. Türkler korku içinde İnebahtı Körfezi'ne geldiler ve bu şehri denizden ve karadan kuşatmaya başladılar. Öyle zorladılar ki şehir bir süre sonra teslim olmak zorunda kaldı.

Bayezit'in Mora'ya Girişi

1500 yılında, Bayezit daha da büyük bir donanmayı denize çıkardı. Kendisi de kara kuvvetlerinin başında Korent berzahı yoluyla Mora'ya girdi ve Modon'u kuşattı. Bataryalar surlarda dört gedik açtılar ve Türkler iki şiddetli saldırıda bulundular, fakat ikisinde de püskürtüldüler. Tam bu sıralarda, yiğit subayların komutasında, yiyecek yüklü üç büyük kadırga ile Zanta adasından yola çıkmış olan Venedikli Amiral Trevisano Türk donanmasının arasından geçerek şehrin surları altında demirledi. Sevinçlerinden çılgına dönen şehir sakinleri ve askerler, gemilerdeki askerlerin karaya çıktıklarını görmek için akın akın limana koştular. Böylece kara yönündeki birçok mevzi savunmasız kaldı. Bu ihtiyatsızca hareketten yararlanan yeniçeriler fazla bir direnmeyle karşılaşmadan şehre girdiler, halkın çoğunu kılıçtan geçirdiler. Vali ve piskopos da bu öldürülenlerin arasındaydı. Bin kişi de Sultan'ın çadırı önünde idam edildi.

Kefalonya'yı Venediklilerin Alması -1501

Bu kayıp ertesi yıl az çok telafi edildi. Hastalıktan ölen Trevisano'nun yerine geçen Amiral Pisaurio düşman donanmasını Çanakkale'nin girişine kadar takip etti, yirmi kadırgasını aldı ve dönüsünde Aigina adasını ele geçirdi. Daha sonra, İspanya Kralı Ferdinand'ın yardıma gönderdiği Büyük Gonzalo ile buluştu, bu amiralin isabetli kumandası sayesinde Kefalonya'yı Türklerin elinden aldı ve çok geçmeden adanın tamamı zapt edildi. Bir süre sonra, Türk donanmasının bir kısmının Ambracia (Arta) Körfezi'nde bulunduğunu öğrenerek Korfu'dan ayrıldı ve gemilerinin çoğunu Ayamavra adasına gönderdi. Sadece sekiz kadırgayla körfeze girdi; büyük bir Türk kadırgasını yaktı, yiyecek ve cephane yüklü on birine de el koydu. Kısa bir süre sonra, Pylos kalesini ele geçirdi. Fakat bu çok geçmeden ünlü Türk korsanı Camalia (Kemal Reis olacak) tarafından geri alındı. Pisaurio,

Makedonya kıyısında düşman donanmasını yakma girişiminde başarılı olamadı. Gemileri ateşe vermek için Eante Irmağı'ndan yukarı çıkan iki yüz asker elverişsiz bir rüzgâr yüzünden oldukları yerde kaldılar ve düşman tarafından sarılıp öldürüldüler.

Türklerin Draç'ı Alması -1501

Bu sıralarda, Bayezit Durazzo (Draç) şehrini Venediklilerin elinden aldı[632]. Savaş Venediklilere artık pahalıya mal olmaya başlamıştı. Fransızların kendilerine birkaç gemilik bir yardım göndermeleri üzerine amiral, Lesbos adasına doğru yelken açtı ve Midilli şehrini kuşattı[633]. Şehir topa tutulurken Amiral donanmasının bir kısmıyla düşmanın peşinden Tenedos'a (Bozcaada) gitti. Bu sırada Fransızlar, amiralin yardımcısının tavsiyesine aykırı olarak surlarda açılan gediğe saldırdılar, fakat püskürtüldüler. İkinci bir girişimleri de sonuçsuz kaldı. Bu başarısızlık karşısında umutsuzluğa kapılarak geri döndüler, çoğu yolculuk sırasında öldü. Amiral, yardımına gelen Papa'nın kadırgalarıyla Paro'da karşılaştığı Rodos Büyük Ustası'na Fransızların bu kaçışından yakındı. Ertesi yılın ilkbaharında Venedik donanması Papa'nın birkaç kadırgasıyla takviye edilince Pisaurio, Levkos veya Ayamavra adasını kuşatıp ele geçirdi. Venedikliler bu adayı uzun süre muhafaza edemediler; ertesi yıl Bayezit, Venedik Cumhuriyeti'yle barış imzaladı; Levkos ve Ayamavra Türklere geri verildi. Öte yandan, Sultan da savaş sırasında ele geçirilen bütün malları Venediklilere iade etti. Ayrıca kendilerine Karadeniz'de ve İstanbul'da serbestçe ticaret yapmak hakkını ve bu şehirde bir konsolos bulundurma imtiyazını tanıdı. Son olarak, iki devletin sınırlarının barışçı yollarla saptanması kararlaştırıldı.

Bayezit Büyük Bir Tehlike Atlatıyor

Aynı yıl içinde Bayezit, Arnavutluk' u yağmaladıktan sonra dönüşünde bir dervişe rastladı; derviş sadaka istiyormuş gibi yanına yaklaşarak küçük bir hançerle üzerine saldırdı. Fakat mutlu bir rastlantı sonucu Sultan'ın atı şaha kalktı ve böylece katil, silahını Sultan'a isabet ettiremedi. İsfendiyar Paşa adamı yere devirdi ve askerler kendisini parça parça ettiler. Bayezit, bütün komşularıyla barış yaptıktan sonra[634], askerlerini terhis etti ve bu kadar yorgunluktan sonra biraz dinlenmelerine izin verdi[635].

Bir Sahtekâr

916 yılında Şeytan Kulu[636] Beypazarı'nda[637] yeni bir mezhep kurduğunu ileri sürerek düşüncelerini yaymaya başladı. Mucizeler yaratır gibi yaptı ve yeniliklerden hoşlanan halkı öyle güzel kandırdı ki kısa süre içinde pek çok taraftar topladı. Bayezit, bu dinsel duyguların şahlanmasını önlemek için Ali Paşa'yı (Hadım Ali Paşa) gönderdi. Bu komutan sahtekârı yendi ve İran'a kaçarak Şah İsmail'e sığınmak zorunda bıraktı. Burada bidatlarını yaymasına izin verildi, hatta Şah İsmail[638] bile tüm ulusuyla birlikte kendini bunlara kaptırdı[639].

Anadolu'da Ayaklanması

Gaudier'nin Annales Sultanorum'u bu olayı daha doğru bir şekilde ve bizce daha az yan tutarak anlatmaktadır. Tekin veya Tekeli (Büyük Frigya'nın bir parçası) yöresinin ileri gelenlerinden biri olan Hasan Halife'nin oğlu Şahkulu altı veya yedi yıl süreyle hiç halk içine çıkmadan bir mağarada yaşadı. Böylece ermiş olarak ün kazandı. Şahkulu'nun Kızılbaş[640] olduğunu, yani kendisininkinden farklı bir mezhebe mensup olduğunu bilmeyen Bayezit, kendisine her yıl yedi bin aspros gönderiyordu. Nihayet adam maskesini çıkardı, mağaradan çıktı ve çok geçmeden kendine büyük bir taraftar kitlesi toplayarak bunların başında Antalya'ya girdi ve bu şehri yağmaladı. Kadıyı parçalattırıp cesedinin parçalarını çeşitli yerlere bağlattı. Elçilerinin entrikaları sayesinde kısa bir sürede etrafına on bin kişi topladı ve bunların başında Anadolu Beylerbeyi Karagöz Paşa'nın üzerine yürüyerek kendisini yendi ve esir aldı. Sonra, yörenin başkenti olan Kütahya'nın önüne geldi, halkı kaleyi kendisine teslim etmeye çağırdı ve halk buna yanaşmayınca paşayı gözlerinin önünde kazığa oturtturdu. Korkut, askerlerinin başında Manisa'dan hareket ederek Şahkulu'nun üzerine yürüdü. Fakat yenildi ve babasına yazarak kendisine bu ayaklanma hakkında bilgi verdi. Bayezit, Ali Paşa'ya ve öteki vezirlere, bu işten kendisine daha önce haber vermedikleri için fena halde kızdı. Ali'yi askerlerle Anadolu'ya gönderdi ve Amasya Valisi olan oğlu Ahmet'e de kuvvetleriyle Ali'ye katılmasını emretti. Bu arada Şahkulu Karaman'a girmiş, Haydar Paşa'yı ve Zindis Kemal Bey'i (Semerci/Eyerci Kemal Bey, y.n.) yenmiş ve öldürmüştü. Zibakiye Ovası'na doğru yürüdüğü sırada Ali Paşa kendisine yetişip saldırdı. Şahkulu'nun babası Hasan Halife, bir ok isabetiyle öldü ve ölümü asiler arasında karışıklıklara yol açtı. Bunun farkına varan Ali Paşa, dörtnala aralarına daldığı sırada öldürüldü. Ali Paşa ölünce ordusu dağıldı. Bu zaferden sonra, Şahkulu İran'da Tebriz'e yöneldi.

Yolda Şah İsmail'e ait bir ticaret kervanına rastladı. Malların kime ait olduğunu bilmeyen Şahkulu kervanı soydu ve adamların hepsini öldürdü. Bu onun sonu oldu: çünkü İran'a vardığında kendisi ve ileri gelenlerin hepsi Şah İsmail'in emriyle öldürüldüler[641].

Bu hikâye başka tarihçiler tarafından biraz değişik biçimde anlatılmıştır. Leunclavius'un[642] başvurduğu Türk tarihçileri soyulan kervandan hiç söz etmemişler ve Şahkulu'nun İsmail tarafından çok olumlu bir biçimde karşılandığını söylemişlerdir. Hıristiyan tarihçileri daha çok söylentilere dayanarak bizce pek aslı esası olmayan bir sürü ayrıntı eklemişlerdir.

Aynı 1509 yılının 14 Eylül'ünde İstanbul'da çok şiddetli bir yer sarsıntısı oldu; on sekiz gün sürdü, on üç bin kişinin ölmesine ve birçok binanın yıkılmasına yol açtı. Arkasından da bir salgın hastalık baş gösterdi ve pek çok kimsenin hayatına mal oldu[643].

Selim'in Ayaklanması ve Yenilmesi

Sefahatinin sonucu olarak damla hastalığına yakalanan ve ilerleyen yaşı nedeniyle bundan çok acı çekenn Bayezit, büyük oğlu Ahmet lehine tahttan çekilmeye karar verdi. Ahmet'i Konya'dan getirtti, varisi olduğunu ilan etti ve Manisa'ya çekilmek niyetinde olduğunu bildirdi. Fakat tasarılarını vaktinden önce açığa vurmuştu. Devletin ileri gelenlerini Ahmet lehine kazanmayı ihmal etmişti. Bu yüzden de amacına ulaşamadı. Olup bitenleri haber alan Selim, valisi olduğu Trabzon eyaletinin bütün kuvvetlerini toplayarak Karadeniz'i geçti ve babasına karşı ödevini yerine getirmek bahanesiyle [644] doğru Edirne üzerine yürüdü, ordusunu kendisinden yana olduklarını bildiği yeniçerilerle takviye etmek umuduyla yirmi bin askerin başında İstanbul'a doğru ilerledi. Oğlunun niyetini öğrenen Bayezit eli altında bulunan askerlerle kendisini karşılamak üzere yola çıktı ve Çorlu yakınlarında Ogris (Uğraş) adında bir köyde baba oğul karşı karşıya geldiler. Savaş 917 yılının Cemaziyülevvel (beşinci) ayına rastlar. Çok çetin geçti, fakat sonunda Selim yenilerek kaçmak zorunda kaldı. Bayezit, oğlu bu yenilgiden belki ders alır ve Allah'ın kendilerini dünyaya getiren babalarına başkaldıran çocukları cezalandırdığını anlar umuduyla kaçanların takip edilmesini yasakladı. Selim böylece bağışlayıcı bir babanın iyiliği sayesinde canını kurtardı. Varna'ya kaçtı, sonra deniz yoluyla Kırım'da Kefe'ye gitti[645].

Yeniçeriler Tarafından İstanbul'a Çağrılması

Bayezit bunun üzerine ikinci bir kez Ahmet'i çağırtdı. Fakat Ahmet, bu davete icabet etmek şöyle dursun[646] babasına kendisini tahta oturtmaya boşuna çalıştığını, yeniçerilerin ve vezirlerin Se-lim'den yana olduklarını ve başka padişah istemediklerini bildirdi.

Ahmet'in tahtta gözü olmadığını gören ve Selim'i kendisine karşı ayaklandığı için tahttan uzaklaştırmak isteyen Bayezit, uygun zamanı beklemenin gereğine inanarak imparatorluğun başında kalmaya karar verdi. Bütün güçlük, sözünü geri almaktı. Çünkü Bayezit bir kez tahttan vazgeçeceğini bildirmişti, bir sultan tarafından söylenilen veya yapılan her şey, Türklerce kesin ve geri alınamaz sayılır. Tek çaresi büyüklerin kendisine başvurarak kararını değiştirmesi için yalvarmalarıydı. Fakat paşalar, Bayezit'in görüşünü paylaşmak şöyle dursun, on yıllık[647] bir barıştan usanan yeniçerileri Selim'i destekleriyle kışkırttılar. Selim'e bir mektup yazarak imparatorluğu eline teslim etmek için kendisini beklediklerini ve Bayezit'i tahttan çekilmek konusunda verdiği sözden döndürmemeye kararlı olduklarını bildirdiler.

Atlattığı büyük tehlikeden sonra ihtiyatı elden bırakmamayı öğrenen Selim, dostlarına verdiği cevapta "tac ü tahtın değerini çok iyi bildiğini, ancak babasının iradesine karşı çıkmaya bir türlü karar veremediğini, deneyimlerinden Allah'ın kendisinden yana olmadığını öğrendiğini" bildirdi. Bu cevaptan haberdar edilen yeniçeriler, Zemberekçibaşı aracılığıyla dileklerini yinelediler, babasının isteğine rağmen de olsa kendisine, tahta çıkarmadıkça hiç kimseyi dinlemeyeceklerini, gerekirse yemin etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Bu vaatler üzerine Selim, az sayıda adamıyla Kefe'den yola çıkar, yine babasını ziyaret bahanesiyle İstanbul'a gelir. Yeniçeriler geldiğini haber alır almaz, sokaklarda toplanırlar, Şehzadeyi karşılamak üzere Topkapı'ya giderler ve çadırlar hazırlamış oldukları Yenibahçe'ye kadar kendisine eşlik ederler[648].

Bu kadar beklenmedik bir haber karşısında Bayezit'in nasıl şaşkınlığa uğradığı kolayca tahmin edilebilir. Kuvvete başvurmanın boşuna olacağını anlamakta gecikmez. Sekiz gün sonra Sadrazam Koca Mustafa Paşa'yı göndererek oğluna kendi adına şu soruları sormakla görevlendirdi: "Mademki beni görmeye geldiniz, ziyaretinizi niçin geciktiriyorsunuz? Yok eğer dinimize aykırı kötü düşüncelerinizi bu bahane altında gizliyorsanız niçin boşuna vakit kaybediyorsunuz?" Selim, babasının kendisine kurmakta olduğu tuzağın farkına vararak Sadrazam'a tıpkı babası gibi üstü kapalı sözlerle şu cevabı verdi: "Git babama söyle, ona borçlu olduğum itaati

hiçbir şekilde elden bırakmak niyetinde değilim ve kimin vasıtasıyla gönderirse göndersin, emirlerine uymaya hazırım. Sadece bugünkü hükümetle ilgili bazı kuşkularımı gidermek bakımından beni aydınlatmasını istirham ediyorum. Sofi Oğlu[649], soyluluktan nasipsiz bir hiç olduğu halde, doğuya doğru hızla ilerlemekte, önüne çıkan bütün engelleri devirmektedir. Osmanlı topraklarını çiğnemekte, daha şimdiden Kayseri'ye dayanmış bulunmaktadır. Oysa sizin kılınız bile kıpırdamıyor, bu adamın bütün zaferlerine kayıtsız kalıyorsunuz. Öte yandan, ne idüğü belli olmayan aşağılık bir Çerkez[650], Osmanlıların ayaklarına kapanması ve kılıçlarının altında tir tir titremesi gerekirken kalkmış Mısır'a hâkim olmuş, hatta eskiden bize ait olan daha birçok Suriye eyaletini ele geçirmiş[651]. Bütün bu ülkelere sanki meşru malı ve mirasıymış gibi hükmediyor. İşte atalarımız zamanında o kadar saygı ve itibar gören imparatorluğumuz bugün bu yürekler acısı ve utanç verici duruma düşmüştür! Eskiden Bayezit adının bütün komşu ülkelerde saygıyla anılmasını sağlayan bu yenilmez kahramanlar, bugün bu aynı Bayezit adı altında hakarete uğramakta, imparatorluğumuzun yüz karası olmakta, onunla beraber tembel ve kadınsı bir hayat sürmektedir. Hani Âl-i Osman asasının şerefi? Hani askeri disiplin? Hani atalarımızın İslam'ı yayma yolundaki imanı? Nerede bir devleti yükseltecek sanatlar, nerede imparatorluğu doruk noktasına yükseltmiş olan eski siyaset? Askerlerimizin uyuşukluk ve güçsüzlük içinde bocalamalarına, onları bir zamanlar yenilmez yapan o canlılığı kaybetmelerine daha ne kadar katlanacağız, seyirci kalacağız? Bu karışıklıkların sorumlularını ve bunlara çare bulmayı ihmal edenleri cezalandırmak gerekip gerekmediğine karar vermeyi babama bırakıyorum. Fakat en kısa zamanda bu kötülüklerin kökü kurutulmadığı takdirde, korkarım ki imparatorluğun çöküşüne seyirci kalmaktan başka elimizden bir şey gelmeyecek. Kaçınılmaz gördüğüm bu akıbeti neye atfetmek gerekir? Düşmanlarınızın üstünlüğüne ve kahramanlığına mı, yoksa kendi ihmallerimize mi?"

Bayezit'in Tahttan Çekilmesi

Vezir, Selim'in cevabını Bayezit'e ilettiğinde, Sultan şöyle dedi: "Evet, görüyorum ki oğlum hiç de babasını görmek niyetiyle buraya gelmiş değil. Ne pahasına olursa olsun padişah olmak istiyor. Fakat, bu Allah'ın bir emri. Dün gece gördüğüm rüyadan sonra bundan artık hiçbir kuşkum kalmadı[652]. Rüyamda askerlerin tacımı Selim'in başına koyduklarını gördüm. Allah'ın

iradesine karşı çıkmak dinimize saygısızlık olur. Mademki öyle istiyor, kaderime boyun eğiyorum. Evet, tahtımı ve tacımı Selim'e bırakıyorum ve padişah olarak tanınmasını irade buyuruyorum." Bayezit hemen kararını Selim'e bildirdi ve Dimetoka'ya çekilmek için izin istedi. Selim babasından yeni sarayda kalmasını rica etti. İmparatorluğu kendisine bırakmakla yeteri kadar büyüklük gösterdiğini, eski sarayın kendisine yeteceğini söyledi. Fakat Bayezit kararında ısrar etti ve "Bir kına iki kılıç girmez." dedi. Sonunda istediğini elde etti, hazinenin kıymetli taşlarından istediklerini yanına aldı ve 918 yılı Safer'inin 18'inde Yunus Paşa ve birkaç dostunun refakatinde İstanbul'dan ayrıldı.

Selim'in Babasından Kurtulması

Selim, imparatorluk ileri gelenleriyle, babasını İstanbul'a iki saat uzaklıkta bulunan Küçük Çekmece'ye[653] kadar uğurladı. Devlet işleri hakkında kendisiyle bir süre görüştükten sonra hayır dualarını aldı. Nihayet izin istedi, sarayına döndü ve olağan törenlerle tahta oturdu.

Çok hasta olduğunu ileri süren Bayezit yoluna devam etti. Fakat çok yavaş gidiyor, her köyde durup dinleniyordu. Belki Selim bundan kuşkulanmış, babasının istemeye istemeye bıraktığı tahtı bir halk ayaklanması sayesinde yeniden ele geçirmeyi umduğunu sanmıştı. Muhakkak olan bir şey varsa, Bayezit'in daha kırk mil bile yol almadan beklenmedik bir şekilde ölmüş olmasıdır[654]. Selim, Sadrazam'a ve saray büyüklerine naaşını payitahta getirmeleri için emir verdi. Kendisi de büyük bir yas içinde İstanbul surlarının çok uzağında cenazeyi karşıladı. Kafile, bir cenaze töreninden çok bir zafer alayına yakışır şekilde İstanbul'a döndü. Nihayet Bayezit, oğlunun emriyle, kendi vakıflarından biri olan camiye gömüldü.

Bayezit'in Özellikleri

Bayezit altmış iki yıl yaşamış[655] ve otuz iki yıl saltanat sürmüştür. Türk tarihçilerine inanmak gerekirse faal ve yiğit bir hükümdardı. Talihi ters gittiği zaman bile sarsılmayan bir irade gücü vardı. Yaptığı idmanlar sayesinde bedeni de çok güçlüydü ve kimse kendisiyle baş edemezdi. Kur'an'ın emirlerine mutlak bir şekilde uyar, bilginleri sever ve onlara yardım etmekten geri kalmazdı. Kendilerine sof veya yünden elbiseler ve her yıl on bin akçe[656] verirdi.

Edebiyatın her alanındaki engin bilgisi kendisine tebaası arasında Sultan ü ulema unvanını kazandırmıştı. Savaşta genellikle şanslıydı ve kumandanlık yeteneklerinin de yardımıyla imparatorluğunun sınırlarını genişletti. Bir yer sarsıntısının birçok yerinden yıktığı İstanbul surlarını onardı. Bakırcılar Çarşısı'nda[657] mimarisi çok güzel bir cami, Amasya'da biraz daha küçük, fakat aynı derecede güzel bir başka cami yaptırmıştır.

Yaptırdığı bütün imaretleri ve medreseleri teker teker saymak çok uzun sürer. Osmancık civarında Kızılırmak üzerinde on dokuz kemerli mermer bir köprü inşa ettirmiştir. Saruhan eyaletinde Gözsuyu üzerinde de yine on dokuz kemerli bir taş köprü yaptırmıştır.

Bazı İnançları

Anlatılanlara göre, bütün seferlerinde ve gezilerinde giysilerinin üstünde biriken tozları itina ile toplayıp biriktirmiş; ölürken yanındakilere, dileğini yerine getirmedikleri takdirde beddualarının üzerinde olacağı tehdidiyle bu tozlardan tuğla biçiminde bir kalıp yaparak mezarına, sağ kolunun altına bir yastık gibi koymalarını istemiş. Ve şöyle demiştir: "Bütün ömrümde şu Hadis'e[658] büyük bir önem vermişimdir: "Ayakları Efendimizin geçtiği yolların toprağı ile örtülü olan insan Allah tarafından cehennem ateşinden korunacaktır." Türkler, bunu Bayezit'in dindarlığının ilginç bir belirtisi olarak anlatırlar.

Oğulları

Bayezit'in beş oğlu vardı: Ahmet, Selim, Şahinşah, Alemşah ve Korkut[659]. Hıristiyan tarihçileri pek çok sayıda çocuğu ve torunu olduğunu söylemişler, fakat erkek çocuklarından sadece Ahmet, Mehmet, Korkut ve Selim'in adlarını saymışlardır. İkincisinin, yani Mehmet'in, çok keskin zekâlı, kavrayışlı ve soylu eğilimlere sahip olduğunu ve babasının yerine imparatorluğun başına geçmeye en çok onun layık görüldüğünü söylemişlerdir. Ancak halkın kendisine karşı beslediği büyük sevgi ölümünü çabuklaştırmıştır. Ahmet ile Mehmet aynı anadan doğmuşlardı, birbirlerini çok severlerdi. Ancak günün birinde kardeşinin Amasya'da halka nasıl davrandığını merak eden Mehmet, hoca kılığına giren iki dostuyla vali olduğu Manisa'dan yola çıkarak Amasya'ya gelir. Ahmet, çaldıkları çalgının ve şahsına gösterdikleri bağlılığın karşılığı olarak kendilerine sadece beş aspros (akçe) verir. Mehmet buna o kadar şaşırır ki dönüşünde babasına bir mektup yazarak kardeşini eleştirir. Nekesliği ile

öyle alay eder ki o günden beri Ahmet kendisine diş bilemeye başlar. Bir süre sonra Mehmet, bu defa gemici kılığına girmiş birkaç arkadaşıyla İstanbul'a gelir. Bayezit bunu sonradan öğrenir ve öyle karanlık kuşkulara kapılır ki Mehmet'in gizli düşmanı Ahmet'e bir mektup yazarak kendisini zehirlemesini söyler. Ahmet, bu emri hemen yerine getirir. Sultan yine de arkasından ağlar, çok üzülür ve katili ömür boyu hapis cezasına çarptırır. Bu olay Selim'in baş kaldırmasından bir süre önce meydana gelmiştir[660].

NOT 4- Hıristiyan tarihçileri Zizim'den çok söz ederler. Onun sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüp parçalamayı umduklarını, kendisinin de onu yeniden tahta oturtmayı başardıkları takdirde ömrü boyunca Hıristiyanlarla barış içinde yaşamaya söz vermiş olduğunu söylerler. Bayezit, Mısır dönüşü gittiği Rodos'tan ayrılması için kendisini tehdit edince Fransa'ya gönderilmiştir. Sixtus IV'in tavsiye mektupları muhafaza edilmiştir. Fransa Kralı'nın, Bayezit'in bu konuda kendisiyle görüşmek üzere gönderdiği elçileri dinlemeden geri gönderdiği söylenir. Hıristiyanlar yine de Bayezit'in ihtirasına gem vurmak için bir süre Zizim'i kullanmışlardır. Örneğin, Rodos Şövalyeleri Büyük Ustası (Üstadı Azamı) Padişah'a haber göndererek yeniden savaşa başlaması halinde Zizim'i tahta oturtacaklarını bildirmiştir. Raynalde (yıl 1482, n. 35), Osmanlı imparatorlarından Murat'ın oğlu olan Zizim'in amcasının Hıristiyanlığı kabul ettiğini ve Macaristan Krallarının sarayında oturduğunu, Hıristiyan hükümdarlarından kendisinin Osmanlı tahtına geçirmelerini istediğini, gerekçe olarak da gerek Bayezit, gerekse Zizim'in gayrımeşru çocuklar olduklarını ve babaları Mehmet'in de zina mahsulü olduğunu iddia ettiğini anlatır. Yine Raynalde (1483, n. 34), Metz Piskoposu bilgin Belcaire'in anılarına dayanarak Fransa Kralı'nın Osmanlı elçilerini nasıl kabul ettiğini anlatır. Söylendiğine göre, Rodos Büyük Ustası'nı Bayezit'i tehdit etmeye kışkırtanlar Papa İnnocentius VIII ve Napoli Kralı Ferdinand olmuştur. Bayezit gerçekten korkmuş ve Büyük Usta'ya İstanbul hazinesinde muhafaza edilmekte olan Saint Jean-Baptiste'in (Aziz Yahya) güya Hazreti İsa'yı vaftiz etmiş olan sağ elini göndermiştir.

NOT 5- Malta limanı ancak Türkler çekildikten sonra tahkim edilmiştir. Kayıtbay ve Bayezit Rodos'a elçiler göndermişlerdi. Bayezit, Zizim konusunda Büyük Usta ile uzlaşmak istiyordu. Kayıtbay ise Batılı Hükümdarların kendisine yardım etmelerini sağlamayı amaçlıyordu. İşte bu yüzdendir ki hem Macaristan Kralı Matthias hem de Rodos Büyük Ustası Zizim'i ellerinde bulundurmak istiyorlardı. Fakat Papa, onu ellerinden almayı başardı. Böylece parlak vaatlerde bulunmakla görevlendirilmiş olan Osmanlı Elçisi Fransa'ya varmakta geç kaldı. Zizim, Roma'da son derece şatafatlı bir biçimde karşılandı ve ağırlandı. Raynalde'nin anlattığına göre (1489, n. 23), Babil Sultanı'nın Elçisi Papalık ayin giysileriyle huzuruna çıkmış, fakat Zizim Papa'ya mahsus merasim ve teşrifata uymamakta direnmiş.

1490 yılında, Sultan, Zizim'i gözaltında bulundurması için Papa'ya elçilerle yüz yirmi bin duka ve daha başka hediyeler göndermiştir. Ayrıca yılda kırk bin duka ödemeyi ve Hıristiyanlarla barışı bozmamayı vaat etmiştir. Öte yandan, Mısır ve Babil Sultanı Kayıtbay, Zizim için kurtulmalık (Fıdye-i necat) olarak dört yüz bin duka ve Kudüs'ü teklif etmiştir. İstanbul'dan gelen elçinin gerçekten özgür olup olmadığını anlamak için mutlaka görmek istediği Zizim, Papa'dan, elçiyi Doğu örf ve âdetlerine göre kabul etmek için gerekli bütün hazırlıkların yapılmasını istemiştir. Papalık hükümetinin topraklarını elinden almış olmasına çok öfkelenmiş Christophe adında biri (Castranae Macrinus Princeps) İstanbul'a gitmiş ve Papa ile Zizim'i zehirlemek vaadinde bulunmuştur. Fakat Roma'ya döndüğünde ihaneti meydana çıkmıştır. Raynalde bu olayları Vatikan Kütüphanesi'ndeki elyazmalarına dayanarak anlatmıştır.

1492'de Bayezit, bir elçiyle Papa'ya Hazreti İsa'yı çarmıhında delmiş mızrağı göndermiştir. Nürnberg ve Fransa'da da benzerleri bulunduğunu ileri sürenler bulunduğu için bunun gerçekliğinden birçok kimse kuşku duymakla birlikte, büyük bir teslim merasimi yapılmıştır. Aynı yıl içinde Türklerin Schuessemburg yakınlarında bir bozguna uğradıkları, fakat ertesi yıl bunun acısını çıkararak galip geldikleri ve Macarların beş bin kişi kaybettikleri, bunların kesilen burunları sayılarak saptandığı söylenir. Papa Alexander VI ile Bayezit sürekli mektuplaşmalarla Zizim sorununu tartışmışlar, şehzadenin Papa'nın Türklerden daha çok çekindiği, Fransa Kralı'na

teslimine engel olmak için neler yapılması gerektiği hususunda fikir teatisinde bulunmuşlardır. Hatta Papa'nın, Fransa Kralı'nın büyük projesinden Padişah'ı haberdar etmek için İstanbul'a gönderdiği elçinin adına bile rastlamak mümkündür: Georgius Buzardus.

Yılında, Raynalde'nin Simoniacum Pontificem et morbidum Ecclesiae caput diye bahsettiği Papa, Cem veya Zizim'i altı ay için Fransa Kralı'na teslim etmek zorunda kalmıştır. Kral buna karşılık yirmi bin duka nakit ödemiş ve Cem'i bu sürenin bitiminde geri vereceğine dair Floransalı ve Venedikli tüccarları kefil göstermiştir. Leh tarihçileri, Türklerin 1498 yılında altmış bin askerle Eflâk üzerinden Rusya'ya girdiklerini ve Dniester nehri dolaylarında büyük hasarlar yaptıklarını anlatırlar. Birdenbire tipiye yakalanan Türkler, kırk bin kişiyle birlikte bütün hayvanlarını kaybetmişler.

NOT 6- Sayfa 371 (Fr. meünde) (Türkçe metinde s. 300 için ek not.) Burada şunu belirtmek isteriz ki el yazması bazı anılardan anlaşıldığına göre, Sultan Bayezit 1500 yılında Papa Alexander'e bir elçi göndermiş ve Venedikliler de kendisine refakat etmişlerdir. Bu itibarla savaş, ancak daha sonra cereyan etmiş olabilir. Napoli Kralı Frederik de aynı şekilde bir Türk elçisini kabul etmiş, kendisiyle bir antlaşma imzalamıştı. Papa, Yahudilerin mallarından vergi almış ve bütün kardinalleri de vergiye bağlamıştır. Ayrıca özel bir emirname yayınlayarak Türklere karşı Haçlı Seferi'ne katılacak herkesin takdis edilmesi gerektiğini bildirdi. Ama günah bağışlama (endüljans) paralarını sefih oğlu için harcayan bu Papa'ya güven olmazdı. Papa müttefik hükümdarların başına özel temsilcisi olarak Rodos Büyük Ustası'nı getirdi.

Bzovius, 1501 yılında Sultan'ın Polonya Kralı'na bir elçi gönderdiğini ve beş yıllık bir barış imzaladığını söyler. Bu Venedik Docu Leonardo Lauredano'nun Şah İsmail'e yazdığı bir mektuptan da anlaşılmaktadır. Venedik Docu, Bayezit'a savaş açacağını bildirmiş ve top dökmek için işçiler istemişti.

1507'de, Papa Leo X'un özel mühürlü bir mektubunda (Bulle), Türklerin Bosna üzerinden Macaristan'a girmek istemeleri üzerine, Vesprim Pisko-posu'nun komutasındaki Hıristiyanlar yenildiklerinden ve komutanlarından birinin Macaristan Kralı'na

teslim edildiğinden bahsedilmektedir. Papanın İmparator Maximilien'e bildirdiğine göre bu savaş, ağustos ayında meydana gelmiştir. Macar tarihçileri ise 1514 yılında Türklerin, Hırvatistan'a girdiklerini ve Tinninium Kalesi'ne saldırdıklarını yazmışlardır. Yine bu tarihçilere göre Papa Leo, Selim'le sürekli bir barış yapılmaması ve böylece bu yoldan İtalya'yı işgal edememesi için bazı Macar ileri gelenleriyle gizlice anlaşmıştı. Macar tarihçileri ayrıca günah bağışlama suistimallerinden de uzun uzadıya yakınmışlardır. Papa, Vesprim Piskoposu'na yazdığı bir mektupta Türk Elçisi'ne hiçbir ödün vermemesini, hatta üç yıllık bir mütarekeye bile yanaşmamasını öğütlemişti. (Bkz. Raynalde, ad annum 1516, n. 60). Görülüyor ki Selim'in 1516'da Macaristan'a hiç değilse bir mütareke sağlamak amacıyla bir elçi gönderdiği kesindir. Bir süre sonra Kral Vladislas zamanında, Barnabas Belay veya Severinensium Banus barış imzalamak için Selim'e gönderilmiştir. Fakat Padişah, onu yedi yıl sarayında alıkoymuştur. (Ranzan. İnd. 38, s. 410).

ONUNCU BÖLÜM

Dokuzuncu Padişah Selim I'in Saltanatı

I

Mısır Savaşına Kadar Geçen Olaylar

Yavuz[661] Sultan Selim denilen Selim Hicret'in 872 yılında, babası Bayezit'in Amasya Valisi bulunduğu sırada dünyaya gelmiştir. 918 yılı Safer ayının on dokuzunda, kırk altı yaşında iken tahta çıkmıştır. Ya askerler arasında kendilerinden yana çıkacak kimse bulamadıkları için ya da bu mağrur insanın gönlünü ancak hatırını saymakla kazanabileceklerine inandıkları için olacak, kardeşleri kendisine karşı çıkmadı. Silaha sarılan bir tek Ahmet oldu; bir kez kardeşinin rakibi olduktan sonra Selim tahtta oturdukça hayatının hiçbir zaman emniyette olmayacağını biliyor, bu umutsuzluk içinde şansını denemek istiyordu. Bazı ileri gelenlerin kendisini tutacaklarını umuyor, Selim'e karşı gösterilen bağlılığın içten bir bağlılık olduğuna inanmıyordu. Amasya'daki bütün kuvvetlerini toplayarak Avrupa'ya geçmeye hazırlandı.

Ahmet'in Yenilmesi ve Boğulması

Selim'in her tarafta casusları vardı ve çok geçmeden Ahmet'in girişimleri kulağına gitti. Daha önce davranmak için Anadolu'ya geçti ve Ahmet henüz bütün kuvvetlerini toplamaya vakit bulamadan üzerine yürüdü. Ahmet az sayıda askerle de olsa Selim'in karşısına çıkmaktan geri durmadı, iki kardeş Yenişehir Ovası'nda karşılaştılar ve savaştılar. Ahmet, göğüs göğüse çarpışanların arasına daldı ve dağılmaya yüz tutan kuvvetlerini birkaç kez toparladı. Fakat sonunda askerleri, sayı üstünlüğü karşısında bozguna uğradı. Çoğu Ahmet'e sırt çevirmeden yiğitçe savaştı. Ahmet yakalandı ve hemen orada boğdurulduktan sonra Bursa'da gömüldü[662]. Başka tarihçilere göre, Selim'in yürüyüşe geçtiği haberi üzerine Ahmet, Ermenistan sınırındaki dağlara kaçtı ve burada asker toplamaya çalıştı. Selim, kışı bu kadar soğuk bir yerde geçirmek istemeyerek Bursa'ya döndü.

Oradan Ufeghi (Üveys?) Paşa'yı Ahmet'in oğulları Murat ve Alâaddin'e baskın yapmak için Amasya'ya gönderdi. Fakat Sadrazam Koca Mustafa Paşa, Selim'i tahta çıkarmakta büyük rolü olmasına rağmen zulmünden nefret ettiği için şehzadelere Üveys'in ne maksatla gönderildiğini haber verdi. Onlar da Üveys Paşa'yı pusuya düşürerek esir aldılar ve adamlarının çoğunu öldürdüler. Tutsak Paşa, (veya ülûfecilerin başı ç.n.), Koca Mustafa

Paşa'nın ihanetini öğrendi ve Selim'e haber verdi. Selim kendisini hemen idam ettirdi. Ahmet, bunu öğrenir öğrenmez, o da Üveys'i (veya ülufecileri ç.n.) öldürttü.

İlkbahar yaklaştığında, Şehzade Ahmet'in yandaşları bu kez kendisinin Selim'e bir baskın yapmasını öğütlediler, yanında Avrupa askeri bulunmayan Selim'in kolayca yenilebileceğini söylediler. Ahmet, daha çabuk olsun diye on beş bin askerin başında Bursa üzerine yürüdü, piyadesi ise yolda konaklayarak arkadan geldi. Selim bunu haber aldı, kendisini iyi bir şekilde karşılamaya hazırlandı. Bu arada Ahmet'in taraftarlarından birkaçının kendi ordugâhından gizlice yazıp gönderdikleri mektupları ele geçirdi. Bu mektuplarda Ahmet'in, Selim bütün kuvvetlerini toplamaya vakit bulamadan bir an önce gelmesi isteniyordu. Selim önce hu komplocuları idam ettirdi. Arkasından da onların ağzından mektuplar yazdırarak Ahmet'e acele etmesini, piyadelerini beklemesine gerek olmadığını, çünkü savaş işareti verilir verilmez kendilerinin bir kargaşalık yaratarak Selim'i öldüreceklerini bildirdi.

Bu sahte mektuplardan cesaret alan Ahmet, Parthenie (Bartın) Çayı'na kadar ilerledi. Burada, Selim'in on beş bin Anadolu süvarisinin başında düşman kuvvetlerini keşfe gönderdiği Sinan Paşa ile karşılaştı. Sinan Paşa adamlarının yarısını kaybederek yenildi. Selim yılmadı ve Elat[663] Çayı'na kadar ilerledi. Kardeşinin ordugâh kurduğu taraftan geçti ve bin kadar askeri bir ormanın içinde pusuya yatırdı. Başlarında Sultan'ın kayınbiraderi olan Han Oğlu adında genç bir Tatar beyi vardı. Bu müfrezeye verilen emir, savaş başlayınca düşmana geriden saldırmaktı. Ertesi gün, iki ordu cenge hazır beklerken Ahmet Selim'e haber göndererek kozlarını teke tek dövüşmek suretiyle paylaşmalarını önerdi. Fakat Selim buna yanaşmayınca elinde kılıcı, İran süvarisinin başında saldırıya geçti ve Türklerin sağ kanadını dize getirdi. Sonra, Selim'in sol kanadı ve yeniçerilerin bulunduğu muharebe kolu tarafından hırpalanan diğer askerlerini desteklemek için geri döndü. Ahmet, adamlarını toplayıp yeniden saldırıya geçti, son derece düzenli bir şekilde ve yiğitçe savaşarak önüne çıkan bütün engelleri devirdi. Ancak tam zaferi kazandığını sandığı bir sırada, Han Oğlu pusudan çıkarak kendisine geriden saldırdı; Ahmet'in küçük ordusu dört bir yandan sarılmış olduğundan, herkes canını kurtarmak için kaçışmaya başladı. Ahmet de herkes gibi geri çekildi, fakat atıyla bir hendeğe düşmek talihsizliğine uğradı ve yakalanarak kardeşinin emriyle boğuldu. Oğulları Murat ve Alâaddin, biri İran'a öteki Mısır'a kaçtı[664].

Birkaç gün sonra Selim, muzaffer ordusu ile Korkut'un üzerine yürüdü. Bu şehzade kardeşine kendi isteğiyle boyun eğmişti. Halinden memnun olup ne servet, ikbal peşinde koşmak ne de elini saygı beslemesi gereken bir insanın kanına bulamak istiyordu. Fakat itaatinin boşuna olduğunu ve Selim'in nasıl olsa kanına susamış olduğunu görünce alelacele toplayabildiği askerleriyle yenmek isteğinden çok öcünü almadan ölmemek isteğiyle kardeşinin karşısına çıktı[665]. Askerleri çok geçmeden bozguna uğradı ve kendisini terk etti. Uzunca bir süre, geceleri çöllerde ve ıssız yollarda dolaşmak ve gündüzleri karanlık mağaralarda saklanmak zorunda kaldı. Görünüşe bakılırsa niyeti Cem gibi Hıristiyanlara sığınmaktı. Selim buna engel olmak için o kadar çok insanı seferber edip peşine düşürdü ki Korkut, nihayet bir asker tarafından bulunarak kardeşinin huzuruna getirildi. Selim, kendisini savunmasına fırsat vermeden ve bütün yalvarmalarına kulak tıkayarak kardeşini cellâtlara teslim etti ve hemen oracıkta boğdurttu[666]. Asya işlerini yoluna koyduktan sonra, Selim yeniden Avrupa'ya geçti ve İstanbul'da yüz altmış bin kişinin ölümüne yol açan veba salgınından kurtulmak için Edirne'ye gitti[667].

Selimin İran'a Girişi – 920 / 1514

Sultan rakiplerinden ve iç düşmanlarından[668] kurtulur kurtulmaz, yeni fetihler düşünmeye başladı. Çekemediklerinin başında, Bayezit'le barış yapmış olan Mısır Kralı Sultan Gavri (Mısır Sultanı Kansu Gavri demek daha doğru olur ç.n.) vardı. Fakat Gavri'ye karşı hemen savaş açması halinde Kızılbaş Şahı'nın[669] kendisine saldırmasından korkarak önce İranlının hakkından gelmeye karar verdi. Bu amaçla H.920 yılında kalabalık bir ordunun başında Asya'ya geçti. Kendisininki kadar kalabalık olan düşman ordusu ile Çaldıran[670] ovasında, Tebriz dolaylarında karşılaştı. Selim hemen vezirlerini, muhasiplerini topladı ve kendilerine danıştı. Hepsi savaşın ertesi güne kadar ertelenmesini, böylelikle Osmanlı askerlerine yaptıkları uzun yürüyüşten sonra dinlenmek fırsatının verilmesini savundular. Selim bu görüşe katılmadı, düşmanın da aynı derecede yorulmuş olacağını ileri sürdü ve savaş için bütün hazırlıkların tamamlanmasını emretti. Bu arada Defterdar Piri Paşa'yı çağırtarak onun da görüşünü aldı. Piri Paşa, Selim'le aynı görüşü paylaşınca[671] padişah şöyle bağırdı: "Ah, ne yazık ki bu adamı daha önce Sadrazam yapmamışım; bu hem benim için hem imparatorluk için ne büyük bir kazanç olurdu"[672].

Büyük Savaş

Sultan savaş işaretini verdi ve şehrin surları altında saf saf dizilmiş düşman askerlerinin her yandan sarılmasını emretti. Savaş sol kanadın top atışıyla başladı. Avrupa askeri bu tarafta bulunuyordu. Fakat bataryalar öyle kötü yerleştirilmişti ki gülleler ya bir tepeye düşüyor ya da İran ordugâhının üstünden geçip gidiyordu. Sinan Paşa'nın[673] komutasındaki Anadolu askeri, arkasından sahra toplarını çekerek ilerledi. Büyük topun hizasına geldiklerinde Sinan Paşa, topçuların öne geçmesi için sağ ve sol taraftaki ilk safları açtırdı. Bunun öyle büyük bir etkisi oldu ki İranlılar daha bir dakika önce duvar gibi birbirlerine sımsıkı kenetlenmiş oldukları halde, dört bir yana dağıldılar ve Türklerin tabiriyle sokak be sokak ayrıldılar. Topçu ateşinin yol açtığı kargaşalığı gören Selim, yatağan ve mızraklarla düşmana saldırılması için emir verdi. Düşman sol kanadının yarısı kılıçtan geçirildi, kalanı da kaçtı. İsmail son kanadının büyük bir tehlike içinde olduğunu görünce en iyi alaylarıyla sağ kanattan ayrılarak sol kanadın yardımına gelmişti. Safevilerin son direnişlerini kırmakla meşgul Türkleri tam geri püskürteceği sırada, Selim on üç bin Yeniçerinin başında Şah İsmail'in sağ kanadına yandan saldırdı. Askerlerin toplanmasına olanak sağlamak için yaylım ateşi açılmasını emretti. Daha sonra da elde kılıç, İranlıların üzerine saldırılması için komut verdi.

İsmail'in Büyük Yenilgisi

Sultan'ın emirleri o kadar eksiksiz bir şekilde yerine getirildi ki İranlılar yavaş yavaş direnmekten vazgeçtiler ve sonunda da açıkça kaçmaya başladılar. Sağ kanat henüz Türkler tarafından bozguna uğratılmamıştı. Savaş aşağı yukarı eşit şartlar altında devam ediyordu. Fakat sağ kanat sol kanadın çöktüğünü görünce o da utanç verici bir şekilde kaçmaya başladı. Şah İsmail, gecenin karanlığından yararlanarak atının da sürati sayesinde kaçmayı başardı, İranlılar binlerce ölü ve esir verdiler[674]. İki kanadın kumandanları Mehmet Han ile Tekkeli Han'ı kaybettiler. Bunlar İran'ın o dönemdeki en büyük komutanları sayılıyordu. Selim, İran ordugâhında Şah İsmail'in muazzam hazinelerini buldu. Sonra savaşı öğütlemiş olan Piri Paşa'yı sadrazam yaptı, hiçbir nisa ve sübyanın (kadın veya çocuğun) esir edilmemesini buyurdu ve şöyle dedi: "Sünni olup da zorla silah altına alınanları zincire vurmak doğru değildir. Mağluplara zulümle değil insafla davranmak gerekir."

Tebriz'in Teslimi

Ertesi gün, Tebriz halkı Şah'ın kendilerini terk ettiğini görerek Selim'e teslim oldu. Sultan şehre girdi ve askerlerinin birkaç gün dinlenmesine izin verdi. Sonra şehirde güçlü bir garnizon bırakarak Amasya'ya döndü. Fetihlerini daha ileri götüremedi, çünkü düşman bütün komşu eyaletlerde büyük hasarlar yapmıştı. Sultan birçok soylu ve bilgin kişiyi ve bu arada Bikarar'ın oğlu Hüseyin'i[675] İstanbul'a gönderdi[676]. Prens Cantemir'in kaynaklandığı Türk tarihçi veya tarihçilerinin bu savaşla ilgili anlattıkları işte bunlardır. Fakat aynı ulusun başka yazarları ve Hıristiyan tarihçileri bu savaşı değişik bir biçimde anlatmışlar ve saldırıya geçenin İsmail olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Murat'ın Anadolu'ya Girmesi

Bunlara göre Şah İsmail, tahta cülusundan dolayı kendisini kutlamak için Selim'e bir elçi gönderir ve kendisine güzel bir aslan armağan eder. Osmanlı Sultanı bunu bir hakaret sayar ve o da Şah İsmail'e iki çoban köpeği gönderir. Bu açık hakarete çok kızan İsmail, intikamını Ahmet'in oğlu Murat aracılığıyla almaya karar verir. Bu genç şehzadenin kaderine acıyan Şah İsmail, kendisini kızıyla evlendirmişti. Ertesi yılın ilkbaharında, hem halkın kendisine olan duygularını yoklamak, hem de düşman kuvvetlerini keşfetmek için, onu on bin atlının başında Kappadokia'ya gönderdi. Aynı zamanda, ünlü komutan Vasi Oğlu'nu da, yirmi bin atlıyla kendisini bir günlük uzaklıktan izlemekle görevlendirdi. Kendisi bu sırada daha büyük kuvvetlerin başında Ermenistan'da kaldı, çünkü ordusunun yiyeceksiz kalmasından korkuyordu. Kappadokia'da birçok yer Murat'a teslim oldu, birçoğunu da şehzade zorla ele geçirdi ve yağmaladı. Niyeti Amasya'ya kadar ilerlemekti, ancak eski ve tecrübeli bir kumandan olan Karaman Beylerbeyi Hemdem, güçlü bir orduyla Sivas'a kadar giderek, Murat'ın karşısına çıktı[677].

Selim'in Sefere Çıkışı

Bu arada Selim Bursa'ya gelmiş, kısa bir süre içinde kırk bin kişilik bir ordu toplamıştı. Sefere çıktı ve otuz gün içinde Erzincan'a vardı. Düşmanın bütün ülkeyi yakıp yıktıktan sonra çekilmiş olduğunu öğrendi. Sultan düşmanı yakından takip etmeye karar verdi. Fakat iş Divan'da tartışıldığı sırada, bu tasarıya karşı birtakım sakıncalar ileri sürüldü; yürüyüşün

uzunluğu, (Doğu Toros) dağlarının soğuğu ve Ermenistan ovalarının sıcağı, vb. bunların yanı sıra, birtakım küçük Ermeni krallıklarının ve özellikle dağlarda hüküm süren Alâüddevle'nin çıkarabileceği güçlüklerden de çekinyor, bu iktidar sahiplerini ordunun arkasına almanın tehlikeleri belirtiliyor. Bu nedenlerle, Hemdem, Sultan'a "Bırakınız askerleriniz dinlensin." dedi ve düşmanı Kappadokia'da beklemeyi salık verdi. Bu hoşuna gitmedi ve onu vereni küçümsediğini belirten bir konuşma yaptı. Hemdem'in düşmanları onu Sultan'ın katında kötülemek ve gözünden düşürmek için karşılarına çıkan bu kadar güzel bir fırsatı kaçırmak istemediler ve Murat'tan para aldığına yemin eden yalancı tanıklar ortaya çıkaracak kadar ileri gittiler. Selim, işi incelemeye bile gerek görmeden Paşa'nın idam edilmesi için emir verdi.

Selim'in Ermenistan'a Girmesi

Selim bundan sonra Küçük Ermenistan krallarının sınırlarına doğru ilerledi ve bu krallardan İranlılara karşı kendisiyle birleşmelerini istedi ve ele geçireceği bütün toprakları kendilerine bırakmayı vaat etti. Krallar, ne kendisini ne de İran Şahı'nı gocundurmak istemediklerini, sadece kendi topraklarını savunmak için silaha sarıldıklarını bildirdiler. Halka düşmanca davranmaması şartıyla Sultan'a topraklarından geçiş izni de verdiler. Ayrıca, Büyük Ermenistan'a girdiğinde, verimsiz topraklarında üretebildikleri kadar yiyecek de vermeyi vaat ettiler. Kızgınlığını gizleyen Selim dağları aştı ve sekiz gün içinde Fırat kıyılarına vardı. Susuz kalmamak için, Periardo[678] dağındaki kaynağına kadar ırmak boyunca ilerledi ve buraya varınca konakladı.

Düşman topraklarında keşif yapmak ve haber getirmek için gönderdiği akıncılar tek bir esir alamadan günlerce dolaşıp durduktan sonra geri döndüler ve ülkenin yakılıp yıkılmış ve âdeta bir çöl haline gelmiş olduğunu haber verdiler. Bu haber Selim'de bir ihanete uğramış olabileceği kuşkusunu yarattı ve Hemdem'in tavsiyesini hatırladı. Buna rağmen soğukkanlılığını kaybetmedi, rehberlerinden dağın öte tarafının sağında Ermenistan'ın en verimli topraklarının bulunduğunu öğrenince de o yana doğru yöneldi ve uzun bir yürüyüşten sonra Araş Nehri'ni geçerek bu yörede bulunan Çaldıran[679] Ovası'na doğru ilerledi.

Savaşa Hazırlık

Şah İsmail uzakta değildi. Hoy şehrinin düşmanın eline geçmesini istemediğinden muharebeye tutuşmaya karar verdi. Fakat daha önce Selim'e birkaç adamla birlikte bir haberci göndererek topraklarına girdiği için kendisini suçladı ve ertesi günü için muharebeye hazırlanmasını bildirdi. Bu sırada, haberciye eşlik etmekte olanlar Türklerin ordugâhındaki düzeni inceliyorlardı. Sultan, Murat'ın kendisine teslimini istedi ve bu takdirde hemen geri çekileceğini bildirdi. Ertesi gün, muharebe safında İsmail'in üzerine yürüdü. Fakat kuvvetlerinin sayısını bir türlü öğrenememişti. İranlılar hükümdarlarına o kadar bağlıydılar ki içlerinden bir tanesi bile Selim'in tarafına geçmedi, oysa Türklerden bir çoğu İsmail'in ordugâhına sığındılar.

Selim'in Kuvvetleri

Ordusunda seksen bin atlı bulunan Selim, Hasan Paşa'yı Avrupa süvarisiyle sağ kanada, Sinan Paşa'yı da Asya süvarisiyle sol kanada yerleştirdi. Sinan Paşa'nın önünde akıncılar vardı: Azaplar muharebe birliğinde yer almış, onların arkasında dört bin atlının muhafazasında topçular yürüyordu. Onların da arkasından yeniçerilerle Selim geliyordu. Etraflarında küçük sahra topları, savaş arabaları ve ayrıca birbirlerine zincirlerle bağlı iki sıra deve vardı. Sultan, önden giden piyadesine, düşman süvarisi yaklaşır yaklaşmaz saflarını açmalarını emretti. Böylece atlar topçu ateşine hedef olacaktı.

İsmail'in Kuvvetleri

Firariler tarafından Türk ordusunun bu düzenini haber alan Şah İsmail, kendi ordusunu da iki kola ayırdı; birinin başına kendi geçti, ötekinin komutanlığını Vasi Oğlu'na verdi. İsmail'in kuvvetleri sayı bakımından Osmanlı kuvvetlerinin çok altındaydı[680]. Piyade desteğinden yoksun sadece otuz bin süvarisi vardı. Fakat askerleri arasında on bin silahendaz bulunuyordu. Hepsi de çok cesurdu, ellerinde mızraklar, yatağanlar ve gürzler vardı. Ok ve mızraklarla savaşanların zırhları ve miğferleri vardı. İranlılar, düşmanın üç yüz bin civarında olduğu söylenilen asker sayısına aldırış etmeden, yiğitçe ilerlediler. Ordusunun yaklaşması üzerine azapların sağdan ve soldan saflarını açarak toplarını ateşlemeye başladıklarını gören Şah İsmail, kendi askerlerine de aynı manevrayı yaptırdı ve birdenbire Türklerin sağ kanadına saldırdı. Kanlı ve çetin bir savaştan sonra, Hasan Paşa'yı kendi eliyle öldürdü, askerlerinin çoğunu kılıçtan geçirdi ve sağ

kalanları Selim'in yeniçerilerle mevzilenmiş olduğu yere kadar geri çekilmek zorunda bıraktı[681].

Vasi Oğlu, askerlerine saflarını açtırmakta efendisi kadar atik davranmadığı için düşman topçusunun ateşi karşısında çok zayiat verdikten sonra, sol kanattaki Asya süvarisine saldırdı ve çoğunu kılıçtan geçirdi. Fakat ne yazık ki çarpışırken öldü. Türkler büyük bir şiddetle yeniden saldırıya geçtiler ve arkebüzcüleri İran süvarilerini Türk piyadesinin üstüne doğru sürdüler. İranlılar düşman piyadesini kahramanca yardılar ve toplarının bulunduğu yere kadar dalarak bunları ele geçirdiler. Daha sonra büyük bir hışımla Avrupa süvarisine saldırdılar. Geri çekilmek zorunda kalan Türk süvarisi Selim'den yardım istedi. Sultan süvarisinin etrafına koydurduğu barikatları iki yerden açtırdı ve atlıların bir kısmını Avrupa askerlerinin yardımına gönderdi. Fakat ne tatlılıkla ne de tehditle, yeniçerileri bir baskınla düşmanın üzerine saldırtmayı başaramadı. Cesaretleri gittikçe artan İranlılar Türk süvarisini kuşattılar ve hepsini koyun boğazlar gibi öldürdüler. Hatta Sinan Paşa Sultan'ın imdadına yetişmemiş olsaydı bir aralık Selim'e bile istihkâmlarının ortasında saldıracaklardı. Sinan Paşa'nın kumanda ettiği sol kanat bir bakıma yenilmiş olmasına rağmen Paşa öldürülmüş piyadelerin cesetleri üzerinden geçerek düşmanı takip etti ve savaşı yeniden başlattı. İranlılara öyle görülmemiş bir şiddetle saldırdı ki Türk topçusunun gök gürültüsünü andıran sürekli ateşi de bu saldırıya eklenince Osmanlılar aslında kendileri için talihsiz bir gün olan bu güne Kıyamet Günü adını verdiler.

İranlıların geri çekilmesi işte o zaman savaşın kaderi değişmeye başladı. Bunda özellikle ünlü Köse Mihaloğulları'nın soyundan gelen Ali Bey ile kardeşi Mehmet'in büyük payları olmuştur. Şah İsmail omzundan yaralandı ve subayları kendisini geri çekilmeye ikna ettiler. Vasi Oğlu (metinde kâh Vasi Oğlu kâh Vasti oğlu denilmektedir ç.n.)'nun ölümünü öğrenince Şah İsmail, çekilmekten başka çare görmedi ve bu ricat hareketini o kadar düzenli bir biçimde gerçekleştirdi ki bir kaçış ve bozgun havası yaratmadı. Tebriz'den geçerken halka, şehrin yerle bir edilmesini göze almaktansa kapılarını Selim'e açmalarını öğütledi. Yorgunluktan bitkin düşen Türkler, İranlıları kovaladılar. Ordugâhlarını zapt ettiler ve burada İran geleneklerine göre kocalarını savaşta yalnız bırakmamış olan birçok soylu kadın buldular. Ayrıca ölüler arasında kocalarıyla birlikte omuz omuza savaşmış olan birçok silahlı kadının cesedine rastlandı. Selim bunların kendilerine yakışır bir şekilde gömülmelerini emretti ve İsmail'in karılarından biri hariç olmak

üzere hepsini serbest bıraktı. İsmail'in karısını paşalarından biriyle evlendirdi. Bu ünlü savaş, 7 Ağustos 1514 günü cereyan etmiştir. Selim, aralarında ordusunun en seçkin komutanları, Hasan Paşa ve yedi sancakbeyi bulunan otuz bin kişi kaybetti. Ölen sancakbeyleri arasında yukarda sözü geçen iki yiğit kardeş, Ali Bey ve Mehmet de vardı. Selim Çaldıran Ovası'ndan ayrıldı; Tebriz üzerine yürüdü ve ordusunu şehrin varoşlarında barındırdı. Kimi, şehre ancak kılık değiştirerek girmeye cesaret ettiğini, kimi ise Şah'ın sarayında bir ziyafet verdiğini söyler. Kışı burada geçirmek istedi. Ancak yeniçeriler, orada kaldığı takdirde kendisini bırakacaklarını bildirdiler. Selim bu arada İsmail'in kendisine karşı büyük hazırlıklara giriştiği yolunda haberler alması üzerine, sözünde durmayarak Tebriz halkından çok büyük paralar istedi ve en iyi silahçılardan otuz binini yanına alarak hızla Fırat Nehri'ne doğru yürüyüşe geçti. İsmail'in öncülüğünü yapan Gürcü süvarisi, Osmanlı ordusunun tamamı ırmağı geçmeden önüne çıktı. Türkler bunları görünce öyle korktular ki iki bini nehirde boğuldu. Birçok sahra topları terk edildi, ağırlıkların büyük bir kısmı akıntıya kapılarak kayboldu ve düşman büyük bir ganimet ele geçirdi.

Türklerin Antitoroslardan geçişi de Fırat'tan geçişleri kadar zor oldu. Kendilerine çok zarar veren dağlılar tarafından durmadan saldırıya uğradılar. Bütün bunlar Alaüddevle'nin emri üzerine oluyordu. Dulkadiroğlu Beyi buna engel olmanın elinde olmadığını söyledi. Fakat buna inanmayan Selim, Alâüddevle'den intikam almayı daha elverişli bir fırsatın ortaya çıkmasına değin erteleyerek bin bir güçlükle nihayet Trabzon'a vardı. Oradan Amasya'ya geçti ve kışı burada ordusuna yeni askerler devşirmekle geçirdi. Niyeti ilkbaharda Alaüddevle'nin İran'dan dönüşünde kendisine verdiği zararların intikamını almaktı[682].

Bir Başkasının Anlattıkları

Paolo Giovio'nun Türklerle İranlılar arasındaki savaşla ilgili olarak anlattıkları işte bunlardır. Söyledikleri, Şah İsmail'in selefi ve kayınpederi Uzun Hasan'ın ordusunda hizmet etmiş Angi-olello'nun anlattıklarına üç aşağı beş yukarı uymaktadır[683]. Bu yazar, eğer Sultan, İsmail'in Türkiye sınırlarındaki derebeyleri ve özellikle Şah'ın düşmanları olan Kürtler tarafından kışkırtılmamış olsaydı hiçbir zaman İsmail'e karşı savaşa girişmemiş olacağını söyler. Bitlis dağlarında yaşayan Kürtler, İsmail'in Tatarlara karşı savaşmakta olduğu ve kuvvetlerinin uzakta, ta Horasan'da bulunduğu sırada Selim'i İran'a davet etmişlerdir. İsmail'in Tatarları yendikten sonra Mısır Sultanı'yla anlaşarak kendisine karşı cephe

almasından korkan Selim, 1514 yılında güçlü bir ordunun başında Amasya'ya kadar ilerlemiştir. Mayıs ayında buradan yola çıkarak Tokat ve Sivas üzerinden Şah'ın ülkesinin başladığı[684] Erzincan'a gitmiş ve yolda bir hayli ganimet ele geçirmiştir.

Tebriz'de bulunan İsmail bunu haber alınca, iki değerli komutanı olan Mehmet Han Ustaclu ile Karabek Sarupira'yı Diyarıbekir'e asker toplamaya göndermiştir. Kendi ordusu bu sırada henüz Horasan'da bulunuyordu. Bu iki komutan yirmi bin asker toplar toplamaz, Fırat'a doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Selim'in kuvvetleri çok üstün olduğundan kendisini beklemeyi uygun görmemişlerdir. Çaldıran adı verilen ovaya benzer büyük bir vadinin bulunduğu Hoy dolaylarına gitmişler ve burada ordugâh kurmuşlardır. Bir süre sonra Şah İsmail de gelerek kendilerine katılmıştır. Bu arada Türkler geçtikleri her yeri yakıp yıkmışlardır. Nihayet İsmail'in yeni askerler toplamak üzere Tebriz'e gittiği bir sırada, İranlıların karşısına çıkmışlardır. İki komutan, Türklere saldırmaya karar vermişler ve bunu olağanüstü bir şiddetle gerçekleştirmişlerdir. Öte yandan, düşman başka çaresi olmadığı için muharebeyi kabul etmişti. Yiyecekleri bulunmadığından yenmek ya da ölmekten başka çıkar yol olmadığını biliyorlardı.

23 Ağustos günü, ordunun yarısından oluşan ve Stuji Ali Mehmet Bey (Mehmet Han Ustaclu) komutasında bulunan birinci İran kolordusu Anadolu askerine saldırmış ve dağıtarak bozguna uğratmıştır. Fakat Sinan Paşa, Romanya (Rumeli olacak) askerleriyle ilerleyince[685] korkunç bir savaş ve kıyım başlamıştır. Sonunda Mehmet Han Ustaclu'nun kolordusu parçalanmış ve kendisi de esir edilmiştir.

Başı kesilerek Şah İsmail'e gönderilmiştir. İranlıların ikinci kolordusu saldırıya geçmiş ve öyle kahramanca dövüşmüştür ki Sultan, yeniçerilerin ve topçusunun bulunduğu yere kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Ordusu çözülmüş, nerede ise tam bir bozguna uğramıştı. Fakat Sinan Paşa'nın üstün sevk-ü idaresi sayesinde Türkler yeniden cesarete gelmiş ve İranlıları yenmişlerdir. Şah İsmail'in komutanı Karabek esir edilmiştir. Selim ağır hakaretlerden sonra kendisini öldürtmüştür. Bütün çadırlarını da kaybeden İranlıların ordugâhında Şah'ın karılarından biri ele geçirilmiş ve esir edilmiştir. Çok pahalıya mal olan bu zaferden sonra, Sultan bir süre Hoy'da kalmıştır. Fakat İsmail Tebriz'de bu yenilginin haberini alınca hazineleri ve kaçmayı başarabilmiş askerleriyle Tebriz'den ayrılarak Hazar Denizi'ne doğru yola çıkmış ve yeni askerler devşirmeye çalışmıştır. Tebriz sakinleri, kaderleriyle baş başa bırakıldıklarını görerek iki elçiyi armağanlarla Selim'e

göndermişlerdir. Sultan şehre girmiş, çeşitli meslek sahibi yedi yüz aile seçmiş ve bunları İstanbul'a göndermiştir. Ordusunda yiyecek stokları tükenmeye yüz tuttuğundan ve İranlıların daha büyük kuvvetlerle yeniden saldırıya geçmelerinden korktuğundan Tebriz'de sadece üç gün kalmıştır. Dönüşte, askerleri açlıktan kırılmış ve Gürcülerin sürekli saldırılarına uğramışlardır. Buna rağmen Selim, sağ salim Amasya'ya varmıştır[686].

Selim'in Fetihleri

Bu sefer, Selim'e, İran'ın sert ve soğuk dağ ikliminde başarıya ulaşabilmesi için, kış bastırmadan savaşa başlamanın şart olduğunu öğretmiştir. Bunun üzerine, 921 yılının ilkbaharı gelir gelmez, Amasya'dan yola çıkarak Giumah (Kemah? y.n.) (Cuma?) ve Bayburt'u bir baskınla İranlıların elinden almıştır[687]. Daha sonra, ordusundan bir birliği ayırarak Ferhat Paşa'nın komutasında Dul-kadiroğulları'ndan Alaüddevle üzerine göndermiştir. Bu beyin İranlıların tarafını tuttuğu sanılmaktaydı. Ferhat Paşa Alaüddevle'yi kendisini beklemediği bir anda bastırmış, askerlerini yenmiş ve kafasını kestirmiştir. Selim, Alâüddevle'nin topraklarını, hizmetlerinin mükâfatı olarak ve hutbede adını okutturması şartıyla Şehsüvar Bey'in oğlu Ali Bey'e[688] vermiştir. Yılın sonuna doğru İstanbul'a dönmüştür[689] Hıristiyan tarihçileri sözünü ettiğimiz savaşı, Türklerden daha ayrıntılı olarak anlatmışlar; Selim'in yürüyüşe geçtiği haberi üzerine, Alaüddevle'nin on beş bin atlı ile büyük bir vadiye girdiğini, çok sayıda piyadesini sağ ve sol taraftaki dağlarda mevzilendirdiğini söylemişlerdir. Alaüddevle burada Sultan'ın gelmesini korkusuzca beklemiştir. Kuvvetlerinin üstünlüğüne güvenen Selim, elverişli bir şekilde mevzilenmiş olmasına rağmen, düşmana saldırmakta tereddüt etmemiştir. Avrupa süvarisinin başına getirilmiş Sinan Paşa'ya[690] dört köşe savaş düzenine girerek düşmana cepheden saldırmasını emretmiştir. Bunun nedeni, kanatlardan yararlanacak kadar yer bulunmamasıydı. Kendisi de yeniçeriler ve Anadolu süvarisiyle geriden Sinan Paşa'yı izlemiştir. Alâüddevle'nin askerleri kahramanca çarpışmış, Türklerin saldırılarına göğüs germiş, dağlarda mevzilenmiş piyadesi ile düşmanın üzerlerine oklar yağdırmışlardır.

Bu kadar şiddetli bir direnmeyle karşılaşacağını beklemeyen Selim, birkaç silahşor bölüğünü ayırarak arkadaşlarının yardımına göndermiş ve yeniçerilere de dağlara çıkmalarını emretmiştir. Ateşten korkan dağlılar, karşı koyamayarak kaçmaya başlamışlardır. Ancak bu sarp ve kayalık

yollarda yeterince hızlı koşamadıkları için yığın halinde ölmüşlerdir. Böylece en çok zarar gören, bu piyade askeri oldu. Süvariler ise sonunda ovada bozguna uğramakla birlikte fazla kayıp vermeden Alâüddevle ile birlikte daha emin yerlere çekildiler. Sultan, bu sert iklimli ve kurak bölgede düşmanı yedi gün süreyle kovaladı. Fakat bu takibin yararsız olduğunu görerek konakladı ve hafif süvarinin başında Sinan Paşa'yı görevlendirdi. Tutsaklardan, Alaüddevle'nin kayalıkların arasında mevzilendiğini, yanına çok miktarda yiyecek ve erzak aldığını, Türkleri ordugâhına inen dar boğazlara sürüklemedikçe ikinci bir harekâta girişmemeye kararlı olduğunu öğrendi. Alâüddevle ayrıca kendisinden önce kaçmış akrabası Ali Bey'in ihanetine uğramaktan korkuyordu.

Alaüddevle'nin Yakalanıp İdam Edilmesi

Tutsaklardan bu bilgileri elde ettikten sonra, Sultan el ve ayaklarındaki zincirleri çıkarttırdı, kendilerine armağanlar verdi ve Ali Bey'e bir mektup göndermekle görevlendirdi. Sultan, bu mektubunda Ali Bey'i fırsattan yararlanarak babasının ölümünün intikamını almaya teşvik ediyordu. Ali Bey, Sultan'ın bu isteğini zorluk çıkarmadan yerine getirdi ve Alâüddevle'nin süvarisinin büyük bir kısmıyla Sinan Paşa'ya katıldı. Alâüddevle bir mağaraya sığındıysa da gizlendiği yerde bulunup yakalandı ve birkaç gün sonra da Sultan'ın emriyle başı kesildi. Zafer alaylarıyla bütün Anadolu'da dolaştırıldıktan sonra Alâüddevle'nin başı, Selim tarafından zaferin kesin bir kanıtı olarak Venedik Senatosu'na gönderildi. Sultan fethedilen beyliği bir eyalet haline getirdi ve üç kısma ayırdı; başkomutanlığı Sinan Paşa'ya bırakarak İstanbul'a döndü.

Bosna'nın Yeniden Türkler Tarafından Ele Geçirilmesi

Selim' in yokluğunda, Bosna Sancakbeyi Yunus Paşa, Macaristan Kralı Mathias'ın Fatih Sultan Mehmet'in elinden aldığı bu ülkeyi yeniden fethetti. Macaristan sınırında birkaç müstahkem mevkii ele geçirdiği gibi, birkaç Macar şehrini de zapt etti. Macarlar bunun üzerine büyük bir kuvvetle Semendere'yi kuşattılar. Fırat üzerinde Kemah'ı kuşatmakta olan Selim, Avrupa askerinin toplanması için emir verdi. Avrupa ordusu birdenbire Hıristiyanların üzerine yürüdü ve Semendere kuşatmasını kaldırttı[691].

Diyarıbekir'in Selim'e Teslim Olması

Ertesi yıl, Sultan'ın karşısına imparatorluğu genişletmek için güzel bir fırsat çıktı. Diyarıbekir'de yurtlanmış Kara Amid[692] ulusu çoktan beri İran Şahı'nın boyunduruğundan kurtulmak istiyordu. Bunu açıkça yapmayı başaramadıklarından kurnazlığa başvurdular. Şah İsmail'in yazısını taklit ederek onun ağzından Vali Kara Han'a bir mektup yazıp bir ulakla kendine gönderdiler. Bu mektupta valiye beş gün içinde şehirden çıkılması, Kavakilder (Kavaklıdere?) adında bir yere gidilip konaklanması ve yeni bir emre kadar orada kalınması için emir veriliyordu Kara Han hiçbir şeyden kuşkulanmadan bütün kuvvetleri ve ailesiyle birlikte şehirden ayrıldı. Vali uzaklaştıktan sonra, halk kalede kalmış olan az sayıda askeri kılıçtan geçirdi ve Selim'e bir mektup yazarak tebaası arasına katılmak istediğini bildirdi. Başlarına bey olarak da halen Sultan'ın sarayında bulunan hemşehrileri Bıyıklıoğlu Mehmet Bey'in (Bıyıklı Mehmet Paşa) gönderilmesini istediler. Selim bu öneriden çok memnun kaldı. Ancak ne kadar sinsi olduklarını bildiği bu insanlara pek güvenemediği için bütün bir yılı olumlu bir cevap vermeden geçirdi. Bir ordu kaybetmeyi göze almaktansa yeni bir ülke kazanmak eksik olsun, diye düşündü. Nihayet Kara Han'ın sürekli düşmanlık hareketlerine hedef olmaktan usanan Diyarıbekirliler, eyaletin en zengin beylerinden biri olup tek başına üç yüzden fazla köye sahip olan Cemşid Bey'i, Selim'i kandırıp Diyarıbekir'i himayesine almasını sağlamakla görevlendirdiler. Birçok ısrardan sonra Sultan nihayet halkın isteğini yerine getirmeye razı oldu.

Mehmet Bey'in Diyarıbekir Beylerbeyliği'ne Atanması

Anlaşma imzalandı ve Sultan Diyarıbekirlilerin isteğine uyarak Bıyıklı Mehmet Paşa'yı, Diyarıbekir Beylerbeyi unvanıyla eyaletlerinin başına getirdi ve kendisine kırk yük'lü[693] bir tahsisat bağladı. Tek şartı kendisine sadık kalmasıydı. Yeni Beylerbeyi hemen Diyarıbekir'e hareket etti ve eyaletin bütün ileri gelenlerinin, halkın onayı ve Osmanlı imparatorunun fermanıyla eyaletin yönetimi kendisine teslim edildi.

Kara Han'ın asilere karşı hıncı geçmedi ve Bıyıklı Mehmet Paşa'nın varlığını umursamadı. Bunun üzerine Selim, 922 yılında, Diyarıbekir Beylerbeyi'nin yardımına bir kolordu gönderdi ve aynı zamanda bir mektup yazarak gevşek davrandığı ve bu İranlının küstahlığını cezasız bıraktığı için kendisini kınadı. Hayatını ve ikbalini borçlu olduğu Sultan'ın bu suçlaması karşısında harekete geçen Mehmet Paşa, Selim'in gönderdiği birliğin gelmesini beklemeden kendi toplayabildiği askerlerle Kara Han'ın üzerine

yürüdü. İki ordunun savaşmaya hazırlandıkları bir sırada, yarısı kırmızı yarısı beyaz renkli bir kelebek sürüsü iki ordunun arasına girdi. Beyaz kelebekler Türklerin tarafına, kırmızılar ise İranlıların tarafına kondular. Beyazlar görülmemiş bir hışımla kırmızılara saldırarak bunları uçup gitmeye zorladılar. Mehmet Paşa'nın askerleri bunu bir uğur sayarak Rafıziler[694] üzerine şiddetle saldırdılar ve batıl inançlarının etkisinde kalarak zaten yarı yarıya yenik düşmüş olan bu insanları kolayca bozguna uğrattılar. Kara Han yakalanıp galip kumandanın emriyle hemen orada başı kesildi.

Mehmet Paşa'nın Başarıları

Mehmet Paşa bu zaferden sonra müstahkem Mardin şehrini kuşattı. Açlık ve vebadan kırılan şehir hemen teslim oldu. Birkaç gün sonra Musul'u da daha ilk saldırıda ele geçirdi ve her yeri ateşe verip kana buladı. Bir iki önemli yerin düşmesi diğer şehirlerini[695] de birer birer ele geçirilmesine yol açtı ve kısa bir süre içinde tüm Kürdistan[696] ve Cezire[697] Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Bu fetihler Mehmet Paşa'yı üne, Selim'i de büyük bir mutluluğa kavuşturdu. Sultan bir aralık İran'ın tümünü fethetmeyi, hiç değilse bir daha belini doğrultamayacak şekilde çökertmeyi bile tasarladı[698].

I

Mısır'ın Fethi

Büyük tasarılarını gerçekleştirmek için, Selim 923 (1517) yılında İstanbul'dan yola çıkarak o güne kadar eşine rastlanmamış büyüklükte bir ordunun başında Halep civarında ordugâh kurdu. Mısır Sultanı Kansuh el Guri veya Kansu Gavri, aynı derece kalabalık bir orduyla bu şehrin yakınlarında kendisini karşılamaya geldi ve gönderdiği elçiler aracılığıyla dostluğunu ilettiği gibi, ayrıca İranlılara karşı birleşmelerini önerdi[699]. Bu görüşmeler sırasında, birtakım Çerkezler, Mısır Sultanı'ndan habersiz veya onun emriyle Türklerin ordugâhına götürülmekte olan develeri yakalayıp taşıdıkları malları yağmaladılar. Bu hareketi bir hakaret sayan Selim, İranlılara karşı yürümekten o saat vazgeçerek Gavri Kansu'ya savaş ilan etti ve Mısır'a saldırdı[700].

Savaşın Sebepleri

Bu savaşın, ona katılmış olan seçkin bir Türk tarafından yazılmış tarihinden[701] öğrendiğimize göre, Selim öteden beri Mısır Sultanı'na kin beslemekteydi. 1516 yılında Kansu Gavri'nin Şah İsmail'le bir anlaşma imzalamış olduğunu öğrenen Sultan Selim, Mısır üzerine yürümeye karar vermiştir. Yeşil Başlarla[702] başının dertte olduğunu bildiği için Kansu Gavri'ye savaş ilan etmenin tam zamanı olduğuna hükmetmiştir. Mayıs ayında ordusunu Anadolu'ya geçirmiş ve Sinan Paşa'yı önden göndermiştir. Sinan Paşa, tüfekli askerlerden ve toplardan oluşan bir birlikte Karaman'a geldi. Şah İsmail, bunu haber alır almaz Kansu'ya elçiler göndererek kuvvetleriyle o yöne doğru yürümesini öğütledi. Böylece Şah İsmail asıl ordunun üzerine yürürken Kansu Gavri de Sinan Paşa'ya saldıracaktı. Bu öneriyi uygun gören Mısır Sultanı, kalabalık bir ordunun başında Halep'e geldi. Selim, bunu öğrenir öğrenmez Sinan Paşa'nın yardımına gelmek üzere 5 Haziran'da İstanbul'dan ayrıldı. Yoldayken, Kazasker[703] ve Zekeriya Paşa'yı elçi olarak Mısır Sultanı'na gönderdi ve ansızın böyle Halep'e kadar gelmiş olmasının nedenini sordurdu. Tatmin edici bir cevap alamayınca Şah İsmail'le birlik olduğunu anladı. Selim bütün ulemayı topladı ve Tanrı yasalarının bu durumda neyi gerektirdiğini sordu. Önce bu dikeni koparmanız, sonra da Tanrı'nın sizi sevk edeceği yere gitmeniz vaciptir fetvasını aldı. Sultan bu cevap üzerine sevinçle Halep'e gitti ve Peygamber Davud'un türbesine yakın güzel bir ovada konakladı[704]. İşte

Kazaskere göre, Türk-Mısır savaşının nedeni budur. Ne var ki Kazasker tarafından anlatılanlar Sadi Efendi'nin anlattıklarından birçok bakımdan farklıdır. Şimdi Sadi Efendi'ye dönelim.

Mısır Sultanı'nın İhanete Uğraması

Bu sıralarda Selim, Şam Valisi Hayır Bay[705] ve Halep Valisi Gazel Bey (Canbürdi Gazali)'den mektuplar aldı. Kansu Gavri'nin can düşmanları olan bu valiler, Osmanlı Sultanı'na efendilerinin zulmünden, hasisliğinden, kıskançlığından ve hayatlarına kast edecek kadar ileri giden nankörlüğünden yakındılar. Savaşın tam ortasında Gavri'yi terk edeceklerine ve Sultan'ın tebaası olacaklarına söz verdiler. Mükâfat olarak biri ömür boyu Mısır Valiliğine, öbürü ise Suriye Valiliğine getirilmeyi istediler. Selim zorluk çıkarmadan bu isteklerini kabul etti ve aralarındaki anlaşmayı yeminle ve imzasıyla onayladı. Hainler Mısır Sultanı'nı işleyerek savaşmaya karar vermesini sağlamakta güçlük çekmediler. Komutanlarının öğütlerini kahramanlıklarına veren Mısır Sultanı Burcu Vaik[706] adlı bir yerde ordusunu muharebe düzenine soktu, Türklerin üzerine yürüdü. Türkler, kendilerine ne taraftan saldırılırsa saldırılsın, karşı koyabilecek şekilde yerleştirilmişlerdi. Çerkezler[707] okların menziline girinceye kadar ağır adımlarla ilerlediler ve ondan sonra korkunç çığlıklarla Türklere aslanlar gibi saldırdılar. Türkler, yiğitçe direnişlerine rağmen, sonunda geri çekilmek zorunda kaldılar.

Ordusunun Bozguna Uğraması

Çerkezler zaferi kazanmış olmanın sevinci içinde olduğu bir sırada, sağ kanatta Hayır Bay'ın ve sol kanatta Gazali'nin Türklerin tarafına geçtiklerini görünce büyük bir şaşkınlığa uğradılar[708]. Bununla birlikte ölümü yenilmenin utancına yeğ tutan Çerkezler, yeniden saldırıya geçmiş, Türklerin üstünlüğüne rağmen onları öylesine sıkıştırmışlardı ki bir ara zaferi onların kazandığı bile sanılmıştır. Çerkezlerin üstünlüğünün çevikliklerinden ileri geldiğini[709] ve ok ve mızraklardan olduğu kadar yatağan darbelerinden de sakıncasını bildiklerini gören Selim, süvarisini durdurarak yeniçerileri öne sürdü ve düşmanın üzerine ateş açmalarını emretti.

Gavri'nin Ölümü

Bu manevra başarı sağladı ve alaybozanların etkisi o kadar büyük oldu ki verdikleri ölü sayısından paniğe kapılan Çerkezler, yeniden muharebe safına girmek için geri çekildiler[710]. Fakat Türkler toparlanmalarına fırsat vermeden sel gibi üzerlerine saldırdılar ve hepsini bozguna uğrattılar. Kansu Gavri, yenilmeyi gururuna yediremeyerek imparatorluğunun yıkımını görmektense ölmeye karar verdi. En sık safların arasına daldı, önüne ne çıktıysa yıkıp devirdi ve savaşçıların arasında koyun sürüleri arasında koşar gibi oradan oraya koştu. Hiçbir ayrım gözetmeksizin önüne çıkan herkesi vurup öldürüyor, yüksek sesle Selim'i çağırıyor ve teke tek dövüşmek için kendisine meydan okuyordu. Fakat Selim ortalıkta gözükmedi ve Gavri her rastladığı askerin o olabileceğini sanarak korkunç bir kıyıma girişti. Nihayet, soluğu kesilmiş ve kudurmuş bir halde ağzından köpükler saça saça öldürdüğü askerlerin cesetleri üzerine düşerek öldü. Olayın en ilginç yönü, etrafındaki bunca kılıca rağmen tek bir yara bile almamış olmasıydı[711]. Diğer tarihçiler bu savaşı çok kısa bir şekilde özetlemişlerdir. Sadece Selim'in ordusunu usta bir komutana yakışır şekilde muharebe düzenine soktuktan sonra bir kurnazlığa başvurduğunu, Ali Bey'i pusuya yatırdığını, iki ordu karşı karşıya dövüşürken Mısırlılara geriden saldırdığını ve böylece iki ateş arasında kalan düşmanın çok geçmeden bozguna uğradığını yazmışlardır[712]. Hıristiyan tarihçileri ise, Kazasker dışında hiçbir Türk tarihçisinin değinmediği bazı özellikler üzerinde durmuşlardır. Bunların anlattıkları genel olarak Kazaskerin anlattıklarına uymaktadır.

Kansu Gavri'nin Gazali'yi Dinlememesi

Hıristiyan tarihçileri savaşın Mısırlılar tarafından kaybedilmiş olmasını büyük ölçüde Kansu Gavri'nin mağrurluğuna ve kendisini beğenmişliğine bağlar. Bunlara göre Mısır Sultanı, Selim'in kendisine saldırmayı amaçladığını bir türlü anlamak istememiş, ancak casusları Sultan'ın Amanas dağını geçtiğini, ordusuyla iki günlük yolda ordugâh kurduğunu haber verdikleri zaman gerçeği kabullenmek zorunda kalmıştır. Bu habere şaşırmış ve muharebeyi kabul etmek mi yoksa çekilmek mi gerektiği konusunda bir karar verememiştir. Apameia Valisi Canbürdi Gazali, emrindeki az sayıda askerle[713] bu kadar kalabalık, disiplinli bir orduyla savaşmayı göze almamasını, şimdilik Şam'a çekilmesini öğütlemiş. Orada ordusunu kaledeki askerlerle takviye edebileceğini, Türklerin ağır savaş araç, gereçleri yüzünden hemen yetişemeyeceklerini, böylece savaşı kışa

kadar uzatması halinde düşmanı yiyecek kıtlığı nedeniyle güç durumda bırakabileceğini, İranlıların yardımına gelmelerini sağlamak için vakit kazanmış olacağını ve ayrıca bu süre içinde Rodos ve Kıbrıs'tan toplar da getirtebileceğini söylemiştir.

Kansu'nun bu öğütlere aklı yattı. Ancak savaştan başka bir şey düşünmeyen Memlûklerin ihtiyatsızca inatçılığı ve Halep Valisi Hayır Bay'ın sinsi telkinleri yüzünden başka bir karara vardı. Hayır Bay, birkaç yıl önce kardeşini zehirlettiği için Kansu Gavri'ye gizli bir düşmanlık beslemekteydi. Böylece Sultan ordusuyla yürüyüşe geçti ve Halep'e on mil uzaklıkta Singa[714] Nehri kıyısında ordugâh kurdu. Ordusunu dört kolorduya ayırdı: Birinci kolordu, savaş onun eyaletinde yapıldığı için Hayır Bay'ın komutasındaydı; ikincisi, çevikliğinden dolayı Balvan, yani Atlayıcı diye anılan Şam Valisi Sibay'ın emrindeydi. Gazali, gerektiğinde ilk ikisini desteklemek üzere üçüncüyü yönetiyor, Kansu'nun kendisi ise yaldızlı zırhlar içinde dördüncü kolordunun başında yer alıyordu. Selim'e gelince, Anadolu süvarisini sağ kanada, Avrupa sipahilerini sola, yeniçerilerle topçuları da merkeze yerleştirdi. Önlerine, iki kanadın arasında, yiğit silahşorlarını dizdi ve alışılagelene aykırı olarak kendisi de onlarla birlikte savaşmak istedi.

Hayır Bay, düşmana yaklaşır yaklaşmaz Avrupa süvarisine saldırdı; sanki bu kanadı kuşatmak istiyormuş gibi gerisine doğru döndü, ordu bakkallarına ve savaşçıları izleyen diğer levazımcılara hücum ederek bunları büyük bir kıyıma uğrattı. Öte yandan Sibay, sağ kanada cepheden saldırıya geçecek yerde, Memlûkleriyle yandan saldırdı, Anadolu süvarisine büyük kayıplar verdirdi ve hatta sancağın bulunduğu yere kadar daldı. Böylece bu kanadı yardıktan sonra, cepheden ve silahşorların arkasından ilerleyerek merkezi allak bullak etti. Selim, böylece bütün umutlarını bağladığı bu birlikle bağlantısının kesildiğini görünce bozguna uğrama tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu anladı. Üstelik sadık Gazali Bey de yeniçerilere şiddetle saldırıyordu; Sibay'ı desteklemek için düşmana cepheden saldırmıştı. Anadolu süvarisi çökmüş ve yarı yarıya kılıçtan geçirildiği için toplanıp yeniden hücuma geçemiyordu.

Memlûklerin Yenilgisi

Bu güç ve tehlikeli durumda, Sinan Paşa süvarilerinin başında ilerledi. Bu Türklere savaşa devam etmek için büyük cesaret verdi. Bu arada Selim'in topları da Memlûklere ateş ederek askerler arasında büyük bir

kırıma yol açtı. Fakat Hayır Bay'ın kendilerini terk etmiş olmasına rağmen, Memlûkler cesaretlerini ve soğukkanlılıklarını yitirmediler. Sımsıkı kenetlenerek düşmanı ezip geçtiler, çok sayıda askeri hunharca öldürdükten sonra ordugâhlarına çekildiler. Yardımlarına gelmekte olan Gavri geri çekilmelerine şaşırdı ve Hayır Bay'ın ihaneti karşısında da büyük bir üzüntüye kapıldı. Halep Valisi, düşman saflarına geçmemiş olmasaydı Türkler hiç kuşkusuz yenilmişlerdi. Düşman Gavri'ye saldırdı ve beraberindeki askerler kaçmaya başladılar. Şişman ve çok yaşlı olan Mısır Sultanı atından düştü ve ayaklar altında çiğnendi. Bu ünlü savaşın tarihi 17 Ağustos 1516'dır. Tam iki yıl önce aynı gün Selim, Şah İsmail'i Çaldıran Ovası'nda yenmişti. Mısırlılar, sultanlarından başka yiğit Memlûklerinden on binini, Türkler ise üç bin atlı kaybettiler[715].

Halep'in Teslimi

Zaferden sonra, Halep halkı anahtarlarını Selim'e teslim ettiler. Sultan kendilerini çok iyi karşıladı ve şehrin ileri gelenlerine birer hil'at[716] verdirdi. Ertesi cuma günü camiye gitti ve hutbede adının anıldığını işitti. Buna o kadar sevindi ki vaize, daha minberden inmeden altın nakışlı bir kaftan verdi. Hocalara ve kadılara da hediyeler ve yoksullara sadakalar dağıttı.

Bu gönül okşayıcı hareketleri Selim'e sadece kendiliklerinden teslim olan daha küçük şehirler halkının kalbini kazandırmakla kalmadı, Şam halkı bile şehre yaklaştığında ileri gelenlerini kendisini karşılamaya göndererek insafına sığındığını bildirdi[717]. Onları da güler yüzle karşıladı, arızalarını iki kez okuttu ve isteklerini olduğu gibi yerine getireceğine söz verdi. Bu iyi yüreklilik gösterileriyle yetinmeyen Selim, ayrıca dinlerine çok bağlı olanlara kendisinin de ne kadar dindar olduğunu kanıtlamak istedi. Şam'a girdiği gün Beni Ümeyye (Emeviler) Camii 'nde[718] cuma namazı kıldırdı ve ayrıca kendi saadet ve ikbali için dua ettirdi. Daha sonra ünlü Muhiddin'in[719] şehir dışındaki kabrini ziyaret etti. Yaşlı başlı kimseler atalarından bu isimde bir büyük adamın adını dahi işitmemişlerdi. Kabrini de bilmek ve ziyaret etmek şöyle dursun, o kadar ihmal edilmiş bir yerde bulunuyordu ki etrafındaki pislik ve süprüntülerle bir ziyaretgâhtan çok bir çöplük manzarası arz ediyordu. Selim bu kutsal kalıntıların böylesine ihmal edilmiş olması karşısında dehşete kapıldı. Hemen mezarın etrafını temizletti ve üzerinde şu kitabe yazılı bir mermer taşı bulundu: "Burada İspanya'yı fethetmiş Şeyh Muhiddin Arabi gömülüdür." Burasının o büyük adamın

mezarı olduğundan artık hiçbir kuşkusu kalmayan Sultan, üzerine muhteşem bir kubbe yaptırdı ve yakınına da bir cami ve imaret inşa ettirdi. Bir de her türlü vergiden bağışık bir vakıf kurdurarak gelirini her gün yoksullara yemek dağıtılmasına tahsis etti. Bu konuda bir de Hattı Şerif çıkardı[720]. Türkler Sultan'ın bu hayır işlerinin mükâfatını gördüğüne inanırlar ve bütün zaferlerini Şeyh'in şefaatine ve Tanrı katındaki büyük itibarına atfederler[721].

Selim'in Sertliği

Birkaç gün Şam'da kaldıktan sonra Selim, kendinden emin, Elkair[722] veya Kahire'ye doğru yürüdü.

Han-ı Yunus[723] adında bir yerin civarında, vezirlerinden Hinsan Paşa ihtiyatı elden bırakarak biraz laubalice, "Şevketlû Efendimiz, Cuthiur Cais (Kuttül Kays)'a[724] ne zaman gireceğiz?" diye sordu. Bu kendini beğenmişlik Selim'in hoşuna gitmedi ve vezirin lâubaliliğine kızarak "Tanrı ne zaman isterse o zaman. Ama sana gelince, canım senin burada kalmanı istiyor." dedi ve hemen kafasını kestirdi.

Kudüs'ü Ziyareti

Selim, Gazze'ye doğru ilerledi. Kudüs-ül Şerif buraya pek uzak olmadığından bunca peygamber yetiştirmiş ve bunca mucizelere sahne olmuş bu ünlü şehri ziyaret etmek istedi. Küçük bir maiyetle Kudüs'e gitti ve üç gün içinde dininin bütün ödevlerini yerine getirdikten sonra, Gazze'ye gidip ordusuna katıldı. Yoluna devam etti ve bu arada Sefid-ül-bahr'ı ve Hanel Cuni'yi[725] ele geçirdi. Yaraları veya yorgunlukları nedeniyle orduyla birlikte yürüyüşe devam edecek durumda olmayanları burada bıraktı. Gazze sakinleri, Selim ve ordusunun nasıl olsa Çerkezler tarafından imha edileceğini sanarak bu zavallıların ve onlarla birlikte kalmış cerrahların boğazlarını kestiler[726].

Türklerin Baskın Tehlikesi Atlatmaları

Seferin bu kısmı diğer tarihçiler ve özellikle sözü geçen Kazasker tarafından başka biçimde anlatılmıştır. Şimdi onların anlattıklarını aktaralım: Selim birkaç gün Şam'da kaldıktan sonra, iki Rumeli beyi olan Mehmet Bey ile İskender Bey'e askerleriyle, Mısır berzahının girişindeki Gazze şehrine doğru yürümelerini emretti. Yolda sık sık Mağribilerin[727] ve

Arapların saldırısına uğradılar. Bunların yürüyüşe geçtikleri haberi Kahire'ye ulaşınca kısa bir süre önce bu şehre gelen El Gazali adında yiğit bir kumandan yeni Sultan'dan beş bin Memlûk askeriyle bunlara saldırmak için izin aldı. Sultan'ın adı Tumangey (Tumanbay) idi ve daha önce Büyük Dividdar veya Başvekil'di. Gazze'de bulunan Türkler, El Gazali'nin yürüyüşe geçtiğini haber alınca büyük bir endişeye kapıldılar. Fakat Selim, Sinan Paşa'yı on beş bin askerin başında yardıma gönderdi ve bu kumandan düşman gelmeden Gazze'deki Türklere katıldı.

Yakında bulunan El Gazali buna çok üzüldü. Fakat cesaretini kaybetmeyerek Türklere geceleyin saldırmaya karar verdi ve askerlere görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri için çağrıda bulundu. Gazali'nin niyetini haber alan Sinan Paşa askerlerini savaş nizamına soktu. Geceyi topları çekerek ve ordugâhta ateşler yakarak neşe içinde geçirdiler. Kazasker şöyle anlatmaktadır bundan sonra olanları: "Yürüyüşe geçtiğimiz zaman, Gazze sakinleri padişaha katılmaya gittiğimizi sandılar. Geride bıraktığımız hastaları öldürdüler. Gazali'ye de kaçtığımızı söylediler. Gazali bunun üzerine geceyi rahat geçirdi. Ertesi gün, sabahın üçünde, saldırıya geçmek için ilerlemekte olan ordumuzun kaldırdığı tozları görünce şaşkına uğradı.

Sinan Paşa'nın Konuşması

Gazze'ye yaklaştığımızda atlarımızdan inerek eyerlerimizin kolanlarını iyice sıktık. Ondan sonra birbirimizle helâlleştik, el sıkıştık ve Muhammed, dört halifesi Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali ve kendilerinden önce gelmiş olan bütün peygamberler adına davamıza yardımcı olması için Allah'a yalvararak vedalaştık. Sinan Paşa, o zaman askerlerine şöyle seslendi: "Bundan çok daha büyük orduları yendiniz, çok daha zor savaşları kazandınız. Metin olunuz, çünkü eceli gelmiş olanlar kaçsalar da kaçmasalar da nasıl olsa öleceklerdir. Ecelleri gelmemiş olanlar ise var güçleriyle savaşmaktan başka bir şey düşünmesinler. Bu itlerin ilk savaşta öldürdükleri arkadaşlarımızın intikamını alalım. Onlar eğer şimdi seslerini, çıkarabilselerdi Öldürün! Öldürün!) diye bağıracaklardı. Zafer sizlere Hünkârımızdan büyük mükâfatlar kazandıracak, hepinizi ebedi bir şan ve şöhrete kavuşturacaktır. Bugün en alt basamaklarda bulunan birçoklarınız en büyük mevkilere yükseleceksiniz." Bütün askerler bu konuşmaya tek bir ağızdan karşılık verdiler: "Cenab-ı Hak Efendimize uzun ömürler ihsan

etsin! Bütün kâinat onun fermanına tâbi olsun ve boyun eğmek istemeyenler ölsün! Yürüyelim! Yürüyelim!"

Gazalinin Yenilmesi

İki ordu kapıştı. Çerkezler saldırımıza cesaretle göğüs gerdiler. Sabahın üçünden öğle vaktine kadar iki taraf birkaç kez karşılıklı dize gelir gibi oldu ve çok kayıp verdi[728]. Sonunda düşman yenildi, askerlerimiz zaferi kazandılar ve büyük bir ganimet ele geçirdiler. Memlûk'lar kaçtılar ve ordunun bir kısmı tarafından takip edildiler. Ordunun geri kalan kısmı Paşa ile birlikte Gazze'ye döndü. Sinan Paşa, öldürülen bütün ileri gelenlerin başlarına saman doldurttu ve ötekilerininkini de zaferini kutlamak için palmiyelere astırdı. Sultan'ın önden gönderdiği iki yüz Solak[729] Arapların saldırısına uğradı ve içlerinden sadece altısı kurtulabildi. Bu zavallılar Sinan Paşa hakkında hiçbir haber getiremediler; gazaba gelen Selim, kendisini aramak için yola çıktı. Fakat çok geçmeden birkaç Mağribi gelerek getirdikleri haberle kendisini yatıştırdılar; El Gazali yenilmiş ve muzaffer Türk ordusu Gazze'ye dönmüştü.

Selim İlerliyor

Sultan sevinç içinde Şam'dan ayrılarak Solakların öldürüldüğü Peneti'ye gitti. Bu şehri yağmalayıp yaktı. Oradan Kudüs'e gitti; fakat hava o kadar kötüydü ve öyle şiddetli bir yağmur yağıyordu ki askerleri bitkin düştüler ve içlerinden birçoğu öldü. Bu şehrin yoksullarına çok miktarda para dağıttı ve birçok kurban kestirdi. Sonra Gazze'ye doğru yürüdü ve iki atlının yan yana zorlukla ilerleyebildiği berbat bir vadiye girdi. Araplar bu geçide yerleşmişler ve üzerimize atmak için yanlarına koca koca taşlar yığmışlardı. Fakat yeniçeriler, silahları yağmurdan arızalanmış olmasına rağmen, ateş etmenin yolunu buldular. Mağribiler kaçmak zorunda kaldılar ve içlerinden birkaçı öldürüldü. Gazze'ye yaklaştığımızda, yiğit Rumelililer, düşmandan aldıkları ganimetlerle yüklü olarak şehre bir ok atımı uzaklıkta Sultan'ın huzuruna çıktılar. Gördükleri muhteşem manzara karşısında Mağribilerin gözleri kamaştı. Ordu iki kola ayrıldı; Sultan orta yerde durarak tebrikleri kabul etti.

Sinan Paşa'yı görünce kendisine ve askerlerine büyük sevgi gösterileriyle teşekkür etti ve değerli armağanlar verdi. Selim dört gün Gazze'de kaldıktan sonra Kasali'ye yürüdü ve vadide Türklere karşı gelenlerin intikamını almak için bu şehri yağmaladı. Yağmurlar bu yöredeki

yollan düzgünleştirmişti. Doğruca Kahire yoluna saptık." Buraya kadar Kazaskeri izledikten sonra, başka tarihçilere dayanarak şunları da ekleyelim: Bir çölden geçmek gerekiyordu ve rüzgârın etkisiyle kumlar, denizde dalgalar gibi çalkalanıyordu. Fakat üç gün süren şiddetli bir yağmur ve bunu izleyen rüzgârsız, sakin bir hava yolu o kadar düzleştirmişti ki ordu, ilerleyişi sırasında Arapların saldırısına uğradığı halde, sekiz gün içinde Kahire yakınlarına vardı[730].

Orduların Karşılaşması

Halep yakınındaki son yenilgiden kurtulmuş olan Çerkezler Kahire'ye döndüklerinde aralarında anlaşarak Tumanbay[731] başlarına sultan olarak seçtiler. En soylu bir Çerkez ailesinden geldiği için kendisine Müluku Eşref[732] unvanını verdiler. Yeni hükümdar eli silah tutan herkesi topladı ve birkaç yedek Arap birliğiyle kırk bin kişilik çok çevik bir ordu teşkil ederek Ridaniye[733] adlı bir yerde ordugâh kurdu. Burada sipere girdi, istihkâmlar kazdırdı, toplar getirtti, zaferi kazanmak için akla ne gelirse hepsini yaptı[734]. Selim'in, ilk zaferinin yarattığı sarhoşlukla ordugâhına saldırmaktan çekinmeyeceğine ve böylece kendisi için kurduğu tuzağa düşeceğine inanıyordu. Fakat casuslar vasıtasıyla durumu zamanında haber alan Selim Tumanbay'ın tuzağına düşmedi. Ve askerlerinin sayısı düşmana oranla çok üstün olduğundan ordusunun küçük bir kısmına bir dönüş yaptırarak Cebeli Maktab[735] dağının arkasına gönderdi. Böylece bu askerler verilecek bir işaret üzerine Çerkezlere geriden saldıracak ve çember içine alacaklardı.

Memlûklerin Yenilmesi - 923 /1517

H. 923 yılı Cemaziyülevvel ayının ilk günlerinde tarihin kaydettiği en kanlı ve en çetin savaşlardan biri yapıldı. Her yandan sarılmış Çerkezler, sayıca ezici bir üstünlüğü olan bir düşmana karşı koyarlar. Sık sık devrilmekle beraber, her seferinde yeni bir şiddetle savaşmayı sürdürürler. Sultanları başlarındadır ve kendilerine örnek olmaktadır; hep tehlikenin en büyük olduğu yerdedir. Saflar birbirine karışır ve her yandan oluk gibi kan akar. Sonunda askerlerinin bir kısmının öldüğünü, bir kısmının esir alındığını ve zaferin Türklerden yana olduğunu gören Tumanbay, seçkin bir birliğin başında, elinde kılıcı, düşman saflarını yarar ve Bekar'ın oğlu Şeyh Arab'a[736] sığınır. Bu mutlak zaferi Türklere çok pahalıya mal olmuştur.

Asrının kahramanı olan Sinan Paşa'yı[737] kaybetmişlerdir. Selim, Paşa'nın ölümünden o kadar büyük bir üzüntü duymuştur ki Kahire'nin fethinden sonra bile onu sık sık esefle anmış ve yüreği sızlayarak şöyle demiştir: "Evet, Mısır'ı aldım ama Yusuf'u kaybettim! Yusuf'suz Mısır ise ne işime yarar?[738] (Hadım Sinan Paşa'nın küçük adı Yusuf'tur-ç.n.).

Başka tarihçiler bize Mısır'ın kaderini belirleyen bu savaşı daha büyük ayrıntılarla anlatırlar. İki ordu savaşa başlar başlamaz emrinde on iki bin Memlûk askeri ve çok sayıda Arap süvarisi bulunan Tumanbay süvarisine düşmanın kanatlarını kuşatmasını[739] ve gerisine saldırmasını emretmişti. Bu arada, iki tarafın da topları ateş ediyordu.

Fakat Mısırlı topçuların çoğu öldürüldü ve topları etkisiz hale getirildi. Başlarında birçok Hıristiyan asker bulunan Selim'in topları ise çok daha iyi kullanılıyordu. Çarpışmalar çok geçmeden bir genel savaşa dönüştü ve iki ordu her yandan birbirine girip göğüs göğüse dövüşmeye başladı. Tumanbay muharebe birliğinin başında Selim'e karşı savaştı. Memlûklerin kanatları Türklerin kanatlarıyla çarpışırken Araplar yiğitçe geriden saldırdılar. Öyle ki dört bir yanda savaşılıyor, korkunç silah sesleri ve çığlıklar ortalığı çınlatıyordu.

Tumanbay'ın Kahramanlığı

Gazze'de uğradığı yenilginin öcünü almak isteyen Gazali Bey, Jonuses (Canım Seyfi) (Yunus Paşa? y.n.) kumandasındaki sol kanat üzerine görülmemiş bir şiddetle saldırdı[740] ve ilk safları yardı. Bu sırada Araplar da geriden saldırıya geçmişlerdi. Böylece, şimdiye kadar hiç kaçmamış bu Avrupa askeri geri çekilmek zorunda kaldı. Ünlü Sinan Paşa imdatlarına yetişti.

Fakat Bidon (Bedevi, y-n.) ve Memlûk'lar Sinan Paşa'yı ve askerlerinin hepsini öldürdü. Beş yüz seçkin yeniçeri böylece bir anda kuşatıldı ve kılıçtan geçirildi. Öte yanda, Asya süvarisinin başında bulunan Mustafa, Mısırlıların sol kanadını öyle sıkıştırıyordu ki[741] Selim'in aralarında büyük bir kıyıma yol açan toplarının da yardımıyla saflarını dağıtmayı ve nerede ise bozguna uğratmayı başardı. Uzun boylu ve son derece kuvvetli olan Tumanbay, Türk süvarisinin ana birliğinin içine daldı ve rastladığı herkesi öldürerek piyadenin bulunduğu yere kadar geldi. Öte yandan, daire biçiminde sıralanmış olan Araplar da görevlerini mükemmel bir şekilde yapıyorlardı. Selim korkusuz yeniçerileriyle ilerledi ve savaşı büyük bir hışımla yeniden başlattı. Çarpışmalar sabahın saat dördünden güneş

batıncaya kadar sürdü[742]. Sonunda düşmanın sayı üstünlüğü karşısında tam bir bozguna uğramaktan korkan Tumanbay geri çekilme emrini verdi, ordugâhını, toplarını bırakarak Kahire'ye doğru çekildi[743]. Divitdar[744] ve kahraman Bidon esir alındılar ve ertesi günü Selim, birincisinin öldürücü bir yara almış ve ikincisinin de bir bacağını kaybetmiş olmasına aldırış etmeden ikisinin de başını kestirdi. Bu savaşın tarihi 24 Ocak 1517'dir[745].

Kahire'yi Tahkim Etmesi

Yiğit Tumanbay, talihinin ters gitmesine rağmen, cesaretini kaybetmedi ve ordusundan arta kalanlarla Kahire ve Nil nehri arasında mevzilendi[746]. Askerlerinin azlığını telafi için sekiz bin Mağribi kölesini, Yahudileri, Arapları ve Memlûklerin çocuklarını silahlandırdı. Topları olmadığından ve ovada savaşmaya yeterli kuvvetleri bulunmadığından Türkleri geceleyin basmayı kararlaştırdı. Yazık ki niyeti Selim'in kulağına gitti, böylece Türkler gafil avlanmaktan kurtuldular; Sultan her tarafta büyük ateşler yaktırdı ve Mısırlılar büyük kayıplar vererek püskürtüldüler. Tumanbay bu kez Kahire'ye çekildi ve halkın yardımıyla kapıları ve giriş yollarını tahkim etti. Bütün kuvvetlerini doğu kapısından kaleye giden büyük caddede topladı ve kaleye de askerler yerleştirdi. Diğer yolları, çok dar ve kullanışsız, büyük topların çekilmesine ve çok sayıda askerin tehlikesizce geçmesine elverişsiz oldukları için ihmal etti.

Kahire'ye Hücum

Memlûklerin hazırlıklarını günü gününe ve doğru olarak öğrenen Selim, ertesi sabah doğarken Babı Zuil[747] denilen ana kapıdan şehre girdi. Bu sırada süvarisi de çeşitli yönlerden ilerliyor ve yeniçeriler de büyük caddeden geçiyorlardı. Çok geçmeden iki tarafın süvarileri birbirlerine saldırdılar ve ortalık korkunç şekilde karıştı. Fakat Osmanlı piyadesi birkaç topla yardıma geldi ve düşmana büyük kayıplar verdirdi. Buna rağmen, Türkler barikatlarda cesur bir direnmeyle karşılaştılar ve son derece kanlı bir çarpışmadan sonra birbirlerini ezmek durumunda kalan Türkler, yığınlar halinde üstü örtülü hendeklere yuvarlandılar ve düşmanın içlerine yerleştirmiş oldukları sivri kazıkların üstüne düşerek öldüler. Kadınlar ve çocuklar bile savaşa katıldılar, evlerin çatısından Türklerin üzerine taşlar attılar ve kaynar sular döktüler. Öte yandan, hem Memlûklerden hem de Türklerden nefret eden birçok Mısırlı, hangi taraf savaşı kazanacak gibi

görünüyorsa bazen onlara bazen bunlara saldırıyorlardı. Sokaklarda oluk gibi kan akıyor ve kalın toz tabakasını çamur haline getiriyordu.

Korkunç Kıyım

Savaş iki gün iki gece sürmüş ve yorgun düşmüş olan Memlûklar, sayıları da az olduğundan, geri çekilmeye başlamışlardı. Fakat üçüncü gün, artık başka çareleri kalmadığını anlayarak yeniden büyük bir şiddetle savaşmaya başladılar[748]. O kadar ki Türkleri epeyce geri çekilmek zorunda bıraktılar ve sahra toplarından bazılarını ele geçirerek bunları başarıyla Türklere karşı kullandılar. Söylendiğine göre, bu durum karşısında zaferden umudunu kesen ve Yusuf Paşa'nın bir pencereden atılan taşla başından yaralanarak yere düştüğünü ve öldüğünü gören Selim, evlerin ateşe verilmesini emretmiş[749]. Böylece, Mısırlılar alevlerin ortasında aman dilerlerken Türkler geri çekilme emrini bekleyerek savaşı gevşetmişler. Fakat şehrin bir köşesinde bunlar olup biterken başka bir köşesinde Mustafa düşmanı kovmayı başarmış ve Memlûklerin kaçmak zorunda kalırlarsa kullanmak üzere geniş bir alana bıraktıkları çok sayıda atı ele geçirmişti. Bu haber Türklere yeniden cesaret verdi ve Memlûkleri ise öyle bir umutsuzluğa düşürdü ki sırtlarını dönüp kaçmaya başladılar ve Kahire'yi Selim'e terk ettiler. Bunun üzerine Selim yangının söndürülmesi için emir verdi[750].

Tumanbay'ın Kaçması

Kazaskerin anlattığına göre yangın söndürüldükten sonra, Çerkezler savaşa devam etmişler ve Türkler üzerine oklar yağdırmaya başlamışlardır. Çarpışmalar aynı şiddetle bütün gün devam etmiş, sokaklar kan deryasına dönmüştür. Gece olduğunda, yorgun ve zayıf düşmüş Çerkezler bir camiye çekilmişler ve buradan sanki bir kaledeymişler gibi kendilerini üç gün üç gece yiğitçe savunmuşlardır. Sonunda Türkler, camii ele geçirmişlerdir. Tumanbay kılık değiştirerek kaçmayı başarmıştır. Selim gelip içerde kalan bazı zavallıları yakalamıştır. Ordu ise şehri yağmalamış ve çok sayıda esir almıştır. Bunların hepsinin başları kesilmiştir.

El Gazali'nin Teslim Olması

El Gazali, Araplardan asker toplamak için Kahire'den çıkmış ve şimdi yeniden şehrin yakınlarına dönmüştü. Bu arada Selim bir duyuru yayınlayarak üç gün içinde teslim olacak bütün Çerkezlerin canlarının

bağışlanacağını bildirmişti. Bundan sonra Selim, başta büyük beyaz sancak ve arkasında davullar, borazanlar ve nakkareler olduğu halde Sultan'ın sarayına gitti. Burada kaçmaya çalışan birkaç Memlûk'ün ihaneti ortaya çıktı. Bunlar yakalanarak kimi hemen orada idam edildi, kimi ise birkaç gün hapsedildikten sonra Nil Nehri'nde boğuldu. Selim, El Gazali'yi ve bir beylerbeyini Kaita'ya (El Katiya) göndererek bu şehrin yağmalanması ve köleler, ordu için yiyecek istemeye gelmiş askerlere hakaret ettikleri için, cezalandırılması için emir verdi. Şehir yağma edildi ve Mağribiler öldürüldü. Bu ibret komşu şehirlerin halkını yola getirdi.

Kazasker şöyle devam etmektedir: Hepimiz Nil Irmağı'nı geçip Cize'ye çekilmiş Tumanbay'ın ne yapacağını merak ediyorduk. Öte yandan Tumanbay da Türklerin girişimlerini öğrenmek için can atıyordu. Gizlice Kahire'ye elçiler göndererek halkı el altından Türklere karşı kışkırtmayı denedi[751]. Bu sıralarda, Mağribi ve Arap beylerinden biri olan Ömer, gizlice Selim'in elini öpmeye ve kendisine olup bitenlerden haber vermeye geldi. Sultan kendisini Cize yöresinde bir sancağın başına getirdi. Her yere muhafızlar kondu. Nil kıyılarına toplar yerleştirildi, böylece gelip geçiş önlendi. Daha sonra, Mısır Sultanı'na, Kahire Kadısı'yla birlikte ileri gelenlerden iki kişinin gönderilmesine ve Selim'e saygılarını sunmak üzere Kahire'ye gelmesi için kendisine çağrıda bulunulmasına karar verildi. Selim bu şartla kendisine büyük bir sancak ve Kahire Beyliği'ni vermeyi vaat etti[752]. Fakat Çerkezler elçileri yakalayarak öldürdüler[753].

Bir Başka Kanlı Savaş

Selim, bu suikast haberini alır almaz Nil üzerine köprüler kurulmasını ve Mustafa'nın bütün orduyla yürüyüşe geçmesini emretti. Bunu öğrenen Tumanbay, derhal beş bin Çerkez ve on bin Arap'ın başında ilerledi. O kadar çabuk yürüdü ki bir gün ve bir gecede Türklerle nerede ise burun buruna geldi. Bu arada, Rumeli askerinin bir kısmı Nil'i geçmişti; kalanlar ise, düşmanın bu kadar çabuk gelebileceğine ihtimal vermediklerinden henüz karşı kıyıya geçmemişler. Fakat Sultan'ın otağı etrafında nöbet tutmakla görevli olanlar, atlarının kaldırdığı toz bulutundan Çerkezlerin yaklaşmakta olduğunu görünce hemen atlarına bindiler ve Selim Mustafa'ya haber göndererek onun da aynı şeyi yapmasını istedi. Çerkezler sancağın bulunduğu yere gelinceye kadar önlerine ne çıktıysa devirip geçtiler. Takviye almış Türkler burada Çerkezleri püskürttüler. Fakat çok geçmeden Çerkezler geri dönüp Türkleri öyle bir kılıçtan geçirmeye başladılar ki oluk

oluk kanlar aktı[754]. Mağribiler sadece Çerkezlerin arada bir soluk alabilmeleri için dövüşüyorlardı ve durum Türklerin aleyhinde gibi görünüyordu. Buna rağmen ağır kayıplar verme pahasına da olsa sıkı durdular.

Tumanbay'ın Kaçması

Bulunduğu yerden olup bitenleri izleyebilen ve Türklerin savaşı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarını gören Mustafa, yatağanını çekerek dörtnala Tumanbay'ın bulunduğu tarafa doğru koştu. Amacı onu öldürmek, sonra da kendisini feda etmekti. Avrupa askeri, komutanlarının bu cesaretinden örnek alarak kendisini izlediler. Eğer cesaretlerini kaybetmiş olsalardı ölmeleri işten bile değildi. Savaş büyük bir şiddetle yeniden başlayınca Tumanbay Türklerin ne pahasına olursa olsun zaferi kazanmaya kararlı olduklarını anladı. O zaman büyük bir hükümdarken zavallı bir köle durumuna düştüğünü, bir zamanlar bütün zenginlikler onunken şimdi yoksulluk içinde bulunduğunu düşünerek, yaşlı gözlerini gökyüzüne kaldırarak öyle yürekler acısı bir şekilde halinden yakındı ki kendisini dinleyenler gözyaşlarını tutamadılar. Nihayet kaçmaya başladı ve gece gündüz koştuktan sonra bir köprünün başına geldi ve burada biraz dinlendi. Mustafa, Rumeli askerinin başında kendisini takip etti. Selim ise Kahire'ye döndü.

Yakalanması

Dört gün dört gece Mustafa Paşa tarafından kovalanan Tumanbay nihayet yorgunluktan takati kesilerek bir Mağribi çiftliğine sığınmak zorunda kaldı. Aynı derecede yorgun düşmüş ve Tuman-bay'ı yakalamaktan artık umudu kesmiş Türkler, çiftlikteki adamlara haber göndererek Sultan'ı muhafaza altına almalarını, daha uzağa gitmesine engel olmalarını, yoksa evlerini yağmalayıp yakacaklarını bildirdiler. Çiftliğin sahibi olan Şeyh Essaim[755] bu emirleri diğer Mağribilere iletti onlar da Tumanbay'ı ve yanındakileri kuşatarak kaçmalarına engel oldular. Fakat Türkler gelince Tumanbay ve adamları kendilerini civardaki bir göle attılar; Türkler kimini kılıçtan geçirdi, kimini esir aldılar. Tumanbay diz boyu suyun içindeydi[756]. Çıkarıp paşaya götürdüler, o da hemen bir tatar yola çıkararak padişaha haber gönderdi.

İdamı

Tatar sevinç gösterileriyle karşılandı ve bütün sancakbeyleri ile diğer ileri gelenler Selim'in elini öptüler. Tumanbay, Selim'in huzuruna çıkarılmadı; sıkı güvenlik tedbirleri altında padişahın otağının yanında bir çadıra konuldu. Bu arada Mustafa Paşa Nil civarındaki bir çiftlikte Mağribilere karşı bir savaş daha verdi. Bu Mağribiler, birkaç Memlûk'le, bazı Türkleri soymuşlar ve öldürmüşlerdi. Mustafa Paşa çiftliği yaktıktan sonra, daha birkaç gün orada kaldı ve sonra Padişah'ın yanına döndü. Selim yakınlarına danıştıktan sonra, Tumanbay'ın bir katıra bindirilerek bütün Kahire sokaklarında dolaştırılmasını ve sonra da Babülvelet adı verilen kapıda asılmasını emretti[757]. Padişah'ın fermanı hemen yerine getirildi. İşte böylece Memlûk İmparatorluğu sona erdi ve Sultan Selim büyüklüğünün doruğuna vardı[758]. Kazasker'in anlattıkları burada bitmektedir. Türk yazarlarına dayanan Cantemir Tarihinde, Tumanbay'ın Kahire'den kaçmasından yakalanmasına kadar olup bitenler hakkında hiçbir ayrıntı yoktur. Bu olayı ve Mısır Sultanı'nın ölümünden önce olup bitenleri Cantemir şöyle anlatmıştır:

Tumanbay'ın İdamının Nedeni ve Şekli

Tumanbay yaşadıkça Mısır'ın fethi sallantıdaydı; Kahire civarında bulunuyor ve Selim ülkeden ayrılır ayrılmaz ortalığı karıştırmak için fırsat kolluyordu. Selim kendisinden gelebilecek her türlü tehlikeyi önlemek için, Şeyh Arap'a zengin armağanlarla elçiler gönderdi ve düşmanını kendisine teslim etmesini istedi; ayrıca Osmanlı İmparatoru'nun dostluğunu kazanmanın öfkesini kazanmaktan daha iyi olduğunu hatırlattı. Selim'in öfkesinden çekinen ya da armağanlarıyla elde edilen Şeyh, Tumanbay'ı teslim etmekten utanmadı. Bu, devletler hukukuna ve özellikle Arap Rai'ne[759] aykırı, alçakça bir hareketti. Ancak Tumanbay'ın meziyetleri bu alçak ruhlu adamı etkilememesine karşılık, düşmanı kendisini takdir etmek büyüklüğünü göstermiştir. Tumanbay huzuruna getirildiğinde. Selim yiğitliğine saygı duymuş ve bağlarını çözdürüp onu sofrasına oturtmaktan kendini alamamıştır. Böylece Tumanbay kahramanlığı sayesinde mağrur ve muzaffer bir hükümdarın saygısını kazanmasını bilmiştir. Bir süre Selim'le gerek resmi gerek özel olarak konuşmuş, sohbet etmiş; Mısır'ın durumu, yasalar, halkın özellikleri, örf ve âdetleri hakkında kendisine bilgi vermiştir. Fakat çok geçmeden bu hükümdar da, kaderin elinde oyuncak olan herkesin başına gelen felaketten nasibini almıştır. Tumanbay'ın cesaretine ve kahramanlığına hayranlık duyan, ruh asaletini, temkinini, ağırbaşlılığını

takdir eden Selim, onu öldürtmeyi yakışıksız buldu. Kendisini Mısır Valiliği'ne atamayı[760] düşündü ve dostluğunu kazanmak istedi. Halk homurdanmaya başladı. Bu kadar büyük bir yetkiyle donatılması halinde Tumanbay'ın Selim'in ayrılmasından sonra Mısır'ın gerçek efendisi olacağı, Arapların da yardımıyla Çerkezleri yeniden güçlendireceği ve Türk garnizonlarını kovacağı söylendi. Başlangıçta Selim bu sözlere aldırış etmedi ve bunları düşmanlarının kötü niyetine yordu. Fakat yakınmaların arttığını görünce işi kökünden halletmeye karar verdi. Şehsüvaroğlu Ali Bey'in, Çerkezler tarafından hunharca boğulmuş olan babasının acısını hâlâ yüreğinde taşıdığını biliyordu. Tumanbay'ı Kahire'nin Babı Zuveyla kapısında asmakla onu görevlendirdi ve şöyle dedi: "Bugüne kadar merhametimin ne kadar engin olduğunu kanıtladım. Fakat mademki halk ya kötülük olsun diye ya da kendisini sevdiği için bu zavallı adamı diline dolamış duruyor, cezasını o çeksin!" Ali Bey, Rebiyülevvel ayının sonunda kendisine verilen bu görevi büyük bir istekle yerine getirdi.

Mısır'ın Boyun Eğmesi

Mısırlılar bu manzara karşısında dehşet içinde kaldılar. Fakat bu onlar için aynı zamanda gizli bir sevinç kaynağı oldu. Uzun zamandan beri Çerkezlerin müstebit egemenliğine karşı duydukları kini saklamış Mısır halkı, akın akın Selim'e koşup kendisine sonsuza dek bağlılıklarını sundu. Sultan halkın hiçbir Çerkezi saklamaması şartıyla bir genel af ilan etti. Bu karar halka duyurulur duyurulmaz, millet Çerkez avına çıkmaya başladı ve hepsi gizlendikleri yerlerden çıkarılarak zincire vurulup götürüldüler. Selim ertesi gün, şehrin dışında, Nil kıyılarında muhteşem bir taht kurdurdu ve otuz bin civarında oldukları söylenen bu güngörmüş bahtsızları huzuruna getirterek hepsinin başlarını kestirdi ve cesetlerinin nehre atılmasını buyurdu[761]. Ertesi gün Kahire'ye zafer alayı ile girdi ve birkaç saat kaldıktan sonra aynı tantana ile şehirden çıkıp Nil kıyısında Ruza adlı bir yerde ordugâh kurdu. Askerlerinin dinlenmeleri için bir süre burada kaldıktan sonra, 7 Cemaziyülevvel'de İskenderiye'ye doğru yürüdü. Halk hemen kapıları açmak suretiyle gazabından kurtuldu. Şehrin işlerini yoluna koyar koymaz, yeniden yola çıktı ve Mısır'ın yönetimini Hayır Bay'a bıraktı[762].

Süleyman Reis'in Donanmayı Teslim Etmesi

Bu süre içinde, Mısır donanmasının amirali Süleyman Reis, Selim'in huzuruna çıkıp kendisine saygılarını sunmaya karar verdi. Kansu Gavri bu donanmayı dört yıl içinde Süveyş'te Portekizlilere karşı kurmuştu. Çünkü Portekizlilerin Hindistan'daki keşifleri ve fetihleri ticaret yollarını değiştirmiş, eskiden Mısır'dan geçen bu yollar şimdi Hint Okyanusu'ndan geçmeye başlamış, bu da Mısır için çok zararlı olmuştu. Donanma Emir Aziz ve Süleyman Reis'in komutasında denize açılmıştı. Fakat Mekke'nin limanı olan Cidde'de bulunduğu sırada Sultan'ın ölümü ve Selim'in Mısır'a girişi haberi gelmiş ve bu askerler arasında ayaklanmaya yol açmıştı. Tumanbay'ı tutan Emir Aziz kaçarak şehre sığınmak zorunda kalmıştı. Fakat Süleyman şehre karşı saldırıya geçmek tehdidinde bulunmuş, Aziz'in kendisine teslimini sağlamış ve gece suda boğulmuştu. Sonra Süveyş'e dönerek Selim'e bağlılığını bildirmişti. Mısır ve buyruğu altındaki diğer yerler böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girince Sultan Temmuz başında Nil Nehri'nden aşağı inerek İskenderiye'ye geldi ve burada Piri Paşa ile oğlu Süleyman'ın İstanbul'dan gönderdikleri donanmayı denetledi. Mısır'ın en soylu ailelerinden beş yüzü ülkenin hazineleriyle birlikte bu donanmayla İstanbul'a gönderildi. Selim daha sonra tekrar Kahire'ye gitti ve bir süre kaldıktan sonra temelli ayrılarak Avrupa'ya döndü.

Selim'in Yunus Paşa'yı Öldürtmesi

Yunus Paşa'nın yiğitliği ve cömertliği kendisine herkesin kalbini öylesine kazandırmıştı ki Selim ondan kurtulmak için bir bahane aramaya başladı. Paşa çok geçmeden bu bahaneyi kendisine sağlayıverdi. Ordunun Suriye'ye doğru yürüyüşe geçmesinden birkaç gün önce, Kahire kalesindeki askerler ücretlerinin arttırılmasını istediler. Askerlerine karşı hep eli açık davranan Sultan, bu zam isteğini kabul etti ve Yunus Paşa'yı gerekli emirleri vermekle görevlendirdi. Fakat Paşa, ne defterdara ne de ödeme memurlarına bu konuda bir emir verdi. Nedenine gelince, kendi hakkı saydığı Mısır valiliğinin Hayır Bay'a verilmesine içerlemişti.

Niyeti askerleri uğradıkları haksızlığın sorumlusu olarak görecekleri Hayır Baya karşı kışkırtmak ve böylece onu mevkiinden etmekti. Fakat aldandığını anlamakta gecikmedi, çünkü ödeme günü para olmayınca vali ve hazine memurları sızlanmaya başlayan askerlerden özür diledikten sonra Larissa'da[763] bulunan Selim'e bir ulak göndererek kendisine durumu bildirdiler.

Fena halde öfkelenen Selim, Yunus Paşa'yı çağırttırdı. Paşa, kötü bir niyeti olmadığını söyleyerek özür diledi. Askerlerin Mısır'ın ganimetleriyle yeterince zenginleşmiş olduklarını ve devlet hazinesinin boş olduğunu söyledi. Fakat Selim, sözünü bitirmesine vakit bırakmadan bundan sonra itaatsizlik edecek olanlara ibret olmak üzere huzurunda kafasının kesilmesini[764] emretti.

Selim'in Fetihleri

Selim, Gazze'ye vardığında, halkın daha önceki ihanetinin intikamını almak için hepsini kılıçtan geçirttirdi ve şehri yerle bir etti[765]. Oradan Şam'a gitti ve Gazali Bey'e vermiş olduğu sözü yerine getirerek kendisini bu şehrin ve mülhakatının valiliğine atadı. Kısacası, Selim bir yıl içinde, kendinden önce gelen sultanların bütün saltanatları boyunca fethetmiş olduklarından daha çok toprak fethetmiş oldu. Gerçekten de Çerkezlerin egemenliği altında bulunan Asya ve Mısır topraklarından başka ünlü Malatya, Diyarıbekir, Darende, Kahta, Birecik, Ayıntap, Antakya şehir ve kalelerini imparatorluğuna kattı. Mekke Şerifi[766] bile kendisine şehrin anahtarlarım teslim etti ve hükümdarlığını tanıdı. Sultan, Mekke Şerifi'ni mevkiine yakışır bir şekilde karşıladı ve cesareti, dindarlığı ve bilgisiyle temayüz etmiş oğlunu kendisine halef tayin etti. Şerif, itibarını kullanarak göçebe Arap kabilelerinin[767] Selim'e bağlılıklarını sağladı. Bunlar ilerde Osmanlı padişahlarına sadık kalacaklarına dair bir senet imzaladılar ve rehine olarak reislerinden birçoğunu İstanbul'a gönderdiler.

Selimin Projeleri - 921 / 1519

Selim 925 yılı Ramazan'ında Halep'e geldi. Burada İran Şahı'nın bir elçisini kabul etti. Bu hükümdar yapmacık bir nezaketle ülkesini tehdit eden fırtınayı savuşturmak istiyordu. Bu amacını daha iyi gerçekleştirmek için, elçi sadece muhteşem hediyeler sunmakla kalmadı, ayrıca kendisine Şahinşahı Alem ve Sahipkıranı Beni Adem, yani İmparatorlar imparatoru[768] ve Ademoğullarının Tek Egemeni gibi unvanlar vererek Sultan'ın gururunu okşadı. Gerçekten de parlak zaferleri ve her yerden yükselen alkışlar Selim'in gururunu öyle arttırmıştı ki İstanbul'a muzaffer bir giriş yaptıktan sonra[769] sanki kadere hükmetmek elindeymiş gibi, İran İmparatorluğu'nu yıkmadıkça Tanrı yolundan sapan ve insanlara kötülük etmekten geri durmayan bu ulusu ortadan kaldırmadıkça[770] ertesi yıl bir adım geri

atmayacağına yemin etti. Ondan sonra Hıristiyan devletlerini dize getirmenin güç olmayacağına inanıyordu.

Ölümü Planlarını Suya Düşürüyor

Ne var ki kader ihtirasına gem vurarak bu projelerini gerçekleştirmesine fırsat vermedi. Mısır seferi, hazineleri[771] boşaltmış olduğundan para sıkıntısı Selim'i İstanbul'a dönüşünden sonra ilk yılı hareketsiz geçirmek zorunda bıraktı. Yeni fethettiği yerlerde ihtiyaçlarını giderecek kaynaklar aramakla bir yıl daha geçti. Sefer mevsimi geçmiş olduğundan Edirne'ye giderek atalarının anıtlarını ziyaret etmeye karar verdi. Fakat Suaştı[772] köyüne vardığında hummaya[773] yakalandı. Ertesi günü kalçasında bir çıban çıktı[774]. Yetenekli bir cerrah apseyi yardı ve ilaçlar tatbik etti. Fakat yara öyle işledi ki bütün vücudunu kapladı. Nihayet, kırk gün tarifsiz ıstıraplar içinde kıvrandıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun "medarı iftiharı" kendini kaybetti ve Şevval[775] ayının dokuzuncu günü, güneş batacağına yakın Selim son nefesini verdi.

Halefi

Ölürken Sultan'ın yanında tek başına bulunan Ferhat Paşa, ölümünü gizli tuttu, karışıklık çıkmasına meydan vermemek için sadece vezirlere haber verdi. Süleyman'a babasının ölümünü bildirmek için Trabzon'a bir posta tatarı gönderdi. Süleyman hemen İstanbul'a hareket etti ve burada yas giysilerine bürünmüş vezirler tarafından 926 yılının Şevval ayında padişah ilan edildi. Aynı gün akşam yemeğinden sonra, bütün saray halkıyla Selim'in cenazesini karşılamaya gitti. Ertesi gün Selim, tantanalı bir törenle Fatih tarafından yaptırılmış olan caminin avlusuna gömüldü. Mezar taşına şunlar yazıldı: "Bu yıl Sultan Selim, Dünya Padişahlığını Süleyman'a bırakarak ahiret âlemine göç etti."

Selim'in Portresi

Selim elli dört yıl yaşamış ve dokuz yıl, sekiz ay saltanat sürmüştür[776] Kahramanları kahraman yapan bütün nitelikler onda vardı: kararlılık, beden gücü, yaratıcı zekâ[777]. Devlet çıkarları gerektirdiği zaman yorulmak bilmezdi. İşleri yönetmekte ustaydı. Hizipleri ve komploları meydana çıkarmakta üstüne yoktu. Gündüz olsun gece olsun sık sık çarşılarda, pazarlarda, sokaklarda, ordugâhta tebdil gezer, yasalara ve emirlerine aykırı

davranılıp davranamadığını denetler, suçluları şiddetle cezalandırırdı. Aynı zamanda kurnaz ve sezgileri güçlü hafiyeleri vardı, bunlar her yere girip çıkar ve olup bitenlerden kendisine haber verirlerdi. Böylece bilmediği şey yoktu. O kadar ki halk arasında şöyle denirdi: Gece karı ile koca arasında olup bitenleri bile Padişah ertesi sabah bilir. Bu nedenledir ki imparatorluk kuvvetlerinin birbirlerinden çok uzak olmalarına rağmen, çıktığı seferlerin hiç birinde en ufak bir ayaklanma bile çıkmamış veya daha gün yüzüne çıkmadan bastırılmıştır.

Zalimliği

Eğer öfkeli mizacı ve acımasızlığı erdemlerine gölge düşürmemiş olsaydı bu Sultan muhakkak ki ölümsüz övgülere layık olurdu. Yavuz lakabı kendisine bu yüzden verilmiştir. Ölümünden iki yıl önce, Türkmenistan'da[778] gözü pek bir haydut türemiş, etrafına büyük bir hırsız çetesi toplamış ve hükümdar olmaya karar vermişti. Selim bu yangını söndürmek için bir bölük askerle Ferhat Paşa'yı gönderdi. Fakat daha Ferhat Paşa gelmeden asiler Şehsüvaroğlu Mehmet Bey tarafından dağıtılmışlardı. Ferhat Paşa, padişahın emirlerini beklemek üzere Amasya dolaylarında konaklamaya karar verdi. Bu sırada, müfterinin biri gelip Paşa'yı buldu ve Padişah'ın ona yaranmak isteyen sadık bir kulu rolünü oynayarak Amasya'da Murat adında, Sultan Ahmet'in oğlu olduğunu iddia eden bir sahtekâr bulunduğunu, bütün şehri ele geçirdiğini ve ipten, kazıktan kurtulmuş yedi yüz kişiyi peşine taktığını haber verdi. Ferhat, bu söylenenleri tahkik etmek gereğini duymadan hemen öğrendiklerini Sultan'a bildirdi ve emirlerini beklediğini söyledi. Selim, kumandanının ihtiyatlı bir adam olduğunu bildiği için başka hiçbir şey eklemeye gerek görmeden ülkenin bütün ileri gelenlerini kazığa oturtması için emir gönderdi. Bu düşünmeden verilen acımasız emir hiçbir suçları olmayan altı yüz seçkin kişinin hayatına mal oldu. Utanç verici ve zalim bir biçimde idam edilen bu altı yüz kişiden başka, birçok insanın da başı kesildi ve daha başkaları atların kuyruklarına bağlanarak sokaklarda sürüklendiler.

Bütün Türk padişahları içinde Selim, tahta çıktıktan sonra sakalını tıraş ettirmiş olan ilk sultandır. Bu yenilikle Kur'an'ın emrine karşı gelmiş, milletin geleneklerini çiğnemişti; çünkü İslam yasaları padişah çocuklarının tahta çıkmadan önce tıraş olmalarını, ama padişah olur olmaz sakallarını uzatmalarını emreder. Müftü bir gün Sultan'la bu konuda şakalaşırken Selim'in şu karşılığı verdiği söylenir: "Sakalı vezirlerimin eline vermemek

için öyle yaptım." Türkler ayrıca Selim'in hep yanında veya elinde topuz[779] denilen kısa bir baston bulundurduğunu anlatırlar. Nedeni de şuymuş: Babası Bayezit'in saltanatı sırasında, İran sınırındaki bazı eyaletler, İranlılar tarafından rahatsız edilmemek için, bir çeşit haraç olarak Şah'a şal denilen halılar gönderirlermiş. Selim tahta çıkınca bu eyaletlerin valileri bu konudaki iradesini sormuşlar, o da şu karşılığı vermiş: "Gidin Kızılbaş kâfirlerine söyleyin, artık halı babası yoktur, yerine sopa babası[780] geçmiştir." Türkler Sultan Selim'le ilgili daha birçok hikayeler anlatırlar[781].

Tarihçilerin anlattığı bir olayla sözü bağlayalım. Son hastalığı sırasında Selim, bir gün en sevdiği vezirlerden biri olan Piri Paşa'nın omzuna başını dayamış ve şöyle demiş: "Ey Piri, görüyorum ki yakında öleceğim, hastalığıma bir çare bulunamıyor". Paşa bu fırsattan yararlanarak, İran tüccarlarının elinden alınan büyük servetleri kullanıp imparatorluğun çeşitli yerlerinde yoksulları tedavi için darüşşifalar yaptırmasının iyi bir şey olacağım söylemiş. Sultan şu karşılığı vermiş: "Ey Piri, başkalarından haksız olarak alınmış mallarla sırf şan olsun, diye hayır işleri yapmamı mı istiyorsun? Hayır, bunu hiçbir zaman yapmayacağım, sen o malları gerçek sahiplerine geri verdirmeye çalışsan daha iyi edersin." Paşa, Selim'in bu dileğini yerine getirir.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Kanuni Sultan Süleyman Denilen Süleyman I'in Saltanatı

Rodos'un İşgali, Viyana Kuşatması ve Macaristan savaşları

Kanuni[782] Süleyman tahta henüz oturmuştu ki Selim'in Şam Valiliği'ne atamış olduğu Gazali Bey, bu eyaletin sultanı olmak amacıyla ayaklandı. Kuvvetlerini toplayarak Halep önüne geldi ve şehri kuşattı. Koca[783] Mustafa Paşa, Ferhat Paşa gelinceye kadar Şam'ı büyük bir cesaretle savundu. Ferhat Paşa ile boy ölçüşemeyecek kadar zayıf olduğunu bilen Gazali kuşatmayı kaldırdı ve Şam'da Mustaba adında bir yere çekildi. Burada birçok olağanüstü tahkimatlar yaptırdı. Osmanlı ordusunun açlığa dayanamayarak kış bastırmadan çekip gideceğini umuyordu. Fakat asinin hesabını görmeden Süleyman'ın huzuruna çıkmak istemeyen Ferhat Paşa, Gazali Bey'i aramaya koyuldu ve bütün subaylarının görüşüne karşı çıkarak 927 yılının 27 Safer'inde ordugâhına saldırdı. Savaş çok çetin oldu ve on saat sürdü. Sonunda Türkler bütün engelleri yendiler ve asilerin başı bütün askerleriyle birlikte kılıçtan geçirildi. Bu zaferden sonra, muzaffer kumandan Şam'a girdi ve Ayaş Paşa'yı bu eyaletin Beylerbeyliğine atadı.

Belgrad'ın Alınışı

Asya'da çıkan karışıklıklara son verdikten sonra, Süleyman silahlarını Avrupa yönüne çevirmeye ve egemenliğinin sınırlarını İstanbul'un batısına doğru da büyük ölçüde genişletmeye karar verdi. Fakat yeni bir karışıklığın seferini engellememesi için, Ferhat Paşa'yı Asya'ya göz kulak olmakla görevlendirdi. Adalar denizine bir keşif filosu gönderdi ve Karadeniz'e çıkarılmak üzere de elli savaş gemisinden oluşan bir filo hazırlanması için emir verdi. Karadeniz'e çıkarılacak bu filo, Macaristan'da bulunan Osmanlı ordusuna yiyecek ve malzeme taşıyacak dört yüz nakliye gemisini koruyacaktı. Bu tedbirleri aldıktan sonra, Sultan güçlü bir ordunun başında Macaristan'ı fethe çıktı. Semendre Valisi Yahya Bey'e önden gitmesini ve aniden Belgrad'ı abluka altına alarak içeriye yiyecek ve yeni kuvvetler girmesine engel olmasını emretti.

Yahya Bey bu görevi yerine getirirken Süleyman, Belgrad yakınlarına gelerek Zemin (Zemlin) Ovası'nda ordugâh kurdu. Buradan, Mustafa Paşa'yı ve Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa'yı ordunun bir kısmıyla Yahya Bey'in kuvvetlerini takviye etmeye gönderdi. Bu iki kumandan surların altına lağımlar kazdılar, bataryalarıyla sürekli bir ateş açtılar, her gün kaleye saldırdılar ve sonunda garnizon askerlerini öyle bezdirdiler ki Ramazan'ın beşinde[784], Süleyman'ın seleflerinin bir türlü almayı başaramadıkları bu

Macaristan'ın kilidi durumundaki ünlü Belgrad şehri teslim olmak zorunda kaldı. Bu fetihle Süleyman, Macaristan'ın başkenti Buda'nın yolunu açmış oldu.

Süleyman'ın Şehsüvar'ı Öldürtmesi

Kumandanları Belgrad'ı almakla meşgul bulundukları sırada, Süleyman'ın kendisi de kimini zorla, kimini teslim yoluyla olmak üzere, birçok başka kale ve şehirleri ele geçirdi. Bunların arasında eski Pyrgos olan Burgaz, Buri, Tiruje ve Böğürdelen'i sayabiliriz. Savaş alanı haline getirdiği bütün ülkeye akınlar yaptı. İstanbul'a dönüşünde, Maraş[785] Beyi Şehsüvaroğlu'nun el altından Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için çalıştığını öğrendi. Sultan, Ferhat Paşa'ya bu beyin kafasını kestirmesi için emir verdi. Ferhat, kendisine açıkça saldırmayı göze alamadığından, bir hileye başvurdu. Şehsüvaroğlu'na bir mektup yazarak Sultan'ın kendisini görevle gönderdiğini bildirdi ve ülke sorunlarını görüşmek üzere çadırına davet etti. Şehsüvaroğlu, Paşa'ya güvenerek bu tuzağa kolayca düştü. İki oğlu ile birlikte çadırına giderken pusu kurmuş askerler tarafından öldürüldü[786].

Rodos Kuşatması - 928 / 1521

Süleyman, 928 yılında kalabalık bir donanma kurarak Vezir Mustafa Paşa'nın komutasında Rodos'a gönderdi ve kendisi de Ramazan ayında karadan Marmaris'e gitti. Kuşatma başladı ve en etkin bir biçimde sürdürüldü. İnsan aklının düşünebileceği her şey yapıldı. İki taraf beş gün süreyle çarpıştılar. Taraflar sanki bir şehrin fethi için değil de bir dünya imparatorluğunu ele geçirmek için savaşıyorlardı. Nihayet Hıristiyanlar yorgunluktan bitkin düşerek daha fazla dayanamadılar ve ertesi yılın Safer ayının üçünde teslim oldular. Bu adanın zaptı İstanköy[787] ve Butrum (Bodrum) gibi komşu adaların da teslimine yol açtı[788]. Hıristiyan tarihçileri bu önemli kalenin kuşatılmasından uzun uzadıya bahsetmiş olduklarına göre, Türk tarihçileri tarafından eksik bırakılmış noktaları onların anlattıklarıyla tamamlamaya çalışacağız. Rodos kadırgalarının Süleyman'ın tebaasına verdirdikleri büyük kayıplar, Sultan'ın bu ada'yı egemenliği altına almaya karar vermesine yol açtı. Rodos Şövalyeleri Büyük Ustası Philippe de Villiers L'Isle-Adam, Sultan'ın büyük hazırlıkları karşısında telaşa kapılarak adanın savunulması için gerekli ve mümkün olan bütün tedbirleri aldı. Düzenli ordu birliklerini denetledi ve şehirde ve köylerde eli silah

tutan en çok beş ilâ altı bin arasında insan bulunduğunu gördü. Bunların altı yüzü Şövalye, beş yüzü de Giritliydi. Haziran ortalarına doğru, Türklerin Rodos adasının karşısındaki Lycia kıyılarından ateşlerle işaret verdikleri görüldü. Bu ateşlerin neye delalet ettiğini anlamak için kadırgalar denize açıldı. Kumandan karaya ayak basmayı kabul etmediğinden bir Türk süvarisi bir taş parçasına bağladığı bir mektubu geminin güvertesine attı. Bu Süleyman tarafından yazılmış bir mektuptu ve Rodos adasının kendisine teslimini istiyordu. Kendiliklerinden teslim olmaları halinde halka din özgürlüğü ve can güvenliği vaat ediyor, aksi takdirde hepsini kılıçtan geçireceğini bildiriyordu. Sultan'ın niyetlerinden hiçbir kuşkuları kalmayan Rodos'tular dış mahallelerini ve yazlık köşklerini ateşe verdiler. Büyük Usta bu konuda kendilerine örnek oldu. Ayrıca Büyük Usta'nın emriyle bütün köy halkı da toplayabildikleri erzak ve yiyeceklerle şehre getirildi.

Türklerin Kuvvetleri

Ayın yirmi altısında, irili ufaklı dört yüz gemiden oluşan Türk donanmasının görünmesi üzerine şehrin kapıları kapatıldı. Türk gemilerinde, altmış bini istihkâm eri olmak üzere iki yüz bin asker vardı. Amiral yardımcısı doğru limanın girişine geldi. Ancak kalenin sol tarafındaki topun ateşine yakalanarak batma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu gördüğünden donanmanın geri kalan kısmıyla limandan uzaklaştı. Türkler şehre altı mil uzaklıktaki Parambolin koyundan karaya çıkıp hazırlıklarını yaparlarken Rodoslular, düşman lağımlarını sökmek ve kale meydanlarını tahkim etmek için gerekli tedbirleri aldılar. Büyük Usta, aynı zamanda İspanya, Roma ve Fransa'ya elçiler göndererek yardım istedi. Ancak Hıristiyan hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden bir sonuç alamadı. Cos adasının valisi kahraman Prejan ve ünlü Giritli mühendis Gabriel Martinengue Rodos'a geldiler. Kuşatma sırasında elli beş lağımın karşı lağımlarla etkisiz hale getirilmesi bu mühendisin sayesinde olmuştur[789].

Rodos şehri adanın kuzeyinde, deniz kıyısındadır. Biri kuzeyde kadırgalar için, öteki doğuda gemiler için olmak üzere iki limanı vardı. İki sıra surlarla çevriliydi. Birçok güzel kapısı, on üç burcu ve beş kale meydanı vardı. Etrafında geniş ve derin bir hendek bulunuyordu. Surların dışında, pek geniş olmayan fakat çok uzun taşlı bir ova, çevresinde pınarlarla dolu tepeler, bol bol zeytin ve incir ağaçları ve üzüm bağları vardı.

Şehrin kuşatılmasından kısa bir süre sonra, adada köle olarak bulunan birkaç Türk kadını şehri ateşe vermeyi planladılar. Fakat komploları meydana çıkarılarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Düşman, İngiliz Şövalyelerinin mevzilenmiş oldukları yerin karşısındaki bir tepeyi ele geçirmişti. Buradan kaleyi toplarıyla dövmeye başladılar. Bir çukur açarak lağım kazmaya çalıştılar. Fakat istihkâm erleri ve onları destekleyenler kaledekilerin yarma hareketlerinden o kadar etkilendiler ki birçok kayıp verdikten sonra bataryalarını Rodosluların çıkışlarını yaptıkları tarafa çevirmek zorunda kaldılar.

Bu süre içinde, birkaç tutsaktan, Türklerin kuşatmadan usanmış oldukları ve Süleyman'ın 28 Ağustos günü Piri Paşa'nın ricası üzerine ordugâhına dönmüş olduğu haber alındı. Türkler boy siperleriyle hendeğe doğru ilerlemeye başladılar ve yanda yöredeki tabyaları gözaltında bulunduran iki toprak istihkâm yaptılar.

Bunları kale hendeğinin düşman tarafındaki şehrine doğru sürüklediler ve şehir surlarının on ayak kadar üstüne çıkardılar. Bundan sonra kumandanlar sırayla saldırıya geçtiler. Her biri kale meydanlarından birini hedef alıyor, kale surlarını şiddetle dövüyordu. On iki büyük havan topu kaleye koca koca taşlar atıyordu. Kırk topluk bir batarya durmadan ateş ediyordu. Saint-Nicolas kulesi karşısında Türklerin bir bataryaları daha vardı, fakat topları kaledeki toplar tarafından parçalandığı için fazla bir etkisi olmadı.

Piri Paşa, otuz iki lağımın etkisiz hale getirilmesinden sonra, nihayet 4 Eylül günü adadaki İngiliz burcunu havaya uçurmayı başardı. Birçok İngiliz şövalyesi enkaz altında kaldı. Türkler saldırıya geçtiler, fakat Büyük Usta tarafından püskürtüldüler. Mustafa yeni askerlerle yetişti ve çok şiddetli yeni bir savaş başladı. Fakat garnizonun, kalenin savunmasına katılan kadınlarla birlikte yiğitçe direnmesi karşısında, Türkler iki bin kayıp vererek çekilmek zorunda kaldılar. Kuşatılanlar elli Şövalye ve diğer savaşçılarının sadece küçük bir kısmını kaybetmişlerdi. Düşman üç saat süren ikinci bir saldırıda da başarısızlığa uğradı ve bir o kadar kayıp daha verdi. Bu kez ölenler arasında üç paşa da vardı. Piri Paşa da ele geçirdiği bir mevziden atıldı ve böylece buradan tam on yedi topla dövülmekte olan İtalyan burcu kurtulmuş oldu. Fransız burcunu uçurmak için döşenmiş bütün lağımlar da etkisiz hale getirildi.

Mustafa Paşa, Sultan'ın kendisini bu başarısızlıklardan sorumlu tutmasından korkarak İngiliz burcuna karşı bir saldırıya daha geçmeye karar

verdi ve bu kararını Ahmet Paşa'ya bildirdi. Ahmet Paşa da aynı zamanda İspanyol burcuna saldırmayı üzerine aldı. Fakat birçok şövalyenin ölmesine ve Prejan'ın yaralanmasına rağmen, Mustafa Paşa bu girişiminde de başarılı olamadı. Gerçi Ahmet Paşa surların üzerine çıkıp Türk sancağını dikti, fakat kısa bir süre sonra püskürtüldü. Düşman lağımları ve bataryalarının 23 Eylül günü Auvergene burcunda büyük bir gedik açması üzerine Süleyman ertesi gün bir saldırı daha denemeye karar verdi. Türkler beş ayrı yerden onar bin kişiyle hücuma geçtiler. Bir Hıristiyan köle tarafından Türklerin niyetinden haberdar edilmiş olan Büyük Usta, kendilerine karşı koymak için bütün tedbirleri almıştı. Her yaştan, her sınıftan erkek ve kadınlar evlerini barklarını savunmak için toplanmışlar, düşman askerlerini kıyasıya öldürüyorlardı. Büyük Usta'nın kendisi de oradan oraya koşuyor, emirler veriyordu. Piri Paşa'nın zorlamakta olduğu İtalyan burcundaki savunmayı düzenledikten sonra, Mustafa Paşa'nın ele geçirmek üzere bulunduğu İngiliz burcuna koştu. Bu arada birdenbire İspanyol burcunun düştüğünü haber veren çığlık sesleri yükseldi. Burcu savunmakta olan İspanyollar mevzilerinden ayrılarak İtalyanların yardımına gitmişlerdi. Ateşten korunmak için enkazın arkasına gizlenmiş birkaç Türk bu fırsattan yararlanarak İspanyolların savunduğu bu burcun üzerine çıkmışlar ve surların bu kısmını ele geçirmişlerdi. Fakat yerleşmelerine fırsat kalmadan Villiers I'Isle-Adam seçme bir birliğin başında surların üstüne fırladı. Öte yandan, Rodos Şövalyelerinden Hugue Capon ve Menose da Giritli'lerden oluşan bir bölüğün başında kazamattan burca girerek iki saatten beri burayı ellerinde tutan Türkleri kovdular. Nihayet, her tarafta başarısızlığa uğraması üzerine Sultan, altı saat süren bir saldırıdan sonra, geri çekilme emrini verdi. Bu saldırıda Türkler yirmi bin ölü vermişlerdi. Bu yenilgiden dolayı büyük bir öfkeye kapılan Sultan hem Mustafa Paşa'nın, hem de arkadaşlarının lehine konuşan Piri Paşa'nın idamını emretti. Eğer öteki paşalar araya girip Süleyman'a yalvarmamış olsalardı, her ikisi de öldürülecekti. Amiral tehlikeyi pek o kadar ucuz atlatamadı. Denizden şehre yardım girmesini önleyememişti ve bu yüzden Sultan kendisini idam ettirmeye kararlıydı. Neticede Ahmet Paşa, araya girerek hayatını kurtardı. Fakat görevinden atıldı ve kendi amiral gemisinin güvertesinde bir köle gibi kırbaçlandı.

Süleyman, bu kadar büyük kayıplar karşısında öylesine umutsuzluğa kapılmıştı ki gözde veziri İbrahim Paşa'nın telkinleri olmasaydı belki de kuşatmayı kaldıracaktı. Bundan vazgeçince, şehrin karşısındaki Philerme

tepesi üzerinde kendisine oturmak için bir köşk yaptırdı. Bu arada, oklara bağlı olarak kaleye peş peşe mektuplar atılıyor ve başlıca komutanlardan birinin yakında başkaldıracağı haber veriliyordu. Herkes bunun Mustafa Paşa olduğunu sandı. Muhakkak olan bir şey varsa kısa bir süre sonra Mustafa Paşa'nın ölen Hayır Bay'ın yerine Mısır Valiliği'ne atanması üzerine mektupların arkasının kesildiğidir. Fakat kuşatılanların Türkler arasında casusları bulunduğu gibi, Türklerin de şehir içinde dostları vardı. Başta kalenin durumu hakkında kendilerine mektupla bilgi veren bir Yahudi hekim vardı. Sonra da, Rodos şövalyelerinin ileri gelenlerinden ve konseyin belli başlı üyelerinden Portekiz asıllı Andre d'Amaral geliyordu. Büyük ustalığa kendisinin değil de Villiers 1'Isle-Adam'ın seçilmiş olmasına içerlemiş bu hain şövalye, Türkleri durmadan yüreklendiriyor ve Sultan'a şehrin zayıf durumu hakkında bilgi veriyordu. Bu arada, kuşatılanların sayısının günden güne azaldığını, Türklerin daha birkaç gün direnirler ve gösterdiği yerden saldırırlarsa kaleyi kolaylıkla ele geçirebileceklerini bildiriyordu. Bu bilgileri mektupla veriyor ve uşaklarından biri mektubu bir okun ucuna bağlayarak düşman ordugâhına atıyordu. Bu uşak yakalanıp sorguya çekildiğinde suçunu itiraf etti.

Ekim ayı gelmiş olduğundan, havalar bozmuş ve gerek orduyu gerekse donanmayı o kadar rahatsız etmeye başlamıştı ki Süleyman ne yapacağını şaşırdı. Ahmet Paşa'nın teşviki ve çok geçmeden şehre girmek için bir yol açacağına söz vermesi üzerine kuşatmaya devam edilmesine karar verdi. Auvergnelilerin koruduğu burcun dış duvarına durmadan saldıran Ahmet Paşa nihayet burayı ele geçirdi. Ondan sonra surların dibine kadar boy siperleri kazdırdı ve bu yeni istihkâmları kiriş ve kalaslarla örttürdü. Rodoslular durmadan Türkleri öldürüyorlardı. Fakat Türklerin sayıca çok üstün olmaları, sonunda surları yıkmalarını mümkün kıldı. Böylece kuşatılanların tek çaresi gece gündüz çalışarak yeni istihkâmlar yapmaktı.

Süleyman bu elverişli durumdan yararlanmaya karar vererek kasımın son günü bir genel saldırıya geçmek için bütün hazırlıkları tamamlattırdı. Türkler dalgalanan sancakları ve çığlıklarla Saint-Ambroise kapısı tarafından gediğe doğru ilerlediler. Bu sırada donanma da şehre denizden saldıracakmış gibi bir manevra yaptı.

Kuşatılanlar ölümü köleliğe yeğ tutarak öyle yiğitçe savaştılar ki Türkler çok şiddetli birkaç saldırıdan sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. Bir süre sonra yeni bir şevkle giriştikleri ikinci bir saldırı sonunda da beş bin ölü daha bırakarak püskürtüldüler. Bu başarısızlıklardan sonra, Türkler

boy siperlerini surların enkazı arasına sürüklediler ve buradan şehre bir yol açmaya ve istihkâmları tahrip etmeye çalıştılar. Uğrasa uğraşa ilerlediler ve durmadan kuşatılanlarla çarpıştılar. O kadar mesafe kaydettiler ki Hıristiyanlar yeni istihkâmlar yapmak için birçok evi yıkmak zorunda kaldılar[790]. Böylece yavaş yavaş ellerindeki toprakları yitirerek küçük bir alan içinde sıkışıp kaldılar. Türkler genişliğine iki yüz, uzunluğuna yüz elli adım şehre girmişlerdi.

Süleyman, kaleyi ele geçireceğinden emin olmakla birlikte, Ahmet ve Kasım Paşaların tavsiyesi üzerine Seröme Monile adında bir Cenevizliyi Rodoslularla görüşmek üzere şehre gönderdi. Fakat önerilerini hemşehrilerinden Mathias de Via'ya iletmesi tembih edilmiş olduğundan, Rodos Şövalyelerinden Farnove hemen geri dönmesini emretti. Buna rağmen, kısa bir süre sonra, Büyük Usta, şehir halkının ısrarlı istekleri üzerine, Süleyman'a elçiler göndererek ne maksatla görüşmek istediğini sordurttu. Fakat Sultan anlamazlıktan gelerek öfkeyle elçileri, ellerine Büyük Usta'ya ve Rodoslulara hitaben yazılmış bir mektup vererek geri gönderdi. Sultan mektubunda bağışlayıcılığına sığınmalarını öğütlüyor ve teslim olmaları halinde can ve mal güvenliklerine dokunulmayacağına söz veriyordu. Büyük Usta, din ve mutluluk uğrunda sonuna kadar savaşmak görüşündeydi. Türklerin iyi niyetine güvenmeyenler de kendisine katıldılar. Fakat halkın çoğunluğu bu kadar insanın ölümüne yol açmaktansa teslim olmaktan yanaydı. Büyük Usta kesin bir karara varmadan Meclisi dağıttı. Sadece, halkın güvenliğini göz önünde tutacağına söz verdi. Ertesi sabah Frejan'dan düşmanın istihkâmları yıkmış olduğunu ve daha fazla dayanmanın mümkün olmadığını öğrendi. Bunun üzerine oy birliğiyle kalenin teslim olmasına karar verildi. Türklerle dört günlük bir ateşkes anlaşması yapıldı. Bu süre içinde, Girit'ten şarap yüklü bir gemi geldi. Gemide ayrıca, Türklerle barış halinde bulunan Venedik hükümetinden habersiz yüz gönüllü vardı. Türklerin kalabalık bir halde şehir surlarına yaklaşmaları üzerine, Favorin bataryanın bütün toplarıyla üzerlerine ateş edilmesi için emir verdi. Ateşkesin bu ihlaline haklı olarak kızan Türkler intikam almak için yıkıntıların üzerinden şehre ilerlediler, fakat barikatlardan püskürtüldüler. Türk ordugâhında bulunan Rodos elçileri, şehirde Türk rehineleri bulunmamış olsaydı belki de parça parça edilmiş olacaklardı. Bereket versin, halkın gönderdiği iki temsilcinin teslim şartlarıyla ordugâha gelmesi üzerine ortalık yatıştı. Süleyman, bütün şartları kabul etti[791] ve Büyük Usta, Ahmet Paşa'nın tavsiyesi üzerine, Sultan'a

saygılarını sunmaya geldi. Bütün bir gün yanındaki şövalyelerle birlikte yağmur altında bekletildikten sonra, üzerine muhteşem bir kaftan giydirilerek Sultan'ın huzuruna alındı. Villiers 1'Isle-Adam padişahın hizmetine girmesi için yapılan teklifi soylu bir gözü peklikle reddetti. Bu Süleyman'ın hoşuna gitti ve Büyük Usta'yı dürüstçe şehre geri gönderdi. Birkaç gün sonra Sultan kaleyi ziyarete geldiğinde, Büyük Usta ayaklarına kapanmak istedi. Fakat Süleyman kendisini kaldırdı ve ona Peder diye hitap etti. Büyük Usta adadan ayrılmak için izin istemeye geldiğinde, çok iyi bir şekilde karşılandı ve Süleyman, Ahmet Paşa'ya dönerek şöyle dedi: "Bu Hıristiyanı bu yaşında evinden uzaklaştırmak zorunda bıraktığım için yüreğim sızlıyor." Sultan 1522 yılının Noel günü zafer alayıyla şehre girdi.

Mısır'ın Ayaklanması

Yukarıda belirtildiği gibi Mısır Valisi Hayır Bay Rodos kuşatması sırasında ölmüştü. Selim'e biat etmiş olan Arap Şeyhlerinden Canım Kâşu (metinde Jumun Kiascnuf denmiştir) fırsattan yararlanarak konuşmaları ve hediyeleriyle Mısırlıları kışkırttı. Durumu haber alan Süleyman, Mustafa Paşa'yı beş gemiyle Mısır'a gönderdi, vezir birkaç gün içinde İskenderiye'ye geldi; kendisini beklemeyen isyancıları baskına uğratarak dağıttı ve ülkede Osmanlı egemenliğini pekiştirdi. Ancak halkı yatıştırıp işinin gücünün başına dönmesini sağlamak ve Hayır Bay'ın büyük mirasını devralmak için bir süre Mısır'da kalması gerektiğinden bu süre içinde, hükümetin yükünü tek başına kaldırmaktan sıkılan Süleyman bu işi basit bir yeniçeri erliğinden sadrazamlığa getirdiği İbrahim Paşa'nın omuzlarına yükledi.

Mustafa'nın Yenilmesi ve Öldürülmesi

Yaptığı hizmetlerin kendisine yeni şerefler ve mansıplar getireceğini uman Mustafa Paşa, İbrahim'in sadrazam yapılmasını hazmedemedi, bunu onuruna indirilmiş bir darbe saydı. Fakat hiç renk vermedi ve Rodos'ta olup bitenleri bilmiyormuş gibi görünerek Süleyman'a Mısır'daki başarılarını anlattı ve mükâfat olarak bu ülkenin yönetiminin kendisine verilmesini istedi. Sultan bu isteğini tereddütsüz yerine getirdi ve kendisi için sadece efendi unvanını ve adına para bastırmak hakkını muhafaza etti. Fakat tüm yetkileri eline geçirince Mustafa, sultan olma sevdasına kapıldı. Hayır Bay'ın biriktirdiği büyük servet ve sürgünlerin bütün malları elindeydi. Niyetini Divan kâtibi[792] Mehmet Efendi'ye açtı. Mehmet Efendi sağduyulu bir adam ve Mustafa'nın dostuydu. Mustafa Paşa, Mehmet Efendi'yi

kendisine daha çok bağlamak için vezir yaptı. Fakat efendisinin sadakatsizliğinden tiksinen Mehmet, onu banyoda öldürmeye karar verdi. Güvenilir bir hizmetkârından tehlikeyi haber alan Mustafa arka kapılardan birinden kaçarak birkaç adamıyla birlikte Arap Şeyh'ine sığındı. Bir süre sonra, çok sayıda Arap askeriyle, tecrübesiz olduğu için hor gördüğü kâtibi ülkeden kovmayı planladı. Bu süre içinde, Mehmet, Süleyman'a Mısır'da olup bitenleri haber vermişti. Sultan, sadakatini mükâfatlandırmak için kendisini vali yaptı. Mehmet askerlere para dağıttı ve görevlerini yapmaya çağırdı. Kanlı bir savaş oldu ve neticede Mustafa yenilerek Mehmet tarafından başı kestirildi.

Asilerin Teslim Olması - 930 / 1523

Süleyman, yeni sadrazamı İbrahim Paşa'yı kendisine daha çok bağlamak için, 930 yılında onu kız kardeşiyle evlendirdi. Sultan düğünde bizzat hazır bulundu. Saraya döndüğünde bir oğlu olduğu müjdesini alarak çok sevindi ve yeni doğan şehzadeye Selim adını verdi. Bir süre sonra, Vezir-i azam birkaç kadırga ile İstanbul'dan ayrılarak oradaki işleri yoluna koymak için Mısır'a gitti. Fırtına yüzünden Rodos limanına sığınmak zorunda kaldığından kadırgalarını orada bırakarak Kahire'ye kara yoluyla gitmeye karar verdi. Otoritesiyle isyancıları kısa bir süre içinde dağıttı. Elebaşıları olan Ömer'i ve Bekar'ı[793] yakalattırdı, astırdı ve mallarına el koydu. Eşyaları arasında bol miktarda altın çıktı; sadrazam bunlarla Venedik dukasına benzeyen fakat otuz aspros'tan daha hafif olan bir para bastırdı. Bu sikkelere hâlâ İbrahimî denir. Daha sonra ülkenin yönetimini Süleyman Paşa'ya bırakarak[794] İstanbul'a döndü[795].

Mohaç Savaşı - 932 / 1525

Ertesi yıl Süleyman yine Macaristan Seferi'ne çıktı ve 30 Recep günü, güçlü bir ordunun başında Belgrad'a geldi. Sava Nehri'ni geçerek Buda'ya doğru ilerledi ve yolda Suluk ve Osek'i[796] aldı ve bu son şehrin yakınlarında Drava Nehri üzerindeki köprüyü yıktırdı. Macarlar kısa bir süre sonra Drava'yı geçmek üzere geldiler. Köprünün yıkıldığını görünce dehşete kapıldılar. Çünkü Türklerin bu kadar ileri gittiklerine göre ya yenmeye ya da ölmeye kararlı olduklarından artık hiçbir kuşkuları kalmamıştı. Ladaş[797] adındaki Macar Kralı, bizzat ordusunun başına geçti ve ülkesini savunmak için inanılmayacak çabalar harcadı. Mohaç adı verilen bir ovada Türklerin karşısında ordugâh kurdu. Ertesi gün, Zilkade ayının yirmi ikisinde, iki ordu

karşı karşıya geldi. Muharebe bütün gün sürdü ve o kadar eşit şartlar altında geçti ki zaferin hangi tarafta kalacağını söylemek zordu. Nihayet, akşama doğru, Macarlar kaçmaya başladılar; Kral öldü ve Türkler hem savaş alanına hem düşman ordugâhına hâkim oldular.

Macarların İhtiyatsızlığı

Hıristiyan tarihçileri, Mohaç Savaşı'nı Türk tarihçilerinden çok daha ayrıntılı bir biçimde anlatmışlardır. Macarlar niyetinden kuşkulanmaya başladıklarında, Süleyman iki yüz bin kişilik bir ordunun başında Sofya'ya gelmişti bile. Yirmi beş binden çok asker toplamaya vakitleri olmadığı halde, Macarların çoğu savaşmaktan yanaydı. Komutanları, Colozc Başpiskoposu Tomore de Transilvanya Voyvodası süvarisiyle orduya katılmadan önce düşmanla kapışmak için sudan nedenler ileri sürdü. Aklı başında subaylar bir avuç insanla muharebeyi göze almayı bir çılgınlık sayıyor ve genç kral Lajos'a kendisini tehlikeye atmamasını öğütlüyorlardı. Fakat askerler kralları başlarında olmadıkça savaşmak istemiyorlardı.

Türkler Mohaç'a geldiklerinde, yirmi bin atlıdan oluşan öncü kuvvetlere kumanda eden Balibene (Bali Bey) bu birliği dört kola ayırdı ve durmadan Macarlarla çarpışarak Tuna Nehri'ne yaklaşmalarına ve böylece su gereksinimlerini karşılamalarına engel olmaya çalıştı. Böylece savaşmak zorunda kalan Tomore, ordusunu muharebe düzenine geçirdi ve çadırlarının önüne savaş arabalarından barikatlar kurdu. Fakat daha ilk saldırıda Macarlar, düşmanın sayı üstünlüğü karşısında ezildiler ve başta komutanları olmak üzere çok sayıda soylu ve yüksek rütbeli papaz öldü. Kaçakların peşlerinden sürükledikleri Kral Lajos, atıyla bir bataklığa düşerek boğuldu. Tüm Macar ordusunun içinden ancak birkaç süvari kurtulabildi; geri kalanların hepsi, 29 Ekim 1526 günü cereyan eden bu kanlı savaşta can verdi. Süleyman'a yedi kanlı senyor ve piskopos başı sunulduğunda, Sultan genç kralın ölümünden büyük bir üzüntü duyduğunu ve Mohaç'a krallığını elinden almak için değil, sadece Macarların kendisine yapmış olduklarının intikamını almak için geldiğini söyledi[798].

Buda'nın (Budin) Alınması

Bu zaferden sonra, Süleyman doğru Buda üzerine yürüdü ve bu başkent Zilhicce ayının üçünde kendisine kapılarını açtı. Ertesi gün, Budin'in karşısında ve Tuna'nın karşı yakasında bulunan Peşte şehrine girdi. Sultan iki şehri birbirinden ayıran Tuna Nehri üzerine bir köprü attırdı, askerlerini

birçok kola ayırarak Macarların peşine saldı. Savaştan kurtulanlar kırlarda yağmacı Türklere saldırmış ve içlerinden birçoğunu öldürmüşlerdi. Padişah'ın askerleri çok geçmeden ülkeyi temizlediler[799] ve Süleyman, mevsimin ilerlediğini görerek İstanbul'a döndü. Dönerken Tuna üzerinde Bağ ve Teysse (Tisza, Tisa) üzerinde Segedin (Mohaç yakınında, y.n.) ve Titeli şehirlerini zorla ele geçirdi.

Asya'da Ayaklanma

Anadolu'da Süleyman'ın öldüğü yolunda asılsız bir rivayet çıktı ve Dulkadiroğlu eşkıyası komşu eyaletlerde türlü karışıklıklar çıkarmaya başladı. Adana Valisi Piri Paşa, bunları cezalandırmak için elinden geleni yaptı. Eline düşenlerin hepsini idam ettirdi. Fakat ayaklanmayı tamamen bastıracak kadar kuvveti yoktu. Elebaşıları olan Hacı Bektaş oğlu[800] Kalender Bey bütün teklifleri geri çeviriyor, kimse ile görüşmeye yanaşmıyordu. Nihayet İbrahim Paşa, büyükçe bir ordunun başında Kalender Bey'in üzerine yürüdü ve kendisini Kayseri'de buldu. Büyük bir cesaretle taarruza geçti ve kanlı bir çarpışmadan sonra çetesini yendi ve otuz bin adamını öldürdü.

Din Kavgaları

Ertesi yılın başında din yüzünden birtakım karışıklıklar çıktı. Ulemadan Kabizi (metinde Cabizi Agem denmiştir) adında bir Türk, açıkça Hıristiyan dininin İslam dininden üstün olduğunu söylüyordu. İhtar yoluyla kendisini yola getirmek mümkün olmayınca adamı müftünün karşısına çıkardılar. Bu kez de müftünün karşısında İncil'in getirdiği hüküm ve ilkelerin Kur'an'ın emir ve ilkelerinden çok üstün olduğunu iddia etti ve bu konuda çeşitli kanıtlar ileri sürdü. Bir kez daha sözünü geri alması ve bu fikirlerinden vazgeçmesi için kendisine ısrarda bulunuldu. Fakat adam ne ricalara ne tehditlere aldırış etmeyince Padişah başının kesilmesi için emir verdi. Bu vesile ile Sultan, tartışma bahanesiyle de olsa İsa'nın öğretisinin Muhammed'inkine üstün olduğunu ileri sürmeye yeltenecek herkese idam cezası verilmesini öngören bir ferman çıkardı.

Haksız Bir Ceza

Kısa bir süre sonra, birkaç Arnavut haydudu İstanbul'da Hıristiyan bir tüccarın Selimiye Camii[801] yakınındaki evine zorla girerek adamı öldürdüler, parasını ve eşyasını çaldılar. Ertesi gün Hıristiyanlar Divan'a

şikayette bulundular, fakat failler belli olmadığından ve suçun birçok kişi tarafından ortaklaşa işlenmiş olduğu anlaşıldığından Sultan, şehirde bulunan bütün Arnavutların ister orada yerleşmiş olsunlar, ister geçici olarak ve ticaret amacıyla bulunsunlar, derhal tutuklanmasını emretti ve hepsini idam ettirdi[802]. İstanbul'da bu katliam cereyan ederken Halep'te din işlerine bakan iki yargıç arasında[803] bir anlaşmazlık ve kavga çıkmış, o kadar ileri gitmişti ki halk, bu işe bir son vermek için ikisini de sabah namazı sırasında camiinin içinde öldürmüştü. Süleyman bunu haber alır almaz Halep civarındaki paşalara hemen bir ordu toplayarak bütün Halep halkını, suçlu suçsuz ayırımı gözetmeksizin hepsini kılıçtan geçirmelerini emretti. Fakat İbrahim Paşa, yerinde ve haklı uyarılarıyla sadece şehrin ileri gelenleriyle komplonun elebaşlarının çeşitli şekillerde ölüm cezasına çarptırılmalarını ve genellikle aptallıktan başka bir suçu olmayan ve hangi tarafa çekilirse o tarafa giden avam takımının Rodos'a sürgün edilmesiyle yeğnilmesini sağladı[804].

Budin'in Geri Alınması

Macaristan'da, Transilvanya (Erdel) Voyvodası Jean Sepuve (Janos veya Yanoş Zapolya) Mohaç Savaşı'ndan sonra askerleriyle gelmiş ve soylular arasında çevirdiği entrikalar sayesinde kral seçilmeyi başarmıştı. Fakat Kutsal Roma Kralı seçilmiş Avusturya Arşidükü Ferdinand, son Kral Lajos'un kız kardeşi olan karısı Anna'dan dolayı Macar Krallığı üzerinde hak iddia ediyordu. Bu nedenle Macaristan'a girerek önce Buda veya Budin'i aldı[805]. Kral Yanoş'u yendi. Yanoş bu kadar güçlü bir düşmanla baş edemeyeceğini anlayarak Polonya'ya kaçtı. Daha sonra, ünlü ve becerikli bir adam olan Jeröme Laskus'un tavsiyesi üzerine, krallığını yeniden ele geçirebilmek umuduyla Süleyman'ın yardımına başvurdu. Laskus, Sultan'la bizzat görüşmeyi üzerine aldı ve gerek ileri sürdüğü nedenlerle gerekse bağımlılık ve haraç vaatleriyle Sadrazam İbrahim Paşa'yı ve öteki vezirleri elde etmeyi başardı. Böylece Süleyman da Kral Yanoş'un tarafını tutmaya karar verdi[806]. 935 yılında güçlü bir ordunun başında İstanbul'dan yola çıkarak Filibe yakınlarında büyük bir ovada ordugâh kurdu. Fakat yağan şiddetli yağmurlar ve sel suları bütün sefer hazırlıklarını bozdu ve ordunun güvenliğini tehlikeye soktu[807]. Bunun üzerine Süleyman seferini bir başka zamana ertelemek zorunda kaldı. Kışı yeni hazırlık yapmakla geçirdi ve ilkbaharda sefere çıkarak Budin'i kuşattı[808]. Kaleyi öyle şiddetli bir top

ateşine tuttu ve peş peşe o kadar yoğun saldırılara girişti ki garnizon, silahları ellerinden alınmamak canları bağışlanmak şartıyla teslim olmayı teklif etti. Yürüyüşleri sırasında, yeniçeriler Almanlara küfürler ettiler ve korkaklıklarını yüzlerine vurdular; bu hakaretlere öfkelenen bir asker kılıcını çekerek bir yeniçeriyi öldürdü. Bunun üzerine bütün ötekiler "Hıristiyanlar teslim anlaşmasını bozdular!" diye bağırmaya başladılar[809] ve Sultan'ın emirlerine aykırı olarak garnizonun üzerine atılıp hepsini kılıçtan geçirdiler[810]. Hıristiyan tarihçileri bunun Süleyman'ın emri üzerine yapıldığını ileri sürerler. Onlara göre, Macar ulusunun seçkin kişilerinden biri olan Thomas Nadasti, kalenin savunmasıyla görevliydi. Türklerin eline geçmesini önlemek için elinden geleni yaptı, fakat Almanlar kendisine daha fazla itaat etmek istemediler.

Kumandanı yakalayıp ağırlıklarıyla çıkmalarına izin verilmesi şartıyla teslim olmayı kabul ettiler. Yedi yüz kişilik garnizon ve yeniçerilerin o da birlikte gitsin diye bağlarını çözdükleri kumandan tam kaleden çıkmaya hazırlanıyordu ki Almanların ihanetini öğrenen Süleyman, buna fena halde sinirlenerek hepsinin kılıçtan geçirilmesini emretti. Aynı zamanda kumandana görev teklif etti, fakat kabul etmemesi üzerine ses çıkarmayarak, ayrılmasına izin verdi [811].

Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Egemenliği Altına Girmesi

Süleyman, askerlerinin dinlenmeleri için birkaç gün ordu-gâhında kaldı. Tutuk Lagothera[812], Boğdan Kralı Boğdan'ın[813] ve halkın elçisi sıfatıyla padişahın yanına gelerek iki Boğdan'ı[814] onur kırıcı olmayan makul şartlarla kendisine bırakmayı teklif etti. Özellikle dinin serbest bırakılmasını ve kimsenin ibadetine hiçbir şekilde karışılmamasını şart koştu. Bu takdirde Boğdan'ın Osmanlı Padişah'ının metbuluğunu kabul edeceğini bildirdi. Süleyman, bu teklifi sevinerek kabul etti ve resmi bir senet düzenleterek eliyle imza etti. Kısa bir süre sonra, Boğdan, baronlarıyla birlikte, bizzat Sultan'la görüşmeye geldi ve kendisini İstanbul yolu üzerinde, Sırbistan'ın başkenti Sofya'da buldu. Süleyman'a dört bin altın ekü kırk gebe kısrak ve yirmi dört şahin verdi. Ayrıca her yıl Babıâli'ye feodal bağımlılığın bir belirtisi olarak aynı şeyleri ödemeyi vaat etti. Sultan antlaşmayı onayladı, Boğdan'a kıymetli taşlarla bezenmiş geniş bir kuka[815] bir hil'atı fahire[816] ve Padişahın kendi atının eşi olan harika koşumlu bir at hediye etti. Kendisini uğurlarken de yanına dört muhafız verdi[817].

Viyana Kuşatması - 936 / 1529

Bir süre ordusunu dinlendirdikten sonra Süleyman, Avus-turya'nın başkenti Viyana'yı kuşatmaya karar verdi. Bu amaçla, öncü olarak gönüllülerin başında Ahmet Paşa'yı gönderdi. Bunlar Lintz'e kadar geldiler, bütün ülkeyi yağmaladılar ve bir sürü insanı öldürdüler. Sultan, arkadan geldi ve yolda Alcenbourg şatosunu aldı. Fakat Neustadt'ı bir günde yedi saldırıya rağmen zapt edemedi. 26 Eylül'de Viyana önlerine geldi ve kalabalık ordusuyla şehrin etrafında dört ayrı mevzi işgal etti. Bavyera Dükü ve Kral Ferdinand'ın kumandanı Frederik hiçbir yardımda bulunamadığından, aşağı yukarı on iki mil uzaklıkta bulunan Chresme'de kaldı. Şehirde, süvari ve piyade olarak, Ren Genel Valisi Philippe'in komutasında yirmi bin asker vardı. Kalenin istihkâmları oldukça kötü durumda bulunduğundan çok kalabalık bir garnizon lazımdı. Kuşatılanların yaptıkları ikinci çıkışta yedi subay ele geçirildi. Süleyman kendilerinden, şehirde bulunanların Osmanlı İmparatorluğu gibi güçlü bir devlete karşı koymak niyetinde olup olmadıklarını sordu. Zerlitz, Kral Ferdinand'ın Lintz'den beklediği Alman kuvvetleri gelir gelmez mutlaka muharebe vereceğini ve kuşatılanların kendilerini sonuna kadar savunmaya kararlı olduklarını bildirdi.

Süleyman, kaygısını gizleyerek tutsakları salıverdi ve şehir halkına haber göndererek isteği ile teslim olması halinde her türlü kolaylığın gösterileceğini, fakat karşı koymakta direndiği takdirde hepsini kılıçtan geçireceğini ve taş üzerinde taş bırakmayacağını bildirdi. Bütün bu vaatlerin ve tehditlerin para etmediğini görünce kaleyi küçük sahra toplarıyla dövmeye başladı. Büyük toplar Tuna Nehri yoluyla arkadan gelecekti. Bereket versin ki yiğit Wolfgang Hoder bu topların yüklü bulunduğu gemileri batırdı. Türk donanmasının kalan kısmı yine de Tuna Nehri'nden ilerleyerek Viyana önlerine kadar geldi. Bütün köprüleri yıktı ve şehri nehir yönünden abluka altına aldı. Düşman bundan sonra lağımlar döşemeye başladı ve on beş değişik yere lağımlar kazdı. Fakat bunların hepsi karşı lağımlarla etkisiz hale getirildi ve bu arada sekiz bin Türk yandı veya öldü. Bununla birlikte lağımlardan bir tanesi Carinthie kapısında patladı ve surların büyük bir parçasını yıktı. Düşman gedikten saldırıya geçti, fakat çok kayıp vererek püskürtüldü. Diğer bir gediğe yöneltilen diğer iki şiddetli saldırı da aynı şekilde püskürtüldü.

Kuşatmanın Kaldırılması

Bu sıralarda, kaledekiler bir çıkış yaptılar ve beş bin üç yüz düşman askerini öldürdüler. 15 Ekim'de Türkler bir genel saldırıya geçtilerse de bunda da bir başarı sağlayamadılar. Süleyman ertesi gün belli başlı tutsaklardan bazılarını şehre göndererek halka Viyana'yı kuşatmak amacıyla gelmediğini, sadece Ferdinand'ın kendisine yaptığı hakaretlerin intikamını almayı amaçladığını ve kendisine teslim olmaları halinde hiçbir zarar görmeyeceklerini, hatta şehre bile girmeyeceğini bildirdi. Fakat halk bu teklifi hoşgörü ile reddedince Sultan, kuşatmayı kaldırdı ve bütün tutsakları insafsızca öldürttü. Bunun dışında, kuşatılanların fazla bir kaybı olmadı. Buna karşılık Türkler seksen bin kişi kaybettiler. Süleyman, bunun üzerine Macaristan Krallığı'nı kendisine bağımlı kalması şartıyla Yanoş'a bıraktı[818].

Hıristiyan tarihçilerinin anlattıkları bunlardır. Buna karşılık Türk tarihçileri kuşatmanın kaldırılmasını Almanların hilesine atfetmişlerdir. Türkler, surları dört gün süreyle dövdükten ve istihkâmların bir kısmını lağımlarla yıktıktan sonra, gediklerden saldırıya geçtiler. Fakat her seferinde garnizon tarafından püskürtüldüler. Buna rağmen, eğer işini bilen Süleyman'ı parlak vaatlerle aldatmamış olsalardı, Almanların er geç Türklerin büyük sayı üstünlüğü karşısında teslim olmaktan başka çareleri kalmayacaktı. Almanlar Süleyman'a bir elçi göndererek takatlerinin tükendiğini, daha fazla direnecek durumda olmadıklarını bildirdiler ve bir ateşkese razı olması halinde kısa bir süre içinde teslim olup onun tebaası olacaklarını bildirdiler. Sonra çeşitli bahaneler ileri sürerek görüşmelerin uzamasını sağladılar. Bu arada sonbahar yağmurları yağmaya başladı. Sel halindeki yağmur yüzünden Türkler, birkaç hafif saldırıya daha giriştikten sonra kuşatmayı kaldırıp çekilmek zorunda kaldılar. Türk ordusu uğradığı kayıplar nedeniyle sayıca düşman ordusunun altına düşmüş olduğundan[819] ve erkekli kadınlı çok sayıda tutsak orduya bir yük olmaya başladığından, Süleyman bunların hepsini huzurunda öldürttü. Daha sonra çadırları kaldırtıp düşman farkına varmadan aniden Budin'e gitti. Erdel Voyvodası[820] Macaristan'dan alınan haracın onda birini ödedi ve voyvodalığı resmen yenilendi.

Süleyman'ın Oğullarının Sünnet Düğünü

Süleyman, İstanbul'a dönüşünde Mustafa, Mehmet ve Selim adındaki üç oğlunun sünnet düğünlerini şahane törenler ve eğlencelerle kutladı. İmparatorluğun bütün vezir ve paşalarından başka, Hıristiyan hükümdarları

ve İran elçileri de hazır bulundular. Törenden sonra muhteşem bir ziyafet verildi ve Sultan sofraya tek başına oturmadı. Müftü ve Kazaskeri[821] sağına oturttu ve soluna da hoca veya lalasını aldı. İkinci sofra vezirler, üçüncüsü paşalar, dördüncüsü ulema için hazırlanmıştı. Yabancı elçiler için ayrı bir sofra kurulmuş, bunlar içinde İran ve Almanya elçilerine öncelik tanınmıştı[822].

Budin'in Kurtarılması

Süleyman'ın sevinci ve neşesi çok geçmeden Macaristan'dan gelen haberlerle kayboldu. Çeklerin veya Bohemyalıların Kralı Firindos[823] Sultan'ı içişlerinden başını kaldıramayacak kadar meşgul sanarak birdenbire Budin'i kuşatmaya gelmiş ve yirmi yedi gün boyunca askerleriyle kaleye saldırmıştı. Garnizonda bulunan yeniçeriler şehri kahramanca savunarak Semendre Valisi Yahya, Paşazade Mehmet Bey'in sancağındaki kuvvetlerle yardıma gelebilmesi için vakit kazandılar. Mehmet Bey, çarpışmayı göze alacak kadar kuvvetli olmadığından, eldeki tutsaklardan birkaçını kandırarak kendisini Sadrazam İbrahim Paşa diye yutturdu ve onları Sultan'ın çok uzakta bulunmadığına, birkaç güne kadar ordunun geri kalan kısmıyla ordugâhta olacağına inandırdı. Bu haberin yeterince yayıldığına kanaat getirince, tutsakların kaçmasına bilerek göz yumdu. Onlar da hemen düşman ordugâhına gidip aldıkları yanlış bilgileri ileterek öyle bir dehşet havası yarattılar ki Hıristiyanlar toplarını ve ağırlıklarını bırakarak hemen geri çekildiler[824].

Ferdinand'ın Yenilmesi - 938 / l532

Süleyman, bu ani saldırının intikamını almak için 938 yılında kalabalık bir ordunun başında Ferdinand'ın topraklarına akın etti ve ortalığı kasıp kavurdu. Ferdinand büyük bir orduyla gelerek Süleyman'la muharebeye tutuştu. Savaş uzun süre aynı şiddetle sürdü, fakat sonunda Ferdinand yenilerek sarayının bulunduğu Gradisca'ya[825] kaçtı. Bu zafer yirmiden çok kent ve kasabayı Osmanlı İmparatorluğu'na kattı ve küçük Sloven ve Hırvat[826] prenslerini o kadar ürküttü ki hepsi Süleyman'ın metbuluğunu isteyerek kabul ettiler[827].

Almanya'da Hazırlıklar

Hıristiyan tarihçileri bu seferi o kadar değişik bir biçimde anlatırlar ki aynı seferden bahsettiklerine inanmak zordur. Onlara göre, Viyana önünde uğradığı bozgunun etkisinden henüz kurtulamamış Süleyman, Macaristan Kralı Yanoş'un durmadan yolladığı yardım isteklerinin de katkısıyla, oğullarının sünnetinden hemen sonra güçlü bir ordu topladı. Kral Ferdinand, bu hazırlığın kendisini hedef almasından korkarak, Sırbistan'da bulunan Süleyman'a barış istemek için elçiler gönderdi, fakat bir türlü cevap alamadı. Bu sırada Almanya'da bulunan Charles Quint (Şadken) Türklerle savaşmayı iş edinerek Almanya, İspanya ve İtalya'dan mümkün olduğu kadar çok asker toplamaya başladı. Kral Yanoş Osmanlı ordusunu Semendre yakınlarında görünce Gran'ı kuşatmanın tam zamanıdır diye düşündü. Fakat Louis Gritti'nin, Kral Ferdinand'ın Tuna yoluyla şehrin yardımına gönderdiği donanmanın büyük bir kısmını imha etmesine rağmen, burayı ele geçiremedi.

Süleyman elli altı günlük bir yolculuktan sonra Belgrad'a vardı ve kendisi Stirya'ya doğru ilerleyedursun, büyük bir süvari birliğini Macaristan'a girmek üzere Sava Nehri'nden geçirtti. Nicolas Jurischitz'in vali olduğu küçük Gunz şehrine geldiğinde vezir İbrahim Paşa, İstanbul'da elçi olarak bulunduğu zamandan tanıdığı bu dürüst adamın başına bir kötülük gelmesini istemediğinden, kendisini teslim olmaya ikna etmek için elinden geleni yaptı. Vali'nin buna yanaşmaması üzerine, Türkler surları mayınlamaya başladılar ve üç yerden yıktılar. Ancak şiddetli saldırılarına, toplarına ve bütün çabalarına rağmen, kuşatılanlar gedikleri onardılar ve surları eski haline getirdiler. Yirmi sekiz gün içinde bir sonuç alamayan, saldırıların bir işe yaramadığını gören İbrahim Paşa, Padişah'ın şerefini kurtarmak için ona valiyi çağırtarak şehri kendisine bir lütuf olarak vermesini öğütledi. Kuşatmanın başında emrinde bulunan askerlerin üçte ikisini kaybetmiş, kendi de ağır şekilde yaralanmış Jurischitz, düşmanı başından defetmiş olmanın sevinci içinde, şehrin ana kulesine Süleyman'ın sancaklarından birini çekti ve bir yüzbaşı komutasında on yeniçeriyi kaleye kabul etti. Bu askerler kısa bir ziyaretten sonra ordugâhlarına döndüler.

Süleyman Gunz'dan ayrıldıktan sonra Carinthia'ya (Karnten) doğru yürüdü. Tutsaklardan ve Ferdinand'ın elçilerinden öğrenildiğine göre, ordusu beş yüz bin kişiden oluşuyordu ve üç yüz parça sahra topunun dışında büyük topları yoktu. Amacı muharebeye tutuşmadan sadece ülkeyi yağmalamaktı. Cassan'ı (Hasan veya Kasım Paşa olsa gerek -ç.n.) bu amaçla on beş bin atlının başında ordusundan ayırmıştı. Bu komutan çok

büyük hasarlar yaptıktan sonra geri dönerken her taraftan kuşatılmış olduğunu görerek dört bin tutsağın boynunu vurdurdu, askerlerini iki kola ayırdı ve gecenin karanlığında kaçmaya çalıştı. Ferises komutasındaki birlik bin bir güçlükle ormanların arasından kendine bir yol açarak Stirya'da bulunan büyük orduya katılabildi. Fakat Hasan (veya Kasım) Paşa, Staremberg vadisi yakınlarında Almanların komutasına rastladı. On iki bin askeri, iki bin atlısı ve birkaç adet sahra topu bulunan bu komutana yenildi ve çok sayıda askeriyle birlikte öldü. Kaçıp kurtulabilenler birkaç düşman birliğine çattılar ve sekiz bin kişi kılıçtan geçirildi.

Süleyman'ın Geri Çekilmesi

Türklerin harekâtı hakkında bir haber alamayan İmparator, Kuntz'den ayrılarak Viyana'ya yürüdü. Burada ordusunu denetledi. Yarısı kıdemli ve tecrübeli askerlerden oluşan iki yüz altmış bin kişilik bir orduydu bu. Geniş bir ovada, kardeşi Kral Ferdinand ile birlikte, güçlü Osmanlı ordusunu bekledi. Fakat Süleyman, düşmanın kuvvetini ve ne şekilde ordugâh kurmuş olduğunu öğrendiğinden, muharebeyi göze almayı uygun bulmadı. Aynı gün otuz bin tutsakla Belgrad yolunu tuttu. İmparator bu fırsattan yararlanarak Kral Yanoş'u sıkıştıracak yerde, kardeşinin bu yoldaki tavsiyesini dinlemeyerek İtalya'ya döndü. Gerçi yanındaki bütün İtalyanları Ferdinand'a bıraktı, ama bunlar da kısa bir süre sonra ülkelerinin yolunu tuttular[828].

Korone'nin Alınışı

Şartlken, karada harekâtını sürdürürken amirali Andrea Doria otuzbeş büyük gemi ve kırk sekiz kadırgadan oluşan bir donanmayla denize açıldı. Emrinde yirmi beş bin kıdemli asker vardı. Amacı Mora'da Türklere saldırmaktı. Fakat Venediklilerin donanması, Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasındaki barış anlaşması yenilenmiş olduğu için, Andrea Doria'nın donanmasına katılmayı reddetti. Böylece Türk donanması Ambracia (Arta) körfezinden çıkmanın yolunu buldu ve çok iyi tahkim edilmiş Khalkis (Chalcide) limanına çekildi. Doria, Korone'yi denizden ve karadan kuşattı. Bir miktar Türk askeri şehrin yardımına geldi, fakat Sarte Kontu bunları yendi ve komutanlarını öldürdü. Kuşatılanlar, saldırılardan bezdikleri ve yiyeceksiz kaldıkları için, ağırlıklarıyla çekilmelerine izin verilmesi şartıyla şehri teslim ettiler.

Patras'ın Alınışı

Doria, Korone'den Patras'a geçti ve bu şehri kolayca ele geçirerek askerlerine yağmalattırdı. Türkler şehri koruyamayacaklarını anladıklarından kaleye çekilmişler ve Korone'de olduğu gibi aynı şartlarla teslim olmuşlardı. Doria, daha sonra Lepanto körfezinde, karşı karşıya bulunan Rio ve Malicreo kalelerini aldı. Birincisinde bulunan toplara yetmiş bin duka değer biçildi; içlerinde görülmemiş büyüklükte olanlar vardı. Bu başarılarından sonra, Andrea Doria Cenova'ya döndü. Türklerin 1533 yılının başında Korone'yi denizden ve karadan kuşatmaları üzerine, amiral hemen denize açıldı. Korone'ye geldiğinde Türkler çekildiler ve donanmaları Modon'a sığındı. Doria kendilerini savaşa zorlamak için arkalarından gitti. Fakat Türkler buna yanaşamayınca Sicilya'da Messina'ya çekildi.

Ertesi kış, Korone'de bulunan İspanyollar ve Rumlar yiyecek sıkıntısı çekmeye başladıklarından, "Açlıktan ölmektense elimizde silah çarpışarak ölelim daha iyi." diyerek validen düşmanın, karşısına çıkarılmalarını istediler. Maccicau istemeye istemeye başlarına geçti ve Andrusa şehrini kuşattı. İçerde bulunan beş bin Türk kahramanca direndiler ve Maccicau gizli bir kapıdan içeri girmek isterken öldürüldü. Geri kalanlar Korone'ye çekildiler. Kısa bir süre sonra şehirde bir veba salgını baş gösterdiğinden, İspanyollar ve bazı Rumlar toplarıyla gemilere binip uzaklaştılar ve şehri düşmana bıraktılar.

Hıristiyan tarihçilerin Korone ile ilgili olarak anlattıklarını Türkler Modon için anlatmışlardır. Olaya kısaca değinmekle yetinmişler, birkaç kelimeyle İtalyanların başkalarının da yardımıyla kalabalık bir donanmayla Mora'ya geldiklerini, burasını yağmaladıklarını ve Modon şehrini ele geçirdiklerini söylemişlerdir. Semendre Valisi Mehmet Bey, ki aynı zamanda bu eyaletin beylerbeyiydi, hemen askerleriyle yardıma koşmuş, şehri kuşatmış ve İtalyanları canları bağışlanmak ve Mora'dan ayrılmak şartıyla teslim olmaya zorlamıştır.

Erdel Voyvodası'nın Katli

Bu sıralarda, tebaasının baskılarına dayanamayan Kral Yanoş, Ferdiand ile bir barış anlaşması imzaladı. Yaşadığı sürece işgal ettiği bölgeyi muhafaza etmek şartıyla Macaristan'ı Ferdinand'a ve mirasçılarına bıraktı. Süleyman, Venedik Doçu'nun oğlu Gritti'yi muhteşem bir maiyetle bu ülkeye kendisinin vekili olarak gönderdi ve vasalı olan Kral Yanoş'un

Osmanlıların çıkarlarına aykırı bir şey yapmamasına göz kulak olmasını istedi. Gritti, Macaristan'ın bir eyaleti olan Erdel'e yedi bin kişiyle girdi. Bunların arasında iki ünlü Macar kumandanı olan Urban Bathiani ile Jean Docia ve çok sayıda yeniçeri de vardı. Kendisine verilmiş yetkiyle övünen Gritti, seçkin bir mevkii ve büyük bir otoritesi olan Varadin Piskoposu Voyvoda Emiri Cihach'ın kendisini kutlamaya gelmeyişine çok şaştı. Voyvoda sonunda kalabalık maiyetiyle geldi, çadırlarını kurdurdu ve Gritti'yi öyle küçümseyerek karşıladı ki sofradan kalkarken takkesini çıkarıp şöyle dedi: "Bu takke iki başı birden örtemez, onun için ona bir tek kişinin sahip çıkması gerekir."

Umumi bir toplantıda yaptığı küstahça bir konuşmadan dolayı piskopos tarafından tokatlayan Docia bu sözleri biraz da abartarak Gritti'ye nakletti. Bunun üzerine Venedikli, Docia'dan Voyvodayı yakalatıp İstanbul'a göndermenin bir yolunu bulmasını istedi. Docia, çok sayıda askerle yola çıkarak Piskopos'un karargâhına gitti. Casusları aracılığıyla sıcak yüzünden ovaya indiğini ve adamlarının komşu köylere dağılmış olduklarını öğrenince yatakta bulunduğu sırada çadırına girdi ve kafasını kesti. Kesik başı kulağından tutarak Gritti'ye götürdü. Gritti yanında bulunan Lascus'a bu tıraşlı başı tanıyıp tanımadığını sordu ve kendi sorusunu şöyle cevapladı: Bu asi ve mağrur bir adamın başıdır. Lascus, kendisini Voyvoda yapmadığı için Kral Yanoş'tan ayrıldığı için de piskoposu sevmiyordu. Fakat gördüğü manzara karşısında o kadar dehşete kapıldı ki bu hareketi suçlamaktan kendini alamadı.

Bu korkunç suikast haberi duyulur duyulmaz piskoposun akrabaları ve dostları ölümünün intikamını almaya karar verdiler. Birkaç gün içinde kırk bin kişi topladılar ve Etienne Maylat bunların başına geçerek müstahkem Mege şehrini kuşattı. Gritti yanına yeteri kadar yiyecek almadan bu şehre çekilmişti. Ne kral Yanoş'tan ne de sınırdaki Türk sancakbeylerinden hiçbir yardım gelmediğini görünce kuşatıcıların ordugâhından geçerek kaçmaya başladı. Fakat yolunu şaşırarak dostu Boğdan Valisi yerine Maylat ile karşılaştı.

Oysa Boğdan Valisi bir süvari birliğiyle kendisini karşılamaya gelecekti. Emrindeki Türkler öldürüldü ve kendi de karşı koymasına fırsat kalmadan yakalanıp esir edildi. Piskoposun akrabalarına teslim edilen Gritti'nin hemen orada başı kesildi. Cellât cesedi soyarken üzerinde aşağı yukarı kırk bin duka değerinde kıymetli taşlar bulundu. Hiçbir Hıristiyan, Osmanlı padişahlarının gözüne girmeyi onun kadar başaramamıştı[829].

II

Barbaros ve Andrea Doria'nın Başarıları

Tunus'un Şarlken Tarafından Fethi

Macaristan İşleri

Bağdad'ı Alma Girişimi

İki yıl sonra, Azerbaycan Prensi (Valisi) Olame (Ulama Paşa veya Ulama Han), o zamana kadar bağlı bulunduğu İranlıların hizmetinden çıkarak Süleyman'ın himayesi altına girdi ve kendisine Bağdat'ı zapt etmenin yollarını gösterdi. İbrahim Paşa, bu şehri fethetmek amacıyla Asya'ya girdi. Ancak umduğundan daha büyük engellerle karşılaştı ve Van'ı[830] ele geçirmekle yetindi. Bu sıralarda, o zamana kadar Akdeniz'de korsanlık yapmış Hayreddin Paşa[831] Süleyman'a hizmetlerini arz etti ve kendisine bir donanma verildiği takdirde Tunus ve Cezayir'i Osmanlı İmparatorluğu'na katmaya söz verdi. Sultan, Hayreddin Paşa'yı o sırada Halep'te bulunan veziri azama gönderdi[832]. Hayreddin, gidip kendisini buldu; projelerini anlattı ve hemen amiralliğe yükseltildi[833].

Barbaros'un Kökeni

Hıristiyan tarihçilerine göre, Ariadene (İtalyan belgelerinde Cairodino ve Ariadeno -ç-n.) adını ve sakalının renginden ötürü de kızıl sakal anlamında Barbaros (İt. Barbarosa, Fr. Barberousse) lakabını verdikleri Hayreddin, Midillili bir Rum dönmenin oğludur. Ağabeyi Horruc (Oruç) ile birlikte denizlerde korsanlık yapmaya başlamıştır. Fakat zamanla daha güçlü korsanlarla birleşmiş ve sonunda reisleri olmuştur. Bu deniz haydutları, Fas kıyılarında korsanlıkla meşgul bulundukları sırada, Cezayir Hâkimi (metinde Kralı denmiştir) Selim, onları hizmetine almış ve tahtına göz diken kardeşi Mehmet'e karşı kullanmıştır, iki kardeş önce Selim'in tahtını güvence altına almışlardır. Fakat sonradan Oruç büyük nüfuz ve itibarından yararlanarak Selim'i öldürüp yerini almıştır. Tremesen (Tlemsen) Beyi'ne savaş açmış fakat Bey'in yardımına gelen İspanyollar tarafından öldürülmüştür. Oruç'un yerine Barbaros geçmiştir. Kazandığı büyük başarılarla ün sağlamıştır. 1533 yılında İstanbul'a gitmiş[834] ve buradan ayrılırken on sekiz yaşındaki oğlunu güvenilir bir dosta emanet etmiştir.

İtalya Kıyılarını Yağmalaması

Barbaros diller dökerek savaşı Afrika kıyılarına götürmesi için Sultan'ı kandırmaya çalıştı. Tunus Kralı Mulay Aziz'in (doğrusu Molla Hasan'dır -ç.n.) kardeşi Raşid'i, bu krallığı ele geçirmekte bir araç olarak kullanmak üzere, beraberinde getirmişti. Kısa bir süre sonra Dördüncü Paşa (vezir) ve Büyük Amiral (Kaptan-ı Derya) oldu. Sultan kendisine, savaş giderlerine karşılık sekiz yüz bin duka ile birlikte bir asa ve bir kılıç verdi. Barbaros çok geçmeden, seksen kadırga ve birkaç kalyondan oluşan bir donanmayla denize açıldı ve İtalya'ya yöneldi. Kendisi Lucidio, Citario, Prochita ve Spelunca şehirlerini yağma ederken emrindeki iki bin piyade askeri de geceleyin dağları aşıp Fundi (bugün Fondi -ç.n,) şehrine baskın yaparak İtalya'nın en güzel kadınlarından biri olan ve Barbaros'un Sultan Süleyman'a hediye etmek istediği Giulia Gönzaga'yı kaçırmaya çalıştılar. Barbaros daha sonra Napoli'nin karşısında bulunan Kapri adasına geçti ve etrafa dehşet saldı. Donanmasının bir kısmı da yarı yarıya boşalan Terracina'ya gitti. Halkın çoğu kaçmıştı, kaçamayanlar yanlarında götürmek istemedikleri bütün tutsaklarla birlikte Türkler tarafından acımasızca öldürüldüler.

Afrika'ya Doğru

Kıyıları yağmaladıktan ve Roma'ya kadar korku saldıktan sonra, Barbaros seferinin baş hedefi olan Tunus Kralı Mulay Hasan'a saldırmak amacıyla Afrika'ya doğru yelken açtı. Hasan'ın babası Muhammed, karısının yalvarmalarına dayanamayarak ağabeyleri olan Raşid ve Maşin'in haklarını yemek pahasına Hasan'ı kendisine halef tayin etmişti. Hasan tahta çıkar çıkmaz Maşin'i ve daha on yedi kardeşini boğdurmuş, üçünün de gözlerini oydurtmuştu. Raşid ve Abdülmelik Vizcaya (Biscavis) derebeyi Abdullah'a sığındılar. Abdülmelik manastıra çekildi, Raşid ise halkın yardımıyla hakkını zorla almaya çalıştı. Başarılı olamayınca Barbaros'a sığındı, o da kendisini alıp İstanbul'a götürdü. Raşid aslında İstanbul'da kaldığı halde Barbaros, donanmada bulunduğu ve amacının kendisini babasının tahtına oturtmak olduğu yolunda yalan haberler yaydı.

Bizerte ve Tunus'un Ele Geçirilmesi

Türk amirali, eski Hippone Zarito olan Bizerte'de karaya çıktı ve bu şehri ele geçirdi. Oradan Tunus körfezinin ağzında bir müstahkem mevki olan La Goulette'e (Goletta) gitti. Dost olarak geldiğini belirtmek için şehri büyük topuyla ateş ederek selamladı, kale de buna aynı şekilde karşılık

verdi. Raşid'e teslim etmesi istenilen vali verdiği cevapta Tunus'a egemen olacak kimsenin daima emrinde olacağını bildirdi. Halk Raşid'in geldiğini haber alınca zulmünden yaka silktiği Molla Hasan'a karşı ayaklandı. Sultan, Baş Veziri Abdahar'ın tavsiyesi üzerine bütün hazineleri bırakarak kaçtı. O gider gitmez halk tarafından davet edilen Barbaros, beş bin Türk askerinin başında derhal şehre girdi ve halkın çılgınca alkışlarıyla karşılandı. Fakat Türklerden nefret eden Tunuslular Raşid'i Barbaros'un yanında göremeyince tam kaleye girecekleri sırada, Abdahar'ın komutasında Türklere saldırdılar. Çok kayıp verdikten sonra, kale meydanlarından birini ele geçirdiler. Molla Hasan'ı geri çağırdılar ve Barbaros'a sürekli saldırılarla öyle yüklendiler ki amiral iki kapıdan birden çıkarak büyük bir şiddetle üzerlerine hücum etti. Üç bin Mağribi, başlarında Abdahar olduğu halde bu çatışmada öldü. Molla Hasan güç bela eski Cirta olan Konstantin'e kaçtı. Yanında bu şehrin hâkimi olan kardeşi Doraks vardı. Ertesi gün, uğradıkları kayıplar karşısında cesaretleri kırılan ve artık uğrunda savaşacakları bir kralları kalmamış bulunan şehir sakinleri Barbaros'tan af dilediler ve Osmanlı Padişahı'nın egemenliğini kabul ettiler. Tunus'ta işleri böylece yoluna koyduktan sonra, Barbaros Numidia Prenslerini de elde etmenin yolunu buldu ve çok geçmeden Kayrevan[835] dışında öteki şehirleri de birer birer zapt etti. Kayrevan'a gelince, uzun süre kendisini savunan bu şehir de sonunda teslim oldu[836].

Bağdadın Ele Geçirilmesi - 941 / 1534

İran'da, Vezir-i azam İbrahim Paşa, hâlâ Van dolaylarında bulunuyordu. Süleyman, ertesi yıl ordusunun geri kalan kısmıyla İbrahim Paşa'yı takviye için yola çıkarak Tebriz'e doğru ilerledi. Gilan[837] Hâkimi Sultan Muzaffer on bin askerle kendisine katıldı. Gerek Sultan Muzaffer gerek Mehmet Han, Osmanlı Padişahı'na bağımlı olmayı kabul ettiler. Daha sonra Sultaniye'ye doğru yürüdü ve bir süre burada kaldıktan sonra [838] kışın başında Bağdat önüne geldi. Vali Tekkeli Mehmet Han[839] Osmanlı ordusuyla başa çıkamayacağını anlayarak İran'ın iç taraflarına çekildi ve Sultan hiçbir direnmeyle karşılaşmadan şehre girdi. Eski kahramanların anıtlarını gezerken Süleyman İmam-ı Azam'ın[840] anısına ithaf edilmiş bir yer gördü. Bütün şehre hâkim yüksekçe bir yerdi burası. Dışardan gelecek saldırıları durdurmak ve halkın dizginlerini elde bulundurmak için bundan iyisi olamazdı. Sultan burasını önce tahkim ettirdi, sonra da kaleye güçlü bir yeniçeri garnizonu yerleştirdi.

Defterdarın Asılması

Daha sonra Sultan, defterdardan devlet gelirleri hakkında hesap istedi. Bu vezirin sadece devlet parasını zimmetine geçirmekle kalmayıp ayrıca efendisinin niyetlerini İranlılara ifşa etmiş olduğunu öğrendi. Süleyman, defterdarı idama mahkûm etti. Defterdar darağacına giderken kalem, kâğıt ve mürekkep istedi, Sultan'a önemli bir sırrı açıklamadan ölmek istemediğini söyledi. Süleyman'a yazdığı mektupta, Vezir-i azam İbrahim Paşa'nın da kendisi kadar suçlu olduğunu ve Padişah'ın hayatına kastetmek için İranlılardan para aldığını bildirdi. Önce Sultan tarafından yok edilen bu mektup[841] kısa bir süre sonra bu ünlü ve ihtiyatlı vezirin hayatına mal olmaktan geri kalmadı[842].

Bitlisin Teslim Olması - 942 / l535

Süleyman, Bağdat'da bulunduğu sırada, İran Şahı'nın güçlü bir ordunun başında Van'ı kuşatmak üzere yola çıktığını haber aldı. Bunun üzerine hemen Tebriz'e döndü ve ertesi gün Dergecin'de (Dergene/Dedeli? y.n.) ordugâh kurdu. İran Şah'ı çok korktu ve tasarısını gerçekleştirmeye çalışmak şöyle dursun, hemen Sultan'a elçiler göndererek barış istedi. Padişah elçileri dinledi ve hiçbir cevap vermeden geri gönderdi. Ertesi yıl, artık İranlılardan hiç çekinmeden muzaffer ordusuyla geri döndü. Dercis'e (Erciş, y.n.) geldiğinde Bitlis [843] Hanı ülkesinin bütün şehirleriyle kendisine teslim oldu[844].

Süleyman, Amze (Humus) üzerinden Halep'e doğru yürüyüşüne devam etti ve nihayet Recep ayında zafer şenlikleri arasında İstanbul'a döndü. Üç gün sonra da, bir zamanlar o kadar sevdiği kahraman İbrahim Paşa'yı öldürttü [845].

Gürcistan'ın Osmanlıların Egemenliği Altına Girmesi

H. 943 yılında, Süleyman fethettiği yerleri korumak için İran'a dönmek zorunda olduğunu görerek, ancak bu yorucu işi bizzat üstlenmek istemeyerek, bir süreden beri kendisine bağımlılığı kabul etmiş olan Mehmet Han'ı vekili olarak güçlü bir ordunun başında Gürcistan'a gönderdi. Birçok kan döküldükten sonra, bu eyalet bazı şartlarla Süleyman'a boyun eğdi.

Aşağı yukarı bu zamanlarda, Boğdanlı, Polonyalı, Bohemyalı, Alman ve İspanyollardan[846] oluşan bir ordu Bosna'ya girerek Sulien'i kuşattı.

Eyalet Valisi Hasrud Bey emrindeki çok az sayıda kuvvete rağmen saldırıya geçecekmiş gibi yapınca, Hıristiyanlar alelacele çekildiler. Hasrud kendilerini takip etti. Kilis yakınlarında yetişerek bozguna uğrattı. Sonra Kilis'i kuşattı, birkaç gün içinde bu şehri ele geçirdi ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'na koca bir sancak daha katmış oldu[847].

Şarlken'in Afrika'ya Geçmesi

Türkler İran'da meşgul bulundukları sırada, İmparator Şadken, Barbaros'un zafer sarhoşluğuna kapılarak topraklarına ve özellikle Sicilya'ya saldırmasından çekinerek İspanyol, Alman ve İtalyanlardan kurulu güçlü bir orduyla Afrika'ya geçmeye karar verdi. Yelkenli, kadırga ve kalyonlardan oluşan büyük bir donanma teçhiz etti ve komutanlığını ünlü Amiral Andrea Doria'ya verdi. Portekiz Kralı'nın kardeşi Luis, yirmi beş karavela ve bir büyük kalyonla kendisine katıldı. Bunlardan başka, Felemenk'in altmış büyük gemisi, Papa'nın on kadırgası ve Malta'nın yelkenlileri vardı. Böylece toplam yedi yüz yelkenli ve seksen birinci sınıf savaş gemisinden oluşan donanmada ayrıca çeşitli milletlere mensup pek çok sayıda asker vardı. Şarlken, amiral gemisine binerek Barselona'ya hareket etti. İmparator'un bulunduğu gemi Utica'da[848] limanın girişindeki kum yığınına oturdu, fakat çok geçmeden kurtarıldı ve donanma Kartaca burnunu geçerek Su Kulesi adı verilen bir kalenin önünde demirledi.

La Goulette'in Alınması

Barbaros, La Goulette (Goletta)[849] şehrini savunmak için gerekli tedbirleri aldı, çünkü burası Tunus'un ve deniz kuvvetlerinin tek kalesiydi. Bu kale Kartaca körfezinin ağzında, bir dil üzerindedir. Deniz buradan kalenin doğusundaki dar bir kanaldan Tunus Gölü'ne girer. Fakat bugün kale batı yönünde de karadan ayrılmış durumdadır[850]. İmparator'un askerleri fazla bir direnmeyle karşılaşmadan bu yerin dolaylarında karaya çıktılar ve komutanları Marki del Vasto, usulü dairesinde kaleyi kuşattı. İspanyollar bu savaşta görevlerini hiç yapmadılar dense yeridir, çünkü yiğit Sarno Kontu'nun, gözlerinin önünde parça parça edilmesine seyirci kaldıkları gibi, düşmanın bir çıkışı sırasında da ihmalleri yüzünden ağır kayıplar verdiler. Askerlerinden hoşnut olmayan Şarlken, genel saldırıya geçerek işi bir an önce bitirmeye karar verdi. Kara bataryaları ve donanma topları surlarda büyük bir gedik açınca askerlerden bir kısmı hücuma geçerken kalanlar surlara tırmanarak düşmanın tüm direnmesine rağmen

kaleye girdiler. Garnizonun büyük bir kısmı ya öldürüldü ya boğuldu. Kalenin kumandanı Sinan adında kahraman bir Yahudiydi; daha birkaç kişiyle birlikte kurtulmaya muvaffak oldu. Bu kalenin zaptıyla, son zamanlara kadar bütün Akdeniz'e dehşet saçan Barbaros'un donanması İmparator'un eline düştü[851].

İmparator'un Tunus Üzerine Yürümesi

Bu ara Molla Hasan, Şarlken'in ordugâhına giderek kendisini yeniden tahta oturtmasını istedi; İmparator, bu isteğini kabul etti. Hasan daha sonra İmparator'a Tunus'un durumu hakkında bilgi sundu, Barbaros'un kaleye karşı girişilecek bir saldırıya dayanamayacağına ve emrindeki Türklerle savaşmayı hiçbir zaman göze alamayacağına dair teminat verdi. Fakat bir olay az kalsın genel bir harekâta yol açacaktı. Mağribilerin bir zeytinliğe yerleştirdikleri birkaç sahra topuyla Hıristiyan ordugâhını taciz etmeleri üzerine, ordu muharebe düzenine geçti ve İspanyol süvarisinin komutanı Monteso bir müfrezeyle Mağribilerin üzerine gönderildi. Fakat düşman tarafından saldırıya uğrayıp yaralanınca askerleri utanç verici biçimde kaçtılar. Bunun üzerine İmparator, büyük bir kahramanlıkla bizzat saldırıya geçti, Türkleri ve Mağribileri bozguna uğrattı ve zeytinlikteki topları ele geçirdi. Bunun hemen akabinde, başlarında bir imam bulunan otuz bin Mağribi Kartaca harabeleri[852] yakınındaki bir tepenin üzerinde bulunan küçük bir kaleyi baskınla ele geçirmeye çalıştılar. Fakat İmparator, vaktinde yetişerek kaleyi kurtardı ve imamı adamlarının birçoğu ile birlikte öldürdü.

Barbaros'un Yenilgisi

İspanyol süvarisinin yenilgisi üzerine, birçok kimse İmpa-rator'a teşebbüsünden vazgeçip Avrupa'ya dönmesini öğütledi. Fakat amacını mutlaka gerçekleştirmeye kararlı olan Şarlken, Tunus'a üç mil uzaklıkta, büyük bir süvari ve piyade birliği ile karşısına çıkan Barbaros'un üzerine yürüdü. Del Vasto Markisi, büyük toplarının gelmesini beklemeden muharebe vermesini tavsiye etti. Bunun üzerine savaş başladı. Şiddetli fakat kısa süren bir çarpışmadan sonra, Mağribiler aşağı yukarı üç yüz ölü vererek geri çekildiler, Barbaros da şehre çekildi. İçinde bulunduğu duruma canı sıkılarak bütün Hıristiyan tutsakları öldürtmek üzereydi ki Yahudi Sinan kendisini bu kararından caydırdı. Sayıları altı bin civarında olan bu tutsaklar, birkaç satılmış kimse tarafından Türklerin bu barbarca niyetinden haberdar edilmeleri üzerine, yardımlarına gelenlerle birlikte zincirlerini

kopardılar, buldukları silahları ele geçirdiler ve Türklerin üzerine yüklenerek kendilerini teslim olmaya zorladılar. Bu beklenmedik durum karşısında Barbaros, umutsuzluğa kapılır gibi oldu. Tunus'ta daha fazla kalmanın kendisi için tehlikeli olabileceğini düşünerek, Hippo'ya[853] kaçtı. Burada on beş kadırgasını gerektiğinde kullanmak üzere göle batırmıştı. Öte yandan, Tunus halkı şehrin anahtarlarını İmparator'a teslim etti ve kendisinden tek isteğinin askerlerinin şehre girip yağmalamalarına izin vermemesi olduğunu söyledi. Fakat askerlerin homurdanmaları ve daha başka nedenler yüzünden İmparator, bu isteği kabul etmedi. Şehir böylece askerlerin insafına terk edildi. Yağmada en ileri gidenler İspanyollar oldu. Müslüman kanına susamış olan Almanlar ise kadın, erkek, genç, ihtiyar ayırımı gözetmeksizin ahaliyi insafsızca kılıçtan geçirdiler. Sonunda, Molla Hasan'ın yalvarmalarına dayanamayan imparator halka dokunulmamasını ve emrine karşı gelecek olanların idam edileceğini ilan etti. Bu yasağa rağmen, gemiciler birçok genci ve eski kralın karılarından birini gemilerine götürdüler ve sonra çok az para karşılığında, bu arada kralın karısını iki dukaya sattılar, İmparator tutsakları cömertçe ödüllendirdi. Kalede Barbaros'un bir kuyuya saklamış olduğu otuz bin dukadan başka, büyük servetler ele geçirildi ve bunlar isteği üzerine Del Vasto Markisi'ne verildi.

Birçok Arapça kitap ve bu arada bir Tunus Kralları Tarihi yakıldı. Molla Hasan bu eserin yok olmasına çok üzüldü.

Barbaros'un Kaçışı

Bu süre içinde Barbaros Hippo'da on beş kadırgasını su yüzüne çıkartıp donattı ve limanın girişini Hıristiyanlara karşı savunmak için göl kıyısına birkaç batarya yerleştirdi. Doria'nın bu şehri ele geçirmek için gönderdiği Adam adında bir Cenevizli, alınan tedbirleri görünce takviye almak için donanmaya döndü. Barbaros, yokluğundan yararlanarak kadırgalarıyla uzaklaştı ve kıyıyı izleyerek Cezayir'e kadar geldi. Andrea Doria, avını elden kaçırmanın umutsuzluğu içinde, kendi kadırgaları ve en büyük gemilerinden birkaçıyla bizzat Bizerte'ye geldi, şehri ele geçirdi, surları yerle bir etti ve kaleye kuvvetli bir garnizon yerleştirdikten sonra Tunus'a döndü. İmparator, masraftan kurtulmak için kaleyi de yıktırdı. Sonra Molla Hasan'ı, her yıl haraç olarak şu kadar şahin ve şu kadar Numidia atı vermesi ve Goletta Kalesi'ne bırakılan bin İspanyol askerinin masraflarını ödemesi şartıyla yeniden Tunus Sultanlığının başına getirdi. Afrika'da işleri yoluna koyduktan sonra İmparator İtalya'ya döndü.[854]

Puglia (Pulya)'nın Yağma Edilmesi

Gaudier'in Türkiye Analleri'nde, Şarlken'in bu Tunus seferinden söz edilmiştir. Fakat Prens Cantemir'in kaynaklandığı Türk tarihçileri bu seferden hiç bahsetmemişlerdir. Aksine, Süleyman'ın kaptan paşasının sadece zaferlerine değinmişler; Akdeniz'deki tüm Afrika kıyılarını dolaştığını, kendisine boyun eğmeyen bütün şehirleri yakıp yıktığını ve insanlarını kılıçtan geçirdiğini anlatmışlardır. Dönüşünde Puglia'yı yağmaladığını, Cuslube şehrini zaptettiğini ve çok sayıda tutsak aldığını eklemişlerdir.

Yine bu tarihçilere göre Süleyman, bir donanma daha teçhiz etmiş ve bu donanmayı İbrahim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmiş olan Lütfi Paşa ile Kaptan Paşa Hayreddin'in kumandasında, Korfu adasını Venediklilerin elinden almak üzere yıl sonunda Akdeniz'e göndermiştir.

Arnavutluğun Buyruk Altına Alınması

Sultan, oğulları Mustafa ve Mehmet ile birlikte ordusunun başında bizzat Arnavutluk üzerine yürüdü. Bu ülkede bazı karışıklıklar çıkmış olduğundan Sultan, bunun sorumlularını cezalandırmak istiyordu. Arnavutlar isteselerdi Süleyman'ın başına epey işler açabilirlerdi. Fakat hemşehrileri Ayaz Paşa, onları kendi istekleriyle Osmanlı egemenliğini kabul etmeye ikna etti. Böylece Arnavutluk kan dökülmeden yatıştırıldı ve Süleyman'ın buyruğu altına girdi. Sultan bir aya yakın bir zamanı bu ülkenin işlerini yoluna koymakla geçirdikten sonra Korfu adasına gitti. Burada kasabaları ve köyleri yakıp yıktı, sonra şehri kuşattı. Fakat kışın yaklaşması üzerine İstanbul'a döndü[855]. Prens Cantemir'in tarihinde bu olaylarla ilgili olarak bize anlatılanlar bunlardır. Fakat Hıristiyan tarihçileri bu konuda daha ilginç bazı ayrıntılara girmişlerdir.

Türklerin Castro'yu Almaları

Süleyman, Şarlken'in Afrika savaşlarının intikamını almak için, İran seferini bir başka zamana erteleyerek kuvvetleriyle İtalya üzerine yürümeye karar verdi. Fransa Elçisi La Forest ve Şarlken'in eski kumandanlarından Troylo Pignatelli bu sefere girişmesi için Süleyman'ı teşvik ettiler. Rodos Şövalyelerinden olan kardeşini idam ettirdiği için Napoli Kral Naibi'ne kızgın olan Pignatelli, Sultan'a sığınmış, o da kendisini Müteferrika'ya[856] almıştı. Süleyman iki yüz bin askerin başında sefere çıktı, Avlonya'da

donanmalarıyla Lütfi Paşa'yı ve Barbaros'u buldu. İtalya'ya doğru yelken açmalarını ve halkın nabzını yoklamalarını emretti. Pignatelli'nin tavsiyesi üzerine, Castro'da[857] karaya çıktılar. Şehir ve kale, Pignatelli'nin telkinleri üzerine uzlaşma yoluyla teslim oldu. Fakat Türkler teslim anlaşmasına uymadılar ve Amiral'in buna çok canı sıkıldı.

İtalya Süleyman'ın kalabalık ordusu tarafından istilâ edilmek üzereydi ki Venedikli Kumandan Alessandro Contarini'nin bir ihtiyatsızlığı yüzünden kabak Venedik Cumhuriyeti'nin başına patladı. Contarini birkaç Türk kadırgasına rastlamış, bunlar alışılagelen selamı vermeyince ikisini batırmıştı. Aynı sıralarda, Lütfi Paşa'ya bir haber götürmekte olan Süleyman'ın baş tercümanı, Amirali selamlamadan iki kadırga ile Venedik donanmasının arasından geçti. Bu nezaketsizlik karşısında, Venedik donanmasının birkaç gemisi iki Türk kadırgasının peşine düştüler. Kadırgalar kayalara bindirdi ve Dağlılar bunlara el koydular. Baştercüman ellerinden güç bela kurtulabildi. Öte yandan, İmparator'un Amirali Andrea Doria, otuz kadırgayla İonia denizinden geçerken, gece Korfu yakınlarında Süleyman'ın içi yeniçerilerle dolu on iki kadırgasına rastladı. Çetin bir savaştan sonra Türklerin çoğu öldürüldü ve gemiler ele geçirildi. Fakat seksen kadırgası bulunan Barbaros'a kafa tutacak durumda olmayan Doria, Messina'ya döndü.

Korfu Kuşatması

Uğradığı kayıplara canı sıkılan ve Venediklilerin üst üste yaptıkları küstahlıklara daha da çok öfkelenen Süleyman, Venediklilerin gizlice Şarlken'le anlaştıklarını ileri sürdü. Bunun üzerine İtalya ile ilgili tasarılarından vazgeçerek Venediklilere savaş ilan etti. Avlonya'dan hareket ederek Korfu karşısındaki dağların dolayında ordugâh kurdu. Burada Chiemere şehrinin sakinleri, Damien adında ünlü bir haydudun teşvikiyle Süleyman'ın ordugâhına girip kendisini çadırında öldürmeyi planladılar. Damien sapa yollardan onlarla beraber gidip bir ağaca çıktı ve oradan Süleyman'ın çadırını ve muhafızlarını gözetledi. Fakat bindiği dal koptu ve bir yeniçeri kendisini gördü. Hemen adamı yakalayıp işkenceden geçirdiler. Adam bütün planları açıkladı ve Türkler Dağlılardan intikam aldıktan sonra Korfu'ya saldırmak için hazırlanmaya başladılar.

Venedikli Amiral Pesaro, Türklerin niyetinin farkına vardı. Hemen kaleyi askerler ve cephaneyle donattı ve kalenin savunmasını Luis de Riva ve Simone Leone adında iki Venedikli senatöre bırakarak çekildi. Bunlar

şehrin güzelim kenar mahallelerini yıktılar ve eli silah tutmayanları şehirden çıkardılar. Bunların birçoğu korkudan hendeklerde öldü. Adanın şurasına burasına dağılmış olan birçokları da Türkler tarafından ya öldürüldü ya da esir edildiler[858]. Sadece üç bin zavallı, başkente on beş mil uzaklıktaki Santo Angelo kalesinde kendilerini yiğitçe savundular.

Türkler şehri Maripetre kayasına, mahallelerdeki enkazın üzerine yerleştirdikleri toplarla ve kadırgalarından ateşe tuttular. Fakat bütün çabalara rağmen kaleyi ele geçiremeyeceğini anlayan Süleyman, 1537 yılının Eylül ayında adadan ayrıldı. Ayrılmadan önce, adaletini gösteren çok ilginç bir şey yaptı: Castro'daki teslim anlaşmasını çiğneyenlerin hepsini öldürttü ve tutsak edilenlerin de tam bir dökümünün yapılmasını istedi, sonra da hepsini salıverdi.

Öte yandan, Türklerin Kaptan-ı Derya'sı Lütfi Paşa ünlü ve zengin Aigina adasını, karşılaştığı şiddetli direnmeye rağmen ele geçirdi. Ege şehri yağmalanıp yakıldı. Halkın büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi, kalanlar da esir edildi. Paros adası da aynı akıbete uğradı. Naksos (Nakşa) Prensi savaş belasından kurtulmak için beş bin dukalık bir haraç ödemeyi kabul etti. Nihayet Lütfi Paşa ganimetlerle İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra, Süleyman'ın kız kardeşi olan karısını dövüp hapsettiği için[859] sürgüne gönderildi[860].

Ferdinand'ın Essek'i Kuşatması

944 yılında, çeşitli uluslardan devşirilmiş yirmi bin kişilik bir ordu, Cohpan (Kopan) adında birinin komutasında Semendre'yi kuşatmak amacıyla Serem[861] yoluyla Türk topraklarına girdi. Şehrin Valisi Mehmet Bey önlerine geçerek birdenbire üzerlerine saldırdı ve orduyu bozguna uğrattı[862]. Türk tarihçilerinin, Hıristiyan tarihçilerine göre Hıristiyanlar için de yararlı ve şerefli bir şekilde sonuçlanmış sayılabilecek bu savaş hakkında söyledikleri bundan ibarettir.

Gelelim Hıristiyan tarihçilerinin anlattıklarına. Süleyman'ın Korfu adasını yağmaladığı aynı yılın sonbaharında, Türkler Essek'te Ferdinand'ın ordusunu yendiler. Aslında iki devlet arasında bir çeşit mütareke vardı; fakat iki taraf da küçük müfrezelerle birbirlerinin topraklarına akınlar yapmaktan geri kalmadıklarından ve hafif Türk süvarisi, zırhlı ve ağır silahlarla donatılmış Alman süvarisine nazaran genellikle daha başarılı olduğundan, Ferdinand'ın bu duruma çok canı sıkıldı ve Türkleri Possega'dan kovmaya karar verdi. Sekiz.bin atlı ve on altı bin piyade

devşirerek bunların komutanlığını bir Hırvat soylusu olan Jean Cassinaer'e (Kaçiyaner) verdi. Belgrad Valisi Mehmet bu hazırlıkları haber alır almaz Bosna ve komşu eyaletlerden askerler devşirdi ve kendisine katılan Macarlarla birlikte Almanlarınkine eşit bir ordu meydana getirdi.

Üzerine yürümekte olan düşmanı beklemek kararıyla Essek'e doğru ilerledi. Fakat yolda Hıristiyanların yaya askerleri yan yarıya azaldı. Buna karşılık, süvarisi iki misli arttı. Zagabrie Piskoposu ertesi gün süvarisiyle gelerek Hıristiyan kuvvetlerine katıldı ve ordugâha biraz yiyecek geldi. Türkleri kovdukları bir dağın tepesinden, şehrin öte yanında bataryaları yerleştirmeye elverişli yüksekçe bir alan gördüler ve sık bir ormandan geçerek, güçlükle fakat fazla kayıp vermeden buraya geldiler. Düşmana derhal muharebe vermek istediler, fakat Süleyman'dan şehri sonuna kadar savunmak emrini almış olan Mehmet, Hıristiyanların yiyecek sıkıntısı çektiklerini de bildiği için, hemen muharebeye girişmekten kaçındı. Hıristiyanlar yiyeceksiz kalarak ertesi gece ordugâh kaldırdılar. Cephane ve erzak bulmak umuduyla Hermande'yi kuşattılar, fakat ancak iki gün yetecek yiyecek bulabildiler.

Buradan Possega üzerinden Juvancka'ya doğru yürüdüler ve yolda bol bol içecek buldular. Juvancka'ya kendilerinden önce varan Türklerle birkaç çatışma oldu. Sonunda Türkler Hıristiyanları öyle sıkıştırdılar ki süvarilerinin kumandanları birdenbire paniğe kapılarak kimi o yana kimi bu yana kaçmaya başladılar. Generalin kendisi de cesaretini kaybederek kaçtı. Fakat kumandanların bu korkaklığına rağmen, süvarilerin bir kısmı, yiğit Lodron'un komutasında sıkı duran piyade kuvvetlerine katıldı. Saldırıya geçen Türkler, süvarinin yiğitçe direnişiyle karşılaştılar. Fakat bu arada özellikle Bohemya süvarisi büyük kayıplar verdi. Piyadeler de yürüyüşlerine devam ettiler. Ancak sonunda Türkler tarafından bozguna uğratılarak kimi kılıçtan geçirildi, kimi esir edildi.

Tehlikeli bir şekilde yaralanan Lodron bir bataklığa düştü ve burada üç arkadaşıyla birlikte bulunarak esir düştü. Kendisini ordugâha götürenler peşlerinden gelecek durumda olmadığını görerek başını kesip İstanbul'a gönderdiler. General Cassinaer kurtuldu ve Ferdinand kendisini muhafaza altına aldı. Fakat adam bir yolunu bularak kaçtı ve Türklere sığındı. Bir süre sonra kendisine Hırvatistan Valiliği teklif edildi. Ancak isyana teşvik etmek istediği Nicolas Serini ile gizli ilişkiler kurması üzerine, bu Prens kendisini kandırıp şatosuna çağırdı ve burada başını kesti[863].

Hindistan Seferi - 945 / 1538

Ertesi yıl, yani H. 945'de, Süleyman Amiral Hayreddin'i piyade kuvvetlerinin kumandanı Süleyman Paşa[864] ile kalabalık bir ordunun başında Hindistan'a[865] gönderdi. Bunlar görevlerin büyük bir başarıyla yerine getirerek Yemen Krallığı'nı[866] bütün komşu eyaletlerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na kattılar[867]

Yukarıda, Selim Fin saltanatını anlatırken Kansu Gavri'nin Süveyş'te, Mısır'ın ticaretine zarar veren Hindistan'daki Portekizlilere karşı bir donanma hazırladığından söz etmiştik. Bu seferin savaş gaileleri yüzünden yapılamadığını da görmüştük. İşte Padişah, Süleyman Paşa'nın tavsiyesi üzerine bu projeyi yeniden canlandırdı. Süleyman Paşa, Süveyş limanında çok acele seksen büyük kadırga donattı. Sultan, ünlü İskenderiyeli Mağribi kumandanı Hasan Bey'le[868] birlikte Süleyman Paşa'yı bu donanmanın başına getirdi. Limandan ayrılmadan önce, Süleyman Paşa Kahire ve İskenderiye'deki Venediklilerin mallarına el koydu ve bu ulusun gemicilerini donanmasının gemilerine dağıttı.

Süleyman Paşa denize açılarak Kızıldeniz'i geçti ve Basra Körfezi'nin girişinde müstahkem bir şehir olan Aden'e geldi. Kralı gemisine çağırdı ve önce kendisini büyük bir nezaketle karşıladıktan sonra, adamlarından dördüyle birlikte kadırgasının serenine astırdı ve şehri ele geçirdi. Buradan Hint Okyanusu'na girdi ve 4 Eylül 1538 günü, Cambay kıyısında Portekizlilere ait bir müstahkem mevki olan Diu önüne geldi. Şehre saldırdı ve büyük toplarla dövdü. Türkler kale meydanlarından birini ele geçirmeyi başardılar. Fakat bütün öbür saldırılarında öyle bir püskürtülüş püskürtüldüler ki Süleyman Paşa, kuşatmayı kaldırdı ve Portekiz donanmasının görünmesi üzerine de oradan uzaklaştı. Kızıldeniz yoluyla geri dönerken karaya çıktı ve Zibid veya Zabid şehrine doğru yürüdü. Kral önce yanına gitmeyi reddetti; fakat sonra karşı koyacak durumda olmadığını anlayarak gidip karşıladı. Süleyman Paşa daha gelir gelmez Kral'ın kafasını kestirdi. Sonra Mekke'nin limanı Cidde'ye gitti. Buradan donanmayı Hasan Bey'le Süveyş'e geri göndererek kendisi Hac farizasını eda etti[869].

Sultan'ın Boğdan'ı Yağma Etmesi

Süleyman'ın kumandanları bu işlerle meşgul bulundukları sırada, kendisi kalabalık bir ordunun başına geçerek Boğdan'a girdi. Halk önce dost olarak geldiğini sandı, fakat Tuna Nehri'nden eyaletin başkenti Soczavva'ya

kadar her yeri ateşe verip kana buladığını görünce şaşkına döndü[870]. Süleyman bu şehrin önünde ordugâh kurdu ve yıllık haracın ödenmesini istedi. Bu beklenmedik kasırga karşısında büyük bir üzüntüye kapılan Boğdanlılar yalvararak barış istediler ve haracı ödeyeceklerine söz verdiler. Tek istedikleri şey kendi prenslerini seçebilmeleri[871] ve Süleyman'ın krallık otoritesiyle yetinmesiydi. Sultan bu isteklerini kabul etti, seçtikleri Prensi[872] onayladı ve tutsakları salıverdi. Ertesi gün, soylular Süleyman'ın emri üzerine toplandılar ve çok sert bir şekilde kınandılar. Sultan kendilerine şöyle hitap etti: "Seleflerimin onca lütuflarını unutarak sadece imparatorluğumun gücüne kafa tutmaya yeltenmekle kalmadınız, Kili şehrini kül haline getirmekle de yetinmediniz[873], ayrıca birçok Müslüman'a hayatlarını kaybettirdiniz. İslam yasalarına göre, hepiniz ölümü hak etmiş bulunuyorsunuz, ancak ben büyüklük göstererek hayatınızı ve özgürlüğünüzü bağışlamaya hazırım; elverir ki bana son kralınızın hazinelerini teslim ediniz." Zavallı Boğdanlılar Padişah'ın bu isteğini geri çevirecek durumda olmadıklarından, defterdar bir bölük yeniçeri ile şehre girdi, gerek kamu hazinesine gerek Kral'ın özel hazinesine el koydu; gümüş paralar, kıymetli taçlar, asalar, haçlar, değerli taşlarla bezenmiş kutsal resimler (ikonlar), hepsi Süleyman'ın eline geçti. Bunları dilediği gibi dağıttıktan ve bir kısmını kendine alıkoyduktan sonra, İstanbul yolunu tuttu. Kili harabelerinden geçti ve şehrin onarılmasını emretti. Bu mahallelerde yeteri kadar kereste bulunmadığından Tuna üzerine attırdığı köprünün tahtalarından yararlanılmasını istedi. Bu ara, Hayreddin[874] Girit adası yakınlarında Hıristiyanların üçyüz yelkenliden oluşan donanmasına rastladı. Saldırıya geçen Barbaros çetin bir savaştan sonra düşman gemilerinin çoğunu batırdı, kalanlarını da ele geçirdi. Ertesi gün, Andravirius'un[875] kumandasında bir başka Hıristiyan donanmasına rastladı. Preveze limanında bulunmasına rağmen bu donanmaya büyük bir cesaretle saldırdı; kaledeki askerler tarafından korunan Hıristiyanlar yiğitçe direndiler ve zafer bir süre ortada kaldı. Fakat sonunda Hıristiyanlar kuvvete boyun eğmek zorunda kaldılar. Gemilerinden birkaçını Türk amiraline bırakıp gecenin karanlığından yararlanarak kaçtılar. Türk donanması uzaklaşır uzaklaşmaz Andravirius Novi'yi kuşattı, şehri ele geçirdi ve bütün Müslümanları öldürdü. Fakat bu zafer uzun sürmedi. Ertesi sene Hayreddin yeni bir donanmayla denize açılarak Novi'yi geri aldı ve yaş ve cinsiyet farkı gözetmeden bütün Hıristiyanları kılıçtan geçirerek öldürülen

Müslümanların öcünü aldı[876] İşte Türk tarihçileri bu olayı, Hıristiyan tarihçilerinden tamamen farklı olarak, bu biçimde anlatmışlardır.

Barbaros Cannae'ye Saldırıyor

Hıristiyan tarihçilerine göre, Venedik Senatosu, Türklerin şiddetli saldırılarından korunmak için onlara karşı İmparator Şarlken ve Papa Paulus III ile ittifak etmiştir. İmparatorun seksen iki kadırgadan oluşan donanması Amiral Andrea Doria'nın komutasındaydı. Aynı derecede kuvvetli Venedik donanması ise Capello'nun yönetimindeydi. Aquila Patriği Grimani de Papa'nın kadırgalarına kumanda ediyordu. Sicilya Kral Naibi Ferdinand de Gonzaga kara kuvvetlerinin komutanıydı. Yunanistan'da, Adalar denizinde ve Dalmaçya'da ele geçirilecek yerlerin hepsinin Venediklilere bırakılması konusunda anlaşmaya varıldı. Barbaros bu müttefik kuvvetlere meydan okumaya karar vererek ilkbahar başında otuz sekiz kadırgayla Girit adasına hareket etti. Amacı Cannae şehrini bir baskınla ele geçirmekti. Cannae Valisi Gritti, Türkleri öyle şiddetli bir top ve yaylım ateşine tuttu ki Barbaros birçok kayıplar verdikten sonra çekilmek zorunda kaldı. Bin kadar askerini bile geride bıraktı ve Hıristiyanlar bunların hepsini kılıçtan birdiler. Barbaros'un bütün yapabildiği küçük Cecilia şehrini almak oldu. Oradan Ambracia (Arta) körfezine doğru yelken açtı ve burasını Korfu'dan yeni gelmiş Hıristiyan donanmasına karşı tahkim etti. General Gonzaga karaya çıkıp Preveze'ye saldırılmasını istedi. Bu şehri ele geçirebildikleri takdirde, düşman donanmasını top ateşine tutup körfezi kapatabileceklerini düşünüyordu. Fakat Andrea Doria'nın görüşü başkaydı, ona göre eğer Barbaros'u bir deniz savaşına çekemezlerse Lepanto'ya gitmek, bu şehri zapt etmek ve ondan sonra Korent körfezindeki bütün şehirleri yıkmak en doğru hareketti. Doria'nın fikri galip geldi. Hıristiyan donanması, Arta Körfezi önünde görününce Barbaros henüz ne yapacağına karar vermemişti. Haremağalarından biri kendisini sert bir şekilde azarladı, âdeta korkaklıkla suçladı ve dikkat etmesini, şüpheli fakat şerefli bir ölümden kurtulayım derken Sultan'ın emriyle şerefsizce bir ölümü göze aldığını unutmamasını söyleyerek kendisini uyardı. Barbaros belli başlı korsanlarından Salek'e (Salih Reis) dönerek şöyle dedi: "Bu yarımadamın yaygaraları yüzünden ölmektense elverişsiz şartlar altında da olsa savaşı göze almak bizim için galiba daha hayırlı olacak."

Doria ile Savaş

Bunun üzerine derhal demir alarak Hıristiyanlarla savaşmak üzere körfezden çıktı. Hıristiyanlar ise Barbaros'un savaşmayı göze alacağına ihtimal vermeyerek Santa Mavra adasına doğru hareket ettiler. Doria, Türk Amirali'nin niyetini sezerek savaşmak için gerekli tedbirleri aldı. Düşman donanmasının önünde, ünlü Korsan Dragut'un (Turgut Reis) kumandasında yirmi hafif kadırga vardı. En önde gidenler Bondelmero'nun büyük kalyonuna borda etmek istediler. Fakat Bondelmero bunları öyle şiddetli bir top ateşine tuttu ki hemen uzaklaşmak zorunda kaldılar. Doria'nın savaş gemileri rüzgâr olmadığı için ilerleyemiyorlardı. Bu gemiler olmadan savaşmak istemeyen Doria, manevrasını buna göre ayarladı. Kurnaz Türk amirali de tedbirlerini değiştirdi ve sarılmaktan korktuğu için harekete geçmeyerek bekledi. Fakat güneşin batmasına bir iki saat kala Osmanlı donanmasının iki kanadı birçok yerde Hıristiyan gemilerine saldırmaya başladı. İki kadırgalarını ve bir İspanyol savaş gemisini aldılar, iki gemiyi hatırdılar ve daha başka zararlar verdiler. Birdenbire fırtına çıktı ve Doria o kadar büyük bir hızla Korfu'ya doğru yelken açtı ki bir geri çekilmeden çok bir kaçışa benzeyen bu hareketi yüzünden sert bir şekilde kınandı. Üstelik gemilerin pupalarındaki ışıklar da söndürüldüğünden, Barbaros arkasından "Doria kaçtığını belli etmemek için ışıklarını söndürdü." diye alay etti.

Castello Nuovo'nun Alınması

Barbaros bir süre sonra Türk donanmasıyla Korfu'nun dört fersah doğusunda bulunan Paksos adasına gitti ve Hıristiyanlara meydan okuyarak kendilerini savaşa çağırdı. Fakat Hıristiyanlar kötü hava şartları yüzünden Arta Körfezi'ne dönmek zorunda kalmışlardı. Burada Castello Nuovo'yu kuşatarak ele geçirdiler ve yapılan anlaşmalara rağmen şehre dört bin İspanyol askerinden oluşan bir garnizon yerleştirdiler. Böylece bu kaleyi temelli İmparator'a mal etmek istiyorlardı. Venedikliler bu girişime o kadar kızdılar ki Süleyman'dan barış istediler ve kısa bir süre sonra Osmanlılarla Venedikliler arasında bir barış anlaşması imzalandı. Bu arada Barbaros, Castello Nuovo'yu kurtarmak için denize açılmıştı. Kadırgalarından birçoğu kayaya çarparak battılar. Bu kazada yirmi bin kişinin öldüğü söylenir. Fakat Doria, bu fırsattan yararlanarak Barbaros'u takip etmeye yanaşmadı. İtalya'ya döndüğünde, Venedik soylularından Ursin, Doria için gülerek şöyle dedi: "İmparator'un çıkarları uğruna, Venediklilerle Türkleri kapıştırıp tek bir kadırga kaybetmemekten başka bir marifet göstermedi." Süleyman

ilkbaharda Barbaros'u Castello Nuovo'yu denizden karadan kuşatmaya gönderdi. Önceleri Türkler bine yakın kayıp verdi. Fakat surlarda bir gedik açınca saldırıya geçtiler ve kanlı bir savaştan sonra garnizonun büyük bir kısmını ve kumandanı Sarmiento'yu kılıçtan geçirdiler. Kalede bulunanların canları bağışlandı. Barbaros daha sonra Cattaro önüne gitti. Fakat tehditlerinin kale kumandanı Bembe'yi korkutmadığını görünce birkaç hediye kabul edip oradan ayrıldı.

Venediklilerle Barış

Aralarında barış yapmış Şarlken ve Fransa Kralı François I, Venediklileri Türklere karşı kendileriyle ittifak etmeye çağırdılar. Uzun tartışmalardan sonra, Venedik Senatosu bu iki hükümdara elçiler göndererek gerçek niyetlerini öğrenmeye karar verdi. Bir elçi de Süleyman'a göndererek Sultan'ın barış için şart koştuğu Napoli di Romania (Naupli) ile Malvasia'nın Osmanlılar'a bırakılmasını önlemeye çalıştı. Fakat Sultan acı bir dille elçiyi kınadı, ikiyüzlülük ettiğini, gerçek niyetini ve aldığı gizli talimatı bildiğini söyledi. Elçi bu sözlerden öyle korktu ki sadece bu iki şehri değil, ayrıca Dalmaçya'da iki kaleyi de Sultan'a bıraktı[877]. Bu hareketi yüzünden elçi Senato tarafından sürgün cezasına çarptırıldı ve devlet sırrını açıklayanlar da yakalanıp ölüme mahkûm edildiler[878].

Budin Kuşatması - 947 / 1540

H. 947 yılında Macaristan'da savaş yeniden patlak verdi. Süleyman'ın himayesi altında o zamana kadar krallığını oldukça başarılı bir şekilde yönetmiş Yanoş Zapolya ölmüş ve tahtını Etienne adındaki yeni doğmuş oğluna bırakmıştı. Bu çocuğu kolayca tahtından indirebileceğini sanan Almanya Kralı[879] sekiz bin seçkin askerin başında Budin'i kuşatmaya geldi[880]. Dul Kraliçe küçük kralın vasiliğini kabul etmiş Süleyman'a haber göndererek yardımını istedi. Sultan Sadrazam Sofu Mehmet Paşa'yı Budin'e gönderdi ve aynı zamanda Kraliçe'ye bir mektup yazarak yakında bütün kuvvetleriyle bizzat yardımına geleceği bildirdi. Mehmet Paşa, Budin'e varır varmaz iyice siperlenmesine rağmen düşmana saldırmaya karar verdi.

Türklerin sayısının az olduğunu haber alan Almanya Kralı kuvvetlerini ikiye ayırdı. Askerlerinin yarısını vezirin karşısına çıkardı ve kalan yarısıyla kuşatmayı sürdürdü. Böylece Türkler otuz gün süreyle hemen hemen aralıksız devam eden çifte bir saldırı karşısında kaldılar. Kuşatılanlar

istihkâmları yıktılar. Fakat Süleyman ilkbaharın ilk günlerinde vezire katılmak ve kalenin ele geçmesini önlemek için sefere çıkmıştı. Almanlar Sultan'ın dört günlük mesafede bulunduğunu haber alınca gece vakti toplarını bırakarak çekildiler. Mehmet Paşa kendilerini takip etti, daha doğrusu önlerine geçti ve Tuna nehrini geçmek istedikleri noktada aniden üzerlerine saldırarak çoğunu esir etti. Geri kalanlar daha çabuk kaçabilmek için silahlarını attılar. Süleyman, Budin'e girdi. Kraliçe'yi ve oğlu Kral Etienne'i, bir kadınla küçük bir çocuğun ülkeyi savunamayacaklarını ileri sürerek şehirden çıkarttı. İkisini de Erdel'e gönderdi[881] ve geçimlerini sağlamak için kendilerine bir sancak tahsis etti. Sonra Budin'e güçlü bir garnizon yerleştirdi, Süleyman Paşa'yı vali yaptı, kiliseleri camiye çevirdi, özel davalara bakmak için bir kadı atadı ve İstanbul'a döndü [882].

Hıristiyan tarihçileri bu seferi anlatırken Türklerin başarılarını ve düşmanlarının utanç verici yenilgilerini çok daha fazla vurgulamışlardır. Bunlara göre, sınır komutanlarından Ustref ve Mehmet, Kraliçe İzabel'in komutanı Valentin'in kuvvetlerine katılarak Vac'ı (Vachia) geri almışlardır. Sonra Peşte önünde başarısızlığa uğrayınca ağır kayıplar vererek geri dönmüşlerdir. Bu başarısızlık Ferdinand'ın umutlarını canlandırdı, Rogendorf'un kumandasında takviye birlikleri gönderdi ve bunlar öteki askerlere katılarak Budin'i kuşattılar. Rogendorf surların bir kısmını toplarıyla yıktı; kalan kısımları ise tahkimat için üzerlerine atılan topların ağırlığı altında çökmüştü. Eğer Rogendorf hemen saldırıya geçmiş olsaydı, şehri almamasına imkân yoktu, ama yaradılıştan uyuşuk ve gevşek bir adam olduğundan fırsatı kaçırdı ve geceleyin kuşatılanlar yeni bir toprak tabya meydana getirdiler. Böylece, Almanlar ertesi günü saldırıya geçtiklerinde püskürtüldüler ve bin altı yüz kişi kaybettiler. Lağımları da etkisiz hale getirildi. Bütün bunlara rağmen, kuvvetin başaramadığını ihanet tamamladı. Bornemissa adında bir avukat gece bir Macar birliğini gizli bir kapıdan içeri almaya söz verdi; fakat Rogendorf'un Macarlara değil Almanlara komuta ettiğini gören avukat aldatıldığını anladı ve askerleri içeri alır almaz yanlarından ayrıldı. Onlar da karanlıkta yollarını bulamadıklarından, çoğu geldikleri yoldan geri dönüp kaçtı, kalanlar ise ya öldürüldü ya da esir edildi.

Mehmet Paşa, 1541 Haziran'ında ordusuyla Macaristan'a girdi. Rogendorf'a üzerine yürümesi tavsiye edildi, fakat o kuşatmayı sürdürmek istedi ve St. Gerard dağının eteğinde, sarp bir kayalıkla nehir arasında mevzilendi. Ordugâhından küçük bir adaya giden bir köprü yaptırdı ve

nehirle ovaya hâkim bir küçük kale inşa ettirdi. Hıristiyanların donanması Türklerinkinden daha kuvvetli olduğu halde, Rogendorf Capelle adasını ele geçirmeyi ihmal etmişti. Türkler çok geçmeden bu adayı aldılar ve her ne kadar az sonra kovuldularsa da Almanların ordugâhını iyice hırpalayarak askerlerin cesaretini kırdılar. Öte yanda, Kraliçe İzabel'in komutanı Valentin, Macarlara kumanda eden Perene'ye gizlice haber göndererek kendisini emniyete almasını, çünkü hepsini bir lokmada yutacak kocaman bir hayvanın yaklaşmakta olduğunu bildirdi. Böylece Süleyman'ın uzakta olmadığını anlayan Perene, Rogendorf'a kuşatmayı hemen kaldırmadığı takdirde askerleriyle çekileceğini söyledi.

Rogendorf önce bu yerinde uyarıya kulak asmadı. Fakat ertesi gece Almanlar korkudan nehri geçerek Peşte'ye gittiler. Ordu dört kola ayrıldı, ilk ikisi işin içinden yüzlerinin akıyla çıktılar; fakat diğer ikisi ordugâhtan çıkmaya vakit bulamadan Türklerin saldırısına uğradılar. Belgrad Valisi Mehmet ve Valentin, Perene'nin karargâhını ele geçirdiler ve Almanları St.Gerard Dağı'nın ötesine püskürttüler. Budin garnizonu da aynı sıralarda Almanların üzerine bir çıkış yaptı ve söylenildiğine göre Piskopos, Hıristiyanlık düşmanları Hıristiyanları aydınlıkta daha iyi öldürebilsinler diye nehir kıyısındaki bir saman yığınını ateşe verdi. Toplar da her taraftan Hıristiyanların üstüne ateş ediyor ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi Türk Amirali Hasan Bey hafif kayıklarla Tuna Nehri'nden yukarı doğru çıkarak Peşte'ye geçen gemilere saldırıyordu. Bunlardan birkaçını zapt etti, birkaçını da batırdı. Köprüden geçerek o küçük adaya sığınan öteki Almanlar ise ya öldürüldüler ya da nehirde boğuldular[883].

Hıristiyan donanması artık herşeyin bittiğini görerek top ateşinin desteğinde Türk donanmasının arasından geçip Comorre'ye çekildi. Ordugâhta bulunan askerlerin hepsi öldü. Bunlardan Bohemyalılar yiğitçe dövüşerek öldüler. Yaklaşık olarak üç bin kişi S. Gerard adasına yakın bir tepeye çıkarak buradan kendilerini sonuna kadar savundular; içlerinden üçte ikisi savaşarak öldü, kalanlar teslim oldular ve Süleyman'ın emriyle katledildiler. Hasan Bey, daha sonra donanmasıyla Peşte önüne geldi. Süvarilerin çoğu kaçtı, kalanlar ise öyle yılmışlardı ki ancak zayıf bir savunma yapabildiler. Böylece Türkler çok geçmeden kaleye girdiler, rastladıkları herkesi hunharca kılıçtan geçirdiler ve bu zengin şehri yağmaladılar. Bazı tarihçilere göre, Hıristiyanlar bu savaşta yirmi bin asker, otuz bin büyük ve yüz elli küçük top kaybettiler. Kısa bir süre sonra, bahtsız General Rogendorf Comorre'de yaralarından ve üzüntüsünden öldü.[884]

Süleyman, güçlü bir ordunun başında Budin surlarının altında ordugâh kurdu. Kraliçe'ye elçilerle zengin hediyeler göndererek küçük Kralı ordugâhına yollamasını istedi. İzabel piskoposun tavsiyesi üzerine, Padişah'ı kuşkulandırmamak için, çocuğunu gönderdi. Bu küçük kral henüz beşikte olmasına rağmen mevkiinin gerektirdiği büyük törenlerle karşılandı. Sultan, kralın dadısıyla sohbet etti ve oğulları Selim'le Bayezit'e küçük kralı kucaklarına alıp öpmelerini söyledi. Macar prensleri ve beyleri akşam yemeğinde paşalarla eğlenirken Türk askerlerinin bir kısmı gezme bahanesiyle girdikleri şehri o kadar ustalıkla ve sessizce ele geçirdiler ki halk ancak Türkler şehre hâkim olduktan sonra işin farkına vardı. Hemen halkı yatıştırmak ve korkulacak bir şey bulunmadığını bildirmek için bir bildiri yayınlandı. Yalnız şehir sakinlerinden silahlarını teslim etmeleri istendi. Öyle sıkı bir disiplin uygulandı ki askerler tarafından hakarete uğrayan bir kişi bile olmadı.

Macaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Eyaleti Haline Gelmesi

Süleyman, emirlerinin yerine getirildiğini öğrenir öğrenmez bebek kralı annesine geri gönderdi. Yalnız soyluları alıkoydu. Gerek soylular gerekse kraliçe bu işe çok şaştılar. Kraliçe, Sultan'a çok uysal bir dille bir mektup yazarak vaatlerini hatırlattı ve soyluların serbest bırakılmalarını istedi. Süleyman bu sitemlere hiç aldırış etmeden paşalarla Macaristan Krallığı'nın ne şekilde yönetilmesi gerektiği konusunu görüştü. Sadrazam Mehmet Paşa, küçük kralı ve bütün soyluları İstanbul'a götürmek ve Macaristan'da yumuşak ve ılımlı davranışlarıyla halkın sevgisini kazanacak, esaret kaygısını giderecek bir vali bırakmak görüşündeydi. Kraliçe'nin hediyeleriyle baştan çıkarılan Rüstem Paşa, bu namus sözü neyi gerektiriyorsa onun yapılmasını istedi ve büyük bir hükümdar için zayıf bir kadına ve himayesi altına aldığı zavallı bir çocuğa verilen sözün tutulmaması kadar onur kırıcı bir şey olamayacağını belirtti. Fakat Belgrad Valisi Mehmet bu iki öğüdü de fazla yumuşak bularak ortaya bir üçüncü görüş attı; buna göre, Macaristan bir eyalet haline getirilmeli, Kraliçe babasına gönderilmeli, çocuğu sarayda İslam dinine göre yetiştirilmeli, soylulara gelince hepsi öldürülmeli, şatoları yıkılmalı ve belli başlı aileler Anadolu'ya nakledilmeliydi.

Süleyman, 30 Ağustos günü Budin'e girdi ve bu üç görüş arasında ortalama bir yol tuttu. Bir ferman yayınlayarak Budin'in bu Türk garnizonu tarafından korunmasını, Macaristan'ın bir Osmanlı, eyaleti haline

getirilmesini ve Kraliçe ile oğlunun hemen şehirden çıkarak Lippe'ye yerleşmelerini emretti. Kadıncağız yüreği kan ağlamakla beraber itaat etti. Bütün senyörler de Valentin dışında, serbest bırakılarak Kraliçe'yle birlikte gittiler.

Ferdinand ordusunun hazin akıbetini örenir öğrenmez Süleyman'a elçiler göndererek güzel hediyeler[885] sundu ve barış önerdi. Elçiler Sultan'dan büyük bir alçak gönüllülükle Macaristan yönetiminin efendilerine verilmesini istediler. Buna karşılık Ferdinand'ın, Kral Yanoş'un ödediği yıllık haracı ödemeye hazır olduğunu, ayrıca imparatoru barış antlaşmasına katılmaya teşvik etmek için çalışacağını, bu suretle Sultan'ın batı sınırlarından gelebilecek her türlü tehlikeyi önleyerek rahatça İran üzerine yürüyebileceğini söylediler. Fakat Sultan, Ferdinand'ın isteklerini kabul edecek yerde, eskiden Kral Louis'ye ait olan bütün şehirlerin kendisine iadesini ve bundan böyle Ferdinand'ın Macaristan işlerine karışmamasını istedi. Ayrıca Avusturya'nın, savaş giderlerine karşılık kendisine hafif bir haraç ödemesini şart koştu. Sultan, Ferdinand ile İmparator'a bu cevabı iletilinceye kadar geçici bir ateşkese bile yanaşmadı. Elçilerin ordugâhı ziyaret etmelerine izin verildi. Burada mutlak bir disiplin ve derin bir sessizlik hüküm sürdüğünü gördüler. İstanbul'a dönüşünde Süleyman, Laskus'u serbest bıraktı.

Erdel'in Etienne'e Verilmesi

Padişah, bir yandan Mehmet Paşa'yı Macaristan'a gönderirken bir yandan da Niş, kimine göre Niğbolu Valisi Ahmet Paşa'yı, Eflak ve Boğdan Voyvodası Pierre ile birlikte Erdel'i fethetmekle görevlendirdi. Erdel Voyvodalığına getirilmeyen Etienne Maylat düşmana kafa tutacak durumda olmadığından Togaras'a kaçtı. Bu müstahkem şehri almayı gözüne yediremeyen Ahmet, Maylat'ı barış konusunda görüşme bahanesiyle ordugâhına çağırdı, gelince de kendisini bir daha bırakmadı ve Togaras kısa bir süre sonra teslim oldu. Erdel'in büyük bir kısmı Süleyman'ın emriyle küçük Kral Etienne'e verildi ve halk kendisine sadakat andı içme konusunda fazla güçlük çıkarmadı[886].

Bunlar olup biterken Şarlken başarısızlıkla sonuçlanan Cezayir seferine çıktı. Ancak burada bu seferden söz etmeyeceğiz, çünkü bu savaş Türklere karşı olmaktan çok İspanya'dan kovulduktan sonra korsanlığa başlamış ve Akdeniz'in başına bela kesilmiş Berberistan Mağribilerine karşıydı.

Süleyman'ın Fransızlarla İttifakı - 949 / l542

Osmanlıların birbirini izleyen bu hızlı zaferi kimi Hıristiyan hükümdarlarını ürkütürken kimini de komşularının haksızlıklarına karşı Süleyman'dan yardım istemeye itti. Böylece Fırançe Padişahı, yani Fransa Kralı, İspanyolların saldırılarına daha fazla dayanamayarak 1542 yılında bir ittifak imzalamak ve yardım istemek üzere Süleyman'a olağanüstü bir elçi gönderdi. Antlaşma imzalanınca Sultan, Hayreddin Paşa'yı kalabalık bir donanmanın başında İspanya kıyılarına gönderdi ve ilkbahar başında da kendisi, ordusunun başında, Macaristan'a girdi. Önce, Almanların aşağı yukarı iki yıl önce geri aldıkları Liposa, Beczovi ve Sehoklovas şehirlerini ele geçirdi. Daha sonra Estergon'u, Tatarhisar'ı ve Ustuni-Belgrad'ı[887] zapt etti. Her tarafta kiliseleri camiye çevirdi ve fethedilen şehirlere kuvvetli garnizonlar yerleştirdikten sonra İstanbul'a döndü. Payitahta yaklaştığı sırada oğlu Mehmet'in ölüm haberini aldı. Buna o kadar üzüldü ki İstanbul'a zafer şenlikleriyle girmekten vazgeçerek sessizce ve yüreği kan ağlayarak girdi. Daha sonra oğlunun anısına İstanbul'da Silivri Kapısı'na giden yol üzerinde güzel bir cami, bir de medrese ve imaret yaptırdı. Bu yapı bugün hâlâ Şehzade Camii adıyla anılır[888].

Türk Donanmasının Büyük Başarısı

Türk tarihçilerinin özet olarak anlattıkları bu olayları, özellikle Fransızların yardımına gönderilen donanma ve Süleyman'ın Macaristan savaşı konularında, Hıristiyan tarihçilerinin anlattıklarıyla tamamlamak gerekir, İmparator Şarlken ile Fransız Kralı François I arasında yeni anlaşmazlıklar çıkması üzerine, François, Rinçon'u elçi sıfatıyla Türkiye'ye göndererek Süleyman'dan İmparator'a savaş açmasını istedi. Fakat elçi İtalya'dan geçerken İspanyollar tarafından öldürüldü. Bu suikast Fransa Kralı'nı büsbütün çileden çıkardı ve bu kez Baron Polin'i aynı görevle İstanbul'a gönderdi. Sadrazam Süleyman Paşa kendisini pekiyi karşılamadı. Fakat Polin, Kapıcılar Kethüdası (metinde Kapı Ağası denmiştir) aracılığıyla bizzat Sultanla görüşmek olanağını buldu. Elçiyi huzuruna kabul eden Süleyman gelecek ilkbaharda efendisine istediğinden de güçlü bir donanma göndereceğine dair söz verdi, ilkbahar gelince Barbaros'u çekemeyen Sadrazam Divan'da bu tasarının gerçekleştirilmesine karşı çıktı. Sırf Barbaros'u hoşnut etmek için bu kadar büyük harcamalara girilmesini doğru bulmadığını söyledi. Fakat Sadrazam'in itirazına rağmen, Barbaros, Sultan'ın emriyle, şaşılacak kadar kısa bir zamanda, yüz on kadırga ve kırk

kalyondan oluşan bir donanma meydana getirerek Fransız Elçisi'yle birlikte İstanbul'dan ayrıldı. Barbaros Messina Feneri'ne vardığında, korsanlar kalyonlarıyla Reggio (Rhege) önüne geldiler ve askerlerini karaya çıkarmaya başladılar. Şehir sakinleri kaçtı, fakat kaleyi işgal eden İspanyol Gaetan, Türkleri topa tutarak birkaçını öldürdü. Diğerleri, arkadaşlarının öcünü almak için şehre girdiler ve Barbaros ile Fransız Elçisi'nin karşı çıkmalarına rağmen her tarafı ateşe verdiler. Türkler daha sonra karaya birkaç top çıkardılar ve bunlarla kaleye birkaç kez ateş ettiler. Kumandan korkusundan hemen teslim oldu.

Türkler kendisini karısı ve çocuklarıyla beraber serbest bıraktılar, yalnız çok güzel bir kızını alakoydular. Barbaros bu kıza âşık oldu onu haremine aldı. Askerler şehri yağmaladılar ve garnizonu oluşturan yetmiş İspanyol ile şehir sakinlerinden belki yüz kişi esir edildi. Türk amirali daha sonra İtalya kıyılarını izleyerek Tiber Nehri'nin ağzında bulunan Ostia'ya geldi. İtalyanlar korkularından şehri bırakıp kaçacaklardı, fakat Fransız elçisinin Papa'nın Elçisi Kardinal Rodolfo'ya bir mektup yazarak korkulacak bir şey olmadığını temin etmesi üzerine bundan vazgeçtiler [889].

Barbaros, Marsilya'ya geldi ve uzun süre burada kaldı. Fransızların savaş için bu en elverişli mevsimi boş geçirmelerine canı sıkıldı. Sonunda çok sayıda Fransız gemisi ve askeri kendisine katıldı ve Savoie Dükü'ne ait bulunan Nis şehrini kuşatma emrini aldı. Kuşatılanlar, açılan bir gedikten kaleye girmek isteyen Türkleri önce püskürttüler, fakat Barbaros'un yeni bir batarya ile ateş etmeye başlaması üzerine paniğe kapılarak Fransızlara teslim olmayı kabul ettiler. Bu yüzden yağma yapma olanağından yoksun kalmış yeniçeriler buna çok kızdılar. Ellerinden gelse elçiyi parça parça edeceklerdi. Çok geçmeden yeniçeriler için bir hoşnutsuzluk nedeni daha ortaya çıktı, kaleyi kuşatan Fransızların bir süre sonra barut ve gülleleri tükendi ve Türklere haber göndererek ödünç cephane istediler. Barbaros, buna o kadar kızdı ki Polin'i ölümle tehdit etti ve oradan ayrılmayı düşündü. Barbaros güç bela yatıştırıldı, fakat bu kez de Del Vasto Markisi'nin kale kumandanına, iki gün içinde yardıma geleceğini bildiren bir mektubu ele geçirildi. Bu haber üzerine kuşatma kaldırıldı, fakat ayrılmadan önce Türkler zorla şehre girdiler ve her tarafı yağmalayıp ateşe verdiler.

Barbaros Lerins veya Sainte-Marguerite adası önünde demirledi ve buradayken Doria'nın donanmasıyla Villefranche'da olduğunu öğrendi. Andrea Doria fırtına yüzünden dört kadırga kaybetmişti. Polin, Barbaros'a Andrea Doria'nın donanmasına saldırmasını öğütledi. Barbaros harekete

geçmekte acele etmeyince subayları söylenmeye başladılar ve hatta: "Meslekdaşınız Doria'yı kollamakta haklısınız, ne de olsa Bizerte'de kaçmanıza fırsat verdiği için ona minnet borçlusunuz." diye Barbaros'la açıkça alay ettiler. Barbaros istifini bozmadan şöyle cevap verdi: "Gözü iyi görmeyen ihtiyar bir kaptanım, ama yine de gözleri çok iyi gören bütün şu genç kaptanlardan daha iyi görüyorum." Bir süre sonra, Toulon'a hareket etti ve Salih Reis ile akrabası Hasan'ın emrine yirmi beş kadırga vererek donanmasından ayrıldı. Bunlar İspanya'nın birkaç kıyı şehrini yağmaladıktan sonra Cezayir'e geldiler ve kışı orada geçirdiler. Barbaros, ilkbaharda harekete geçmek üzere Toulon'da ikmal yapmakla meşgul bulunduğu sırada Andrea Doria, Cenevizlilerin topraklarına akınlar düzenlemesinden korkarak bazı tutsaklar için ödenecek kurtulmalığı görüşmek bahanesiyle Barbaros'a gereksindiği birçok şeyleri sağladı[890].

Bu kadar süre Güney Fransa'da hareketsiz kalmaktan sıkılan Barbaros, Fransa Kralı'ndan ya çekilmek ya da İspanya kıyılarını yağmalamak için izin istedi. Fakat Kral bu ikinci isteğini pek benimsemediğinden, ölen Türklerin yerini tutmak için kendisine Fransız kadırgalarında çalışan dört yüz Müslüman köle, yiyecek, vb. armağan etti. Barbaros Toulon'dan çıkarak Floransa Dükü'ne ait Elbe adasına yanaştı; Vali Appiano'dan eski dostu Yahudi Sinan'ın bu adada tutsak bulunan oğlunu istedi. Vali şu cevabı verdi: "Sözünü ettiğiniz delikanlı, Hıristiyanlığı kabul ettiğinden, onu imkân yok size veremem. Ancak hatırınız için ona oğlum gibi bakmaya söz veririm." Barbaros bu mazeretten hoşlanmadı, adaya çıktı, birçok ganimet ele geçirdi ve istediği tutsağın kendisine teslimini sağladı. Ancak oğlunun özgürlüğü babasının ölümüne neden oldu. Sinan oğluna kavuştuğuna o kadar sevindi ki onu kucaklarken kalbi durdu ve öldü.

Barbaros'un İstanbul'a Dönüşü

Elbe adasından ayrılan Barbaros önce Telaman'a, sonra da Porto Hercule'ye gitti ve bu şehri yağmaladı. Daha sonra Gigio İschia adalarını talan etti. İschia'nın belli başlı kasabalarından üçünü yakıp yıktı ve her iki adadan çok sayıda tutsak aldı. Son olarak Puzzol'u ele geçirmeye çalıştı, fakat Napoli'den yardım gelmesi üzerine bundan vazgeçti. Lipari adasında daha başarılı oldu. Şehri yaktı, ortalığı yağmaladı ve aşağı yukarı yedi bin kişiyi tutsak ederek İstanbul'a götürdü. Süleyman kendisini çok iyi karşıladı ve davranışını beğendi. Bu Barbaros'un son seferi oldu: 1547'de öldü[891].

Ferdinand'ın Macaristan'a Girmesi

Barbaros'un seferlerini böylece bitirdikten sonra, Macaristan savaşına dönelim. Bab-ı Hümayun'un elçilerine verdiği cevaptan telaşa kapılan Ferdinand, Alman prenslerine ve devletlerine çağrıda bulunarak kendisine katılmalarını istedi. Böylece hep birlikte silahlanmaya ve Budin ile diğer Macar şehirlerini geri almaya karar verdiler. Otuz bin piyade ve yedi bin atlıdan oluşan bir ordu Brandeburg Markisi Joachim'in komutasında yürüyüşe geçti. Ordu Viyana'ya gelerek Ferdinand'ın askerleriyle buluştu. Ferdinand'ın ordusunda on bin Stirya atı, on beş bin Macar katanası ve Papa Paulus III tarafından gönderilen Alexander Vitellio'nun komutasında üç bin seçkin İtalyan piyadesi vardı. Marki sefere çıktı, ancak Tuna kıyıları boyunca o kadar yavaş ilerledi ki subaylar harekete geçmeye karar verene kadar yazın geçeceğini söylediler. Nihayet Gran'a vardığında, Süleyman'ın güçlü bir ordunun başında Macaristan üzerine yürüdüğü haberi geldi. Fakat Marki'nin Semendre'ye gönderdiği casuslardan Budin'e topu topu üç bin Türk'ün geldiği ve düşman donanmasının Kral'ın donanmasından çok daha zayıf olduğu öğrenildi. Bu haberler üzerine Budin'e yürüme kararı alındı. Komutan, subaylarının görüşüne aykırı olarak, Tuna'yı geçmek ve Budin'in zaptını kolaylaştırmak için önce Peşte'yi almak istedi. Donanıma komutanı Medici bu sırada Tuna Nehri'nden inerek Türkleri Peşte'nin biraz yukarısındaki Sainte-Marguerite adasından kovdu.

Peşte'nin Kuşatılması

Marki böylece Peşte'yi kuşattı. Türkler birkaç çıkış yaptılar. Bunlardan birinde, Vitellio kaçar gibi yaparak Türkleri üzerine doğru çekince Perene hafif süvarisiyle aralarına girdi ve beş yüz kişi öldü. Bu önemsiz başarıyla göğüsleri kabaran Hıristiyanlar, bataryalarını yerleştirdiler ve surlarda bir gedik açtılar. Bunun üzerine Vitellio'nun kumandasında dört İtalyan bölüğü yiğitçe saldırıya geçti. Fakat ne Almanlar ne de Macarlar bunları desteklemeyince bu yiğit İtalyanlar, yedi yüz kişi kaybederek geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu başarısızlık karşısında cesaretleri kırılan Hıristiyanlar kuşatmayı kaldırıp kaldırmamak konusunda görüşmeye başladılar. Ancak görüşmeler daha bitmeden Ahmet'in Avrupa süvarisinin başında üzerlerine yürüdüğü yolunda bir yalan haber yayıldı ve bunun üzerine geri çekilme kararı alındı. Bu karar yürürlüğe konulmadan kuşatılanlar bir çıkış denemesi yaptılar ve Macarlarla çarpıştılar. Bu karşılaşma sırasında, ileri gelen Türk subaylarından biri Vitellio'yu görmek istedi. Kendisini

gösterdiklerinde, yanına geldi, yiğitliğine saygı duyduğunu söyleyerek kucakladı ve geri çekildi[892].

Türkler ertesi gece ordunun donanmaya doğru yürüdüğünü gördüler. Bunun üzerine her yandan dışarı fırladılar. Hıristiyanların korkaklıklarını yüzlerine vurdular ve artçılarının peşine düştüler. Budin Valisi Ulama Paşa nehri bile geçti ve düşmanı öyle bir hışımla takibe koyuldu ki eline geçirseydi belki de hiçbiri sağ kalmazdı. Bereket versin ki Vitellio ve İtalyanlar, sıkı durmuş ve Alman ve Macar süvarisine yüz geri dönüş yaptırarak düşmanın üzerine saldırtmışlardı. Türkler böylece bozguna uğradılar ve geri çekilirken ağır kayıplar verdiler. Hıristiyan ordusu yürüyüşüne artık hiçbir kaygı duymadan devam etti. Yalnız yedi yüz hasta Alman orduyu izleyemediklerinden Türk süvarisi tarafından öldürüldü. Askerler Viyana'ya vardıklarında terhis edildiler. Bu talihsiz seferin utancını saklamak ve halkın ilgisini başka bir konu üzerine çekmek için Macaristan'ın ileri gelen senyörlerinden biri olan ünlü Pierre Perene, Ferdinand'ın emriyle tutuklandı ve Macaristan tahtına göz diktiği yolunda uydurma bir suçlamayla ömür boyu hapse mahkûm edildi.

Süleyman, bu sıralarda Macaristan'a geldi ve Dalmaçya Valisi Murat ile İranlı Ulama'yı Walpo'yu kuşatmaya gönderdi. Garnizon kaleyi teslim etti ve ihanetinin mükâfatı olarak kılıçtan geçirildi. Türkler kumandana çok iyi davrandılar. Cinq Eglises (Beş Kiliseler) ve Siclos şehirleri de çok geçmeden teslim oldu. İkincisinin garnizonu daha önce teslim olmadığı için kılıçtan geçirildi. Bu zaferleri öğrenen Sultan Budin'den hareket ederek Gran'ı kuşatmaya gitti. Garnizonun başında Liscano ve Salamance adında iki mağrur İspanyol vardı. Kaleyi cesaret ve sadakatle savunuyor ve bununla övünüyorlardı. Türkler bataryalarını surların kendilerine gösterilen en zayıf noktasının karşısına yerleştirdiler ve büyük bir gedik açtılar. Fakat üç kez püskürtüldüler. İki İspanyol komutanı buna rağmen kuşatmanın sonucundan korkarak şehri teslim etmeye karar verdiler. Salamanca, subayların rızasıyla fakat askerleri dinlemeyerek Türk ordugâhına gitmek üzere kaleden çıktı. Yolda su kulesini savunanlara şehre çekilerek kendilerini emniyete almalarını emretti. Paniğe kapılan askerler aldıkları emri yerine getirmekte o kadar acele ettiler ki çekilmeye vakit bulamadan Türkler kuleye girdiler, içerde kalanların hepsini öldürdüler ve kaleyi ele geçirdiler. Salamanca Ahmet'in yanına götürüldü, elverişli teslim şartlan istedi, fakat bu isteği reddedildi. Türk komutanı kayıtsız şartsız teslim

olmalarında ısrar etti. Liscano bir pusula ile durumdan haberdar edildi ve şehri teslim etti.

Süleyman, 10 Ağustos günü Gran'a girdi; hemen kiliseleri camiye çevirdi ve kaleyi tahkim ettirdi. Daha sonra, kendiliğinden teslim olan Tata şehrinin kalesini yıktırdı. Oradan Albe Royale'i (Krallar Alba'sı) kuşatmaya gitti. Bu şehre, Macar Kralları burada taç giydikleri ve burada gömüldükleri için bu ad verilmiştir. Bir bataklığın ortasında kurulu şehre, iki tarafında da güzel evler ve bahçeler bulunan üç geniş yoldan girilir. Etrafında kalın surlar ve içi su dolu derin bir hendek vardır. Bu bakımdan kuşatılması zor bir şehirdir. Düşmanın yaklaştığını gören kale kumandanı Barcot dış mahalleleri yıkmak istedi, fakat halk bunları savunabileceklerine inandığından buna razı olmadı. Türkler şehri kuşatmaya başlar başlamaz garnizon askerleri arasında bulunan beş yüz Husar[893] kapalı kalmaya alışık olmadıklarından geceleyin dışarı çıktılar.

Türkler sürekli top ateşiyle kalasları ve kalenin harcını oluşturan toprak ve kumu tutan iskeleti yıktılar, sonra da on iki gün içinde akıl almaz bir çabayla bataklığı ve hendeği doldurdular. Budin tarafındaki mahallelerin kale meydanına saldırdılar, durmadan taze kuvvetler geldiğinden burasını ele geçirdiler.

Kadınlar ve papazlar bile ortak savunmaya katılmak için çarpıştılar. Bu arada eski Amazonlara benzeyen güçlü bir Macar kadınının askerlerle birlikte hâlâ dayanmaya devam eden İtalyan kalesinin tepesine çıkarak elindeki kılıçla tek bir vuruşta surlara tırmanmak isteyen üç Türk'ün kafasını kestiği görüldü. O gün (25 Ağustos) Türkler, daha fazla ilerleyemediler. Fakat birkaç gün sonra, ikinci bir saldırıya geçtiler ve sisten yararlanarak kuşatılanlar farkına varmadan surların üstüne çıktılar. Sonunda dış mahalleleri ele geçirdiler ve halk kaçtı. Fakat çekme köprü kaldırıldığından ve şehre açılan kapı çok dar olduğundan, aralarında General Barcot'nun da bulunduğu çok sayıda insan öldü. Generalin başı ve eli kesildi ve Türkler bunları bir mızrağın ucuna takarak içerdekilere gösterdiler. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri uzlaşma yoluyla teslim olmaya karar verdiler ve garnizon Viyana'ya çekildi. Süleyman, Albe Royale veya Stul Weissenburg'a girdi, fakat Macarlara korkulacak bir şey olmadığını ilan eden bir bildiriye rağmen, şehrin ileri gelenlerinin üç gün içinde öldürülmelerini emretti. Başkalarına göre ise Süleyman, aslında sadece şehir halkı genç krala isyan ederek Ferdinand'a teslim olduğu sırada görevde bulunanları öldürtmüştür. Her ne hal ise bir süre sonra Süleyman,

şehri yağmacı Tatarların eline bırakarak İstanbul'a döndü. Nihayet 1547'de Şarlken'le Süleyman arasında barış yapıldı ve Ferdinand da bu antlaşmaya dâhil edildi[894].

I

İran, Hindistan ve Afrika Seferleri, Malta Kuşatması,

Süleyman'ın İranlılar Üzerine Yürümesi - 954 / 1547

Elkasıb Mirza[895] İranlılar tarafından büyük bir hakarete uğradığını ileri sürerek[896], 954 yılında Süleyman'ın sarayına sığındı. Hünkâr'a İran'ın fethini tamamlamak için kendince çok kolay bir plan önerdi ve bu planın rehberliğini ve uygulanmasını üzerine aldı. Buna aklı yatan Sultan, asker devşirmesi ve ülkesine girmesi için[897] kendisine çok büyük paralar verdi. Ertesi ilkbaharda Süleyman, bizzat sefere çıkarak güçlü bir ordunun başında İran üzerine yürüdü. Yolda iki oğlu, Konya Valisi Bayezit ve Amasya Valisi Mustafa tarafından saygıyla karşılandı. Elini öptürdükten sonra, ikisini de eyaletlerine geri gönderdi[898]. Sultan Azerbaycan'a girince, eski Şirvan krallarının soyundan gelen Sultan Burhan[899] kendisine bağlı olmayı kabul etti. Sultan az sonra Tebriz'i Elkas Mirza'ya bıraktı. Fakat bir şeyler yapacak kadar güçlü olmadığını gören ve hatta bir saldırı halinde İranlılara karşı koyamamaktan çekinen Elkas Şah'ın saraylarını yıkmakla yetindi ve Van şehri önünde ordugâh kuran Süleyman'a katıldı. Hünkâr bunun üzerine saldırıyı göze aldı. Türklerin savletinden yılan kuşatılanlar, canları bağışlanmak şartıyla Recep ayının 19'unda teslim oldular. Böylece Süleyman bu güzel ve müstahkem şehri ele geçirmiş oldu. Oradan ordusunu Amzeh'e götürdü ve bir kısım İran kuvvetiyle karşılaşarak bunları yendi.

Şah'ın Hazinelerini Ele Geçirmesi

Şah'ın muazzam hazinelerinin İsfehan, Kaşan ve Kamid[900] kentlerinde bulunduğunu ve koruma önlemlerinin pek sıkı olmadığını haber alan Süleyman, Elkas Mirza'yı emrine bir hafif süvari müfrezesi vererek bu hazineleri ele geçirmekle görevlendirdi. Mirza görevini başarıyla yerine getirdi. Yürüyüşe geçtiğinden haberi olmayan muhafızlara bir baskın yaptı, hazineyi ele geçirdi ve çevrede biraz hasar yaptıktan sonra bol ganimetlerle Sultan'ın yanına döndü. Kazandığı paranın bir kısmını, paraya düşkün bir adam olan Sadrazam Aziz Allah'ı elde etmek ve kendisini Bağdat Vali vekilliğine tayin ettirmek için kullandı. Bağdat'a gittiğinde İran Şahı'na bir mektup yazarak yaptıklarından pişmanlık duyduğunu bildirdi ve af diledi. Kusurunu telâfi için kendisine bundan böyle mutlak bir sadakat göstereceğini ve Türklerin arasında sadece onların niyetlerini öğrenip

kendisine haber vermek için kalacağını ekledi. Fakat çevirdiği bu entrikalar Bağdad Valisi Mehmet Paşa'nın gözünden kaçmadı. Durumu Süleyman'a bildirdi ve Elkas'ı zincire vurdurup İstanbul'a gönderme emrini aldı.

Elkas'ın Gürcistan'a Kaçması

İranlıların parasıyla Osmanlı sarayında dostlar edinen Mirza, Bağdat'a gelmeden Sultan'ın emrinden haberdar edildi. Kaçmaktan başka çaresi olmadığı için hemen Gürcistan'a kaçtı[901]. Bir yıl önce Gürcüler Vali Mustafa Paşa'yı dar bir boğazda kıstırmışlar ve ordusunun büyük bir kısmını kılıçtan geçirmişlerdi. Süleyman, Mehmet Paşa'ya bu olayın intikamını almasını emretti. Mehmet Paşa, güçlü bir ordunun başında Gürcistan'a girdi ve kesin sonuç vermeyen birkaç çatışmadan sonra nihayet Gürcüleri tam bir bozguna uğrattı ve en kuvvetli kalelerinden yedisini yerle bir etti. Soğuklar bastırdığından daha ileri gidemedi ve kışı ordusuyla Diyarıbekir'de geçirdi. İlkbaharda tekrar Gürcistan'a girdi ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan yirmiden çok şehri zapt ederek Osmanlı İmparatorluğu'na kattı. Ülke tamamen itaat altına alındıktan sonra, belli başlı şehirlere kuvvetli garnizonlar yerleştirerek İstanbul'a döndü[902].

Tunus Olayları

Şimdi de Afrika'da olup bitenleri görelim. Süleyman Barbaros'u bir donanmayla Fransa Kralı'nın yardımına gönderdiği sırada, Tunus Kralı Molla Hasan bu seferin kendisini hedef almasından korktu. Cenova'da bulunan İmparator'la görüşmek ve kendisinden yardım istemek için Napoli'ye gitti. Napoli'deyken savaş gemileriyle kıyıları koruması için Tunus'ta bıraktığı oğlu Amid'in krallığını ele geçirdiğini öğrendi. Hemen Jean-Baptiste Loffredo'nun emrinde bin sekiz yüz İtalyan korsanıyla denize açılarak Goletta'da karaya çıktı. Birkaç hainin tavsiyesi üzerine, bu kadarcık bir kuvvetle doğru Tunus üzerine yürüdü. Bin üç yüz kişi komutanlarıyla birlikte öldü. Molla Hasan yakalandı ve oğlunun emriyle gözleri oyuldu. Goletta Valisi Touare, Amid'in Şarlken'e haber vermeden babasının tahtını zorla el geçirmesine kızarak, Molla Hasan'ın gayrımeşru oğlu Abdülmelik'i ülkeye çağırdı. Abdülmelik, Berberi gelenekleri uyarınca yüzü örtülü olarak Tunus'a geldi. Önce onu Amid sandılar ve vali kendisini kalede kabul etti. Bu yeni kral bir ay sonra ölünce on iki yaşındaki oğlu Muhammed, tam yetkili üç valinin niyabeti altında tahta geçirildi. Molla Hasan bunlardan izin isteyerek Goletta'ya çekildi ve böylece oğlu Amid'in kanlı ellerinden

kurtuldu. Nitekim kısa bir süre sonra, Triumvira'nın kötü yönetiminden usanan halk Amid'i yeniden kral yaptı. Amid hiçbir engelle karşılaşmadan Tunus'a girdi ve bütün düşmanlarını bin bir işkenceyle öldürttü.

Turgut Reis'in Zaferleri

1550 yılına kadar işler böyle gitti. Bu yılda ünlü Türk korsanı Turgut Reis, Tunus Krallığı'nda iki şehir olan Afrika (Afrique) ve Muhammediye'yi bir baskınla ele geçirdi. Tunus'ta yerleşerek denizden ve karadan Hıristiyanlara karşı birçok akın düzenledi. Şarlken'e yapılan sürekli şikâyetler üzerine İmparator, Andrea Doria'yı, Malta Şövalyeleriyle birlikte, güçlü bir donanma ve ordunun başında Afrika şehrini kuşatmaya gönderdi. 10 Eylül'de Hıristiyanlar şehri ele geçirerek yerle bir ettiler, komşu kıyıları yağmaladılar ve geri döndüler. Bu yenilgilere canı sıkılan Turgut Reis, Süleyman'ı beş yıllık barış antlaşmasının süresi henüz bitmeden, İmparator'a ve Ferdinand'a savaş ilan etmeye teşvik etti. Sultan ertesi yılın ilkbaharında, Turgut Reis'e, Sinan Paşa'nın komutasında yü-z elli yelkenli gönderdi. Türkler Sicilya'da Augusta Kalesi'ni bir baskınla ele geçirip yerle bir ettiler. Daha sonra Malta adasına çıktılar. Manet ve Saint Paul kalalerini top ateşine tutup bir sonuç alamayınca Malta'ya beş mil uzaklıktaki Gozo adasını işgal ederek yağmaladılar ve altı bin üç yüz kişiyi tutsak ettiler[903].

Trablusgarb'ın Türkler Tarafından Alınması

Türk donanması buradan Berberistan'ta Trablus'a doğru yelken açtı. İmparator bu şehri de Malta Şövalyelerine vermişti. Ağustos ayında Türk donanması ve ordusu Trablus'u sıkı bir şekilde kuşattı. Şehre iyice yaklaşarak surların beş yüz adım ötesine bataryalarını yerleştirdiler ve hendeğin hizasında büyük bir gedik açtılar. Fakat kuşatılanlar gece gediği onardılar ve Türklerin buradan saldırıya geçmesini önlediler. Bir Fransız kaçağı Türklere gediğin onarılamayacağı bir yeri gösterdi. Askerler büyük bir korkuya kapılarak Vallier adındaki kale kumandanını teslim olmaya zorladılar.

Teslim şartlarını görüşmekle görevlendirilen iki şövalyenin Sinan Paşa'dan bütün elde edebildikleri, şehir halkının özgürlüğüne dokunulmayacağına dair teminat almak oldu. Böylece şehir, 15 Ağustos'ta teslim oldu. Fakat Sinan Paşa iki kez yemin ettiği halde sözünde durmayarak garnizonun elinden bütün silah ve cephanesini aldı ve askerlerin hepsini esir etti. Fransız Elçisi Armont'un ricası üzerine sadece en

az işe yarayabilecek iki yüz otuz kişiyi serbest bırakmayı kabul etti. Türkler, özellikle kuşatma sırasında ordu kazaskerinin bir elini parçalayan kale topçusu Jean de Chabas'a insanlık dışı işkenceler yaptılar. Burnunu ve ellerini kestikten sonra, beline kadar toprağa gömüp üzerine oklar yağdırdılar ve sonunda boğazını kestiler[904].

Temeşvar'ın (Tamışvar) Alınması

Doğuda işleri yoluna koyduktan sonra, Süleyman batıya doğru fetihlerini genişletmeye karar verdi. Rumeli Beylerbeyi Mehmet Paşa'yı (Sokullu Mehmet Paşa) Avrupa askerinin başında Macaristan'ın en müstahkem şehri olan Tamışvar'ı kuşatmaya gönderdi. Mehmet Paşa komşu Beçe, Beçkerek, Ratzu ve Chonad (Çalad) şehirlerin[905] aldıktan sonra Tamışvar önüne geldi. Hıristiyanlar üstün kuvvetlerle şehrin yardımına koştular. Bunun üzerine Mehmet Paşa, Sultan'dan acele takviye istedi. Sadrazam Mahmut Paşa ordunun geri kalan kısmıyla hemen Mehmet Paşa'ya katıldı. Çok geçmeden düşman bozguna uğratıldı ve şehir ele geçirildi. Böylece en büyük eyaletler kadar geniş bir alanı kaplayan Tamışvar Hanlığı Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı. Kasım Paşa[906] emrine kuvvetli bir garnizon verilerek Tamışvar Valiliği'ne atandı[907].

Zolnuk (Soniok)'un Zaptı

Hıristiyan tarihçilerine göre, Tamışvar yukarda adı geçen Ahmet ve Budin Valisi Ali Paşa tarafından alınmış ve Ali Paşa verdiği sözü tutmayarak garnizonu kılıçtan geçirmiştir. Yine bu tarihçilere göre, aynı paşalar Solnok Kalesi'ni almışlar, fakat Ersan önünde başarısızlığa uğramışlardır. Ertesi yıl Ali Paşa, Agria kuşatmasını da kaldırmak zorunda kalmış ve altı bin kayıp vermiştir. Fransa Kralı ikinci Henri'nin Elçisi Aramont'un isteği üzerine, Süleyman 1553 yılında Tiren denizine bir donanma göndermiş ve donanma İtalya kıyıları ile Akdeniz adalarında büyük hasarlar yapmıştır. Şunu da ekleyelim ki aynı yıl içinde, İzabel, Türklerin Erdel'deki akınlarıyla başa çıkamayacağını anlayarak bu eyaleti Ferdinand'a bırakıp Polonya'ya çekilmiştir[908].

Türklerin İranlılara Yenilmesi

Talih bu sıralarda Asya'da Türklerin yüzüne pek gülmedi. Tahmasp'ın oğlu Şah İsmail, Müslümanların[909] sınırlarından uzaklaştıklarını görerek bu

defa o, Osmanlı topraklarına girdi. Ardış ve Aglaş[910] şehirlerini aldı ve buradaki bütün Türkleri kılıçtan geçirdi. İskender Paşa, bu istilaya karşı koymak için Anadolu askerinin başında yürüyüşe geçti. Fakat Şah, İskender Paşa'nın ordusunu yendi ve büyük bir kıyıma uğrattı. Ne var ki İranlıların talihi uzun sürmedi ve çok geçmeden bu önemsiz başarılarını unutturacağı ağır bir sille yediler. Süleyman, Sadrazam Mehmet Paşa'yı Anadolu'ya gönderdi ve kışı askerleriyle Tokat yöresinde geçirmesini emretti. Kendisi de 960 yılının Ramazan'ında, ordusuyla Konya Ereğlisi'ne gelerek Sadrazam'a katıldı. Burada, oğlu Mustafa'nın[911] kendisine karşı ayaklanmaya hazırlandığını kesinlikle öğrendi.

Oysa daha önce de kuşku uyandırıcı bazı hareketleri görülen Mustafa, bir yıldan beri sıkı bir gözetim altında bulunuyordu. Olay şimdi tam bir açıklığa kavuştuğundan Mustafa babasının emriyle boğuldu. Süleyman Halep'e geldiğinde, Cihangir[912] adındaki bir başka oğlunun da öldüğünü öğrendi. En büyük oğlu olan Selim orduyla birlikte kışı geçirmek üzere Maraş'ta kaldı[913].

Mustafa'nın Öldürülmesi

Hıristiyan tarihçileri Mustafa'dan üstün yetenekli bir şehzade olarak bahsederler ve ölümünü Roxelane (Hürrem Sultan) adını verdikleri bir saray kadınının entrikalarına bağlarlar. Sultan'ın cariyelerinden biri olan bu kadın, tahtın dört oğlundan birine kalmasını istediğinden önce kurnazlıklarıyla Sultan'ı kendisiyle evlenmeye zorlamış, sonra da Mustafa'yı zehirletmeye kalkışmıştır. Bunu başaramayınca iftiraya başvurmuş, Mustafa'yı kendisine karşı komplolar düzenlemekle suçlayarak Süleyman'a şikâyet etmiştir. Sultan'a şehzadenin hareketlerini gözetleyen kendi adamları tarafından yazılmış mektuplar ve bu arada şehzadenin lalası olan ve Amasya'da emrinde çalışan bir paşanın mektubunu göstermiştir. Bu mektuba göre, Mustafa güya İran Şahı'nın kızıyla nişanlanmıştı.

Hürrem Sultan'ın damadı Sadrazam Rüstem Paşa bu kuşkuları doğruladı. Böylece tuzağa düşürülen Süleyman, Mustafa'ya haber göndererek ordugâhına gelip kendisini bulmasını istedi. Suçsuz olduğunu bilen genç şehzade hemen kalkıp gitti. Fakat babasının çadırına girer girmez yedi dilsiz tarafından yakalanıp boğuldu. Bir perdenin arkasına gizlenmiş Süleyman, söylenildiğine göre, zavallı oğlunun işini bir an önce bitirmeleri için cellâtları el kol işaretleriyle tehdit edip durmuş.

Aynı tarihçiler, Mustafa'nın cesedinin iyice kambur olan kardeşi Cihangir'e gösterildiğini, Mustafa'yı çok seven bu şehzadenin babasının zalimliği yüzüne vurduktan sonra göğsüne bir hançer saplayarak intihar ettiğini anlatırlar. Yine bu tarihçilere göre, Mustafa'nın bu şekilde öldürülmesi emrindeki askerler arasında bir ayaklanmaya yol açmış ve iki bin kişi ölmüştür.

Yeniçeriler de Mustafa'nın ölümünü öğrenince ellerinde yatağanları, bağırıp çağırarak Sultan'ın çadırını zorlamışlar ve ancak büyük güçlüklerle yatıştırılabilmişlerdir. Süleyman bu yüzden Rüstem Paşa'yı sadrazamlıktan azletmek zorunda kalmıştır[914].

İran'ın İstilası - 961 / l564

H. 961 yılında Süleyman, nihayet Şirvan'a girdi ve Şah'a bir çavuş göndererek[915] kendisine meydan okudu, ovada kendisini beklediğini bildirdi. Şah, bu meydan okuyuşa ne sözle ne eylemle bir cevap verdi. Bunun üzerine Sultan Şah'ın sarayının bulunduğu Revan'ı[916] kuşattı ve birkaç gün içinde şehri ele geçirdi. Bahçeleri, evleri ve sarayları yıktırdı; sonra da İran'ın incisi olan bu şehri ateşe verdi. Buradan Nahcivan[917] üzerine yürüdü ve Sultan Hüseyin'in[918] rehberliği altında Tebriz ile Maraga arasındaki bütün her yeri, şehirleri, kasabaları, köyleri yakıp yıktı ve insanları öldürdü.

Bu zalimce intikamdan sonra, Süleyman ordusunu kış konaklaması için Amasya'ya gönderdi. Ertesi yılın ilkbaharında, Şahkulu Sultan[919] Erzurum[920] yakınlarında gelip Süleyman'ı bularak himayesini istedi. Süleyman daha sonra Bağdat üzerine yürüdü ve burada barış istemeye gelmiş olan İran Şahı'nın elçilerini kabul etti. Birkaç görüşmeden sonra barış imzalandı ve Van, Maraş ve Musul şehirleri Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları olarak saptandı.

Sahte (Düzme) Mustafa

Süleyman, Asya'da meşgul bulunduğu sırada Dobruca'da[921] Sultan Mustafa adını alan bir sahtekâr ortaya çıktı. Etrafına kırk kadar serseri toplayarak bu ülkede ve komşu eyaletlerde kasıp kavurmadığı yer bırakmadı. Süleyman'ın altıncı oğlu Bayezit bu haydudu tuzağa düşürmek için bir hileye başvurdu. Neticede onu ele geçirdi ve zincire vurdurarak babasına gönderdi. Süleyman uzakta bulunduğu için bu karışıklığı başka

türlü bu kadar çabuk bastıramazdı. Nitekim bu sahtekârın hakkından gelmek için Mehmet Paşa'yı bir orduyla Dobruca'ya göndermek üzereydi[922]. Hıristiyan tarihçilerine göre, bu düzme Mustafa'yı ortaya çıkaran Bayezit'in kendisinden başkası değildir. Böylelikle, annesinin ifadesine göre babasının ölümünden sonra tahta geçmesine engel olmak istediği kardeşi Selim'e karşı kuvvetlerini denemeyi amaçlamıştı. Portan Paşa (Pertev paşa olacak y.n.) askerleriyle sahtekârın üzerine gönderildi. Avenesi tarafından terk edilen Mustafa, adamlarından birkaçıyla yakalandı. İşkenceden geçirilince asiler, Bayezit tarafından kışkırtıldıklarını itiraf ettiler ve denize atıldılar. Bayezit, Hürrem Sultan'ın şefaati üzerine bağışlandı.

Süleyman'ın Fransızlara Yardımı

İspanya ve Fransa kralları arasında savaşın yeniden patlak vermesi üzerine, talihinin ters gittiğini gören François I, yeniden Süleyman'dan yardım istedi. Sultan, Karli Ali Bey'in[923] komutasında ikinci bir donanmanın denize açılması için emir verdi. Ali Bey denizde düşmana rastlamayınca İspanya sahillerini yağmaladı[924] ve çok sayıda tutsak aldı. İspanyollar bu saldırıları durdurmak için askerlerini geri çağırdılar. Bu oyalama ve şaşırtma hareketi sayesinde, Cobon'un[925] komutasındaki Fransızlar tam bir zafer kazandılar. Kırk bin İspanyol'un savaş alanında öldüğü söylenir.

Türklerin Ormuz (Hürmüz) Adası'na Saldırmaları

Bu başarıdan cesaret alan Süleyman, Piri Reis komutasında bir donanma daha donatarak Hürmüz[926] Sultanlığı üzerine gönderdi. Piri Reis, Portekizlilere ait olan bu ülkenin kıyılarını yağmaladı. Fakat ganimetlerle yüklü olarak İstanbul'a dönmek üzere korkusuzca Mısır açıklarından geçerken kendisini izleyen düşman donanmasının saldırısına uğradı. Gemileri birbirlerinden uzak bulunduğundan, Portekizliler bir kısmını ya zapt ettiler ya da hatırdılar. Batan gemiler, daha çok ganimetlerle tıka basa doldurulmuş olanlardı, yükü daha hafif olanlar Seyyit Ali Kaptan (Şeydi Ali Reislin komutasında kurtulabildiler. Şeydi Ali Reis dağınık gemileri bir araya topladı, düşmana saldırdı ve talihinin birdenbire dönmesiyle birçok gemiyi batırdı. Bu sıralarda Budin Beylerbeyi, Toygun Paşa da Hıristiyanların elinden üç şehir[927] aldı ve sayılamayacak kadar çok tutsak

ele geçirdi. Cezayir Valisi Salih Paşa ise İspanyollardan Bijaneh[928] müstahkem mevkiinden başka üç kale daha zapt etti.

Fransızların Yardımına Giden Üçüncü Donanma

İspanyollara karşı verdiği savaşın sonucundan memnun olmayan Fransa Kralı, Süleyman'dan bir donanma daha istedi. Türklerin deyimiyle, ellerini kirletmeden iki yumurtayı birbirine tokuşturup kırabilmekten büyük bir sevinç duyan Süleyman, Kaptan Piyale Paşa'yı[929] güçlü bir donanmayla Fransızların yardımına gönderdi. Piyale Paşa, Fransa gemilerinin de kendi donanmasına katılmasıyla Misina (Messina), Rije (Regium Julium veya Reggio di Calabria) ve Marioca (Majorka veya Mallorca) şehirleri[930] ile üç komşu adayı[931] ele geçirdi. Puglia kıyılarını yağmaladıktan sonra, sonbaharda zengin ganimetlerle döndü.

Yeni Düzenlemeler

Osmanlı İmparatorluğu böylece gücünün doruk noktasına vardıktan sonra Süleyman, askerlerine dinlenmeleri için izin verdi ve on yıla yakın bir süre devletin iç işleriyle uğraştı; ilk iş olarak, üç yıl önce temellerini attığı ve genellikle Ayasofya'dan sonra dünyanın en güzel yapısı sayılan caminin tamamlanmasını sağladı. Kurucusu ona kendi adını verdi: Süleymaniye Camii[932]. Daha sonra, öncelik sıraları kesinlikle belli olmadığı için saray mensupları ve görevlileri arasında sık sık çıkan anlaşmazlıklara ve kavgalara bir son vermek için her birinin sivil ve askeri hiyerarşi içindeki yerini ve görevini ayrıntılarıyla saptayan bir Kanunname[933] meydana getirdi.

Bu yeni yasal düzen daha büyük tasarıların bir başlangıcı oldu. Alman (Roma-Cermen) İmparatorluğu'nun ne kadar güçlü olduğunu gören Süleyman, o zamana kadar yapılanlardan çok daha büyük hazırlıklar yapılmadan bu imparatorluğun sınırlarını zorlamanın bir sonuç vermeyeceğini anlamıştı. On yılı devlet hazinesini ve silah depolarını doldurmaya çalışmakla geçirdi[934]. Prens Cantemir'in, Süleyman'ın saltanat döneminde on yıllık bir süreyi doldurmak için kaynaklandığı Türk yazarlarının[935] anlattıkları işte bunlardır. Hıristiyan tarihçileri bu süre içinde meydana gelen çeşitli olaylardan söz etmişlerdir. Bunların içinde en azından şimdiye kadar gördüklerimiz kadar önemli ve ilginç olanlar vardır.

Zigetvar (Sigetvar) Kuşatması - 1555 / 1556

Piyale Paşa, Blambis ve Elbe adalarını ele geçirirken aşağı yukarı aynı sıralarda Budin Valisi Ali Paşa, Macaristan'da Bulboza kalesini zapt etti. Zigetvar önünde başarısızlığa uğrayarak, ertesi yılın 10 Haziran'ında kalabalık bir orduyla bu şehri yeniden kuşatmaya gitti. Ayın yirmisinde Türkler dış surları ele geçirdiler ve kaleye saldırdılar. Fakat 800 kişi kaybederek püskürtüldüler. Bunun üzerine şehri çevreleyen bataklığı ve hendeği doldurmaya çalıştılar. 12 Temmuz'da Ali Paşa aralıksız beş gün süren ikinci bir saldırıda bulundu, fakat bu da başarısızlıkla sonuçlandı. Nihayet ayın yirmi birinde ordugâh kaldırmaya karar verdi. Ancak altı gün sonra geri dönerek yine sonuç vermeyen bir saldırı daha denedi. Toplam olarak iki bin asker kaybetti ve on bin defa kaleyi top ateşine tuttu. Ertesi sene aynı kale önünde üçüncü bir başarısızlığa uğradı. Polcerher ve Comde de Serin'in kumandasında bulunan Ferdinand'ın ordusunun yaklaşması üzerine kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Bu iki komutan Ali Paşa'yı Bulboza önünde yendiler. Bu başarısızlığa, Kral'ın oğlu Avusturya Arşidükü genç Ferdinand'ın emrinde takviye kuvvetlerinin gelmesi de eklenince Türkler korkularından Bulboza, Samartin, Saint Laurent ve diğer bazı küçük şehirleri terk ederek Cinq Eglises şehrine kaçtılar. Geri çekilirken ağır kayıplar verdiler. Raab Valisi, Albe Royale (Stul Weissenburg) şehrinin varoşlarını yaktı ve düşmanın binlerce küçük ve büyükbaş hayvanını alıp götürdü.

Bayezit'in Kardeşi Selim'e Karşı Girişimi -1557

Süleyman'ın hayatta kalan iki oğlunun küçüğü olan Bayezit, Hürrem Sultan'ın şefaatıyla kusurunu bağışlattıktan sonra, annesi hayatta olduğu sürece uslu durdu. Fakat Süleyman'ın karısı 1557'de ölünce yeniçeriler arasında entrikalar çevirmeye başladı. Sultan, bunu haber aldı ve kendisini uyardı. Oğullarını birbirinden ve kendisinden daha da uzaklaştırmak için, Bayezit'e Kütahya'dan ayrılarak Amasya'ya ve Selim'e Manisa'dan Konya'ya gitmesini emretti. Bayezit, itaat edecek yerde vakit kazanmaya çalıştı, Sultan'dan ya kendisini olduğu yerde bırakmasını ya da Amasya'dan daha yakın bir eyalete gönderilmesini istedi. Mazeret olarak da, Selim'in Padişah'ın daha önceki bir emriyle Bursa'da kalmasına izin verildiğini ve oradan kendisi aleyhinde fesatlar çevirmekte olduğunu ileri sürdü. Süleyman oğullarını istediği iki eyalete götürmek üzere iki paşa gönderdi. Bayezit yine güçlük çıkarmaya yeltenince babası kendisini zorla yola

getirmeye karar verdi. Yeniçerilerin Bayezit'ten yana olduklarını görerek müftüden düşüncesini sordu. Müftü adamın (bu gibi hallerde isim zikredilmezdi) ve suç ortaklarının ölümü hak ettiklerini söyledi. Bu fetva halka açıklandı ve bir sureti Bayezit'e gönderildi. Şehzade cevap olarak babasının, kardeşiyle aralarındaki kavgaya karışmamasını, yoksa ülkenin altını üstüne getirmenin ve kendi güvenliğini sağlamanın yolunu bildiğini söyledi.

İran'a Kaçışı

Bayezit, Amasya'dan ayrılarak Ankara'ya kadar ilerledi. Selim çekinmeden Konya'ya gidebileceğini düşündü. Bu şehirden Suriye'ye girebileceği için Süleyman, Konya'nın Bayezit'in eline düşmemesi için gerekli önlemleri aldı. Bayezit daha çok serserilerden ve Kürt askerlerinden oluşan kalabalık bir ordu toplamıştı ve bununla mümkünse Konya'yı ele geçirmeyi planlıyordu. Bu arada babasının bütün kuvvetleriyle birleşmiş Selim'e saldırmak için Konya üzerine yürüdü. Kanlı bir savaş oldu ve iki taraf toplam olarak kırk bin ölü verdi. Sonunda Bayezit geri çekilmek zorunda kaldı. Ağır ağır ve düzenli bir şekilde çekilmeyi başardı. Bayezit'in bu başarısı, bir avuç insanla güçlü bir topçu kuvvetinin desteğinde disiplinli bir orduya karşı bu yiğitçe direnişi kendisine büyük bir ün kazandırdı. Bunun üzerine Süleyman 1559 yılının Haziran'ında Anadolu'ya geçmeye karar verdi. Fakat yeniçerilerin ayaklanmasından korkarak kıyılardan pek uzaklaşmak istemedi. Bu süre içinde Bayezit, mektuplar yazarak babasıyla barışmaya çalıştı.

Sultan gerçek niyetini gizledi ve oğlunu bağışlamaya hazırmış gibi bir tavır takındı. Fakat bir yandan da kendisini ele geçirmek amacıyla İran sınırındaki valilere haber göndererek kaçmasına fırsat vermemelerini sıkıca tembih etti. Bayezit'in dostları durumu kendisine bildirdiklerinden, yirmi bin kişiyle Amasya'dan ayrıldı ve Sivas ve Erzurum valilerini öyle güzel aldattı ki onlar bir yandan takibine çıkarken o öte yandan sınırı geçip Türkiye'den çıktı. Şah Tahmasp, kendisini çok iyi karşıladı ve babasıyla arasını bulmak için elinden geleni yapmaya söz verdi[936]

Öldürülmesi

Bir süre sonra Şah, Bayezit'ten kuşkulanmaya başladı. Bunun nedeni bilinmemektedir. Adamlarını Kasvin dolaylarındaki köylere dağıttı ve Bayezit'i üç oğluyla birlikte hapsettirdi. Süleyman bunu öğrenince

Tahmasp'a üst üste haberler göndererek oğlunun kendisine teslimini istedi. Fakat istediğini bu yoldan elde edemeyeceğini anlayınca Bayezit'ten kurtulmak için, Tahmasp'a şehzadenin ve adamlarının geçimine harcanmak için para teklif etmeyi denedi. Hasan Ağa ile Maraş Paşasını İran'a gönderdi. Bu iki vezir önce hapse gidip şehzadenin orada olduğunu gözleriyle gördüler, sonra pazarlığa oturup anlaştılar. Hasan ikinci bir kez hapishaneye alındığında Bayezit'i ve üç oğlunu kendi elleriyle boğdu. Bayezit'ın en küçük oğlu olan Mehmet Bursa'da aynı akıbete uğradı.

Cebre (Zerbi) Adası'na Saldırı

Birkaç yıldan beri, Malta Şövalyeleri Papa'dan, İspanyollardan ve diğer Hıristiyan devletlerinden Türklerin dokuz yıl önce ele geçirdikleri Trablusgarb'ı geri almak için yardım isteyip duruyorlardı. Nihayet istekleri yerine getirilince 1560 Şubat'ında Zerbi veya Cerbe adasına doğru yelken açtılar. Trablusgarb Valisi Turgut Reis kısa bir süre önce sekiz yüz yeniçeriyle adaya çıkmış ve gerekli savunma tedbirlerini almıştı. Hıristiyanlar buna rağmen sekiz bin kişilik bir orduyla adanın en iyi tahkim edilmiş kalesini kuşattılar ve kısa zamanda ele geçirdiler. Ancak Karavan adında küçük bir Mağribi sultanı Türkler Cerbe adasını onun elinden almışlardı.

Komutanlarla Türkleri Afrika'dan kovmanın çareleri üzerinde uzun uzadıya tartışmakla vakit kaybederken Piyale Paşa'nın seksen beş kadırgalık bir donanmayla yaklaşmakta ve her gün yeni takviyeler aldığı haberi geldi. Bu haber üzerine, Hıristiyan komutanları Mağribi Sultanı'nı İspanya Kralı'na Turgut Reis'e ödediği haracın aynını ödemeye zorladılar ve kaleyi tahkim etmeye başladılar. Askerler o kadar yavaş çalışıyorlardı ki Türkler mayıs ayında adaya çıkıp gemilerine binmeye vakit bulamadan kendilerini bastırdılar. Bereket versin ki Hıristiyan gemilerinin çoğu ve bu arada on dört kadırga bir gece önce denize açılmış ve Büyük Usta Nisan'da kendi kadırgalarını geri çekmişti. Kalan on kadırga Türklerin eline geçti. İçlerinden ancak birkaç tanesi kurtulabildi. Kral Naibi ve Amiral Andrea Doria ertesi gece iki küçük firkateyne binerek Malta'ya geçtiler.

Bu başarıdan cesaret alan Türkler kaleyi kuşattılar. Fakat Turgut Reis'in getirdiği takviye kuvvetlerine rağmen Hıristiyanlar üç ay dayandılar. Eğer içecek suları tükenmemiş olsaydı belki daha da uzun süre dayanabileceklerdi. Fakat kalede tek bir büyük sarnıç bulunduğundan kuşatılanlardan birçoğu susuzluktan öldü. Kumandan Don Alvares, Napoli

ve Sicilya kadırgalarının amiralleriyle, kalenin altında demirleyen gemilerden birine binerek kaçmaya çalıştılar. Fakat Türkler bunun farkına vararak hepsini yakaladılar, bunun üzerine askerler canları bağışlanmak şartıyla kaleyi teslim etmeye razı oldular[937]. Hıristiyanların çeşitli şekillerde on sekiz bin insan ve donanmalarının büyük bir kısmını kaybettikleri bu talihsiz sefer böylece son buldu. Ertesi yıl Türkler, İtalya, Sicilya ve Malta kıyılarında daha birçok yeri yağmaladılar. Gerçi İspanya Kralı Philippe II, Türklere karşı bir donanma gönderdi, ama kadırgalarından yirmi beşi 18 Eylül günü çıkan korkunç bir fırtınada battı ve Amiral Mendoza da bu arada boğuldu[938].

Barış Antlaşması

Bir süre sonra, yeni İmparator Ferdinand, Şarlken 1559'da kardeşi lehine tahttan feragat etmişti- Süleyman'ı güçlükle bir barış anlaşmasına razı edebildi. 24 Kasım 1562 tarihinde Frankfurt'ta toplanan Diyet Meclisinde oğlu Maximilien'i Roma Kralı seçtirdi. İbrahim Paşa, Frankfurt'a gelerek İmparator'a hediyeler ve Sultan'dan bir mektup getirdi; mektup kibirli bir dille kaleme alınmış olup Süleyman'ın sekiz yıllık bir barış için ileri sürdüğü şartları içeriyordu. Bunların en önemlisi, Ferdinand'ın Macaristan için Sultan'a her yıl otuz bin duka haraç ve son iki yılın birikmiş borçlarını ödemesiydi.

Almanların Barışı Bozması

Barış, Ferdinand'ın 1564'te ölümüne kadar sürdü. Halefi Maximillien zamanında, İmparator'un Macaristan'daki temsilcisi Melchior Balas barışı bozdu ve Erdel sınırında birçok kaleleri ele geçirdi. Erdel Voyvodası bu düşmanca hareketlerin intikamını almak için Sacma'yı ele geçirdi ve Balas'ın karısıyla çocuklarını esir aldı. Sonra da dört bin Türk ve üç yüz Boğdanlının yardımıyla İmparatorluk topraklarını yağmaladı. Haden'i zapt etti ve Ungar'ı kuşattı. Maximillien yiğit bir kumandan olan Suendi'yi, sekiz bin askerin başında, Tokay'ı kuşatmaya gönderdi ve 1565 yılının Şubatında Suendi gerek bu şehri gerekse zengin Erden şehrini aldı.

Savaş İçin Hazırlıklar

Süleyman intikam projelerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmak için, İmparator'a bir elçi göndererek aralarındaki antlaşmayı hatırlattı. Aynı sıralarda Tamışvar Valisi altı bin askerle Giula'yı kuşattı ve Erdelliler de

Haziran ayında Erden'e saldırdılar. İstanbul'dan dönen İmparator'un elçisi Çernoviç efendisine, Türklerin görünürdeki tüm barış girişimlerine rağmen savaştan başka bir şey düşünme diklerini haber verdi. Bunun üzerine Maximillien, Türk elçisinin Striya sınırlarını yağmalayan sekiz bin Türkün Arşidük Cari tarafından kılıçtan geçirilmesinden sonra bile hâlâ barış ister görünmesine rağmen gerekli bütün hazırlıkları tamamladı. Bu arada, sınırlardaki garnizonları takviye etti ve ertesi yılın ilkbaharında, ortak düşmana karşı gerekli bütün tedbirleri almak üzere İmparatorluk Büyük Diyeti'ni Regensburg'da toplantıya çağırdı.

Malta Kuşatması

Yine bu sıralarda, Malta Şövalyelerinin denizlerde Osmanlı tebaalarına durmadan büyük zararlar vermelerine canı sıkılan Süleyman, Barbaros'un oğlu Cezayir Kralı Kossum (Hasan olacak -ç.n.) ve Trablus Valisi Turgut Reis'in de teşvikiyle intikam almaya karar verdi. Hemen bir donanma teçhiz etti ve kumandanlarına Malta "korsanlarını" yok etmelerini emretti. İşlerini kolaylaştırmak için ellerine adanın bir haritasını ve istihkâmların planını verdi. Malta Şövalyeleri Büyük Ustası Jean La Valette, Süleyman'ın hazırlıklarını haber alarak adanın savunması için işe koyuldu; müstahkem şehirler için daima zararlı olan varoşları yıktırdı, ağaçlan kestirdi. Garnizonun asker sayısını arttırdı ve depoları her türlü silah ve cephane ile doldurdu. Ayrıca Papa'dan ve Hıristiyan hükümdarlarından ortak düşmana karşı yardım istedi.

Türklerin Kuvveti

Türk donanması Piyale Paşa'nın komutasında denize açıldı. Donanma yüz kırk iki kadırga, on yedi kalyon, yirmi iki yük gemisi ve çok sayıda küçük yelkenliden oluşuyordu[939]. Gemilerde, yetmiş beş yaşında ihtiyar bir kumandan olan Mustafa Paşa'nın emrinde, yedi bin dokuz yüzü Sipahi ve dört bin beş yüzü yeniçeri olmak üzere otuz binin üstünde savaşçı bulunuyordu. Türk donanması 18 Mayıs'ta Malta'ya vardı ve adanın kuzey batısındaki büyük limanda demirledi. Malta, kuzey batıdan güney doğuya kadar aşağı yukarı yirmi mil uzunluğu ve on iki mil genişliği olan bir adadır. Doğu tarafında, kuzey doğuya doğru uzanan bir dille birbirinden ayrılmış iki liman vardır; kuzeydekinin adı Marza Mushet, güneydekininki ise Porto Majöre, yani büyük limandır. Büyük limanın solunda dört yüksek burun vardır, ikincisinin ucunda yüksekçe bir kayanın üzerinde Saint-Ange

kalesi yükselir. Bu kale bazılarının Yenişehir diye adlandırdıkları şehre çok yakındır ve aralarında sadece bir surla bir hendek vardır. Üçüncü burnun üzerinde Saint-Michel adında bir kale ve yine bir şehir ve dilin ucunda Saint-Elme adında üçüncü bir kale vardır.

Adadaki Kuvvetler

Adada, bu önemli müstahkem mevkii savunmak için aşağı yukarı bin üç yüz Messinalı, Fransız, İspanyol ve İtalyan, şövalyelerin donanmasına bağlı on bin deniz eri, Saint-Ange kalesinde beş yüz asker, müstahkem mevkilere sığınmış beş bin köylü, hizmetlilerle papazların dışında beş yüz Şövalye vardı. Eskişehir adı verilen ve adanın ortasında bulunan asıl Malta şehrinde ise iki yüz asker, bir o kadar ahali ve üç yüz binek ve yük hayvanı vardı[940]. Türkler, adanın güney doğusunda bulunan Marza Siro-co'ya[941] yirmi bin asker çıkardılar ve Piyale Paşa, yedi bin kişinin başında Saint-Michel kalesini keşfe çıktı. Neticede Saint-Elme Kalesi'ne karşı saldırıya geçilmesi kararlaştırıldı ve hem kaleyi hem de limandaki kadırgaları top ateşine tutmak için etraftaki tabyaları gözaltında bulunduran istihkâmlar yapıldı[942]. Türkler düşman gemilerine ateş ederek kendi donanmalarının limana girebilmesini sağlamak istiyorlardı. Fakat kalenin topları kendilerini bu mevziden uzaklaşmak zorunda bırakınca daha yüksekçe bir yerde bir istihkâm daha yaptılar ve boy siperlerini Saint-Elme Kalesi'ne biraz daha yaklaştırdılar. Oradan sadece limanı değil aynı zamanda Saint-Ange ve Saint-Michel kalelerini de topa tuttular. Turgut Reis on üç kadırga beş bin altı yüz askerle yetişti. Hemen arkasından da iki bölük askerle on kalyon geldi. Türkler 3 Haziran günü birdenbire Saint-Elme Kalesi'ne saldırdılar ve kale meydanına en yakın surlara tırmanmaya çalıştılar. Hendeğin içinde çalı çırpı demetlerinden ve topraktan bir ay tabya meydana getiren mahsurlar Türkleri büyük kayıplar verdirerek püskürttüler. Fakat düşman yeniden saldırıya geçti ve sayıca çok üstün olduğundan ay tabyayı ele geçirdi. Türkler böylece hendeğin Marza Mushet'e bakan kısmına hâkim oldular ve tahkimatlarını o kadar çabuk tamamladılar ki kuşatılanların elinden hiçbir şey gelmedi. Geceleyin kale meydanının altındaki hendeği doldurdular. Fakat yeni bir saldırıda sekiz yüz kişi kaybettiler. Hıristiyanlar ise sadece kırk beş ölü verdiler. Fakat Türkler kuşatılanların her an yardım beklediklerini, bu itibarla Saint-Elme kalesini bir an önce ele geçirmenin ve böylece donanmalarına Marza-Mushet limanında emniyet altına almanın adanın tamamını fethetmek bakımından kendileri için ne kadar önemli

olduğunu biliyorlardı. Kaleyi dört gün aralıksız dövdüler ve bir gece sonra da saldırıya geçtiler. Bereket versin ki Hıristiyanlar kısa bir süre önce içeriye takviye kuvveti olarak iki yüz şövalye ve bir o kadar asker almışlardı. Türkler merdivenlerine tırmanarak tam surların tepesine çıkmışlardı ki kuşatılanlar tarafından büyük bir şiddetle aşağı atıldılar ve uzun süre bir daha tırmanmaya cesaret edemediler.

Türkler büyük bir hırsla kaleyi on sekiz gün aralıksız dövdüler. On üç bin atış yaptılar. Bu ara hendeğin üzerine bir köprü attılar. On kişinin yan yana geçebileceği kadar geniş bir köprüydü bu. Hendeğin kenarına dört bin silahşor yerleştirdiler ve donanmalarını kalenin yanıbaşına kadar getirdiler. Bu hazırlıkları tamamladıktan sonra saldırıya geçtiler. Bir bölük yiğit şövalye ve asker köprünün üstüne çıkarak göğüs göğüse dövüştüler. Başkaları da köprünün altına barut varilleri atıyor ya da düşmanın üzerine taşlar, havai fişekler yağdırıyorlardı. Türkler ise kaledekilere uzaktan ateş ediyorlardı. Sonunda köprü havaya uçtu; sekiz yüz Türk öldü, yaralananların sayısı ise daha da yüksekti. Neticede Türkler en seçkin askerlerinden iki binini kaybettikten sonra geri çekilmek zorunda kaldılar. Hıristiyanlardan ise aşağı yukarı yüz kişi öldü.

Kalenin Zaptı

Aynı gün Büyük Usta, bir çektiriyi karadan Marza-Mushet limanından Marsia Scala'ya çektirdi ve bununla Sicilya Kral Naibine bir mektup göndererek acele yardım istedi. Tam bu sırada, düşman kaleyi bir gün sabahtan akşama kadar aralıksız dövdükten sonra, beş saat süren korkunç bir saldırıya geçti. Pek çok insan ve bu arada ünlü Turgut Reis de öldü. Sonunda Türkler püskürtüldü. Kuşatılanlar bu saldırıda iki yüz kayıp verdi. Büyük Usta, Türklerin ne pahasına olursa olsun Saint-Elme kalesini ele geçirmeye kararlı olduklarını ve son bir saldırıya hazırlandıklarını görerek ince kayıklarla garnizonu kurtarmak için üç şövalye gönderdi. Fakat garnizondakiler hayatları pahasına da olsa kaleyi savunmaya kararlı olduklarını söyleyerek kurtarılmayı reddettiler. 13 Haziran'da Türkler bütün kara ve deniz kuvvetleriyle kaleyi sardılar; merdivenler dayadılar, köprüler kurdular, lağımlar kazdılar ve toplarıyla surları yıktılar. Kuşatılanlar kaleyi savunmak için harikalar yarattılar. Fakat dört yüz kişi kaybettikten sonra kalan bir avuç insan öğleye doğru Türkler tarafından yakalanıp hepsi kılıçtan geçirildi. Galipler ölü şövalyelerin başlarını kestiler, kalplerini çıkardılar ve diğer kalelerde bulunanların gözleri önünde kırmızı giysileri

ve haçlarıyla ayaklarından astılar. Bu manzara karşısında büyük bir öfkeye kapılan Büyük Usta, bütün Türk tutsaklarını öldürttü ve adamlarına kimseye aman vermemelerini tembih etti.

Bu kayıptan sonra La Valetta, Sicilya Kral Naibi'ne bir kez daha haber göndererek yardım istedi. Fakat bu Kral Naibi son derece sayıgısız davrandı ve sadece adasında bulunan şövalyelerin iki kadırgayla Malta'ya gitmelerine izin verdi. Mustafa Paşa Büyük Us ta'ya teslim olmasını önerdi, fakat Büyük Usta bu isteği geri çevirdi. Philippe Loscaris adında bir Rum yüzerek Saint-Michel Kalesi'nden Türk donanmasına geçti ve Türklere Büyük Usta'nın neler tasarladığını haber verdi. Aynı sıralarda, genç bir çocuk bir pencereden bir Rumun Türk ordugâhına işaretler vermekte olduğunu gördü. Bu hain hemen yakalanıp işkenceyle (kollarından ve bacaklarından atlara bağlanıp çektirilerek parçalanmak suretiyle) öldürüldü. Sicilya'dan yeni gelen şövalyelerin bir çıkış sırasında iki yüz Türk'ü öldürmeleri üzerine Mustafa Paşa, Marza-Mushet limanını birbirine zincirlerle bağlattığı kadırgalarıyla kapattı. Aynı zamanda Süleyman'a, kalenin sandığından çok daha kuvvetli olduğunu bildirerek kuşatmayı sürdürmek için yardım istedi. Bu arada Saint-Michel ve Saint-Ange şehir ve kalelerini durmadan top ateşine tuttu.

Messina'dan dokuz yüz asker ve çok sayıda şövalye getiren üç kadırga, emniyet içinde adaya yanaşamadıkları için geri dönmek zorunda kaldıkları sırada Cezayir Kralı Hasan iki bin asker, yedi kadırga ve on kalyonla Osmanlıların yardımına geldi. Mustafa Paşa'dan, Saint-Michel Kalesi'ni kuşatmak için izin istedi. Mustafa Paşa, razı oldu ve en iyi askerlerinden iki binini Hasan'nın emrine verdi. Hasan, kaleyi denizden de kuşatmak amacıyla doksan küçük gemiyi Marza-Mushet limanından Aqua Maria'ya karadan aşırdı. Düşmana sığınan bir kaçak Hıristiyan bunu Büyük Usta'ya haber verdi, o da hemen Saint-Ange kalesiyle düşmanının gemilerini indirmeyi tasarladığı yer arasında bir zincir gerdirdi. Türkler bu beklenmedik engel karşısında afallarken bir kaçak, zinciri baltalarla parçalamaya girişti. Kuşatılanlar bunu görür görmez, beş altı kişi ellerinde kılıçlarla yüzerek adamların yanına gittiler; işçilerden ikisini öldürdüler ve ötekilerini kaçırdılar. Hasan buna rağmen 15 Temmuz'da karadan ve denizden kuşatmayı başlattı. Üç saat süren kuşatma sırasında, kaledeki topların ateşinden iki bin kişi öldü ve on iki kadırga battı. Öbür kadırgalar zincir yüzünden askerlerini karaya çıkaramadıklarından geri çekilmek

zorunda kaldılar. Karadan yapılan saldırı beş saat sürdü. Türkler ağır kayıplar verdiler. Kuşatılanlardan sadece iki yüz kişi öldü.

Bu kayıplara rağmen Türkler kaleyi öyle şiddetli bir top ateşine tutmuşlardı ki gecenin karanlığında yapılan onarmaları ertesi gün yeniden yıkıyorlardı. Ayın 20'sinde hendeğin üzerine bir köprü attılar ve 28'inde üç ayrı yerden çok şiddetli bir saldırıya geçtiler. Geri çekilmek zorunda kalınca bir lağım kazmaya başladılar, fakat lağım daha bittiği anda etkisiz hale getirildi. Ağustosun birinde, kuşatılanlar bir çıkış yaparak köprüyü yaktılar. Ertesi günü düşmanın üç yüz askerini öldürdüler. Fakat bu çarpışmada Kaptan (Yüzbaşı) Rousseau'yu kaybettiler. Türkler kale meydanının önündeki hendeği nihayet doldurdular ve yeni şehir ile Saint-Michel Kalesi'nin surlarında arabaların geçebileceği kadar geniş gedikler açtıktan sonra, 17 Ağustos'ta iki kaleye birden korkunç çığlıklarla saldırdılar. Malta şehrinin şövalyeleri bu sesler üzerine süvarileriyle dışarı fırladılar ve Aqua Maria'da bulunanların üzerine aniden saldırdılar. Saldırının şiddeti karşısında bunlar arkadaşlarının yanına kaçtılar. Fakat onlar da cesaretlerini kaybederek bin beş yüz ölü verdikten sonra geri çekildiler. Bu ve bundan sonraki saldırıların bir sonuç vermediğini gören Mustafa Paşa, Süleyman'a bir mektup yazarak Malta'yı ele geçirme umudunun günden güne azaldığını bildirdi. Bu arada, Sicilya Kral Naibi de, bir sandalla Malta'ya kadar gitmeyi göze almış olan Salazar adında birinden ve daha başkalarındanTürklerin kuvvetlerinin büyük ölçüde eksilmiş olduğunu haber aldı. Bunun üzerine kuşatılanlara yardım etmeyi ciddi olarak düşünmeye başladı. Öte yandan ihtiyar Mustafa Paşa kuşatmayı sürdürüyor, bunun için ne yapmak mümkünse yapıyor; surları durmadan toplarla dövüyor, lağımlar kazıyor, hendeği dolduruyor, yeni istihkâmlar yapıyordu. Fakat kuşatılanların cesareti ve gayreti bütün bu çabaları sonuçsuz bırakıyordu. Piyale Paşa, sonunda Hıristiyan donanmasının baskınına uğramaktan korktu. Bu felâketi önlemek için askerlerini yüz on kadırgaya bindirdi.

Uzun süre beklediği halde düşman donanmasının ortalıkta görünmediğini görünce askerlerini yeniden karaya çıkardı, Türkler bir kez daha onarılan surları büyük bir şiddetle dövmeye başladılar ve bir gedik açar açmaz 18 Ağustos günü öğle üzeri Saint-Ange ve Saint-Michel kalelerine bütün kuvvetleriyle saldırdılar. Üç kez püskürtüldükleri halde, yeniden saldırdılar. Fakat sonunda siperlerine çekilmek zorunda kaldılar. Büyük Usta, beş saat süren bu kanlı çarpışmalar sırasında harikalar yarattı.

Türkler ertesi sabahtan itibaren aynı yerlerden tekrar saldırıya geçtiler ve ertesi günü hepsi de sonuçsuz kalan yedi saldırı birden yaptılar. Her seferinde, Saint-Michel Kalesi'nin girişini zorlamak istedikleri halde büyük kayıplarla püskürtüldüler. Kuşatılanlar, aralarında birçok yiğit şövalyenin de bulunduğu yüz kişi kaybettiler. Paşa, ertesi sabah erkenden aynı gediklere öyle şiddetle bir saldırdı ki üç veya dört bölük asker Yeni Şehir'e girdi. Büyük Usta, bütün askerleri ve kadın, erkek, genç, ihtiyar bütün şehir halkıyla koşup geldi. Kahramanca direnişleri sayesinde, güçlükle de olsa, Türkleri akşama doğru bir kez daha geri çekilmek zorunda bıraktılar. Türkler iki bin, kuşatılanlar ise aşağı yukarı iki yüz kişi kaybettiler.

Şövalyeler gedikleri onardılar ve canla başla çalışarak savunma istihkâmlarını pekiştirdiler. Mustafa Paşa, Saint-Michel Kalesi'nin surlarından açılan gedikten bütün askerleriyle bir hücuma daha geçti. Hepsinden daha kanlı: bir çarpışma sonunda yine püskürtüldü. Kuşatılanlar geceleyin bir çıkış yaptılar; düşmanı yakın mevzilerden kovdular, lağımlarından birini patlatarak altmış kişiyi havaya uçurdular. Türkler son bir saldırıya hazırlandıkları sırada, 7 Eylül günü, yetmiş iki kadırgadan oluşan ve on bin asker taşıyan Hıristiyan donanması, Sicilya Kral Naibi Don Garcia'nın komutasında Malta'ya yanaşarak askerleri karaya çıkardı. Kral Naibi, daha büyük kuvvetler getirmek üzere Sicilya'ya döndü. Amacı Türk donanmasına saldırmaktı. Türkler bunu haber alır almaz hemen gemilerine bindiler ve ayın 11'inde Marza-Mushet limanından uzaklaştılar. Fakat Mustafa Paşa gelen yardımın 3000 kişiyi geçmediğini öğrenince, Saint-Paul limanına yedi bin asker çıkardı ve limanın yedi mil güney doğusunda bulunan şehre doğru yürümeye başladı. Hıristiyanlar yolda Türklerin karşısına çıktılar ve çok geçmeden hepsini dağıttılar. Kadırgalarının bulunduğu yöne kaçarlarken bin sekiz yüzü öldü, dört yüzü de gemilerine binmeye çalışırken boğuldu. Malta kuşatması beş ay sürdü ve Türkler toplam olarak yirmidört bin asker ve yirmi dört büyük top kaybettiler. Hıristiyanların zayiatı ise beş bini geçmedi.

Türklerin Sakız Adası'nı Ele Geçirmeleri

Türkler tarihlerinin en büyük yenilgisine uğradıkları halde, Sultan nedense her zaman yaptığı gibi komutanlarını suçlamadı ve öfkesini onlardan almaya kalkışmadı. Tersine, donanma İstanbul'a dönünce onu Piyale Paşa'nın komutasında Sakız adasına gönderdi. Paşa'yı, ada halkını yola getirmek ve kendisine bağlı olduğu halde Malta Kuşatması sırasında

düşmanla işbirliği yapan validen intikam almakla görevlendirdi. Piyale Paşa, 1566 yılının Nisan'ında adaya vardı. Limanı ele geçirdi ve valiyle adanın ileri gelenlerinden on iki kişiyi huzuruna getirterek zincire vurdurdu. Ondan sonra şehri zapt etti, adaya bir Türk vali atadı. Kaleye kuvvetli bir garnizon yerleştirdi ve sonra Puglia kıyılarına doğru yelken açtı. Burada birçok köyleri yağmaladıktan ve çok sayıda tutsak aldıktan sonra geri döndü.

Macaristan İşleri

Macaristan'da, Frankfurt Diyeti'nde İmparatorluk ülkelerinden yardım sağlanan Maximilien, Almanlardan, İtalyanlardan ve diğer milletlerden oluşan güçlü bir ordu topladı. Komutanı Suendi, Erdel sınırında şehrini kuşattı. Macaristan tacına göz diken Voyvoda iki imparatorluğu birbirine düşürmek için elinden geleni yapıyordu Bu sıralarda, Budin Valisi, Raab'a aşağı yukarı sekiz mil uzaklıkta bulunan Palotte şehrine saldırdı, fakat bir sonuç elde edemedi. Hoffenstein Kontu'nun karşı saldırıya geçmesi üzerine Türkler toplarından birkaçını ve ağırlıklarından bir kısmını bırakarak kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Kısa bir süre sonra, Salm Kontu Tata veya Dotis'i aldı ve düşman Gestes, Withe, İşolike (İscholike) ve Samboc kalelerini terk etti. Raab Valisi Comte de Serin, Süleyman'ın yaklaştığını haber alınca Türk ordusunun yeniçerilerini pusuya düşürmek için bin beş yüz kişilik bir süvari ve piyade birliğini yola çıkardı. Taraflar Cinq-Eglises şehri yakınlarında karşı karşıya geldiler ve Türkler çok sayıda ölü ve yaralı vererek yenildiler[943].

Türk tarihçileri, büyük bir boşluktan sonra, burada Hıristiyan tarihçileriyle birleşirler. Hıristiyan yazarlarına göre savaşı Almanlar başlatmıştır. Türk tarihçileri ise Süleyman'ın sırf, öteden beri düşlediği projeyi gerçekleştirmek, yani Almanya İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmak için bu savaşa giriştiğini söylerler. Bunlara göre Süleyman, yukarda sözünü ettiğimiz büyük hazırlıklara giriştikten sonra, Fatih Sultan Mehmet'in kendisinden önce tasarladığı, fakat uygulayamadığı projeyi gerçekleştirmeye başlamıştır.

Süleyman'ın Vefatı - 974 /l566

Süleyman, Edirne'de çok güçlü bir ordu topladıktan sonra 974 yılında yürüyüşe geçti. Pertev Paşa'yı önden göndererek Giula'yı[944] ele geçirmekle görevlendirdi. Bu seferin başarıyla sonuçlanması için hiçbir şey eksik

değildi. Yalnız Sultan artık eski sultan değildi. İhtiyarlık, amacını gerçekleştirmesine engel oldu. Zigetvar önüne vardığında yılların ve bunca çabaların yorgunluğuna daha fazla dayanamayarak hastalandı. Önce hafif ve müzmin bir ateşle başlayan hastalığı giderek ağırlaştı. Çok acı çekmekle ve hayatından umut kesilmekle beraber, sarsılmaz maneviyatı ve çelik iradesi sayesinde daha bir süre yaşadı. Şehre karşı saldırıya geçilmesi için emir verdi. Valinin direnmesi hastalığını büsbütün arttırdı. Nihayet, Müminler ordusuna bu şehrin fethini nasib etmesi için Allah'a dua ederken, Safer ayının 13'ünde hayata gözlerini yumdu[945]

Sadrazam hemen bir posta tatarını yola çıkararak o sırada Manisa'da bulunan Selim'e babasının ölümünü duyurdu. Öte yandan, Sultan'ın ölümünü bütün ordudan gizledi. Ayın 18'inde şehre karşı bir genel saldırıya geçti ve kazayla çıkan bir yangın sayesinde Zigetvar'ı zapt etti[946]. Bu sırada, Giulia'nın da alındığı haberi geldi[947]. Böylece, Süleyman'ın yaptığı bütün hazırlıklar ve Cermen İmparatorluğu'na karşı tasarladığı büyük projeler topu topu iki şehrin alınmasıyla sonuçlandı. Biz burada sadece Hıristiyan tarihçilerinden naklen Zigetvar kuşatmasını anlatacağız.

Zigetvar Kuşatması

Sultan Drava Nehri'nin kıyısına vardığında, hem nehrin hem de ötesinde bulunan bir mil genişliğindeki bataklığın üzerine bir köprü kurulmasını emretti. Üstesinden gelinmesi çok zor olan bu iş tamamlandıktan sonra, ordu Zigetvar önünde ordugâh kurdu. Slovenya sınırında, Drava Nehri'nin aşağı yukarı on beş mil kuzeyinde bir bataklık içinde kurulan bu şehir o dönemde Türklerin Stirya'ya girmesini engelleyen bir kale görevini görüyordu. Şehri, yiğit Kont Nicolas Serin'in komutasında iki bin üç yüz kişilik bir garnizon koruyordu. Türkler bataryalarını yerleştirdiler ve 8 Ağustos günü üç ayrı yerden Yeni Şehir'e karşı korkunç bir top ateşi açtılar. Dana sonra, geceli gündüzlü çalışarak bataklığın ortasında yöredeki tabyaları gözaltında bulunan bir istihkâm vücuda getirdiler ve bunun üzerinden şehrin iç kalesini şiddetli bir top ateşine tuttular. Bu durum karşısında, Kont kaleyi terk edip ateşe vermeyi uygun buldu. Ayın 10'unda Türkler Eski Şehir'i yine üç ayrı yerden dövdüler ve bataklığın üzerine iki köprü atmak için ellerinden gelen çabayı harcadılar. Buradan yeniçeriler, tabya sepetlerinin ve manteletlerin arkasından kuşatılanları yaylım ateşine tutuyorlardı.

Şehrin Ele Geçirilmesi

Nihayet, 19 Ağustos'ta Türkler büyük taşkınlıklarla yıldırım gibi şehre girdiler. Kuşatılanlar ancak büyük kayıplar verdikten sonra kaleyi geri almayı başarabildiler. Türkler ertesi gün dört batarya ile kaleyi top ateşine tuttular, saldırıya geçmek için bataklığın içinden iki yol açtılar ve ayın 29'unda yeniden saldırıya geçtiler. Fakat bu kez de aralarında paşalarından birinin de bulunduğu çok sayıda ölü vererek püskürtüldüler. Bunun üzerine en büyük kale meydanını mayınlamaya karar verdiler. 5 Eylül'de burasını havaya uçurdular, arkasından da kapıya en yakın olan ikinci bir meydanı ele geçirdiler. Kahraman Kont Serin, iç kaleye çekilmek zorunda kaldı. Türkler ayın 7'sinde burayı da ateşe verdiler[948]. Cesur kumandan yeni bir elbise giydi, askerlerini yüreklendirerek hayatlarını pahalıya satmalarını söyledi. Sonra, elinde kılıcı ve kalkanı, askerlerinin başında bir çıkış yaptı. Düşmanın ortasına atıldı ve peşinden gelenlerin çoğu ile birlikte öldü.

Bu kuşatma Türklere pahalıya mal oldu. Kendi ifadelerine göre, yedi bin yeniçeri ve yirmi sekiz bin azap ve sipahi askeri kaybettiler. Gönüllüler ve üç büyük paşaları bunun dışındadır. Kont Serin'in başını kestiler ve bütün orduya göstermek için bir mızrağın ucuna sapladılar. Sonra vezir onu armağan olarak Raab'da bulunan Salm Kontu'na gönderdi[949]. Giula Valisi Kerestschen para karşılığında bu şehri Türklere teslim etti ve garnizonun büyük bir kısmı verilen söze rağmen kılıçtan geçirildi. Türkler Stul VVeissen-burg (Albe Royale) yakınlarında aynı başarıyı elde edemediler ve bu şehrin Valisi, George Thuriger tarafından esir edildi. Bu hareketinin mükâfatı olarak Thuriger'e şövalye nişanı ve bir altın zincir verildi[950].

Süleyman'ın Yaşı ve Oğulları

Süleyman, kırk bir yıl saltanat sürmüş ve yetmiş dört yaşında ölmüştür[951]. Yedi erkek çocuğu olmuştur: Murat, Abdullah, Mustafa, Mehmet, Selim, Bayezit ve Cihangir. Selim'in dışında kalanların hepsi babalarından önce ölmüşlerdir.

Portresi

Süleyman, ruh asaleti, cesareti ve ihtiyatıyla temayüz etmiş bir hükümdardı. Savaş yorgunluklarına olağanüstü bir sabırla katlanmıştır. Ana dili dışında, iyi Farsça ve Arapça konuşurdu. İranlıların Nazin[952] adını verdikleri şiir tarzında incelik ve zekâ bakımından eşsizdi. İranlılara ve Macarlara karşı ve denizlerde kazandığı zaferler kadar, mahkemelerde

yaptığı reformlar ve çıkardığı mükemmel kanunlarla da büyük bir ün yapmıştır. Bu yüzden kendisine Kanuni adı verilmiştir[953]. Hıristiyan tarihçileri, Süleyman'ın ince yapılı ve ortadan uzun boylu olduğunu söylerler; boynu uzun, rengi soluk ve esmer, burnu kartal burnu gibi kemerli idi. Doğuştan muhteris ve heybetli bir insandı. Seleflerine oranla daha çok sözünde durduğu söylenebilir. Kısacası, büyük hükümdarları büyük yapan niteliklerin hepsine sahipti. Aynı tarihçilerin anlattıklarına göre Sadrazam Mehmet Paşa, yeniçerilerin ayaklanmasından korkarak Selim gelinceye kadar ölümünü saklamak için hekimlerini ve oda hizmetlerine bakanların hepsini boğdurmuştur. Fakat bu zalim tedbirlere rağmen, yeniçerilerin yine de kuşkulanmaları üzerine Sultan'ı her zaman olduğu gibi giydirmiş, gutu varmış sansınlar diye yatağının içinde oturtmuş ve böylece tüm kuşkuları gidermiştir.[954]

NOT 7 - Raynalde ve Bossius'a göre, Rodos kuşatmasının başlıca nedeni, daha önceki Büyük Usta Fabritius Cerreto'nun, Suriye'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayırmak için Gazali Bey'e yardım etmiş olmasıdır. Yine aynı yazarlara göre, Lusitanya'lı soylu bir kişi olan Amaral Büyük Usta seçilmeyişine öfkelenerek Türklerle haberleşmiştir. Rodos'a saldırmasının bir başka nedeni de Venediklilerin o tarihte İmparator'la bir anlaşma imzalamaları ve buna aykırı hareket edememeleriydi. Bu savaş ve Rodos'un alınması hakkında daha ayrıntılı bilgiler vardır; örneğin, Jacques Fontanos'un Rodos savaşı ile ilgili üç kitabı.

NOT 8 - Batı Tarihleri bize daha başka bilgiler vermektedir. Türk kumandanı Ahmet, Rodos kuşatması sırasında Sultan'dan bazı kötü muameleler görmüştü, intikam almak için Kahire halkını ayaklandırmış, Sultanlığını ilân etmiş; Memlûk'lerden arta kalanları toplamış, Hıristiyanların kendisini destekleyeceklerini ummuştu. Clementius VII' nin kendisine yazdığı 17 Nisan 1524 tarihli mektup elimizdedir. Raynalde mektuptaki hitabın şöyle olduğunu söyler: "Prin-cipi multum magno et potenti, Achmat Beg, Aegypti Sultano." Görüldüğü gibi bu pasajın kitaba eklenmesi, tarihe ışık tutmak bakımından gerekliydi.

NOT 9 - O zamanki Transilvanya (Erdel)' Voyvodasının adı Etienne Maylat değil Maglat idi. Ünlü Ferdinand Tarihi 1578 yılında başlar. Yazarı Frankenburg Kontu vb. François-Christophe de Khevenhiller'dir. İmparator Ferdinand II zamanındaki olayları kapsar. On iki kısımdan oluşan bu eser, Avusturya hanedanının şeceresini ve birçok eski unvanları içermesi bakımından son derece değerlidir. Fakat düzensiz yazılmış olduğundan ihtiyacı olanlar tarafından kullanılması pek kolay değildir. Bu Anallerde aynı yılın ağustos ayında Türklerle yapılan bir savaştan bahsedilmektedir. Generalin Bernard Beg de Bonaluca'ya bir feragat mektubu gönderdiği ve Derşmirk, İsiç ve Ostroşoz kalelerinin alındığı, fakat Ofen Paşası'nın Avusturya ve Moldavya'ya karşı Bohemyalılar vasıtasıyla giriştiği saldırının bir sonuç vermediği ve böylece Bohemyalıların imparatorluk topraklarından kovuldukları ileri sürülmektedir.

1579 yılında iki beyin bir akın teşebbüsünde bulunduklarından fakat dokuz yüz kişi kaybederek Carana Irmağı'na kadar püskürtüldüklerinden söz edilmiştir. Aynı yıl içinde Murat'ın Osman adı verilen bir oğlu dünyaya gelmiştir. İranlıların bir yıl önce Osmanlı İmparatoru'nu kayırmak için Derbend'e kaçırdıkları Osman, Gürcistan Kralı Samet ile dostluk kurarak kızıyla evlenmiştir. Fakat kendisini öldürmek istediğini iddia ettiği kayınpederinden önce davranmak için onu öldürtmüştür. Alexander ve Manhu adındaki iki Gürcü Prensi, İstanbul'da alıkonulmuşlardır. Birincisi haklarından vazgeçmeye yanaşmamış, Manhu ise bunu kabul ederek Actuncala'da kral ilan edilmiş ve Paşa Mustafa adını almıştır.

[1] *Osman, Farsça telâffuzu Osman olan Arapça bir kelimedir; uzun süre İran'da yerleşmiş olan Türkler tarafından benimsenmiştir; kendilerine Âl-i Osman, yani Osman'ın çocukları veya torunları adı verilmiştir.*

[2] *Cantemir, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, "Önsöz"; Madde 3.*

(3) *Bkz. Kitap II, Bölüm I*

(4) *Cantemir, a.g.y.*

[5] *Cantemir, a.g.y. "Önsöz", ss. 50-51*

[(6)] *Cantemir yazarların adlarını pek seyrek olarak belirtir ve kendi görüşleriyle onlarınki arasında bir ayırım yapmaz.*

(7) *Cantemir, a.g.y.*

[8] *Adâaddin'in daha önce zaten yapmış olduğunu yapmaya ne gerek vardı?*

(9) *Cantemir, "Önsöz", s.78.*

[10] *Türk tarihçileri Ertuğrul'un bir süre Fırat nehri civarında Tataristan sakinleri gibi, taşınır konutlarda yaşadığını anlatırlar.*

[11] *Hatta Türk bilginlerinin Süleyman'dan önceki tüm Osmanlı tarihinin efsanelerle karışmış olduğunu kabul ettiklerini yazmaktadır.*

[12] *Makan veya Mahan, Baverd veya İbürd ile Durun arasında, Amu yakınlarında ve Hazar denizinden aşağı yukarı yüz altmış mil uzaklıkta bir şehirdir. Cantemir, bir Türk yazarına atfen, nerede olduğunu tam bilmemekle beraber, Kaya Alp'in sefere çıktığı şehre Nere adını vermektedir.*

Hıristiyan coğrafyacıların haritalarında böyle bir yere rastlamadığı için, Horasan'ın başkenti Herat ya da Mazanderan'da Nurketzur olduğuna hükmetmekte, Mazanderan'ı ise Gilan'ın bir kısmı saymaktadır; ancak bu şehirlerden birincisi Nere gibi Hazar denizinin yakınında değildir; diğeri ise Maru Şahcan ve Mahan'dan gelinirken yola çok uzaktır.

Arapların r'si ile z'si arasında sadece bir noktalık bir fark bulunduğuna göre, bizce Cantemir Neza'yı, Nere diye okumuş olacaktır. Abdülgazi Han'ın Tarihi'nde Neza, Nefa veya Nefay diye anılmış olan bu kent, birbirinden aşağı yukarı yüzkırk mil uzaklıkta bulunan Manan ile Maru Şahcan arasındadır; güzel mevkii yüzünden Küçük Şam adı verilmiştir. Bkz. D'Herbelot, Bibliotheque Orientale, s. 822.

[13] *Daha önce de sözünü ettiğimiz Büyük Ermenistan'daki Ahlat veya Kelat.*

(14) *Cantemir, "Önsöz"; D'Herbelot, s. 822.*

[15] *Cantemir Azerbaycan'ın Şirvan veya Biladuliebal olduğunu söylemektedir. Ancak bunlar İran'ın üç ayrı vilayetidir; birincisi Azerbaycan'ın kuzeyindedir, sonuncusu -ki İranlılar buna Kuftan adını vermişlerdir. Irak'ın Perslerle meskûn bir bölgesidir. Yazar, Azerbaycan'ın Suriye'nin bir eyaleti olduğunu söylerken bir hata daha yapmaktadır; aslında, ikisi arasında koca Mezopotamya ve Kürdistan vardır. Cantemir'in coğrafya bilgisi o kadar kıttı ki, Nil nehrini Avrupa'nın sınırlarından biri olarak kabul etmiştir. Bkz. Osmanlı Tarihi, cilt I, s.4 ve (h) ve (i) dip notları.*

[16] *a.g.y*

[17] *a.g.y*

[18] *Bu, ne Gautier'nin ileri sürdüğü gibi Caramanie, ne de Cantemir'in iddia ettiği gibi İonia'dır; Yunanistan ya da genel olarak Rum İmparatorluğu'dur.*

[19] *Erzurum'un güney-batısında Fırat kıyısında bir kent. Cantemir, yanlış olarak Erzincan'ın Azerbaycan, eski Media olduğunu sanmaktadır. Bkz. "Önsöz", s.76.*

[20] *Bir'in güneyinde, Rakka tarafında.*

[21] *Cantemir, s.76. Annal. Sultanor, s.l.*

[22] *Ya da Harazm Şah. Cantemir burada çok az okumuş olduğunu kanıtlamaktadır. Kurzem Şah'ın Hazer Kralı (kendi icat ettiği bir krallık) olduğunu, Kurzem'in Türklerde Hazer Denizi demek olduğunu ve bu denizin kıyısındaki topraklara bu adın verildiğini söylemektedir. Bu deniz adını Kurzem veya Karozm'dan, yani doğusundaki Harizm veya Hovarasan ülkesinden almaktadır. Söz konusu olan Şah, daha önce sözünü ettiğimiz bu Türk hanedanının son temsilcisi olan Muhammed Harizm Şah'tır. Türk tarihçileri adını belirtmemiş olduklarından, prens yazarımız onu tanıyamamıştır. Bu da onun sadece Türk tarihçilerini okumakla yetinmiş olduğunu göstermektedir.*

[23] *Cantemir, bu adı sanı meçhul hükümdarın geri çekilmesinden şu şatafatlı deyimlerle söz etmektedir: "İşte o tarihte Kaya Han'ın oğlu, Nere şehrinin ve Oğuz Tatarlarının hükümdarı, aynı zamanda Maru Şahcan ülkesinin hâkimi Süleyman Şah, soyluluğu, atalarının ünü ve kişisel erdemleriyle milletinin öteki prenslerine üstünlüğünü kanıtlayarak ... vb." Osmanlı Tarihi, cilt 1, s.3.*

[24] *D'Herbelot Sungurtekin'e Sankıt Zengi adını vermektedir, s.822.*

[25] *Osmanlı Tarihi, cilt I, s.22. Bu belki de Diyanbekir'de, Bir (Birecik) ile Urfa arasında bulunan Şirmalik'tir.*

[26] *Tarihlerde, Halep ile Caesarea (Kayseri) arasındaki bütün toprakları, kentleri ve hisarlanyla, ya silah zoru ya da hile ile ele geçirdiği ve halka kendi dini olan Müslümanlığı kabul ettirdiği ileri sürülmektedir.*

[27] *Sanki bu ülkelerin sakinleri zaten Müslüman değillermiş gibi!*

[28] *Cantemir (s.49, dipnot 1). Türk tarihçilerinin bu hükümdardan hep Alaaddin II diye bahsettiklerini, oysa Alaaddin I diye birisinden hiç söz etmediklerini söyler ve bunun Nicephore'un bahsettiği ve Hicret'in 661, Milad'ın 1261. yılında Bizans imparatoru Mikhael Paleologos'a sığınmak zorunda kalan Azatine olabileceğini ileri sürer. Ancak bu Azatine veya İzzettin'in Alâattin I'in ikinci halefi olduğunu daha önce belirtmiştik. Eğer Ertuğrul, Cantemir Tarihi'nden anlaşıldığı gibi, Alaaddin'in yanına Süleyman'ın ölümünden kısa bir süre sonra gitmişse, bunun Alaaddin I olması gerekir, çünkü Alaaddin I Süleyman Şah'ın boğulduğu söylenilen yılda Sultan ilan edilmiştir. Oysa, Nicephore'un İzzettin'i ancak 642/1244 yılında, yani yirmi sekiz yıl sonra tahta geçmiştir. Ancak, Alaaddin ile Ertuğrul arasında olup bittiği söylenilen şeyler varsayımlardan başka bir şey değildir ve saygın tarihçilerin bu savaşçı Sultan hakkında söyledikleriyle hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır.*

[29] *Verdiği sözün öbür kısmını tuttuğuna, yani Ertuğrul'u İmparatorluğa ortak ettiğine dair bir kayda rastlamıyoruz ve Ertuğrul'un buna karşı tepkisinin ne olduğunu da bilmiyoruz.*

[30] *Eski Cotiaeum veya Cotiacum.*

[31] *Türk tarihçileri de ölümünü bu yıla rastlatırlar.*

[32] *Cantemir, "Önsöz", ss. 85-87. Osmanlı Tarihi, cilt I, ss. 24-26.*

[33] *Küçük Osman anlamına gelen bu lakap kendisine pek önem verilmediğini göstermektedir.*

[34] *Ayrıca, aşağıda görüleceği gibi, Sultan unvanını almasına izin verdi.*

[35] *Namaz ve dualarda hatip veya vaiz tarafından kullanılan ve padişahın sağlığının ve devletin korunması, düşmanlarının ve özellikle Hıristiyanların kahredilmesi için Allah'a dua edilmesinden ibaret bir formül. Cantemir.*

[36] *Cantemir, Alaaddin'in Osman'a Sultan unvanını verdiğini kesin olarak söylemektedir. Bkz. "Önsöz", s.88.*

[37] *Ya da Tomalig. Bu ad belki de Frigya'da bulunan Tmolus Dağından gelmektedir.*

[38] *Cantemir'in Türk tarihçilerinin Birinci Alaaddin'den söz etmediklerini söylemesine rağmen, Konya Sultanı burada ilk kez Alâaddin II diye anılmaktadır. Cantemir'in kendisi de daha önce Selçuk İmparatorluğu'ndan söz etmiştir; Selçuk veya Türk sultanlarına, Rum sultanları ve tebaalarına Persler demektedir. "Önsöz"ünde, Alaaddin'in gerçek adının Keyhüsrev (Rum sultanlarından on birinci veya on üçüncüsünün adları) olduğunu söylemektedir. Ancak bu daha önce bahsettiği Alaaddin'den başka bir Alaaddin'dir; H. 687, M. 1288 yılında tahta geçen Keykubad olması olasılığı vardır (Selçuk Sultanlarının sonuncusu). Bu takdirde Birinci Alaaddin'in saltanatının yetmiş bir yıl sürmüş olması gerekir ki, bu da tarihe aykırı düşer, çünkü Keykubad I ile Keykubad II arasında tam dört sultan vardır.*

[39] *Yunanlıların Paleopolis'i.*

[40] *Cantemir daha önce de Osmanlı tarihçilerinden söz etmiş, Selçuk tarihçilerinden ise hiç bahsetmemiştir. Ancak dağınık ve dikkatsiz olduğu için, burada ikisini birbirine karıştırdığı anlaşılmaktadır. Eğer Selçuk tarihçilerini incelemiş olsaydı, Osmanlı tarihini apayrı bir şey olan Selçukluların tarihi ile bağdaştırmakta ve olayları yerli yerine oturtmakta herhalde daha başarılı olurdu.*

[41] *Yani Osmanlı tarihçileriyle anlaşamadıklarını söylemek istemektedir.*

[42] *Burada Osmanlı tarihçilerinin hesabında on yıllık bir yanlışlık bulunduğu anlaşılmaktadır. Eğer Sadettin Efendi bu noktada ve Osman'ın diğer faaliyetlerini anlatırken Selçuk tarihçilerinin kronolojisini izlemişse, daha önceki olaylar için neden aynı şeyi yapmamıştır? Yoksa Osmanlılar tarihlerinin başlangıcını sonralarına oranla daha doğru olarak mı anlatmışlardır? Buna göre, Cantemir'in, Ertuğrul'un Ölüm tarihi konusunda, Nişri'nin verdiği 687 tarihini Sadettin Efendi'nin ileri sürdüğü 680 yılına tercih etmesi gerekirdi.*

[43] *Bu, saçma dememek için uygunsuz tabirden, o sırada İran'da saltanat süren Gazan veya Kazan Han'ın arkasından yürüyen Tatarları ya da Moğolları anlamak gerekir.*

[44] *Yazarımız Tarihi'nde bir büyük yanılgısı daha: Alâaddin nasıl olurda 1299 yılında, 1283'te ölen Mikhael Paleologos'a sığınmış olabilir? Cantemir herhalde, yukarda gördüğümüz gibi Alâaddin I ile karıştırdığı Sultan İzzed-din'i kast etmekte ya da Alâaddin H'yi babası ve Alâaddin Fin oğlu Malik Şah (Gregoras'ın Moloko'su) ile karıştırmaktadır.*

[45] *Cantemir Tarife'inde öyle diyor; ancak "Örisöz"ünde (s.89) Osman'ın ülkenin bütün ileri gelenlerini himayesini ve lûtfunu istemek zorunda bıraktığını yazmıştır.*

[46] *Başka Türk tarihçilerine göre bu şehir Ertuğrul tarafından fethedilmiştir. Bkz. Leunclav, İslam Tarihi, II. s. 102.*

[47] *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 1, ss. 26-34.*

[48] *Oysa, buna hakkı vardı, çünkü bir üçüncü yerde belirtildiği gibi, Tatarları Sultan'ın ülkesinden kovduğu takdirde İmparatorluğa ortak edilmesi gerekiyordu ve Osman'ın bunu yaptığı iddia edilmektedir.*

[(49)] *Bu milletin Tatarlar olduğunu söylemekle, modern Türk tarihçileri ne kadar bilgisiz olduklarını ve efsaneler icat etmekten başka birşey yapmadıklarını kanıtlamışlardır.*

[50] *Tatarları bozguna uğratmak ya da velinimetlerinin yardımına koşmak şöyle dursun, kaçarak kendilerini güven altına almaktan başka birşey düşünmemişlerdir.*

[51] *Annal. Sultanor. s. 1,2. Francofurti 1596, infoli.*

[52] *Murza veya Marsa (Mirza olsa gerek -ç.n.).*

[53] *Gerçi bunlar egemenliğin tüm alâmetleri değildir, çünkü bunlar askeri komutanlara, generallere de gönderilirdi.*

[54] *Stato Militare de l'lmperio Ottomanno (Osmanlı İmparatorluğunun Askeri Durumu), s.6.*

[55] *Hezarfen Hüseyin Efendi: bütün Müslüman Hanedanlarının Tarihini yazmış olan çağdaş bir Türk. Bu, Arap yazarı Asi El Cenabi'nin Genel Tarihi'nin bir özetidir; bu eserin Türkçesi 1672'de çıkmıştır. Kral XIV. Louis'nin Doğu Dilleri Tercümanı De la Croix fils tarafından Fransızcaya çevrilmiştir. Bkz. De la Croix, Cengizhan Tarihi, s. 542; Timur Bey Tarihi'nin "Önsöz"ü, s.56.*

[56] *Cantemir, "Önsöz", s.46.*

[57] *Hicri 1008. Miladi 1599'da ölmüştür.*

(58) *Cantemir, "Önsöz", ss. 47-90, vd.*

[59] *Yani, Osmanlı Sultanlarının Tarihi. Bu adı taşıyan birçok eserler vardır. Bkz. D'Herbelot, s.860.*

[60] *Cantemir, "Önsöz", s.60.*

(61) *Cantemir, "Önsöz", s. 63-64.*

(62) *D'Herbelot, s.32.*

[63] *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt I, s.3.*

[64] *"Önsöz", ss. 81-82.*

[65] *İtaea da söğütlük anlamına gelmektedir; böylece kasabanın Türkçe adının Yunanca adının bir tercümesi olduğu görülmektedir.*

(66) *Ya da Amur, Rum Sultanı Mes'ud tarafından öldürülmüştür.*

[67] *Chalcondyles, k. 1, b. IV. ve V.*

[68] *Köse Mihal'in bu kalenin kumandanı olması, Bilecik Valisi olmasından daha muhtemel görünmektedir, çünkü Bilecik Valiliği Baliad'a (Balya, y.n.) verilmişti. Osman'ın, yerine daha iyisini vermedikçe, Cantemir müterciminin ileri sürdüğü gibi, dostunun elinden valiliğini almak istediği düşünülemez.*

[69] *Cantemir, cilt 1, ss. 55-57.*

[70] *Bu Nogay, Tatar han veya başbuğlarından biri olup Karadeniz'in kuzeyindeki topraklan egemenliği altına aldıktan sonra bağımsızlığını ilân etmiş ve Tuna nehrinin kuzey kıyısı boyunca fütuhatını sürdürmüştür. Ancak 1297'de, krallığının bir kısmını elinden aldığı bir hükümdarın soyundan gelen Tuctais (Toktamış) tarafından yenilmiş ve öldürülmüştür. Pachymere, Hist. de Mich, et d'Androniq. 1. IX eh. XXVI.*

[71] *Belki Kuşim Paşi veya Başir. (Kasım Paşa veya Beşir Paşa, y.n.).*

[72] *Pachymere, I. X, eh. XVI, XVII, XIX, XX, XXV, XXVI, XXIX, XXX. Çağımızda da buna benzer bir uygulamaya rastlanmakta, prensler, müttefiklerine askerlerini ödünç vermektedirler.*

[73] *Bundan sonra Karaman Mantakhia diye anılmıştır.*

[74] *Yazarlarımız, Bithynia'nın, Misya'nın, Frigya'nın ve Lidya'nın kuzeyindeki tüm topraklan demektedirler; ancak Frigya'da Rumlara birşey kalmamıştı ve diğer üç eyalette de durum pek farklı değildi.*

[75] *Kimine göre Ronzorius veya Rouzerius.*

[76] *Pachymere bunların Avarların soyundan geldiğine inanmaktadır.*

(77) *Pachymere, 1. XI, eh. IX-XV1.*

[78] *Bundan anlaşıldığına göre, doğu kıyısında İznik şehrinin bulunduğu İznik golüyle deniz arasında bir ırmak varmış.*

[79] *Belcome veya Bellicome (Kantakuzeenos'a göre) Alâaddin zamanında alındığı söylenilen Bilecik olacaktır.*

[80] *Buradan da görüleceği gibi, Osman bu tarihte henüz Yedi Bey'in en güçlüsü değildi.*

[81] *Midilli'de, Skamandros (Menderes) nehri üzerinde Asi kalesinin komutanı Macramos'u kaleyi terk ettiği için ölüme mahkûm etti; oysa komutan savunma olanağı kalmadığı için bu şekilde hareket etmişti. Fakat sonradan, beş bin ekü ödemesi şartıyla kendisini bağışladı. Macramos bu kadar parayı tam olarak toplayamayınca, başının kesilmesini buyurdu. Cellat adamı derhal saçlarından yakaladı, tahtın üzerine yatırdı ve öyle bir şiddetle bağladı ki, kaburgaları yerinden çıktı. Sonra da başını kesti.*

[82] *Pachymere, 1. XI, eh. XXI-XXVI.*

[83] *A.Y., 1. XII, eh. III.*

[84] *Pachymere, 1, XII, eh. XIV, XXII, v.d.*

[85] *Pachymere, 1, XII, eh. XIV, ve mut.*

[86] *Türklerin Avrupa'ya geçişine ilişkin başka örnekler de vardır; bu bakımdan tarihçiler Türklerin ilk kez Orhan zamanında Avrupa'ya geçtiklerini söyledikleri zaman, bundan sadece Osmanlı Türklerini anlamak gerekir.*

[87] *Turcoplelar, on ikinci Selçuk Rum Sultanı İzzeddin'in Aynum'dan kaçarken Trakya'da bırakmış olduğu Türklerdi. Hıristiyan olmuşlar ve Rumların tarafını tutmuşlardı.*

[88] *Pachymere, eh. XXXIV.*

[89] *Andronikos'un saltanatının yirmi üçüncü ve Mikhael'inkinin on ikinci yılı.*

[90] *Belki Lydia'nın yarısını elinde bulunduran Kalamus (Kalem Bey) veya oğlu Karaz (Karesi) komutasında.*

[(91)] *Veya Aydın, Boğazın girişinde Abide (Eceabat?) yakınlarında bir devleti fethetmişti.*

[92] *Hicri 703, Miladi 1103 yılında kardeşi Kazan'ın yerine tahta geçen Argun'un oğlu Muhammed, Gıyaseddin Hüdabende lâkabını almıştı: Abülfe-da Hurbende diye yazmaktadır ve Korbaga veya Korbagath bunların muhar-ref şekilleri olacaktır.*

[93] *Sultan İzzeddin'in oğullarından biri olan Mes'ud. Bu olay 1308'de geçmiştir.*

[94] *İshak'ın evlenmek istediği soylu kız, Rum Sultanı Malik Mansur veya Mesud'un kızıydı. Mesud 1288'de öldürülmüş veya ölmüştür.*

[95] *Bundan, İshak ile kardeşinin Türklerle birlikte bulundukları anlaşılmaktadır, çünkü Asya'da bulunmuş olsalardı, Türkler bunları teslim etmiş olamazlardı.*

[96] *Kendisine Hulagu Han'ın nişanlısı olduğu için bu unvanın verildiğini sanıyoruz, İznik'te oturduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Pachymere, 1. XIII, eh. XXV.*

[97] *Pachymere, 1. XIII, eh. XXI ve müt.*

[98] *Ducas, eh. II.*

[99] *Bu ve bundan sonraki olayların tarihi yoktur ve Bizans tarihçileri bunlardan bahsetmemiş olduklarından, bu olayları buraya alırken ötekilerden sonra meydana geldiklerini varsayıyoruz.*

[100] *Mevlana İdris bu kaleye Tarkan adını vermekte ve Orhan'ın inşa ettiğini söylemektedir.*

[101] *Eski adı Prusa olan bu şehir Bithynia krallarının başkentiydi.*

[102] *Bazı Hıristiyan yazarları Osman'a daha birçok fetih izafe ederler; Bithynia'da İznik'i, Trakya'da Neapolis'i (Kavala), Frigya'da Ancyra'yı (Ankara) ve Anadolu'da daha başka şehirleri aldığını yazarlar. Ancak Türk tarihçileri bu fetihleri Osman'ın haleflerine izafe ettiklerinden, onların otoritesini kabul etmek gerekir. Cantemir.*

[103] *Cantemir Germiyan'ın Frigya olduğunu söyler; ama belki de kastedilen bu eyaletin doğu kısmıdır. Nitekim, Chalcondyles'e göre, Germiyan, Frigya'nın doğu kısmında bulunan Konya'yı (Iconium) Selçuklu Hanedanı'nın çöküşü sırasında ele geçirmişti. Fakat ilerde Karaman'ı Cogni'de (Konya) ve Germiyan'ı Cotye'de (Kütahya) görüyoruz.*

[104] *Chalcondyles ve onu izleyen Hıristiyan tarihçilerinin çoğu Bursa'yı alanın Osman olduğunu ve oraya gömüldüğünü söyler. Başkalarına göre ise, şehir düştükten sonra kale hâlâ dayanmakta olduğundan, Sultan, öldüğü ve kaledeki Rum keşişlerinin manastırına gömülmek istediği haberini yaymış. Naaşına sadece kırk kişinin refakat etmesi ve isteğinin yerine getirilmesi halinde ordunun çekilmesi kararlaştırılmış. Tuzağa düşen keşişler silah dolusu bir tabutun kaleye girmesine izin vermişler ve Osman'ın kendisi de, kılık değiştirmiş olarak, otuz dokuz kişinin arasında bulunuyormuş. Bunlar hemen kapıları açıp kaleyi ele geçirecek kadar askerin içeri girmesini sağlamışlar. Paul Lucas, Voyage du Levam (Doğu Yolculuğu) adlı eserinde aynı hikâyeyi anlatmıştır.*

[105] *Güneş takvimine göre bu sadece yirmi beş yıl, beş ay ve on yedi gün eder; buna rağmen Lonicer ve daha başka Hıristiyan tarihçileri Osman'ın yirmi sekiz yıl saltanat sürdüğünü yazmışlardır.*

[106] *Cantemir, cilt I, ss. 41-43.*

[107] *Ya da Urhan; Gregoras ona Hyrcanus adını vermektedir.*

[108] *Sangarios (Sakarya) üzerinde bir kale.*

(109) *Kantakuzenos, I. II, eh. VI ve müt.*

[110] *Bu olay öncekiyle aynı yıl içinde meydana gelmiş gibi gösterilmektedir.*

[111] *a.g.y.,ch.Xm,XXI.*

[112] *Kantakuzenos'a göre 1331 yılında.*

(113) *Kantakuzenos, I. II, eh. XXIV, XXVI.*

[114] *Yani 1328 yılında ki bu, Bizanslıların kronolojisine uymamaktadır.*

[115] *Gümüş drahmi'nin aşağı yukarı dörtte biri ve bir ons'un sekizde biri değerinde.*

[116] *Bizanslılar İmparator Andronikos'un Asya'ya İznik'i kurtarmak için geçtiğini, Orhan'ın hemen harekete geçerek kendisini karşıladığını, deniz kıyısında Philocrene dolaylarında muharebe verdiğini, İmparatorun bacağından yaralanarak çok kayıp verdiğini ve şehre kaçtığını, Orhan'ın limanı abluka altına alacak donanması bulunmadığı için iznik'i yeniden kuşattığını yazmaktadırlar. Chalcondyles, 1.1, eh. VI.*

[117] *Bunlar, fethedilen toprakları Osman'la paylaşmış olanlar veya onların evlatlarıydı.*

[118] *Tursun'un, sık sık sözü edilmiş olan Selçuk prensi Aydın veya Atin olması ihtimali kuvvetlidir.*

[119] *Cantemir, cilt I, ss. 66-74.*

[120] *Ducas, Aydın'ın oğlu Umur'un, İzmir ve birkaç komşu şehrin saltanatını babasından tevarüs ettiği gibi, büyük bir yiğitlik göstererek İonya'nın birçok limanını ve geniş bir ormanı ele geçirdiğini, çok sayıda kadırga inşa ettirdiğini ve Midilli, Sakız, Sisam, Naxe vb. birçok komşu ada ve şehri yakıp yıktığım anlatır.*

[121] *Saruhan'dan daha yukarda Konya Sultanı, daha aşağıda ise Lydia Sultanı diye söz edilmiştir.*

[122] *Biraz önce Aydın'ın öldüğü söylendiği halde, buruda halâ yaşıyormuş gibi bahsedilmektedir. Aydın sadece Karia Sultanı idi. İonya Sultanı diye anılan, Umur'dur; herhalde Ducas'a göre, yukarıdaki notta görüldüğü gibi, bu bölgenin bir kısmını fethetmiş olduğu için olacak.*

[123] *Kantakuzenos, I. II, eh. XXVIII-XXX.*

(124) *Kantakuzenos, eh. XXXIV.*

[125] *Buradan, Orhan'ın yıllardan beri Bizanslılarla savaş halinde bulunduğu ve İzmit, İznik ve Türk tarihçilerinin sözünü ettikleri diğer şehirleri bu sırada fethettiği anlaşılmaktadır. Oysa Kantakuzenos, Rumların talihsizliklerini anlatmaya pek meraklı görünmesine rağmen, bu konuda tek bir kelime söylememektedir.*

(126) *Kantakuzenos, LVI ve müt.*

[127] *Ducas, bunların burada kaçakları hapsetmek için Saint-Pierre adında bir kale yaptıklarını, Umur Bey'in dönüşünde bu kaleye şiddetle saldırdığım, hendeği geçtikten sonra surlara merdiven dayadığını ve merdivenden ilk kendisinin çıktığını, merdivenin ortasındayken mazgalların surların ne kadar yukarısında olduğunu görmek için bir ara miğferini araladığım ve bu sırada gözlerinin arasına bir ok isabet ederek hendeğe yuvarlanıp ölmesine yol açtığını anlatmaktadır. (Ducas, eh. VII). Ancak bu olay doğru değildir, çünkü Kantakuzenos'tan anlaşıldığına göre, Umur Bey kendisine daha sonra da birkaç kez yardım etmiş ve hatta iki defa bizzat yardımına gitmiş bulunmaktadır. Ducas'a göre, Umur Bey sadece bir kez Kantakuzenos'un yardımına gitmiş ve İmparatoru görmemiştir bile: Ducas Latinlerin İzmir seferini ve Umur Bey'in ölümünü Sultan'ın Dimetoka'ya ilk seferine bağlamaktadır ki, o zaman İmparator gerçekten orada yoktu.*

[128] *Kantakuzenos, eh. LXI1I, LXVI, LXVIII.*

(129) *Bilindiği gibi, şarap içmek İslamiyet'te haramdır.*

(130) *Kantakuzenos, L III, eh. LXXXI, LXXXVI, LXXXIX.*

[131] *Aslında bu barbarın denilmektedir: bu da Bizanslıların aşırı kendini beğenmişliklerini gösterir. Bir İmparator kızını vereceği ve böylece yakın bir akrabalık ilişkisi içine gireceği bir hükümdar hakkında bu sıfatı kullanabilmektedir... (İmparator Kantakuzenos ve Ioannes VI ile tarihçi Kantakuzenos aynı şahıstır -ç.n.).*

[132] *Hatta Türklerle: Selçukluların tarihinde bunun örneklerine rastlanır.*

[133] *Aslında vali veya satrap denmektedir. Bizans tarihçilerinin ne kadar dikkatsiz oldukları görülmektedir.*

[134] *Kantakuzenos, eh. XCV ve müt.*

(135) *Kantakuzenos, I. IV, eh. VI, X, XVI.*

[136] *a.g.y, eh. XXVI, XXXI, müt.*

[137] *Bundan ancak, Ankara ve Krate'yi egemenlikleri altında bulunduran Tatarlara bağlı Galatları anlamak mümkündür; Osmanlı Türklerinin toprakları bu sıralarda Anadolu'nun doğusunda fazla yer kaplamıyordu. Türk tarihçileri bu fetih hakkında hiçbir şey söylememişlerdir.*

[138] *Kantakuzenos, I. c. eh. XXXVII! ve müt.*

[139] *Kantakuzenos'un Osmanlı Sultanı'ndan her söz edişinde aralarındaki hısımlığı belirtmeye özen göstermiş olması oldukça ilginçtir; buna karşılık, hatırladığımız kadarıyla kızıyla evlenmesinden beri kendisine bir kez Sultan unvanını vermemiştir.*

[140] *Orhan'ın Mathias'a yardım etmeyeceğine dair Paleologos'a söz vermiş olmasına rağmen ona yardım etmiş olması, karısının ailesine karşı beslediği dostluk duygularının güçlü bir kanıtıdır- Kayınpederi ve kayınbiraderi tahtta bulundukları sürece, Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırmamaya itina göstermiş ve onların tahttan çekilmelerinden hemen sonra Trakya'ya saldırmıştır. Tarihçilerimiz şu noktaları da belirtmiş olsalardı iyi ederlerdi: Orhan hiçbir zaman, oğlu Süleyman'ın barış zamanında İmparator'un elinden aldığı Trakya şehirlerini Kantakuzenos'a iade etmeye yanaşmamıştır; bu İmparator'un geri çekilmesinden sonra, aynı Orhan kayınbiraderi Mathias'a yardım etmemeye söz vermişti ve Pherai'yi alması için gönderdiği beş bin Türk aslında oraya Mathias'a ihanet etmek ve onu düşmanlarına teslim etmek için gönderilmişlerdi. Bütün bunlar Orhan'ın karısının ailesine karşı beslediği dostluğun kanıtları mıdır? Ve övülmeye değer hareketler midir?..*

(141) *Kantakuzenos, eh. XUV ve müt.*

[142] *Türk tarihçileri Mihal Bey'in Trabzon Rum İmparatorlarının soyundan geldiğini ileri sürerler. Yine bu tarihçilere göre, Orhan'ın kendisine karşı o kadar büyük bir sevgisi varmış ki, her işte ona danışır ve dediğinden çıkmazmış. Edirne'de Ana (Arda olacak -ç.n.) çayı üzerinde Mihal'ın oğlu tarafından yaptırılmış güzel bir köprü Mihaloğlu köprüsü diye anılır. Cantemir.*

[143] *Cantemir bu seferi Hicret'in 738. yılına rastlatır. Ancak bu tarihin yanlış ve doğrusunun Gaudier ve Leunclavius'un tarihlerinde belirtildiği gibi 758 olması gerekir. Aksi halde, Süleyman'ın Avrupa'ya geçmesi ile Gelibolu'nun alınması arasında yirmi iki yıl geçmiş olması gerekirdi; oysa bu iki olayın aynı yıla ait olduğu bizzat Cantemir'in tarihinden anlaşılmaktadır.*

[144] *Bu masalımsı boğazı geçiş olayı Süleyman'ın cesaretini ve kurnazlığını belirtmek için uydurulmuşa benzemektedir.*

Çünkü, Türk tarihçilerinin ileri sürdüklerinin aksine, bu, Osmanlı Türklerinin Avrupa'ya ilk geçişleri değildir. Daha önceki yıllarda da, oldukça kalabalık Osmanlı birlikleri, hatta kimisi bizzat Süleyman'ın komutasında, Avrupa'ya geçmişlerdi. Ducas (bölüm II), Osmanlıların Çanakkale'yi ilk kez İoan-nes Paleologos'un saltanatının birinci yılında, yani 1331'de geçtiklerini söylemektedir.

[145] *Bunun Christopolis (Kavala) olduğu anlaşılmaktadır; yoksa Jean Duns'un iddia ettiği gibi Yamboli (Yanbolu) değil. Yanbolu Trakya'da Tunca nehri kıyısında, Hemus dağının eteğinde ve Philippopolis'e (Filibe) yetmiş mil uzaklıktadır. Cantemir.*

[146] *İmparator Gelibolu'dan değil, Türklerin zaptetmiş oldukları kalenin adından söz ediyordu. Kalenin adı Karido Kastron, yani Domuzlar Kalesi idi. Türkler buraya Hamni demişlerdir; Leunclavius Zemenik ve Zembenik diye yazmaktadır. Bunun Kantakuzenos'un Zimpe (Çimpe) dediği kale olduğunu sanıyoruz.*

[147] *Türkler mesafeleri mil veya fersah olarak değil de, saatle ölçerler.*

[148] *Çurlu, Çiurli veya Tzurli diye anılan bu şehir eski Tyrullum olup bazılarınca yanlış olarak Tyritos, Izrhalon, İziralla ve Tyraüum diye adlandırılır.*

[149] *Chalcondyles'e göre hastalıktan ölmüştür. Ducas ise (bölüm X), Kersonese (Gelibolu) yarımadasını yağmaladığı için, Despot Mathias Kantakuzenos'un Hexamilion yakınlarında kendisine saldırarak çok sayıda adamıyla birlikte öldürdüğünü anlatmaktadır. Fakat bu mümkün değildir, çünkü Süleyman 1355'de Kantakuzenos bir manastıra çekildiğinde henüz hayattaydı.*

[150] *Bugün bir cami veya mabettir, fakat eski manastır adını korumaktadır.*

[151] *Türkler, İranlılara öykünerek, olağan mabetlerine bu adı vermişlerdir. Arapça'sı Mesciddir.*

[152] *Cami, Cuma namazı denilen ayin ve ibadete mahsus imtiyazlı bir mabettir. Cuma namazı mescitlerde kılınamaz. Bir sultan tarafından yaptırılmış bir camiye Selâtin denilir. Cantemir.*

[153] *Medreseler bir çeşit akademi veya yüksek okuldur. Ya camilerin içinde, ya da duvarlarının hemen yanı başında inşa edilirler. Küçük okullara mektep denir. Medreselere atananlara mude (müderris olacak) denir. Caminin geliriyle orantılı yıllık bir ödenek bağlanır kendilerine. İşte bunun içindir ki, kimi günde üç yüz aspros alırken, kiminin eline sadece yetmiş aspros geçmektedir. Belli başlı şehirlerin molla denilen ve bir çeşit Metropolit veya Piskopos olan hakimleri bu okullardan çıkarlardı. Cantemir.*

[154] *Prens Cantemir Tarihi'ni bütün sultanların portreleriyle süslemiştir. Bunlar, sarayda bulunan asıllarından padişah ressamı Levni Çelebi tarafından kopya edilmişlerdir.*

[155] *Cantemir, Osmanlı Tarihi, cilt 1, ss 74-81.*

[156] *Cantemir, Osmanlı Tarihi, cilt 1, ss 74-81.*

[157] *Ya da kendini ilahi şeylere adamış Farsça bir kelimedir.*

[158] *Lala babanın yerini tutan vasi anlamına gelir. Genç şehzadeleri kollama ve eğitme görevini yüklenen kişidir. Lala ve bu unvanla ilk onurlandırılan vezir Şahin Paşa olmuştur. O zamandan beri Sultanlar bütün öteki vezirlere de ya konuşurken ya da yazı yazarken bu unvanı vermişlerdir; Lalam Ali Paşa veya Lala Ali Paşa gibi. Yeniçeri Ağası ile Bostancıbaşı'ya da aynı unvan verilir. Vezirlerin bu unvana hakları vardı, çünkü Sultan'ın çocuklarının hayatını amcalarının ya da kardeşlerinin olası suikast girişimlerine karşı korumak, onların göreviydi. Daha aşağı rütbeli memurların ise tek görevi, özellikle sultanın yokluğunda padişah saraylarını korumaktır. Rumlar bu bekçilere Curopalates adını verirlerdi. Cantemir.*

[159] *Chalcondyles Edirne'nin Süleyman tarafından alındığını yazmakta ve böylelikle Süleyman'ın Orhan'dan sonra öldüğünü kabul etmiş bulunmaktadır.*

[160] *Türkler Rumeli deyince Yunanistan'ı ve Avrupa'yı ve padişahlarının egemenliği altındaki tüm Avrupa eyaletlerini kast ederler. Cantemir. Fakat bu ad aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun, eskiden Bizans İmparatorluğu'na ait bulunan Asya'daki parçası için de kullanılır.*

[161] *Aslında bütün vezirler bu unvana müstahak olmakla birlikte, özel olarak üçü, yani Rumeli. Anadolu ve Şam veya Suriye Valileri için kullanılırdı.*

(162) *Veya Philippopolis.*

[163] *Agavat -halk dilinde Ağalar da denir- Ağa'nın çoğuludur. Efendi anlamına gelir ve halk arasında sayılan ve sözü geçen kimselere denir. Ayrıca sarayın ve ordunun başında bulunan bazı görevlilere verilen resmi bir sandır. Örneğin Yeniçeri Ağası, Sipahiler Ağası ve Silahtar Ağa, sırasıyla Yeniçerilerin, Sipahilerin ve piyade askerlerinin komutanlarıdır.*

[164] *Türklerde bir derviş tarikatının kurucusu. Tarikata kurucusunun adına izafeten Bektaşiler denmiştir. Türbesi Boğaz içinde, Galata yakınlarında Beşiktaş adlı küçük bir köydedir ve bir ziyaretgâh olmuştur. Cantemir.*

[165] *Şeyh, Hıristiyanlık'ta bir manastırın başpapazı mesabesinde bir unvan olup özellikle tekke başkanlarına verilir. Büyük camilerin başimamlarına ve dervişlerine de şeyh denir. Bu nedenle en büyük din görevlisi olan müftüye de şeyhülislam denir. Cantemir.*

[166] *Yeni ve asker anlamına fen'den oluşan bir sözcük. Batı tarihlerinde Janissairie diye anılırlar. Sayıları genellikle kırk bindir ve teşrifatta bütün öteki askerlerin önünde yer alırlar. Cantemir.*

[167] *Türklerde ak yüzlülük ve kara yüzlülük övgü ve yergi deyimleridir. Cantemir.*

[168] *Bu, yen biçiminde, adına kiş (kiche) denilen beyaz bir başlıktır. Diğer piyade askerleriyle Yeniçerilerin giysileri (üniformaları) arasındaki tek fark budur.*

[169] *Andronikos bir süre İmparatorluğu babası İoannes'in elinden almıştı.*

[170] *Cantemir'in atıfta bulunduğu tarihçiler bunlara küçük hükümdarlar demektedirler.*

[171] *Büyük Frigya'nın hâkimi olan Germiyanoğlu, Cengiz Han'ın istilâsı sırasında ayaklanan İran valilerinden biriydi. Cantemir. Daha doğrusu Germiyan veya Kermiyan'ın oğlu veya torunu olup Rumların Cotiaeum'u olan Kütahya'da yerleşmişti; bu şehri Osmanlı Sultanı gibi güçlü ve tehlikeli bir komşusuna vermiş olması şaşırtıcıdır.*

[172] *Bu da baş kaldıran valilerden biri olup, Türklerin gelenekleri uyarınca adını haritalarda Hamid diye anılan eyalete vermiştir. Cantemir. Hamidoğlu, adından da anlaşılacağı gibi, Hamid'in oğlu veya torunlarından biriydi.*

[173] *Müslümanlar da Allah'ın kendilerinden yana olduğuna ve düşmanlarını kahretmek için mucizeler yarattığına inanırlar.*

[174] *Belki eskiden âdetti ama bugün Türkler başlarını örtmezler; hattâ ne miğfer, ne zırh giyerler, çünkü insanın, elmas kadar sert ve dayanıklı bile olsa, kaderin hükmünden kurtulamayacağına inanırlar. Cantemir.*

[175] *Bulgaristan ve Sırbistan halkları,*

[176] *Hıristiyan tarihçilerinin çoğu bunun Sırbistan Despotu Lazar'ın uşaklarından biri olduğunu ve adının Miloç Kaploviç olduğunu söylerler. Chal-condyles ise Triballos'lardan olduğunu yazar. Orbinus de Raguse, Murat'ın çadırında Lazar tarafından öldürüldüğünü söyler ki, buna inanmak zordur. Cantemir. Ducas'ın bu konuda anlattıkları akla daha yakındır; saflarından ayrılan genç bir Sırbın Türk ordusuna doğru koştuğunu ve kendisini yakaladıklarında Sultan'a bu savaşı kazanmanın emin bir yolunu göstermek için geldiğini söylediğini nakleder. Murat yaklaşması için eliyle işaret ettiğinde, hemen yanına gitmiş ve hançerini göğsüne saplamış. Kendisi de hemen oracıkta parça parça edilerek öldürülmüş. Ducas, eh. III.*

[177] *Sof yünden, çok hafif ve son derece ince bir kumaştır. Özellikle din adamlarının giysilerinde kullanılır çünkü ipek giymeleri yasaktır. Softan giysi giyenlere Sofi denilir. Cantemir. Bu nedenle İran Şahı İsmail'e Sofi denilmiştir; babası bir din adamıydı.*

[178] *Cantemir, cilt I, ss. 94-104.*

[179] *Cantemir bölümün sonunda bunun Andronikos ile Savcı'nın tsya: ' nından önce. meydana geldiğini söylemektedir ki, doğrusu da budur. Kronolojiye uyulmadığından, olaylar zaman içinde sıra değiştirmiş ve bazen de iki kez tekrarlanmıştır.*

[180] *Belki de yukarda sözü edilmiş olan aynı şahıs.*

[181] *Chalcondyles, 1.1, eh. VIII-XIII.*

[182] *Kantakuzenos bu genç prensten, daha on beş yaşındayken büyük umutlar vaat eden, çok zeki ve cesur bir kimse olarak söz etmektedir; oysa Gregoras, Ducas ve Chalcondyles son derece sefih olduğunu yazmaktadırlar. Ducas, Andronikos'un italya seyahatini, ortağının aşırı davranışlarından ötürü kendisini kınamış olmasına bağlar. İki yıl italya'da ve Almanya da gezip dolaştıktan ve yüklü miktarda borç paralar aldıktan sonra, Midilli'ye döndü. Yolda iki kadırgayla soylu bir Cenevizli olan Gateluzzio'ya rastladı ve birlikte İstanbul'a doğru hareket ettiler. Rüzgar sert estiğinden Cenevizliler sözde hayatları tehlikedeymiş gibi yaptılar; garnizon askerleri kendilerini kurtarmak için kapılardan birini açınca da Paieologos içeriye beşyüz asker soktu, onlar da iki bin kişiyi daha aldılar ve böylece Kantakuzenos'un daha önce terk ettiği şehre hâkim oldular.*

[183] *Andronikos buna rağmen hâlâ bir gözüyle, oğlu ise iki gözüyle birden görüyordu.*

[184] *Ducas, eh. III, XII.*

[185] *Ya da Yıldırım Bayezit. Dr. Pocock'un yazdığına göre genellikle Abu Yazid denilirmiş. Abulfarac'a Ek, s.45. Arabşah, Timur Tarihinde, Bayezit yerine Abu Yezid demektedir. Frenkler kendisine genellikle Bajazet derler.*

[186] *Çelebi soylu anlamına gelir. Eskiden bu unvan babalarının sağlığında padişah'ın erkek evlatlarına verilirdi; sonraları, yeterince yüce ve parlak bulunmamış olacak ki, yerine Efendi sözcüğü kullanılmaya başlandı. Efendi, Yunanca authentes'in muharref bir şeklidir. Cantemir.*

[187] *Bu Türklerde şerefli bir ölüm şekli sayılır ve sadece büyüklere uygulanır. İnsanın kafası balta ile kesilmek suretiyle öldürülmesi ise küçültücü ve yüz kızartıcı sayılır. Cantemir. Ducas, Murat'ın küçük oğlu olarak kabul ettiği Bayezit'in hakkı olmadığı halde tahtı ele geçirdiğini ve Yakub'un gözlerini oydurttuğunu yazar.*

[188] *Vezirlerin ve devlet ileri gelenlerinin mezarları üzerine yaptırılan kule veya anıta kubbe denir.*

[189] *Bu ülkeler, Selçuklu olan ilk hükümdarlarının adlarını taşırlar.*

[190] *Ducas, kitabının dördüncü bölümünde, Bayezit'in önce Sırpları ve Karamanlıları hâkimiyeti altına aldığını; daha sonra İonia'yı ele geçirerek Aydınoğlu İsa Bey'i esir aldığını ve hayatının geri kalan kısmını orada geçirmek üzere İznik'e sürgün ettiğini anlatmaktadır. Ducas'a göre, Bayezit daha sonra Karia ve Lycia'yı ele geçirmiş, Lycia Valisi Elias, İranlılara sığınmıştır. Sardes'ten Manisa veya Magnesia'ya giderken Saruhan Beyi Hızırşah Bey, Bayezit'i metbu tanımıştır. Bayezit de kendisine kızını vermiş, Bursa'ya göndermiş fakat bir süre sonra zehirleterek ortadan kaldırmıştır. Daha sonra Philadelphia'ya (Alaşehir) doğru yürümüş ve o zamana kadar bağımsızlığını korumuş olan bu şehir açlık yüzünden teslim olmak zorunda kalmıştır. Avrupa'ya dönerken Türklerin ve Katalanların yıkmış oldukları Gelibolu kalesini yeniden yaptırmıştır. Kadırgalar için bir liman ve limanın güvenliğini sağlamak için bir kule inşa ettirmiştir.*

[191] *Ducas, Germiyanoğlu'nu tutsak aldıktan sonra onu Bursa'ya gönderdiğini, fakat berikinin Bursa'ya gitmeyerek İran'a kaçtığını yazmaktadır.*

[192] *İsfehan çağının en ünlü kahramanıydı; Macarlara ve Lehlere karşı büyük zaferler kazanmış, başkent Bükreş'e kadar Eflak'ı, Besarabya'yı, Tuna ağzında Kili şehrini, Akkerman'ı ve Belgrad'ı (eskilerin Alba, Graeca ya da Oxium'u) egemenliği altına almıştır. Kırk yedi yıl hüküm sürmüştür. Oğlu Boğadan Türklerin metbuluğunu kabul etmiştir. Onun adına izafetledir ki ülkenin ahalisine Boğdanlılar adı verilmiştir. Eski adları Akeflak, ya da daha sık kullanılan bir deyimle Ak Valak veya Beyaz Valaklar'dı. Bugün hâlâ Valak (Eflak) adını muhafaza etmiş olanlara Kara Eflak, veya Siyah Valak'lar denilmektedir. Cantemir. bkz. Bu bölümün sonunda ek NOT 1.*

[193] *Bu ikinci savaş tam bir bozgunla sonuçlandı; gerçeği söylemekten çekinmeyen Türk tarihçisi Hezarfen'in anlattığına göre, yedi kocaman yığın halindeki Türk ölüleri bu ünlü zaferin en parlak kanıtlarıdır. Cantemir.*

[194] *Türk tarihçileri, bu Padişahın nasıl kuvvetlerini çarçabuk toparlayıp yürüyüşe geçerek düşmana saldırdığını övmek için, Tatar akınlarının Bayezit'ın hızına oranla salyangozların yürüyüşüne benzediğini söylerler. Bu hükümdar Avrupa'da sanıldığı zaman Asya'ya geçer ve yürüyüşe geçtiğinden kimsenin haberi bile olmazdı. Türkler bu nedenle kendisine yıldırım, yani şimşek lâkabını vermişlerdir. Tasarılarını kimseye haber vermez ve en zor işleri bile kendi başına yürütürdü. Cantemir.*

[195] *Cantemir, "Önsöz"ünde (s.68) Karamanlılar konusunda şunları söylemektedir: "Karamanlılar, aklın kabul etmeyeceği şekilde, Oğuz Türklerinden sayılmaktadır. Bu ailenin başı olan Karaman, aslında Cengiz Han'ın istilâsı sırasında boyunduruktan kurtulan İran Satraplarından biridir." Fakat Cantemir, İranlılar diye adlandırdıklarının gerçekte Selçuklular olduklarını ve Selçukluların da Oğuz kökenli olduklarını ya dikkate almamıştı ya da bilmiyordu. Osmanlıların da Selçuklulara öykünerek Oğuz Kağan'ı ataları olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.*

[196] *Yazar bu şehirlere, kısa bir süre sonra aynı şekilde Bayezit'ın egemenliği altına giren Sivas ya da Sebaste'yi de ekleyebilirdi. Nitekim, Gaudier'nin Türk Tarihi'ne göre, Sultan Bayezit, 797 veya 1394 yılında, bu şehre yürümüş ve Kadı Burhaneddin şehri kendisine teslim etmiştir; Padişah oğlu Süleyman'ı Sivas Valisi yapmıştır.*

[197] *Kadı Burhaneddin'in İran valilerinden biri olduğu sanılmaktadır. Ülkesi Yukarı Ermenistan'ın bir parçasıydı. Cantemir. Arabşah'a göre (Timur Tarihi, IV), tam adı Kadı Burhaneddin Abul Abbas Ahmed idi. Anadolu'da*

Kayseri, Tokat ve Sivas şehirlerinin hakimiydi. Babası, Kayseri ve kimi Karaman eyaletlerinin sultanı Artatas'ın Veziriydi. Artatas'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlunun küçüklüğü sırasında Kadı Burhaneddin saltanat naiplerinden biriydi.

Fakat küçük hükümdar da ölünce, Burhaneddin saltanatı ele geçirdi. Çok bilgili, cesurdu. Bayezit'in dostuydu. Timur'un egemenliğini kabul etmesini istemek için bu hükümdar tarafından gönderilen elçileri öldürttü. Ancak Kadı, Timur Bayezit'e saldırmadan önce Türkmen Osman (Akkoyunlu Karayülük Osman Bey -ç.n.) tarafından öldürüldü. Şerifüddin Ali, Timur Tarihi' (k. V, b. XIIi), Kadı Burhaneddin'i Timur'un öldürttüğünü söylemektedir. Ancak biz Arabşah'ın rivayetini daha doğru buluyoruz.

Çünkü Kadı'nın ölümünü bütün ayrıntılarıyla anlatan ve Timur'un amansız düşmanı olan Arabşah, eğer Kadı'yı sahiden Timur öldürtmüş olsaydı, bunu yazmaktan muhakkak büyük bir zevk alırdı. (Burada bir yanlışlık vardır, çünkü Şerifüddin Ali veya Şerafeddin, atıfta bulunulan yerde, Kadı Burhaneddin'i öldürtenin Bayezit olduğunu söylemektedir. Bu tarihçi ile Arabşah hiçbir konuda anlaşamamadadırlar.) Notta adı geçen Artatas, Türk kaynaklarına göre, Kayseri 'de hüküm süren Eretna beyi Gıyasüddin Muhammed'dir (ç.n.).

[198] *Adı, bacaklarında veya mafsallarında bir sakatlığı ifade eder. Kötürüm Bayezit de belki başkaldıran satraplardan biriydi. Cantemir. Bu kuvvetle muhtemel görünmektedir, çünkü Selçuklu İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında ve özellikle Tatarların çekilmesinden sonra ortaya birtakım bağımsız beylikler çıkmış ve Selçuklu toprakları bunlar arasında paylaşılmıştı. Bizans ve Türk tarihçileri bu beyliklerden sadece batıda olanlarından söz etmektedirler.*

[199] *Busbec'e göre, bu Uludağ'ın ötesinde bir Bithynia şehridir. Osman tarafından kurulmuş olduğu için çok ünlüydü. Aynı zamanda, tüm İmparatorluk içinde kurucusunun adını taşıyan tek şehirdi. Oysa, çeşitli sultanlar tarafından kurulmuş pek çok şehir var. Fakat Busbec mevkii konusunda yanılmamışsa, Tosya ile Amasya arasında, Karadeniz'e yakın ve Kızılırmak üzerinde bir başka Osmancık daha vardır.*

[200] *Bu, Hıristiyan tarihçilerinin ortak kanışıdır. Bkz, Bu bölümün sonunda ek NOT II.*

[201] *Kapı anlamına gelen dar ve ilaç demek olan şifa'dan, Sağlık Kapısı.*

[202] *Bugün adına Boğaziçi yani Boğaz Geçidi denilmektedir. Marmara körfezi ile İzmir Dağları arasında uzanır (??). İstanbul un büyük tersanesi olup gemilerin omurgası ve belli başlı parçaları burada imal edilir. Cantemir.*

[203] *İstambol, Konstantinopolis'ten galat gibi görünmektedir. Türkler arasındaki aydın ve bilgin kişiler, hattâ padişah'ın kendisi bile, yazışmalarında Kostantiniye tabirini kullanırlardı. Tekfur, (metinde Tekkur denilmiştir- ç.n.) Vali demektir. Bazen de Kaysar, yani Sezar denilirdi. Türkler, bu şehrin surları dışında hiç toprağı kalmamış olmasına rağmen, İmparatora ancak İstanbul Valisi unvanını lâyık görecek kadar ileri götürmüşlerdi küstahlığı.*

[204] *Söz konusu olan, 1384'te İmparator olan Manuel'dir.*

[205] *Bu, Türklerin Rusp'udur ve Venediklilerin altın eküsüne tekabül edip üçyüz aspros değerindedir. Cantemir.*

[206] *Davut Paşa Camii o zaman inşa edilmiştir. Cantemir.*

[207] *Davaların görüldüğü ve karara bağlandığı duruşma salonu. İstanbul'da yirmiden çok mahkeme vardır ve en büyüğü Mahmut Paşa Mahkemesi'dir. Cantemir.*

[208] *Cantemir, cilt I, ss. 136-148.*

[209] *Chalcondyles'in Bayezit ve savaşları hakkında yazdıkları, tarihten çok bir romanı andırmaktadır; uydurulmuş nutuklar, aslı esası olmayan mektuplar ve cevaplarla dolu olup gerçek kaynaklara dayanmamaktadır. Pek az olay anlatılmıştır ve anlattıkları da çoğu kez düzensiz ve yanlıştır.*

[210] *Başkenti Molossus (Milas) şehriydi. Ducas, eh. XVII.*

[211] *Yazarın Babıâli dediği sarayın koruyucuları olan Yeniçeriler.*

[212] *İoannes Paleologos'un oğlu ve Manuel'in kardeşi; ikametine tahsis edilmiş olan Silivri, ölümünden sonra oğluna kalan tek yerdi.*

[213] *Batılıların Tamerlan diye tahrif ettikleri Timurleng veya Timurlenk, aksak Timur anlamına gelir. Cantemir. Timurlenk Timur'a İranlılar ve Türkler tarafından verilmiş olan bir lâkaptır. Asıl adı olan Timur ise demir demektir. İmparatorluğunun temellerini Maveraünnehir'de veya Büyük. Buhara'da kurmuştur; başkenti Semerkant şehridir. Bu ülkeyi Cengiz Han'ın oğlu Çağatay Han'dan gasbetmiş ve Tataristan'ı, Hindistan'ın bir kısmını, İran'ı ve Ege Denizine kadar tüm Batı topraklarını egemenliği altına almıştır.*

[214] *Ducas, eh. XV.*

[215] *Calair (metinde Halamir) Arapça fiili ve ebedi efendi, hakimi mutlak demektir. Ahmet Calair de Ebu Said'in ölümünden sonra baş kaldıran satraplardan biriydi. Şeyh Avis veya VVeis'in (Üveys Bahadır Han) oğlu olup Bağdat Sultanlığını gasp etmişti. Timur'un yaklaşması üzerine Ahmet, Mısır Sultanı Barkok (Ber-kük)'un oğlu Melik Al Nasır'ın yanına sığındı. Timur'un ölümünden sonra, kendisini tutuklamış olan Nasır tarafından serbest bırakıldı ve Bağdad'a döndü. Bkz. D'Herbelot, s. 150. Şerafeddin, Timur Bey Tarihi, 1. III, eh. XXX.*

[216] *Prens Cantemir, ilk yanılgısının sonucu olarak Azerbaycan demektedir ki, bu eski Atropatene veya Küçük Media'dır. Erzincan ise Erzurum taraflarında Fırat üzerinde bir şehirdir.*

[217] *Timur Bey Tarihi'nde Taharten denilmiştir. Timur 1387'de Erzincan'a elçiler göndererek kendisine haraç ödemesini istemiştir. Tahrin Bey boyun eğmiş ve Timur kendisine unvan belgelerini vermiştir. Timur Bey Tarihi, 1. E, eh. LVI1I, LIX. 1400 yılına doğru. Bayezit, sarayına gelmesi ve Erzincan, Erzurum ve mülhakatlarının haracını Osmanlı hazinesine göndermesi için kendisine çağrıda bulunmuştur. Taharten hemen Timur'a bunu haber vermiş ve işte, Şerafeddin'e göre Timur'un Bayezit'e savaş açması bu yüzden olmuştur. Bkz. Timur Bey Tarihi, I. V. eh. XIII ve müt.*

[218] *Cantemir, cilt I, ss. 150-152,*

[219] *Herhalde kötü yazarlara başvurmuş olacaktır, çünkü iyileri savaşın Ancyra (Ankara) yakınlarında meydana geldiğini yazmışlardır.*

Arabşah ve Şerafeddin gibi. Bkz. D'Herbelot, Timur maddesi.

[220] *Türk Tarihi'ndeki Tahrin Bey'in ayni; aradaki fark herhalde Arapça alfabedeki bir nokta hatasından ileri gelmektedir.*

[221] *Gaudier tarafından çevrilmiş olan Annales'e göre, Germiyan, Duzinon (Danişmend?), Aydın ve Menteşe Beyleri de Tahrin Bey'e katılarak Timur'a elçiler göndermişlerdir. Annal, Sultan, s. 18.*

[222] *Rum Padişah veya İmparatoru Yıldırım Bayezit'e hitaben yazılmıştır.*

[223] *Ducas da aşağı yukarı aynı şeyleri anlatmaktadır; sadece surların zaten yıkık dökük bir durumda bulunduğunu, bu nedenle ayaklan ateşe verilir verilmez bir çırpıda yıkıldıklarını ve şehir halkının başları ayaklarına bağlanmış bir halde diri diri gömüldüklerini eklemektedir. Bkz. Ducas, eh. XV. Timur şehrin yönetimini Kadı Burhaneddin'in oğlu Kara Osman'a vermiştir. Bkz. Timur Tarihi, 1. V, eh. LXIV ve XIII-XV.*

[224] *Kemah, Fırat ırmağının batı yanında, Erzincan'ın yirmi bir mil güneyinde, yüksek ve sarp bir kayalık üzerinde, son derece iyi tahkim edilmiş bir kaledir.*

[225] *Ankara veya Engürü eski Ancyra'dır; Rum tarihçileri de savaşın orada verildiğini yazmışlardır.*

[226] *Ducas, Bayezit'in bir ırmağın suladığı bir ovada ordugâh kurduğunu, Timur'un ise kuru ve çorak bir yerde konakladığını yazmaktadır. Ancak yine Ducas'a göre, Osmanlı Sultanı ava çıkmak için bulunduğu elverişli mevkii terk etmiş ve bunun üzerine aynı yeri Timur ele geçirmiştir. Timur'un eski ve Bayezit'in yeni karargâhında öyle şiddetli bir sıcak hüküm sürüyormuş ki, beş bin Türk susuzluktan ölmüş ve bu da Bayezit'i ertesi günü muharebe vermek zorunda bırakmış. Ducas, eh. XVI.*

[227] *Chalcondyles Timur'un yüz bin, Bayezit'in ise sadece yirmi bin askeri olduğunu yazmaktadır. Ancak savaşta hazır bulunan Schilperger, Timur'un bir milyon altı yüz bin, Bayezit'in ise dörtyüz bin askeri bulunduğunu söylemektedir. Chalcondyles, 1. III, eh. X.*

[228] *Ducas (eh. XVI) sağ kanadın kumandasını oğluna, sol kanadınkini ise torununa verdiğini ve kendisinin de artçı kuvvetlerin başına geçtiğini yazmaktadır.*

[229] *Bu aynı zamanda Osmanlıların da simgesiydi.*

[230] *Timur öldüğünde hepsi de Mirza unvanını taşıyan dört erkek evlat ve otuz iki torun bırakmıştır.*

[231] *Ducas bunun Lazar'ın oğlu ve Bayezit'in kayınbiraderi Etienne olduğunu yazmaktadır.*

[232] *Cantemir, bunun Süleyman olduğunu ileri sürmekte ve Leunclavius da (Pandect, no.59) bunu kanıtlamaya çalışmaktadır.*

[233] *Bu meydan savaşı 19 Zilkade Cuma günü cereyan etmiştir. Miladi takvimin 1 Temmuz'una tekabül eder. Hicretin 804. yılı ise Moğolların At yılına, yani on iki yıllık devrelerinin yedincisine rastlar.*

[234] *Ducas Osmanlıların savaşa büyük bir sessizlik içinde, en küçük bir gürültü çıkarmadan başladıklarını söyler.*

[235] *Cantemir'e göre, Türk tarihçileri Bayezit'in büyük oğlunun Mustafa olduğunu iddia ederler.*

[236] *Ducas'ın anlattıklarına göre, Lazar'ın oğlu ve Bayezit'in kayınbiraderi Etienne, düşmana sığman birkaç kaçağın kalleşliğine öfkelenerek beş bin Sırbın başında düşmana saldırır, İskitliler bunlara yol vermek için saflarını aralarlar, Sırplar Tatarları ok yağmuruna tutarlar, fakat zırhları çok dayanıklı olduğundan bir sonuç alamazlar; ikinci bir saldırı da aynı şekilde sonuçlanır ve bunun üzerine Etienne bir netice alamayacağını anlayarak Bayezit'in kulağına bir şeyler söyler, fakat onu geri çekilmeye ikna edemez; bunun üzerine birliklerinin orta yerine Sultan'ın büyük oğlu Müslüman'ı (Süleyman) koyar, is-kitlilerin son derece sık saflarını yarar ve elinde kılıcı kendine bir yol açarak Bursa'ya girer.*

[237] *Timur'un oğullarına komutan yardımcılığı yapan başlıca komutanlar.*

[238] *Ducas da bu olaydan söz etmektedir. Ducas'a göre, Bayezit on bin Yeniçeriyle bir tepeye çıkar; Türklerin geri kalanı ya kılıçtan geçirilmiş ya da kaçmak zorunda bırakılmıştır; Tatarlar Bayezit'in adeta bir ağın içine düşmüş olduğunu görünce, Romalıların, Perslerin, Sırpların ve İskitlilerin eski gelenekleri uyarınca askerleri çıplak olarak geri göndermeye, din adına düşmanlarını öldürmemeye, hattâ esir de almayarak soyup serbest bırakmaya karar verirler. Ducas şunları da ekler: Yeniçeriler Tatarların üzerine arslanlar gibi atılmışlar, fakat ona karşı bir olduklarından parça parça edilmişlerdir; bunun üzerine İskitliler Bayezit'e seslenerek "Atınızdan inin ve sizinle konuşmak isteyen Timur'un yanına gelin" diye bağırmışlar. Bayezit de atından inip kendisi için hazırlanmış olan küçük bir ata bindirilerek galip cihangirin çadırına bu şekilde götürülmüştür.*

[239] *Ducas (eh. XVI) Bayezit'in yenilgisini daha önce egemenliği altına almış olduğu Anadolu beylerinden bazılarının ihanetine bağlar. Ducas'a göre, vaktiyle Aydın Bey'in emrinde bulunmuş olan başlıca komutanlardan biri Timur'un ordusunun arasında bulunduğunu anlayınca beş bin süvariyle dört nala düşman karargâhına doğru koşmuştur; Saruhan, Menteşe ve Germiyan Beylerinin adamları da efendilerinin sesine veya işaretine uyarak aynı şeyi yapmışlardır; bu ihanet üzerine de Tatarlar Türkleri kuşatmışlardır.*

[240] *Tatarların avlanma biçimine atıfta bulunulmaktadır.*

[241] *Hava o kadar sıcaktı ki, kaçan askerlerin çoğu, dinlenmek istedikleri yerde su bulamadıklarından susuzluktan öldüler. Ducas, beş bin Türk'ün susuzluktan öldüğünü yazmaktadır. Bundan önceki notlardan birine bakınız. (Bu bölümün 43. dipnotu -y.n.).*

[242] *Bu Çağatay veya Büyük-Buhara Hakanı idi. Han unvanı onun olduğu halde gerçek iktidar Timur'un elindeydi.*

[243] *Ducas, Timur'un Bayezit'i uzun süre çadırının kapısında ayakta tuttuğunu ve kendisinin bu sırada oğlu Şahruh ile satranç oynadığını ve askerlerinin sevinç çığlıkları atarak işte Türklerin Sultanı Bayezit, zincirlere bağlı, emirlerinizi bekliyor, dediklerini yazmaktadır. Ducas'a göre, Timur oyununu bitirdikten sonra tutsağına bakmış ve sormuş: Kendisine savaş açmadığımız takdirde bize karılarımızdan ayrılmayı emreden bu adam mı? Bayezit de "evet, benim", diye cevap vermiş ve galibin mağluba hakaret etmemesi gerektiğini eklemiş. Bunun üzerine Timur kendisini karşısına oturtmuş, teselli etmiş ve kendisini öldürmeyeceğine ve onun başkalarına yaptığı gibi zalimce de davranmayacağına söz vermiş.*

[244] *Ducas'a göre, Bayezit'in yanında oğullarının dördü bulunuyordu: Süleyman (metinde yine Müslüman denilmektedir), İsa, Mehmet ve Musa; henüz çocuk olan Mustafa ile Orhan'ı başkentte bırakmıştı. Ducas, eh. XVI. Müslüman, anlaşıldığına göre, Süleyman olacaktır.*

[245] *Mustafa o zamandan beri bir daha meydana çıkmamıştır. Bu yüzden kendisine kayıp anlamında Nabedid denilmiştir. (Aslında nabedid Farsça görünmeyen anlamına gelir -ç.n.). Bazı Hıristiyan tarihçileri kendisine Ertuğrul adını vermişlerdir.*

[246] *Ducas, Mehmet'in, çadırında bir tünel açmak suretiyle babasını kurtarmaya çalıştığını, ancak toprağın karıştırılmış olduğunu gören muhafızların bunun farkına vardıklarını yazmaktadır. Fakat ne Ducas ne de Chalcondyles demir kafesten bahsetmemişlerdir; bunun, kendi sultanlarını küçük düşürmekle Timur'u küçük düşürmek isteyen Türklerin bir uydurması olduğu anlaşılmaktadır. Olay gerçek olsun veya olmasın, onu anlatanlardan bazıları Timur'un Bayezit'i böyle bir kafese koydurduğunu, ancak bunu Bayezit Timur'a, eğer kendisi onun eline düşmüş olsaydı kendisine o şekilde davranacağını söylediği için yaptığını yazmışlardır- Annales Sultanorum, s. 19.*

[247] *Timur Bey Tarihi, I. V. eh. XLVIIOCLIX.*

[248] *Bursa'ya dört fersah mesafede bir kent.*

[249] *Ducas bu kente Coliaion adını vermektedir.*

[250] *Avrupa'nın romansı (romanesk) tarihçileri kendisine Roksan adını vermekte ve Timur'un onu kendine mal ettiğini yazmaktadırlar.*

[251] *Ducas, bunun Rodos Şövalyelerinin Umur Bey zamanında tahkim ettikleri küçük bir şehir olduğunu ve sakinlerinin, Bayezit kuşatmayı ablukaya çevirmek zorunda kaldığı için asla onun ele geçirilemeyeceğini sandıklarını yazmaktadır.*

[252] *Aynı tarihçi Timur'un limanı tıkadığını, bunun için de her askerin limanın ağzına bir taş atmasını emrettiğini, böylece limanın bir iki saat içinde tamamen kapandığını anlatmaktadır. Eğer kuşatılanlar daha önce gemilerini denize indirmeyi akıl etmemiş olsalarmış bunların düşman tarafından yakılmaları işten bile olmayacakmış.*

[253] *Rodos Şövalyeleri önce kaleye, sonra da yakındaki gemilere çekildiler. Kaleye sığınmış olan Hıristiyanlar karıları ve çocuklarıyla birlikte kendilerini denize attılar ve kimi dümene kimi küreklere sarılarak çığlık çığlığa gemilere alınmaları için yalvardılar. Fakat Şövalyeler kendilerini kurtaracak yerde kancalarla itip uzaklaştırdılar ve yarı ölü bir halde bıraktılar. Tatarlar binden fazlasını yakalayıp Timur'a götürdüler; Timur başlarının kesilmesini ve bu başlardan taşlarla karıştırılarak bir kule yapılmasını buyurdu. Ducas, eh. XVII.*

[254] *Eskisi Midilli hükümdarına, yenisi Cenevizlilere bağlı olan iki Foça halkı Timur'a, zamanında elçiler gönderdiler. Elçilerin getirdiği hediyeleri kabul eden Timur, Foçalılarla barış yaptı. Sonra torununu göndererek bu iki yerin durumunu ve gücünü tahkik etti. Lesbos (Midilli) Prensi bir kadırgayla gelerek kendisini kabul etti ve muhteşem bir şekilde, türlü eğlencelerle ağırladıktan sonra zengin armağanlarla yolcu etti. Ducas, eh. XVII.*

[255] *Avrupa Türkiye'si.*

[256] *Beş fersah uzunluğu ve dört fersah genişliği olan bu gölün içinde Gülistan ve Nasibin (bugün Yeşilada ve Canada -ç.n.) adında iki ada vardır.*

[257] *Ducas, Bayezit'in Türklerin Karasar (Karahisar olacak, ç.n.) dedikleri Orta Frigya'da (metinde sağlığa iyi gelen Frigya anlamında Phrygie Salutaire denmiştir) öldüğünü söyler. Ayrıca, zafer alaylarında zincirli olarak halka teşhir edilmekten korktuğu için zehir içerek intihar ettiğinin söylendiğini, son nefesini verirken Timur'dan naaşının Bursa'da yaptırdığı türbeye gömülmesini rica ettiğini ve Timur'un bu isteğini yerine getirdiğini ekler.*

[258] *Chalcondyles, Sivas'ta esir edilerek Timur'un emri üzerine öldürüldüğünü iddia ettiği oğluna Orthobule adını vermektedir. Ducas, Chalcondyles'in Josue dediği oğluna İssa adını vermiştir. Calepin ve Cibelin, eskiden Osmanlı şehzadelerine verilen Çelebi unvanının tahrif edilmiş birer şekli, Cyricelebis ise mutlaka Mehmet'in lâkabı olan Kirişçi Çelebi olacaktır. Phranza (1. I, eh. XXII), Mehmet'e Cyritzis demektedir.*

(259) *Cantemir, cilt I, ss. 152-154.*

[260] *Başka yazarların Musulman Çelebi ya da Çelebi'nin tahrif edilmiş bir şekli olan Calepin dedikleri şehzade.*

[261] *Cantemir, ss. 173-174.*

[262] *Cantemir, eh. XVII.*

[263] *Türk tarihçileri bu cevabın ne olduğunu yazmamakta, ancak Timur'un buna öfkelenmekte haklı olduğunu kabul etmektedirler.*

(264) *Ducas, eh. XVIII.*

[265] *Ducas Timur'un Musa'yı kayırdığından söz etmemekte, sadece bu şehzadenin kardeşi Mehmet'le birlikte bulunduğu Ankara'dan kaçarak Sinop'a geldiğini ve burada egemen olan İsfendiyar Bey'e sığındığını, Türkmen Isfendiyar Bey'in de Musa'nın Karadeniz'i geçerek asker toplamak üzere Eflak'a gitmesine izin verdiğini söylemektedir. Daha sonra anlattıkları, notlarda belirtilen bazı olayların dışında, Türk tarihçilerinin anlattıklarına uymaktadır.*

[266] *Bunun Cüneyd Bey üzerine yürüdüğü aynı zamana rastladığını sanıyoruz: Musa'yı Bursa'da bulamayınca Cüneyd'e saldırmak için yola devam etmiştir.*

[(267)] *Türk tarihçileri Karaman Beyliği'nin kendi İmparatorluklarından eski olduğunu ve Alâaddin zamanındaki Konya Sultanlığı ile aynı zamanda kurulduğunu kabul ederler. Cantemir bu yüzden, Iran İmparatorluğu'nun parçalanmasını Osman'ın zamanında meydana gelmiş gibi gösteren Bizans tarihçilerini eleştirmektedir. Fakat kendisi de Selçukluların tarihini iyi bilmediğinden bu konuda yanılmıştır. Nitekim, Selçuklu tarihçilerinin yazdığından anlaşıldığına göre, Anadolu'nun bağımsız beyliklere ayrılması Osman zamanında veya ondan çok kısa bir süre önce olmuştur. Aynı yazar Karaman ülkesinin eski Kappadokia'nın bir kısmını ve Galatia'yı kapsadığını söylemektedir; oysa, buna Frigya ile Kilikya'nın bir kısmını ekleyebilirdi. Hıristiyan yazarlarının çoğu Karaman (Caramanie) deyince, sadece bu sonuncusunu kast ederler.*

[268] *İsfendiyar Bey, yukarda sözü geçen Kastamonu Sultanı Kötünün Bayezit'in oğluydu. Phranza kendisine Sfenüar demektedir.*

[269] *Osmanlı padişahlarının hepsi de, bu Süleyman, mest yani sarhoş Selim diye anılan Selim II ve Bağdad'ı fetheden Murat IV dışında, içki içmeyen ya da pek az içen kişilerdi. Şaraba düşkünlüğü bilinen iki sultan daha sayılabilir; yeteneksizliği yüzünden iki kez tahttan indirilmiş olan Mustafa I ve sefahati sınır tanımayan ve bu yüzden boğularak öldürülen İbrahim. Cantemir, cilt I, ss. 189-191.*

[270] *Ducas sefahat uykusundan uyandığını söylemektedir.*

[271] *Ducas'a göre, günlerce sofradan kalkmadığı olurmuş.*

[272] *Ducas da aynı şeyi anlatır.*

[273] *Cantemir, cilt I, ss. 173-180.*

(274) *Ducas, eh. XIX.*

[275] *Ducas, gittiği her köy veya kasabada yoksullara olsun zenginlere olsun çok büyük yardımlarda bulunduğunu, Bu sayede fakirlerin yoksulluktan kurtulduğunu ve zenginlerin daha da zenginleştiğini yazmaktadır.*

[276] *Cantemir, cilt I, ss. 181-182.*

[277] *Cantemir, cilt I; s. 193.*

[278] *Hıristiyan yazarların çoğu bu seferi Cantemir'in Süleyman sandığı Cyricelebi'ye mal ederler ve 1409 yılında yapıldığını söylerler.*

[279] *Muluk, Mülk veya Mülk'un ası! adı olduğu anlaşılmaktadır.*

[280] *Başkaları Evrenos, yani Honorius demektedirler; bunun sonradan Müslümanlığı kabul eden bir Rum olduğu sanılmaktadır.*

[281] *Türk tarihçileri sözünü ettikleri Hıristiyan hükümdarlarının adlarını pek anmazlar. Macar Kralı, Nemçe Kiralı, Rum Tekfuru gibi başında bulundukları devletin adını yazmakla yetinirler. Fakat Hıristiyan tarihçilerinin yazdığından anlaşıldığına göre, burada söz konusu olan Sırbistan Despotu Georgi'dir. Murat II, despotun iki oğlunun gözlerini oydurduktan sonra kızıyla evlenmiştir. Cantemir.*

[282] *Cantemir, Phranza dışında hiçbir Rum veya Latin yazarının Mehmet'in bu İstanbul'a gelişinden ve kendisine gösterilen itibardan bahsetmediklerini söylemektedir. Oysa, ilerde görüleceği gibi, Ducas bu olayı söz konusu etmiş ve Mehmet Çelebi'nin son seferinin imparator Manuel'in çağrısı üzerine yapıldığını yazmıştır.*

[283] *Türk ve Hıristiyan tarihçileri, Bayezit'in oğullarının kaçar sene saltanat ettikleri konusunda anlaşamamışlardır. Hıristiyanlar Süleyman'ın sultanlığını altı yıl olarak göstermişler ve on dört yılı sözde oğlu Orhan ile kardeşleri Musa ve Mehmet arasında paylaştırmışlardı. Türkler ise Mehmet'in tek başına sadece sekiz yıl, on ay, üçünün birlikte ise yirmi yıl, iki ay saltanat ettiklerini, böylece fetret devrinin on bir yıl, dört ay sürdüğünü kabul etmişlerdir. Cantemir.*

[284] *Cantemir, cilt 1, ss. 194-199.*

(285) *Ducas, eh. XIX.*

[286] *Yani Osman'n çocuklarının ve torunlarının ülkeleri, Âl-i Osman adı sadece Osman'ın soyundan gelen hanedan için değil, genel olarak tüm Türk ulusu için kullanılır. Tevaifi Ali Osman, yani Ali Osman'ın taifeleri veya tayfaları deyimi de buradan gelir ve bunu gösterir. İmparatorlar özellikle Ali Osman Padişahı yani Osmanoğullarının İmparatoru unvanını taşırlar. Cantemir de eserine bu nedenle Âli Osman Tarihi adını vermiştir. Bkz. Cantemir, cilt I, s.8.*

[287] *Yani Karaman'ın oğlu veya soyundan gelen bir başkası. Bu ailenin bütün hükümdarlarına aynı ad verilir; bu nedenle de aralarında bir ayrım yapmak imkânı kalmamakta, sanki hep aynı şahıstan söz ediliyormuş gibi bir izlenim edinilmektedir. Bunun çok garip bir yöntem olduğu açıkça görülmektedir. Bu, biraz da, Norman istilâsından bu yana bütün krallarımızın (İngiltere krallarının -ç.n.) adlarını ayrı ayrı sayacak yerde hepsine William'in oğlu adını vermeye benzer!.*

[288] *Bu teslim olmak, aman dilemek demek olan Türkçe bir tabirdir. Nekkerhief'ı takmak bağımlılığını kabul etmek anlamına gelir. Cantemir. (Burada bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Neckerchief İngilizcede boyunatkısı, handkerchief ise mendil anlamına gelir. Kitap İngilizceden Fransızcaya çevrildiğine göre, dipnotunda iyice aydınlığa kavuşturulmamış olan bir nokta bulunduğunu sanıyoruz. Belki de eski Türklerde boyuna mendil veya bir kumaş parçası bağlamak, aman dilemek, karşısındakine teslim olmak anlamına geliyordu ve notta bu husus anlatılmak istenmiştir. Yoksa ne Türkçede ne de Arapçada nekkerhief diye bir tabir bulunduğunu sanmıyoruz. Esasen metinden anlaşıldığına göre, Karamanoğlu, Mehmet Çelebi'nin huzuruna boynunda nekkerhief ile çıkmaktadır. Demek oluyor ki, nekkerhief bir tabir değil, bir giyim veya takı eşyasıdır -ç.n.).*

[289] *Kendiliklerinden teslim olmayan şehirlerin askerler tarafından yağma edilmesine izin vermek, Türk İmparatorlarının adetiydi. Kendilerine sadece binaları ve hükümete ait olan şeyleri ayırırlardı. Cantemir.*

[290] *Amasya, padişahların genç şehzadelere verdiği bir çeşit has (apanage) olduğu için, Mehmet Çelebi'nin Amasya'daki bu sarayı bir eğlenme ve dinlenme yeri olarak inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.*

[291] *Cantemir, cilt I, ss. 214-216.*

[292] *Bu, büyük kardeşi İoannes gibi İmparator ilan edilmiş olan Theodoros idi. Mora'da İsparta Despotluğuna getirilmiştir.*

[293] *1419 yılında veya daha geç, Cüneyd Bey e karşı yapılan seferden sonra. Ducas'a göre, Mehmet Çelebi, atalarının "bakiyei izamına" (kemik kalıntılarına) yapılan bu hakaretin öcünü almak için, birçok şehir ve köyleri kırıp geçirdikten sonra Konya'ya gelmiş ve kenti almıştır; ancak sonradan, kaçmış olan Karamanoğlu'nu affetmiş ve bundan böyle Osmanlı ailesine sadık kalması şartıyla eyaletini kendisine geri vermiştir. Ducas, eh. XXII.*

[294] *Süleyman Çelebi kendisini Bulgaristan Valisi yapmıştı.*

[295] *Eski adıyla Thyra veya Thyreus: Smyrna (İzmir) yakınlarında bir şehir olup hâlâ durmaktadır. Ducas, eh. XIX.*

[296] *Bu izne dayanarak, Rodos Şövalyeleri Büyük Ustası deniz yoluyla Karia'ya yapı malzemesi taşıttı ve bir tepenin üzerine Fort de Saint-Piem San Pietro Kalesi) adını verdiği bir kale yaptırdı. Menteşeoğullarından İlyas Bey buna engel olmaya geldiyse de bir şey yapamadan döndü. Büyük-Usta kaleyi korumaları için Şövalyeler bıraktı ve Türklerin elinden kaçacak bütün köleleri kabul ederek bunlara Saint-Pierre'in Azatlıları adını vermelerini emretti. Ducas, eh. XXII. Rumlara göre bu 1419 yılında olmuştur.*

[297] *Ducas, eh. XX, XXI.*

[298] *Zamanın tahribatından çok zarar görmüş olan bir kule. Aynı yerde bugün Roma İmparatorluğu Trajanus'un İskitlilere karşı savaşmaya giderken Tuna nehri üzerine yaptırdığı çok güzel bir köprünün kalıntılarına rastlanır. Cantemir.*

[299] *Bugün artık bu adı taşıyan bir şehir yoktur. Bu belki de Tala veya Tulche şatosudur, zira Sakche ile Girgiou arasında bulunduğu söylenmektedir. Cantemir.*

[300] *Cantemir bunun Cengiz Han'ın istilası sırasında baş kaldıran İran Valilerinden biri olduğunu varsaymaktadır.*

[301] *Avrupa'da, Philippopolis'e (Filibe) oldukça yakın bir Zağara daha vardır. Buna Eski Zağara denir. Cantemir.*

[302] *Cantemir, cilt I, ss. 217-218.*

[303] *Yukarıda sözü edildiği gibi, Karamanoğlu'na karşı savaşmak için.*

[304] *Ducas'tan öğrendiğimize göre, Bayezit, Mehmet Çelebi'nin bütün felaketlerinde yanından ayrılmamış olan bir Arnavut kölesiymiş. Babasının ölümünden sonra Tatarlar tarafından Galatia dağlarında ve Ankara dolaylarında takip edildiğinde, ona hizmet etmek için bin bir zahmete göğüs germiş. Yorgunluktan ayakları şişerek yürüyemeyecek duruma gelmiş olan Mehmet'i günlerce sırtında taşımış. Kendi aç kalmayı göze alarak Mehmet'i beslemiş ve keşiş kılığına girerek köy ve kasabalardan ekmek dilenmiş.*

[305] *Ducas, eh. XXI, XXII.*

[306] *Eski Gelibolu denilen yer eskiden Marmara kıyısında bir hisarmış; zamanla yıkılmış veya başka bir ad almıştır. Cantemir.*

[307] *Ducas, avlanırken bir beyin kanaması geçirdiğini ve ertesi günü ikinci bir kanama geçirerek öldüğünü yazmaktadır.*

[308] *Ducas iki vezirden söz etmektedir: bu İbrahim ve daha önce sözü edilen ve Ducas'a göre sadrazam olan Bayezit. Ducas, Mehmet'in ölümünün kırk gün süreyle gizlendiğini ve sadece bu iki vezirle her gün kendisini ziyaret ediyorlarmış gibi yapan ve saray halkına hastalığının seyri ve belirtileri hakkında bilgi veren iki hekim tarafından bilindiğini yazmaktadır.*

[309] *Prens Cantemir, bir dipnotunda, İbrahim Han'ın ailesi üzerinde büyük ayrıntılara girer ve çeşitli imtiyazlarından söz eder; örneğin, bu aileden gelenlerin karı değil, sadece cariye aldıklarını ve sultanın her yıl kendilerini iki kez ziyaret ettiğini ve odaya girdiklerinde hafifçe ayağa kalktığını anlatır.*

(310) *Ducas, eh. XXII.*

[311] *Türk ve Hıristiyan tarihçileri, eğer Hıristiyan hükümdarlar Bayezit'in yenilgisi üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü karışıklıktan yararlanmayı bilmiş olsalardı, Türkleri hiç değilse Avrupa'dan kovmayı başarmış olabileceklerini yazmakta birleşmişlerdir. Cantemir.*

[312] *Cantemir, cilt I, s. 219.*

(313) *Ducas, eh. XXII.*

[314] *Prens Cantemir, elinde hiçbir kanıt bulunmadığı halde bunun böyle olduğunu iddia etmekte ve Bizanslıların korkularından bu sahtekârı koruduklarım ileri sürmektedir. Oysa, Rumların anlattıklarından, bunun Mehmet Çelebi'nin sultanlığı sırasında ortaya çıkan adamın aynı olduğu ve Mehmet'in İmparatorla yaptığı anlaşmada onu gerçek kardeşi olarak tanıdığı anlaşılmaktadır. Dahası da var: Cantemir'in bizzat kabul ettiğine göre (s. 277). Türkler, Düzmece Mustafa'nın yanına yaklaşmış olan herkesin, hattâ koruyucularının bile onu gerçek Mustafa'ya tıpatıp benzettiklerini söylerler. Üstelik İmparatorun, Cantemir'in iddia ettiği gibi tahtta hak iddia eden birini desteklemeye ihtiyacı da yoktu, çünkü Bizans epey güçlenmiş ve kendisi de Bayezit'in ölümünden beri ününü pekiştirmiş, daha önce İstanbul surlarının dışında bir karış yeri olmayan İmparatorluğuna bazı topraklar katmıştı. Kaldı ki, velinimeti Mehmet Çelebi'ye karşı bir sahtekarın çıkarlarını korumak, hem alçaklık hem de basiretsizlik olurdu.*

[315] *Türkler Seid Bekhar'ın vecd içinde göğe yükseldiğini ve orada Muhammed'in ruhu ile karşılaşmak bahtiyarlığına erdiğini anlatırlar. Güya üç kez Peygamberin ayaklarının tozunu öptükten sonra, Murat'ın düşmanlarını yenmesi için Allah nezdinde şefaatte bulunmasını tekrar tekrar dilemiş. Sonunda Muhammed isteğini yerine getirerek şöyle demiş: "Allah benim şefaatimle Murat'ın duasını kabul etmiştir; git ona söyle, kudreti ilahiye ona yardım edecek ve muzaffer olmasını sağlayacaktır." Metinde anlatılsaydı Tarihe leke sürmüş olacak olan bu saçma hikayeye notlar arasında bir yer ayırdıksa, bu sırf boş inanların küçükleri olduğu kadar büyük adamları da nedenli aşırılıklara sürüklediğini göstermek içindir. Prens Cantemir bu vesileyle Türklerin ölülerin dirilerle hiçbir ilişkisi bulunmadığına inandıklarını, yalnız Muhammed'in ruhunu bunun dışında tuttuklarını ve onun insanların dualarını Tanrı'nın katına iletmeye hazır olduğunu kabul ettiklerini eklemiştir.*

[316] *Eski adıyla Lopadion: Bursa'nın aşağı yukarı otuz mil güneybatısında bulunan bir şehir.*

(317) *Cantemir, cilt I, s. 247.*

[318] *Allah'a inanmayan anlamında kafîr'den galat (ç.n.); Müslümanlar Hıristiyanlara böyle derler, onlar da Müslümanlara. (Metinde Cabour denilmiş ve dipnotunda bunun Galir'dan galat olduğu belirtilmiştir).*

[319] *Mehmet I, 1415 yılında İzmir üzerine yürümeye hazırlanırken, veziri olan Bayezit Paşa Cüneyd Bey'e bir mektup yazarak, eğer İonia'da huzur içinde hüküm sürmek istiyorsa kızını kendisine vermesi gerektiğini bildirdi. Cüneyd Bey, bu isteği ne kadar pervasızca reddettiğini göstermek için kızını kölesi olan ve azat ettiği Adulas'a verdi. Bayezit'e de hakaretler savurdu ve gelen haberciye bunları Paşa'ya aynen iletmesini söyledi. Bir süre sonra vezir Nymphaeum'u (Nif) alınca, bu şehrin valisi olan Adulas'ı, Cüneyd Bey'den intikam almak için hadım ettirdi. Ducas, eh. XXI.*

[320] *Ducas, eh. XXIV.*

[321] *Ducas, eh. XXVI.*

[322] *Yeni Foça'nın doğusundaki bir dağdan çıkarılmaktadır; bundan uzun uzadıya bahseder, eh. XXV.*

(323) *Ducas, eh. XXVII.*

[324] *Tekke, Kütahya'ya yakın bir bölgedir. Adını belki de civardaki bir tekkeden almıştır, Osman Bey, belki yukarıda sık sık sözü edilen İran (Selçuklu) valilerinden birinin soyundan gelmedir Cantemir.*

[325] *Türkler bunun bir mucize olduğunu ve Şeyh Bekkar'ın (yukarıda Seid Bekhar diye geçmiştir -ç.n.) kehanetini doğruladığını ileri sürerler, insanoğlu bu kadar garip boş inanlara nasıl da kolayca kendini kaptırıveriyor! Cantemir.*

[326] *Cantemir, cilt I, ss. 243-252.*

[327] *Ducas, eh. XXVIII.*

[328] *Sırbistan Despotu Lazar'ın oğlu veya torunu.*

[329] *Murat İsfendiyar Bey'in kızıyla ancak dört yıl sonra evlendi; bu evlilikten H. 838, M. 1434 yılında, İstanbul'u fetheden, Hıristiyanlığın başına bela kesilen Büyük Mehmet doğmuştur. Cantemir.*

[330] *Cantemir, ss. 245-249.*

[331] *Ducas*, *XXVIII*.

[332] *İstanbul ile Edirne arasında bataklık bir alan*

[333] *Cantemir, ss. 248-249.*

[334] *Ducas, eh. XXVIII*

[335] *Ülkesini Murat'ın egemenliğine bırakan ve ablasıyla evlenen şahsın aynı. Fakat nasıl Rumeli'den Anadolu'ya kaçtığı bilinmemektedir. Cantemir. Bu not, metindeki Karamanoğlu'nun aslında Germiyanoğlu olması gerektiğini göstermektedir. Fakat daha önce anlatılanlardan, bunlardan ne birinin ne de ötekinin Avrupa'da bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır.*

[336] *Bugün Karaman'da hâlâ hücresini görmek mümkündür. Halk onu büyük bir saygı ve yürekten bağlılıkla ziyaret etmektedir. Cantemir.*

[337] *Cantemir, cilt I, s. 250.*

[338] *Ducas, eh. XXIX.*

[339] *Bunun, Phranza'ya göre, Mora yarımadasının büyük bir kısmına hükmetmekte olan Despot Demetrius olduğu anlaşılmaktadır. Akrabası olduğu için İmparatorun kardeşi diye bahsedilmektedir. Cantemir. O sırada İmparator olan İoannes Paleologos'un kardeşiydi.*

[340] *Hıristiyan tarihçileri, bu sırada Macarlara komuta etmekte olan Hunyadi Yanoş'un şanlı başarılarını ve zaferlerini uzun uzadıya anlatmışlar ve yüceltmişlerdir. Fakat Mihaloğlu'nun akınlarından ve Hıristiyanlık âlemine çektirdiklerinden hiç söz etmemişlerdir. Cantemir.*

[341] *Alba Graeca, eski adıyla Taurunum. Türklerin bu kuşatmada Hıristiyanların iddia ettiği kadar çok kayıplar verdikleri biraz şüpheli görünmektedir. Dönüşte bu kadar yer zaptettiklerine göre... Cantemir.*

[342] *Bulgaristan'ın başkenti ve Rumeli Beylerbeyi'nin makamı. Sofya surları olmayan bir şehirdir. Cantemir.*

[343] *Hıristiyan tarihçilerine göre, bunun barışı pekiştirmek için kızını Murat'la evlendirmiş olan Sırbistan Despotu George (Georgi) olduğu anlaşılmaktadır. Hıristiyan yazarları, hükümdarların adları bakımından Türklerden daha titizdirler. Kaldı ki, gerek Türk, gerek Batı tarihçileri, Sultan'ın babalarıyla arasının açılması üzerine, bu Despotun oğullarının gözlerini çıkarttırdığını kabul etmektedirler.*

[344] *Türklerin Sava nehrinin Tuna ile birleştiği yerden Petervaradin'e kadar ırmak boyu uzanan ülkeye verdikleri ad. Cantemir.*

[345] *Macaristan ve Polonya Kralı Vadisias. Özellikle Varna'daki yenilgisiyle ünlüdür. Cantemir.*

[346] *Cantemir, ss. 253-254.*

[347] *Türkler bu yüzden kendisine Valakoğlu, yani Vulk'un oğlu adını vermişlerdir.*

[348] *Kolayca anlaşılacağı gibi, barut ve toplardan söz edilmektedir. Rumların böyle bir şeyi ilk kez işittikleri anlaşıldığından, Ducas'ın bu konuda söyledikleri hayli eğlencelidir. Şöyle demektedir bu tarihçi: "İnsan bu tozu burnuna yaklaştırdığında bitüm ve kıvılcım kokmaktadır. Kolayca tutuşmakta, çıkan ateş en yakın mermiyi, o da ondan sonrakini itmekte, böylece zincirleme bir hareketle en sondaki mermi bir mil kadar ileri fırlamakta ve demir bir zırh içinde bile olsa bir insanı veya atı delebilmektedir. Bu insanı delince de gücünü yitirmemekte ve arkasında bulunan bir başka adamı da yaralayabilmektedir. Mermi demirden olur ve üzerine çekiçle vurulursa, uzamakta ve önüne çıkan her şeyi ateşten bir nehir gibi büyük bir şiddetle delip geçmektedir." Ducas, eh. XXX.*

(349) *Ducas, eh. XX1X-XXXI1.*

[350] *Ducas'tan öğrendiğimize göre, Macaristan savaşı sırasında, Karamanoğlu, Murat'ın zorla elinden aldığı müstahkem mevkileri yeniden ele geçirmiş, Sultan da Konya'yı yağma etmiş, buradan külliyetli miktarda altın ve gümüş alıp götürmüş, Larende (Karaman) şehrinin ve tüm Karamanlılar ülkesinin halkına Türkleri bile esirgemeden büyük zulümler yapmıştır.*

(351) *Hiçbir Hıristiyan tarihçisi, hiç değilse benim okuduklarımdan hiç biri, Murat'ın bu feragatinden söz etmemişlerdir. Cantemir. Ducas ise bundan*

bahsetmekte, Sultan'ın Karamanoğlu'na karşı seferinden sonra Bursa'ya döndüğünde Konya'nın işgaline katılan ve onsekiz yaşında, boylu boslu, yiğit

bir şehzade olan oğlu Alâaddin'in ölüm haberini aldığını ve bundan kısa bir süre sonra devlet ileri gelenlerine danıştıktan sonra bir Divan-ı Hümayun toplantısında İmparatorluğu oğlu Mehmet'e bıraktığını ve Bursa'ya çekildiği anlatmaktadır. (D'Herbelot [Bibliothegue Orientale, s. 624] da Murat'ın bu

birinci feragatinden bahsetmekte ise de, söyledikleri iki nedenle biraz şüpheli görünmektedir. Birinci neden şudur: Macaristan Kralı ile imzalanan antlaşmanın yapılmasıyla bozulması arasında o kadar az zaman geçmiştir, Murat'ın böyle bir niyeti olmuş olsa bile onu uygulamaya vakit bulabilmiş olmasını anlamak zordur. İkinci nedene gelince: İmparatorluğun içinde bulunduğu durum ve Mehmet'in gençliği ve tecrübesizliği karşısında Sultan'ın böyle bir karar vermiş olabileceğini kuşku ile karşılamak gerekir. Ladislas ile bir ateşkes anlaşması imzalanmış olmasına karşın, diğer birçok devletler henüz silah altında bulunuyorlardı. Öte yandan, Mehmet olsa olsa on üç yaşında olabilirdi, çünkü gerek D'Herbelot, gerek Cantemir Murat'ın tahttan feragatinin Hicri 847 ve ölümünün ise 855 yılma rastladığını ve ölümünde Mehmet'in yirmibir yaşında olduğunu söylemektedirler. Bu bakımdan, Sultan'ın bu kadar kritik şartlar altında imparatorluğun dizginlerini bu kadar genç ellere bırakmış olabileceği kolay kolay düşünülemez. Dahası da var; eğer Mehmet, Cantemir'in ileri sürdüğü gibi, 838 yılında doğmuşsa, o tarihte henüz dokuz yaşını bile doldurmamıştı. Gerçi Murat bir veya iki yıl sonra sahiden tahttan çekilmiştir; fakat bu yaşta bir iki yılın bir şehzade üzerinde küçümsenemeyecek bir etkisi bulunduğu bir yana, Mehmet Arnavutluk seferi sırasında yeteneklerini kanıtlamış ve ilerde neler yapabileceğini göstermişti).

[352] *Ducas, Murat'ın Avrupa'ya geçmesine engel olmak için Gelibolu önüne yirmi beş kadırga geldiğini, fakat Sultan'ın buna rağmen gizlice karşıya geçmeyi başardığını yazmaktadır. Başka tarihçiler bunların Venediklilerin ve Papa'nın kadırgaları olduğunu ve Papa'nın Kral Ladislas'ı Kardinal Julien aracılığı ile yemininden kurtarmış olduğunu anlatırlar. Ladislas'ı hayatını kaybettiği bir savaşa sürükleyen bu kardinalin kendisi de aynı savaşta hayatını kaybetmiştir.*

[353] *Hıristiyan tarihçileri bu savaşın 10 Kasım 1444 tarihinde yapıldığını yazmışlardır.*

[354] *Kısa ve kolay atılır bir mızrak; Türkler bununla hedeflerini vurmakta o kadar becerikliydiler ki, onu tüfeğe bile tercih ederler. Cantemir.*

[355] *Hıristiyanlar arasında olduğu gibi, Türkler arasında da yaygın olan bir söylentiye göre savaşın en hararetli bir anında, Murat. Macaristan Kralı'nın barışı onaylamak için kendisine göndermiş olduğu belgenin bir mızrağın ucuna iliştirilerek askerler tarafından elden ele gezdirilmesini ve bu arada şöyle bağırılmasını emretmiş: Gâvurlar kendi Allahlarına ve yeminlerine karşı geliyorlar; eğer bu gibi şeylere gerçekten inanıyorlarsa, kendi kendilerinin intikamını alsınlar ve kendi yüz karalarını cezalandırsınlar.*

[356] *Ladislas öldükten sonra, Hunyadi, her şeyin artık bittiğini anlayarak, hızla fakat düzenli bir şekilde Tuna nehrine doğru çekilmiştir. Nehri geçer geçmez kendisini izleyenlerin hepsi dağılmışlardır. Hunyadi, Moldavya Hâkimi Dragul veya Drakula'nın eline düşmüştür. Büyük bir kurtarmalık (fidyei necat) teklif edilmemiş olsaydı ve Macarlar bir heyet göndererek komutanları serbest bırakılmadığı takdirde savaş açmak tehdidinde bulunmamış olsalardı, Hunyadi'nin bu can düşmanı tarafından öldürülmesi işten bile değildi. Fakat bu durum karşısında Drakula Hunyadi'den kendisine karşı yaptığı kötü muameleden dolayı tekrar tekrar özür dilemiş ve onu Macaristan sınırına kadar bizzat götürmüştür. Kısa bir süre sonra, Hunyadi, Eflak Prensi Danus'u Moldavya'nın başına geçirmiş, bu kez Drakula ile oğlunu o esir almış ve ikisini de öldürtmüştür. Chalcondyles, 1, VII, eh. III, VIII.*

[357] *Ducas, diğer Hıristiyan tarihçileri gibi, Hunyadi'nin güç-bela kurtulduğunu yazmaktadır. Aynı tarihçi savaşı aşağı yukarı bizim yukarıda anlattığımız gibi anlatmıştır. Türklerin düşmanı korkunç bir kıyıma uğrattıklarını ve çok önemli bir zafer kazandıklarını söylemiştir. Gün doğuşundan saat dokuza kadar çok kanlı bir muharebe cereyan ettiğini, Hıristiyanların birçok Türk'ü kılıçtan geçirdiklerini, saat ona doğru Ladislas'ın beş yüz kişinin başında, Hunyadi'nin karşı çıkmasına rağmen Türklerin üzerine saldırmak istediğini ve ileri atılır atılmaz atının bir isabet alarak Kralı tepe taklak yere düşürdüğünü, vb. anlatmıştır.*

[358] *Hıristiyan tarihçileri, Varna zaferinden sonra Murat'ın Bursa'da bir manastıra (tekkeye?) çekildiğini, ancak Hunyadi'nin Macaristan'da saldırıya geçmesi ve İskender Bey'in ayaklanması üzerine yeniden işlerin başına geçtiğini yazmaktadırlar. Cantemir. Ducas bütün bu işin sorumluluğunu Halil'e (Çandarlı Halil Paşa) yüklemektedir. (Ducas'ın anlattıkları Chalcondyles'i doğrulamaktadır. Ducas, hükümet etme işini çok iyi bilen Halil Paşa'nın Murat'ı Edirne sarayına götürdüğünü ve yeniden hünkar ilan ettiğini söylemektedir. Chalcondyles ise (I. VII, eh. VI) faal bir hayata, savaşlara ve fetihlere alışmış olan Murat'ın çok geçmeden yalnızlıktan usandığını ve yeniden tahta geçmek istediğini anlatmaktadır. Yine Chalcondyles'e göre, oğlunun karşı koymasından ve böylece bir iç savaşa yol açmaktan çekinen Murat, gizlice, kendisine son derece bağlı olan Bacha Chatites'e (Ducas'ın Halil'i olacak) açılmış. Bunun üzerine Mehmet kandırılarak birkaç gün sürecek olan büyük bir ava götürülmüş. Halil Paşa bu süreden yararlanarak Murat'ı saraya götürmüş ve Murat burada eskisi gibi Divan'a başkanlık etmiş ve padişahlık unvan ve yetkilerini yeniden kullanmaya başlamış. Olup bitenleri haber alan Mehmet tek çarenin boyun eğmek olduğunu anlamış.*

[359] *Epir Prensi Jean'ın en küçük oğlu Georgi Kastriyota'ya Murat'ın verdiği ad. Sultana rehine olarak verilmiş, kendisinin büyük sevgisini kazanmış ve sarayda Müslüman dininin geleneklerine göre yetiştirilmiştir. Macaristan savaşı sırasında bu genç prens Epir'e çekilmiş ve Hıristiyan tarihçilerine göre burada Türklere karşı inanılmaz başarılar kazanmıştır. Venediklilere bağlı bulunan Alessio (Leş) şehrinde 27 Ocak 1467 günü, altmış üç yaşında ölmüştür. Cantemir.*

[360] *Cantemir, ss. 255-262.*

(361) *Yukarıda sözü edilen Hunyadi'nin yenilgisinden hemen sonraya.*

[362] *Chalcondyles Konstantin'e Peloponez Dükü demektedir. Bugün Mora adı verilen ülke.*

[363] *Hexamilion altı mil uzunluğunda bir duvardı. Mora yarımadasını Türklerin akınlarından korumak için Korent (Korinthos) berzahını kapatıyordu. Duvarın karşısında aynı adı taşıyan bir şehir vardı; hexamilion Yunanca altı mil demektir.*

[364] *Ducas, eh. XXXII.*

(365) *Chalcondyles, I. VII, eh. IV.*

[366] *Yani Jean. Başkaları kendisine Kastriyota (Castriot) adım verirler ve Epir Prensi diye söz ederler. Barışı sağlamak için dört oğlunu rehine olarak Murat'a verdiğini, onun da hepsini sünnet ettirdiğini anlatırlar. Sultan, babalarının ölümünden sonra büyük oğullarından üçünü zehirletmiş ve Epir'i ele geçirmiştir.*

[367] *Batı tarihçileri bu kuşatmanın 1449 yılının Mayıs ayında başladığını ve kalenin Murat'ın otuz bin askerini kaybetmesinden sonra Eylül ayında uzlaşma yoluyla teslim olduğunu söylerler. Bir hainin müstahkem mevki içinde bulunan tek kuyuya bir köpek attığını, askerlerin bu suyu içmek istemediklerini, bu yüzden de yiğit Komutan Perlot'nun teslim olmak zorunda kaldığını eklerler.*

[368] *Başkaları buraya Epir adını vermektedirler, fakat bu gerçeğe pek uymamaktadır. Çünkü Arnavutluk Epir ile birlikte İliyria'nın da bir kısmını kapsar. Kroya, İllyria'da Durazzo (Draç) ile Alessio (Leş) arasında, Drina körfezine yakın bir yerdeydi.*

[369] *Başkalarına göre, Hunyadi'nin zaferiyle sona eren İslata savaşından sonra, İskender Bey, Paşa'nın kâtibini yanına alarak kaçar ve ona zorla Sultan adına Kroya Valisi'ne bu başkenti İskender Bey'e teslim etmesini isteyen bir mektup yazdırır. Sonra kâtibi başından savar ve sahte mektuptaki emre dayanarak Kroya'yı ele geçirir.*

[370] *Batı tarihçileri tek bir Kroya kuşatmasından söz etmekte ve İskender Beyin iki kez Murat'ın ordugâhına dalarak çok sayıda insan öldürdüğünü, Sultan'ın dört saldırıda da geri püskürtüldüğünü ve ne Vali Uranoconte'yi para vererek baştan çıkarmayı, ne de İskender Bey'e on bin duka haraç ödetmeyi başaramayınca üzüntüsünden hastalandığını ve oğlu Mehmet'le konuştuktan sonra şehrin surları altında öldüğünü anlatmaktadırlar. Oysa, Murat'ın bu kuşatma sırasında ölmüş olması ve oğlunun ordugâhta bulunmuş olması olanaksızdır. Böylece diğer anlatılanların da gerçeğe uymadığı anlaşılmaktadır.*

(371) *Chalcondyles, eh. V, VII.*

[372] *Dragases denir; İoannes'in kardeşi.*

[373] *Ducas, eh. XXXIII.*

(374) *Chalcondyles, eh. XI.*

[375] *Türk tarihçileri orduya Macaristan Kralının kumanda ettiğini yazarlar; Posthume (babası öldükten sonra doğan) lâkaplı Ladislas Macarlar tarafından tanınmadığından ve Avusturya Dükü Frederik'in elinde tutsak bulunduğundan, Prens Cantemir, Hıristiyan tarihçileriyle aynı görüşü paylaşarak, bunun Hunyadi olması gerektiğine inanmaktadır.*

[376] *Chalcondyles, sekiz bin Eflakh bulunduğunu ve prensleri Danus'un Hıristiyan ordusunun sol kanadına komuta ettiğini, savaşın en hararetli anında Eflaklıların kendilerini bağışlayacaklarına söz veren Türklerin tarafına geçtiklerini, fakat Sultan'ın, ya gizli bir amaçları olabileceğinden kuşkulandığı, ya da ihanetlerinden tiksindiği için, yirmi bin süvariye kendilerini kuşatarak kılıçtan geçirme emrini verdiğini yazmaktadır.*

[377] *Karadağ'a yakın bir meydan: Murat Fin Haçlı Ordusu'nu yendikten sonra öldürüldüğü bir başka savaşla ünlüdür. Eflak tarihçileri bu ikinci Kosova Meydan Savaşını şimdiye kadar yapılmış olan savaşların en şiddetlisi ve en kanlısı olarak nitelerler. Cantemir.*

[378] *Ducas'a göre, Hunyadi hiç savaşmamıştır. Gün ağarmadan önce, genel bir saldırı için hazırlığa girişir gibi yapmış, fakat düşman ordusunun kalabalık olduğunu ve kendi askerlerinin korkaklığını görünce vazgeçip kaçmıştır. Ducas, eh. XXXII. Batı tarihçileri savaşın üç gün sürdüğünü ve Türklerin Hıristiyanlardan dört misli fazla kayıp verdiğini yazmışlardır.*

[379] *Cantemir, cilt I, ss. 263-266.*

[380] *Chalcondyles, I. VII, eh. VII.*

[381] *Savcı (metinde ve dipnotunda Sauz denmiştir -ç.n.), Murat Fin oğluydu ve yukarıda anlatıldığı gibi gözleri çıkarılmıştı.*

[382] *Herhalde Dulkadır'dan galat olacaktır. Bkz. Leunclavius, a.g.y., s. 568.*

[383] *Chalcondyles, (I, VII. eh. XI), fazla şarap içtiği için bir ziyafette beyin kanamasından öldüğünü yazmıştır.*

[384] *Ducas, eh. XXXIII.*

[385] *Yani Allah'ın Resulünün veya Peygamberinin oğullan. Muhammed'in kızı Fatma'nın soyundan gelmiş olan bu kimselere Amir, Emir veya Seyit denir. Eskiden Musevilerin Levi kabilesinden olan rahipleri gibi kendilerini Allah'a adarlar, bütün vakitlerini ibadetle geçirirlerdi. Bugün İmparatorluğun her tarafına yayılmış durumdadırlar ve yeşil sarıklarıyla tanınırlar. Muhammed'in soyundan gelen bu kişilerde dikkati çeken bir husus, kırk yaşına kadar bilim ve sağduyularıyla temayüz etmelerine karşılık, kırkından sonra, tamamen bunamasalar bile, açık aptallık belirtileri göstermeleri, saçmalamaya başlamalarıdır. Bu nedenledir ki, Türkler akılsız birinden söz ettikleri zaman Emir soyundandır derler. Fakat bunu ilâhi bir ilham sayarlar ve Emirlerin doğuştan soyluluk ve kutsallığının bir kanıtı olarak görürler. Cantemir.*

[386] *Cantemir, cilt 1, s. 266.*

[387] *Ducas, eh. XXXIH.*

[388] *Cantemir, s. 267.*

[389] *Fatih Arapça bir kelimedir ve engelleri yenen, zaferler kazanan anlamına gelir (bu mecazi anlamıdır, asıl temel anlamı açan'dır; feth açma, fatih açan demektir -ç.n.). Bu unvan Mehmet H'ye İstanbul'u aldığı için verilmiştir. Hıristiyan tarihçileri kendisinden Mahomet le Grand (Büyük Mehmet) diye söz ederler ve onu Türklerin ilk İmparatoru (Padişahı) sayarlar.*

[390] *Cantemir, cilt 11, s.3.*

[391] *Chalcondyles, boğazına akıtılan bol miktarda su ile boğulduğunu yazmaktadır (I. VII, eh. XI.)*

[392] *Chalcondyles, Mehmet'in bunu Murat'ın karısının güvenliğini sağlamak için yaptığını ve İshak'ı Asya Valiliğine (Anadolu Beylerbeyliğine) atadığını söyler (I. VII, eh. XI).*

(393) *Ducas; Chalcondyles.*

[394] *Ducas, eh. XXXIV, Chalcondyles, I. VII, eh. XI. Cantemir, cilt II, s.4.*

[395] *Chalcondyles, Mehmet H'nin kışın bir yandan toplar döktürürken bir yandan da birçok limanlarda kadırgalar ve başka gemiler yaptırdığını yazmaktadır.*

[396] *Mehmet'in Kartaca Kraliçesi Elissa veya Dido'dan esinlendiği anlaşılmaktadır (Efsaneye göre babasının ölümü üzerine Sur Kraliçesi olan Dido, tahtı zorla ele geçiren kardeşinin elinden kaçarak yanındakilerle birlikte Afrika kıyısına ulaşmış, burada yerlilerden "bir öküz derisinin kaplayabileceği kadar toprak" istemiş ve deriyi çok ince şeritler halinde keserek Kart Hadast "Yeni Şehir" (Kartaca) adını verdiği şehri çevreleyecek uzunlukta bir sırım elde etmiştir -ç.n.). Nitekim, gerek Lociner gerek Türk tarihçileri, Fatih'in eski Yunan ve Roma komutanlarının eylemlerini anlatan kitapları okumaktan çok hoşlandığını yazmakta birleşmektedirler. Cantemir. Biz Mehmet'in böyle bir kurnazlık düşündüğünü pek sanmıyoruz; bize kalırsa, bu hikaye Türk tarihçisinin bir yakıştırması olacaktır, çünkü Rumların herkesçe bilinen bu eski hileye kanacak kadar saf davranmış olabilecekleri pek düşünülemez.*

[397] *Boğaziçi'nde, İstanbul'a aşağı yukarı altı mil uzaklıkta bir yer.*

[398] *Bu Türkçe isimde aslında sadece dört harf vardır (Arap alfabesinde kısa sesli harf bulunmadığından Mehmet, m, h, m ve d harfleriyle yazılır -ç.n.); fakat ortadaki m harfi şiddetli olduğundan, yani iki m bulunduğundan harf sayısı beşe çıkmaktadır. Bu kaleye Rumelihisarı yani Avrupa kalesi denir. Cantemir. Daha doğrusu Rum elinin kalesi.*

[399] *Buna da Anadolu Hisarı denir. Küçük Göksu çayının denize döküldüğü yerde inşa edilmiştir. Cantemir. Hıristiyan tarihçileri bunun Murat II zamanında yapıldığını yazarlar.*

[400] *Yani, rasat veya temaşa kulesi; çünkü üst katındaki harem dairesinden şehrin dört bir yanı görünür. Cantemir.*

[401] *Yazara göre, Halil Paşa'ya para veren herkes ona en kötü şeyleri söyleyebilir, olmadık hakaretleri yapabilirmiş. Kendi çıkarını gözeten, para canlısı bir devlet adamının vatanını nasıl küçük düşürebileceğinin ve çıkarlarını çiğneyebileceğinin güzel bir örneği!*

[402] *Chalcondyles, hisara Lemocopie yani boğaz kesen adının verildiğini söylerken, Başeska adını Yunancaya çevirmiş görünmektedir. Chalcondyles'e göre boğazın en dar yerinde inşa edilmiş olan hisarın her köşesinde otuz ayak yüksekliğinde bir kule ve etrafında yirmi iki ayak kalınlığında bir sur vardı.*

[403] *Genel olarak, Calcondyles bu kuşatmayı anlatırken Ducas ile aynı şeyleri söylemektedir; Chalcondyles'e göre, hisara yerleştirilen toplar o kadar büyükmüş ki, bir tekini çekmek için yetmiş çift öküze ve iki bin insana ihtiyaç varmış ve attıkları gülleler yüz libre ağırlığında imiş (1. VIII, eh. 1 ve II).*

[404] *Chalcondyles, adının Urban olduğunu ve Eflaklı olduğunu yazmaktadır.*

[405] *Aynı tarihçi, bunların Fatih'in Karadeniz'den getirttiği son derece sert, siyah taşlar olduğunu söylemektedir.*

[406] *Kilise ikiye ayrılmıştı, bir kısmı birleşmeden yana, bir kısmı buna karşıydı. Karşı çıkanların başında bulunan Rahip Gennadios'u İmparatorluk Büyük Dükü de tutuyor ve hattâ şehirde Papa'nın takkesini görmektense, Mehmet'in sarığını görmeyi yeğlediğini söylüyordu.*

(407) *Ducas, eh. XXXIV, XXXVII.*

[408] *Bu durumu daha iyi kavramak için, İstanbul'un bir eşkenar üçgen biçiminde olduğunu ve her kenarının üç mil uzunluğu bulunduğunu bilmek gerekir. Marmara denizi güney kenarlarından birini çevirir; limanı oluşturan Keroessa Körfezi (Haliç) kuzey kenarını kuşatır; bir denizden öbürüne dek kuzeyden güneye doğru uzanan kara tarafındaki üçüncü kenarı ise, Türk ordusunun altında ordugâh kurmuş olduğu bir savunma duvarıyla kuşatılmıştır. Yaldızlı kapının güney uçta, Tahta Kapının ise kuzey uçta bulunduğu anlaşılmaktadır. Galata ve Pera (Beyoğlu) Halic'in kuzeyindedir.*

(409) *Chalcondyles, I. VIII, eh. XI.*

[410] *Chalcondyles, bunun iki katı at ve yük hayvanı bulunduğunu ekler, I. VIII. eh. II.*

[411] *Chalcondyles, Türklerin gemilerini Zogan'ın (Zağanos Paşa) bulunduğu yere kadar yedeğe alarak sürüklediklerini ve oradan kol kuvvetiyle çekerek bir tepeyi aştıklarını ve Rumları bertaraf etmek ve karşı koymalarına engel olmak için birkaç topla çok sayıda arkebüzcünün açtıkları ateşin himayesinde karşı tarafta denize indirdiklerini yazmaktadır. Türkler iki düşman kadırgasını batırdıkları için, limanda bulunan Hıristiyan gemileri Türk kadırgalarına saldırmaya cesaret edemediler; Türkler topçu ateşinin desteğinde surların dibinde demirlediler ve aşağıda belirtileceği gibi tahta bir köprü kurdular. Chalcondyles, L VIII, eh. III.*

[412] *Ducas, kendi deyimiyle bu ikinci İskender'in başarısını, Marmara üzerinde bir köprü inşa etmiş olan Kserkses'in başarısından üstün tutar.*

[(413)] *Bu liman Blakhernon sarayına kadar uzanır. Gemiler, Beşiktaş köyünden Galata'ya kadar birkaç mil boyu karadan taşınmış ve oradan Umanın bugün Kasımpaşa diye anılan yerine indirilmiştir. Cantemir.*

[414] *Fener, en zengin ve en soylu Rumların oturduğu semttir. Cantemir.*

[415] *Cantemir, cilt II, s.7.*

[416] *Macaristan Kralı bu yılın içinde imparator seçilmiş olduğundan, hükümet işlerini Hunyadi'nin elinden alarak dizginleri kendi eline aldı. Hunyadi artık Mehmet'le üç yıl için yapmış olduğu barış anlaşmasına uyacak durumda bulunmadığından, Fatih'in imzasını taşıyan anlaşma metnini iade ederek, Sul-tan'dan kendi imzasını taşıyan metni geri vermesini istedi. Elçi göndermiş olmasının nedeni buydu. Bir söylentiye göre, ihtiyarın biri Hunyadi'ye İstanbul alınmadıkça Hıristiyanların başının hiçbir zaman beladan kurtulamayacağını söylemiş ve bu saçma kehanet yüzünden Hunyadi onun gerçekleştiğini, yani İstanbul'un Osmanlılar tarafından alındığını görmek isteyesiymiş. Öte yandan, Ducas da elçinin, bir Hıristiyanın ağzından çıkmaması gereken o sözleri topçuya bu nedenle söylediğinin anlatıldığını işitmiş. Surları yıkmak için, 1479 yılında, Kroya (Akçahisar) kuşatmasında aynı yöntemin kullanıldığı söylenir.*

[417] *Bu söylenilenlerden anlaşıldığına göre, topun yeri değiştirilerek surlara üç ayrı yerden ateş edilmiştir. Fakat Chalcondyles, dış duvarın üç ayrı top tarafından üç yerden ateşe tutulduğunu, birinci topun İmparatorluk sarayının karşısına, ikincisinin Mehmet'in bulunduğu Romen Kapısına ve üçüncüsünün, bu ikisinin arasına yerleştirildiğini yazmıştır. İlk ikisi yüz libre ağırlığında gülleleri yanlamasına atıyor, daha büyük olan üçüncüsü ise cepheden ateş ediyor ve diğer ikisinin sarstığı perde hattının duvarını yıkıyordu.*

[418] *Ducas, eh. XXXVIII.*

[419] *Kırk gün boyunca şehir halkı durup dinlenmek nedir bilmedi; insanlar gece gündüz gedikleri onarmak, karşı lâğımlar yapmak ve savaşmakla uğraşıyorlardı. En sağlam kulelerden dördü daha şimdiden yıkılmış ve surlar birçok yerlerinden hasar görmüşlerdi. Chalcondyles, I. VIII, eh. III.*

[420] *Köprüyü Karamanlılar adı verilen bu yerde yaptılar; bir taraftan öbür tarafa kadar uzanıyor ve Zağanos Paşa'nın karargâhıyla şehrin surları arasında bağlantıyı sağlıyordu. Chalcondyles, L VIII1, eh. III.*

[421] *Saldırıdan kısa bir süre önce İki geminin limana girmek istemeleri üzerine, Türk donanmasına bunları çevirme emri verildi; fakat gemiler kendilerine zorla bir yol açarak limana girdiler. Sultan bu deniz savaşı sırasında adamlarını yüreklendiriyordu; hatta bir aralık atıyla denize bile daldı. Donanma komutanı (kaptanıderya) Pentogli (Baltaoğlu) gözünden bir isabet aldı ve Sultan kendisini şiddetle kınadı ve cezalandırdı. Chalcondyles, I. VIII, eh. IV.*

[422] *Geleneklere göre, bu, ışıklandırmayı izleyen üçüncü gündü. Chalcondyles, I. VIII, eh. IV.*

[423] *Aynı zamanda gedikten ilk girecek olana güzel bir zeamet vaat etti. İmam ve hocalar askerleri yüreklendirmek için ordugâhta dolaştılar. Chalcondyles, ibid.*

[424] *Aslında 27 Mayıs 1453 Salı günü.*

[425] *Kahraman Justiniani, düşmanı karşılamak üzere üç yüz İtalyan'ın başında gediğin üzerinde mevzilenmiş, imparator ise onu desteklemek için askerlerinin başında onun hemen arkasında yer almıştı. Chalcondyles, I. VIII. eh. VI.*

[426] *Justiniani elinden yaralanınca, yarasını sardırmak için geri çekildi. Fakat Cenevizliler Justiniani'nin kendilerini terk ettiğini sanarak mevzilerinden ayrıldılar. İmparator bunu görünce koşup Justiniani'nin yanına geldi ve nereye gittiğini sordu. Justiniani şöyle cevap verdi: Allah'ın Türklere bir geçit açtığı yere. Bunun üzerine İmparator etrafında bulunanlara seslenerek şöyle dedi: "Haydi, gidip bu melun ve menfur köpeklere karşı görevimizi bitirelim." Ancak Türkler akın halinde gelmekte olduklarından Kantakuzenos öldürüldü ve İmparator omuzundan yaralandı. Chalcondyles, I.VIII.eh.VI*

[427] *Bunu daha İyi canlandırabilmek için, o zamana kadar sadece dış surlarda açılan gedik civarında savaşıldığını ve Rumların iç duvardan şehre çekildiklerini bilmek gerekir.*

[428] *Akın halinde şehre giren Türkler İmparator'u omuzundan yaraladılar ve adamlarıyla birlikte ikinci kale duvarına kadar ittiler. Geri kalanlar hâlâ oklar, mızraklar ve yaklaşmaya cesaret eden düşmanın üzerine attıkları taşlarla surların üstünden kendilerini savunuyorlardı. Ancak bütün umutlarını bağladıkları Cenevizlilerin kaçtıklarını ve İmparator'un da geri çekilmek zorunda kaldığını görünce, cesaretlerini kaybettiler ve Romen Kapısına doğru öyle bir karışıklık ve düzensizlik içinde kaçmaya başladılar ki, kapının ağzını tıkadılar. Böylece birçok gedikler açılmış olan ikinci duvarı da terk edince Yeniçeriler kolaylıkla içeri girdiler. Öbür uçta savaşmakta olanlar bunu haber alınca Venedikliler ve Cenevizliler gemilerine binip canlarını kurtarmak için limana doğru kaçmaya başladılar. Fakat kalabalık o kadar büyüktü ki, çoğu boğuldu ve gemiler de öylesine dolup taştı ki, bazıları battı. Chalcondyles. L VIII, eh. VI.*

[429] *Ducas bu vesileyle Türklerin para için babalarının katilini bile serbest bırakacak kadar çıkarcı olduklarını söylemektedir.*

[430] *Chalcondyles'e göre, kale kapılarını tutanlar bu eski ve deli saçması kehanete inanarak kimsenin dışarı çıkmasına izin vermemişler, böylece şehirden dışarı çıkamayan halk Aya-Sofia kilisesine kaçmış, fakat Türkler buraya daha önce geldiklerinden birçoğunu kilisenin içinde kılıçtan geçirerek öldürmüşler. Oradan oraya kaçışanlar arasında bazıları mertlik göstermişler, köle olmaktansa savaşarak ölmeyi tercih etmişlerdir; Theophilos Paleologos babası ve oğullarıyla birlikte bunların arasındaydı. Chalcondyles.*

[431] *Türk tarihçileri bunun tam tersini söylemişlerdir: Onlara göre, ilk önce gemilerdeki askerler şehre girmişler ve halkı teslim olmaya zorlamışlardır. Bunu başaramasalardı, karadan saldırı çabalan bir sonuç vermeyecekti, çünkü umutsuzluk Rumların cesaretini pekiştirmişti.*

[432] *Ducas, eh, XXXIX.*

[433] *Kimi Hıristiyan yazarları Justiniani'nin korkaklığı yüzünden mevzilerden ayrıldığını ve kısa bir süre sonra üzüntüsünden öldüğünü ileri sürmüşlerdir. Bundan önceki notlardan birinde Chalcondyles'e atfen anlattıklarımız da kendisi için pek onur verici değildir. Cenevizli olan Midilli Prensi'nin hizmetinde bulunan Ducas, belki de bu olayı Justiniani'nin şerefini kurtarmak için eklemiştir; fakat belki de öteki yanlış istihbarata dayanarak kendisine haksızlık etmişlerdir.*

[434] *Gemilerde bulunanlar, ganimetten paylarını almak için yağmadan sonra şehre girmişlerdi. Mürettebatı Rumlar tarafından şehri savunmak için alınmış olan Venedik kadırgaları Çanakkale boğazında rastgele dolaşmışlar ve üç gün sonra Egine (Aigina) adasına çıkarak İstanbul'un Türkler tarafından fethine ilişkin ilk haberleri vermişlerdi. Bu her tarafta öyle bir dehşet salmıştı ki, Rumlar evlerini bırakıp kaçmışlardı. Pelopones Senyörleri korkularından gemilerine binip kaçmışlardı. Bu da Arnavutlara onların boyunduruğundan kurtulmak fırsatını vermişti. Chalcondyles.*

[435] *Chalcondyles, eh. XL.*

[436] *Sultan bir süre sonra Halil Paşa'yı öldürtüp, servetine el koymuştur. Chalcondyles vezire Priam'ın oğlunun adı olan Chatites adını vermektedir.*

[437] *Cantemir yukarıda ikisinin de öldürüldükleri adamın imparator olduğunu bilmediğini söylemişti. Chalcondyles de, Yeniçerilerden hiçbirinin İmparator'un ölümü konusunda kesin bir şey söylemediğini, sadece kapılardan birinin önünde öldürüldüğünün sanıldığını yazmaktadır. Konstantinos üç yıl, üç ay saltanat sürmüştü.*

[438] *Chalcondyles, Notaras adını verdiği Büyük Dük'ün, Türkler şehre girdikten sonra, ne yapacağına karar vermek üzere Orhan'la birlikte bir kuleye çekildiğini, Süleyman Çelebi'nin torunu Orhan'ın keşiş giysisi alarak aşağı atlamak istediğini, fakat atlarken öldüğünü anlatmaktadır. Notaras da kendini savunmak ister gibi yaparak teslim olmuş ve daha sonra oğullarıyla birlikte kaçmış.*

[439] *Kuşatmadan kısa bir süre önce İstanbul'a gelmiş olan birçok soylu Venedikli, Türklerin eline düşmüştür. Fakat Sultan, önünde öldürttüğü Venedik Balyosu dışında hepsini salıvermiştir. Chalcondyles, 1. VIII, eh VI, Ducas, eh. XL.*

[440] *Üstünde Hazreti Meryem'e adanmış bir kilise bulunan bir tepe. Bu, Türklerin Hıristiyanlara bırakmış oldukları tek eski kilisedir. Cantemir.*

[441] *Rum olsun Latin olsun, bütün Hıristiyan yazarları şehrin tümünün zorla alındığını ileri sürmüşlerdir. Ancak Türk tarihçilerinin hepsi şehrin bir yarısının uzlaşma yoluyla teslim olduğunu yazmakta birleşmişlerdir. Eğer bu doğru olmasaydı, kendi başarılarını yüceltmek ve başkalarınınkini küçümsemekten hoşlanan Türkler, fetihlerinin şanına gölge düşürecek böyle bir rivayeti herhalde uydurmazlardı. Cantemir.*

[442] *Aksaray, Türklerin Marmara denizine inen bir sokağa verdikleri addır. İki yanında Yeniçerileri barındıran güzel binalar vardır; bunlara yeni odalar eklenmektedir. Kadınların, hattâ Yeniçerilerin karılarının dahi bu sokaktan geçmeleri yasaktır. Geçerlerse uğradıkları hakaret ve kötü muamelelerden dolayı tazminat isteyemezler. Cantemir.*

[443] *Hıristiyanlar zamanında burası Ermenilerin kilisesiydi ve şehrin bu semtini baştan başa kaplardı. Bugün cami haline getirilmiştir. Bu binanın temelinden çıkan kaynaklar nedeniyle buraya Sulu adı verilmiştir. Cantemir.*

[444] *Selim I, bunları da ellerinden almış ve ancak ahşap olarak yeniden inşa etmelerine izin vermiştir. Cantemir, s. 47 ve müt.*

[445] *Ezan, Müslümanların kelime-i şehadet denilen imanını dile getiren bir ezgidir. Cemaati namaza davet eden müezzin, caminin minaresinin tepesinden (şerefesinden) bu deyimi birkaç kez yineler. Zaferlerden sonra da ezan okunur ve bu biraz da Hıristiyanların Te Deum'una. (Tanrı'ya şükür ilâhisi) benzer. Cantemir.*

[446] *Efrâsiyâb, İran şahlarının saraylarından biriydi. Türkler bu sarayla ilgili türlü efsaneler anlatırlar. Bugün Rum İmparatorlarının sarayı baykuş ve yarasaların barınağıdır. Cantemir.*

[Fatih'in okuduğu rivayet edilen Farsça beytin aslı şöyledir: "Perdedâri miküned der kasrı kayser ankebût Bûm nevbet mizened ber târımi Efrâsiyâb."

Metindekinden biraz değişik olan tam anlamı da şudur: "Kayserin sarayında örümcek kapıcılık (ya da bekçilik) yapıyor; Efrâsiyâb'ın kubbesinde baykuş nöbet tutuyor." -ç.n,]

[447] *Müslümanların kullandığı kameri yılın beşinci ayı.*

[448] *Çandarlı Halil Paşa'nın Hıristiyanlar tarafından satın alındığı söylenmektedir. Bunun Phranza'nın Divan Başkanı diye bahsettiği Halil Paşa olması gerekir. Gerek kuşatmadan önce, gerek kuşatma sırasında Padişah'ı bu savaştan vazgeçirmeye çalışmış ve hatta kuşatmanın başarıyla sonuçlanacağı anlaşıldıktan sonra bile bu tutumunu sürdürmüştür. Öğütlerinin dinlenmediğini görünce, el altından Rum İmparatonı'nu Divan'ın kararlarından haberdar etmiştir. Şehrin alınmasından birkaç gün sonra cezasını bulmuş, Sultan'ın emriyle öldürülmüştür. Bu durumu bize anlatan Prens Cantemir, Türk tarihçilerinin bu gibi sırları açıklamaktan ve yazmaktan çekindiklerini, çünkü bu kadar yüksek mevkilere karşı duyulması gereken saygının o mevkileri işgal edenlerin şereflerini esirgemeyi gerektirdiğini, ayrıca tarihin ciddi bir konu olduğunu ve tarih sayfaları arasında bir hainin anısına yer bulunmadığını eklemektedir. Ancak bu ikinci neden inandırıcı değildir; çünkü ihanetlerinin anlatılıp ortaya konması bu yüksek makam sahiplerinin anısını yüceltmez, tersine onları alçaltır, onurlarına leke sürer. Her ne hal ise, bu itiraf göstermektedir ki, bu ciddi tarihçilerin tarafsızlıkları biraz şüphe götürmektedir. Cantemir, cilt II, ss. 7-13.*

[449] *Chalcondyles'e göre, bütün Rumlar ve özellikle kıyımdan kurtulan soylu kişiler, kölelikten kurtarılmışlar ve Pera'ya (Beyoğlu) yerleştirilmişlerdir. Sultan'ın bizzat kendisi Büyük Dük Notaras'ı karısı ve çocuklarıyla tutsaklıktan kurtarmış ve istedikleri yere gitmelerine izin vermiştir, italya'dan yardım geleceğini uman Notaras kendi arzusuyla İstanbul'da kalmıştır. Daha başka Rumlar da İstanbul'da kalarak bir araya gelmişler ve bazı entrikalar çevirmeye kalkmışlardır. Bu meydana çıkınca Sultan çok kızmış ve hepsini öldürtmüştür. Yine Chalcondyles'e göre, Notaras'ın başına gelenlerin gerçek nedeni, Sultan'ın en genç oğlunu istetmesi üzerine bu amaçla evine gelenlere verdiği ihtiyatsızca cevap olmuştur. Notaras oğlunu istemeye gelenlere şöyle karşılık vermiş: "Madem ki onları azat etmiştir, şahısları üzerinde hiçbir hakkı yoktur; bu itibarla isteği haksız, çirkin ve aşağılayıcıdır." Başkalarına göre ise Notaras, Rumlardan nefret eden ve Sultan'ın âşık olduğu bir hanımın teşviki üzerine öldürtülmüştür. Chalcondyles, I. VIII, eh. VII.*

[450] *Rusya Patriği ve Papa'nın temsilcisi Kardinal İsidor da yakalanmış, Beyoğlu'na götürülmüş ve köle olarak satılmış, fakat daha sonra bir gemiye binip kaçmayı başarmıştı. Cantemir,*

[451] *Türkler o kadar cahildiler ki, altın veya gümüş bulduklarında bunları atıp bakır ya da kalay ararlardı. En değerli taşlan bile yok pahasına satar ya da değersiz şeylerle trampa ederlerdi. Chalcondyles, I. VIII, eh. VI.*

[452] *Ducas, eh. XL, XLH.*

[453] *Ebu Eyyub, on dördüncü Emevi Halifesi Süleyman Bin Abdülmelik'in Hicri 96, Miladi 715 yılında İstanbul'u kuşatmaya gönderdiği orduda savaşmış, kuşatma sırasında ölmüştü. Prens Cantemir, bu semtin iç limanın (Halic'in) üst tarafında, Kâğıthane deresinin döküldüğü yerde bulunduğunu, eskiden bu yerin civarında Meryem Ana'ya adanmış olup içinde sık sık meydana geldiği söylenilen mucizelerle ünlü Blakhernon manastırının bulunduğunu söyler, Yine Cantemir'e göre, bugün bu manastırdan sadece bir çeşme kalmıştır ve buradan fışkırarak çıkan suyun iman sahibi olanlara iyi geldiği söylenmektedir. Çeşmeyi bir Türk korumakta ve para karşılığında Hıristiyanların su almalarına izin vermektedir.*

[454] *Cantemir, cilt II, s. 13.*

[455] *Aşağı yukarı aynı zamanda, başta Silivri ve Burgaz (Kumburgaz) olmak üzere komşu şehirler de Sultan'a kendiliklerinden teslim olmuşlardır. Cantemir.*

(456) *Meşene adında bir kasabanın yakınlarında ölmüş ve burada gömülmüştür. Düşes, yoksullara yaptığı büyük bağışlar ve her türlü sefahatten uzak ölçülü yaşamıyla ün kazanmıştı. Ducas, eh. XLII.*

(457) *Ducas, eh. XLII. Chalcondyles, L VIII, eh. VII, VIII*

[458] *Prens Cantemir'in başvurduğu tarihçiler bu savaştan bahsetmemektedirler.*

[459] *Ducas, a.g.y.*

(460) *Chalcondyles, eh. XII.*

[461] *İstanbul'un orta yerindeki Eski Saray. Bir mil karelik bir alanı kaplayan, yüksek surlarla çevrili çok büyük bir binadır. Bu sarayda genellikle Padişah'in ölümünden sonra cariyeleri ve çocuk doğurmuş olan sultanlar oturur. Ayrıca güzellik ve çekiciliklerini yitirmiş seçkin kızlara da rastlanır ve bunlar orada Hünkâr'ın hayırseverliği sayesinde barınırlar, yiyip içerler. Cantemir.*

[462] *Batı tarihçileri Sultan'ın yüz elli bin kişilik bir ordusu ve Vidin'den Tuna nehrine giren iki yüz gemi veya kadırgası bulunduğunu yazmaktadırlar. Knou/les, Ricaut'ya atfen, Mahomet II.*

[463] *Chalcondyles'e göre, Macaristan Kralı güçlü bir orduyla Tuna'nın öteki kıyısında ordugah kurmuş ve Huda'dan gemiler getirerek bunlarla Türk donanmasına saldırmış ve gemilerinin çoğunu batırmıştır. Hunyadi bu sayede şehri kurtarma olanağını bulmuştur. Bu tarihçi Hunyadi'nin ihtiyatlı davranışını ve Sultan'ın büyük kahramanlığını bütün ayrıntılarıyla anlatmıştır. I. VIII, eh. XIII.*

[464] *Başkalarına göre, Sultan sol memesinin altından yaralanmış ve öldü sanılarak çadırına götürülmüştür. Ricaut, a.g.y.*

[465] *Başkalarına göre, Hunyadi yirmi gemiyi esir almış ve kalanları karaya oturtmuştur; bunun üzerine Sultan bunların da ele geçirilmelerini engellemek için yakılmalarını emretmiştir. Ricaut.*

[466] *Ricaut, a.g.y. eh. XLV. Chalcondyles, I. VIII, eh. XIII.*

[467] *Batı tarihçileri Hunyadi'nin 10 Eylül 1456 günü öldüğünü yazmışlardır. Mehmet'in en iyi komutanlarından biri olan Karaz veya Karatsa Paşa (Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa olacak -ç.n.) bu savaşta bir top mermesinin isabetiyle ölmüştür.*

[468] *Chalcondyles, eh. XIV.*

[469] *Türk tarihçilerine göre, bu olay Hicret'in 860. ve dolayısıyla Miladın 1456. yılına rastlamaktadır. Hıristiyan tarihçileri de olayı aynı yılın Ağustos ayına rastlatırlar. Bundan, Türklerin Macaristan Kralı diye bahsettikleri kişinin Almanya İmparatoru Albert'in oğlu Ladislas (Posthume lâkaplı) değil, Hunyadi olduğu anlaşılmaktadır. Cantemir de bunu böyle kabul etmekle (cilt II, s.60) ve Ladislas'ın ölümünü, Hıristiyan yazarlarına uyarak, Kasım 1458'e rastlatmaktadır.*

[470] *Cantemir, ciltli, s. 15.*

(471) *Chalcondyles, I. VIII, eh. XIII.*

[472] *Adı Dominique olup 1456, yılında ölen babası Dorini Gattiluzzio'nun yerine geçmişti. Tarihçi Ducas, Prens'in mabeyincisi olup iki-üç kez Mehmet'e haracını götürmüştü; ancak hiçbir yerde bize bu Sultan'ın bir portresini çizmemiştir.*

[473] *Başkalarına göre, Uzun Hasan'ın Mehmet'e elçiler göndermesinin nedeni, David'in ölümünden sonra Trabzon İmparatorluğu üzerinde karısından ötürü hak iddia ettiğini ve kendisine karşı çıkıldığı takdirde savaşacağını bildirmekti. Ricaut. a.g.y.*

(474) *Ducas, eh. XLV.*

[475] *Chalcondyles, I. VIII, eh. I.*

[476] *Yazar, Centerion'un, Mehmet'in babası Murat II, Mora surlarını yıkmaya geldiğinde Akhaia'ya kaçıp komşu Prens ve Senyörleri Türklere karşı kışkırttığı için tutuklandığını belirtmiştir.*

[477] *Başkalarına göre Arsane veya Arsan: bir Yunan Prensiydi.*

[478] *Aşağı yukarı yirmi dört bin duka.*

[479] *Chalcondyles, I. VIII, eh. IX ve müt.,*

[480] *Ducas, eh. XLV.*

[481] *Hicri 861 yılı Miladi 1456 yılına tekabül eder; ancak kameri yıl 28 Kasım'da başladığı için yılın büyük kısmı, 1457 ile aynı zamana gelir. Bununla birlikte, Türk tarihçileri olayları Hıristiyan tarihçilerinden bir yıl önceye almışlardır; aralarında çoğu kez iki veya üç yıllık, hatta bazen daha da büyük bir fark vardır. Olayların hangi sırayla cereyan ettiği konusunda da uyuşamazlar; kiminin en başa aldığı olayları kimi en sona alır.*

[482] *Yazarın Altimil'den Korent berzahının duvarını kastettiği anlaşılmaktadır.*

[483] *Cantemir, cilt II, s. 16.*

[484] *Bir Venedik şehir ve limanı olan Naupli'deydi, oradan deniz yoluyla Korent'in limanı olan Cenchreai'ye geldi.*

[485] *Türkler çok büyük toplar kullanıyorlardı; bazıları sekiz yüz yetmiş beş libre ağırlığında gülleler atabiliyordu. Bu topların çoğu yerinde dökülüyor, gerekli maden ordugâha gönderiliyordu.*

(486) *Chalcondyles, 1. IX, eh. III.*

[487] *Chalcondyles, eh. III.*

[488] *Ducas kendisine Hamza adını vermektedir.*

[489] *Kalo-İoannes de denir.*

(490) *Chalcondyles, I. IX, eh. IV, V.*

(491) *Chalcondyles, 1. IX, eh. VII.*

[492] *Bunun daha önce sözü geçen Paleologos olduğunu sanıyoruz. Son derecede yiğit ve erdemli bir hükümdardı. Osmanlı Sadrazamı Mahmut Paşa kendisi için, Mora'da bir sürü geyik ve başka vahşi hayvan gördüğünü fakat insan adına layık başka kimseye rastlamadığını söylemişti Chalcondyle. Bazılarına göre ise, söz konusu olan komutan Prens Thomas'ın kendisinden başkası değildir.*

[493] *Tuna üzerinde, Sendrew adı da verilen bir müstahkem mevki.*

[494] *Tüm saltanat dönemi boyunca, Fatih, Hıristiyan tarihçilerine göre, iki yüz şehir ve on iki krallık zaptetmiştir.*

[495] *Chalcondyles ona Amontes adını vermekte ve Sultan'ı İsmail adını verdiği kardeşine karşı bu sefere kışkırtanın kendisi olduğu yolundaki bir söylentiden bahsetmektedir.*

[496] *Kızıl Ahmet, Uzun Hasan ile Sultan Mehmet arasında çıkan savaşın başlıca nedeni olmuştur.*

[497] *Kappadokia Kralı, İran'da saltanat süren Akkoyunluların ilk hükümdarı.*

[498] *Cantemir, ciltli, s. 16.*

[499] *Bu, Chalcondyles'in söylediğidir; Ducas'a göre ise, donanma iki veya üç sıra kürekli iki yüz kadırgadan oluşuyormuş.*

[500] *Ducas, bunun Mehmet tarafından önerildiğini ileri sürmektedir.*

[501] *Chalcondyles, I. IX, eh. X, XI. Ducas, eh. XLV.*

[502] *Chalcondyles'e göre, donanma bir aydan beri şehri abluka altına almıştı. Ducas.*

[503] *Cantemir, cilt ü, s. 17.*

[504] *Bu aslında kardeşi İoannes'in kızı Katerina Komnenus idi; bazı çağdaş gezginler bu kadından Despina Hatun diye bahsetmişlerdir, içlerinden bazıları da bu seferin 1472 yılına rastladığını söylemişlerdir. Bkz. Angiollello, Uzun Hasan'ın Hayat Hikayesi ve Adsız Bir Tüccarın İran Seyahatnamesi, Ramusino Dizisi, c. II.*

(505) *Chalcondyles, I. IX, eh. XI. Ducas, eh. XLV.*

(506) *Chalcondyles, I. IX. eh. XII.*

[507] *Bu derece inanılmaz olaylar İskender Bey'in saygınlığına gölge düşürmektedir. Herhalde bir tarafın kayıpları abartılmış, öbür tarafınkiler ise olduğundan az gösterilmiş olacaktır. Bu tür bir baskında ölü sayısının korkunç derecede yüksek olmasının şaşılacak bir yanı yoktur; ve İskender Bey'in bir avuç askerle yirmi dört yıl boyunca Murat'a ve Mehmet'e karşı koymuş olduğu da düşünülecek olursa, belki anlatılanların hiç de o kadar inanılmayacak şeyler olmadığı bile kabul edilebilir. Herhalde, İskender Bey'in küçük Devletini ancak insanı şaşkınlığa uğratacak bu gibi kahramanlık örnekleri sayesinde koruyabildiği bir gerçektir.*

[508] *Knovvles, Ottoman Empire, Ricaut, in Mahomet II.*

[509] *Hesabımıza göre 1460 yılında olacak.*

[510] *Tarihçi kendisine Scender veya Scander adını vermekte ve İbanes'in oğlu olduğunu söylemektedir.*

[511] *Yazarımız Duras demektedir.*

(512) *Chalcondyles, I. VIII, eh. XVI.*

[513] *1 Ducas, eh. XLV. (Fransızca theatre, teşhir salonu/ mahalli anlamına da gelir -y.n.).*

[514] *Kazıklı Voyvoda kan dökücü zorbanın biriydi. Bir hiç için altı bin kişiyi kazığa oturtmuş, bu yüzden Eflaklılar kendisine Kapaluç yani Kazıkçı lâkabını vermişlerdir. Hıristiyanlar kendisine Drakula derler. Cantemir bunun nedenini bilmediğini söylemektedir. Bu tabirin Moldavya (Boğdan) diliyle bir ilgisi yoktur. Cantemir. Oysa, bu zorba Drakula değil, oğlu Uladus (Vlad) idi.*

[515] *Cantemir, cilt II, s. 18.*

[516] *Ducas bu seferin 1463 yılında, yani Türk tarihçilerinin saptadıkları tarihten üç yıl sonra yapıldığını söyler. Kendisi olay yerinde bulunduğuna göre aldanmış olmasına pek ihtimal verilemez.*

[517] *Chalcondyles, tam tersine, Rumların Cyriague adını verdikleri Dominique'in, adını belirtmediği büyük kardeşini öldürttüğünü söyler. Onun da soyadını Catalusio olarak verir. Ancak sarayın hizmetinde bulunan Ducas'ın olup bitenleri herkesten iyi bildiğine muhakkak gözüyle bakılabilir.*

(518) *Ducas, eh. XLV.*

[519] *Doğunun en güzel kadını olan kızkardeşi, Mehmet'in haremine yerleştirildi. Bu şehrin alınmasından hemen sonra Trabzon'da ölen Aleksios Komnenos'un dul eşiydi. Sonradan Osmanlı sarayının en ileri gelenlerinden biri olan bir oğlu vardı. Chalcondyles.*

[520] *Chalcondyles, I. X, eh. II,*

[521] *Cantemir, cilt II, s. 18.*

[522] *Chalcondyles voyvodanın gerçek adının Uladus, başkaları ise Bladus olduğunu yazmışlardır. Chalcondyles'in anlattıklarına göre, Mehmet kendisine Moldavya'yı (Boğdan) Sultan'ın gözdelerinden biri olan küçük kardeşinin hatırı için vermişti; kardeşi ise sırf canını kurtarmak için Sultan'ın arzularına alet olmuştu. Uladus'a gelince, zulmü dillere destan olan bir canavardı. Tahta çıktığında ülkenin bütün ileri gelenlerini tutuklatmış ve hepsini öldürmekle de yetinmeyerek diri diri kazığa oturtmuştu. Birkaç gün içinde yirmi binin üstünde insanın canına kıymıştı. Eyaletinde dizginleri iyice ele geçirince, Türklerin boyunduruğundan kurtulmak amacıyla Macarlarla anlaşmıştı. Chalcondyles, I. IX, eh. XI-II.*

[523] *Ducas bu olayların 1462 yılında, Midilli seferinden önce geçtiğini yazmaktadır.*

[524] *Chalcondyles, kâtibin Uladus'u Hamza tarafından kurulan bir tuzağa düşürdüğünü ve Uladus'un kendilerini yenip ele geçirince, ihanetlerinden ötürü cezalandırmak için kazığa oturttuğunu söylemektedir (I. IX, eh, XIII).*

[525] *Chalcondyles iki yüz elli bin demektedir; aynı tarihçiye göre, Mehmet'in kendisi yirmi beş kadırga ve yüz elli nakliye gemisi ile Karadeniz'den Tuna nehrine girmiş, bu ırmağın kıyısında bulunan Bıdin (Vidin) ve daha başka şehirleri yakmıştır. Sultan bu sefere, Uladus ile savaş halinde bulunan ve Tuna üzerinde Celie (Sulina) şehrini kuşatmış olan Kara Bogdan Prensi Pogdan veya Bogdan'ın teşviki üzerine çıkmıştır. Chalcondyles, I. IX, eh. XIV, XVI.*

[526] *Uladus kuvvetlerini iki kola ayırmıştır; birini Bogdan'ın ülkeye girmesini engellemekle görevlendirmiş, on bin ve kimine göre yedi bin kişiden oluşan diğeriyle ise ormanlara çekilmiş ve ilk fırsatta Türklerin ordugâhına saldırarak büyük bir katliama girişmiştir. Fakat geri çekilirken Türkler tarafından takip edildiğinden, çok ölü vermiş ve askerlerinden bin kadarı da esir düşmüştür. Chalcondyles, I. IX, eh. XV, XVI.*

[527] *Ducas, eh. XLVL Chalcondyles, I. IX, eh. XIV, XVI.*

(528) *Karadeniz'de, Tuna nehrinin deltasında.*

[529] *Ducas, Chalcondyles.*

(530) *Bu kilise Büyük Justinianos'un karısı İmparatoriçe Theodora tarafından yaptırılmıştı. Şehrin ortasında diğer altı tepeden biraz daha yüksek olan bir tepenin üstündeydi. Fatih Sultan Mehmet tarafından aynı yerde yaptırılan caminin yüzölçümü bin altı yüz metre kare olup Ayasofya'dan sonra şehrin en büyük ibadethanesi sayılır. Mimarı Christodule adında bir Hıristiyan Rumdur. Sultan kendisine mükâfat olarak bir sokak ve daha başka armağanlar vermiştir. Tarihler şöyle bir rivayeti de kaydederler: güya mimar daha da güzel ve daha da büyük bir cami de yapabileceğini iftihar yollu söyleyince, bunu duyan Mehmet, halefini kendisininkinden daha muhteşem bir cami yapabilecek bir mimardan yoksun bırakmak için Christodule'yi kazığa oturtarak öldürtmüş! Bu hikâye, cami avlusunun kapısında bulunan küçük bir kulenin ortasındaki büyükçe bir demir kazığın orada bulunuş nedenini açıklamak için uydurulmuşa benzemektedir. Bugün bu kazığın sadece ucu görünmektedir. Fakat Sultan'ın kendisini bu kadar saçma bir nedenle öldürdüğü kabul edilecek olsa bile, bu kadar zalimce bir idam şeklini reva görmüş olmasına ihtimal verilebilir mi? Prens Cantemir sokağın mimara bağışlanmış olmasını sağlam nedenlerle kanıtlamaktadır.*

[531] *Hıristiyan tarihçileri bunun Etienne olduğunu tahmin etmek tedirler.*

[532] *Cantemir, cilt II, s. 20.*

[533] *Batı tarihçileri bu savaşın 1464 yılında meydana geldiğini yazarlar ki, bu da Hicri 868 yılının son dokuz ayına rastlar.*

[534] *İllyrialılar, Bossine veya Bosnia adı verilen ülkede oturan eski bir halktırlar. Dalmaçyalılar, Mysia'lılar, Triballos'lar ve Sarmallarla aşağı yukarı aynı dili konuşurlar. Ülkeleri İonia denizinden Yukarı İstria'ya veya Esclavonia'ya kadar uzanır. Chalcondyles.*

[535] *Adı Etienne idi ve oğlu tarafından tahttan indirilmişti.*

[536] *Üsküplüler, Sırbistan'dan ve Dorobize (Drin) nehrinden Sandal'ın ülkesine ve İonia körfezine kadar uzanan topu topu yirmi beş fersah uzunluğunda bir eyalette yaşarlar. Fakat eyaletin genişliği rahat rahat altmış fersahı bulur, çünkü Pannonia ve Sırbistan'a kadar uzanır. Chalcondyles.*

(537) *Chalcondyies, I. X, eh. VII ve müt.*

[538] *Bu olay, 1461 yılında İskender Bey'le imzalanan barış anlaşmasından biraz önceye rastlar.*

[539] *Aslında Jacomo denilmiştir; fakat yazar yanılmıştır.*

[540] *Bertholde Este'nin komutasında on beş bin askerle.*

[541] *Başkalarına göre, ünlü korsan Cominius.*

[542] *Chalcondyles, I. X, eh. VII-XI.*

[543] *Belki de Ser Ahmet veya Sarı Ahmet (Hammer'in Osmanlı Devleti Tarihi'ne göre, bu kumandanın adı Sermet Bey'dir. ç.n.);*

[544] *Bu, Hunyadi'nin en küçük oğluydu. Ladislas'ın ölümünden sonra, ordu onu babasının anısına hürmeten kral seçmişti. Krallığa seçildiğinde Prag'da tutsaktı. Matthias, Türklere karşı babasından da korkunç bir düşman kesildi.*

(545) *Knovvles, a.g.y.*

[546] *2 Eylül 1464'te başlayan Hicri 869 yılında.*

[547] *Cantemir, ciltli, s. 21.*

[548] *Bu belki de Chalcondyles'in sözünü ettiği sığınaktı.*

(549) *Ricaut, a.g.y.*

(550) *Bu belki de Valmes'tir.*

[551] *Ricaut, a.g.y.* .

[552] *Cantemir, cilt II, ss. 23-24.*

[553] *Türklerin Rumeli'de (Trakya'da) Larissa yakınlarında bir şehir ve küçük eyalete verdikleri ad. Cantemir.*

(554) *Ricaut, a.g.y.*

[555] *Hıristiyan tarihçileri bu savaşın 1474 yılında cereyan ettiğini ve Mustafa'nın otuz bin kişi kaybederek yenildiğini yazarlar; yine aynı tarihçilere göre, askerlerin başında Mustafa'nın yardımına gelen Murat Paşa (Romanyalı) çarpışmalar sırasında ölmüştür. Ricaut.*

[556] *Paflagonya'da büyük bir ticaret kenti. Cantemir. Anadolu'nun bu bölgesinde bu adda bir kent tanımıyoruz; ancak İskenderun körfezinin güney kıyısında Payas veya Bayas adında bir liman vardır. Belki de Payas'ı Ayaş (Ayaş) diye okumak gerekir; bu, Ankara'nın biraz batısına düşen bir şehirdir.*

[557] *Cantemir, cilt II, ss. 25-26.*

[558] *Bunlar aynı zamanda, Uzun Hasan'ın Mehmet'e savaş ilan etmesinin nedeni olarak sadece Hıristiyan hükümdarlarının ricalarını değil, ayrıca Uzun Hasan'ın, Kalo-İoannes'in kızı olan, karısı Despina Hatun'dan dolayı Trabzon imparatorluğu üzerinde hak iddia etmesini gösterirler. Yine bunlara göre, karı kocanın, Şah İsmail Sofi'nin annesi olan Marta adında bir kızları olmuştur.*

[559] *Ricaut, a.g.y.*

[560] *Paflagonya'nın önemli şehirlerinden biri. Cantemir bunun belki eskilerin Arsenga'sı olduğunu söylemekte, fakat yanılmaktadır. Çünkü Arsenga bugünün Arsingan (Erzincan)'ı olup Fırat üzerindedir ve Paflagonya'dan hayli uzaktır. Kayseri yakınlarında bir Karahisar daha vardır (bugünkü Yeşilhisar -ç.n.).*

[561] *Ünlü kumandan ve sonraları sadrazam, ön dişlerinden birini kaybettiği için kendisine Gedik adı verilmiştir. Adını İstanbul'un semtlerinden birine vermiştir. Cantemir. Hıristiyan tarihçileri söz konusu savaştan hemen sonra barış imzalandığını ve böylece o yandan gelebilecek yardım umutlarının da suya düştüğünü yazmışlardır.*

[562] *Prens Cantemir, bunun Paflagonya olduğunu sanmaktadır; fakat Leunclavius Varsakili'nin eski Pisidia (bugünkü Burdur ve İsparta illerini kapsayan bölge -ç.n.) olduğunu söylemektedir.*

(563) *Hıristiyan tarihçileri kendisine Geduc Achmates derler. Yine bunlara göre, donanma aslında Girit adasını almak üzere yola çıkmış, ancak Gedik Ahmet Paşa burada başarılı olamayınca Kaffa'ya gitmiş, İstanbul'da uğradıkları kayıplardan ötürü zayıf düşmüş olan Cenevizlilerin yardıma gelmemeleri üzerine şehir uzlaşma yoluyla teslim olmuş, fakat Türkler teslim şartnamesini çiğnemekten çekinmemişlerdir. Batı tarihçilerine göre Kaffa'nın teslimi 1476 yılına rastlar; oysa, Türk tarihçileri bu olayı dört ya da beş yıl daha erkene alırlar.*

[564] *Kıpçak veya Kapçak; bu ülke Hazar Denizi'nin kuzeyindedir. Prens Cantemir bunun Tibet veya Türkistan olduğunu sanmaktadır, oysa bu ülkeler Kıpçakların yurt edindiği bölgenin çok uzağındadır.*

[565] *Hıristiyan tarihçileri Hadım Süleyman Paşa'nın önce seksen bin askerle Arnavutluk'ta Işkodra'yı kuşatmakla görevlendirildiğini, fakat bunu haber alan Macaristan Kralı Matthias'ın topraklarında sık sık akınlar düzenlemesi üzerine Paşa'nın, İşkodra önünde üç ay içinde on dört bin kişi kaybettikten sonra, İmparatorluğun sınırlarını korumak için geri çağrıldığını yazmaktadırlar. Bu olayın 1475 tarihinde meydana geldiği söylenmektedir. Ricaut.*

[566] *Daha önceki bir dipnotunda sözü geçen Büyük Etienne. Adı Moldavya Kralı veya Tekfuru diye geçer. Türkler Etienne'in oğlu Bogdan'a izafeten Moldavya'ya Boğdan adını verirler. Cantemir.*

[567] *Moldavya'da bir şehir ve eyaletin adı. Güneyinde Tuna nehri vardır. Rusya Çarı Birinci Petro'nun 1711'de Türklerle barış anlaşmasını imzaladığı Husi şehrine aşağı yukarı on mil uzaklıktadır.*

[568] *Hıristiyan tarihçilerine göre, Etienne Süleyman Paşa'yı ormanlarda ve bataklıklarda o kadar sıkıştırmıştır ki, Paşa bütün ordusunu kaybetmiş ve kendi hayatını güç belâ kurtarabilmiştir.*

[569] *Cantemir, cilt II, ss. 27-28.*

[570] *Türk tarihçileri bu yenilginin tarihini 1480 veya 1481 yılı olarak gösterirler. Tarihler arasında bu kadar büyük bir fark olduğuna göre, acaba hangi taraf yanılmıştır? Venediklilerin yaşadıkları olayların anısını muhafaza etmekte Türklerden daha ihmalci davranmış oldukları kabul edilebilir mi?*

[571] *İşkodra (Scodra veya Scutari) Arnavutluk'ta Venediklilere ait bir müstahkem şehirdi. Prens Cantemir, Mehmet'in H. 882 yılında Skanderum'u aldığını söylemektedir; bu bir yanlışlık olmalı ve yazar İşkodra'yı kast etmiş olmalıdır. Nitekim, Gaudier'nin eserinde Eskudar (Üsküdar) adı geçmekte ve bu şehrin bir yıl sonra, yani 3 Nisan 1478'de başlayan H. 883 yılında teslim olduğu ileri sürülmektedir.*

[572] *Fatih 883 (1478) yılında İstanbul'da yeni bir saray yaptırmıştır; bu, Osmanlı padişahlarının bugün oturmakta oldukları saraydır (Topkapı Sarayı -ç.n.), Cantemir, cilt II, ss. 28-29.*

(573) *Ricaut.*

[574] *Hıristiyan tarihçileri Mesih Paşa'ya Mesites Paleologos adını vermişler ve son Bizans İmparatorlarının akrabası olduğunu söylemişlerdir.*

[575] *Cantemir, cilt II, ss. 29-30.*

[576] *Ricaut, a.g.y.*

(577) *Ricaut.*

[578] *Maltepe zengin tepe ya da zenginlikler tepesi anlamına gelir. Çok yüksek bir tepe olup İzmit şehrine pek uzak değildir. Bu dağın eteğinde bulunan bir hazine ona bu adın verilmesine neden olmuştur. Karadeniz'den gelen gemiler Boğaziçi'ne girerken önce seksen mil uzaklıkta bulunan bu dağı görürler ve yollarını buna göre tayin ederler.Aslında Maltepe Marmara denizine Karadeniz'den daha yakındır. Cantemir. Hıristiyan tarihçileri Fatih'in İzmit'e bir günlük mesafede bir şehir olan Gebze'de hastalandığını, üç gün içinde öldüğünü ve zehirlendiğinden kuşkulanıldığını yazarlar.*

[579] *Hıristiyan tarihçileri, Karaman Beyi'nin, İran Şahı ve Mısır Sultanı'nın yardımlarıyla Türkleri yenmesi üzerine, Sultan'ın Gedik Ahmet Paşa ile birlikte hemen Asya'ya geçmek için acele ettiğini söylerler.*

[580] *Belki, Hıristiyan tarihçilerinin sefere çıkmasından üç gün sonra yakalandığını söyledikleri bir karın ağrısı ve ishali bunlar arasında saymak gerekir. Cantemir.*

[581] *Fatih'in, Ahmet Paşa'nın karısının ırzına geçtiği için büyük oğlu Mustafa'yı boğdurduğu söylenir. Cantemir.*

[582] *Hıristiyan tarihçileri elli üç yıl yaşadığını ve otuz iki yıl saltanat sürdüğünü yazmışlardır; saltanat süresine herhalde babasının sağlığında padişahlık yaptığı üç yılı da eklemiş olacaklardır. Cantemir. Başkalarına göre ise, ömrü elli iki yıl, saltanatı otuz bir yıl sürmüştür.*

[583] *Cantemir, cilt II, s. 31.*

[584] *Philippe de Comines bacaklarının birinin anormal şekilde şiş olduğunu, bu yüzden genellikle arabayla gezdiğini söyler.*

[585] *Prens Cantemir'in çizdiği portreye göre, burnu o kadar kavisli değildir. Sultan Mehmet, portresini yapması için Venedik'ten ressam Gentile Bellini'yi getirtmiş ve kendisini cömertçe ödüllendirmiştir.*

[586] *Ricaut, a.g.y.*

[587] *Paşa ve beylerbeyi rütbelerinin ihdasından önce, bütün valiler (eyalet yöneticileri) Sancak (sancakbeyi olacak -ç.n.) unvanını taşırlardı. Bugün, tuğ, yani at kılından yapılmış sorguç kullanmaya hakkı olmayan yöneticilere bu ad verilir. Sancak, Bey'den küçük, Bey, Paşa'dan küçük, Paşa, Beylerbeyinden küçüktür.*

[588] *Hac, Mekke, Medine ve Kudüs'e yapılan ziyarettir. Kur'an'a göre, her Müslüman hayatında bir kez hacca gitmek zorundadır; elverir ki mal varlığının yarısı bu yolculuğun giderlerini karşılayabilsin. Hacca gidip döndükten sonra Hacı unvanını alır. Kervana genellikle Şam Paşası (Valisi) eşlik eder: Bu paşanın görevi yeteri kadar sakanın ve en azından on dört bin kişilik bir muhafız kuvvetinin bulunmasını sağlamaktır.*

[589] *Üstüne padişah tahtının oturtulduğu üç basamaklı bir kürsü; camilerde vaiz ve hatiplerin çıktığı kürsü de aynı biçimdedir. Cantemir.*

[590] *Hıristiyan tarihçileri Bayezit'in hacca gitmesinden ve Korkut'un tahta çıkarılmasının nedenlerinden hiç söz etmemişlerdir. Onlar sadece Bayezit ile Cem veya Zizim'in İmparatorluk üzerinde müştereken hak iddia ettiklerini ve üç büyük paşanın, yani İshak, Mesih ve Gedik Ahmet Paşaların Otranto'dan dönüşlerinde Korkut'u tahta oturttuklarını, fakat onun, babası Amasya'dan döndüğünde isteyerek babası lehine tahttan feragat ettiğini anlatırlar.*

[591] *Cantemir, cilt II, ss. 75-81.*

[592] *Cantemir bu adın lezzetli üzüm salkımları anlamına gelen Cemden mi, yoksa Hazreti Süleyman veya Büyük İskender'in efsanevi ve esrarengiz bir adı olan Cemm'den mi geldiğine karar verememektedir. Hıristiyan tarihçileri kendisine Zemes ya da Zilim adını verirler. Cantemir. (Cem veya Cemşid gerçekten Süleyman Peygamber'in ve Büyük İskender'in lakaplarıdır. Ayrıca efsaneye göre, şarabı ilk kez bulmuş olan, içki ve eğlenceye düşkün, eski çağlarda yaşamış bir İran hükümdarının adıdır. Türk edebiyatında şarap sembolü olarak mazmunlaşmıştır. Yunan mitolojisinin Dionysos ve Roma tanrılar panteonunun Bacchus'una tekabül eder. Her iki Cem adının da kökeni aynı olup yazılışlarında bir fark yoktur. Cantemir herhalde efsanevi Cem'i, Arap harfleriyle şiddetli olarak, yani cemm şeklinde yazılan ve çokluk, kalabalık anlamına gelen sözcükle karıştırmış ve gereksiz açıklamalarını bu yüzden yapmış olacaktır. Klasik doğu edebiyatındaki mazmundan dolayı da cem'in lezzetli üzüm salkımı anlamına geldiğini söylemiş olacaktır -ç.n.).*

[593] *Hıristiyan tarihçileri Cem'in Neapolis veya Eskişehir dolaylarındaki yenilgisini Büyük Ahmet Paşa'nın (Gedik Ahmet Paşa olacak) iyi sevkü idaresine atfederler.*

[594] *Batı tarihçilerinin yazmış oldukları gibi Kayıtban veya Kayıtbey (Cait-heban, Caitbeg) değil. Bu ad tamamen Tatar kökenli olup kayıt, ve zengin anlamına gelen bay sözcüklerinden oluşmuştur. Soylu Tatarlar arasında adlarının sonuna bu bay hecesini eklemek âdetti. Kayıtbay Çerkez asıllıydı; kendisine Türk İmparatorluğu'nun Hânibal'i nazarıyla bakılır. Cantemir. Prens Cantemir bu açıklamalarında yanılmıştır: Bay ve Bey Türkçede Efendi anlamına gelir, fakat bay daha az kullanılır. Mısır'da ve Berberilerde ise bay unvanı daha yaygındır.*

[595] *Varsak'a komşu bir eyalet veya Paflagonya, Cantemir. Daha doğrusu, yukarda belirtildiği gibi, Pisidia, Hıristiyan tarihçileri, bu sırada Ermenistan'da güç durumda bulunan Karaman Beyi'nin, Cem'i kendisiyle birleşmeye çağırdığını ve birleşik kuvvetlerinin Konya ile Larende (Karaman) arasında yenilgiye uğradığını söylerler.*

[596] *Hıristiyan tarihçileri, Cem'in ilk yenilgisinden sonra hacca gittiğini yazmışlardır; fakat Türk tarihçilerinin elbette durumu daha iyi bilmeleri gerekir.*

[597] *Hıristiyan tarihçileri, Rodos Şövalyeleri Büyük Ustasının Cem'i giydirip kuşatıp parlak bir şekilde Papa lnnocentius VIII'e gönderdiğini anlatırlar ve Bayezit'in, kardeşine gösterdiği hüsnü kabulden dolayı Büyük Usta'ya otuz bin duka verdiğini ekler.*

[598] *Türk tarihçileri bu noktada yanılmaktadırlar. Cem, Napoli Kralı'na değil, Napoli seferine hazırlanmakta olan Fransa Kralı Charles VIII'e teslim edilmiştir. Cantemir.*

[599] *Berber başı, sultanın özel hizmetlerine bakan büyük saray görevlilerinin altıncısıdır. Cantemir.*

[600] *Sultanların kullandıkları yemin şekli hiç değişmez veya, "Atalarımın kutsal ve cennetmekân ruhu adına" ya da "Büyükbabamın ruhuna" diye yemin ederler. Yalnızca Hıristiyan hükümdarlarına karşı şu kutsal formülü kullanırlar: "Yüce Tanrı adına, Kur'an üzerine ve Peygamberin saf ruhu adına." Cantemir.*

[601] *Sultan'ın emirleri, ne olursa olsun Türkler tarafından Allah'ın emirleri sayılır; Sadrazam'ın başını bile istese, Padişah'ın emrine karşı çıkmak büyük bir günah sayılır. Cantemir.*

[602] *Bütün Hıristiyan uluslarının mensuplarına ve özellikle İtalyanlar'a Frenk adını vermek Türklerde âdettir. Bundan sadece Macarları, Lehleri ve uzun elbise giyen diğerlerini istisna etmek gerekir. Türkler yine de her ulusa ayrı bir ad verirler ve bu ad çoğu kez o ulusun kendi kendine verdiği ada uymaz. Cantemir.*

[603] *Özgür irade doktrini her ne kadar Türklerin mutlak kadercilik ve alın yazısı anlayışına aykırı ise de, kıyamette yargı gününde Hıristiyanlar iradelerinde özgür olmadıkları için Kur'an'ı kabul etmedikleri yolunda bir mazeret ileri sürmesinler diye, sırf bu yüzden cüzi iradeyi kabul etmiş görünürler.*

[604] *Burada Türkler Papa Alexander VI (Borgia)'nın anısına saygı göstermekte. Hıristiyan, hatta Katolik tarihçilerin kendisine yükledikleri iğrenç cinayetten tenzih etmektedirler. Nitekim, uzun süre herkesçe kabul edilmiş olan bir söylentiye göre, Fransa Kralı Charles VIII'in politik nedenlerle Cem'i Bayezit'e teslim etmesinden korkan Papa Alexander Borgia, Napoli üzerine yürüyen Charles VIII'in yanında sefere katılan Cem'i Terracina'da zehirletmiştir. Cantemir. Hıristiyan tarihçilerine göre bu olay 1495 yılında meydana gelmiştir; Türkler ise hiçbir tarih belirtmemişlerdir. (Cantemir'in anlattıkları pek inanılacak gibi değildir: 1-Mustafa'nın Napoli'ye, Fransa Kralı Charles VIII'in bu şehri ele geçirmesinden sonra gelmiş olması gerekir, çünkü Papa'nın Kral'a teslim etmiş olduğu Türk şehzadesi orada bulunuyormuş; oysa, Charles VIII, Roma'dan 28 Ocak 1495 günü ayrılmıştır1 ayın 29'unda Veletri'ye2 gelmiş ve birkaç gün sonra Cem veya Zizim Terracina'da ölmüştür3. Bu bakımdan Mustafa'nın Türk şehzadesini Napoli'de bulmuş olmasına imkân yoktur.*

2-Herkesin o kadar ilgilendiği bir Prens'in öldürülmesi gibi önemli bir olayın Hıristiyan tarihçilerinden hiçbiri tarafından bilinmemesi ve hepsinin de birlik olmuşçasına Zizim'in ölümünden Papa Alexander Borgia'yı sorumlu tutmuş olmaları nasıl düşünülebilir? Zizim'in nasıl öldüğü bilinmemiş olabilir mi? Çağdaş bir tarih yazarı olan ve Charles VIII'in maiyetinde bulunan Comines'in bunu öğrenmemiş olmasına imkân var mıdır? Nitekim bu tarihçi Zizim'in Fransa Kralı'na teslim edilmeden önce zehirlendiğinin sanıldığını yazmıştır. Fakat Cem'i zehirleyenler kimlerdir? Kimine göre Papa, kimine göre Venedikliler; belki de her iki tarafın da bu cinayette parmağı vardır .)

1)-Daniel, His. de France (Fransa Tarihi), cilt IX, s. 21.

2) a.g.y., s. 76.

3) Comines, I, VII, eh. XIV. 4) a.g.y..)

[605] *Cantemir şöyle demektedir: "Ne zaman bir Macaristan haritasına baksam şaşar kalırım: Boğdan ile Eflak arasındaki sınır hiç birinde doğru dürüst belirtilmemiştir. Eski ve yeni bütün haritalarda bu konuda çok büyük yanılgılara düşülmüş olduğunu görüyorum. Örneğin, Kili ve Akkerman şehirleri genellikle Eflak sınırları içinde gösterilir; oysa bunlar hiçbir zaman Eflak'ın olmamış olan Boğdan şehirleridir ve Eflak sınırından en aşağı üç yüz mil uzaktadırlar."*

[606] *Boğdanlılar bu şehre Cilia adını verirler; bu eski Lycostomes olup Tuna nehrinin öbürlerinden daha derin ve daha geniş olan kuzey deltasındadır. Tuna üzerinde, Moldavya'nın ticareti için çok önemli bir başka şehir olan Galaç buraya otuz sekiz saatlik mesafededir. Cantemir.*

[607] *Eski adı Moncaster, Heredot'un Oxıa'sı. Boğdanlılar Czetate Alba, yani Beyaz Şehir adını verirler. Türkçe adı da aynı anlama gelir. Ovid'in sürgün yeri olarak ünlü çok eski bir şehirdir. Şehrin yakınlarında Ovid Gölü adını korumuş olan bir göl vardır. Belki de göle bu adı çağdaş Boğdanlılar vermiştir. Cantemir.*

[608] *Prens Cantemir, Kosunlu diye bir şehrin ne adını ne de yerini bilmediğini söylemektedir. Kırım'da Herodot'un Grymne, başkalarının ise Cher-sonesus adını verdikleri bir Kurşunlu daha vardır. Cantemir.*

(609) *Cantemir, cilt II, ss. 81-92.*

[610] *Paşa, Bayezit'in büyük oğlu Ahmet'i babasına karşı ayaklanmaya kışkırtmakla suçlanmıştır. Suçsuz olduğu ölümünden sonra meydana çıkmış ve Sultan bu kadar yetenekli bir vezir ve bu kadar büyük bir kumandanın kaybından büyük bir üzüntü duymuştur. Cantemir.*

(611) *Leunclavius; Knovvles, Ricaut, Bajazet II.*

[612] *Belki de sık sık sözü geçmiş olan Pers (Selçuk) beylerinden biri. Adını verdiği ülke bazı coğrafyacılar tarafından yanlış olarak Afaduli diye adlandırılmıştır. Bu ülke Toroslarla Antitoroslar veya Kappadokia arasındadır. Cantemir. Aynı yazar başka bir yerde daha açık bir şekilde bu ülkenin bir yandan Kappadokia dağlan ve Cedrinus'un (11. yüzyılda yaşamış Bizanslı bir tarihçi -ç.n.) Manzures adını verdiği halklarla, öte yandan Suriye ve doğuda büyük Ermenistan'la ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından da Amasya ve Karaman'a doğru da Tarsus yakınındaki Adana ile çevrili olduğunu belirtmiştir. Türkler buraya Alâüddevle Memleketi ve aynı zamanda Dulkadırlı ili adını verirler. Daha aşağıda Selim I ve Süleyman I ile ilgili notlara bakınız.*

[613] *Çerkezler bütün İskit ulusunun en soylu kavmidirler. Karadeniz ile Hazer Denizi arasında dağlık bir bölgede otururlar. Ruslar, Kazak Çerkezlerinden (veya Çerkez Kazaklardan) ayırmak için kendilerine Czerkiessi Poetigorici derler; çünkü Rusçada Ukrayna'daki bütün Kazak'lar Çerkez adının kapsamına girerler. Prens Cantemir bunlar hakkında çok ilginç bilgiler vermiştir. Başka bir yerde de aralarında soylu olmayan kimsenin bulunmadığını söylemiştir.*

[614] *Hıristiyan tarihçileri olayları -biraz değişik biçimde anlatmışlardır. Karagusa (Karagöz Ahmet Paşa'nın 1487'de güçlü bir ordunun başında Suriye'ye girdiğini, öncü kuvvetlerinin Alâüddevle tarafından Toros dağlarının dar geçitlerinde bozguna uğratıldığını, bu kuvvetlerin başında bulunan İsfendiyar Paşa'nın esir edildiğini ve Karagöz Ahmet Paşa'nın geri çekilmek zorunda kaldığını yazmışlardır. Belki de Alâüddevle'yi Korsan ile karıştırmışlardır.*

[615] *Belki de Sis diye okumak gerekir; Sis (Kozan) Küçük Ermenistan'ın başkentidir. Sues (Süveyş) ise Mısır'da bir şehirdir.*

[616] *Cantemir, ss. 93-94.*

[617] *Hıristiyan tarihçileri bu olayın 1488 yılında geçtiğini söylerler. Oysa Türk tarihçilerine göre, 1483 veya 1484 yılına rastlar. Genellikle Bayezit H'nin saltanatının ilk yıllarında cereyan eden olaylar konusunda, Hıristiyan ve Türk tarihçileri arasında üç-dört yıllık bir fark görülür.*

(618) *Leunclavius ve Ricaut.*

[619] *Bugün Erzurum, Demirkapı ve Derbent dağları. Cantemir. Derben'e de Demirkapı denilir.*

(620) *Cantemir, cilt II, ss. 95-96.*

[621] *Bu seferi, Türk tarihçilerinden on iki yıl daha geç olmak üzere, 1497 olarak tarihlendirirler; hangi tarafın yanıldığını inceleme işini başkalarına bırakıyoruz.*

(622) *Leunclavius ve Ricauî.*

[623] *Veya Andalucia. Doğulular İspanya'nın tümüne Endülüs adını verirler. Bugün Türkler İspanya ile Portekiz arasında bir ayırım yaparlar.*

[624] *Tarihçi, Sultan'a bu unvanı çok erken vermiştir. Osmanlı padişahları Halife unvanını ancak Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethedip Abbasi halifelerine son vermesinden sonra almışlardır.*

[625] *Hıristiyan tarihçileri bu savaşın Boğdan seferi ile aynı yıla rastladığını söyler; Hadım Paşa'nın İllyria'ya gönderildiğini, bu ülkeyi ve Moravya'nın bir kısmını yağmaladığını, Morava ırmağı yakınlarında dokuz bin Hırvat ve Macar askerinin kendisine saldırdığını, Paşa'nın bunlardan yedi binini öldürdüğünü ve burunlarını keserek İstanbul'a gönderdiğini eklerler, Leunclavius ve Ricaut.*

[626] *Bu, ünlü Kont Jean Torquatus'tur. Akıbeti Hıristiyan ve Türk tarihçileri tarafından çok değişik biçimde anlatılmıştır. Hıristiyan yazarlarına göre esir edilmiş, Türklere göre ise savaşta yiğitçe çarpışırken ölmüştür. Kime inanmak gerekir, bilemiyoruz. Cantemir.*

[627] *Mirza unvanı bunun bir İran Prensi olduğunu göstermektedir. Uğur Oğlu ise hem büyük umutlar vaat eden oğul, hem de hırsız oğlu anlamına gelmektedir (olsa olsa uğursuz oğlu bu anlama gelebilir... -ç.n.). Cantemir. Bunun bir lakap ya da galat olduğu anlaşılmaktadır, çünkü Ahmet, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Mehmet'in oğluydu.*

(628) *Uzun Hasan'ın oğlu ve Akkoyunlular hanedanının üçüncü hükümdarı.*

[629] *Bunun Cantemir'in metninden anlaşıldığı gibi Kayıtbay'ın halefi değil, Kayıtbay'ın kendisi olması gerekir. Zira Kayıtbay ancak H.901 yılında ölmüştür.*

[630] *Akkoyunlu hanedanının beşinci hükümdarı olan Rüstem Bey'i yenerek hükümdar olmuştu.*

[631] *Cantemir, cilt II, ss. 97-98.*

[632] *Türkler ne bu fetihten ne de Kefalonya'nın alınmasından ve uğradıkları diğer kayıplardan hiç söz etmemişlerdir.*

[633] *Türk tarihçileri sadece H. 907, M. 1501 yılında, Frenklerin büyük bir donanmayla Midilli önüne geldiklerini, fakat Sultan'ın yardıma gönderdiği elli kadırgayı görünce geri çekildiklerini anlatmışlardır. Arkasından da barış imzalanmıştır. Cantemir, cilt II, s. 98.*

[634] *Venediklilerle Türkler arasındaki barış, o sırada Bayezit'in sarayında köle olan Andrea Gritti'nin aracılığıyla imzalandı. Bu anlaşma ile Levkas ve Ayamavra Türklere geri verildi. Kefalonya da Venediklilere bırakıldı. Cantemir.*

[635] *Leunclavius ve Ricaut.*

[636] *Türkler, Seylan'la ilişkisi olan bir sihirbaz veya büyücü olduğunu sandıkları için kendisine bu adı vermişlerdir. Daha doğrusu, Kur'an'ı düzeltmeye ve ona yeni bir yorum getirmeye giriştiği için bunu kötülük olsun diye yapmışlardır. Asıl adı Şahkulu'dur ve Türkler kendisini Şeytanın kulu yapmışlardır! Prens Cantemir bir dipnotunda İranlıların kendisine bir ermiş gözüyle baktıklarını ve Sofi veya Sofu, yani akıllı, hakim unvanını verdiklerini söyler. Fakat bunu neye dayanarak ileri sürdüğünü bilmiyoruz, çünkü Sofu değil fakat Sofi ya sof giymiş kişi ya da dindar anlamına gelir. (Pek yerinde bir açıklama olmasa gerek - ç.n.).*

[637] *Beypazarı Anadolu'da, İznik ile Ankara arasında, Ankara'ya yakın bir şehirdir.*

[638] *Yergi yoluyla söylenmiş olsa gerek; çünkü Şah İsmail dini akidelerini babası Şeyh Haydar'a borçluydu ve Şah Kulu'nun da öğretisini, Hıristiyan tarihçilerinin ileri sürdüğü gibi, ondan almış olması daha muhtemel görünmektedir.*

[639] *Cantemir, ss. 99-100.*

[640] *İsmail'in askerlerine giydikleri takkelerden dolayı verilen ad.*

[641] *Annales Sultanorum, ss. 36-38.*

[642] *Müslüman Tarihi, s. 662.*

(643) *Ricaut, a.g.y.*

[(644)] *Törelere göre Türkler, uzun bir ayrılıktan sonra, eğer buna güçleri yetiyorsa, babalarını ve memleketlerini ziyaret etmek zorundadırlar. Bu nedenle, örneğin bir hizmetkâr efendisinden memleketine gitmek için izin istediğinde bu izni vermemek günah sayılır; yani izni vermekten kaçınan efendi uşağının günahını yüklenmiş olur. İşte tahta çıktığından beri babasını görmemiş olan Selim bu mazeretten yararlanmıştır. Cantemir.*

[645] *Avrupa'ya geçmesi için kendisine gemiler sağlamış olan Kırım Hanı Mehmet Giray'ın kızıyla evlendiği söylenir.*

[646] *Annales'e göre, Ahmet gelip istanbul'un karşısında Üsküdar'da konaklamış ve dönüşünde Anadolu'da birkaç eyaleti ele geçirmiştir. Manisa'dan kovulan Korkut, İstanbul'a gitmiştir. Daha sonra kardeşi Selim'le görüşmüş, fakat Selim tahta çıkınca Manisa'ya dönmüştür. Hıristiyan tarihçileri, Ahmet ve Selim'in babalarına karşı ayrı ayrı ayaklandıklarını, Korkut'un İstanbul'a gittiğini, Bayezit'in otuz yıl önce oğlunun nasıl İmparatorluğu rızasıyla kendisine geri verdiğini hatırlayarak tahtından Korkut lehine çekilmeye söz verdiğini, fakat bunun için Selim'in Ahmet'e karşı savaşmak için Anadolu'ya geçmesini beklediğini, ancak Korkut'un sarayda olduğunu öğrenen Selim'in hemen oraya koştuğunu, Yeniçeriler tarafından sultan ilân edildiğini ve Korkut'un Manisa'ya kaçtığını anlatırlar.*

[647] *Bu Prens Cantemir'in hesabıdır; Türk tarihçileri bir süre demekle yetinmişlerdir.*

[648] *Cantemir, cilt II, ss. 100-105.*

[649] *İran hükümdarı Şah İsmail.*

(650) *Mısır Sultanı İsmail.*

[651] *Salt palavracılık! Suriye'nin bütün eyaletleri Bayezit'ten önce hiçbir zaman Osmanlıların egemenliği altına girmemişti. Memlûk hanedanı Osmanlı hanedanından eskiydi ve gerek Mısır'a, gerek Suriye'ye Süleyman Şah zamanından çok önce egemendi. Belki Selçuklular bu eyaletler üzerinde hak iddia etmiş olabilirler.*

(652) *Türkler rüyalara çok inanırlar. Uyurken, bir Müslümanın ruhuna birçok şeyler malûm olduğunu sanırlar. Cantemir. Aslında bu aynı zamanda önleyemeyeceği bir şeyi yapmak için Bayezit'in bulduğu bir bahane değil miydi?*

[653] *Küçük çekme köprü; Edirne yolunda, Büyük Çekmece'ye altı saat uzaklıkta, eski adı Atyre olan aynı adlı bir küçük kasaba vardır.*

[654] *Bu da Lonicer'in, Antoine Moenevin'e dayanarak Sultan'ın ölümüyle ilgili olarak anlattıklarında yanlış bir şey söylememiş olduğunu kanıtlamaktadır. Lonicer (cilt I, kısım V, böl. XXII) Bayezit'in yolda bir Musevi hekim tarafından zehirlendiği söylenmektedir. Türkler bunu açıkça itiraf etmeye yanaşmamışlardır. Cantemir. Öyleyse tarihçi olarak kendilerine nasıl güvenilebilir?*

[655] *Hıristiyan yazarları altmışaltı veya seksen yaşında öldüğünü söylerler.*

[656] *Akçe beyaz demektir (ak'tan akça) ve Yunanca Aspron'dan gelir. Mangır veya bakır metelik dışında ağırlık ve değer bakımından en küçük para birimidir. Yüz yirmi akçe bir leonin, üç yüz akçe bir Venedik eküsü eder. Cantemir. Avrupalılar akçeye aspros derler.*

[657] *Eski saray civarında; eski adı Chalcoprates'iır. Cantemir.*

[658] *Yani Hz. Muhammed'in sözleri. Bu sözlerin Hadisünnebevi denilen bir derlemesi vardır. Bunlar hadisi kutsiden ayrılır; ikinciler doğrudan doğruya Kur'an'a dayanır ve ilham veya vahiy yoluyla Cebrail tarafından tebliğ edilmiş olan Allah kelâmıdır. Cantemir. (Bu hadis ayırımı aslında Cantemir'in anlattığından biraz farklıdır -ç.n.).*

[659] *Cantemir, cilt II, ss. 109-111.*

[660] *Ricaut, a.g.y.*

[661] *Yavuz aslında yabani, vahşi anlamına gelir; böylece mecazi anlamda da muhteris, tutkulu demektir. (Eski Türkçede yavuz merhametsiz, kötü kalpli, fena adam anlamına gelirse de, halk dilinde daha çok sert, şiddetli, yaman anlamlarına gelir -ç.n.) Selim'e bu adın, suçsuzu suçludan ayırt etmesini bilmeyen sert, haşin, müstebit mizacı yüzünden verildiği söylenir. Öz babasını ve kardeşlerini bile hep birer düşman gibi görmüştür. Bir gün sadrazamına kapısının önüne tuğlar dikmesini ve münasip bir yere çadırlar kurdurmasını emretmiştir; sadrazam sadece çadırların hangi yönde kurulmasını ferman buyurduğunu sormak gafletinde bulunmuştur. Sultan başka hiçbir şey söylemeden sadrazamın boynunu vurdurmuştur. Aynı gün yerine bir başka Sadrazam atanmış, o da aynı akıbete uğramıştır; ötekilerin başına geleni görerek akıllanan üçüncü sadrazam dört yöne de çadırlar kurdurmuştur. Sultan bir süre sonra kendisinden hazırlıkların hangi yönde yapıldığını sorar; vezir, hangi yöne doğru yürümek istiyorsa, emirlerini yerine getirmek için her şeyin yapılmış olduğunu belirtir. Selim şu karşılığı verir: "İki Vezirin ölümü bir üçüncüsünün hayatını kurtardı ve beni de kendime lâyık bir vezire kavuşturdu." Cantemir.*

[662] *Cantemir, ss. 173-174. Leunclavius.*

[663] *Bunun, bugün Halbebli (?) adını taşıyan akarsu olduğu sanılmaktadır. (Alaplı olabilir, ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla o yörede bulunan Alapiı bir akarsu değil, Karadeniz Ereğlisi'ne bağlı bir bucak merkezidir, -ç.n.).*

[664] *Leunclavius, a.g.y. Annales Sultanorum. Ricaut in Bajazet II.*

[665] *Başkalarına göre ise, Korkut hiç karşı koymadan, Girit veya Rodos'a geçebilmek umuduyla deniz kıyısına doğru kaçmıştır. Sahildeki Türk kadırgaları bu isteğini gerçekleştirmesine engel olduklarından, Korkut İzmir civarında bir mağarada gizlenmiştir. Civardaki bir köyden yiyecek istemek için birini göndermek zorunda kalınca, köylülerden biri tarafından bulunarak yakalanmıştır. Ölmeden önce düşüncelerini kaleme almasına izin verilmesi üzerine, hemen aruzla bir şiir yazmış, kardeşinin zalimliğini dile getirmiş ve ilâhi adalete öcünü alması için o kadar dokunaklı bir şekilde yalvarmıştır ki, bu dizeleri okuyan Selim gözyaşlarını tutamamış ve büyük bir üzüntüye kapılmıştır. Kendisini yakalamak için peşinden gönderdiği on beş kişiyi de Kor-kut'la birlikte idam ettirmiştir. Ricaut, in Selim I; Leunclavius in Selim.*

(666) *Cantemir, ss. 175-176.*

[667] *Leunclavius ve Ricaut.*

(668) *Yani el altından Bayezit'i ya da Ahmet'i tutan bazı saray adamlarından, nedim ve musahiplerden. Selim bunları peş peşe öldürttü. Cantemir. Kardeşlerinin çocuklarını da bunlara eklemek gerekir; Alemşah'ın oğlu Orhan; Cihanşah'ın (Şahinşah olacak) oğlu Mehmet, Mahmut'un oğullan Orhan, Emir ve Musa (aslında Emir yerine Armisa denilmiştir). Bunların hepsi de, ve özellikle Cihanşah'ın (Şahinşah olacak) oğlu Mehmet, ilerisi için büyük umutlar vaat eden, beden ve kafa yetenekleri yüksek şehzadelerdi. Mehmet, cellatlara karşı koyarken bunlardan ikisini öldürmüştür.*

[669] *Türkler Şah İsmail Sofi'ye, Şia mezhebinin başı olduğu için bu lâkabı vermişlerdir. Cantemir.*

[670] *Bazılarına göre, Tebriz surlarından başlayan ve bugün hâlâ aynı adı taşıyan geniş bir ova. Başkaları ise bunun Tebriz'e yakın küçük bir şehir olduğunu söylerler. Çaldıran adı çalmak fiilinden gelir. Cantemir.*

[671] *Piri Paşa daha başka şeyler arasında şunları söyledi: Zaferin en emin yolu, düşmana, göründüğü yerde, bize bakmak için gözlerini açmasına fırsat vermeden saldırmaktır. Prens Cantemir bir dipnotunda, Türklerin saldırıyı kendileri başlattıkları takdirde zaferi mutlaka kazanacaklarına inandıklarını, ancak Almanlarla yaptıkları son savaşın bazı yetenekli komutanlarının bu konudaki fikirlerini değiştirdiğini belirtmiştir.*

[672] *Cantemir, ss. 176-179.*

[673] *Ünlü Türk kumandanı, İstanbul'da, Galata'nın karşısında Halic'in girişinde yaptırdığı, elli mermer sütuna oturtulmuş bir bina vardır. Bostancı Paşa ilkbaharda bu binada oturur. Cantemir.*

[674] *Türk tarihçileri iki tarafın da ölü sayısını belirtmemişlerdir. Cantemir.*

[675] *Doğulu musiki sanatçılarının büyük koruyucusu. Hoca Musikar'ın ve öğrencisi Arap Gulam'ın hâmisi olduğunu iddia etmiştir. Hoca Musikar İranlıların Orpheus'u sayılır. Bütün İran ve Türkiye, ezgileri ve şarkılarıyla âdeta büyülenmişlerdi. Zamanla Türklerin musiki zevki azaldı; fakat Mehmet IV zamanında Osman Efendi ile yeniden canlanmış ve doruk noktasına varmıştır. Cantemir.*

[676] *Cantemir, cilt II, ss. 179-183.*

[677] *Paul Jove. Leunclavius. Ricaut, in Selim I.*

[678] *Minadoi, kendi zamanında bu dağa Khielder adının verildiğini söyler; fakat Tavernier, Tournefort ve daha başka çağdaş gezginler Fırat nehrinin kaynağının Erzurum'a altı günlük yolda bugün Bingöl adı verilen bir dağda bulunduğunu ileri sürmüşlerdir.*

[679] *Minadoi ve daha başkalarına göre, Çaldıran ovası Koy (Hoy) şehrinin dolaylarında, belki bu şehir ile Tebriz arasında, fakat Hoy'a daha yakın ve belki Araş nehrinin kuzeyindeydi.*

[680] *Bu kadar az sayıda insanın üç yüz bin askerin saldırısına karşı koymuş ve nerede ise galip gelmiş olmaları, hele Türk süvarilerinin de Safevi süvarilerinin iki katı olduğu ve onlar kadar yiğitçe savaştığı düşünülecek olursa, pek inanılır şey değildir.*

[681] *Paul-Jove, I. XIV. (Paulus Jovius veya Paolo Giovio 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış, eserlerini Latince olarak yazmış olan bir İtalyan tarihçisidir. Floransa'nın tarihinden başka, bazı ünlü kişilerin biyografilerini yazmıştır -ç.n.).*

(682) *Paolo Giovio, I. XIV.*

[683] *Türk ordusunda savaştığını ileri süren Cenevizli Jean-Antoine - Maenavini, Selim'in, her ne kadar İranlıları Fırat dolaylarında yenmiş ise de, sonra Tebriz'e giderken onlar tarafından yenildiğini ve bu şehre ulaşamadan geri döndüğünü anlatmıştır. Ancak bu bütün öteki tarihçilerin anlattıklarına aykırı olduğundan, Cenevizlinin bu savaşla ilgili olarak yazıp Knowles tarafından aktarılmış olan olayların hayal mahsulü olduğu anlaşılmaktadır.*

[684] *Bundan anlaşıldığına göre, bugün Dicle nehri kıyılarında son bulan İran İmparatorluğu. Şah İsmail zamanında, Fırat'ın berisine kadar uzanıyor, yani yedi-sekiz günlük bir yol boyunca Anadolu'nun içine kadar giriyormuş.*

[685] *Yazar, yanılmıştır. Sinan Paşa her ne kadar Alâüddevle'ye karşı girişilen seferde Avrupa süvarisinin başına geçirildiği söylenmiş ise de, bu sırada Anadolu askerine kumanda etmekteydi.*

[686] *Angiolello, "Vita e Fatti del Uzun Cassano" (Uzun Hasan'ın Hayatı ve Eylemleri), cap. XIII, Ramusio, Collect. of Voyag. vol. II, p. 74.*

(687) *Angiolello, Selim'in ordusunun bir kısmını İskender'in komutası altında sefere çıkardığını, İskender'in yüz elli bin nüfuslu büyük bir İran şehri olan Tanla'yı aldığını söylemektedir. Başkaları ise, Fırat üzerinde müstahkem bir şehir olan Klamasse'den söz etmektedirler; bu belki de Erzincan'ın yirmi bir mil kadar batısında bulunan Kemah'tan galattır. Nitekim, Leunclavius'un kaynaklandığı Türk tarihçisi Kemah'ın bu sefer sırasında Selim tarafından alındığını söyler.*

[688] *Selim'e sığınan İran büyüklerinden biri; bu Türklerin sadakate ne kadar önem verdiklerini gösteren bir örnektir. Cantemir.*

[689] *Cantemir, cilt II, ss. 183-184.*

[690] *Prens Cantemir'in kaynaklandığı yazar, Ferhat Paşa demektedir; fakat diğer Türk ve Hıristiyan tarihçileri bu görevin Sinan Paşa'ya verildiğini söylemişlerdir.*

(691) *Leunclavius ve Ricaut.*

[692] *Asya'da Urfa ile Van arasındaki yörede oturan Kara Medler. Cantemir. Kara Med'ler diye bir ulus tanımıyoruz. Kara Amid ulusundan kasıt herhalde Diyarıbekir halkı olacaktır. Çünkü Diyarıbekir'in bir adı da Kara Amid'dir. Kara, Yunanlıların eski Amido'su olan Amid'in başına konmuş bir sıfattır. Diyarıbekir halkı, Arap, Kürt ve Karakoyunlu Türkmen karışımıdır. Karakoyunlular, devletleri Akkoyunlu hanedanının kurucusu Uzun Hasan tarafından yıkılıncaya kadar bu ülkede hüküm sürmüşlerdir. Diyarıbekir ise Bekir'in ülkesi demektir. Bu eyalet Kürdistan'a komşudur. Eski Mezopotamya'dır. Ninova'nın yerini almış olan Musul'a kadar uzanır. Cantemir. Arapça kelime anlamına göre, Diyarı Bekr, bikr'in, bekâret'in, yani genç kızların diyarı demektir.*

[693] *Çok büyük ölçüdeki hazine ödemelerinde kullanılan bir hesap birimi. Yüz bin akçeye bedeldir. Cantemir.*

[694] *Kur'an'ın yolundan sapmış olanlar. Türkler, kendilerinden başka bir mezhepleri olduğu için İranlılara bu adı verirler ve kendilerini türlü sapıklıklarla suçlarlar. Bu, düpedüz iftiradır, çünkü Türkler bu konuda bütün bildiklerini İranlılara borçludurlar. Cantemir.*

[695] *Anne, Hadise, Hegeti, Şujari, Hasinkesfı (Hısnıkayf), Çemişkezek, Amadie (Amadiya, Musul'un kuzeyinde Zab suyu yanı -y.n.). Sudik, Jeidjeon, Baldır, Ham, Zerbak ve Hayzan'ı (Hazo) bu şehirler arasında sayabiliriz. Cantemir. Cantemir Hasan Keyfa yerine Hasinkesfi demektedir; Amadie de aslında Ommadiya olacaktır.*

[696] *Kürdistan, aldanmıyorsam, Suriye sınırlarından İran sınırlarına kadar uzanır ve Şehrezul ve Van şehirlerinde sona erer. Halkına Kürdi denir. Bozuk bir Farsça konuşurlar. Cantemir. Halk dilinde bunlara Kürt denir.*

[697] *Cezire ada demektir. Eski Mezopotamya'nın ta kendisi. Fırat, bu ırmağın bir kolu olan Murat ve Sehat (Şattülarap) ya da Dicle arasında yer alır. Cantemir. Cezire aynı zamanda yarımada demektir ve Mezopotamya'ya ada sözcüğünden daha çok yakışır. (Cezire sadece ada demektir; yarımadaya şibih cezire denir -ç.n.).*

[698] *Cantemir, cilt II, ss. 186-191.*

[(699)] *Leunclavius tarafından Latince'ye çevrilen Türk tarihçisi, Kansu Gavri'nin Mısır'dan Selim'e elçiler göndererek topraklarına saldırmasından kibarca yakındığını ve makul şartlarla aralarında barış yapılmasını önerdiğini söylemektedir. Ancak Hıristiyan tarihçileri, bu konuda bazı Türk yazarlarıyla aynı görüşü paylaşarak, Selim Halep'e geldiğinde Gavri'nin ordusuyla Suriye'de bulunduğunu ve amacının, Selim'in Şah İsmail üzerine yürümesi halinde dostları ve müttefikleri olan İranlılara yardım etmek olduğunu yazmışlardır. Ayrıca, bu tarihçilere göre, Selim bu kavgaya karışmaması için Mısır Sultanı'na elçiler göndermiş. Gavri Kansu ise ilerlediği takdirde kendisine karşı koyacağını ve toprakların kendi himayesi altında bulunan Alâüddevle'nin oğluna, babasından aldığı yerleri geri vermedikçe barışa yanaşmayacağını bildirmiş ve aynı zamanda kuşkulu yaradılışından, zalimliğinden ötürü kendisini kınamış ve hatta babasının katili olmakla suçlamıştır.*

[700] *Cantemir, cilt II, ss. 191-192.*

[701] *Angiolello bunu Uzun Hasan Tarihi'nin sonuna İtalyanca olarak eklemiştir. [Ramusio'nun Recueil de Voyages (Gezi Derlemelerinin 2. cildinde).*

Selim'in Mısır Sultanıyla savaşının tarihi aslında bir kazasker tarafından Türkçe olarak yazılmış ve İstanbul Kadısı'na gönderilmiştir. İtalyancaya Angiolello tarafından çevrilmiş olduğunu sanıyoruz.

[702] *Yeşil Başlar Özbek Tatarlarıdır, İranlılara Kızıl Baş denildiği gibi, bunlara da giydikleri başlıkların renginden ötürü bu ad verilmiştir.*

[703] *Herhalde bu hikâyeyi anlatan Kazaskerin kendisi olacak.*

[704] *Angiolello, a.g.y.*

[705] *Kazasker Şam Valisi'nin adını Sibes olarak vermekte ve savaşta öldürüldüğünü ileri sürmektedir; Hayır Bay'ın ise Halep naibi olduğunu söylemektedir.*

[706] *Vaik Kale veya Hisarı Vaik, Halep yakınlarında bir yerdir. Türkler hisarların kulelerine burç adını verirler, çünkü kulelerin şehir surlarındaki yerini Zodyak işaretlerinin gökküresi etrafındaki yerlerine benzetirler. Cantemir.*

[707] *Cantemir bunlara Memlûk veya Kölemen yerine hep Çerkezler demektedir; belki de Memlûk veya Kölemen tabirlerinin Mısır askerleri için olduğu kadar Yeniçeriler ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm sivil ve askeri memurları için de kullanılabileceğini düşündüğü için. Gerçekten de, Yeniçeri teşkilâtının Mısır'dan örnek alınmış olması ihtimal dahilindedir; bununla beraber, Arap kralları ve Asya'daki halefleri de kölelere silah kullanmasını öğretmeyi âdet edinmişlerdi. Kaldı ki, Mısır ordusu çeşitli uluslara mensup kölelerden kurulmuştu. Onun içindir ki Gaudier'nin Annales'inde. Çerkez deyimi ile Memlûk veya Kölemen deyimleri arasında bir ayırım gözetilmiştir.*

[708] *Başka Türk ve Hıristiyan tarihçilerine göre, Canbürdi Gazali efendisine sadık kalmış ve ancak Mısır'ın fethinden sonra Selim'in tarafına geçmiştir. Kazasker ve daha başkaları, Yunus Paşa'nın Memlûkleri takip edip Kaman şehri yakınlarında yakaladığını, Gazali'nin Kahire'ye kaçtığını, fakat Halep Valisi Hayır Bay'ın teslim olduğunu ve Selim'in huzuruna çıkarılması üzerine çok büyük bir hüsnü kabul gördüğünü, kendisine en büyük ümera arasına yer verildiğini ve hediyelere gark edildiğini anlatmaktadır. Böylece bu tarihçiye göre, Hayır Bay da savaş sırasında saf değiştirmemiştir.*

[709] *1507de, yani bu savaştan aşağı yukarı on yıl önce Mısır'ı gezen Baumgarten Çerkezlerin ata binmek ve ok atmadaki ustalık ve çevikliklerini anlata anlata bitiremez. Church's Collect. vol. I. p.398.*

[710] *Kazasker iki tarafın da beş-altı kez birbirini püskürttüğünü ve sonunda Halep Valisi'nin askerleriyle Sinan Paşa'nın önünden kaçmak zorunda kaldığını, Sinan Paşa'nın bu kez Şam Valisi'ne saldırdığını, onun da karşı koyamayarak kaçmaya çalışırken başının kesildiğini ve hemen arkasından da Kansu Gavri'nin öldüğünü söyler. (Belki de bu yazar, ulusunu yüceltmek ve zaferi sadece Türklerin kahramanlığına bağlamak için, Kansu Gavri'nin bu iki komutanının ihanetinden söz etmemiştir.)*

[711] *Cantemir, cilt II, ss. 192-195.*

(712) *Leunciavius, Selim.*

[713] *Hizmetkarlarıyla birlikte topu topu on iki bin Memlûk askeri.*

[714] *Yazarın Singa dediği aslında Kowik veya Kaik (Kuvayk) adı verilen Halep şehri olacak, çünkü Singa yetmiş veya seksen mil kuzeyde kalır. Yazarların, çoğu kez tam yerlerini bilmedikleri şehir ve akarsuların, vb. yeni adlan yerine eski adlarını kullanmaları büyük bir karışıklık yaratmaktadır.*

[715] *Ricaut, Selim.*

[716] *Sultanın seçkin kimselere görevlerine başlarken ya da olağanüstü bir hizmetin mükâfatı' olarak verdiği altın veya gümüş işlemeli, renkli giysi. Buna genellikle kaftan adı verilir ve üç cinstir. Cantemir.*

[717] *Kazasker, Selim'in daha önce şehrin yakınında büyük bir ihtişam içinde konakladığını, ordugâhta yetmiş iki millete mensup insan bulunduğunu ve o zamana kadar göz kamaştırıcı bir manzara görülmemiş olduğunu söyler.*

[718] *Metinde ve Prens Cantemir'in dipnotunda Ümmiye, daha doğrusu Omniya yerine Beni Ümni denilmiştir. Önceleri Seba'lıların bir mabedi olan bu yapı daha sonra bir Hıristiyan kilisesi olmuştu. H. 86, M. 705 yılında Emevi Hanedanından Halife Velid Bin Abdülmelik tarafından Hıristiyanların elinden alınarak yerine bu cami yaptırılmıştır. Halife Velid mabedi güzelleştirmek için Suriye'nin bütün gelirini yıllarca bu işe harcamıştır. Bu cami dünyanın en güzel binalarından biri sayılırdı; ancak Timur 1400 yılında camiyi tahrip etmiştir. Bkz. İbnül Amid ve D'Herbelot, Bibi. Orien. Sı 291, Dımışk maddesi.*

[719] Prens Cantemir, Muhiddin'in halifelerinden biri olduğunu, daha doğrusu Hicri 92 yılında Tarık bin Zeyyad'ı İspanya'yı fethe gönderen Halife Musa'nın bir başka adı olduğunu ileri sürmektedir. Fakat Musa halife değildi. (Musa bin Nusayr Halife Abdülmelik zamanında Kuzey Afrika Valisiydi -ç.n.). Sözü geçen şahsın adı Muhammed ve soyadı Muhiddin olduğuna göre, belki de Mahadi (Mehdevi veya Mehdi adını alan Tomruoğlu Muhammed Abdülmümin'dir. Bu hükümdar, Marabut veya-Murabıt'ları Afrika'dan kovduktan sonra, H. 519, M. 1125 yılında İspanya'dan da kovmuş ve Muvahiddin hanedanını kurmuştur. Bu itibarla metindeki Muhiddin adının bir yanlışlık eseri olduğunu sanıyoruz. Fakat niçin İbni Tomrut değil de İbni Arabi diye anılmıştır? Ve İspanya'da hüküm sürmüş ise nasıl olup da Şam'da gömülmüştür. (Aslında bütün bu dipnotunda söylenilenler gereksiz ve yersizdir, çünkü söz konusu olan kişi ne halife, ne bir hanedan kurucu olmayıp Endülüs'te doğmuş ve 1240'da Şam'da ölmüş olan ünlü İslam bilgin ve mutasavvıfı Muhiddin Arabi, tam adıyla İbnül Arabi Ebu Abdullah Muhammed'dir -ç.n.).

[720] *Hattı şerif, padişahların herhangi bir iş için bizzat yazdıkları yazıdır. Başlarında padişahların imza yerine kullandıkları özel şekilli işaret bulunur ki, buna da tuğra denilir. Cantemir.*

[721] *Türklerin çoğu ölü ruhların canlılara şefaat edebileceğine inanmazlarsa da, en gözde ilahiyatçıları bazen müminlerin dualarını dinleyip Tanrı katında onlar için şefaatte bulunduklarını kabul ederler. Bundan başka, ermişlerin ruhunu saygıyla anmayı ve türbelerini ziyaret etmeyi sevap sayarlar. Özellikle Muhammed'e ve dört halefine (hülefayı raşidin) yakarmak İslam yasalarının emridir. Adları güzel harflerle hattatlar tarafından levhalara yazılır ve bunlar cami duvarlarına ve başka binalara asılır. Duvarlara ayrıca şahıslarını tasvir eden yazılar yazılır. Ortada Muhammed'in tasviri bulunur; renginin yanık veya esmer, yüzünün uzun, burnunun düz, gözlerinin mavi, sakalının siyah ve uzun, göğsünün geniş, belinin ince, ellerinin tombul, parmaklarının uzun, bacaklarının ince, ayaklarının büyük, ayak parmaklarının biraz uzun olduğu vb. belirtilir. Fakat resmini yapmaya cesaret edemezler; sadece ellerini ve ayaklarını çizmek mubahtır, İranlılar bu konuda o kadar titiz değillerdir. Cantemir.*

[722] *Genellikle Alkair diye yazılır ama Elkair yazmak gerekir. Alkur'an değil, Elkur'an demek gerektiği gibi. Cantemir. Alkair ve Cairo Mısır başkentinin Arapça adı olan Kahira'dan galattır. Yazar burada El yerine Al telaffuzunun nedenleri üzerinde uzun uzadıya durmuştur; Arap dilbilgisiyle ilgili bu ayrıntıları, okuyucuyu alâkadar etmeyeceği düşüncesiyle geçiyoruz.*

[723] *Hötel Saint-Jean. Cantemir. Diğer Türk tarihçileri bunun yerine Ramla diye bir yerden söz etmişlerdir ki, bunun eski Rama olduğu sanılmaktadır. Türklerin haklı olduğu kanısındayız, çünkü Hanı Yunus ile aşağıda sözü geçen Hanel Cuni,'nin aynı yer olduğu anlaşılmaktadır. Buraya bir dikkatsizlik sonucunda girmiş olacaktır.*

[724] *Kahire'nin bir köyü, daha doğrusu dış mahallesi; dar ve kolay geçit vermeyen bir yer olduğu anlaşılmaktadır. (Burada şunu da belirtelim ki, Halep ve Şam dışında, daha birçok şehir Selim'e teslim olmuştur; Trablusşam (Tripoli), Beyrut, Sidon (bugün Sayda) ve Antiochia (Antakya) bunlar arasında sayılabilir. Bu yeni fethedilen yerlerde kurulu düzene dokunulmaması için emir veren Selim, buralarda garnizonlar yerleştirdi, valiler atadı ve halka iyi muamele etmelerini buyurdu. Başlangıçta halka yaranmak için Memlûklerin tebaalarına köle gibi davranmalarını sağlayan bazı sert yasaları da kaldırdı. Sagredo, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, cilt I, s. 399, 400. Bundan da anlaşılmaktadır ki, ihtiras bazen hükümdarlara insanlığın yaptıramadığı şeyleri yaptırabilmektedir; çünkü Selim sert ve zalim bir hükümdardı.)*

[725] *Ionia'lıların veya Yunanlıların yaptıkları kasr veya han. Belki de Arapların Darül Rum yani Rumların Evi dedikleri yer. Sanutus ve Haçlı Seferleri tarihçileri sık sık sözünü etmişlerdir; Mısır yolu üzerinde Gaza'ya aşağı yukarı on beş mil uzaklıkta olduğunu söylerler. Thevenot, Gezilerinde bu hana Cauniones adını vermiştir (cilt II, s. 566).*

[726] *Cantemir, ss. 195-199.*

[727] *Mağribiler tabirinden Mısırlıları veya Türk olmayan diğer Müslümanları anlıyoruz.*

[(728)] *Türkler silahşorları, toplarını daha iyi kullanabilmek ve Mısırlılara rahat ateş edebilmek için iyice açılmış olan ordunun iki kanadına yerleştirdiler. Süvariyi Memlûkların ilk saldırılarını göğüslemek için oraya almışlardı. Zafer uzun süre ortada kaldı. Türkler sayıca üstündüler, ancak Memlûk'ler daha cesurdular ve düşman kendilerini kuşatmamış olsaydı belki de yenilmeyeceklerdi. Bu savaşta birçok Arap, İskenderiye ve Kahire valileri ve aşağı yukarı bin Memlûk öldü. Türkler ise en iyi süvarilerinden iki bin kişi ve birkaç yüksek rütbeli subay kaybettiler. Leunclavius ve Ricaut.*

[729] *Başkaları ise Sultan'ın iki bin atlı gönderdiğini ve eğer Rama'da Akhaia Valisi Culep'in Sinan Paşa'ya götürmekte olduğu kuvvetli bir birlik bulmamış olsalardı hepsinin Araplar tarafından öldürülmüş olacağını söylemektedirler. Buna rağmen, yine de güçlükle kurtulabilmişlerdir. Leunclavius, Ricaut.*

[730] *Angiolello, Leunclavius ve Ricaut.*

[731] *Bizim tarihçilerimiz kendisine Totnonbey derler. Tuman Bey on bin askerin komutanı demektir (yani tümen komutanı -ç.n.). Bu askeri rütbeyi Cengiz Han Tatarlar arasında ihdas etmişti. Tuman Bey Büyük Divitdar'di: Divitdar, Türklerdeki sadrazam unvanına tekabül eder.*

[732] *Yani çok kutsal, çok saygı değer anlamına. Cantemir. Kral sözcüğünü eklemek gerekirdi. Aslında Maliki Aşraf diye okumak lazımdır (Melik-i Eşref daha uygun olur -ç.n.). Aşraf unvanı Tuman Bey'e özgü değildi; birçok Mısır, Suriye ve Yemen sultanları aynı unvanı taşımışlardır. Muhammed'in soyundan gelenlerin kullandığı Şerif yani çok soylu unvanı da buradan gelir. (Gerek şerif gerekse eşref kelimelerinin ortak Arapça kökü şereftir; şerif kutsal veya soylu demektir; eşref ise onun eski tâbirle "ismi tafdil"idir, yani daha kutsal, daha soylu, daha şerefli ya da en kutsal, vb. anlamına gelir -ç.n.).*

[733] *Hıristiyan yazarları buraya Rodanie adını verirler: Kahire'nin altı mil kuzeyinde, balsam veya pelesenk denilen kokulu reçinesiyle meşhur bir başka koy olan El Matariya'ya komşu bir köy.*

[734] *Kırlarda ve yollarda hendekler kazdırdı ve içlerini toprak ve ince dallarla doldurdu. Kazaskerden öğrendiğimize göre, Mısır Sultanı bütün toplarını Türkler yaklaştığında bir anda ve hep birlikte ateş edecek şekilde hazırlamış ve yerleştirmişti; on dört bin Memlûk ile yirmi bin Arap ise hazır bekleyecek ve top ateşinin hemen arkasından düşmana saldıracaktı. Altı Memlûk firarisi tarafından bu hazırlıklardan haberdar edilen Selim, aniden yürüyüş istikametini değiştirdi ve düşman topçusunun askerlerine zarar veremeyeceği bir yönden ilerledi. Bkz..Angiolello, Leunclavius ve Ricaut.*

[735] *Prens Cantemir bunu Mahtab diye okumak gerektiğini ve yükseklik ya da dağ, tepe anlamına geldiğini ve Piramitler (Ehramlar) denilen o eski ve görkemli yapıların bulunduğu tepenin kastedildiğini ileri sürer... Ancak Ehramlar savaşın yapıldığı Nil ırmağı tarafında değildir. Bu olsa olsa Kahire'nin güney doğusundaki Mukattam dağı olabilir. Dağ ile kale arasında tek bir geçit vardır ve o yörede bundan başka dağ yoktur. (Bizce, Cebeli Mukattam diye okumak gerekir, çünkü cebel Arapça dağ demektir -ç.n.).*

[736] *Şeyh Arab: dünya işlerinden çok din işlerine bakan Arap Şeyhlerinden biri; şeyhler Muhammed'in meşru halefleri sayarlar kendilerini. Türkler hepsi de ünlü olan bu şeyh soylarından yedisini tanırlar. Prens Cantemir, Sultan Mustafa'ya saygılarını sunmaya gelen bu şeyhlerden birini bizzat görmüştü, şeyh, Padişah'ın otağına oturmuş, kendisiyle teklifsizce konuşmuş ve Sultan'a hep Bizim Vekil diye hitap etmiştir. Cantemir.*

[737] *Kazasker'in anlattığına göre ekmeğini ve tuzunu yiyenlerin hepsi, "Üstümüzde onun verdiği giysiler varken Efendimiz için ölmeye hazırız" diyerek Sinan Paşa için hayatlarını feda etmişler. Öldükten sonra, cesedini gözyaşlarıyla yıkamışlar, en ince kumaşlara sarmışlar, üstüne Zemzem kuyusunun suyunu dökmüşler, bir mezar kazmışlar ve son görevlerini yerine getirmişler.*

[738] *Cantemir, cilt II, ss. 199-201.*

[739] *Yukarıda Türklerin Çerkezleri kuşattığından söz edilmişti.*

[740] *Kazasker'in anlattığına göre, El Gazali Sinan Paşa'nın emrindeki Rumeli veya Avrupa askerine, Divitdar Allem (Alanbay), (Alemdar? -y.n.) ise Mustafa'nın kumandasındaki Anadolu askerine saldırmıştır.*

[741] *Aynı yazar, saldırının şiddetini anlatmak için, Türklerin Çerkezleri, herkesi şaşkına uğratacak şekilde, orakla ekin biçer gibi öldürdüklerini söyler. Padişah'ın süvari bölüğü ve Rumlar (Rumeli askeri olsa gerek -ç.n.) da yiğitçe savaşmışlardır.*

[742] *Yine aynı yazar savaşın öğle vaktine kadar büyük bir şiddetle devam ettiğini ve o saatte Sinan Paşa'nın öldürüldüğünü yazmıştır.*

[743] *Yine Kazaskere göre, akşama doğru, herkes yorgun düştüğünden geri çekilmeye karar verildi ve Çerkezler dinlenir gibi yaparak kaçtılar, kimi soluğu Kahire'de kimi başka yerde aldı. Rumeli askeri kendilerini kovaladı, büyük bir kısmını öldürdü ve çok sayıda esir aldı. Esirlerin hepsi aynı gece, geceyi savaş alanında geçiren Selim'in emriyle idam edildi.*

[744] *Yukarda sözü geçen Allem (Alanbay). Jovius bu komutana Hilmys, Leunclavius tarafından çevirilen Türk yazarı ise Ailen adını vermektedirler.*

[745] *Leunclavius ve Ricaut.*

[746] *Kazasker'in anlattığına göre, Türk ordusu üç gün savaş alanında kalmış ve dördüncü günü Nil üzerinde Bikhieri'ye giderek burada iki gün konaklamıştır. Bu sırada sayıları dokuz bini bulan Memlûklar gece Türklere saldırmak üzere sultanlarının etrafında toplanmışlardır. Fakat Selim niyetini haber alarak tetikte durmuştur. Buna rağmen, Çerkezler ertesi günü yine de Türklere saldırmışlardır.*

[747] *Ricaut Basuela demektir-, bu herhalde kuşkusuz Babsuela'dart, daha doğrusu Babı Zuil'den galat olacaktır. (İslâm Ansiklopedisinin "Kahire" maddesine ek bir Kahire planında Bâb-ı Zuveyla adında bir kapı gösterilmiştir: Arap harfleriyle zuil ve zuveyl aynı şekilde yazıldığına göre, söz konusu kapı herhalde bu olacaktır -ç.n.)*

[748] *Kazasker, kaçmayı ve mallarını Türklerin eline bırakmayı bir zül saydıkları için, ellerinde silahlarıyla ölmekten başka bir şey düşünmediklerini söyler.*

[749] *Aynı tarihçi, Selim'in Çerkezleri yola getiremeyeceğini anlayınca, evlerin ateşe verilmesini emrettiğini ve Yeniçerilerin birçok yerde bu emri yerine getirdiklerini söylemektedir. Ancak Memlûk'lerin ağlayıp sızlamaya ve yalvarmaya başlamaları üzerine, insafa gelerek yangını söndürtmüştür. Kazasker, şehrin alevlerle kül haline gelmemiş olmasının bir mucize olduğunu ve düşmanın savaşa tazelenen bir güçle devam ettiğini ekler.*

[750] *Leunclavius ve Ricaut.*

[751] *Başkalarına göre, halk Sultan'ı çağırmıştır.*

[752] *Kimine göre, Selim sultanlığın tümünü makul şartlarla Tumanbay'a iade etmek niyetindeydi.*

[753] *Angiolello, a.g.y. Bazı tarihçilere göre (Ricaut) Tumanbay'ın bu olaydan haberi olmamıştır.*

[754] *Tumanbay'ın amacı köprünün başına kadar ilerleyip onu yıkmak ve böylece kalan Türklerin geçmesini önlemekti. Fakat Mustafa arta kalan askerleriyle buraya çekilmiş olduğundan, takviye kuvvetleri gelinceye kadar Memlûklara karşı koydu.*

[755] *Cantemir'in bahsettiği Şeyh Arap olacak.*

[756] *Kimi bir bataklıkta gizlendiğini ve köylülerin kendisini sazlar arasında, boynuna kadar suyun içinde bulduklarını söyler.*

[757] *Kimi tarihçiler, onun tarafından saklandığı sanılan Kansu Gavri'nin hazinelerinin yerini söylemesi için Selim'in Tumanbay'a işkence yaptırdığını ve halkın içinde boğdurulduktan sonra 13 Nisan 1517 günü kapının kemerine asıldığını söylerler.*

[758] *Angiolello, a.g.y. Leunclavius ve Knowles da olayı aynı şekilde anlatmışlardır.*

[759] *Şeref sözü anlamına gelir. Aman dileyenin can ve mal güvenliği korunur. Araplar herkesten çok sözlerinde duran insanlar olmakla övünürler ve belki hakları da vardır. İslâm yasaları, aman (rai) bahşedilen bir kimseyi öldüreni ölümle cezalandırır. Aman verilen kimse etrafında çizilen bir daire içine hapsolunur ve dışarı çıkması yasaklanır. Açlıktan ve susuzluktan ölecek bile olsa, kurtulmalığı (fidyesi) ödenmedikçe, kendi tarafı savaşta galip bile gelmiş olsa, bu dairenin içinden çıkamaz. Aksi takdirde ömrünün sonuna kadar kendi halkı tarafından da düşman tarafından da onuru lekelenmiş sayılır.*

[760] *Aslında Selim bunları Tumanbay'ın yakalanmasından önce düşünmüştür-, buraya Selim'in civanmertliğini belirtmek için bilhassa ve açık bir tarafgirlikle konulmuştur. Belki de, Selim'in, bütün suçu meşru müdafaa olan Mısır Sultanı'na reva gördüğü ağır muamelenin zalimliğini biraz hafifletmek amacıyla uydurulmuştur.*

[761] *Bu yazar Selim'i bütün öteki tarihçilerden daha zalim olarak gösterir.*

[762] *Cantemir, cilt 11, ss. 202-206.*

[763] *Daha doğrusu Al Rişa. Başkalarına göre, Laris, Riche, vb. Bu şehir Gazze'nin aşağı yukarı yirmi mil güneyinde ve aynı adı taşıyan körfezin ucundadır.*

[764] *Başkalarına göre, kendisiyle konuşurken birdenbire öfkeye kapılarak atından düşürülmesini emretmiş ve Solak Başına kafasını kestirmiştir. Leunclavıus. Yunus Paşa Manto adında, kocası savaşta öldükten sonra esir aldığı güzel bir Rum kızıyla evliydi. Sebepsiz yere aşın bir kıskançlık göstermeye başladığından, karısı ülkesine kaçmaya karar vermiş, fakat Paşa niyetini sezerek kadını kendi eliyle hançerlemişti.*

[765] *Leunclavius ve Ricaut.*

[766] *Selim'den önce Mekke'nin ve diğer birkaç Arap şehrinin mutlak hakimiydi. Selim'den sonra Osmanlı padişahlarının himayesine girmiştir.*

[767] *Beni İbrahim, Beni Sevalem, Beni Ata, Beni Assiya, Beni Saad ve daha başka kabileler. Bunlar birçok kollara ayrılmışlardır. Yetmişin üstünde Arap aşireti vardır; hepsi Arapça konuşurlar, fakat lehçeleri o kadar farklıdır ki, birbirleriyle anlaşmakta güçlük çekerler. Cantemir.*

[768] *Türk Padişahlarının bütün unvanları şatafatlı olmakla birlikte, Sarayda bunların hiçbiri kullanılmaz; Sultana sadece Padişahı Alempenah, yani Alemin Hamisi İmparator ve Al-i Osman Padişahı denir. Cantemir.*

[769] *Bazı tarihçilere göre, Sultan'ın İstanbul'a dönmesini çabuklaştıran, birçok Hıristiyan hükümdarının, Papa Leo X'un isteği üzerine, kendisine savaş açmaya hazırlandıkları yolunda aldığı haberler olmuştur. Bu tarihçilere göre, Selim bunun üzerine Rodos ve İtalya'ya saldırmak için özellikle denizlerde büyük hazırlıklara girişmiş, ancak Trakya'yı ziyareti sırasında ölünce projeleri gerçekleşememiştir. Ricaut.*

[770] *Türklerin kendileri için de aynı şey söylenebilir. Çünkü İranlılar başka uluslarca Türklerden daha saygıdeğer sayılırlar. Türkler ise Şah İsmail'den beri İranlılardan nefret eder, onlara diş bilerler.*

[771] *Dış Hazine defterdarın yönetimi altındadır ve buraya giren paralar Müslümanların kamu parası sayılır. Padişah bir ayaklanma tehlikesini göze almadan, büyük bir zorunluluk olmadıkça, bu paraya el süremez. Buna karşılık, İç Hazine padişahın kendi hazinesidir; bunu istediği gibi kullanabilir. Padişahın özel hazinesini korumak haznedar başı'nın görevidir. Cantemir.*

[772] *Bu köyün adı şuradan gelmektedir: Bir paşanın, bir köprü yaptırmak için harcadığı paranın Bayezit II tarafından kendisine geri verilmesini kabul etmemesi üzerine, sultan suyu atının sırtında yüzerek geçmiş ve manzum olarak şunları söylemiş: Hasis ve nankör bir adamın köprüsünden geçmekten-se suda boğulmak daha hayırlıdır. Cantemir. (Bu cümle mantığa ters düşmektedir; Paşa cebinden ödediği parayı devlet hazinesinden istememekle hasislik ve nankörlük değil, tam tersine cömertlik ve büyüklük göstermiştir; ama metnin aslı böyle olduğu için değiştirilmemiştir. Dördüncü Murat'a izafe edilen mısraın aslı şöyledir: "Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni." -ç.n.)*

[773] *Hıristiyan tarihçileri böbrek kanserine yakalandığını, vücudunun çürüdüğünü, kendisine ve başkalarına yük olduğunu söylerler. Ricaut.*

[774] *Türkler bu tür hastalıkları bir Tanrı yargısı sayarlar ve Selim'in de İran'ı egemenliği altına almadıkça adımını geri atmamaya yemin ettiği için Tanrı'nın onu ayaklarından cezalandırdığına inanırlar. Cantemir.*

[775] *Hıristiyan tarihçileri Eylül 1520'de Çorlu yakınlarında öldüğünü söyler.*

[776] *Hıristiyan tarihçileri 46 yıl yaşadığını ve sekiz yıl saltanat sürdüğünü söylerler.*

[777] *Yavuz unvanından bu bölümün başında söz edilmişti. Prens Cantemir, Selim ile ilgili birçok olayı Ali Efendi tarafından Mehmet II, Bayezit II, Selim I ve Süleyman hakkında yazılmış çok güzel bir eserden almıştır. Kitabında bugün pek rastlanmayan bu yazarın anlatımı ağırbaşlı olduğu gibi, söyledikleri de genellikle doğru ve dalkavukluktan uzaktır.*

[778] *Prens Cantemir'in dayandığı Türk tarihçisinin Türkmenistan tabirini kullanmış olacağını pek sanmıyoruz. Eğer kullanmışsa, bundan Diyarıbekir ve Ermenistan'ı anlamak gerekir; çünkü bu ülkeler kısa bir süre önce, Türkmen olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu hanedanlarının egemenliği altında bulunuyorlardı.*

[779] *Prens Cantemir'in kitabında bulunan portresinde Selim, elinde omuzuna dayadığı bir topuzla görülür.*

[780] *Sopa babası Arapça'dan alınmış bir tabirdir. Türkçede de altını veya parası çok olana altın babası veya para babası denir. Cantemir. (Ne metinde ne de dipnotta Arapça tabirin aslı belirtilmemiş, sadece Abul iman deyiminin iman babası, yani imanı çok olan anlamına geldiğine işaret edilmiştir -ç.n.).*

[781] *Cantemir, cilt II, ss. 219-220.*

[782] *Yunanca kökenli bir kelime olan Kanuni, yasa koyucu, kural yapıcısı anlamına gelir. Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan yasaları ve bunların bir kitap halinde derlenmiş olmasını Türkler Süleyman'a borçludurlar. Eskiden yazılı yasalardan çok geleneklere bakılır ve hükümdarın iradesi yasa yerine geçerdi. Süleyman, Osmanlı Padişahı'nın kütüphanesindeki tablosunda elinde bir kitapla görülür. Böylelikle yasalarının anısı ayakta tutulmak istenmiştir. Hıristiyan tarihçileri Süleyman'a Magnefigue (Muhteşem) lâkabını vermişlerdir. Kont Marsigli Kanunname'nin ordu ve gelirlerle ilgili kısımlarının İtalyanca ve Fransızca çevirilerini Osmanlı imparatorluğunun Askeri Durumu adı altında yayınlamıştır. Lahey ve Amsterdam, 1733, infolio, resimli.*

[783] *İhtiyar, yaşlı anlamına; Koca sıfatı aynı zamanda akıllı ve ağırbaşlı adamlar için de kullanılır.*

(784) *Hıristiyan tarihçilerine göre 20 Ağustos 1521'de.*

[785] *Fırat dolaylarında bir şehir. Selim Alâüddevle'nin bu ülkesini Ali Bey'e vermişti,*

[786] *Cantemir, ss. 284-287 ve Ricaut Soliman.*

[787] *Co adası: Yunanca Eis ten Co'dan galat; İstanbul'un eis ten polin' den galat olduğu gibi.*

[788] *Cantemir, ss. 287-299.*

[789] *"History of the Siege," v.b.. "Kuşatmanın Tarihi", Hakulyt Col., vol. II, p. 72. Thevenot, Voyages, I, 72. Ricaut, in Soliman.*

[790] *Rodosluların bin beş yüz Türk kölesi vardı ve bunlar bütün kuşatma boyunca canla başla efendileri için çalışmışlardır.*

[791] *Bu şartlar şunlardı: 1) Kiliseler Hıristiyanların elinde kalacaktı; 2) Çocuklar ana-babalarının elinden alınmayacaktı; 3) Kimse dinini değiştirmeye zorlanmayacaktı; 4) Halk beş yıl süre ile vergi ödemekten bağışık olacaktı; 5) Şehirden çıkmak isteyen herkese izin verilecek ve eşyaları götürebilecekleri toplarıyla gemilere binebilmeleri için kendilerin münasip bir süre tanınacaktı.*

[792] *Her paşanın bir kâtibi vardır; görevi, paşaya sunulan arızaları yüksek sesle okumaktır. Sadrazamın iki divan kâtibi vardır. Cantemir.*

[793] *Her ikisinden de Selim I'in hayatında söz edilmiştir.*

[794] *Bu, Kahire'nin fethinden sonra Selim'e bağlılığını bildirmeye gelmiş olan Mısır donanmasının amiraliydi.*

[795] *Cantemir, cilt II, ss. 288-293.*

[796] *Ya da Essek: bir bataklık üzerinde üç mil uzunluğunda meşhur bir köprü vardır.*

[797] *Prens Cantemir'in iddia ettiği gibi Ladislas değil, Lajos II.*

[798] *Ricaut.*

[799] *Hıristiyan tarihçileri, Raab (Raba) ile Tisa arasında bütün ülkeyi yağmaladığını ve yüz elli bin kişiyi de öldürdüğünü ya da esir aldığını söylerler.*

(800) *Hacı Bektaş'ın kim olduğu bilinmemektedir; fakat Türkler, oğlu Kalender'in Osmanlı İmparatorluğu'na çok büyük kötülükler yaptığını ve hatta Kayseri'ye kadar bütün Anadolu topraklarını ele geçirerek burada hükümdarlığını ilan etmiş olmasına göre, devleti yıkmaya ramak kalmış olduğunu itiraf ederler. Cantemir.*

[801] *Fener Kapısına hâkim bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Bir sanat şaheseridir; Rum asıllı olan mimarı (bilindiği gibi, Sinan'ın Rum değil, Ermeni asıllı olduğu söylenir) Edirne'de daha da muhteşem bir cami daha yapmıştır. Cantemir.*

[802] *Türklerde geçerli bir yasaya göre, eğer bir ayaklanmada bin-bir kişi sadece bir kişiyi, birlikte ve müstakil faili belirsiz olarak öldürecek olursa ve ilk darbeyi vuranın kim olduğunu söylemezse, bin bir kişinin hepsinin de ölüm cezasına çarptırılması gerekir. Prens Cantemir bunun bir örneğini gözüyle görmüştür; on bir Yeniçeri sarhoş olmuşlar, bir Rum köylüsünü öldürmüşler ve ertesi gün ilk darbeyi vuranın kim olduğunu söylemedikleri için hep birlikte idam edilmişler.*

[803] *Molla ile kadı. Mollalar belli başlı şehirlerin, kadılar ise daha önemsiz yerleşme merkezlerinin yargıçlarıdırlar. Mollayı bir Başpiskoposa, kadıyı da bir piskoposa benzetebiliriz. Cantemir.*

[804] *Cantemir, cilt II, ss. 295-299.*

[805] *Prens Cantemir'in kaynaklandığı Türk tarihçisi, bu kentin Alman İmparatoru tarafından alındığını söylemişse de, Alman İmparatoru'nu Roma Kralı ile karıştırdığı anlaşılmaktadır. Türk tarihçisi Alman Kralı tabirini kullanmıştır. Cantemir bu vesileyle Türklerin bugün imparatora Nemçe Kralı ve Kayser veya Roma İmparatoru adını verdiklerini belirtmiştir. Cantemir.*

[806] *Leunclavius ve Ricaut.*

[807] *Metinde bunun Allah'ın cezası olduğu, çünkü aynı gün Süleyman'ın müftüyü haksız yere azarlamış ve azletmiş olduğu söylenmektedir. Prens Cantemir, bu vesileyle, başka hiçbir milletin Türkler kadar boş inançlı olmadığını ve onlar kadar din adamlarına önem vermediğini belirtmiştir.*

[808] *Hıristiyan tarihçilerine göre, ordusu yüz on beş bin kişiden oluşuyordu.*

[809] *Türkler teslim anlaşmalarını kendileri de sık sık çiğnediklerinden, çeşitli mazeretler ileri sürerek kendilerini haklı göstermeye çalışırlar. Örneğin, bir garnizon dışarı silahsız çıkmak şartıyla teslim olmuş olsun, bir tek askerin elinde nasılsa bir balta veya alelade bir bıçak bulunsa, hemen Hıristiyanlar anlaşmayı çiğnediler diye bağırmaya başlarlar ve onlara yapmadıklarını bırakmazlar. Garnizonun askeri törenle çıkmasına izin verilen hallerde de, eskaza saptanan saati bir dakika geçirecek olsalar aynı acımasızlığı gösterirler. Görülüyor ki, Hıristiyanların yapacakları en akıllıca şey, Türklere güvenmektense, surların içinde ölmektir. Cantemir. Bu, genel bir kural sayılamaz; Türkler bazı anlaşmaları çiğnemişlerse de, içlerinde saygı gösterdikleri de olmuştur; en iyisi, Hıristiyanların dikkatli davranarak, Türklerin eline sözlerinde durmamak için bir bahane vermemeleridir.*

(810) *Cantemir, cilt II, ss. 300-302.*

[811] *Leunclavius ve Ricaut.*

[812] *Boğdan'ın en soylu ailelerinden birine mensuptu. Bugün hâlâ aynı soydan gelen beş yüze yakın aile vardır. Birkaç dil bilen çok yetenekli bir adamdı, İstanbul'da bugün de Bağdan Sarayı adıyla anılan bir saray yaptırmıştır. Cantemir.*

[813] *Allah verdi anlamına gelen bir Sloven adı. Boğdan'lılar bu Krala Negral, yani Kara lâkabını vermişlerdir. Büyük İstvan'ın oğluydu. Kırk yedi yıl beş ay süren bir saltanattan ve birçok parlak zaferlerden sonra, İstvan oğluna ve devletin ileri gelenlerine, Süleyman'la boy ölçüşmektense krallığını kendisine fidye olarak vermelerini tavsiye etmişti. Boğdan, saltanatının yedinci yılında bu tavsiyeyi yerine getirmiştir. Cantemir.*

[814] *Boğdan, Yukarı Boğdan ve Aşağı Boğdan olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağı Boğdan, Tatarların Bucak adını verdikleri bütün Besarabya'yı içine alır. Yaş (Jassi) tüm ülkenin başkentidir. Despotlar saraylarını İstanbul'un fethinden sonra Soczava'dan Yaş'a nakletmişlerdir. Cantemir.*

[815] *Devekuşu tüyünden süslü bir başlık (börk); yabancılar içinde, sadece Eflak ve Boğdan beylerinin ve Türkler içinde de sadece Bölük Ağalarının ve Yeniçeri ağasından hemen sonra gelen sekbanbaşı'nın bu başlığı giymeye hakları vardır. Cantemir. Fransızca cocar-de (kokart) sözcüğü belki kuka'dan gelmektedir.*

[816] *Üç cins kaftanın birincisi, yani en muteber olanıdır.*

[817] *Bu gelenek o zamandan beri Boğdan beyleri için muhafaza edilmiştir. Osmanlı sarayına her gelişlerinde aynı şekilde uğurlanırlar. Boğdan beyleri göreve başlarken yapılan törenler vezirler ve paşalar için yapılanlardan daha şatafatlıdır. Cantemir.*

[818] *Ricaut, a.g.y.*

[819] *Başka Türk tarihçileri Süleyman'ın bu kuşatmada kırk bin kişi kaybettiğini ve haleflerinden bir daha Viyana'yı kuşatmaya teşebbüs edecek olanları lanetlediğini söylerler. Türkler, geçen yüzyıl içinde bu şehir önünde uğradıkları yenilginin tek nedeninin kendilerine haram edilmiş olan bir ülkeye bir daha ayak basmak olduğunu söylerler. Cantemir.*

[820] *Türkler Voyvoda yerine Ban derler. Voyvoda Slovence bir kelimedir ve ordu kumandanı demektir. Polonyalılar eyalet valisine bu adı verirler; örneğin, Krakovi Voyvodası derler. Türkler bu unvanı kendilerine bağımlı olan Eflak ve Boğdan prenslerine verirler; fakat eskiden Boğdan prenslerine Tekfur denirdi. Bazen büyük şehirlerin Valilerine de eğer paşa değillerse, Voyvoda unvanını verdikleri olur. Örneğin, Pera Voyvodası, Galata Voyvodası vb. Cantemir.*

[821] *Kemal Paşazade müftü ve Kadri Çelebi Kazaskerdi. Bu Sultan'ın sofrasına oturma geleneği Süleyman zamanında kalkmıştır. Bugün padişahlar artık sofralarına kimseyi almazlar. Cantemir.*

(822) *Davit Chytraeus'a yazılan bir mektupta bu düğünde yapılan eğlencelerle ilgili şu ayrıntılara rastlanmaktadır: "Ayrıca yabani hayvan döğüşleri yapıldı. Alman Sefiri'nden bir yaban domuzu getirtildi ve üzerine peş peşe üç arslan saldırttırıldı. Domuz arslanın saldırısına cesaretle karşı koydu ve öyle sanıyorum ki, eğer bir bacağından bağlı olmasaydı arslanları yenecekti. Özellikle ikinci arslana yapmadığını bırakmadı, durmadan savunma dişleriyle hayvana saldırıp düşürdü. Arslan utancından gidip bir kenara kıvrılıverdi, bu da kendilerini arslana ve Hıristiyanlar!, özellikle de Almanları domuza benzeten Türklerin biraz canını sıktı." Bkz. Lonicer, Chron. Türe. cilt II.*

(823) *O tarihte Macaristan ve Bohemya Kralı olan Ferdinand.*

(824) *Pek güvenilir olmayan bazı Türk tarihçileri olayı başka türlü anlatırlar. Bunlara göre, Türkler kale meydanlarından birini terketmek zorunda kalınca, Almanlar kapılardan birinden içeri akın etmişler ve bir Yahudi gömleğinin kolunu keserek fitil yerine bu kumaş parçasını yakmış ve bununla büyük bir topu ateşe vermiştir. Top öyle bir patlayış patlamış ki, Almanlar hemen kaçmış ve böylece Türkler toparlanmak ve savunmalarını yeniden düzene sokmak için vakit kazanmışlar. Süleyman, bu hareketinin mükâfatı olarak Yahudi'yi bütün ailesiyle birlikte haraçtan muaf tutmuş ve topun etrafına taç biçiminde gümüş bir çember koydurmuş. Cantemir.*

[825] *Slovenya'da ünlü bir şehir. Hiçbir Hıristiyan yazarı Ferdinand'ın bu şehri kendine başkent yaptığını yazmamıştır. Onun için bunun Türklerin bir yanılgısı olduğunu sanıyoruz. Cantemir.*

[826] *Aslında Slovenlerle Hırvatlar ayrı ayrı uluslar değil, tek bir ulusa verilen değişik adlardır. Bununla birlikte, Türkler Hıristiyanlara bağlı olanlara Hırvat ve Müslümanlığı kabul etmiş ya da Osmanlı egemenliğinin altında bulunanlara Serhatlı, yani sınır halkları derler. Cantemir. (Bu açıklamalar gerçek dışıdır -ç.n.).*

[827] *Cantemir, cilt II, ss. 307-309.*

[828] *Leunclavius ve Ricaut.*

[829] *Hıristiyan tarihçileri, Ulame veya Vlames adını verdikleri Vali'nin Şah Tahmasp'ın kayınbiraderi (enişte de olabilir, -ç.n.) olduğunu ileri sürerler.*

[830] *Büyük Ermenistan'da, aynı adı taşıyan gölün kıyısında bir şehir.*

[831] *Kelime anlamı dinin iyiliği ve inayeti'dir. Sonradan Osmanlıların Kaptan-ı deryası veya büyük amirali olmuş ve kendisine Barbaros (Barbero-usse) adını vermiş olan Hıristiyanlara dehşet saçmıştır. Cantemir.*

[832] *Sultanların, İmparatorluğun tüm yetkilerini Sadrazam'a verdikten sonra, ona danışmadan önemli bir kararı tek başına almalarına ender rastlanır. Böyle bir şey olursa, sadrazamın durumunun sallantıda olduğuna hükmedilir. Cantemir.*

[833] *Cantemir, cilt II, ss. 310-311.*

[834] *Hıristiyan tarihçilerine göre, Barbaros'un başarılarını duyan ve Andrea Doria'nın karşısına çıkarılmak için biçilmiş kaftan olduğunu düşünen Sadrazam İbrahim Paşa, onu getirtip Kaptan-ı derya yapması için Süleyman'a tavsiyede bulunmuştur; kafası Berberilerin hükmettiği Kuzey Afrika kıyılarını fethetmek hayaliyle dolu olan Barbaros bu görevi büyük bir sevinçle kabul etmiş, ancak paşaların kendisine karşı çıkmaları üzerine Süleyman onu başından atmak için Halep'te bulunan İbrahim Paşa'ya göndermiştir-, amacına ne pahasına olursa olsun ulaşmaya karar vermiş olan Barbaros, gidip sadrazamı bulmuş ve onun tavsiyesiyle İstanbul'a döndüğünde Sultan tarafından hemen amiralliğe getirilmiştir.*

[835] *Tunus'un aşağı yukarı yetmiş mil güneyinde bir şehir. Bugün harap olmuş olan bu şehir eskiden çok ünlüydü ve birçok Kral hanedanlarına ve başkentlerini Mısır'a nakletmeden önce Batı halifelerine merkezlik etmişti.*

[836] *Ricaut*

[837] *Veya Kilan: İran'da, Hazer Denizinin güney batısında bir eyalet. Eski Hircania olduğu sanılmaktadır.*

[838] *Hıristiyan tarihçilerine göre, Süleyman Tahmasp'tan bir haber alamayınca, Sultaniye ovasında ordusunu tehdit eden büyük bir yağmur fırtınasına yakalanarak Bağdad'a doğru yürümüştür.*

[839] *Ünlü İranlı komutan; söylendiğine göre, Süleyman'ın Vezir ve Defterdarını baştan çıkarmayı başarmış ve paşa tuzağa düşmekten ancak mutlu bir raslantı sonucunda kurtulmuştur. Cantemir.*

[840] *Müslüman âyin ve ibadetlerinin kurucusu. Türkler İmam-ı Azamın mezhebini kendinden sonra gelen Şâfi'nin mezhebinden üstün tutarlar. Cantemir.*

[841] *Türklerin bu gibi hallerde hislerini belli etmemekte ne kadar mahir oldukları bilinmektedir. Bu konuda çok kullanılan bir de atasözleri vardır: Kıramayacağın eli öpüp başına koy. Cantemir.*

[842] *Süleyman'ın sadece bu şahadete dayanarak Sadrazamını öldürtmüş olmasının şaşılacak bir yanı yoktur, çünkü Türkler, ölmek üzere olan bir adamın itirafını kırk tanığın sözüne bedel olduğuna inanırlar. Cantemir.*

(843) *Bitlis suyunda (Nemrut gölü olsa gerek -ç.n.) maruna denilen ve tatlı suda rastlanan balıkların en büyüğü olan bir cins balık, çok bol miktarda bulunur. Bu balığa sadece burada, bir de Tuna ve Volga ırmaklarında rastlanır, ilkbaharda Volga'dan Hazer denizine geçtiklerinden, Ruslar geçit yerlerini sazlarla kapatırlar ve çok sayıda balık tutarlar. Bitlis sakinleri Rusların yıllık balık avlarını ellerinden aldıklarını görerek onlarla anlaşmışlar ve Ruslar Hıristiyanlara bir cemile olmak üzere büyük perhizin son pazar gününün akşamından itibaren sadece üç gün için balıkların serbestçe geçmesine izin vermeyi kabul etmişlerdir. Bu süre yetmekte ve daha ikinci gün Bitlis suyu marunalarla dolmaktadır. Bana bir Türk görgü tanığı tarafından anlatılan bu olayın doğruluğunu kabul edecek olursak, bu balıkların inanılmaz bir hızla yüzmeleri gerekir, çünkü yirmi dört saatte Hazer denizini boydan boya kat ediyorlar demektir. Cantemir. Bir üç yüz altmış mil de karadan (!) yüzmeleri gerekir, çünkü Bitlis'in Hazer denizinden uzaklığı bu kadardır. Prens Cantemir ülkenin coğrafyasını biraz incelemiş olsaydı, bahsettiği Türk'ün lafına kolay kolay inanmazdı. Üstelik şunu da bilmesi gerekirdi ki, Türkler saf buldukları insanları aldatmaya pek meraklıdır.*

[844] *Hıristiyan tarihçileri ise, aksine, 13 Eylül günü beş bin İran süvarisinin Bitlis dolaylarındaki vadide Süleyman'ın on sekiz bin atlıdan oluşan artçısına saldırdıklarını, geceleyin ordugâhlarını bastıklarını, öte yandan Bitlis Valisi'nin de kanlı bir çıkış yaptığını, Kahire ve Suriye Paşalarıyla başkomutan Ulama Paşa'nın canlarını zor kurtardıklarını anlatırlar. Yine bu tarihçilere göre, beş büyük sancak beyinden üçü öldürülmüş, biri esir edilmiştir. Ayrıca sekiz yüz Yeniçeri silahlarını bırakmış ve dağlılar bütün ağırlıklarını ele geçirmişlerdir. Türkler bu olayı uğradıkları en büyük kayıplardan biri sayarlar.*

[845] *Cantemir, ciltli, ss. 312-314.*

[846] *Türkler burada Almanlara İspanyol adını vermişlerdir; bu, herhalde İmparator Şarlken'in aynı zamanda İspanya Kralı olmasından ileri gelmektedir. Cantemir.*

[847] *Cantemir, s. 315.*

[848] *Bugün bu şehre Bushatter adı verilmektedir; Mecerda (eski Bagrada) ırmağının ağzında, Tunus'un yaklaşık olarak yirmi dört mil kuzeyindedir. Shaw'un Gezileri.*

(849) *İtalyanlar bu şehre boyun anlamına gelen Goletta adını verirler, çünkü denizden Tunus gölüne giden kanalın ağzındadır. Şehir gölün batı kıyısındadır.*

[850] *Bu çalışmalara (inşaata) Barbaros başladı, fakat sonradan denizin Tunus gölüne fazla kum atmasından korkularak yanda bırakıldı. Daha sonra başkaları tarafından tamamlandı.*

[851] *Paulus Jovius. Ricaut.*

[852] *Tunus'un on iki mil kuzeyinde.*

(853) *Bugünkü Bizerte.*

(854) *Paulus Jovius. Ricaut.*

[855] *Cantemir, cilt II, ss. 317-318.*

[856] *Her ulusa ve her dine mensup insanlardan oluşan ve savaşta padişahı izlemek zorunda olan özel süvari birliğine verilen ad.*

[857] *Cantemir buraya Custube adını vermektedir; Otranto'nun aşağı yukarı on mil güneyinde bir kale.*

[858] *Sadece Barbaros'un hissesine on altı bin köle düştü; bunları Boğaziçi'ndeki yalısında sattı.*

[859] *Karısı, genç bir oğlanla olan sapık ilişkilerini Lütfi Paşa'nın yüzüne vurmuştu.*

[860] *Paulus Jovius. Leunclavius. Ricaut.*

[861] *Sava nehrinin ötesinde, Belgrad ile Petervaradin arasında geniş bir ova. Burada oturanlara Serimoğlu denir. Cantemir.*

(862) *Cantemir, s. 318.*

(863) *Leunclavius ve Ricaut.*

[864] *Yukarda sözü geçen Mısır Valisi.*

[865] *Bu olsa olsa Arabia Felix (Mutlu Arabistan) denilen ve eski Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti olup, bugünkü Aden ve Yemen'i kapsayan Arap yarımadasının bir kısmı olabilir; çünkü Türklerin Hindistan'a kadar uzandıklarını hiçbir yerde okumadım. Cantemir. Oysa, biraz ilerde görüleceği gibi, bir Türk ordusunun aynı yıl İçinde Hindistan'a gittiği anlaşılmaktadır.*

[866] *Kızıldeniz ile İran (Basra) körfezi arasında, çok geniş bir alana yayılmış bir krallık. Tüm eski ve modern (Batılı) tarihçilere göre, Arabistan'ın bir parçası olup Arabia Felix (Mutlu Arabistan) adını taşır. Fakat hiçbir Türk ya da Arap tarihçisi Yemen halkını Arap saymamıştır; kaldı ki bütün Doğu tarafından kendilerine verilmiş olan Sarihindi (metinde Sarihidai denmiştir) adı, Yemenlilerin Arap değil Hint kökenli olduklarını açıkça göstermektedir. Bu itibarla Yemen, aslında Arabistan'ın değil, Hindistan'ın bir parçasıdır. Cantemir. Yazarımızın bundan önceki dipnotunda düştüğü yanılgı burada bir yanılgıya daha düşmesine yol açmıştır. Yemen'in Arabistan'ın bir parçasını oluşturduğu ve halkının Arap olduğu kuşkusuzdur. Ebülfeda ve bütün öbür Arap ve İran tarihçileri bu konuda tam bir oybirliği içindedirler.*

(867) *Cantemir*

[868] *Prens Cantemir'in kaynaklandığı Türk tarihçilerinin Hayreddin veya Barbaros'un bu sefere katıldığını söylerken yanıldıkları anlaşılmaktadır.*

[869] *Histoire generale des Voyages (Geziler Genel Tarihi) adlı eserin birinci cildinde, bu sefer uzun uzadıya anlatılmıştır. Buradan öğrendiğimize göre, Süleyman Paşa İstanbul'a döndüğünde yerine göz diken bir başkasıyla anlaşamayarak intihar etmek zorunda kalmıştır.*

[870] *Boğdan tarihçilerine göre, Türkler Polonya'ya sefere çıkacaklarını ileri sürmüşler, Boğdanlılardan topraklarından geçiş izni istemişler, fakat sonradan silahlarını onların üzerine çevirerek bütün ülkelerini acımasızca talan etmişlerdir. Cantemir.*

[871] *Bir yüzyıl boyunca Türkler Boğdanlıların kendi prenslerini seçmelerine izin vermişler, sonra onları kendileri atamaya başlamışlardır. Cantemir.*

[872] *Boğdan tarihçileri bunun Buğdan'ın gayrımeşru oğlu Küçük Etienne olduğunu söylerler. Cantemir.*

[873] *Bu olay şöyle cereyan etmişti: Bucak Tatarları ve onlarla birlik olan bazı yeni Türk sömürgelerinin ahalisiyle o civarda oturan Kırgızlar arasında, bazı kerestelik ağaçların kesilmesi konusunda büyük bir kavga çıkmıştı. Türkler bu ormanlardan kovulmuşlardı. Fakat dönüp yeniden saldırıya geçmeleri üzerine yenilip kaçmaya zorlanmışlar ve Kili'ye kadar takip edilmişlerdi. İşte bu sırada Kili şehri yanıp kül olmuştu. Görülüyor ki, şahıslar arasında bir kavgadan başka bir şey olmayan bu olayla devletin hiçbir ilgisi yoktu. Kili eski Lycostomon şehridir; Boğdanlılar ona Cilia adını verirler. Bu şehir Tuna'nın en büyük deltasının kuzeyindedir. Cantemir.*

[874] *Cantemir'in metninde Yemen seferinden dönüşünde ibaresi vardır. Fakat bu takdirde nasıl olur da Afrika'nın etrafında dolaşmadan Akdeniz'e gelebilmiştir? Bu da Hayreddin Paşa'nın Süleyman Paşa'nın Hindistan seferine katılmadığının bir başka kanıtıdır.*

[875] *Bu herhalde adı Türkler tarafından tahrif edilmiş olan bir Hıristiyan kumandanıdır. Gerçek adını öğrenemedim. Cantemir. Bu kumandan ünlü Andrea Doria'dan başkası değildi. Paul Jovius kendisine Auria adını vermiştir. Söz konusu olan zamanda Alman İmparatoru'nun hizmetinde bulunuyordu.*

[876] *Cantemir, cilt II, ss. 321-322.*

[877] *O zamandan beri, Türkler Hıristiyan elçilerini talimatlarının nereye kadar gittiğini öğrenmek için sıkıştırırlar ve kendilerine mutlaka tam yetki verilmiş olduğunu sanırlar.*

[878] *Paulus Jovius; Ricaut.*

[879] *Söz konusu olan Şarlken'in kardeşi Roma ve Bohemya Kralı Ferdinand'dır. Karısından dolayı Macaristan Kralı unvanı üzerinde de hak iddia ediyordu. İstediğini zorla elde edemeyeceğini anlayınca, Yanoş Zapolya ile ölümünden sonra yerine geçmesini öngören bir anlaşma imzaladı. Cantemir.*

[880] *Polonyalı Laskus, Ferdinand'a, silaha başvurmadan önce, Süleyman'dan Macaristan'ı haraç karşılığında güzellikle istemesini öğütledi. Laskus bu konuyu görüşmek üzere İstanbul'a gönderildi. Ferdinand aynı zamanda Salm Kontu'nu Kraliçe İzabel'e göndererek, kocası Kral Yanoş ile aralarındaki anlaşmayı bildirdi. Fakat Kraliçe'nin, kardeşi Polonya Kralı Sigismund'a danışmak için izin istemesi üzerine, Ferdinand Macaristan'a girdi, Visegrad, Peşte, Vakya (Vachia) ve Budin'i ele geçirdi. Laskus bu yüzden İstanbul'a varır varmaz, hapse atıldı.*

[881] *Türkler genellikle yerine getirmedikleri sözler vermekte çok cömerttirler; öyle ki, Türkler için genellikle, iyi konuşurlar ama kötü davranırlar denir. Süleyman davranışıyla bu yargıya hak verdirmiştir. Sahte civanmertlik gösterileriyle bütün Macar soylularının sevgisini kazandıktan sonra, fırsattan yararlanarak ülkeyi öksüz bir Kral'ın elinden alıverdi. Cantemir.*

[882] *Cantemir, cilt II, ss. 322-324.*

[883] *Ricaut.*

(884) *Ricaut.*

[885] *Bunların arasında bir küre vardı ki, günün saatlerini, gezegenlerin devinimini, ayın evrelerini ve daha başka astronomik olayları gösteriyordu.*

[886] *Ricaut.*

[887] *Albe Royale da denilen ve Almanların Stul Veissenburg adını verdikleri şehir. Cantemir.*

[888] *Cantemir, cilt II, ss. 324-326.*

[889] *Ricaut.*

[890] *Ricaut.*

[891] *Boğaziçi'nde, Pera'ya dört mil uzaklıktaki Beşiktaş'taki konağına gömüldü; türbesi meşhur olsun diye yanına parasını cebinden ödeyerek bir cami yaptırdı.*

[892] *Ricaut.*

[893] *Cantemir'e göre, sadece soygunla geçinen Macar süvarisine verilen onur kırıcı bir ad (Aslında huszar Macarca yirminci demektir; eskiden bu askerler köylerden, her yirmi haneden bir tane olmak üzere toplandığı için bu ad kalmıştır -ç.n.)*

[894] *Ricaut.*

[895] *Annales Sultanorum'da kendisine yanlışlıkla Erkases Murza adı verilmiştir; ayrıca Şah'ın kardeşi ve Şirvan Kralı olduğu ileri sürülmüştür. (Doğrusu Elkas Mirza'dır-ç.n.).*

[896] *Söylenildiğine göre, İran Şah'ı karısını elinden almış. Cantemir.*

[897] *Türk tarihçileri bize bu konuda bir bilgi vermemişlerdir ve ben de bu ülkenin nerede olduğunu bulamadım. Cantemir.*

[898] *Bazı Türk tarihçileri, Süleyman'ın, oğullarının kendisini hal' etmek (tahtından indirmek) niyetinden haberdar edildiğini, ancak ellerini çocuklarının kanına bulamak istemediği için onları geri göndermekle yetindiğini söylerler. Fakat sonradan, komplolarına ilişkin daha somut ve inandırıcı kanıtlar elde etmesi üzerine, aşağıda görüleceği gibi Mustafa'yı öldürtmüştür. Cantemir.*

[899] *Burhan'ın kelime anlamı kanıt, delil, yol gösterendir, fakat özel isim olarak kullanıldığı zaman kuvvetli, yenilmez anlamına gelir. Eskiden Türkler arasında çok kullanılan bu adlar bugün artık kullanılmamaktadır. Cantemir.*

[900] *Belki de Kom şehri. Cantemir.*

[901] *Annales Sultanorum'a göre, Tahmasp tebaasına eşyalarını yanlarına alıp dağlara çıkmalarını emretmiş, ganimeti kaçıran Türkler Mirza'ya çok kızmışlar, o da sultanın hışmından korkarak Irak sultanlarından birine sığınmış. Arap Sultanının kendisini Tahmasp'a teslim ettiği ve bu hükümdarın Mirza'yı öldürttüğü eklenmiştir.*

[902] *Cantemir, cilt II, ss. 326-330.*

(903) *Ricaut.*

[904] *Ricaut. Ayrıca bk. Abbe de Vertot'nun , Historie de Malte'si (Rahip Vertot'nun Malta Tarihi).*

[905] *Muhtemelen Tuna ile Sava nehirleri arasında kâin şehirler olacak. Bu yöreye Türkler tarafından Paşa Ovası adı verilir. Cantemir.*

[906] *Sonradan sadrazam olan ünlü Türk kumandanı. Yeni Galata sömürgesini o kurmuştur; İstanbul'un bu semtini güzelleştirmiş ve kendi adını taşımasını istemiştir. Bugün büyük mağazalar hep oradadır. Cantemir. (Kasımpaşa semti kast edilmiş olacak -ç.n.).*

[907] *Cantemir, cilt II, ss. 330-331.*

(908) *Ricaut.*

[909] *Sanki İranlıların kendileri de Müslüman değilmiş gibi! Türklerle aralarında sadece mezhep farkı vardır.*

[910] *Şirvan sınırlarında iki şehir. Haritalarda bunların adları yanlış olarak Ergiş ve Elata diye gösterilmiştir. Cantemir. Bazı haritalarda belirtildiği gibi, bu şehirlerin doğru adları Arciş ve Aklat veya Ahlat'tır. Van gölünün kuzeyinde, Şirvan'a üç yüz mil kadar uzaklıktadırlar. (Bilindiği gibi, söz konusu şehirlerin asıl adları Erciş ve Ahlat'tır. Dipnota ve daha önce metinde sözü geçen Şirvan da, bugünkü Siirt'in Şirvan ilçesi değil, Kafkasya'nın doğusunda, Hazer denizi kıyısında, Kura ırmağı ağzından Derbend'e kadar uzanan yöreye eskiden verilen addır -ç.n.).*

[911] *Süleyman'ın, kardeşlerini babalarına karşı ayaklandırmakla suçlanan dördüncü oğlu. Türkler, Süleyman'ın, belki tatlılıkla yola gelirler umuduyla bir yıl sabrettiğini, fakat niyetlerinde kararlı olduklarını görünce, ele basıları olarak sadece Mustafa'yı boğdurttuğunu söylerler. Cihangir'in de babasının emriyle zehirlendiğinden kuşkulananlar vardır. Süleyman bu ayaklanmayı bastırdıktan sonra, bir kanun çıkarmıştır; buna göre, padişah çocukları bundan böyle İstanbul'da kalacak, eyaletlere vali olarak gönderilmeyeceklerdi. Sonradan birkaç kez bu yasaya karşı gelinmiş ise de, bugün artık şehzadeler İstanbul'dan dışarı çıkarılmamaktadır. Cantemir.*

[912] *Cihanı sırtında taşıyan anlamında; çünkü Cihangir, kamburdu. Cantemir. (Bilindiği gibi farsça bir kelime olan Cihangir'in asıl anlamı cihanı tutan, mecazi ve yaygın anlamı ise ülkeler fetheden, yani fatih'tir. Bu itibarla, Cihangir'in adıyla kambur oluşu arasında bir ilgi kurmak herhalde yersizdir. -ç.n,)*

[913] *Cantemir, cilt II, ss. 331-332.*

[914] *Busbeq. Legat. Turc. Bölüm. III. Ricaut.*

[915] *İslam yazarları, düşmana haber vermeden ona karşı savaşa girişmeyi yasaklarlar. Düşman yola gelmezse Müslümanlar kendilerini dökülen kanlardan sorumlu saymazlar. Fakat bu yasaya her zaman uydukları da söylenemez. Cantemir.*

[916] *İran'da ünlü bir şehir. Haritalarda Ervan adına da rastlanır. Cantemir. Yazar yanılmaktadır. Ervan ya da İrvan galat değildir. Revan yerine Rivan veya İrivan (bize Erivan'ı ekleyelim -ç.n.) da denilebilir.*

[917] *Haritalarda yanlış olarak Wn denmiştir. Cantemir. Bu gerçekten yanlıştır ama biz böyle bir harita görmedik. Naksivan ve Nakşuan şekillerine de rastlanır. Araplar Nakhiowan (Nahcovan) diye yazarlar.*

[918] *O sıralarda sık sık Türklerin tarafını tutan İran prenslerinden biri olsa gerek. Cantemir.*

[919] *Özellikle derin musiki bilgisiyle ün yapmış asi İran prenslerinden biri. Birçok güzel bestesi hâlâ çalınmaktadır. Cantemir.*

[920] *Yani Rum veya Avrupa ülkesi anlamında Arz-ı Rum. Türkler Erzurum'un batısında kalan topraklara, yani bütün Anadolu veya Küçük Asya'ya Türkiye'nin Avrupa kısmı gözüyle bakarlar. Erzurum, Yukarı Ermenistan'ın merkezidir. Cantemir. Erzurum kelime anlamıyla Avrupa ülkesi değil sadece Rum ülkesi veya Rumeli demektir. Türkler bu şehrin batısındaki topraklara Avrupa kısmı değil Rum kısmı daha doğrusu Rumların ülkesi adını verirler. Çünkü Rum (Bizans) İmparatorluğu Avrupa'yı olduğu kadar Asya'yı da içine alıyordu.*

[921] *Tuna Nehri boyunca Eflâk'ta Drista'dan bu nehrin deltasına kadar uzanan bölge. Türk olan halkına Çitaki (Çıtak) denir ve konukseverlikleriyle ünlüdürler. Cantemir.*

[922] *Bu ve daha başka nedenler sahtekârın peşinden gidenlerin sayısının kırk değil, birkaç bin olduğunu göstermektedir.*

[923] *Karli adlı bir Hıristiyan dönmesi olduğunu göstermektedir.*

[924] *Hıristiyan tarihçilerine göre, Türk donanması bu yıl içinde Calabria ve Sicilya kıyılarında büyük hasarlar yapmış, öte yandan, Venedikli Amiral de, ulusunun bazı ticaret gemileri yağmalandığı için düşmanca hareketlere girişmiş ve birçok hasarlar yaptıktan sonra, o zaman Türklerin elinde bulunan Durazzo'yu talan etmiş.*

[925] *Bunun, sonraları Fransa Kralı'na isyan edip Şarlken'in hizmetine geçen Bourbon Dükü Charles olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ne Fransız, ne*

Alman tarihçilerinin sözünü etmedikleri bu savaşa gelince, bunu Fransızların Süleyman'dan daha çabuk yardım sağlayabilmek amacıyla uydurduklarını sanıyorum. Benim zamanımda, Fransızlar İstanbul'da böyle bir hileye başvurmuşlardır. Cantemir

[926] *Türkler hem Portekiz'e hem de Hürmüz adasına ve etrafındaki denizlere bu adı verirler, çünkü bu denizlerde Türklerin hürmüz adını verdikleri inciler bulunur. İlk nazarda akla Basra Körfezi gelmektedir; ancak donanmanın İstanbul'a döndüğü söylendiğine göre, Afrika burnunu dolaştığını kabul etmek gerekir ki Türkler bunu henüz yapmamışlardır. Cantemir. Burada söz konusu olan, Hürmüz adası ve belki Basra Körfezi'nin kıyılarıdır*

[927] *Adlarına rastlanmamaktadır. Cantemir. Belki de bu ilerde söz konusu edilecek olan Buboza'nın zaptıyla ilgilidir.*

[928] *Belki Piemonte'de Nice (Niş) şehri; Fransızlar, Türklerin yardımıyla bu şehri aşağı yukarı bu sıralarda ele geçirmişlerdir.*

[929] *Ünlü Türk amirali İstanbul'da bir cami ve bugün hala ayakta duran bir çarşı yaptırmıştır. Cantemir.*

[930] *Türkler, her zamanki dikkatsizlikleriyle ilk iki şehri de İspanya'da sanmışlardır. Cantemir.*

[931] *Bunların Minorca, İbiza ve Formentara adaları olduklarını söyleyebiliriz. Hıristiyan tarihçileri, sadece, Türk amiralinin 1555'te bir yıl önce uğradığı yenilgiyi telafi ederek Floransa Dükü'nün elinde bulunan Blambis ve Elbe adalarını aldığını söylerler; Messina ve öteki yerlerin kaybından bahsetmezler.*

[932] *Yüksek bir tepenin üzerine inşa edilen bu cami limana bakar. Gerçekten en güzel yapılarla kıyaslanabilecek bir sanat şaheseridir. Sadece Türkler tarafından değil, yabancılar tarafından da uzun boylu övülmüştür. Cantemir.*

[933] *Türk hükümetinin giderlerine ve harcamalarına da yer verilen bu Kanunname'ye, Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu adı verilebilir.*

[934] *Cantemir, cilt II, ss. 334-338.*

[935] *Gaudier tarafından Annales Sultanorum Othmanidarum adıyla Latince'ye çevrilen Tarih-ül Osman 1550 yılında biter.*

(936) *Ricaut.*

[937] *Belli başlı tutsaklar Don Alvares Sandes, Don Jean de Cordoue ve Medina Dükü'nün bir oğluydu. İlk ikisi kurtulmalık karşılığında serbest bırakıldılar, fakat Dük'ün oğlunun akıbeti bilinmemektedir. Şehirde büyük çapta aramalar yaptırtan Süleyman onu kendisinden sakladığını anlar korkusuyla, Piyale Paşa'nın bu tutsağı öldürttüğü sanılmaktadır.*

(938) *Ricaut.*

[939] *Modon yakınlarında batan ve içinde altı bin varil barut, on üç bin gülle ve dört yüz Sipahi bulunan bir nakliye gemisi bunların dışındadır.*

[940] *Ricaut; Thevenot, Voyages, cilt II.*

[941] *Başkalarına göre, büyük limanın batısındaki Mont Pelegrino'ya çıktılar.*

[942] *Yeni Şehir de denilen La Valetta şehrinin bulunduğu yerde. O zaman bu şehir yoktu, Büyük Usta tarafından sonradan kurulmuştur.*

(943) *Ricaut.*

[944] *Haritalarda bu adla gösterilmiştir. Cantemir. Erdel taraflarında, Büyük Varadin yakınlarında bir müstahkem mevki.*

[945] *Hıristiyan tarihçileri, Süleyman'ın Ağustos sonlarına doğru, kuşatmanın en hararetli zamanında hastalandığını söylerler; Cinq-Eglises şehrine çekildiğini ve orada Zigetvar'ın alınmasından birkaç gün sonra, 14 Eylül günü öldüğünü eklerler.*

[946] *Türkler şehrin alınmasını silah zorundan çok Süleyman'ın dualarına atfederler. Cantemir.*

[947] *Cantemir, cilt II, ss. 338-340.*

[948] *Türk tarihçilerinin bu yangından mı, yoksa yukarda sözü geçenden mi bahsettiklerini kestirmek zordur.*

[949] *Şu şekilde kaleme alınmış bir mektupla birlikte: Sana dostluğumun bir inancası olarak, gördüğüm en yiğit ve gözü pek savaşçılardan biri olan dostunun başını gönderiyorum. Cesedini yolunca yordamınca ve kendisine layık bir şekilde gömdürdüm. Zigetvar sana ebediyen elveda diyor.*

[950] *Ricaut.*

[951] *Hıristiyan tarihçilerine göre, yetmiş altı yaşında ölmüş ve kırk altı yıl saltanat sürmüştür.*

[952] *Özellikle Kur'an'da kullanılmış olan bir vezin; bu yüzden bütün öteki vezinlerden daha makbul sayılır. Cantemir. (Herhalde nazım denilmek istenmiştir, fakat bunun da yerinde bir tabir olmadığı açıktır. Anlaşılan Cantemir nazım, vezin, aruz ve belki gazel tabirlerinin hepsini birbirine karıştırmıştır -ç.n.)*

[953] *Cantemir, cilt II, ss. 341-342.*

[954] *Ricaut.*